

Garnada T...

रु. १

260

पुष्पमन्त्रपत्यवृत्तः प्रातोः सूर्यया आनीदिकीमलकाद्यः दिभ्युत्तिवा
सयामाद्यः सुरगाः पृथ्वाय भुवांतरा अष्टममरुतिः कोकटः ततोऽपि रु. २
ततोऽपि सितोऽपि चितो भजेनाभः पृथिव्यपूः दुग्धमेहोषधेर्विप्रास्तेनासंजिताः प्रजा
संस्तुताः चाराप्यमहीशय्यासदवस्वतमनोसुरासुराणामुदधिमध्वतामदराचलदध
विभुः धान्वतश्च दशमं च यो दशममेव च आप्याययत्सुरानन्यान्मोहनाह्वयस्त्रियः ३
दत्तं दमृर्जितो ददरकरजरेय एतकोकटश्च यथापे च दशवामनको भूत्वाणादध्वं बलेन परत्रये प्रा
स्त्रिविष्टपं अवतारोऽशमपुत्रं दुहो नृपात्रिः सप्तस्तवः कुपितश्च केनिः सत्रियामहीततः सप्त
गशरावचके वेदः आखादृष्टासाल्पमधमनस्त्वत्तमापन्नः सुरकार्यचिकीर्षया समुद्रनिगता
पराएकोनविंशतिमवृष्टिप्राप्यजन्मनि रामकृष्णादिति भूवाभगवानहर्दुराततः कोकटो
सुरद्विषो बद्धा नम्रा जितसुतः कोकटश्च भविष्यति अथ सोऽष्टमसं धायानुप्रयि परासुरा भवि
तान् लकीजगत्पतिः अथ ताराचसंख्या यो हरेः सत्वं निधो हज्जाः मनवो वेदविदोऽपादः ७ विष्णु
मोदयो जातः संपुष्यत्र तादिना पुराणांगारुच्यसिः पुरासो गेवो हृद् इति मन्त्राणां गोरि

इदं न कथं वाच्यं न कथितं पुराणं गारुडं तदा एतत्सर्वं समाख्या हि परं विष्णु कथं श्रीं सुत उवाच
 गतो वदतिका प्रमत्तं वदष्टो मया व्यासा ध्यायमानः परं श्रुत्वा तं प्राणम्याप विष्टो हृष्टश्च हि मुनीन्द्र
 आसिद्धि हरे रूपं जगत्सर्गादिकं ततः मध्यध्यायितं यस्मात् तस्माज्जानासितं प्रभुं सर्वं प्रष्टुं य
 ॥ धत्ते व्यास उवाच ॥ आणुस्तप्रवक्ष्यामि पुराणं गारुडं तव सुहृन् नारद उवाच ब्रह्मा भवतु
 च ॥ दृष्टं नारदमुत्थं स्तुतयुक्तं कथं मुक्तवान् ब्रह्मा श्री गारुड पुराणं पुराणं सारवाचकं व्यास
 नारदो दृष्ट्वा भगवद्वा प्रणीपत्य तं सारं ब्रूहि तं प्रष्टुं ब्रह्माणां ब्रह्मलोकं ब्रह्मा वाच ॥ ब्रूह
 धोः प्रणीपत्य तं सारं ब्रूहि तं प्रष्टुं ब्रह्माणां ब्रह्मलोकं पुराणं गारुडं सारं पुराणं नारद उवाच
 सारं ब्रूहि व्यास उवाच ॥ व्यास उवाच ॥ कथं रूढं साहमे ब्रवीत्वा हरि पुरा पुराणं गारुडं
 ब्रह्मा वाच ॥ अहं गतो हि के तस्मिन् दिव्ये देवतेः स हतं वदष्टो मया सुदृष्टं ध्यायमानः
 वदेव ध्यायितं शक्यं वक्तुं नाना परं देव जाना मीश्वरं हि मातुः सारात्सारं ततः श्रुत्वा
 विष्णुं तं विष्णुं परमात्मानं मीश्वरं सर्वदेव सर्वगं सर्वप्रणिहृदि स्थितं भस्म
 राराधनां च मन्त्रं च योपि तामहात्म्यं वगवाष्टुमः सारं चितयाम्यहं विष्णु

राम
 २

स्मि १
 पदं हंसं तत्पदं परमेष्ठिनं युक्ता सर्वात्मनात्मानं तं देवं चिंतयाम्यहं यं विश्वा
 त्तो मूत्रमणिगणारव सहस्र सहस्रो धिसहस्रात्करावालिं अणायिसा
 रिष्टं च श्रेष्ठं च श्रेष्ठं यमपि यं बाह्यं ह्यनुवाकं पुनिषत्सु पुनिषत्सु वाग
 यो पुरुषः प्रोक्तो ब्रह्म प्रोक्तो द्विजातिषु श्रयं संकषणः प्रोक्तः स्तमपा
 नुलकाः स्फुरंतीमि ॥ लोका नयो यथा कृतमेकाक्षरं ब्रह्म यत्तत्सदसतः परं अर्चयेति च य
 गाः यस्याग्निरास्य द्यौर्धोऽवेना भिः श्रुताः क्षितिः चंद्रादित्योऽनयनं तं देवं चिंतयाम्यहं य
 ज्जागृध्वाहूकः यस्यास्य पवनस्तदेवं चिंतयाम्यहं यस्याकेन्द्रोऽपि मृतान्द्यः स वागसंधिषु
 चिंतयाम्यहं परां लात्पराय जात्पराः मदसतश्च यः अनादि रादिभूतश्च तं देवं चिंतयाम्यहं
 दिवाकारः मरुतः शिशुः संजज्ञं तं देवं चिंतयाम्यहं पद्भ्यां यस्याक्षितिजाता आत्राभ्यां चतुष्पा
 तं देवं चिंतयामि ॥ स गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्त्रं राणी च वंशानुचरितं यस्मात् तं देवं चि
 त्तुं नामः समाह्वयं ब्रह्मा वाच ॥ इत्युक्त्वा तं सारात्सारं श्रुत्वा दीपनिवासिनं
 कृतः सुरश्च स्माकं मध्यतो रुड उवाच परमं यथा सारात्सारं तं विष्णुं इष्टुं वास्तव

गमस्तथा विगवानभवः प्रप्रच्छविषा देवोद्येः श्रावताममरेः महः । स इव वासा हरे कथय
 हन्य के व्रतस्थिते परः को धः के यो नियमे कया विधम पूजया केनो चारेण तुष्टः स्यात् । केतु
 गेत्यालयते नः कीदृशो रवतारश्च कस्मिन्प्रातिलुयं जगतः सर्गश्च प्रतिमर्गश्च वंशो मन्त्रो
 भ्रतत्प्रतिष्ठितः । तत्सर्वं हरि ब्रूहि यच्च । उदपि किंचन परमेश्वरस्य माहात्म्यं युक्तयोगादिकं तथा
 इति । हरिरुवाच ॥ अणुरेह प्रवक्ष्यामि ब्रह्मणानसरेः सह । अहं हि देवादेवानां सर्वलोकेश्वरो
 स्तुत्यश्च स्तुतिभिः सह । अहं हि पूजितो रुद्र इदमि परमो गतिं नियमेश्च व्रतस्तेष्टः । आचारेण न मानवे ॥
 केतु हि जगच्छिव इष्टः । निहकतो हं धर्मगोप्ता हं हरः । अतारंश्च मत्स्याद्यपालयाम्पाविलं जगतः । अहं
 पुरा ह्यहं सखादीनां च । ब्रह्मसर्गादी न्यहमेव च । ज्ञाता श्रोता तथा मता वक्तव्यश्च मेव च । सर्वः सर्वात्मको देवः
 नानपूजोपहारो मम इह मेव च । इति हासान्पुनरुहं सर्वव्याप्य हं शिवा सर्वज्ञानान्यहं शोभो ब्रह्मात्मा हं मह
 शिवा हं माहात्म्यं । चारो धर्मो हं वैष्णवो ह्यहं वणाश्रमास्तथा च । हंतुं हं हं पुरात
 न्प्रसूयं स्तथा च दामो गलादी न्यहं तथा । पुरा मो गरुडः पक्षी तपसाराधय इव तुष्टु
 मम माता तु विनतानां गदासीलतो हरे यथा हं देवता । रजिवा चामृतद्वानिष्पामितय

रामा
 ॥२॥

हने तव । हाबलो महावीर्यः सर्वज्ञो नागदरानः । पुराणमंहिता कृतो यथा हं स्थानथा कुरु । वि
 ज्ञेयः सर्वविषयमिदं वादी न सकलान् । जित्वा चामृतद्वानिष्पामि । न प्रादस्योन्मातरं स्व
 गदा ॥ अतः स्वा ॥ द्वादी न सकलान् । जित्वा चामृतद्वानिष्पामि । महाबलो वाहनस्त्वं विषयमि विषा
 नाहं मम माहात्म्यं वा । पादुके मत्सुरं पतववा विभो विषयति । गारुडं तव नाम्ना तल्लोकरयातिं गमिष्यमि
 श्रीः रयाता विनतान् । अथातः पुराणो गारुडः गुरुदेह हि यथा हं कीर्तनीयाश्च तथा त्वं गारुडः । अतः मां ध्यात्वा
 पादवदगारुडं । इत्युक्तो गारुडः रुद्रकण्ठपाया हृष्टः । कश्यपोगारुडं स्तुत्वा वृक्षदग्धमजीवयत् । स्वयं चाप्यचलो
 जनि यत् । यं क्षितुं तं स्वाहा जापि विद्ये योगारुडी परा । गरुडोक्तं गारुडं हि श्रणु रुद्रमहात्मकं ॥ उल्लासि महापु
 त्रः । स्रुतवत् । इति रुद्रः । जित्वा विषाणाः श्रुश्चावब्रह्मणो मुनिः । व्यासो व्यासादहं वक्ष्ये हंतं शो न कनमि
 सर्गाद्य देवपूजनी तीर्थभूतकोशं च मन्त्रं तस्मिहाच्यते । वणाश्रमादिधर्माश्च दानराजादिधर्मकाः व्यवहा
 रान् । नर्कः । अगानि प्रलयारं । मां कोमा र्थं ज्ञानमुत्तमं संप्रपन्नः । प्रपन्नं कृतं विषाणां न गद्यते । पुराणो गारुडः स
 डा मगवान् हरिः । वासुदेव प्रसादनं सामिथातिशययुतः । वासा हरिवाहनं च सर्गादीनां चकार पां देवान् । जित्यु गारुडः । अमता
 यथा च कुरुषोः । तस्य ब्रह्मा उमुदरः रुद्रः । इदं स्मृतं मात्राणां नागादीनां च सक्षयः । कश्यपोगारुडः । वृक्षदग्धं वाजीवयेद्यतः

सहस्रैः प्रोक्तं श्रीकश्यपायततः तदश्चमः संपुण्यं सर्वदं पठितं तव हर्षितं च रुद्राश्च पुत्रो न कतश्चया ॥ इति महापु
 रुषः ॥ रुद्रवाचः ॥ सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्तरादिना वंशानुचरितं चैव तद्वद्विजनादेना हरिरुवाच ॥
 नृपापनाशनान् सर्गः कृतिलया रता विष्णोः क्रोडं पुरातन एको नारायणो देवा वासुदेवा नरेज्जनः ॥
 निरुयादिकृतं तदेतत्सर्वमेवैतद्वाक्यं सप्तपथकं तथा पुरुषरूपेण कालरूपेण विस्मृतं वाक्यं विष्णुः
 एव कौडो वालकस्य चैषास्तस्मिन्निशामया अनादिनिधना धाता त्वेनंतः पुरुषातिमंतस्माद्वातेचा
 पञ्चापत तस्माद्बुद्धिर्मनस्तस्मात्ततः रवपवनस्ततः तस्मात्तजस्ततस्तपतोभ्यो भूमिस्ततोदकं चंडो हरि
 तः स्वयमेव हि शरीरग्रहा पूर्वसंस्थं कुरु प्रभुः ब्रह्मा चतुर्मुखो देवार्जोमात्राधिकः सदा शरीरग्रहा
 गचर अंडस्थो जगत्सर्गः देवा सुरमानुषाः ॥ सर्गजित् चोत्तमान विष्णुः पाल्यश्चातिन उपसंहियते च तिसह
 स्रात्मना मृजद्विष्टः जगत्तस्मिन् स्वयं रुद्रः ॥ चकल्पो जगत्सहस्रं प्रभुः ब्रह्मा तु साष्टिकालि मित्त्रा लम्
 सप्तधा त्वं राहो भस्मिन् तस्मिन् देवाः ॥ समीरवस्पर्हं सप्तपाधु एवैव प्रथमामहंतः सर्गा वरुणा
 पृथुभूतर्गा हिमस्ततः वेकारिकस्ततो यस्तु सर्गश्च द्वितीयः स्मृतः इत्युपप्राकृतः सर्गः संभू
 तः सूर्या रश्मि वरा मृताः तिर्यक्श्चातस्तयः प्राक्तस्तयैर्योन्यः स उच्यते ॥ इति श्रोतसो षष्ठा

राम

३५ सप्तमात्रांतु गृह्यपितरश्च ततो ब्रवन् ॥ सा चो सष्टां न वे संध्या द्विज क्रांत रिक्षिति ॥
 रजो मात्रांतु गृह्य

गंसप्तमः सप्तमानुषः अष्टमो नृग्रहः सर्गः सात्विकस्तमसः स्मृतः पंचैतैर्वैकृताः सर्गाः प्रा
 को मातुः स्वमः स्मृतः रक्षावराताः सुराद्यास्तु प्रजारुचतुर्विधाः ब्रह्मणा कुर्वतः सृष्टिं ज
 न्मंश्च चतुष्टयं सिसृक्षुरभोस्येता निस्वमात्मानमसृजन् यत्कात्मनस्तत्पमात्रा
 तः सिसृक्षोर्जघनात्स्वमसृजन् जज्ञिरेततः तमोमात्रास्तनुस्मृत्वा शंकरो भूद्विभावरि सिसृक्षान्पदेहस्तु प्री
 तः स्रष्टादित्कास्तु मुखतः सैर्यत्कास्तु भूद्विनीततो हिवालनाराचो वसुरादेवता दिवा स्रष्टा मात्रातनुगत्तुमन
 तः सात्यक्तामाभवत् ज्योत्स्नो प्राक्सध्याया विधीयते ज्योत्स्नाराचतनिसंध्याशरीराणि त्वजसा हारजमा
 च सुदभृत्का पाणवत् शुद्धामानसं जघ्ना शूरसमाचर सणा ज्ञसः यसारथायक्षणां ज्ञा ज्ञेसमपविकेशं सपना
 ताः कोपेन भूताद्यां गंधवा जज्ञिरेततः पिवतो जज्ञिरेवावं गंधर्वा धेयना ज्ञा गो आवयो वसमश्च के मुखतो जाः समुष्ट
 मृष्टवा त्वदेना ज्ञाश्चाभ्यां प्रजापतिः पश्चात्तश्चाचरः ॥ तगा नृगदे भोश्चादित्कास्तथा अष्टधा फलमूलिन्या
 पुष्टमप जज्ञिरे गोरजः परसामपो अश्वाश्च तुरगदे भोः ॥ अष्टधा दिखरुहस्तीवानराः पक्षिपंचमाः ॥ अष्टकाः पशवः षष्ठा
 तः शूद्रः पश्चां भजायत ब्राह्मणो ब्राह्मणो नो जातः सत्रियजन्मनां मोरुते च विजो रक्षान गंधर्वश्च जन्म

सहस्रं नृपदलोकः प्रजायते प्राजापत्यं गहस्त्वानं गथाविहितकरिणी स्त्वनं सत्यरूपीणां नृपस्थे वनवासिनी य
 त्पुत्रं नृपयने नृपगामिनी दा ॥ उतिमहापुराणः ॥ ३ ॥ हरिश्वाच ॥ कृत्वा मुने तसं स्त्वनं प्रजासर्गं तु मा
 अथामजप्रजाकर्त्रे नमानसो जनया प्रभुः धर्मैरुदमनुचैव सनकं ससनातनं भगुं सनत्कमोरवरुचिं श्रद्धां स्तथैव न
 चमत्रो गिरसा पुलस्ये पुलहं कुरु वशिष्ठं नरदं च वपितनूबहिः दत्तथा अग्निधातांश्च क्रयादारं अज्यपांश्च सुकालि
 पहतो स्तथा त्वपात्रेणामृतिर्विवर्जिता अमृतं यश्च चत्वारो अंगुष्ठा दक्षमीश्च रवामागुष्ठा तस्य भाया प्रसूतिं पद्मं म
 तज नयामास दक्षा दुहितरः शुभाः ददाता बलपुत्रभ्याः सती रुद्राय दत्तवान् रुद्रपुत्रावभुवुर्हि असमं गामहाव
 ददेरगातिरुपणा प्रतिमा शुभा भुगो धीता विधातारो जिनयामासमा शुभा अयं तज नयामास पत्नी नारी य
 वजनयामास लोन्मादो नृहरिः स्वयं आपातिर्नियतिश्च वमनुकं नृमहात्मनोः धाता विधाता स माप्यतया
 प्राणाश्च वमकां दुश्च ॥ इत्यमरक उतः पत्नी मरीचहं स भूतिः पोणामास मसूयत विरजाः सर्वगश्च वतस्य
 मसः पुत्रः पर्वतः कन्यकास्तथा सिनीवाली कुरुश्च वराकाचानुमतिस्तथा अनुसूयात उवाच ज
 दना द्यं नयोगिनं प्रीत्यां पुलस्त्यभायाया दत्तो लिस्तु सुतो पवतः कामेणश्चावरी
 शुभं सायां पुलहस्य प्रजापतेः कृतोश्च सन्नाति भायां वालिखिल्या नसूयत पट्टिया नि सह

राम

ज्वलहास्करवर्चसां पुर्जायां तु वपिष्ठस्य मसजायंते वेसुताः रजोगात्रोर्द्विरात्रं च सब
 जीपलाः स्वाहा प्रादात्स दक्षापि सशरीराय वनूये तस्मात्स्वाहा सुता नृले भेत्री नृदोरो
 नं पितृभ्यश्च स्वधाजं मेनो वेतारिणी तथा ते उभे ब्रह्मवादिन्यो मेनावाः उहिम
 त्मानमेव कृतवान् प्रजापाल्ये मनुं हरु शतरूपांश्च अनोरितपो निहतकल्मषा स्वा
 रूपादेवि शतरूपांश्च जायत प्रियवतो नानपादो प्रसूत्या कृतो तसं शित देवदूतमे
 य देवदूतं च कर्दमे रुचेर्यजोदक्षिणा भूतदक्षिणायां च यजतः अभवन् ब्रह्म
 न्यायं स एवा नृक्ष उतमः श्रद्धालक्ष्मी धीतिः स्तुष्टिपुष्टिर्मधा क्रिया या बुद्धि
 यश्च प्रतिजया हर्षमादासायणी प्रभुः श्रद्धा कामे बलादपि नियमश्च तिरात्मज
 ति क्रियादं नयं दि यमनु बाधं बुद्धिस्तथा लज्जा विनयं च पुरात्मज सतो ध
 याददं वावसाय प्रजं जवक्षमाशांतिरसूयते सखमद्वयं ग्राः कीर्तिरित्यत
 वत उज्जकदा वजनहयमधेन दक्षकः तस्य जमातरः सर्वयज्ञं जग्मुर्निमि
 त्प्रहता मती प्रतादक्षपो वापमानिता त्यक्ता दह पुनजाता मनाया तु हमाश्रया

ममानं च शुचिवा
 सभूतं प्रवृत्तय भुव प्रभु
 पत्नी विजगह प्रभुः तस्मा
 तितु चय ददो प्रसूतिं च वद
 मानाम महाबलाः चतुर्विंशति
 पुत्रातिः कृद्धिः कीर्तिस्त्रयादशी
 पंचतथा तुष्टिलक्षपुष्टि रसूयत मिधा
 शातुष्टिलक्षपुष्टि रसूयत मिधा
 गार्वाक्षः सहिताः सर्वरुद्रदेवि सति विना

श्रवत्तुं गीशः कुड्डो रुद्धः प्रतापवान् विधुस्तपसं ददंस्तु तं शशापि पिनाकधरः
 इत्यादिमहा णो गारुडः ॥ हरिरुवान् ॥ उन्नानपादः दभवत्सुररुचा
 मुत्तमो मुनिप्रसादः ॥ ध्यदेवदेव जनादेनां ध्रुवमातनयः छिद्रिधर्महाबल
 तस्य प्राचीनबर्हिस्तु पुत्रस्तस्यापि स्तस्याप्यथात्मजः अग्रस्य पुत्रस्तु नास्तिको धर्मवर्जितः अधर्मकारि
 कुरुस्तस्य सुतश्चाभ्युदयितो मातनयः भवत् हस्वातिमित्रः क्षणागो निषादे तिततो बुवन्निषादस्त
 नितिश्रकुशे हतः कुलममंशु पुत्रिणां पाणिममंशुः सहसा द्विजाः तस्मात्तस्या सुतो जातो विष्णुमी नुषस्य धृक्
 पशून्निवासकः ततो स हृष्टिवीर राजा प्रजानां जीवनाय हि अतर्धानश्रयोः पुत्रो हविर्धानस्तदात्मजः
 भवणा पुत्रदिव्ययो दुःपयमसमुद्रस्य लवणस्य सवसतो तस्मात्सुसावसामुद्रो दृष्टा प्राचीनबर्हिध
 पुत्रः पृथिव्यानकराजः शकधर्मचरणा स्ततप्यत महत्तपः दद्यावर्षमहसाणि समुद्रमलिनायाः प्रजाप
 त्तवत्तस्य पारगा
 नततः स पृथिव्यां प्रजापतिः असि किमावह हार्यावीरणास्य प्रजापतः अस्य

[illegible]

३२
स्पर्का

तथा... निरुप्रा... मरणा... अनिलस्य शिवात्तार्यत स्याः पुत्रः पुरोमजत अविज्ञातागतश्चैव
वानेलस्य तु अग्निपुत्रः कुमो... तश्च स्तव्यज यतो तस्... गारवो विशारवश्च नेगमयश्चष्टजः अपत्यशक्तिकानां
तेय इति स्मृतः प्रत्यक्षस्य विदुः... शोषिनाम्रातुद्वलं विश्वकर्म प्रभासश्च विख्यातो देववद्वैकः अजेकपादो ह्येव
इव विद्यमानः विष्णुश्चाप्योत्तमजः पुत्रो विश्वरूपामहातपः हस्तश्च बलरूपश्च चैव कृष्णापराजितः वृषाकपिश्च शम्भुः
रवतस्तथा एकादशतेक शितरुद्रास्त्रिभुवनश्चराः आदित्याकत्रेपपाञ्चवस्तुयाद्वादशरुद्रास्तिस्रो विष्णुः शक्राय
गाथेव न विवस्वान्माता चैव मित्रावरुणा एव न अश्रुमात्रसुभगाश्चैव आदित्याद्वादशस्मृताः सप्तविं
शतिस्तत्र संज्ञिताः हिरण्यकशिपुर्दित्या हिरण्यपाक्षो भवतथा सिद्धिका चो भवत्कन्या विप्रविति परि
शिपुर्दित्या हिरण्यपाक्षो भवतथा हिरण्यकशिपोः पुत्राश्च त्वारः पृथुलोचनाः अनुद्रादश्च रुद्रादश्च प्रह्लादश्च
द्राश्च भवतथा प्रह्लादः पण्डितस्तथा सद्रादः पुत्र आणुश्च निविवाकः किरवृत्तः वेरोचनश्च प्राह्लादः बलि
बलः पुत्रश्च ततो... बाणज्येष्ठश्च धजा हिरण्यपाक्ष्यामर्दः विश्वशकुनिभूततापनः महानागो महाबा
हिर्मूर्धाशिरस्तथा अयोमुखः शकुशिराः कपिलः शंबरस्तथा एकचक्रो महाबा
वपुलो भवत्तमहाबलः एतदनाः सुतारव्याता विप्रवितिश्च वीर्यवान् स्वभानोः सुप्र

वि ३

राम ७

पदानवीहयशिराः प्रधातावरकं न्यकाः वैश्वानरसुते चोत्तेपुलोमा कालकातथा दुक्ते तु महाभा
नोपुत्रसहस्राणि षष्ठिद नवसत्तमाः पोलोमाः कालकजाश्च मारी चतनयास्मृताः सिद्धिकाया स
तथा व्योमः शल्यश्च बलवान्नभश्चैव महाबलः वातापी नमुचिश्च वउल्लः स्वसमस्तथा अतकोनरक
स्तश्च वानि वातकवचो दित्या प्रह्लादस्य कुले भवान् पण्डितस्तथा महासत्ताप्रायाः परिकीर्तिताः शुक्रोत्पनो
यः शशिराधिकाः शुक्रोशुकानजयत उल्लकः पूथल्लकः कान्धूश्चोदकान्यक्षिगाणा न सुग्रीवी तु व्याजायत वि
द्विख्यातो गरुडानुराः सुरसायाः सहस्रतुसपाणा ममितो जमा काडव्याश्च फणिनः सहस्राममितो जसत
पुत्रोऽष्टाश्वगसकितक्षकाः शरिः श्रीमहापद्मः कंबलाश्च तरो तथा एलापत्रस्तथानागः ककोटिकधनंजयो गारा
मिवोदिते नमर्ववदष्टिणाः गस्तर्जनयामासुरभिर्महिषीस्तथा उराष्टसलतावल्लित एजातिश्च सर्वज्ञः एषाचर
मनिररसस्तथा अरिष्टातुमहसत्ता नृगंधवो नमजी ननः सुवाएको नपचाशतः सस्तोद्यभवा न्निति एकज्यो
तुष्टीतिश्च तज्जातिरेव च ए... शुक्रोद्दिशुकुश्च त्रिशुश्च भवत् बलः इन्द्रकान्यादकसदकततः प्रतिसदकतथा मितश्च
मद्विश्च समितश्च महाबलः कर्तुः जसत्यजिज्वरसुतनोजितः अत्रोतिमित्रोल्गमिश्च दूरमित्रोव्यजितः नतश्च रतधमा च
नितो वरुणाधेक विधाराणश्च तथा वेगहमेकगणस्मृतः ईदसश्च सदसश्च एतादृशीमिताशनः एतनः प्रसदक्षश्च सुरत

२

५०। रमार्थवित्। आदिस्त्रविभागनद्वाराणिपरिकल्पयेत्। द्वारशोभातथातत्रतदर्थनतु कल्पयेत्। काणिकापीतवोर्निमित्तत्वादि
कोशरः। अतस्नीलवर्णनद्वानिमुसितेनवक्रषावोर्निर्जसा। रसप्रजयत्। द्वाराणिउक्ताणीनिर्कारयैत्। रेषापंचम
मंडले सितारत्नातथापीताक्षणास्त्रयथाक्रमेणवक्रमंडलं चार्द्धपासतत्रार्धयद्द्वारिहन्मध्योत्तमद्विषयैकैवमकुर्षण
या प्रद्युम्नाग्रेसिन्यस्यत्रिरवायामनिरुद्धकं। ब्रह्माण्डमवगात्र उकार्याः श्रीधरतया। अहविषादिति ध्यात्वा कणिकायां
रिन्यमेतसंकुर्षणां पूर्वप्रद्युम्नचेदक्षिणे। अनिरुद्धपश्चिमे। ब्रह्माण्डोत्तरेन्यमेतस्य श्रीधरतया। कोणोपुड्डादीन्दिशुवि
तते। निर्विश्वगधाद्यैः प्राप्नुयात्सुरमपदं। इत्यादिमहोपुराणोक्तम्। ७। हरिरुवाच। समग्रोद्विषितः
हृन्नेतस्त्वामिमां अष्टाह्वतिशततस्यमूलमंत्रेणहोमयत्। द्विगुणस्त्रिकहोमत्रिगुणोसाधकमतं निवाणादुक्तम्
गुणामुदाहृतं गुरुविषाद्विजम्बीणां हंतवध्याश्रदीक्षितैः। अशुदीक्षाप्रवक्ष्यामि धर्मो धर्मस्य करि उपवत्प्रवक्तुं विष्णो
पयवन्तं प्रकारयेत्। वायव्यकलयालवृक्षोषमानानि चिंतयेत्। आग्न्यादह्यमानाशुष्कावितानां भस्मापनन्ते जस्ते जसितं जीव
मम। अपत्तु प्राणवंचितं तयद्योमिशरिरेन्युकारणा एककयोजपत्तत्रक्षेत्रं देहकारणं। उत्पाद्ययोजपत्तश्च
उल्लोदिष्वमकृत् कल्पयित्वा चैव हरिं चतुर्द्वारं भवेत्। ब्रह्मतीर्थोदनुकमात् हस्तपद्मसमार्यात् पत्रा
णां कातलहस्तं तु पत्राण्यप्युक्तं शराः तत्रार्धयद्द्वारि ध्यात्वा सूर्योद्यत्तरेषु च तलहस्तं दापयन् अथ

५२

इत्यस्य सुसमाहितः हस्ते विषयः स्मृतो यस्मात् विष्णुहस्तस्तत्तत्सूयै न श्रुतिस्पर्शनतः स्य पातकान्यस्विलानि चामुक्तं विधि
ममभाचलिते त्रैलोक्यासमादिवम्पप्रमुखत्वापुष्पाणामानयेततः पुष्पनिपतते यत्र मूर्ध्नि दिवस्यन्ता इति तत्र तन्नामका
येतस्य पुष्पाणामाकितस्वयाश्रुदाणां दाससंयुक्तं कारयेत्तु विचक्षाणाः ॥ इत्यादि महापुष्पाणां गारुडो ॥ ॥ हरिस्तवाव
रादृष्टं जात्रवक्ष्यामि स्तुतिं लादिस्वमिदृश्या ॥ श्री श्री श्री महालक्ष्मी नमः ॥ श्री श्री श्री श्री श्रीः क्रमहृदयचक्षारः शिखा
वचनत्रयस्वचक्षुः सनमूर्तिमर्चयेत्तमं उल्लेप्य गणेशं च चतुर्हारिणो ॥ वित्तं चतुष्पथं तमष्टादिस्वार्वरवाद्यादिमंड
प्रीदुसूर्यगंधर्वस्वादिद्वंद्वजनाहलक्ष्मीसंगानि वैकस्मिन्कोणदुर्गागांगुसंज्ञापालमथाग्रादाहमाजु
तामनाका ॥ श्रीं वत्तहं श्रीमहालक्ष्मी नमः ॥ अननप्रजयलक्ष्मीपूर्वाक्तिपरिवारकः ॥ श्रीं सारस्वत्य नमः ॥ श्रीं मास
रत्नं नमः ॥ श्रीं हरिस्तवादिनी स्वाहा ॥ इत्यादि महापुष्पाणां गारुडो ॥ ॥ हरिस्तवाव
पिलयहि जीवमुत्तिष्ठ मुधन्यनाभ्यावाग्निनिवशयत्ततो रमिति वीजनी चित्तयेदमृतततः ततो बुद्धिं दमधुतु पीत
वासाः श्रुतेर्जज्ञः श्रुतं स्मृतं श्रुतं ॥ ध्याननपरिचिंतयेत्तं ॥ गुणासततः कुर्यात्साक्षात्स्नहरीं सर्वतः दिक्षाणां गुह
मारुपमध्यागुह्यमविनामतामध्याबीजहयन्यस्यन्यसु ॥ गततः पुनः हृद्विखावत्कादृष्ट एष्टतत्र वाहिश्रकार्या
जान्ताः पादयोः श्यापि विन्यसताप आकारां करोत्तत्तमध्यागुह्यनिवशयत्तत्तितयेत्तत्र सर्वं परतत्तमनामया क्रमाच्च

१५०॥

तानिबीजानितर्जन्पादिषुविन्यसेत्पिआकारोकोरोक्त्वा मध्यगुष्टनिर्द्वयेन चित्तयेतत्सर्वं ततोमूर्धाशिवक्रेषुकंवेचद
 दयतथान्नाभोगुह्यतथाजान्वाः पादयोर्विन्यसेत्क्रमात्पादाः पुडगबीजानिन्यस्य कायततो न्यसेत्अगुष्टादिकनिष्ठा
 तेविन्यसेद्बीजपंचकोकरमध्येनत्रबीजमंगन्यासेपयंकमः हृदयहृदयन्यासाग्निरः शिरसि विन्यसेत्त्रिगुणागतत्रि
 राग्न्यामकोवचंसर्वतस्तनोनेत्रनेत्रविधातव्यं अस्त्रंकरयादयोः तनेवचदिशावधापूजाविधिमथोभवेत्तुहृदयोर्वित
 र्वपागपीठसामाहितः धर्मज्ञानचरणाप्यं मे श्वयंचयथाक्रमात् अगुयादोचरुवादावधमादीश्विन्यसेत्तणसिः
 न्यतेतुपीठभूतवदाम्यद्वा अन्तर्विन्यसेत्पश्चात्सूर्यसामानिलात्मनो मे उलानि क्रमादवसपर्यपरिचितयेत्
 वानादिकसेच्छोः शक्तिकेशरागाचराः विमलाद्यान्यसदृशनवमाकणिकागता रावधास्वासमस्ययागपीठ
 तरोमनमावा ह्यतत्राहिरिशाड्भूमिपुरः हृदयादीनि एवादिचतुर्दिकदक्षयोगतः द्वारिष्टवपरेचवचनतयुवि
 सेतमुदर्शनं सहस्रांशं दक्षिणाद्वारिविन्यसेत्त्रिगुणदक्षिणातो न्यस्य लेष्मामुत्तरतस्तथा द्वार्युत्तरगदीन्यस्य शारवका
 ताष्विन्त्यस्य दक्षिणातः शाड् वामचवषु विन्यसेत्तद्वत्तुवर्द्धं तथाचर्मन्यसेत्पार्श्वद्वयं ततोतलकपालाश्च
 स्रदिकसेदनविनाभते वज्रादीन्यायुधान्यवतथचविनिवज्जयता उच्चैर्ब्रह्मातथानंतमधश्चपीठं नृतयेत्सर्वं ध्यात्वाति
 संपूज्यामूढः संदश्येत्ततः अजलिः प्रथमामुद्राक्षिप्रदवप्रसादिनी वंदिनी छंदयाशक्त्या सो ध्वं दक्षिणातः भता उर्ध्वगु

रामा १०१

प्रोवाप्तमुष्टिदक्षिणागुष्टबंधनः सव्यस्य तस्य चागुष्टेयः सउर्ध्वं प्रकीर्तितः तिस्रः साधारणाद्येतामूर्त्तिषेदेनकीर्तिताः कानि
 १॥ दिक्कमणादोमुद्राः अथथाक्रमेण अष्टानां पूर्वबीजानां क्रमश्चास्तु वधारयत् अगुष्टेन कनिष्ठातं नामयित्वागुलीत्रयं
 सां कल्पं पुञ्जं कृत्वा करद्वयं सव्यहस्तं तथा तानं कृत्वा ध्वं आमयच्छने नवमीयस्य तामुद्रावराहाभियुतासदा मुष्टिद्व
 म्भुक्तो कनमाचयत्तयुक्तमेतत्सर्वमुक्त्वा अगमुद्रयविन्यसेत्मुष्टिद्वयमथोवधावाममवानुपूर्वशः दृष्टानो
 लो न्यमुद्राश्चक्रमयोगतः सुबलाद्या हृतीयचउपांतवातमेव च वासुदेवो बलः कामाद्यनिरुद्धेयथाक्रमे प्रणाव
 हस्तोभूरिमंत्रकाः नारायणास्तेथा ब्रह्मा विष्णुः सी होवराहो द्वासितोरुपाहो रडाभानी लक्ष्म्यामचला
 न्नाग्निमेधुपिगाभा धनुतोमरनायकाः कंठरागो गतुर्बानस्या जंखंरंचमुदर्शनं रवंहंपगदादेवी वंशं संक्षेवंशं
 २॥ सुवच्छा अगुद्रवंशचपुष्टिका धनुं चरनमानास्या छी वत्स दंनं सवत्कं तयकोस्तभः प्रोक्ताश्चानंतो अहमवच इत्य
 ३॥ यथायोगदवदवसुवदशागरुडगुष्टसकाशोगदाचेवास्ति ताकृतिः पुष्टिः शिरीषपुष्पाभालक्ष्मीः काचनसंभिभः
 ४॥ तचेद्वनिभः शंखः कोस्तभस्तरपाद्युतिः चक्रसूर्यसहस्राभश्च वत्सः कंदसंभिभः पंचवर्णा निभामालाह्यनंतामघ
 ५॥ संभिभः विद्युवन्मणिचाखापियोनिनोक्ता निवर्णातः अर्धपाद्यादिवदद्यात्पुडरकाक्षविधया ॥ इत्यादिमहा
 पराणागारुडः १॥ हरिस्वावा ॥ पूजानुक्रमसिध्यर्थं पूजाउक्तमउच्यते अनमइत्यादिपरमाद्यसंस्मृतिः यै रलंबमि

१५०॥ रतिकायशङ्खिः अंनमइति चतुर्भुजात्मनिर्माणां तत्स्त्रिविधाकारविन्यसः ततो हृदि स्थेयो गपीठशृङ्गा ॥ अंनंताय नमः अधर्माय
नमः अज्ञानाय नमः अवैराग्याय नमः अश्रद्धाय नमः अप्रवर्णाय नमः अप्रज्ञानाय नमः अवैराग्याय नमः अश्रद्धाय नमः
तत्पद्माय आदित्यमंडलाय नमः चंद्रमंडलाय नमः वज्रमंडलाय नमः विमलाय नमः उवाचिणाय नमः शानाया क्रियेय नमः
रत्नाय नमः प्रत्ये सत्यायो ईशानाये सर्वतो मुखे सांगोपीगाय हरेरासनाय ततः कणिकायो अवासुदेवाय नमः आहृदयानमः
ततः कुंक्षिराये ऐकवचये अनेत्राय अफट्टाय आसंकरुणाया अप्रद्युम्नाया अन्निरुद्धाय नमः आनारायणाय
अमृतवत्सलाय हविषावे शानेरमिहाय भुवराहाय कटयशं वनतेयाय जेखरे सुदर्शनाय स्वस्वफे गगदाय
क्षपा चं जन्पाय घटभश्चिये गंडवंसे प्रुष्टे धव्वेनमालाय गलेदश्रवसाय खंभयकोस्तभाय ग्रीवाग्राडाय उर
तला च वमगोखरवद्धाय लोईश्रयसुराधिपतये वा अग्रय नमः तेजाधिपतये यायमाय धर्माधिपतये शानेरुताय
मंतभुवराहाय जलाधिपतये याप्रणमाधिपतये क्षोधनाधिपतये हंरिश्राय विद्याधिपतये वज्राय शम्भुय दंडा
तापुकिं लोपुत्राय ध्वजाय गदाय विश्वलाय नमः नं अंनंताय पातालाधिपतये खंभुवत्सलाय सर्बलकाधिपतये अंन
नामिगवंतवासु अंनमो नारायणाय नमः नमः पुरुषोत्तमाय नमस्तपुंडरीकाय नमस्तविश्वकावने आब्रह्मण्य नमः
स्तस्तीमहापुरुषवज्र अंनमः हामकर्मणि चेतषास्वाहा तमुपकल्पयेत् एकैवा विधानेन शतमष्टांतरशतथा अर्घदत्ताजितं

[illegible]

१५०॥ यत्र स्वशस्त्रायणो हरेन मस्तेरुक्षरसो घृष्टशान्तां शरणं गतः पंचजन्यमहाचारं संभ्रज्य च पंचकं प्रगल्भस्वमो विप्रो आ-
 ग्रेयां यश्च सूकरः च मेरुय समं गत्वा स्वकुचं देसमंतं तथा नैरुत्यां मां चरद्दृष्ट्वा दिव्यमूर्तिं नृकसरीं नृवेजयतीं संप्रगल्भस्वमो वत्सं-
 वतं भूषणो वायव्यारक्षमा देवद्वयं ग्रीवमोक्तं ते वेन तय समारुह्य अतरिक्षजना देनामा चरक्षी जितसदानमस्तु ब-
 र्वा जित विशालाक्षममारुह्य रक्षमां त्वरसा तले अफूपारं नमस्तु स्यमहामी नूनमोक्तं त सर्वा गुला पुशी च वस हस्त-
 रं कृत्वा रक्षस्वमो विष्णो नमस्तु पुरुषोत्तम एतदुक्तं शंकरेण वैष्णवपंजरं महत्पुंरारक्षायमी शान्त्या कृत्या यन्य-
 न्तः प्रामास शापेन चामरं महिषा सुरादानं वरं कवीजं च अन्याश्चामरं कटकां नृणां तज्जपन्नं राभस्यां शत्रुं वि-
 द्वा ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडो ॥ १३ ॥ हरिरुवाच ॥ अथ योगप्रवक्ष्यामि कृतिमुक्तिं करं परं ध्यायिभि-
 र्भक्तैः प्रयथानेन हारीश्वरः तच्छृणु महेशान सर्वपापप्रणाशनं विष्णुं सर्वेश्वरं नतः सङ्गमिषीरं विजितः वास-
 वोजगत्राशु ब्रह्मात्मा स्थहमेकतः देहि देहं स्थितो नित्यः सर्वदेहविवर्जितः देहधर्मविहीनश्चैश्वर्यविवर्जितः मतो-
 मनस्विता देवो मनसा परिर्वर्जितः मनो धर्मविहीनश्च विज्ञानमनराग च बोद्धा बुद्धिस्थितः साक्षी सर्वबोधविवर्जितः बु-
 द्धिधर्मविहीनश्च सर्वसर्वगतो मुनः सर्वप्राणाविनिर्मुक्तः प्राणधर्मविवर्जितः प्राणापानो महाशान्तो नयनचक्रवर्जितः अ-
 हंकारो देहीनश्च तद्धर्मपरिवर्जितः तत्साक्षी तन्नियता च परमानंदरूपकः जाग्रत्स्वप्रसुप्ता च तत्साक्षिता इव विजितः तु

राम
 १२

शयः परमो धाता दृष्टपरागुणावर्जितः मुक्तो बुद्धोजनवापि सत्य आत्मा ह्यहं शिवः एवं ये मानवा विज्ञाध्यायंतीं शो परंपरं-
 प्रा अयुस्ते च तद्वैपनात्र कार्या विचारणा इति ध्यानं समाख्यातं तव शंकर सुव्रता पदं ध्यातुं तस्य ततो विष्णुलोकं संगच्छती ॥ इ-
 त्यादि महापुराणो गारुडो ॥ १३ ॥ रुद्र उवाच ॥ संसारसागरानुधारान् मुच्यते किं जपन् भो नरस्तन्म परं जप्यं कथय त्वं ज-
 ना देनो ॥ हरिरुवाच ॥ परेश्वर परं ब्रह्म परमात्मानमव्ययो विष्णुनाम सहस्रं रक्तवन्मुक्तो भवन्नरः यत्पवित्रं परं जप्यं
 कथयामि वृषभज आणुघातहितो भूत्वा सर्वपापविनाशनं वासुदेवो परो विष्णुर्वा मनोवा सवावसुः बालचंद्रा निभावा-
 बलसद्वा बलाधिपः बलिबंधनहृद्वा वर एषो वेदवी तकाविः वेदकृत् विदरुपा वेद्यो वेदपरिप्लुतः वेदो गवता वेद-
 वा राबलार्दनः आविकारो वरश्चाश्च वरदो वरणाधिपः परमं तपश्चरतश्च पुरुषोत्तम इश्वर तपश्च जघनः पुंडरीकाक्षः पुं-
 ॥ लो धर प्रियं तप आशुः पद्मं गच्छं पञ्चनयः परिरक्षकः पिपासावर्जितः पाद्यः प्रकृतिः पुरुषस्तथा प्रधानं प्रधिवा पथ्यं प-
 श्नां भः प्रियवदः सर्वेशः सर्वगतः सर्वः सर्वविभवं दः परतः सर्वस्य जगतो धाम सर्वदशः च सर्वभूतं सर्वानुग्रहकृद्देवः
 सर्वभूतहादि स्थितः सर्वभूज्यश्च सर्वापः सर्वदेवनमस्कृतः सर्वस्य जगतो मूल सकलानिष्कलानलः सर्वगा मा स-
 र्वनिष्ठः सर्वकारणकारणः सर्वध्यायः सर्वमित्रः सर्वदेवस्वरूपधकः सर्वाध्यक्षः सुरसुराध्यक्षः सुरसुरनमस्कृतः दुष्टा-
 नाचमुराणां च सर्वदायातको तकः सत्यपातश्च सत्राभासिद्धशः सिद्धिवां दतः सिद्धसाध्यः सिद्धसिद्धः सिद्धीमां ह-

॥ ३ ॥

हृदीरणाः शराणां जगतश्चैव श्रेयः सुमस्तथैव च शुभरुद्धोत्तमः सोमः सत्यः सत्यपराक्रमः सत्यस्त्रः सत्यसंकल्पः सत्यवित्त
 त्यदस्तथा धर्मो धर्मः चक्रमः चमवक्रमविर्जितः कामकृती चक्रमवक्रियाकार्यतथैव च श्रीपातिर्नृपातिः श्रीमान्सर्वस्यपरि
 वर्जितः सदेवानां पतिश्चैव वृषाणां पतिरीडितः पतिर्हराणामस्य विपुरातपतिस्तथा पशूनां च पतिः प्रायो वस्त्राणां पतिर
 च पतिरावेतलस्य ववराणां पतिस्तथा अनलश्च पतिश्चैव मस्य पतिरेव च गंधर्वाणां पतिश्चैव द्विजाणां पतिस्तमः सुव्रती
 निश्चैव वस्त्राणां पतिस्तमः पर्वतानां पतिश्चैव वस्येस्य पतिरेव च निम्नगानां पतिस्तथा सुराणां च पतिश्चैव कपिलस्य पतिस्त
 चैव च पतिश्चैव वीरधांश्च पतिस्तथा मुनीनां च पतिश्चैव सूर्यस्य पतिस्तमः पतिश्चैव इमस्य पतिश्चैव कस्य पतिरेव च गहाणां
 पतिश्चैव दराणां पतिस्तथा किन्नराणां पतिश्चैव द्विजाणां पतिस्तमः सात्वतीयपतिश्चैव समुद्रस्य पतिस्तथा सरसां च पतिश्चै
 व भूतानां च पतिस्तथा वेतालानां पतिश्चैव कृष्णाङ्गानां पतिस्तथा पक्षिणां च पतिश्चैव पशूनां पतिरेव च महात्मा मंगलामया
 मारामहेश्वरः मरुमाता प्रमाणा च माधवामलवर्जितः मालाधरामहादेवामहादेवनृजितः महाश्रीतो महाभागो मधुसू
 दन एव च महावीर्यमिहाप्राणो मार्कंडेयप्रवर्जितः मायासो मायया बद्धामायया भुवि वर्जितः मुनिस्ततो मुनीमत्रो महाना
 गामहाहनुः महाबाहू महादातो मरणनवि वर्जितः महाब्रह्म महानात्मा महाकायो महदरः महापादो महायीवो महामा
 ली महाम्नाः महागतिर्महाकीर्तिर्महासुरः मधुश्च माधवश्च महो देवो महेश्वरः महावातो महाभो महेशातीवमानुषः

रामा
१२

जो १

मखेज्यो मखरूपी च माननीयो महेश्वरः मानवो मनुजश्चैव मानवानां प्रियंकरः मृगश्च मृगपृथ्वश्च मृगानां च पतिस्तथा
 बुधस्य च पतिश्चैव पतिश्चैव बृहस्पतः पतिः शनैश्चैव वराहाः केताः पतिस्तथालक्षणां लक्षणां चैव लम्बां ललितस्त
 थानालंकारस्य क्तानां च देवचर्चितः नानारसां ज्वलद्भक्तानां पुष्पां पञ्चाक्षितः रामो रामपतिश्चैव चातार्यः परम
 श्वरः रत्नदीप्तवह्नुचिरूपी रूपविवर्जितः महारूपो ग्रहस्य सोमस्य रूपस्यैव च नीलमधनिभः शुद्धः कालमधनिभस्तथा
 मवर्णाः पीतवर्णा नानावर्णास्तथैव च सर्ववर्णा महो योगी सुवर्णाः स्वर्णमखलः सुवर्णास्य प्रदाता सुवर्णांस्तथैव च सुवर्णाः
 महो कर्णः सुवर्णास्य चकाराणो विनतयास्तथा द्विचकरः शिवः काराणो महतश्चैव प्रधानस्य चकाराणो भूतानां कारणां तद्वत्
 सावसाः आकाशकाराणो तद्वत् पृथिवीकाराणो पराश्रयस्काराणो चैव प्रकृतः काराणो तथा देहस्य काराणो चैव
 पस्पेव काराणो अत्र स्पकाराणो तद्वत् काराणो चैव चक्षुः काराणो चैव जिह्वायाः काराणो चैव घ्राणास्पेव काराणो हस्तयोः काराणो
 पादयोः काराणो तथा वाचस्य काराणो तद्वत् पायाश्चैव वृत्तकाराणो अस्म्यकाराणो चैव कुमारस्य चकाराणो यमस्य काराणो तद्वत्
 उज्जानस्य चकाराणो यक्षाणां काराणो चैव रक्षसाणां पराश्रयस्काराणो चैव निरपाणां काराणो चैव धर्मस्य चकाराणो जंघनां
 काराणो चैव वसूनां काराणो परमनूनां काराणो चैव पक्षिणां काराणो परमुनीनां काराणो चैव योगिनां काराणो परमिहानां काराणो
 चैव यक्षाणां काराणो तथा काराणो किन्नराणां च नदीनां काराणो परानंदानां काराणो चैव गंधर्वाणां च काराणो काराणो च समुद्रा

च ५

गंधर्वाणां चकाराणो नद्यानां काराणो चैव १

रणं रक्षाणां कारणांतथा कारणां विरुधं चैव लोकानां कारणांतथा देहात्मा पातालकारणा चैव देवानां कारणांतथा सर्पाणां कार
 णां चैव श्रेयसां कारणांतथा पशूनां कारणां चैव सर्वेषां कारणांतथा देहात्मा चंद्रियात्मा च आत्मा बुद्धिस्तथैव च मानसश्च तथैव
 त्मा बाह्यार्हकारत्तमः ऊग्रतः स्वपतश्च महदात्मा परस्तथा प्रधानस्य परात्मा च आकाशात्मा ह्यपांतथा पृथिव्याः परमात्मा
 सस्यात्मा तथैव च गंधस्य परमात्मा च रूपस्यात्मा परतथा ग्राह्यात्मा च वनात्मा स्यात्मा पुष्पस्तथा श्रितात्मा च त्वगा
 ज्ञायाः परमस्तथा घ्राणात्मा च वहस्तात्मा पदात्मा परमस्तथा इंद्रात्मा च ब्रह्मात्मा श्रोतात्मा च मनोस्तथा दृष्टप्रजा
 त्मा परमस्तथा इंद्रात्मा च ब्रह्मात्मा श्रोतात्मा च मनोस्तथा दृष्टप्रजापतेरात्मा सत्यात्मा परमस्तथा इंद्रा
 त्मा च परमोरात्मा मोक्षविदति यत्नवीर्यतया यत्नश्च मरुतः सुरातकः ही प्रवर्तत ग्रीवश्च यतीनां च हितरतः यती क
 वः च यो गी ध्यापो हरिः शितिः सिद्धिर्मेधा च कालश्च तस्माद्वर्षमतिस्तथा सर्वस्य रामोक्षकारो मोहध्वंसकस्तथा
 माहकत्तु ध्यानामा उवाच उवाच मखः सर्वे च कालकृता च गीता मा भूगुगिरः अत्रि वशिष्ठः पुलहः पुलस्त्यकुत्स एव च या
 जवल्पा देव लश्च वासश्च वराचरः शर्मदेव वासुकी हृषीकेश बृहद्देवाः कुशवक्र शहेती च सुकर्णः कृपा वजितः नारा
 यण महोभाग प्राणास्पतिरैव च अपानस्पतिश्च वयानस्पतिरैव च उदानस्पतिश्च वसमानस्पतिस्तथा शीघ्रस्य
 त्वपतिश्च स्यर्जस्पतिरैव च रुपाणां च पतिश्च वय नरापतिरैव च रूपाणां च पतिश्च आद्यः खड्गोपाणि हलायुधः चक्र

राम
 १४

पाणिः कुटला च श्रोत्रं कस्तथैव च प्रकृतिः कोला जग्रीवपीतांबरस्तथा सुमुखो दुर्मुखश्चैव मुखेन च विवर्जितः अनंतो नंतः
 पञ्चसु नखः सुरमुदरः सुकपालो विभुर्जिह्वा भ्राजि च आयुधीतथा हिरण्यकशिपोर्हंता हिरण्यपाशविमर्दकः निहंता प्रतना
 याश्च भ्रास्कारांत विनाशनः कशिनादलनश्चैव मुष्टिकस्य प्रमर्दकः वंसदानवक्षता च धेनुकस्य प्रमर्दकः अरिष्टस्यानिहंता च
 आहूतः प्रियवचश्च अहूरः कुरुरूपश्च अहूरः प्रियवदितः भगवान् भगवान् नानु तथा भगवत्तथैव उद्धवस्योद्धवस्यो गौ उद्धव
 न विवर्जितः वज्रध्वजश्च चला चले विवर्जितः अहंकारो मतिश्चिन्ते गगनः पृथिव्या वायुश्च सस्तथा आत्रं जिह्वानघ्रा
 तमेव च वाक्पादपाणि जघनपा प्रपल्लस्तथैव च सैकश्चैव सर्वश्च सोतिरुः सोति कभ्रः भक्तप्रियस्तथा भद्रा भक्तिमद्रक्तिव
 र्तिः भक्तस्ततो भक्तिपरः कीर्तिरुः कीर्तिवर्द्धनः कीर्तिदीप्तिस्तथा सोति भक्तिश्चैव दयापरादानदाता च कर्ता ददवैव प्रियः
 श्रुतः श्रुतिमान् मुखतामोक्षः कालश्चानुमहस्पातः महस्वग्रीवावद्यश्च मादगुरस्तथैव च प्रजाहारस्तथा सः स
 कारो वच सुभ्रश्च सुकिरीटश्च सुग्रीवः कोक्तस्तथा प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च हयग्रीवश्च सुकरः मत्स्याः परशुरामस्य प्रह्लादा
 बलिरैव च उराण्यश्च वनित्यश्च बुद्धिमुक्तः जगदीश्वरः स्वर्गदुष्पाहंता रावणस्य प्रवर्द्धनः सीतापतिश्च शङ्खो कस्तथैव च
 कर्णः जगद्भहता च कुभकारा प्रमर्दकः नरातकातकश्चैव देवातकविनाशनः दुष्टासुरनिहंता च ग्रीवश्च रित्तथैव च नारकस्य
 दिहंता च गोपस्य विनाशनः यमलाजुनहंता च तपोहितकरस्तथा वादि चैव वाद्येन च रुद्रस्य च वरप्रदः सारः सारः

- चेतसा विगतश्चैव प्राप्तेन च निवर्जितः ३
 अपापेन विजितश्च व्याप्तेन च निवर्जितः कुदानेन
 स्तिनश्च सप्तानेन विवर्जितः ३

गा
 १५

प्रियः सोरः कालहस्तनिर्कृतनः अगस्तिर्देवलश्चैव प्रबुधो नारदप्रियः प्राणोपनस्तथा वानोरमः सत्वंतमः शरत्पुद्गलश्च समा
 नश्चक्षुषजं चक्षुषक तथा क्रूररुद्रः सुखरूपश्च सर्वदेहविवर्जितः चक्षुरेन्द्रियहीनश्च वागोदियविवर्जितः हस्तोदियविही
 नश्च पादाभ्यां च विवर्जितः पाष्पपल्लविहीनश्च महतापरिवर्जितः प्रबोधेन विहीनश्च बुध्या चैव विवर्जितः आकाशेन विही
 नश्च वायुना परिवर्जितः अग्निना च विहीनश्च वायुना परिवर्जितः अग्निना च विहीनश्च उदकेन विहीनश्च मुक्तन विवर्जि
 तः पृथिव्या च विहीनश्च शूरेन च विवर्जितः स्पृशेन च विहीनश्च सर्वरूपविवर्जितः वामेन विगतश्चैव अधनपरिवर्जि
 तः शोकेन रहितश्चैव च समापरिवर्जितः रजो विवर्जितश्चैव विकारः घट्टिरेव च कामेनावर्जितश्चैव क्रोधेन च विवर्जितः
 लोभेन विगतश्चैव दमेन परिवर्जितः सुक्ष्मश्चैव सुसुक्ष्मश्चैव सूक्ष्मलालरुलतरस्तथा विशारदो बलाध्यक्षो मन्त्रस्यक्षो भक्त
 स्तथा प्रकृतेः शोभकश्चैव सततः शोभकस्तथा ब्रह्मणाः शोभकश्चैव सद्म्यक्षो भक्तस्तथा अगमश्चैव सुरादश्चैव आत्राग
 मास्तथैव च त्वचागम्यक्रमश्चैव जिह्वागम्यस्तथैव च घ्राणोदियगम्यावक्त्वा ग्राह्यस्तथैव च अगम्यश्चैव पाणिभ्यां पादाग
 म्यास्तथैव च अग्राह्यामनसा चैव बुध्या ग्राह्याहस्तस्तथा अहृत्प्रातया ग्राह्यश्चैव तमा ग्राह्या एव च शरवपाणिस्त्रयश्च
 गदापाणिस्तथैव च शार्ङ्गपाणिश्चैव शूषाश्चैव ज्ञानभूषः परतपः तपसा ध्यानगम्या हिंसा नीजानविद्वद्बहिर्ज्ञेयश्च
 ज्ञेयहीनश्चैव ज्ञप्तिश्चैव तन्यरूपधर्कः सावाभावाभावकाराभावना भवनाशनः गोविदागपतिगोपः सर्वगोपी सुरप्रदः

राम
 १५

नापालो गोपतिश्चैव गोपतिर्गोधि रस्तथा उपेन्द्रश्चैव सोमो ह्यश्चैव शोणितश्चैव जनार्दनः आरण्यो बृहन्ननु बृहदी सस्तथैव च दामोदर
 स्त्रिकालश्चैव कालः कालवर्जितः त्रिसंध्याद्वापरं च तत्प्रजाद्वारं च विक्रमः विक्रमो द्दहस्तश्चैव एकदंडो विदुधकः सामवेदः
 स्तथा पायः सामस्तपी च सामगः सामवेदो मथर्वश्चैव संकृतस्तत्तत्पगाः अथैव वेदविश्चैव द्यश्चैव चायैव च सूर्यपी चैव सूर्य
 दोस्तुवेदेषु प्रतिष्ठितः यजुर्वेदाय जुर्वेदाय यजुर्वेदविदेकपात्रा बहुपात्रे अपात्रे चैव च सहस्रपात्रा चतुष्पात्रा द्विपात्रे च
 मतिन्यायाय मायमी सन्यासा चैव सन्यासश्चैव तुराश्चैव एव च ब्रह्मचारिगृहस्थश्चैव वानप्रस्थश्चैव भिक्षुकः ब्राह्मणः
 त्रियावश्चैव शूद्रो वृणास्तथैव च शीलदः शीलसंपन्नो दुःशीलपरिवर्जितः मोक्षो ध्यात्मसमाविष्टः अतिस्तोता च
 ततः पूज्या वा कुरुताश्चैव वाक्यचैव तु वाचकश्चैव ताव्या करणं चैव वाक्यं चैव तु वाक्यवित् वाक्यगम्यस्तथैव वासीती
 शि च तीर्थवित् तीर्थार्थिभूतश्चैव शरश्चैव निरुक्तबधिदेवती प्राणवः प्राणवश्चैव प्राणवेन प्रवर्धितः प्राणवेन च लक्ष्म
 ने चैव गदाधरः शूलग्राह्यामनिवासो च शूलग्राह्यमस्तथैव च शूलशायी योगजायी नागशायी कुशशेयः महाक
 चकारणोष्ट्रिबीधरः प्रजापतिः शाश्वतश्चैव कार्यकामयितो विराट् सम्राट् पूषा तथा सुधारश्चैव सुश्रुश्चैव
 धनप्रदो धन्यायो दवानां हितोरतः अर्जुनस्य प्रियश्चैव अर्जुनामी मणवन् परित्रा मादुर्वि संहः सर्वगश्चैव वि
 तारस्वतो महाभीष्मपो रिजातो हरिस्तथा अमृतस्य प्रदाता च क्षीरगदः क्षीर एव च इदं नृजस्तस्य गोमागावर्धन

राम
१९६६

अथाह्वयगौरवश्च सर्वश्रेष्ठः पितृभ्यः तत्पदं करोवपदं कोपदं स्वहस्वधानं निमित्तं पुंस्कारः पुंस्काराध्यासः ॥ १७ ॥ पत्तानदयिताभो
 कौवाऽन्नावयितातथा ज्ञानं भाववद्वात्म उभयैश्च शरीरानन्देन दीप्तं दीप्तं आभारतस्तरनाशनः चक्रयः श्रीपति
 श्रेयनपाणाचक्रवर्तिनो ईशश्च देवदेवानां द्वारकामस्मिन्नस्तथा ॥ पुंस्कारः पुंस्काराध्यासः पुंस्कारद्वीपावनाभारताजननो
 जन्मः सर्वकारिविवर्जितर्जनशक्तनिर्गतकोनिर्निमित्तो निराश्रयः इति नाममहस्वतुष्टमध्वजकोत्तिर्देवस्य विष्णो
 राशसः सर्वपापविनाशनी पठन् द्विजश्च विष्णुत्वं शत्रियाजयमाप्नुयात्तु वैष्णो धनं सुखं श्रुद्धौ विष्णुभाक्तिसमान्वितः ॥
 ॥ इत्यादिमहापुराणोक्तो विष्णोर्नाममहस्वममर्त्तः ॥ १८ ॥ रुद्र उवाच ॥ पुनर्ध्याने समावृत्तः शरवचक्रगदा
 ध्वजविष्णोरीशस्पदवस्त्रश्रुद्धमपरमात्मनः ॥ हरिरवान् ॥ आगरुदहरिध्यानं समावृत्तनाशनं दृष्टिरूपमनं
 तेन सर्वव्याप्यजमव्याप्यं अश्रमसर्वगो नित्यं महत् ब्रह्मास्तिकेवलं सर्वस्य जगतां सुसर्वगपरमेश्वर सर्वभूतहरिश्छैव सर्वभूत
 महेश्वरः सर्वकारनिर्गधारः सर्वकारणकारणः अलपकतयामुक्तं मुक्तयोगी विचिंतितं स्थूलदहविहीनं च वाणीधर्मविवर्जितं
 तपोदृष्ट्याविहीनं च वागधर्मपरिवर्जितं वागिन्द्रियविहीनं च वाणीधर्मविवर्जितं पाप्मपरच्छविहीनं च सर्वद्वियविवर्जितं
 तमनोऽगदितनद्वलमनो धर्मविनर्जितं बुद्ध्याविहीनं देवशत्रुतासाधिवर्जितं अहंकारविहीनं बद्धिधर्मविवर्जितं प्रा
 णनरहितं च वत्सपीनं विवर्जितं ध्यानक्षराविहीनं च प्राणधर्मविवर्जितं ॥ हरिरवाच ॥ पुनः स्त्रियाचनवस्थ

मं पु ०
११९८१

सुडंगादिप्रकारे पूजनं तु क्रमोदितं परमेश्वरमुखोद्गीतं योजनानां तिसृषु जकः अर्घ्यपात्रार्चनं वादावस्त्रौ वतु साजनं शोधनं
कवचेनैव अमती करणं ततः पूजाचाधारनाम्नादेः प्राणायामं तथा शाने पिउ शिष्टं ततः कुर्याच्छेषपाद्यस्ततस्मरत आत्मानं
देवरूपं च करुणानामकं चरत आत्मानं पूजयेत्पश्चात् ज्योतिरूपं हृदयतः मूर्त्तिं वा स्तुतिं वा पिप्पिपुष्यतुषास्वरं आका
नंदारपूजाथ पूजाचाधारनां किं जासां त्रिधं करणं देवे परिवारस्य पूजनं अंगघट्टके स्पृष्ट्वा अर्चयेत् व्यादिग्विभाजितः धर्मा
दयश्च गच्छाद्या सायुधाः परिवारकाः पुगवेदमुहताश्च पूजयेद्भुक्तिमुक्तिं कृतं मातृकाश्च गणानां दीनदीगगे च पूजयेत् म
हाकालं च यमनीं देहल्यां पूजयेत्पुनः अमृतेश्वरं अंभराय नमः एवं अहंसः सूर्याय नमः एवं शिवाय नमः अहंसाय नमः
गोलाय च चंडिकायै नमः हलं हस्मादिपूजयेत् इत्यादि महापुराणो गारुड ब्रह्मवैवर्त अमृतोदपूजा १५ सुत उवाच
प्राणेश्वर गारुडं च शिवांतं प्रवदाम्यहं स्खलन्त्याहं प्रवक्ष्यामि नद्यादृष्टान् जीवति चित्तावलीकृतं लोकां कृपे च विवरतः रादंश
गवात्रयस्यः प्राकृतुनः सन जीवति घट्टाच कर्कटं मेघं मूलं ऋषामघादिषु कक्षास्थिगले संधां शंखं कर्णं दिरादिषु
दंडी शस्त्रधरो नग्रादि कालपूतकः बक्रवाहो वग्रीवायां दृष्ट्यां नहि जीवति पूर्वदिनं पतिमुक्ता ह्येयं मंतता परं शो
घाः ग्रहाः प्रतिदिनं घट्टं संख्यापरिवर्तनैः शिषोर्की फालि नश्च दस्तक्षको नाम शरितः कर्कोटको गुरुः पद्मो महापद्मश्च भागवः
शुक्रः शनैश्चाराह कुलिंश्च आहयागहाः रात्रौ देवा सुरगुरा भागस्यादसुरांतकः पंगो कालो दिवाराहः कुलिंश्च आहया

राम
१८

ग्रहाः रात्रौ दिवा सुरगुरो भागस्यादसुरांतकः पंगो कालो दिवाराहः कुलिंश्च नहस्त्रितः पामार्द्धं संधि संख्यं वेलां काल
वातं चरतं ब्याल द्विष्टं वाहू वाजियुगभरं कभागतः दिवा घट्टं दनं वा दिपं च विमो नृषा शकैः पादो गृध्रपादं पृष्ठं गुल्फे जानु
निलिङ्गिके नाभौ हृदि स्तनतटे केशेनासापुटे क्षिणिः कर्णयोश्च भ्रुवोः संख्यं मस्तके प्रतिपत्कमात्रं तिष्ठे चंद्रश्च जीव
तु पुंसोर्दक्षिणभागे को कायस्य वामभागे तु स्त्रिया वा सुवक्त्रमात्रं अमरुतं कृतो मोहो निवर्तत च मर्दनात् आत्मनः
परमबीजं हमारुच्यं स्पृष्ट्वा कामहं जातये विषयापदं बीजं तस्य चतुर्विधं बिटं पंच स्वरयुतं आद्ययुक्तं द्वितीयकं षष्ठारुहं
तृतीयं स्यात्स विमर्गं चतुर्विधं अकुरु कं देस्वाहा विद्यात्रेलां स्वरस्यार्थं रज्जुनयता एरा वधं सुनो चनागा नो मख
सुप्रतावे न्यसेत् गले वा गुह्ययोः पादयुगेषु न्यासं ररितः गृहेषु विलिताय च तन्नागा सत्यजति च सहस्रं मंत्रं जप्तं तु स
त्रैकं वेधतं तथा यद्गृहं शर्करा जप्ता शिक्षा नागा स्पृजति च स प्रलभ्यस्य जप्याद्वि सिद्धिः प्राप्ता हिता सुरः अमवर्ण
वेकं कुरु विग्रहरूपिणी स्वाहा एतं चाष्टदलं पद्मे दलं वर्णयुगं न्यसेत् नाम तद्धारि धाराभिः स्नातो दृष्ट्वा विषं न्यसेत्
अपक्षी स्वाहा अगुष्टादिके निष्ठांत करं न्यस्याश्च दहका के वक्रं हृदि लिंगं च पादयोर्गुरुः स हि नात्र मीति न छायां स्व
प्रेषि विषपद्मगाः यस्तुलं स जपे चास्यासदृशो नाशये द्विषं अहो ह्रीं हो भीरुं जय नमः कर्तो जेत्या वियं दद्या देवकस्य
विषं हरत अंगं न्यासेत् पादाग्र उडगं न्याज्य जुनि उडुणा कर्तितं अन्नं भो हृदि अवक्त्रं अंगं अहं संपुताः हंसो

दिष्वरेजसोधातोयप्रजितः गुरुजोहमिति ध्यात्वा कुर्याद्विषहरं क्रियां हंमं गंगान्विन्यस्ते विषादिहरमीरितं न्यस्य हंसं वाम
करेनासामुखान्निगधकृतं मंत्राहरदष्टकस्य त्वञ्जसादिगते विषासवायुना समोद्धृत्य दधानगारलं रवः तनो न्यसदष्टक
वीनालकं गदिकं स्मरतोपातं प्रत्यंगिरामूलतंदुला विविषापहं पुनर्नवापाणि ज्ञानं मूलं च कजमीदृशो मूलं च कजह
स्यास्तककोद्यागोरिकाणिका अद्रिष्टृष्टतापतलेपायं विषमर्दनः विषमूर्ध्नि वृजधउषां पिबते योद्यतापंचांगे तु
जिरोषस्य मूलं गुंजा भवंतथा सर्वांगलपतश्चापि पाणाद्वा विषहृद्वेत ह्रीं गो नसादि विषज्वल लुलाटविसर्गं तंध्या
तव उपरुद्धवत न्यस्तां यो नो वसेत्कन्या कुर्यान्मंदं जलविला कृतासप्ताष्टसा हंसगुरु त्वानिवसवशात् कविस्पातश्च
तिथारीम्यात्वे शपस्त्रिचासुराभुयात् विषहृद्वेत कथा कथात इव मुनिवास स्मृतो ध्रुवः । इत्यादि महापुराणग
रुडप्राणेश्वरगारुडसमाप्ते १५ सुत उवाच । विष्णुतत्परमं गुह्यं शिवोक्तं मंत्रं वृद्धपाशं धनुश्चक्रं च मुदरं
शूलपट्टिशं एतैरेवायुधैर्द्धर्मैः शत्रुं जयेन्नृपः मंत्राक्षरं पत्रपत्रं आदिश्वदिके लिखेत् अष्टवर्गं चाष्टमं च रखा
तमीशानपत्रकं अकारावर्जं बजस्यात् ह्रीं कार विषादरवचाहंकारश्च जिकश्च लो जिशाखेतु कमान्यसतो अहं
ह शूलं गृहात्वा हस्तेन चाम्पचाकाशं समुखा तदृशीनाद्गृहानागा दष्टावाकाशं भाभुयः धूमोक्तं चक्रमध्या
त्वे खंचितं यथैरुदुष्टानां गृहसमं विनश्यति चराक्षसाः त्रिलोका नश्यन्मंत्रोपत्युलोकस्य वा कथा अहं संफट्

खादिरान् किल कान्तं श्रेष्ठे वेसैर्मन्त्रविन्यसेत् न तत्र वज्रपातस्य सृजकोदेतुपद्वः गुरुजोक्तं महामंत्रं किल कान्तं मंत्रयेत् एकविंशति वा
राणि श्रेष्ठं त्रिखनेत्रिंशि विष्टं भूषकं वज्रादिसमुपदेवावच हरसमबलं पट्टे विद्युत्कः सदा शिवः अहं सदा शिवाय नमः तज्जन्मा
विन्यसेत् यो उद्गात्रिमीकुसुमप्रक्ष अस्पृष्टं दर्शनादृष्टं मध्विद्युद्विपादयः एतौ त्रैलोक्यामराय नमः परवर्षि उमारया तं विष
पापग्रहोपहं क्षेत्रस्पर्शाभूतराक्षसादः प्रमार्दनं अंनमः इदं वज्रं करे ध्यात्वा दुष्टमघादिवारणं विषशत्रुगणाभूतान् शप
ति वज्रमुद्रया अक्षं नमः स्मरत्यात्र वामहस्ते विषभूता दिनश्रपति अक्षं नमः हरे भुञ्जाराणाम् चो विषमे स्वग्रहादिकान्
ध्यात्वा कृतांतं च देहेच्छादकास्त्रेण वैजगात् अक्षं नमः ध्यात्वा तु कैरवं कुपोदय हभूत विषापहं अल्लसजिह्वा फट् स्वाहाक्ष
त्रादौ ग्रहभूतादि विषपक्षि निवारणं अक्षं नमः रक्तेन पटले लिख्य श्रापते मुग्रहादयः अमारमरमारय मास्य स्वाहा अहं फट्
स्वाहा शूलं चाष्टशते मंत्रोक्तामाणा वृत्तं वृद्धत् उर्ध्वशक्ति निपातेन अक्षः शक्ति निकुंजयेत् पूरकेशरितामंत्रां कुंसे केन सु
यंत्रिताः प्राणवेनाप्याश्रितास्ते नानेन तदुदीरिताः एवमाप्यायिनामंत्राः सत्यवत्फलदायकाः । इत्यादि महापुराणग
रुडमालामंत्राः १६ सुत उवाच । पंचवक्त्रावर्जं वज्रोपश्रयं दुक्तिदं परं भूविषाव आदिभूताय सर्वाधाराय भूतये
स्वाहा सद्योजातस्य च हानं मननं प्रथमं चरेत् हासद्योजाताय केल्याद्याष्टौ प्रकीर्तिताः सिद्धिस्तद्धि धृतिर्लक्ष्मी मेधाको
तिस्त्वधास्तिष्ठतिः अहावामदेवायैव कालास्तस्य त्रयादश रज्जारक्षारतिः पाल्याकोतिसप्तमातिः क्रिया कापावृद्धिश्चरा

गोप्य
२०

विश्वत्रासनीमोहिनीतया मनोन्मनीहं अघोरस्तमोमोहाङ्गधाकलाः निद्रामत्युद्यमायाचकष्टसंख्याभयेकरा अहेतु
 तुरुपायवा निरुतिश्चप्रतिष्ठाचविद्याशान्तिर्न केवला ॐ ह्रीं उशानायनमोनिशलाचनिरंजना शशिनीचागनाचव
 मरीचिज्वालिनीतया ॥ उत्पादिमहापुराणगारुडपंचवक्त्रपूजा २० सुतमुवाच ॥ शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमु
 क्तिकरं परं शांते सर्वगतं शून्यमात्राद्वा द्वाकस्थितं पंचवक्त्राणि हस्ता निद्राद्यन्यगानि विदुना सविमर्गविदेहस्य शि
 रः कर्धतथा पुनः षष्ठ्या धामहामं चोहं मित्रेनाग्निना ददतः हस्ताभ्यां संस्पृश्यादा बुद्धिपादतमस्तकं महामुद्राहिसर्व
 षोकराग्न्या समाचरेत् तालहस्तनष्टं च अस्त्रमंत्राणां ध्येयं कानिष्ठामादितः कृत्वा गुल्यागाभिवन्द्यसेत् ॥ १
 जनसं प्रवक्ष्यामि कल्पकाया हृदयुज धर्मज्ञानचवरागपमेश्वर्यादिहृदाचरेत् आवाहनच्छापन च पाद्यमध्यह
 दापयत् आचमनस्नापनं पूजामकाधारणमस्य क अग्निकायविधिं वक्ष्ये अस्त्रेणाक्षरवनंचरेत् वर्मणाभ्युक्ष्वा
 कायशक्तिन्यासहृदाचरेत् हृदिनाशक्तिगणेशप्रक्षिपेज्जातवेदसंगो धानादिकं कृत्वा निष्कृते वास्यपाश्चिमा
 हृदा कृत्वा सर्वकर्मशिवंगो गच्छेत् पूजयेन्मंडले शोभं पद्मगर्भशरांकितं चतुःषष्ठोत्तमशोभं शिखाध्यादि
 मंडले खरिवेदसूर्यगं कृद्धि स्वादिदेवं देवर्चनात् आग्न्योकारयेत्कंडुमर्धचंद्रानि प्रभं अग्नीशस्त्रपवासुषा
 हृदयादिगणा चते अस्त्रदिशामुपान्यस्य कर्णिकायो सदा शिवः दीक्षावक्ष्ये पंचतत्त्वस्थितौ श्रम्यादिकं परनिवृत्ति

राम
२०

भूतप्रतिष्ठाये विद्यामिः शान्तिवर्धनः शोच्यतीतं भवद्व्योमतत्परं शोच्यतां यथां रणे कस्य शतं होममित्ये वं पंचो मयेत्यपंचात्
 णि हृदि दवापसादिनवरं स्मरेत् वा प्रयाश्चिंतयिष्ये धर्मैककाष्ठाहृति क्रमात्ता होमयेत्तत्र वाजिनपुंदाक्षाममाप्यत
 जननयतिरेकं न गोप्यं संस्कारमुत्तमं एव संस्कारमुद्धस्य शिवं ज्ञायते सदा ॥ २१ ॥ सुतमुवाच ॥ शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्मकानादि साधनैः
 ॐ हं आत्मतत्त्वम
 ॐ विद्यायुक्तं हितया ह्रीं आत्मतत्त्वमस्मात्ता हृदा म्याष्टौ अवदन्तां भस्मस्नानं तपो वा ॥ २२ ॥ शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्मकानादि साधनैः
 सर्वमनितं भातो भूतवापसादिनवरं स्मरेत् वा प्रयाश्चिंतयिष्ये धर्मैककाष्ठाहृति क्रमात्ता होमयेत्तत्र वाजिनपुंदाक्षाममाप्यत
 सदा नयतिरेकं न गोप्यं संस्कारमुत्तमं एव संस्कारमुद्धस्य शिवं ज्ञायते सदा ॥ २३ ॥ सुतमुवाच ॥ शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्मकानादि साधनैः
 ॐ हं आत्मतत्त्वम
 ॐ विद्यायुक्तं हितया ह्रीं आत्मतत्त्वमस्मात्ता हृदा म्याष्टौ अवदन्तां भस्मस्नानं तपो वा ॥ २४ ॥ शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्मकानादि साधनैः
 यत्सर्वं त्रये नमः ॐ ह्रीं नमः सूर्याय नमः इति नो पहापि कुक्षे प्रभुता निक्षारं नमः ॥ २५ ॥ शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्मकानादि साधनैः
 मंसुखं योजयेद्यो चरोदीता सुस्मां नव्यजना चरुं भोज्यं विभक्तितो विमला रत्नमोदिषां रोषियत ॥ २६ ॥ शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्मकानादि साधनैः
 धर्मवतो मुखी अकोसिनं रयं मूर्ति ह्रीं ॥ २७ ॥ सुखं न च यत् ॐ आहृदयाय नमः शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्मकानादि साधनैः
 कवचस्य चास्त्रं च विद्युतो यक्षस्तैः राक्षसां च वमणं वज्रं चोदयति ॥ २८ ॥ शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि धर्मकानादि साधनैः

ग० पु०
२९

लोकं अंते जगत्संमर्चयेत् सूर्यमन्त्रं चारम्भकनिष्ठां तो गकान्यसेत् अहं ह्रीं ह्रीं शिरो हं शिरो हं धर्म हं चनेत्रं
होस्व शक्तिं स्थितिं कृत्वा अतश्चिदुनर्नयमेत अर्घपात्रं ततः कृत्वा तदङ्गः प्रोक्षय्य जेत आत्मानं पद्मं रज्जुं वहा श
वायतं तीव्रं होरेन दिमहा काले गंगा च यमुना वषीः अविस्वास्व धिपतिं ब्रह्माणां च गणां गुह्यं शस्त्रं न तो यजेन्म
पूर्वादा धर्म कादिकं धर्म वा दं चव श्यासो मध्य पश्ये च कर्णिको वाम ज्येष्ठा च पूर्वोत्तरे द्वा काले च पूर्वदा अहं कलिका
गिणै बल विकिरीणी तथा बल प्रमथनी सर्व भूतानां देवता तथा मनो मनो पजनमध्य शिवा सना हो च हं च हां मूर्ति
च मूर्ति मध्य शिवा गणे आवाहना स्थापनं च सन्निधानं निरोधनं सकलीकरणं सुदो दशनं चाघा पाद्यकं आचम
नं योग मुद्रां स्त्रानं निमज्जनं चरेत् तद्वस्त्र विलेपनं पुष्पं धूपदीप च दत्त्वा आचमं मुख वासं च तो बलं हस्त शो
धनं कृत्वा चामर पावित्रं परमीकरणं चरत् रूप कल्पनं के कले पुष्प समर्पणं कृत्वा निनीति हस्तं च श्रेय लय
गण जनं अग्नी शर श्वाय चो मध्य प्रवादिता स्वकं द्वा द्वा श्रय जज्ञे तस्मिन्निमाल्यं नय्यत् गुह्याति गुह्या
स्तुति गहाणां स्मृतं जपं सिद्धिं च विमयेन तत्प्रसादात् विस्ति यति किंचिच्छर्म हं देव सदा कृतात्तु
तं तमो शिव पदे स्थाप्य हं सा श्रय शंकर शिवा दाता शिवा भाता शिवः सर्व भद्रं जगत् शिवो जगत् सर्वत्र
यः शिव सोहमं वचा यच्छते च करिष्यामि तत्सर्वं सुकृतं तव त्वं चाता विश्वेन तावन्नाथानां शक्तिम शिव अथा

राम
२९

५२

न्येन प्रकारेण शिव पूजा वदाम्यहं गणाः सरस्वति नंदी महा कालो घांगया यमुना खं वास्याधिपो हारिर्हवी दितस्मि मे उ
द्वाद्याः पूजनीयाश्च तत्त्वानि पृथिवी जलं तेजो वा रिवी मंग धोर मोरु च शृङ्ग स्पशो वास्या निपादो च पापं पश्ये शक्ति
त्वचो च सुजिह्वा घ्राण मनो बुद्धिश्च हं प्रकृत्य पि पुमा भ्रमा शब्द विद्ये कला काल नियत्य पि माया च शुद्ध विद्या च शिव
श्रमदा शिवः शक्तिः शिवश्च तो नृणां त्वामुको जानी शिवो भवत्ययः शिवः सद्दीव्यत्मा सोह ब्रह्मा स्मि शंकरः भूतशु
द्धि प्रवक्ष्यामि यय शुद्धः शिवो भवत्यहं सद्यो मं चं स्यात् निर्वृते च कला उज पि गला हं चनाद्या तु प्राणा योम
श्रमास्तो उद्वादे हो ब्रह्म हतः चतुरस्रं मंडलं वज्रा लाला नंदी मणको घात गुणाः शराः हं रज्जु रसातला हनं श
तकोटि प्रविस्तरा अहं प्रतिष्ठाप्य हं हं फट् फट् विद्यापे अहः फट् अं नमो गोपोजन वल्लभाया चतुरशीति कोटि
नामुष्टय भूमि पुत्रको तमधो भवत्सु च आत्मानं च विचिंतयत् अधो मुखितः पृष्ठां तद्वक्षु ड्भवे ध्रुवं वाम देवी प्रति
सुखं सुसुम्ना धारिका तथा समानो दानो वरुणा देवता विशा कारणा उद्वातश्च गण वेदाः श्वत ध्यान कल्प प्रसई च
इत्यमंडलं पद्मा कितं दिशतः कोटि विस्तीर्णं मस्मरत् चतुर्न चतुष्टयं आत्मानं च अधो मुखी ता बुद्ध्या नं वपय
च अधोरो विधया नितः नाद्याष्टया हस्ति जिह्वा ध्यानो नागो भिदेवता रुद्र हतु स्त्रितु वद्याता स्त्रिगुण प्रकवर्णक ज्वा
लहते त्रिकोणं च चतुः कोटि शतानि च विस्तीर्णं तु ममुत्सेधु रइत्वं च विचिंतयत् ललाटे तु तत्पुरुषः श्रान्तियं

५२

ग० पु०
२२

शास्त्रलंघनाक्षमं श्रुतकरोवायुर्देवश्चरकारणं विरुद्धातो गुणोद्देवधूमं ध्वकोणमंजलं विद्वं कितवा एको विविस्तीर्णं
चाष्टयंतथा चतुर्दशधिकं कोटिवायुतत्वं विचिंतयत् द्वादशाति सरमिजं ज्ञात्यतां तां तथेश्वरः साहिष्यं शंखिनीनां द्वादश
दत्तो धनं जयः शिवं ज्ञानकारणं च सदा शिवं रतिस्मरेत् गुणैकः स्तथा द्यातः शुद्धिमादिकवत्सारं तत्रा उशकोटि वि
स्तीर्णं पंचविंशति चोत्तुयं वर्तुलं चिंतयेद्दामभूतशुद्धिं सदा हृत्वा गणायुसं बरं जां कुरु श्चात्मानं तत्तत्त धार्मिकः ज्ञानं वे
रामपुं मेष्वयं स्ततः पूर्वादिगात्रकाः अधाध्वं वहने हं च पद्मकाणिकं सरं वामाद्या आत्मविद्यां च शिवात्मकं शरणां उर्ध्वं शिवाम
ने मूर्तिर्हो विद्यादेहाय नमः बद्धपद्मासनादिसंनः शितः शोभां वार्षिकः पंचवक्त्रः कारयिस्व दर्शयिस्व धारयत् अभयं प्र
सादं शक्तिं शूलखट्वागमीश्वरः दृष्टोः करं वामं केशं कुजं गंतां शस्त्रं उमरं नीलं त्र्यलंबं बीजं प्रकसुतं उच्छाज्जानं जिया
शक्तिं स्त्रिंशं त्रिंशं सदा शिवः एवं शिवार्चनं ध्यानं सर्वदा कालं वर्जितः उहा हो वाचुवारणा त्रीणि वघाणि जीवति दिनद्वय
स्पृष्टारणा जीवेद्वर्षं चैव नरः दिनत्रयं स्पृष्टारणा वर्षमेकं सजीवति आकारं शतं लं मल्युसं शां च वचकारकं उ
त्पादिमहापुराणं गारुडं शिवप्रजासमाप्ता २२ सुत उवाच वक्ष्यराणां नंदकाः पूजाः सर्वदाः सहदाः पराः ग
णो सनं गणभूतिं गणाय धिपमर्चयेत् यामादिहृदयाद्यगर्ग्याय गुरुपालकाः दुर्गाकानं चैव भूतिहो दुर्गाधिरक्षणि
वज्रखड्गादिकामुद्राः शिवाद्यानि हृदयताः सदा शिवप्रतामनमया पिवा एं हो सोमि पुरायेनमः हो हो सोमि स्फोमोरा

पे. २
२१४

६४
राम
२२

X उं हुं कालाशि रुद्रपादुकां हजयानि ० नमः ६

स्फे स्फिं स्फोंगं पद्मासनं च मूर्तिं च त्रिपुरां हृदयं दिकं पीठं च जेज्जात्रात्मादि नूत्रात्माणि च महेश्वरी कोमारी वेंशावी प्रज्यावाराही
चैव देवता चामुं उचंजिका पूज्या केरवारां ततो यजेत् अमितं गारुडं श्रुं क्रो धमुं नम्रं केरवः कपाली भीषणा चैव संहारश्चाष्ट
केरवः नरतिः प्रीतिः कामदेवः पंचबाणाश्च योगिनं विदुं कुं दुर्गाया विघ्नराजो गुरुश्च सेव्यः पद्मं भूमिं उले च त्रिकोणं चिंतं हृदि
शुक्रावरदाक्षसूत्रप्रच्छाभयसमानं च लक्ष्मजपावहोमा च त्रिपुरां सर्वदा भवेत् ॥ उत्पादिमहापुराणं गारुडं त्रिपुरा
दिपूजासमाप्ता २३ सुत उवाच ऐं ह्रीं श्रीं फे शो अं नं शक्तिपादुकां संपूजयामिनमः ऐं ह्रीं श्रीं प्रे शो आं भां शक्तिपादुकां
जयामिनमः ओं ह्रीं हुं हाटं के श्वर देवपादुकां पूजयामिनमः ह्रीं शो पंचद्वार कपादुकां पूजयामिनमः ओं ह्रीं श्रीं प्रे शिवी तत्त्व
एकं वनद्वीपसमुद्रदिशा अनंतरं च मासनपाद्मासनं पूजयामि ह्रीं श्रीं निष्ट्या हिकला प्रथिव्यादितत्त्वमनतादिभुवमोका
रादिनवात्मकपदं सद्यो जातादिमंत्रं हा हृदयं ध्यायः एवं मंत्रं महेश्वरः सिद्धिं विद्यात्मकं परामतोत्तरः सर्वतो दिकं समस्तपुद्ग
सदा शिवादी वपयं पूषा दधिपक्षमा सदात्मकः विद्योमा प्रणां शतं कलं लक्षपां ज्योष्ठां च कलं द्वादशपां च कलं कलिका
लवशिक्तिं शिवादिं तमूलं मंडलं त्रयं शस्त्रं ज्ञात्वात्मको त्युतं पद्मासनं पादुकां पूजयामिनमः ॥ उत्पादिमहापुराणं गारुडं २४
सुत उवाच अंतरं केरव्यासः विद्याकरो शुद्धिः कायापद्ममुद्रां वदामं च न्यासं कुर्यात् कौकानिष्ठाय नमः नोब्रनमिकाये
नमः योमायेनमः तोतर्जन्या नमः ओं पुं पुं अगुष्टाभ्यां नमः ओं नां कारतलायेनमः ओं रां कारतलं प्रद्योयेनमः अथ देहनासः

मध्य १

[illegible]

२४
दिकोणेषु दीप्तानां दृष्टवत्कं सिद्धे गुरुर्न लङ्कावरः कोणेषु गवतं यजेत् पूर्वसिद्धं विष्णुतपं विष्णुशक्तिं समर्चयेत् ततो वि
ष्णुश्च शिवारमधोरात्रिं च कुर्मकं अन्तर्दृष्टिविधमज्ञानवराग्यमश्रितः ऐश्वर्यं चैव सर्वेषां प्राप्तां प्राप्तां ननु तरे सत्त्वाय
प्रवृत्तात्मन रजसमो हसपिणो तममेकं दप आययजत्कं कात तत्वंकं विद्यातत्त्वं परंतत्त्वं सूर्यदुबन्धं मंडलं विमलाद्या आस
नं च प्राच्यां श्रीं हो प्र पूजयेत् गोपीजनधलसाय स्वाहा होमं जपे नमः स्वाहा तां अंगां आचरं विचक्रवसुचक्रकं
त्रैलोक्यपरक्षणाचक्रं चो मुरातकमुदशनं हृदादिपूर्वो कोणेषु अस्त्रशक्तिश्च शर्वतः सक्मिणी सत्यतामा च सुनंददा भि
त्यपि लक्ष्मणां मित्रं द्वात्रिं जाववत्यमुशालया शौरवचक्रगदापद्मं मुशालं शार्ङ्गं मर्चयेत् स्वाङ्गुणां च प्राच्यां च
श्रीवत्संकोक्तेभं यजेत् मुकुटं वनमालां चंद्राद्यान् ध्वजमुख्यकान् कुमुदाद्यं विधकसेनं क्षणाश्रियां महार्ययेत् जप्याध्या
नाष्टुर्जनाच्च सर्वकामां मवाप्नुयात् इत्यादि महापुराणो गारुडेश्री कृष्णपूजा २३ हरिरुवाच त्रैलोक्यमोह
नीवक्ष्ये पुरुषोत्तम मुखकान् पूजामंत्रेश्री धराद्यो न्धर्मकामादिदायकान् अश्रीं हो हुं अ नमः पुरुषोत्तम मनु प्रतिरूप ल
क्ष्मीनिवास जगत्सीधन सर्वस्वी हृदयदारुणा त्रिभुवनमदात्मा दहक मुरासु मनुज सुहृद जने मनो मितापयतापयत्रोषयत्रो
षयमारयमारयस्तत्पत्नय इव य इव य परमसुख सर्वमोक्षाग्नकर सर्वकाम प्रदं अमुकं न हन चक्रं एगदया खड्गं न सास
र्ववाणं किं आभिन्नपाशन कटु कटु त्रैकुशो न त उयतुरा किं तिष्ठति नावसावत्समीहितं मे सिद्धं भवति ह भटाय नमः अश्रीं श्री

इसमाख्यातौ पूजाविष्णोर्महात्मनः यः करोति महाभक्त्या स याति परमं पदं इदं यः पठते ध्यायेत् विष्णुपूजाप्रकाशकं सविभूयेत्
पापानिधातिविष्णोः परमं पदं इत्यादि महापुराणोक्तं विष्णुपूजा ॥ ३ ॥ रुद्रवाच ॥ ॥ भूय एव जगन्नाथ पूजां क
थय मे प्रभो यथा त्वरयं संसारसागरं ह्यतिविस्तरं हरिरवाच अर्चनं विष्णुदेवस्य वक्ष्यामि वृषभध्वज तृष्णुषु
महाभाग भुक्तिमुक्तिप्रदं शिव कृत्वा ह्यानंततः संभ्यां ततो यागगर्ह्यं जेत प्रक्षाल्य पाणिपादौ च आचाम्य चोर्वे शो पत
मूलमंत्रं समस्तं तु हस्तयोर्वापकं न्यसेत् मूलमंत्रं देवस्य आणुरुदवदामि ते अही श्री श्री धराय विष्णवे नमः अ
यं मे नमः सुरेशस्य विष्णोः शस्य वाचकः सर्वव्याधिहरश्चैव भुक्तिमुक्तिप्रदायकः अंगन्यासंततः कुर्यात् देहि मंत्रं चैव शं
कर अहं हृदयं नमः अहं शिरसे नमः अहं शिरसां पंचोषट् अहं कंठाय हं अहं नेत्राभ्यां वोषट् इति मंत्रा समा
ख्याता मया ते प्रभु विष्णुना न्यासे कृत्वा नमो मुदा दर्शयद्भिर्जितात्मवान् ततो ध्यायेत् सरीं विष्णुं हृत्कोटरसमाश्रितं
शंखचक्रसमायुक्तं कुंदं दुधवलं हरिं श्रीवत्सकोक्तं भगुते वनमालासमन्वितं रत्नहरे किरीटनमयुतं परमेश्वरं अहं वि
ष्णुरिति ध्यात्वा वेषावैशो धनदिकं यं शोरा मिति वाजः कौण्डिनो वत्यलक्ष्मीति मंत्रं उच्यते धृततः प्राणवर्णवचने देयत्
तत्र प्रवृत्तिरूपे तृभावापि त्वा वषध्वजा आत्मा पूजांततः श्रुत्वा गंधपुष्पादिभिः शुभैः मंत्रैः भिर्महादेव तन्मे वा नृश्रेष्ठं
कर अवाह्य पूजयेत् पूर्वदेवता असि न स्पृश्याः अविष्णुमन देवता आगच्छत अस्मिन्स्तपि वाराणां सुताय नमः ॥ ३ ॥

राम
३५

[illegible]

नमः परमगुरुत्वेनमः ॐ इन्द्राय सुराधिपतये स्वाहन परिवाराय नमः अग्रेये तेजोधिपतये स्वाहन परिवाराय नमः यमाय
 प्रेताधिपतये स्वाहन परिवाराय नमः ॐ वायवे प्राणाधिपतये स्वाहन परिवाराय नमः अनंताय नागाधिपतये स्वा
 हनाय परिवाराय नमः ॐ नैस्ताय रक्षोधिपतये स्वाहन परिवाराय नमः ॐ वरुणाय जलोधिपतये स्वाहन परिवाराय नमः ॐ व
 आय ह्ये फट् नमः ॐ शक्तये ह्ये फट् नमः ॐ इन्द्राय ह्ये फट् नमः ॐ रुद्राय ह्ये फट् नमः ॐ पाशाय ह्ये फट् नमः ॐ ध्वजाय ह्ये फट्
 नमः ॐ गहाय ह्ये फट् नमः ॐ शिखलाय ह्ये फट् ॐ वज्राय नमः ॐ पञ्चाय ह्ये फट् नमः ॐ शिवे कसेनाय नमः ॐ श्रीम
 त्रैलोक्येश्वर्यै नमः पूजयित्वा महात्मानं विष्णुं ब्रह्मसुराधिपं स्तुवीत चानया स्तुत्या परमात्मानमवयं वि
 ष्णवे देवदेवाय नमो वै प्रभुविष्णवे विष्णवे वासुदेवाय नमस्ति कुराय च ग्रामिष्णवे नमः शैव नमः शैव नमः प्रलयशालि
 ने देवानां प्रभवंचैव यज्ञानां प्रभवंचैव नमः मुनिनां प्रभवंचैव नमः यक्षाणां प्रभुविष्णवे विष्णवे सर्वदेवानां सर्वगायमहात्मने
 ब्रह्मे इन्द्राय सर्वशाय नमो नमः सर्वलोकाहितालोकालोकाध्यासाय नमः सर्वगात्रे सर्वमेतरे सर्वदुष्टविनाशने
 वारप्रदाय शान्ताय कारुणाय नमो नमः शरणाय सुराय धर्मकामार्थदायिने स्तुतुं ध्यातुं स्तुतुं ह्ये ब्रह्मरूपिणाम
 वयं एवैतु पूजयिष्यामः मूलमंत्रेण शंकर मूलमंत्रं उपदिष्टम् सयाति नरो हरि एतत्कथितं रत्नविष्णोर्नमस्तुभ्यं
 रहस्यं परमं पुण्यं मुक्तिप्रदं पर एतच्च जपेन हि हान् विष्णुसंज्ञः पुमान् हरश्चाप्युया श्रुत्वा वयं द्विष्य ब्रह्मलोकसंगच्छ

राम

१२६

ति ॥ इत्यादि महापुराणोत्तरात् ॥ ॐ महेश्वर उवाच ॥ पंचतत्त्वाचनं ब्रूहि शंखचक्रगदाधरा येन विज्ञातमात्रेण नरोयाति प
 रंपदं ॥ हरिरुवाच ॥ पंचतत्त्वाचनं वक्ष्ये तव शंकर सुव्रता मे गल्पं मे गच्छ दिव्यं रहस्यं कामदं परं तच्छृणुष्व महादेव पवित्रं कलि
 नाशनं एक एवाव्ययः शान्तः परमात्मना तनः वासुदेवो धेवः शुद्धः सर्वव्यापी निर्जनः स एव मोक्षया देवः पंचधा संस्थि
 तो हरिः लोकानुग्रहकृद्दिष्णुः सर्वदुष्टविनाशनः वासुदेवस्वरूप एतथा संकषिपो न चातथा प्रद्युम्नरूपेण अनिरुद्धेन स
 युतः नारायणस्वरूपेण पंचधा सद्यं स्मृतः एतेषां वाचकान् मंत्रान् जेतान् शृणुष्व धृज ॐ वासुदेवाय नमः ॐ संकषि
 णाय नमः ॐ प्रद्युम्नाय नमः ॐ अत्र अनिरुद्धाय नमः ॐ नारायणाय नमः पंचमंत्राः समाख्याताः देवानां वृत्तिकाला
 व हर सर्वहराः पुण्यं सर्वरोगविनाशनाः अधुना संप्रवक्ष्यामि पंचतत्त्वाचनं शुभाविधिना येन कर्तव्यं येषां मंत्रैश्च
 शंकर आदौ स्नानं प्रकुर्वीत स्नात्वा संध्या समाचरेत् अर्चना गारभागत्पुष्पांश्चाल्याद्यादिकं ततः आचम्योपविशे
 त् प्राज्ञो बद्धासनं क्षिप्रं तं पाषाणादिततः कुर्यात् यक्षोरमिति वीजेकैः सामान्य कठिणैः कृत्यं चांमुत्सादयेत्ततः
 विज्ञेयं उतेतो ह्युपविश्येत्परमेश्वरं वासुदेवं जगन्नाथं पातकोशं यवासं सहस्रादित्यादि संवाशं स्फुरन्मकरकुंड
 लं आत्मानं हृदि पश्येत् सावयि त्वापरं शूरं ततः संकषिणं देवमात्मानं चित्तं यत्प्रभं प्रद्युम्नमनिरुद्धं च श्रीमन्त्रिणा
 यजंततः ॐ इन्द्राय सुरास्त्रस्मात् देवदेवा समुत्थिताश्चिंतयेज्जततां दिवि न्यासं कुर्याद्विकरयो ह्येव्यापकं मूलमंत्रं

१२६

ग० पु०
२१

सुब्रत

गां चो गन्पासंततः परां अंगमंत्रैर्महादेवतान्मंत्रान् आहूय नमः ॥ शिखरे नमः ॥ शिखाये नमः ॥
आणिकवनाय नमः ॥ अने अयाने नमः ॥ अने अस्त्राय नमः ॥ समस्तपारिवारवाचुताय नमः ॥ धात्रे नमः ॥ आ
धारशक्ते नमः ॥ अर्चनीय नमः ॥ अनंताय नमः ॥ पृथिवी नमः ॥ धर्माय नमः ॥ ज्ञानाय नमः ॥ वैराग्याय नमः ॥
अश्वरूपाय नमः ॥ अश्वरूपाय नमः ॥ अज्ञानाय नमः ॥ अज्ञानाय नमः ॥ अज्ञानाय नमः ॥ अज्ञानाय नमः ॥
यनमः ॥ अविमलं उलयनमः ॥ वासुदेवाय परब्रह्मणे शिवाय तेजोरूपाय वापिने सर्वदेवाधिदेवाय नमः ॥ अपां
जनाय नमः ॥ अहर्नाथाय नमः ॥ गदाय नमः ॥ पद्माय नमः ॥ त्रिनेत्राय नमः ॥ क्रियाय नमः ॥ पुण्ये नमः ॥ सुखे नमः ॥
इशाय नमः ॥ अग्रय नमः ॥ अग्रमाय नमः ॥ निरुते नमः ॥ वरुणाय नमः ॥ वायवे नमः ॥ सोमाय नमः ॥ इशा
नाय नमः ॥ अनंताय नमः ॥ ब्रह्मणे नमः ॥ विष्णवे नमः ॥ एते मंत्राः समारण्याताः स्तवस्तु समासतः ॥
पूजां च वचकत्वेन्यामं उल्लेखिका दिके ॥ पद्माय नमः ॥ अंगन्यासप्रकृत्वा तु मुद्राः सर्वाः प्रदर्शयित्वा आत्मानं वासुदे
वैव ध्यात्वा कर्त्तव्यं परेश्वरं आसनं पूजयेत्पश्चात्तदा ब्राह्मविधिवन्नरः द्वारे धातुर्विधातुश्च पूजाकार्या वसुधैव कुटुम्बकम्
रूपं पूजयेद्गुणवासुदेवस्य शंकर आख्यो दिपप्रपद्यते मध्यं देशं प्रपूजयेत् धर्मशानं च वैराग्यं मेधं च सर्वदेशतः
अग्रपादि च ये ह्यधर्मादि च तृष्टयं मं उल्लेखितं यमध्वेकीर्तिताः सौमनस्विताः श्रुत्वा दिपप्रपन्नं पूजाः संकषणा

रामा
२१

दयः कर्पिकायां वासुदेवं पूजयेत्परमेश्वरं पांचजन्यादयः पूज्या गोशायिदिपुमं स्मृताः शक्तयश्चैव पूवादे देवदेवस्य शंकर इ
शदयो लोकपालाः पूज्याः सर्वादिमं स्मृताः अधो नागं तथोद्धतुं ब्रह्माणं पूजयेत्सुधीः इति शान्तिमोक्षयो मं उल्लेखितं तया
आवाह्यं मं उल्लेखितं देवं ब्रह्मण्यं सत्तत्स्य च मुद्रां प्रदर्शयित्वा दानं दद्यान्मूलं नशं करं स्नानं वस्त्रं तथा चामं धूपं च धूपकं दीपं
नैवेद्यं मात्तमं नमस्कारं प्रदक्षिणां कुर्याच्छंकरमूलं नजाप्यं चोत्थमप्येव इदं स्तोत्रं पठेत्पश्चात् वासुदेवं मनुस्मरेत् ॥ न
मो वासुदेवाय नमः संकषणाय च प्रद्युम्नाय च हि देवाय च ॥ इशाय नमो नमः नमो नारायणाय च नराणां पतये नमः नरपूज्या
यकीर्त्याय च स्तुत्याय च वरदाय च ॥ अनादिनिधनाय च वपुराणाय नमो नमः सृष्टिसंहारकर्त्तृ च ब्रह्मणाः पतये नमः नमो वेदाय च
ध्याय च शंखचक्रधराय च कलिकल्लघ्वहं च चमुरेशाय नमो नमः सेंसारवृक्षच्छेत्रं च मायाभेत्रं नमो नमः ब्रह्मरूपाय तीर्था
य त्रिगुणाय गुणाय च ब्रह्मविष्णुशंकराय माहाय नमो नमः त्मोक्षदाराय धर्माय निर्वोणाय नमो नमः सर्वकामप्र
दायेव परब्रह्मस्वरूपिणे सेंसारसागरधोरनिमग्नो मासमुद्धर त्वदन्यादेव देवशानास्ति त्राता जगत्प्रभो त्वामेव सर्वगं वि
ष्णुं गतो हं शरणं ततः शानदीपप्रदानेन तमायुक्तं प्रकाशाय एवं स्तुवी तदेव शंखचक्रधराय नमो नमः अनेनैव दिक्
स्तोत्रं स्तुत्वा बानीललोहितापचतुस्रं समायुक्तं ध्याय द्विष्टुततो हृदि विमर्जयत्ततो देवमिति पूजां प्रकीर्तिता सर्वका
मप्रदात्रेष्वा वासुदेवस्य शंकर एतं पूजनमात्रेण कृतं कृत्या नैवन्नरः इदं पठत इष्टं च तत्त्वाचननेरः श्रुणुयाच्चावयाह

पि विष्णुलोकं सगच्छति । इत्यादि महापुराणे गारुडे ३३ रुद्र उवाच । सुदर्शनस्य पूजामेव दर्शय गदाधर ग्रहयोगा
दिकं सर्वं यत्कृत्वा नाशमेति वै । हरिरुवाच । सुदर्शनस्य चक्रस्य श्रावणं पूजां वृषध्वजस्तानमाहो प्रकुर्वत पूजयेच्च
हरिं ततः । मूलमंत्रेणावेन्यासं मूलमंत्रं श्रावणं घृतं सहस्रारं हं फट् नमो मे वः प्रणावपूर्वकं कथितः सर्वदुष्टानां ना
शनामंत्रं नैस्काः ध्यायेत्सुदर्शनं देवं हृदि पद्मदले शुभे शंखचक्रगदापद्मधरं सोम्यं किरीटिन् । आवाह्यं मंडलं देवं शर्वोक्त
विधिना हरं पूजयेद्ब्रह्मपुष्पाद्यैरुपचारं मे हेश्वरं पूजयित्वा जपेन्मंत्रं शतं मष्टांतरं नरः एव यः कुरुते स चक्रस्यार्चनं मुत्तमं
सर्वरोगविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं समाप्नुयात् । एतत्स्तोत्रं जपेत्पुनरावृत्तं सर्वव्याधिविनाशनं नमः सुदर्शनाय वसुदेवाय
त्यवर्त्तसे ज्वालामालाविहंगमाय सहस्राराय चतुष्षर्षदुल्लसिनाय सर्वपातकमार्दिने सुचक्राय विचक्राय सर्वमंत्र
विभेदिने प्रसवित्रे जगद्धात्रे जगद्धिधोमिने नमः शर्महाय न देवानां दुष्टासुरविनाशिने उग्राय च वसोम्याय दंडाय
च नमो नमः नमश्चक्षुस्वरूपाय संसारभयभेदिने मायापंजरमंत्रवाशिवाय च नमो नमः ग्रहातिग्रह रूपाय ग्रहाणां
पतये नमः कालाय मृत्युर्वचं वक्ष्यामाय च नमो नमः भक्तानुग्रहदात्रे च भक्तगोप्त्रे नमो नमः विष्णुरूपाय शतार्णवा
युधानां धराय च विष्णुशस्त्राय अस्त्राय नमो भूयानमो नमः इति स्तोत्रं महापुण्यं चक्रस्य तव कीर्तिर्वयः पवत्सर
यास्तस्या विष्णुलोकं सगच्छति चक्रपूजाविधिं यज्ञपथं बुज्जितं श्रियः सा पापभस्मसात्कृत्वा विष्णुलोकाय कल्प

राम

२८

४॥ पुनर्देवा चैवं ब्रूहि तपस्विनाः । यथारामः सुखतो नास्ति तस्मिन् गदतस्तव पूजनं । हरिरुवाच ॥ ३॥

तो । इत्यादि महापुराणे गारुडे ३३ रुद्र उवाच । हयग्रीवस्य देवस्य पूजनं कथयामि तो तं श्रुत्वा ध्वजगन्धर्वो येन विष्णु
प्रसीदति । मूलमंत्रं महादेवं हयग्रीवस्य वाचकं प्रवक्ष्यामि परपुण्यं पतदाहो श्रावणं करं अहं शोभितं नमः इति प्रणवसं
यतः स्तुत्येन वाक्ष्यामि सर्वविद्याप्रदायकं अस्यां गतिं महादेव श्रुत्वा निवृत्तं ध्वजाहो हृदयाय नमः ॐ श्री शिरसे स्वा
हा । युयुक्ते शिरः प्रोक्तं वषट् तथा अकारयुक्ता देवस्य शिरसां जया वृषध्वजा ॐ श्लोकवनामूलं वैकवचं परिकीर्त्तितं ॐ श्लोनेत्र
त्रयावोषट् नमो देवस्य कीर्त्तितं ॐ हाः अस्त्राय फट् अस्त्रदेवस्य कीर्त्तितं पूजाविधिं प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः श्रावणं आ
हो स्नात्वा तथा च मृतो योगा गृहं ब्रजे तया प्रविधिं कुर्यात्तत्रैव शोभाणां दिवीयं क्षरमिति बीजं शक्रिणी शूलमिति
अं उमुत्पाद्य च ततः श्रीकारेणैव वेदयेत् । अं उमध्यो हयग्रीवमात्मानं पीरं चिंतिष्येत् । शंखकुंदं दुधवलं शृणालं रजतं प्रभं
गोक्षीरं मृदुं शतं द्रव्यं सूर्यकोटिं समप्रभं शंखचक्रगदापद्मं धारयति चतुर्भुजं किरीटिन् कुंडलिनं वनमालासमन्वितं सु
वक्त्रं सुकपोलं च गीतो वरधरं प्रभं भावयित्वा महात्मानं सर्वं स्वसंनिवृत्तं अंगमंत्रं स्तुतौ न्यासं मूलमंत्रं पाठयेत् । ततः सुदर्श
येन्मुद्रां शंखपद्मादिकं प्रभं ध्यायेत् । त्वोर्वयं द्विष्टा मूलमंत्रं प्राणं कुर्यात्ततः आवाहं इदं देवता आसनं स्थापय ॐ हयग्री
वासे नमः आ गच्छत देवताः आराध्य मंडलं तास्तं पूजयेत्स्वस्तिकादिकं द्वारं धातुं च धातुं पूजाक्राया वृषध्वजसम
स्तपरिवाराय अर्चुताय नमो नमः अस्मभ्यं च नमो नमः शरंगगा प्रपूजयेत् । यमुनां च महादेवी शंखपद्मनिधाय

॥ ग० पु० ॥
॥ १० ॥

गारुडं पूजयेद्द्वयोर्मध्ये शक्तिं पूजयेत् आधाराख्यो महादेव तत्र कुर्ममर्चयेत् अनन्तरं पृथिवी पश्चात् धर्मज्ञानोत्तमोर्चयेत् वेरा
गंधं तदश्वर्यमाग्नयादिषु पूजयेत् अधर्मज्ञानवेराग्यानेश्वर्यास्तु तत्पूर्वतः सत्वरजस्तमश्च वमध्यदेशे च पूजयेत् त्रैलोक्यं
नालं च पद्मे तन्मध्ये चैव प्रपूजयेत् अर्कसोमाग्निमजानां मेतलानां चापूजनं मध्यदेशे प्रकर्तव्यमिति रुद्रप्रकीर्तितं विम
लार्कपराशना क्रियायोगादृषध्वजापत्नीसत्यातथेशानां नृगहाः शोक्तयोर्ह्यमृता पूर्वादिषु च पत्रेषु पूज्या वै विमलाद
यः अनुग्रहाकारिकायां पूज्या अयोर्धिनिर्ऋतः प्रणावाहोर्नमोतिश्चतुर्थं तैश्च नामभिः मेवेरेभिर्महादेवत्यासनप
रिपूजयेत् स्नानगंधप्रसादनपुष्पधूपप्रदानतः ह्रीपनेत्रद्वयानेन आसनस्य च नैशुर्वाकर्तव्यं विधिनानेन उतिते हरक
र्षितं ततश्चावाहयेद्देवहयग्रीवं सुस्थिरं वामनासि पुटेनैव ह्यगच्छंतं विचिंतयेत् आगच्छतप्रयोगोपाभूलं मे त्रेणाशं
करं आवाहनं प्रकर्तव्यं देवदेवस्य शंखिनः आवाह्यं मेतले तस्मिन्प्राप्तं कुर्यादिति ततः प्राप्तां शला वतत्र स्तुतिं तये
परमेश्वराहयग्रीवं महात्मानं सुरासुरनमस्कृतोऽंशं ह्रीं लोकापालं संयुक्तं विष्णुमव्ययं ध्यालाय दृश्येन्नुद्ग्रीव
चक्रादिकाः शोभाः प्राद्याधी चमनाद्यानितं तं विद्याच्च विद्यावोस्त्रापयच्च ततो देवंपद्मनाभमनाभयो देवमस्तुष्ट्याप्यवि
धिवत्तु वस्त्रदद्याद्दध्वाजं ततो ह्यचमनं दद्यात्तु उपवीतं ततः शुभं ततः श्रमं तले तदध्यायेद्देवंपरेश्वराध्यात्वा पा
द्यादिकं श्रेयो दद्याद्देवाय शोकरा दद्याद्देवर देवाय भूलं मे त्रेणाशं करां शोहृदयाय नमः अननहृदय पूजयेत् ह्री

राम
२९

शिरसे नमः शिरसः पूजनं कवेत् ॐ हूं शिरवो ये नमः शिखामने पूजयेत् ॐ कैंकवचाय नमः कवचं परिपूजयेत् शि
शिरसे नमः ॐ शोनेत्राभ्यां नमः नेत्रे चान्येन पूजयेत् ह्रूं अस्त्राय नमः इति अस्त्रे चानेन पूजयेत् हृदये च शिरश्च
वा शिरसां च कवचं तथा पूर्वांश्चाङ्गप्रदेशेषु ह्येतास्तु परिपूजयेत् कोणोत्तरे च यजेद्गुडं नेत्रं मध्यं पूजयेत् ॐ लक्ष्मणे नमः
इति मंत्रेण हरधीमतः प्रपूजयेत् स्वरमादेवि लक्ष्मीं लक्ष्मिप्रदां शुभां शोखंपद्मं तस्याचक्रं गदां पूर्वादि तौर्चयेत् शंखं च मुद्रालं
पाशं मकुशं मशरं धनुः पूजयेत् पूर्वतो रुद्रं एभिर्मंत्रैस्त्वनामकैः श्रीवत्सं कोस्तभमालां तथा पीतांबरप्रभं पूजयेत् सर्वतो
रुद्रं शंखचक्रगदाधरां ब्रह्माणं नारदं सिद्धं गुरुं गुरुं तथा गुरोश्चापदि केतुं तत्परमस्य गुरोस्तथा इदं सर्वं आहूतं वा
परिवारं यतु तथा आग्नेयमभिरुतं च वरुणं वायुमंक्वसं सोमं मीरां ननागं च ब्रह्माणं परिपूजयेत् पूर्वादि तौर्द्विप
द्यंतं पूजयेद्दध्वाजं वस्त्रं शक्तिं तथा दंडं शंखं पाशं ध्वजं गदां त्रिशूलं पद्मं चक्रं च आयुधान्यं च पूजयेत् विष्णुं कर्णनाभौ
देवमैशान्यादिं पूजयेत् हृदि मंत्रे नमोतिश्च प्रणावाहोर्नमोतिश्च तैश्च नामभिः पूजाकार्यो महादेव त्वने तस्य दृषध्वजं हवस्य मूल
मंत्रेण पूजाकार्यो दृषध्वजगंधपुष्पतथा धूपदापनेत्रं च मेव च प्रदक्षिणामस्तु रजप्यं तस्मै समर्पणं स्तुतवावा
नया स्तुत्या हयग्रीवं दृषध्वजं ॐ नमो हयशिरसे विद्याध्यायवे नमः नमो विद्यास्वरूपाय विद्यादात्रे नमो नमः
नमः शोताय देवाय नमः शोतकराय च सुरासुराभिरुतं च सर्वं दुष्टावेनाशिनं सर्वलोकाधिपतये ब्रह्मवधावे नमः

ग० पु०
२०

नमश्चेत्परं ध्याय शंखचक्रधराय नमः त्र्याद्यापदांताय सर्वसत्त्वहिताय च त्रिगुणायागुणायेव ब्रह्मविष्णुस्वरूपो कर्तृ
हर्तृ सुरेशाय सर्वगायनमनमः उल्लेखसत्त्वब्रह्मादेवदेवैति चिंतयेत् हस्तप्रविमलं रुद्रशंखचक्रगदाधरं सूर्यकोटि
प्रताकाशं सर्वावयवसुंदरं हयग्रीवाय मां शोभय मां शोभय मां शोभय इति ते कथिता पूजा हयग्रीवस्य शंकरायः पदे स्वरूपा
कस्त्यासगच्छेत्परमपदं । इत्यादि महापुराणो गारुडः ३५ हरिस्तुतः । न्यासीदिकं प्रवक्ष्यामि गायत्र्याः श्रुणु शंकर
रुद्रं ध्याय त्र्याद्याः साविता चाद्यदेवता ब्रह्मश्रीर्षी रुद्रशिखा विष्णुहस्तसंयुता विनियोगेन कनयनाकात्यायन
सगोत्रजा त्रैलोक्यचरणा ज्ञेयाष्टाधिवीकुक्षि संयुता एव ज्ञात्वा तु गायत्रीजपेद्वा दशलक्षणां त्रिपदाष्टाक्षरा ज्ञेया
चतुःपादाष्टाक्षरं जपेत् त्रिपदाष्टाक्षरं चतुःपादाष्टाक्षरं न्यासीजपेत् तथा ध्याने अग्निकार्ये तथा च नै गायत्रीवि
न्यासे नित्यं सर्वपापप्रणाशिनी पादाष्टाक्षरं नगुल्फमध्यजं घयोर्विजितात्मनोः उरो गुह्यं वृषाणामभ्यानां भोतदूरे
स्वनयो हृदि कंदस्य मुखे तालुनि च शयोः नेत्रे भ्रुवोर्ललाटे च पूर्वोत्प्रेक्षणांतरं पश्चिमे मूढीमाकारं न्यसेद्द्विपा
दाष्टाक्षरीं मोहं उडनीलं च वाहं च पीतश्यामं च कालिनं श्वेतं विद्युत्सभासारं वृषाणारक्तं क्रमेण तु श्यामे शुक्रं तथा पी
तं श्वेतं च प्रभ्रागवत् शंखवर्णं पिंडुरं च रक्तचामरं सत्रिभं अर्कवर्णं समोम्पं शंखाभं श्वेतमेव च यद्यतस्य श
तिहस्तं नयेत् च पश्यति च ह्युषां पूते भवति तत्सर्वगायत्र्या न परं विदुः । इत्यादि महापुराणो गारुडः । हरिस्तुतः

राम
२०

संख्याविधिं प्रवक्ष्यामि श्रुणु रुद्राद्यनाशना प्राणाया मत्रयं हत्वा सिध्यास्नानं मुपकमेतत् संप्रणावांसमाहतिं गायत्री
शिरसा महविः पठता यत् प्राणा प्राणाया मः स उच्यते मनो वाक्कायजं दोषं प्राणाया मे दहे हिंसा तस्मत्सर्वेषु काले
षु प्राणाया मः पठते मसायमग्निश्रमेत्युक्त्वा प्रातःसूयेत्युपनिषत् आ पतु नेतु मध्याह्ने उपस्थशयया विधि
आपो ह प्रचु वा कुया य नानु कुवा दके प्रणावेन तु संयुक्तं सिध्दं हरिपदपदं रजस्तमः स्वमोहाच्छ्रुज्जाग्रत्स्वप्रसुप्त
मिजान्त्रं वा अन्नं पानं जगती पानं न वेतान्त्रं विद्वहेत समुद्रत्यादकं पाणो ज्ञातत्र पदाक्षिपेत् त्रिषु उष्ट्रे द्वादशः धाव
तं ये दधमर्षा उदुत्यां च वज्रं च मुपनिषेद्दिवा करं रात्रौ दिवा त्रयत्यापं सुब्रं नश्यति तत्क्षणात् पूर्वोसंध्यां जपेत् त्र्यक्षरं
श्रिमां मुपावेशं च महाव्याहृतं संयुक्ता गायत्री प्रणाया न्विता दशभिर्जन्मनि श्रुतं शतेन तु पुरा कर्तुं त्रिष्टुगं तु सहस्रं ज
गायत्र्या हंति दुष्टं तारता भवति गायत्री सावित्री शुक्लवर्णिका कृष्णा सरस्वती ज्ञेया संध्या त्रयमुपाहृतो अश्विनं न्यस्य
हृदये अश्विनं नित्यं विन्यसेत् अश्वरिति श्रुत्वा यत्तु गायत्र्याः प्रथमपदं विन्यसेत् कवचं विद्वान् द्वितीयं नेत्रयो न्यसेत्
तृतीयं नागं विन्यासं चतुर्थं सत्त्वो न्यसेत् त्रिपदाया तु गायत्री ब्रह्मा विष्णु महेश्वरी विनियोगे मधिसंक्षेपे द्वात्वा तत्र
पमारक्तं सर्वपापविनिर्मुक्तं प्रलोकमवाप्नुयात् परारजसमाराधयतुरीयपदमोरितो सहंति स्वर्यसंध्यायान्
पास्तिकुरुता हयः तुरियस्य पदस्यापि कथिर्निर्मलभाविताः छेदेतु देवि गायत्री परमात्मा च देवता । इत्यादि महा

गणपु०
१२१

हापुराणोगारुडेसंध्याविधिः ३५ हरिस्तवा ॥ गायत्रीपरमोदेविंभुक्तिमुक्तिप्रदायतां योजयेत्तस्यपापानि विनश्यन्ति
महत्पिपीसा वित्रीकल्पमारथास्य भुक्तिमुक्तिप्रदायतां अष्टोत्तरसहस्रवाचं वाचाष्टशतं जपेत्तत्रिसंध्यं ब्रह्मलोकी
स्यात्तच्छतजपं जलं पितृभ्यः संध्यायां सर्वपापघ्नी देवीमावाह्य पूजयेत् भूभुवःस्वमेत्रेण युता द्वादशनामाभिः गारु
त्रेण मः सावित्री सरस्वत्ये नमो नमः वेदमात्रे च साहस्ये ब्रह्माणी कोशिकी कमात्साधो सर्वार्थसावित्री सहाय्य
च भूभुवःस्वमेत्रे च जुह्याद्गोसमिदा जपं हविष्यकं अष्टोत्तरसहस्रवाचं वाचाष्टशतं धर्मकामादिसिद्धयै दुःखा
द्वर्तकर्मसु प्रतिमाचंदनस्वर्णा निर्मितां प्रतिष्ठाप्य च यथा लक्ष्यं तु जपेत्तथाप्य मूलपलाशनेऽथ युतद्वयहोमेन सर्व
कामानवाप्नुयात् उत्तरे शिखरे जाता भूम्यां पर्वतवासिनी ब्रह्मणा समनुज्ञा तागच्छ देवी यथच्छया ॥ इत्यादि
महापुराणोगारुडेसावित्रीमाहात्म्यं ३७ ॥ हरिस्तवा ॥ नवम्यां जपेत्तु गङ्गां हिंदु गङ्गां ति च मृतमतीतं
दुर्गमं सर्वकामार्थसाधने अनेन बलिदानेन सर्वान् कामान् प्रयच्छं गौरी कालोत्तमा भद्रा दगां कातिः सुखं मंग
लां विजया लक्ष्मी शिवानारायणी कमात् मार्ग तृतीयां मार्गं पूजयेत्तथाप्य मूलपलाशनेऽथ युतद्वयहोमेन सर्व
दुर्गमं तर्जनी धनुर्ध्रजं उमरं कं पुरां पाशुमेव च शक्तिमुद्रं शूलानि च कुर्यात्तु शं कं मां च कुर्यात्तु शं कं मां
मादिवैष्टादश भुजास्मरती मे त्रे श्री भगवत्याश्च प्रवक्ष्यामि जपादिकं अनेन मोमं उलादिभ्यः अनेन भगवति च

राम
१२१

मुंडे श्मशानवासिनी कपालहस्तमहाप्रेतसमारूढे महाविमानमालाकुलो कालरात्रिबहुगाणपरिवृते महामुखे
हृभुजघंटा उमरु किंकिणी अष्टदहासं किलिकिलिहृदं घ्राणां नु कारिणी न दशद्वयं हृलं गजचर्म प्रावृत्तशरी
रेरुधिरमांसास्त्रिभुजलिलहाने अजिह्वमहाराष्ट्री मेरा इदं प्राकारालेभीमा दहासे स्फुरिते विद्युत्समप्रभं च लचल
कोरनेत्रे हिलिहिलिललनजिह्वे अहं त्रिभुजकुटुम्बिकाकारभयत्रासनि कमालमालावेष्टितजटामुकुटशरी
कधारिणी अष्टदहासं किलिकिलिहृदं घ्राणां नु कारिणी सर्वविघ्नविनाशिनी इदं कर्मसाधसाधयत्री घ्रं हरहर
कटुकटु अकुशे समनु प्रवेश परंगं रंगं कम्पय कम्पय च लचल चालय रूधिरमांसमद्य प्रिये हन हन कुटुकुटी छेद छे
दमारय अनुभूतमवज्जरीरसाधयसाधय त्रैलोक्यमातुमपि दुष्टमदुष्टं वागृहीतमग्रहीतवान् आवेशय कामप
न त्यन त्यवेद वेद कोटराक्षि दुष्टं केशी उल्लूकवदनं करां कनिष्कं कमलधारिणी दह दह पच पच गृह्ण गृह्ण उल्लूकमध्य
वेशय प्रवेशय कं विलंबसि ब्रह्मसत्येन विष्णुसत्येन रुद्रसत्येन नृपिसत्येन आवेशय आवेशय किलिकिलि सि
लिमिलिमिति मिलि मिलि मिलि विहृत रूपाणि कृष्णा भुजावेष्टितशरीरं सर्वगतावेशिनी प्रलंबोष्ठिभुजगना
सिकं विकटमुखिकापिलजटव्राटि सगभं जखलजलकाला मुखिखनघ्ननपातय पातय रक्तक्षिप्रणीपय शिरो
हृगहृ चक्षु मल्लय भज भज हस्तपादौ हृगहृ मुद्रा स्फोटय स्फोटय हृहृ फट् विदारय विदारय त्रिशूलेन नेत्रे दय नेत्रे

ग० पु०
॥ २२ ॥

वज्रेणाहनहनदंडेनताउयताउयचक्रेपाच्छेदयच्छेदयश्चाकिनाभेदयच्छेदयच्छेदयकीलयकीलयकर्तिकयापाटय
पाटयचक्रुशेनगहृगहृशिरोतिज्वरमेकाहिकद्याहिकद्याहिकचतुर्थकडाकिनीस्कंदयहाउमचापनयपनय
नलनउछापयउछापयकृमिपातयपातयगहृगहृत्रेसापिएहिमाहेश्वरिएहिकोमारिएहिवाराहिएहिएहि
एहिएहिएहिचामुडेएहिएहिकपालिनीएहिएहिमहारेवतीएहिएहिहिसुवतचारिणीएहिएहिकेलसचारि
णिएहिएहिमंत्रंश्चिकिलिकिलिअघोररूपिणीचामुडेरुकोधार्यविनिमतेअसुरस्यकरिआकाशगामिनिपा
शेनबंधबंधहस्तपादबंधबंधधुष्टग्रहानुसर्वाण्वबंधबंधपिशाचंदिशोबंधबंधहस्तान्वबंधबंधसमनापानीये
नमतिकयासर्षपैर्वाआवेशयआवेशयपातयपातयचामुडेविज्ञेहृफहृस्वाहा॥ अष्टोत्तरपदानां हिमालामंत्रम
योजयाएकैकपादमष्टसहस्रधात्रिमधुराक्ततिलाष्टमहसहामः सहमांसेनत्रिमधुराक्तन अष्टोत्तरमहस्वचणके
कंडपदंजपेत तिलाष्टमधुराक्तमहसहस्राष्टचहामयत महामांसात्रिमधुरादथासर्वकमरुतवारिसर्षपक्ष्मा
दिक्षेपोधुडादिकजयः अष्टाविंशभुजाध्याया अष्टादशभुजाध्याया द्वादशाष्टभुजावापि ध्यायावापि चतुर्भुजा
असिखेटान्विताहस्तो गदादंडयुतोपरो शरचापयुतोचान्पाखड्गमुहुरमयुतो अन्यापरशुचक्राद्या उग्रसद
पणान्विता शक्तिकुतायुतोचान्पातटातीमुशला न्विता पाशतोमरसंयुक्तोदकपिटवसयुतो तेजयतीपरणवअ

राम
॥ २२ ॥

न्यक्तलकलाघनिं अन्नयस्वस्तिकांघेश्चमहिषघ्नीचमिंहगा जयत्वंकालभूतेमिसर्वभूतसमावृतेपशमांनिजभूतेभ्योबलिन
हूनमोक्तते॥ इत्यादिमहापुराणगारुडो अरुडउवाच॥ पुनर्देवार्चनं ब्रह्मसाराखपेनजनार्दनस्तूर्यस्यविषाखरूपस्य
भुक्तिमुक्तिप्रदायका॥ वासुदेवउवाच॥ अणुसूर्यस्यरुद्रत्वंपुनर्वक्ष्यामिपूजने॥ अउज्ज्वलवसेनमः॥ अअरुणायनमः॥
अदंडेननमः॥ अपिंवालायनमश्नुतेएतेद्वारेप्रपूज्यावेएभिर्मंत्रैश्चषधजा॥ अभूतायनमः॥ उमं पूजन्मध्यप्रभूतामनसंज
क॥ अविमलायनमः॥ असारायनमः॥ आराध्यायनमः॥ परमसुखायनमः॥ उत्पात्रियादिकेपोपुपूज्यावेविमला
दयः॥ अपग्रायनमः॥ अकारिकायेनमः॥ मध्येतपूजयेद्रुद्रपूर्वादिपुतयेवत्तादीपाद्यानूजयेन्मध्यपूजयेत्सर्वतोमुखिं
अरुंदीप्तायनमः॥ अगहृह्मायनमः॥ अजयायनमः॥ अमुकुटायनमः॥ अविमलायनमः॥ अराधायनमः॥ अतोविद्युतायनमः॥
असर्वतोमुखानमः॥ अकेशोनायनमः॥ अहंसूर्यमूर्तयेनमः॥ एतत्पूजनेमध्यह्नंअष्टाश्रीकरं॥ अहंसर्वस्वरसोत्क्राय
होहोमः स्वाहासूर्यमूर्तयेनमश्नुते॥ अननवाहनं कुर्वीर्यातस्त्रापनसंनिधानं कंसाग्निराधैरुमंत्राणासकलीकरणं ततः
मुद्रायादशानंरुद्रमूलमंत्रेणावाहरं तजोरुपरं कुरुगीतिपद्मापरिस्थितं यकचक्रस्थारुद्रं दिवा हं धृतपंकज एव ध्या
येत्सहस्रसूर्यमूलमंत्रं अष्टाश्रीकरं॥ अहोमः सूर्यायनमश्नुतिवास्त्रयपठतिपद्ममुद्रां विह्वलमुद्रां च दर्शयेत्॥ अहहृदयायनमः॥
अअक्रायगिरसस्वाहा॥ अअः भूर्भुवः स्वस्त्वालिमालिनी शिखायावापद्मं अहंकवचायहं॥ अनेत्राभ्यावधेः॥ अरः

ग० पु०
६५॥

अस्त्राय फट् इति अग्रेयामश्वेशामनेरुत्यामश्वमर्चयेत् हृदयादिर्हवायवांनेत्रं चांतः प्रपूजयेत् दिशस्त्रैः प्रपूजयेद् इ
सोमं तु श्वेतवर्णं कौटिल्यं पूर्वर्चयेद् इन्द्रं जलं चामीकरप्रभं दक्षिणे प्रपूजयेद् इषीतवर्णं गुरुं यजेत् पश्चिमे चैव भूः श्वेतं च उत्तर
सार्गं वस्तिरिति रक्तमगारकं चैव अग्रेये प्रपूजयेद् इराशने श्वरं कृष्णवर्णं नेरुत्यां दिशि प्रपूजयेत् राहुं वापयदेशे तु नेद्यावर्तनिर्भ
हर उग्रान्धो धूम्रवर्णो तु केतुं संपूजयेद् इरा एभिर्मन्त्रैर्महादेवं तच्छुभं च शंकरः असो सोमाय नमः वंबुधाय नमः तु बृहस्पतये
निभः अंभसा स्वराय निभः अंभ्रं अगारकाय नमः अंशुं नूनं श्वराय नमः अंशुं राहवे नमः कंकेतवे नमः उतिपाद्यादी
नमूलमंत्रेणादत्त्वा सूर्याय शंकरानैवेद्या धेनुमुद्रं च दर्शयेत्साधकोत्तमः जलवाचाष्टमहस्वतु तच्च तस्मै समर्पयेत् ऐशान्या
दिभिर्मन्त्रैश्च तेजश्च उच्यते प्रपूजयेत् अतजश्च उच्यते फट् स्वाहो वाषट् नमो ल्ये चार्पयेत् तस्मै अर्घ्यं दद्यात्ततो हरा तिलतद्वत्
संस्कारं तत्त्वं दत्तं चर्चितं गंधादकेन समिधै धूपपुष्पासमन्वितं कृत्वा शिरसि तत्पात्रं जानुभ्यामवनिगताः दद्याद् दधुं सुखा
यायि हनमंत्रेणाष्टध्वजा गणगुरुं प्रपूज्यायि सर्वादेवान् प्रपूजयेत् अग्राणां पतये नमः अगुरुभ्यां नमः सूर्यस्य कथि
ता पूजा दत्त्वा विष्णुलोकं गच्छेत् । उत्थादिमहापुराणो गारुडः ३५ शंकर उवाच । माहेश्वरि त्वं प्रपूज्य कथं
मानो वृषध्वजा आदोस्तीति च अचम्य आसनं द्वापविशेत्वा न्पासकृत्वा मण्डले वस्य प्रपूजयेच्च । हेश्वरि मन्त्रैरेतं मह
शाना परिवारयुतं कर । अहो शिरसे नमः दिवता आगच्छत इत्यनेनावाहयेद् इन्द्रदेवता आसनं स्पृश्याः अहं गणप
तये नमः अहं सरस्वत्यै नमः अहं नंदिने नमः अहं कालाय नमः अहं गंगायै नमः अहं लक्ष्म्यै नमः अहं कामदेव्यै नमः
अहं अस्त्राय नमः उति एते द्वारं प्रपूज्या वेस्वानगंधादिभिर्हरा अहं ब्रह्माणां वास्तुधिपतये नमः अगुरुभ्यां नमः अहो अ
धारं शक्त्यै नमः अनेताय नमः अग्राणां पतये नमः अहं धर्माय धर्माय नमः अहं ज्ञानाय नमः अहो वैराग्याय
नमः अहो ऐश्वर्याय नमः अहो अधर्माय नमः अज्ञानाय नमः अहो अवैराग्याय नमः अनेश्वर्याय नमः अह
उईश्वराय नमः अहं अध्वंदाय नमः अहं कालिकायै नमः अहं वामदेव्यै नमः अहं ज्येष्ठायै अहं रोद्रायै नमः अहो
कालीन्यै नमः अहं कालविकारिण्यै नमः अहं बलप्रमथिण्यै नमः अहं सर्वभूतहर्त्रायै नमः अहं मनोनाथिन्यै नमः
अहं मण्डलवित्त्यायै नमः अहं हं शिवमूर्तये नमः अहो विद्यादेहाय नमः अहो हं शिवायै नमः अहं हृदयाय नमः
अहो शिरसे नमः अहो शिखायै नमः हं कवचायै नमः अहो नेत्रत्रयायै नमः अहो अस्त्रायै नमः अहो सद्योजातायै नमः
अहो सिद्धायै नमः अहो हृत्तये नमः अहो हृत्तये नमः अहो लक्ष्म्यै नमः अहो बोधायै नमः अहं काल्यै नमः अहं स्वधा
यै नमः अहं प्रभायै नमः सद्यस्पाशकलाख्याः प्रपूजाः प्रवोदिसंस्तुताः अहो वामदेवायै नमः अहं स्वधायै नमः अहं
प्रभायै रजसे नमः सद्यस्पाशकलाख्याः प्रपूजाः प्रवोदिसंस्तुताः अहो वामदेवायै नमः अहं स्वधायै नमः अहं
अहो वृद्धायै नमः अहो कायायै नमः अहो धात्र्यै नमः अहो धर्म्यै नमः अहो मोहन्यै नमः अहो ज्वरायै नमः वाम

राम
६५॥

४३ तं प्रपूज्य कालाय नमः १

तये नमः अहं सरस्वत्यै नमः अहं नंदिने नमः अहं कालाय नमः अहं गंगायै नमः अहं लक्ष्म्यै नमः अहं कामदेव्यै नमः
अहं अस्त्राय नमः उति एते द्वारं प्रपूज्या वेस्वानगंधादिभिर्हरा अहं ब्रह्माणां वास्तुधिपतये नमः अगुरुभ्यां नमः अहो अ
धारं शक्त्यै नमः अनेताय नमः अग्राणां पतये नमः अहं धर्माय धर्माय नमः अहं ज्ञानाय नमः अहो वैराग्याय
नमः अहो ऐश्वर्याय नमः अहो अधर्माय नमः अज्ञानाय नमः अहो अवैराग्याय नमः अनेश्वर्याय नमः अह
उईश्वराय नमः अहं अध्वंदाय नमः अहं कालिकायै नमः अहं वामदेव्यै नमः अहं ज्येष्ठायै अहं रोद्रायै नमः अहो
कालीन्यै नमः अहं कालविकारिण्यै नमः अहं बलप्रमथिण्यै नमः अहं सर्वभूतहर्त्रायै नमः अहं मनोनाथिन्यै नमः
अहं मण्डलवित्त्यायै नमः अहं हं शिवमूर्तये नमः अहो विद्यादेहाय नमः अहो हं शिवायै नमः अहं हृदयाय नमः
अहो शिरसे नमः अहो शिखायै नमः हं कवचायै नमः अहो नेत्रत्रयायै नमः अहो अस्त्रायै नमः अहो सद्योजातायै नमः
अहो सिद्धायै नमः अहो हृत्तये नमः अहो हृत्तये नमः अहो लक्ष्म्यै नमः अहो बोधायै नमः अहं काल्यै नमः अहं स्वधा
यै नमः अहं प्रभायै नमः सद्यस्पाशकलाख्याः प्रपूजाः प्रवोदिसंस्तुताः अहो वामदेवायै नमः अहं स्वधायै नमः अहं
प्रभायै रजसे नमः सद्यस्पाशकलाख्याः प्रपूजाः प्रवोदिसंस्तुताः अहो वामदेवायै नमः अहं स्वधायै नमः अहं
अहो वृद्धायै नमः अहो कायायै नमः अहो धात्र्यै नमः अहो धर्म्यै नमः अहो मोहन्यै नमः अहो ज्वरायै नमः वाम

हः ८

X अहं सरस्वत्यै नमः अहं नंदिने नमः अहं कालायै नमः अहं गंगायै नमः अहं लक्ष्म्यै नमः अहं कामदेव्यै नमः अहं

॥ गणपुत्र ॥
॥ २५ ॥

वः प्रोक्ताः त्रिमासं तु पुद्गलः त्रयोऽक्षरान्तं कुप्यते पंचाशत्स्वमिंशतिं ह्येते तमादिविज्ञेयमाने च गीययोदशा चतुरंष्ट
लौतारालस्युः ग्रंथिना नेचक्रमात् प्रकृतिः पोस्पीवीरा चतुर्थस्तपराजिता जया च विजया तदत्राजितान स
दाशिवो चतुरागुलतरालस्युः मनो न्यनी सर्वमुरवोद्युगलं गुलतोयवा रोगपेक्ष कुमाद्यस्त कुप्योदधपवि
त्रकं सप्तम्या वा त्रयोदश्यां शुक्लपक्षे च वेतरे क्षीरादिभिश्च संस्नाय लिंगाद्यादिभिर्जयेत्तदद्याद्दधपवित्रं तत्रा
त्मनो ब्रह्मणो हरे पुष्पागधयुतं दद्यात् मूलेन शानगोचरो पूर्वच दत्तकामि तु उत्तरे चामलकी फलं मृत्तिकां पश्चि
मे दद्यात् दक्षिणे च स्मभृतयः नेत्रे ततः ह्यंगुरं दद्यात् शिखामंत्रणामंत्रविस्तरवाप्यां सर्वपादयोः त्रिकवचनं
षष्ठजगहं सर्वं ह्यस्तत्रा दद्याद्दधपवित्रं हामं शत्रुघ्नं दद्याद्दधपवित्रं तत्रा दद्याद्दधपवित्रं तत्रा दद्याद्दधपवित्रं
शगोः साधमिह श्वरोपातस्तं पूजयिष्यामि अत्र संश्रितो भवति मे चानेन तद्विषयं कुप्योदितं तद्विषयं शिखाम
त्रितानि पवित्राणि शिखामप्येव पादयोः स्नात्वा दित्यं चतुर्दश्यां प्राक् चरुं प्रशजयेत् ललाटे च स्तुतिं दत्तं
ध्यात्वा त्मानं प्रशजयेत् अत्र पात्रां क्षितान्पद हृदयेनाक्षितान्पथा सहिता मंत्रितान्पद धूपिता निसमप
येत् ॥ श्रीवतत्वात्मकवादा विंशतत्वात्मिकं ततः आत्मा तत्वात्मकं पञ्चाक्षरं देवता रथं ततो वयेत् ॥ श्रीहो शिवा ॥

जं ४

रामा ॥

॥ २५ ॥

॥ ३ ॥

यनमः ॥ हिं विद्यातवायनमः ॥ ॥ ॥ आत्मतत्वायनमः ॥ ॥ ॥ हं हं हं हं सर्वतत्वायनमः ॥ ॥ ॥ हं हं हं हं सर्वतत्वायनमः
कालात्मना त्वया देव यदृष्टं मामके विद्योः कृतं हृष्टं च मुसृष्टं कृतं गुप्तं च पल्लवितं सर्वं त्मना त्वया शोभोपवित्रेणाहं कि
या ॥ ॥ पूरय पूरय मयं व्रतं तं तिमं अराय सर्वतत्वात्मकाय सर्वकारणपालिताय उदो हं ॥ हं हं हं ॥ श्रीवायनमः ॥ श्वे
वानयोर्दद्यात् पवित्राणां चतुष्टयं दत्त्वा वनेः पवित्रं च गुरवे ब्राह्मणादिको बलिं दत्त्वा द्विजान् भोज्यं च उपाच्या वि
सर्जयेत् ॥ ॥ इत्यादि महापुराणगारुडपवित्रारोहणं नमः ॥ ॥ हरिस्तुतः ॥ पवित्रारोहणं वक्ष्ये भुक्तिमु
क्तिप्रदं हरः पुरा देवा सुरे युद्धबलाद्याः शरणाय युजिष्यामि श्रुतं पादवानां धनं ग्रंथं यकं दरो शतो दृष्टा विनिष्पति
वानवानो ब्रवीद्भिः विशस्तो ह्यब्रवीत् शोभा मुकोराम जस्तदाष्टिणितवपवित्रारं वरं वेदवृक्षधजा होवेयं हरिदंतं तु
मग्रा म्नास्याति मप्यति इत्युक्तेन तदेवास्तत्रा आश्रवदुस्तदा प्रावृट्काले तु ये मत्माना र्थिष्यति पवित्रकैः तेषां सा
वत्सुरी पूजा फले तस्या विष्पति तस्मात्सर्वपुद्गलपुपा वित्रारोहणं कमात् प्रतिपत्त्या तस्मात्पायस्ययाति धिर
चात दृष्ट्या विष्पति वेकार्यं शुक्लं च सा शवाहरा व्यतीपातं यनं च चंद्रस्येयं गेशिवा विश्ववृद्धिनायकं गुरो
रगमने तथा नित्यं पवित्रं माहृष्टं प्रावृट्काले त्वं रूपका कोशाय पदं च त्रवा कोपी स सोममीश्वर कुशसूत्रं द्विजा
नाम्या ताराशोकोशाय पदं का विंशानां चौरण सोमश्च द्राणी शसव ह्यज कोपी सिकं पञ्जच सर्वपाशस्त

॥ ग० पु० ॥

॥ २॥

२२

नमो देविः स्वप्रकाशं निराकारं सदानंदं मनोदिग्धं किं जगत्सु हृदयं तु मानंदं दयं तुरीयं मयं ब्रह्म अहं ममि परं पदं अहं
ब्रह्मैत्यवस्थं निःसमाधि रिति गीयते आत्मानं धिनं विद्धि शरीरं धर्मं वत्तु ब्रह्म सारं धि विद्धि मनः प्रणमं वत्तु इन्द्रियाणि
हयानां हविषणं स्तिमगोचराः त्र्यम्बि इयमनायुक्ता भो कौत्या हर्मनी चित्ताः त्र्यम्बि विराजगनात्मा युक्तं न मनसा सदा ॥
सतु तत्पदमाप्नोति साहस्रयानजायते दिशानसारं धि यत्कमनः प्रणमं वत्तु इन्द्रियाणि हयानां हविषणं स्तिमगोचराः त्र्यम्बि
आहेयादियमः प्रोक्तः शौचादिनियमश्चतः आननेपायकास्तु कप्रणायामो महजयः प्रसाहरोजयः प्रेक्षा ध्या
नमी श्रुतिन मनो धि धीरणी स्यात्समाधि ब्रह्म स्थितं तत्र प्रणवंचेत स्तिरी न स्यात्ततो मूर्तं विविंतये त्वहं यत्क
एकामध्यः शंखचक्रगदा शंखानुष्ठी वत्सकोक्तं नरोत्तमं नमो लक्ष्मि पारुतं नित्यं मुद्रादुद्दिष्टो सत्पानं दहयः परा
आत्मा परमं ब्रह्म परमं ज्योतिर्वचो चतुर्विंशति गूढं सत्तु शालग्राम शिलाः स्थितं द्वारकादि शिला संस्क्रो ध्यायः प्रण
प्रिवाहरिः मनसा नी धितं प्राप्य देवो वमानो भवति निष्कामो भुक्तिमाप्नोति मूर्ति ध्यायः स्तव नृजपः ॥ इत्यादि
महापुराणो गारुडे मूर्तं मूर्तं ध्याने ॥ ४४ ॥ हरि हवादा ॥ शंखचक्रगदापद्मो वेशवाखागदो धरः शंखचक्रो मोद
को चक्रशरीरानरापणो विभुः सचक्रशरीरानरापणो विभुः सचक्रशरीरानरापणो विभुः सचक्रशरीरानरापणो विभुः
कोमादकोपद्मशरीरानरापणो विभुः सचक्रशरीरानरापणो विभुः सचक्रशरीरानरापणो विभुः सचक्रशरीरानरापणो विभुः

राम

॥ २॥

२३

२४

साञ्जशंखचक्रगदाशंखपद्मनाभस्वरूपिणो दामोदरशंखगदाचक्रपद्मिन्मोनमसा शिखरगदात्रायवामुदेवाय वे
नमः शंखचक्रगदाशंखपद्मनाभस्वरूपिणो दामोदरशंखगदाचक्रपद्मिन्मोनमसा शिखरगदात्रायवामुदेवाय वे
विदारिणो साञ्जशंखगदाशंखपद्मनाभस्वरूपिणो दामोदरशंखगदाचक्रपद्मिन्मोनमसा शिखरगदात्रायवामुदेवाय वे
खारिधारिणो पद्मशरीरशंखगदिननमो स्तुतयत्क रूपिणो सशंखचक्राद्भोगदेजनादेनमिहानमो उपेदेसगदं सारिपप्र
शोविनमोनमः सुचक्राञ्जगदाशंखयुक्तये हरि मूर्तये सगदाञ्जशरीरवापनमः श्री कृष्ण मूर्तये शालग्राम शिला
द्वारगत लम्बा द्विचक्रधका श्रुशोभो वामुदेवारयः सव्यायः श्री गदाधरः लम्बा द्विचक्रकारकाभः पूर्वभागः सुपुष्पल १
सकषपाथ प्रद्युम्न सस्मचक्रस्तपीतकः सुदीर्घशिरस्त्रिद्वयो निरुद्धस्तवर्तुलः नीलद्वारस्त्रिरेखश्च अथना
रायणो सितः मध्यगदाशरीरवानातिचक्रमहोन्नतः प्रद्युम्नान्तर्माहारः कपिलाव्यात्रि विदुक्तः अथवापंचवि
दुस्तनूजतं ब्रह्मचारिणः त्वाराहशक्तिलिंगो वा द्विषमद्वयचक्रकः नीलस्त्रिरेखः स्तुलो यत्कर्म भविसविद्रमात्र
कृष्णः सवर्तुलवर्तः पातुवोन्नतप्रहकः श्रीधरः पंचरेखाव्यातवनमाली गदाकितः वामनावर्तुलः सस्त्रीवाम
चक्रः सुरेश्वरः नानावर्णानेकमूर्तिना गिभागी लवनतकः स्तुलो दामोदरानीलो मध्यचक्रः सलीलकः संकोपो
द्वारकोपाचो दय ब्रह्मा सुलोह तः सदीर्घरेखः सुधिरः एकचक्रावृजः प्रद्युम्नः प्रद्युम्नचक्रः स्तुलचक्रावृजः कृष्णावि

॥ गणपुत्र ॥
॥ २८ ॥

षडश्विचक्रतहययविकुशाकारः पंचरेखः सकोक्तसः वैकुण्ठे मणिरालभो एकचक्रांबुजो सितः मत्स्यो दीर्घो बु
जाकारो ह्यसुदेवः सपातुवः वामचक्रादक्षरखः श्यामो वाचः स्त्रिविक्रमः शालग्रामो द्वारकायाः स्थिताय गदिनमः
येकेन लक्ष्मिनाय स्यात्त गोधधारी सुदर्शनजलक्ष्मीनारायणोद्भाभ्या विष्णुश्चैत्रविक्रमः चतुर्विंशचतुर्व्यूहवासु
देवश्च पंचभिः प्रद्युम्नः षड्भिरवस्थात्त संकर्षण इतस्ततः पुरुषोत्तमो वृषिः स्यात्त नवव्यूहानवा नितः दशवातो दशाक्ष
रनिरुद्धो विता दया द्वादशात्मो द्वादशाक्षरतुर्ध्वमनेतकः विष्णो मूर्तिमयस्तोत्रयः फट्सिद्धिर्व्रजे तत्र ब्रह्मा चतुर्मुखो
द्दीकर्मपुत्रगान्धर्वा महेश्वरः पंचवक्त्रो द्वादशाक्षरः पञ्चध्वजः यथायुधस्तथागरी चंडिका च सरस्वती महालक्ष्मी
मातस्त्वपुत्रहस्तो दिवाकरः गजप्रसंगजस्त्वधः षण्मुखो नवधारा एतत्त त्रिंशत्स्थितश्च प्रासादवास्तुश्रुति
तो धर्मार्थकाममोक्षायाः प्राप्यते पुरुषोत्तमः ॥ इत्यादि महत्परायणोऽस्मिन् सुदेवमूर्तयः ॥ २५ ॥ हरिरुवा
च ॥ वास्तुसंज्ञे पतवः स्यो गहादो विद्यनाशनी इशानकोणादरभाधकाशीतिपदजपत इशानेव शिरः पा
दोनेरुतेग्रानिलकरोः आवासवासवेश्मादोऽपुस्यो मवपाकपथो प्रासादाराम दुर्गु देवालयमठपुचाद्वा
विश्वविपुरा नृबाह्यतदतश्च त्रयोदशा इशश्चैवाथपुजयेज्यतः कुशिकापुधाः सूर्यसंघादृशश्च वः आकाशो
वायुरेव च ॥ पूषा च वितथश्च वरहश्च त्रयमपुमो गोधर्वा भृंगरजस्तमगः पितृगणस्तथा देवरीको घसुरी

॥ राम ॥
॥ २८ ॥

कपुधदंतो गणाधिपः अस्मिन् गोपपापोरोगो हिर्मुखादवतुललाटः सोमपाश्चैत्रादित्यश्च दितिस्तथा बहिर्द्वित्रिंशदे
शेतदतश्च चतुःश्रृणु इशानाः ॥ २६ ॥ वः कोणसंस्थितान् पूजयेद्बुधः आपश्च वयसविता जयोरुदस्तथैव च मध्यमवपदाब्रह्मा
तस्याष्टोचसमीपगा नृदेवानेकोत्तरानेतान् पूजयेन्नाम तः श्राद्धं आर्यमासविता भवदिवस्वानुविबुधा धिपः मित्राधराज
यस्मा च तथाष्टधीधरः क्रमात् अष्टमश्चापचैत्रपरितो ब्रह्मास्मृतः इशानकोणादरभाधकाशीतिपदजपत इशानेव शिरः पा
णादरभाधराजो भवति दुर्धरः अदितिं हिमवतं च जयतं वृद्धमंत्र्यं नाशिका कालिकानामशक्रा नृगधर्वा नृपुनः वा
स्तुदेवान् पूजयित्वा गृहप्रासादं कृत्वा वेत्तुः सुरभ्यः पूर्वधुरतः कापुर्दिशपुत्र्यां महानसेरुपालिगमनोपेन पूर्वतः शक्रमंड
लंगंधपुष्पगृहं कार्यं मेशान्यापुष्टमयुतं सोऽंगारं च कोवेर्यांगारं च वार्यनो उदगाश्रयं च वार्यपीवातयनसमन्वि
तौ समिल्लुशं धनरुच्छान् मायुधानो चोस्ते अभ्यागता लयं रम्यं शय्यासनसपादुर्वीतोयाधिरौपसहृद्ये युक्तं दक्षिणात्
भवेत्त गृहं ताराणिसर्वीणिसजलेः कदलीगृहेः पंचरागोः शकुमुनेः शोभितानि प्रकल्पयत् प्रावारतद्विहृदं द्यावप
च हस्तप्रमाणतः एवं विष्णवाश्रमं कुर्यात्त वने आपवने युतं चतुःषष्टिपदावास्तु प्रासादादो मुहूर्जितः मध्यचतुष्षदा
ब्रह्माष्टिपदसूर्यमादयः कोणो नवोद्यपूज्याद्यास्तथा देवाः प्रकीर्तिताः तेभ्योऽप्युभयतः सर्वा अन्येऽष्टिपदसुराः
चतुःषष्टिपददेवा इत्येवंपरिकीर्तिताः चरकीचविदारीचसूतनापापराक्षसी इशानाधस्ताथाबाह्यदेवाद्याहोका

३०
पञ्चम्या

दयः हेतुः संप्रति तत्र अग्निवेतालकोपमः अग्निजिह्वाकालकस्तकारालोद्यकपादकः शिशुनाम्नां फलरूपं तु पृथक्तालत्र
 तनायकः अत्राकाशगन्धमालम्ब्य तत्सत्रपालस्तथाजपेत्ताविस्तराक्षि हितं दीर्घं शिषस्तपाकारयेत्तु वसुभिर्भाग
 शुद्धिस्तु तन्नाथादज्ञापवादिनां पुनरुणितामष्टाभिः कृत्वा गतुः फलं जपेत्तत्तच्छेषं तद्वेदक्षेत्राग्नित्यव्ययं
 वेत्तुः कर्त्तुं चतुर्गुणं कृत्वा निवर्त्तमानं हारितो यश्चेत्तुर्गुणं जपेत्तन्माणाभूतहारिणो अष्टभिर्गुणं तातं पिंडं पञ्चभिर्भाग
 हारितो वाक्त्रिकोऽङ्गहकुया तन्पृष्ठमानवः सदा वामपाश्विन्स्वपिति न त्रकायो विचारिणो सिंहकन्या तुलायान
 दः शुक्रं तथा तारा एव च वक्षि को दो स्यात् पूर्वदक्षिणपश्चिमं द्वारं दीर्घां द्वीं विस्तरं द्वाराण्यष्टभूतानि वासुतान् पञ्च
 प्यनी चत्वं त्रयान् स्रुत्रभूषाण पुत्रहीनं तुरोदया विदग्धं दक्षिणा तथा वद्वो बध्नात्तु वृद्धिः पुत्रलाभः सुतमिदो धन
 दनपपीडादमभद्रागदजलं नृपभीतिमतापत्यानपत्यं न च वेदं अभद्रं चात्महानिश्च दोषदं पुत्रभृत्यद्वीद्वाराण्य
 त्रसंज्ञा तु पूर्वद्वाराणि वग्निर्हो अग्निभर्ता तु कन्याधनसंतानकोपद्वारो जघ्नकोपदश्च फलतो द्वारमभितो इडा
 नादीन् सर्वेष्वमाग्नयादो तु दक्षिणोऽक्षय्योऽपश्चिमस्यात्वायव्यादोऽवतरोऽष्टभागा हतभागो द्वाराणां च फ
 लं फली अथ छत्रं शुक्लं नृपयाः प्रवादो स्यादुदुर्बरा गह्वराभनः प्राक्तं शानं च वशात् फलं भलिः ॥
 सजितो विघ्नहारी स्यात् प्रासादस्य गह्वरं च ॥ इत्यादि महापुराणोक्तं वाक्त्रिकं लक्षणम् ॥ २० ॥ सुत उवाच ॥

॥१॥

④

प्रोसादानं लक्षणं तु वक्ष्ये शो न कर च्छुल्ल चतुष्पदी पदं ज्ञत्वा हि विदिद्विपलक्षितं चतुःकोणं चतुर्भिश्च द्वारा
णि स्वर्यं संख्यायां चत्वारिंशद्विभिन्नं विज्ञानं कल्पना भवेत्तु ध्वंसत्रयसमासाद्य जंघाधी द्विगुणा भवेत्
गर्भविस्तारविस्तीर्णांशुकाघ्राच विधीयते तत्रिंशद्भागन कर्त्तव्या पंचभागनव पुनः निर्गमस्तु काद्याय उच्च
यशिरवरध्वगं चतुर्धा शिरवरं ज्ञत्वा त्रिभागोपदिबन्धनी चतुर्थ पुनरस्यैव कठमा मनसारकी त्रयवपिस
मावास्तु ज्ञत्वा षोडशभागिकी तस्य मध्ये चतुर्भागमादोगर्भं चकारयेत् भागद्वादशकां भित्तिं ततस्तत्प्राप्तं
येत् चतुर्भागन विज्ञानं उच्छ्रायस्याश्रमाणातः द्विगुणाः शिरवराश्चाप्यभित्युच्छ्रायश्च मानतः शिरवराधस्य च
ध्वनविधयास्तत्प्राप्तं चतुर्भिश्च स्तथाज्ञेयो निर्गमस्तु तथा बुधेन पंचभागन सप्तध्वगर्भमानो विचक्षणः
भागमेकं गृहीत्वा तु निर्गमे कल्पयेत् पुनर्भागं सप्तसमां भागादग्रतो मुरगं मण्डपः एतत्सामान्यमुद्दिष्टं प्रोसादस्तु
हलसाणां लिंगमानं ततो वक्ष्ये पीठं लिंगसमा भवेत् द्विगुणो न क्व र्ध्वः समं ताच्छ्रित्वां प्रवीत द्विधा हि भवेद्दि
क्षिजं घात द्विस्तं षण्णगा द्विगुणं शिरः प्रोक्तं जंघा इच्छा पाका पीठगर्भावरं कर्म तन्मानं न स्वकां धिर्कर्म निर्गम
स्तु समाख्यातं तत्रोपि षड्वेदं ववत् लिंगमानस्य तोल्य षड्वेदं मानमथा चतुर्करा ध्वेदं ववत् इदं भागाष्टम
भवेत् विस्तराण्यसमाख्यं तद्द्विगुणं च च्छया भवेत् द्वारवत् पीठमध्यं तत्रोपि षड्वेदं षड्वेदं भवेत् वेदिकोदं शि

रव ३

१०
गोपु
१४
१०

३२

को भित्तिद्वारा ईनपरिग्रहात् तद्विस्तारसमं जंघाशिवरद्विगुणीभवत् ॥ कांधापूर्वतो रोया निर्गमोच्छापकल्पयेत्
मंडपमानसमं बुस्वरूपं सोपर ॥ तत्रैव देवकार्यं तत्संयंत्रितं प्रतिष्ठाप्यते ॥ रथततनमानेनैवोत्सवभागविनिर्गते
नेमीपादनां वस्त्राणां प्रसादस्य समंततः गुभंतु द्विगुणीकुर्यात् तत्रैव समानं भवेद्विहोम एव भित्तिरुत्सेधा द्विगुणाः शि
खरोमतः प्रसादानोचक्ष्यामि ॥ अन्ययानि च मानतः ॥ श्वराजपुष्पाकारं च कलासामणिकाद्वयः ॥ प्रिष्टपुष्पं
चेतः प्रसादासर्वयानकप्रथमश्चतुस्त्रोहि द्वितीयस्ततदायतः ॥ चतुष्टयायतश्चान्यो ॥ अष्टाश्रितं हपंचमः ॥
तेभ्य एव संभूताः प्रसादाः सुमनोहराः ॥ सर्वप्रशस्तिभूतेभ्य चत्वारिंशश्चाववा मेरुश्चमंदरं च विमानश्च तथा पर
मदकः सर्वतोभद्रा रुचको नदनस्तथानंद ॥ वधनसंज्ञश्च श्रीवत्सश्च नक्षत्रमी ॥ चतुरस्त्राः समुद्रतावैराजदितिग
म्यता ॥ वडभीगहराजश्च शालाग्रहं मुंदिरं विमानश्च तथा ब्रह्मा मंदिरं कवनं तथा ॥ ततश्च सविका वंश्च मनव
ते पुष्पाकाराः ॥ बेलयोदुदभिः पद्मो महापद्मस्तथा परः ॥ मुकुली चाम्युष्मा ॥ पित्रांश्च कलशस्तथा ॥ गुरुश्च
स्तथान्यश्च चत्वारः कलासंभवाः ॥ गजाश्च वृषभाश्च सागराः ॥ सिद्धनाभकः ॥ भूमुखो नृधरश्च वज्रयश्च ॥ शिवीधरः
वृत्तायताः ॥ समुद्रताः ॥ नैवेतमाणाकावृयात् ॥ वज्रचक्रतथान्यो च स्वस्तिकचक्राः ॥ शतचक्रास्तिकचक्रा वगदा
श्रीवद्भूता एव विजयानामतः ॥ पञ्चविंशतिपुष्पसमुद्भवाः ॥ त्रिकाणा पञ्चदशचतुष्कोणा द्विष्टकायतत्रविधा

रामा
१०
१०

ॐ वि

तव्यसंख्यानं मंडपस्य तु प्राज्यश्रविष्वक् चैव मायुर्वर्धनमेव ॥ पुत्रलाभः ॥ स्त्रियः पुष्टिः ॥ स्त्रिकोणादिकमाह्वेता कुर्याद्भुजादिसंख्या
याद्धारिगर्भं गतं तथा ॥ मंडपः ॥ समसंख्याभिः कृण्वितः ॥ स्तत्र तस्तथा ॥ मंडपस्य चतुर्ध्वजि ॥ रुद्रकाया विज्ञानता ॥ स्पृधीगवाक्षको
पेता ॥ लिंगव्याख्येयवाभवेत् ॥ सार्धं भित्तिप्रमाणेन भित्तिमानेन वा पुनः ॥ भित्ते द्वैगुण्यतो वापि कर्तव्या ॥ मंडपाः ॥ कचित् प्रमा
दं मेजरीकाय्योच्छिद्राविषमभूमिका ॥ परिणामनिरोधनरेषावेषमप्यदृषिता ॥ अथारस्तोचतुर्द्वारः ॥ चतुर्मेडपशोभिता ॥ श्र
त्पंगसमायुक्तो मेरुप्रसाद उन्नतः ॥ मंडपास्तथा कर्तव्या ॥ भित्तिभिरलंकृताः ॥ घटनाकारमानां नां ॥ भित्तिभिराप्तवतिमे
कियते वेदमसाधारानिराधा ॥ श्वके चना प्रतिच्छं दकभेदेन प्रसादाः ॥ संभवंति ते ॥ अन्योन्यशंकारास्तथा घटनामानभेदाः
देवतानां विशेषाय प्रसादावहवः स्मृताः ॥ प्रसादे नियमानां ॥ हि देवतानां स्तये भुवीतान्येव देवतानां च पूर्वमानेन कारयेत् ॥
चतुरस्यायतास्तत्र चतुष्कोणा समन्वितः ॥ चंद्रशालान्विता काय्यप्तिरीद्विस्वरसंयुताः ॥ पुरतो वाहनानोचकर्तव्या
लघुमंडपाः ॥ नाद्यशालाश्च कर्तव्या ॥ द्वारदशसमाश्रिता ॥ प्रसादादेवतानां च काय्यादिष्टविदिष्टपाद्वारपालाश्च क
र्तव्या ॥ मुख्यागोहाः ॥ पृथक् पृथक् ॥ किंचिदहरतः ॥ काय्यामजस्तत्रापजी ॥ किं ॥ प्रावृत्तजगती काय्याफलपुष्पसमन्विता ॥
प्रसादे पुमुरा ॥ स्थाप्य प्रजाविः ॥ जयभरतवासुदेव सर्वदेवास्वभावे ॥ हृहादिक्ता ॥ ॥ इत्यादिमहापुराण

भा. पु. ७
॥४६॥

भारुदे प्रासादकीर्तनां ॥ सुत उवाच ॥ प्रतिष्ठां सर्वदेवानां संक्षेपेण वक्ष्यामि ॥ अतिथ्यादौ भूभूम्यां च प्रतिष्ठां कारयेदुरुः ॥ तत्र वि
क्रमहवात्तार्थं वरयन्मध्यदेशं गोस्वशास्त्रात्कदिधानेन अथवा प्राणवत्तु पंचभिर्ब्रह्मभिर्वाथ कुर्यात्तपाध्यायं मेव च मुद्रिका
पिस्तथा वस्त्रैर्गंधमाल्यानुलेपनेन मंत्रन्यासंगुरुः कृत्वा ततः कर्मसमाप्तं ॥ प्रासादं च यत्कुर्यात्तमंडपं दशहस्तकं कुर्यात् ॥ १४६ ॥
दशहस्तं वास्तभैः षोडशभिर्युतं ध्वजाष्टकं शतं हस्तं मध्ये वेदी च कारयेत्प्रासादं च कुर्यात् ॥ तिष्ठति उपलब्ध्यावनी शुभं ॥
दाशगिर्वैवचत्वारिंशत्वावेनोरणांतिको न्यग्रोधादुबराश्च छुबल्लपालाश्चोदिराः तोरणाः पंचहस्ताश्च वस्त्रपुष्पाद्यलं
कृताः निखने द्वास्तमकैश्चत्वारश्चतुरो दिशः पूर्वद्वारमण्डपं तु हयराजं तु दक्षिणापश्चिमगोपीति नाम सुराई लभते ॥
अग्रिमौ लतु मे वणप्रथमं पर्वतान्यस्य उषवोर्जं तिमंत्रेण दक्षिणा र्पाद्वितीयको अग्रया प्राहिमंत्रेण पश्चिमस्यां त
तीयको श्राद्धाद्वीतिमंत्रेण उत्तरस्यां चतुर्थको पूर्वद्वाराधिकाकार्यो अग्रयां दक्षरूपिणी याम्यावेक्षणावर्णा तु ने क
त्वाधूमरा भवत्वा राणां पाण्डुरा ज्ञेया वायव्याप ॥ तवर्णिका उत्तररक्तवर्णा तु शुक्रं शीतपता किका बहुरूपतथाम
जोऽद्विष्टेति पूर्विका अग्रिमूर्ध्नि वमंत्रेण यमाना ग्रेति दक्षिणा पूज्यारसा हणामेति पश्चिमोत्तरं ति च वात उत्पत्ति
षेव्याथ आप्यायस्विति चोत्तरातिमीशानं मतश्चोषा विष्णोर्नृकृति मध्यमा किल शीत ततो द्वो द्वो निवेश्योत्तराणां
तिको विष्णुगमसमायुक्ताश्च देवाद्यैः सवाहनाः नृपुष्पाविताने बहुरादिवर्णा भिमंत्रिताः ॥ दिकपालाश्च ततः पूज्या

राम
॥४६॥

शास्त्रदृष्टेन कर्मणा वातारमिंदमंत्रेण अग्रिमूर्धेति चापरो अग्रिमूर्धश्चतुश्चैव प्रचारीति परास्मृता किंचिद्दातुमत्तस्व
भीत्वा देवेति सममी ॥ इमा रुद्रेति दिकपालान् पूजयित्वा विचक्षणः होमद्रव्याणि वायव्यं कुर्यात्सोपत्कराणि च श्राव
नशस्त्रादिता नृश्वेतानेनाभ्यं विन्यसेदुरुज्ज्वालो कनानिद्रव्याणि शुद्धिं यांति न संशयः हृदयादीनि चांगानि व्याह
तिः प्राणवेन च अस्त्रं वैवसमस्ता निन्यासोयं सर्वकामिकः ॥ अक्षतान् विष्टरचैव अस्त्रेणैवाभिमंत्रिताश्च विष्टरेण स्पृ
शेद्रव्या नृयागमंडपसंभृताश्च अक्षतान् विष्टरैश्च अस्त्रपूजा नृसमंततः शक्रादीनामथारभ्य यावदीशानगो
चरः ॥ अथ कोप्योऽक्षतान् सर्वा नृलेपयेन्मंडपं ततः गंधाद्यैर्धर्ममंत्रैश्च मंत्रग्रामं न्यसेदुरुः ॥ सूत्र्या वंस्त्रगर्भे वस्त्रयुग्मे
न वेष्टितां सर्वेषां धर्मं पूजयेत्कलशंगुरुः देवं तत्कलशं पूज्यं वर्द्धन्या वस्त्रमुत्तमं वर्द्धन्या तु समायुक्तं कलशं ध्या
मयेदतु वर्द्धनीधारया सिंचय्यतो धारयेत्ततः अभ्यर्च्य वर्द्धनी कुंभं स्तुतिं देवमर्चयेत् ॥ घटं चावाह्यवायव्यांगणानं
होतिमंगलं देवामीशानकोणेतु यजेद्वास्तपतिबुधः ॥ वास्तप्यत इति मंत्रेण वास्तदाषा पश्चात्तया कुंभस्यापर्वतो
भूतगणा देवबालं हरतः पठेद्देवि च विद्याश्च कुर्यादालंभनं बुधः ॥ योगयोगेति मंत्रेण स्तराणां शालं कुंभोः ॥ अत्वा
यामूर्ध्वैकः सार्धं स्नानपाठे गुरुस्तथा विविधैर्ब्रह्मघाघैश्च पुण्याहजयमंगलैः ॥ कृत्वा ब्रह्मरथं देवं प्रतिष्ठति ततो दि

गोपु
॥१४॥

जातौ शान्तामानयेत्पाठं मंडपे विनयेन सद्गुरुभट्टकोत्पथस्नात्वा सूत्रबंधनजेनया अग्निर्ज्योतिर्गामंत्रेणानेत्रो
 तघाटंतु कारयेत् लक्षणं क्रियमाणं तु नैमिकं स्त्रापकाददेत् उमं मंगोमंत्रेणानेत्रयोः शीतलक्रिया अग्निमू
 र्ध्वं तिमंत्रेण दद्याद्ब्रह्मा कर्म तिको बिल्वादुंबरमश्वत्थवर्तपालशमेव वा यशायशतिमंत्रेण दद्यात्तत्कषायकं
 पेशव्यैः स्नापयेत्सहदेवादिभिस्ततः सहदेवी कला चेशतमूली शतावरी कुमारी च गृही च सिंहो वा घात
 येव वा योषा अधीतिमंत्रेण स्नानमोषधिमंगलेऽयाः फलिनो तिमंत्रेण फलस्नानं विधीयते उपदादिवैतिमंत्रे
 ण कार्यमुद्धर्तनं बुधैः कालशेषे विन्यस्य उत्तरादिद्युनुकमात्तरत्नानि चैव धानि अषधी शतपुष्पिका समु
 द्रां चैव विन्यस्य चतुरश्रतुरादिशः शिरोदधिसुरोदस्य द्युतोदस्येति वा पुनः आणायस्वदधिक्रापनो या अषधि
 रितीति च तेजोसीति च मंत्राश्च कुंभचैवाभिमंत्रयेत् समुद्राख्यं तु भिक्षुस्नापयेत्कलशः पुनः स्नातश्चैव
 रश्च धूपोदयश्च गुग्गुलुः अभिषेकाय कुंभेषु तेषु तीर्थान्पाविन्यसेत् पृथिव्यापानि तीर्थानि सरितः सगरास्त
 थाया आषधीति मंत्रेण कुंभचैवाभिमंत्रयेत् ततः तोषेन यः स्नायात्समुच्चोत्सवे पातकात् अभिषिच्य स्वमं
 त्रेण अर्घ्यं दत्वा ततः पुनः गंधद्वारा तगंधं च न्यासेत् सर्वदमत्रकेऽस्वशास्त्राविहितेऽग्नेः रिमं मंत्रेति वस्वकोदवि

२६८

राम
१८६
४२

कीर्तिर्गामंत्रेणानयेत्पाठं मंडपे विनयेन सद्गुरुभट्टकोत्पथस्नात्वा सूत्रबंधनजेनया अग्निर्ज्योतिर्गामंत्रेणानेत्रो
 तघाटंतु कारयेत् लक्षणं क्रियमाणं तु नैमिकं स्त्रापकाददेत् उमं मंगोमंत्रेणानेत्रयोः शीतलक्रिया अग्निमू
 र्ध्वं तिमंत्रेण दद्याद्ब्रह्मा कर्म तिको बिल्वादुंबरमश्वत्थवर्तपालशमेव वा यशायशतिमंत्रेण दद्यात्तत्कषायकं
 पेशव्यैः स्नापयेत्सहदेवादिभिस्ततः सहदेवी कला चेशतमूली शतावरी कुमारी च गृही च सिंहो वा घात
 येव वा योषा अधीतिमंत्रेण स्नानमोषधिमंगलेऽयाः फलिनो तिमंत्रेण फलस्नानं विधीयते उपदादिवैतिमंत्रे
 ण कार्यमुद्धर्तनं बुधैः कालशेषे विन्यस्य उत्तरादिद्युनुकमात्तरत्नानि चैव धानि अषधी शतपुष्पिका समु
 द्रां चैव विन्यस्य चतुरश्रतुरादिशः शिरोदधिसुरोदस्य द्युतोदस्येति वा पुनः आणायस्वदधिक्रापनो या अषधि
 रितीति च तेजोसीति च मंत्राश्च कुंभचैवाभिमंत्रयेत् समुद्राख्यं तु भिक्षुस्नापयेत्कलशः पुनः स्नातश्चैव
 रश्च धूपोदयश्च गुग्गुलुः अभिषेकाय कुंभेषु तेषु तीर्थान्पाविन्यसेत् पृथिव्यापानि तीर्थानि सरितः सगरास्त
 थाया आषधीति मंत्रेण कुंभचैवाभिमंत्रयेत् ततः तोषेन यः स्नायात्समुच्चोत्सवे पातकात् अभिषिच्य स्वमं
 त्रेण अर्घ्यं दत्वा ततः पुनः गंधद्वारा तगंधं च न्यासेत् सर्वदमत्रकेऽस्वशास्त्राविहितेऽग्नेः रिमं मंत्रेति वस्वकोदवि

* पंचपुत्राह तिहृ बाप्रा जेन तदु नंतरं गर्जोध न दितरा पद्य
* वज्रो निर्वृत्त वेदा ॥ ३ ॥

४३
गोपु
४३

तोयेन संसृष्टो मंत्रहीनोपि सिध्यति प्रागयेतु दगयैश्च प्रत्यगयैरवडितैः विसृष्टैर्वेष्टितो वनिः स्वयं संनिधितो ब्रजेत् अ
ग्रेण गच्छायां दुक्तं कर्म मंत्रवित् आचार्यः केचिदिच्छेति जातकमादनंतरं पवित्रं तु ततः कृत्वा कुर्यात्तज्जप संप्रसृति आ
चार्यो ध्यानं कुर्यात्पिनी राजमभिर्मंत्रितं आज्यभगा विधारेते सर्वे तां जाप्य सिद्धये स्वशास्त्रविहितैर्मंत्रैः प्रणवेनाथरा
मयेत ततः पूर्वाह्णं हविर्हृत्वा पूर्णा तृष्णी मनोरथः एवमुत्सादितो वनिः सर्वकर्म मुमिद्धि ह प्रजयित्वा ततो वनिं कुंडे
पुविहरेत् तथा उडादीनां स्वमंत्रैश्च यथा हविर्गतां गताः पूर्वाह्णः शतं स्याते सर्वेषां चेव होमयत्नं स्वमाहूतितयानो पु
स्वता तत्कलमेव सत्वा देवताश्चैव मंत्रः श्रुतत्वालं तथेव आत्मानमेकतः कृत्वा ततः पूर्णां प्रपातयेत् निष्कामपवहि
राचार्यो दिक्पालानां बलिहरेत् भूतानां चैव देवानां गणानां च प्रयोगतः तिलाश्च सीमं ध्येव होम इव्यं ततः स्मृत
आज्यंतयोः सहकारितस्थाने यदक्षयोः पुरुषस्तत्पठेच्चैव रुद्रं चैव रुद्रं दक्षिणेऽज्येष्टसामं च भारुद्रं तन्नायामीति पश्चि
मेनील रुद्रो महामंत्रः कुंभे स्तुतु मथर्वणाः हत्वा सहस्रमेकं देवं शिरसि कल्पयेत् एवं मध्ये तथा पादौ दृष्ट्वा हत्वा त
तः पुनः शिरसि हत्वा पुनः हत्वा तत्रैव विंशतिं दनुः कुर्यात् तदेवानां मादिमंत्रं वामं चैव अथवा पुनः स्वशास्त्रविहितैर्वि
पिगायत्र्या वाथे वा द्विजाः गायत्र्या वा तथा चाप्या व्याहृति प्रणवेन वा एव होमविधिं कृत्वा न्यासं मंत्रास्तदक्षिकः

* दा २

राम
४३
४३

चरणवर्गिमीले तु र्षिणा गुल्फयोः स्थिता अग्र आया हिमं घेदेनां भो देवीति जानुनी बृहदंशतरे रुद्र उदरे प्रातिलो न्य
सेत्पदी घातुं बायहृदये श्रीश्च ते गलके न्यसेत् त्रातारि मंड्वेक्ष चनेत्राभ्यां तु त्र्यंबकं मूर्धनं तु तथा मूर्ध्नि आलम्बाद्दिम
माचरेत् तच्छापयेत् ततो देवमुतिष्ठद्वासा सतो वेदं पुण्या ह शप्तेन प्रासादं तु प्रदक्षिणां पिडिकालं भनं कृत्वा देवस्य वै
तिमंत्रं विद्वद्विक्पालान्सहस्रं श्रधात्नोषधयस्तथा लोहबाजा निन्यसित्वा पश्चाद्देवं तु विन्यसेत् नगं भैरुं स्थाप
येद्देवं नगं भैरुं परित्यजेत् तदुषने धीं परित्यज्य ततो दोषापहं तु तत्तिलं स्पृष्टुं मंत्रं तु उतरं किंचिदन्नयत् ॐ स्थिरा
भवे पूजा भ्यश्च नमो नमः देवस्य त्वासा विदुर्वेषः प्रीतिं न्यसेत् रुद्रः तत्र वणिकलामंत्रं प्रजानि भुवना ध्वजा पद्मोथ विन्यसि
त्वा तु पुनः नगरं मंत्रयेत् संपातकलं नैव स्थापयेत् सुप्रतिष्ठितं धूपदीपसुगंधैश्च नैवेद्यं च प्रपूजयेत् अर्घ्यं दत्वा
नमस्कृत्वा ततो देवं समापयेत् पात्रं तत्र युगं च त्र्यं तथा देवि लोयकां क्रुत्वा च प्रदातव्यं दक्षिणां चैव शक्तिः
चतुर्गुह्यात् पश्चात् यजमानसमाहितः आहूतानां शते हत्वा ततः पूर्णां प्रदापयेत् यथागते कपिलं दद्यात् आ
चार्योपचरामां मुकुटं कुंडलं च चक्रं दिस्रं च केशुरां न्यजनं गामवस्त्रादिनां सापस्कारं समेज्य भोजने चान्
हे कुर्यात् कृतं कृत्योपजापतो यजमानो विमुक्तिः स्यात् स्थापकस्य प्रसादनः ॥ ३ ॥ इत्यादि महापुराणि गारुड

विदो न्य

निष्कामपवहि आचार्यो दिक्पालानां बलिहरेत् आचार्यः
पुष्पहस्तं स्तुतुं प्राप्याथ विसर्जयेत् ॥ ३ ॥

गोपु
॥४॥
४४

सर्वदेवकीप्रतिष्ठासमाप्ता ॥ २ ॥ वावलोवाचासर्गादिद्विष्टैवपूज्यः स्वायंभुवादिभिः विप्रोद्यैः स्वेनधर्मेणतद्धर्मव्या
सर्वैश्राण्यजतंयाजतंदानं ब्राह्मणस्यप्रतिग्रहः अध्यापनं चाध्यायनं षट्कर्मणि द्विजातमोदानमध्यायनं यज्ञाधर्मः
क्षत्रियवैश्यायोनं दंडस्तथाक्षत्रियस्य कृषिर्वैश्यास्य तश्च श्रुश्रुषेव द्विजातीनां श्रुश्राणो धर्मसाधनं कारुण्यं स्तथाज
वः पाकयज्ञोपि धर्मतः क्षिप्रानर्थानुश्रुश्रुषागुरोः साध्यायमेव तस्य धाकर्मप्रिकायं रधर्मोयं ब्रह्मचारिणः सर्वेषामा
श्रमाणां तु द्वैविध्यं तु चतुर्विधं ब्रह्मचार्यपकुवाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः यो ध्यात्यविधिवद्देवान् ग्रहं ह्यश्रममाव्रजे
त उपकुवाणो ज्ञेयो नैष्ठिको प्रणालिकः अग्रयोतिथिश्च श्रायज्ञोदानं सुरार्चनं गृहस्थस्य समासेन धर्मोयं द्वि
जसतमाः उदासीनः साधकश्च गृहस्थो द्विविधो भवेत् कुटुंबभरणाय तस्य साधको सो गृही भवेत् कृणा निवृत्तिं
पाकयज्ञं कृत्वा भायोधनादिकं एकाकिपुस्तविचरेत् उदासीनः तपस्वित्योत्तरपयजेद्देवान् जुहोति च स्वाध्यायं च
वनिरतो वनस्थस्तपसोमतः तपसा कथितो तर्ह्यस्तथाप्यपरो भवेत् संन्यासी हसाविज्ञेयो वानप्रस्थश्च मस्तुः
यागाभ्यासरतो नित्यं भारुस्तुर्जितं दियः शानाय वतेत भोक्षा प्राच्यत परमेषु कः कस्मान्नरतिरेव स्यान्नित्यं तस्योभ
हामुनिः समाकचं दमसंपन्नः स योगो भिक्षुरुच्यते भिक्षुश्च तं च मोनिवृत्तं पाधानं वशेषतः सम्पकचं ज्ञानवैराग्यं
॥ राम ॥
४४
X समोदिकः ~~समोदिकः~~ औमोपुल फलाति तस्वाध्याय
X स्तपरेवेचासंविना गोपध्यायधर्मोयं वनवासिनः ॥ ४४

धर्मोयं भिक्षुकेमतः ज्ञानसंन्यासिनः केचित् वेदसंन्यासिनोपेराधर्मसंन्यासिनः केचित् द्विविधाः पारमेषिकाः योगीव
रिविधोऽप्योभौतिको मोक्ष एव चातृतीयो ह्याश्रमी प्राक्ता योगमूर्तिसमाश्रिताः प्रथमा भावना पूर्वभाषित्वसरभा
वनात्ततोयचंतिमाप्रोक्ता भावना पारमेश्वरी धर्मोत्संजायते मोक्षो अथोक्तो मोभिजायतो प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्वि
विधं कर्म वैदिकं ज्ञानपूर्वं निवृत्तं स्यात् प्रवृत्तं चाग्निदेवश्रुत्वा क्षमादयो दयादानमलोभोभ्यास एव वा आर्जवंचान
सूया वतीथीनुसरणं तथा सत्यं संतोष आस्ति क्यं तथा चं दियनिग्रहः दं वता भवर्तैरुजा ब्राह्मणानां विशेषतः
अहिंसा प्रियवादि वमपेश्रुन्यमरुक्षता एत आश्रमिका धर्मोश्चातुर्वर्ण्यं ब्रवीम्यतः प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृति
रुच्छानं क्रियावतां रुच्छाने मे देसत्रिणां संग्रामेष्वपलायिनां वैश्यानां मारुतैरुच्छानं स्वधर्ममनुवर्ततां गोधर्वश्रुज
तीनां परिचारेण वतेतो अष्टांगीति स हस्त्राणि कृषीणामुर्ध्वरेतसो स्मृतं येषां तु तैरुच्छानं तदेव गुरुवासिनोऽसमधीणां
तुपुच्छानं रुच्छानं तदेव नाकासायतीनां यतीनां कृषीणामुर्ध्वजो आनंदं ब्रह्मतरुच्छानं यस्मिन् आवर्तते तं मुनिः योगिना
ममतरुच्छानं यो माक्षरमपक्षरं आनंदं मे श्रुयस्मात्सु कानां वने नरः मुक्तिरष्टांगविज्ञानासंक्षपावद्देवश्रुणा यमाः पर
त्वाहंसाद्योः अहिंसा प्राण्यहिंसनो सत्यभूतहितं वाद्यमस्त्ययस्वागतं परं अमेशुर्न ब्रह्मवर्ष्यं सवैत्यगोपरिग्रहः ॥
ते २

ग. पु. १
॥ ४६ ॥
२५

नियमाः पंचस्तथा ध्यावाह्यमभ्यंतरं द्विधा सत्यस्तुष्टिश्च संतोषतपश्चैन्द्रियनिग्रहः स्वाध्यायस्थानं वज्रपः प्रतिध्यानं हरेर्दृ-
तिः आसनं पद्मकाद्युक्तं प्राणायामां मरुज्जयश्च मंत्रध्यानयुतो गर्भः विपरीतोद्विगर्भकः प्राकं द्विधा त्रिधापुनः क्षुरणा
श्रकाः स्मृतः कुम्भकोनिश्चलुत्वात्सरोचनादुत्तकस्त्रिधा लघुद्वादशमात्राः स्यात्तत्तुर्विंशतिकापरः षट्पञ्चशतमात्रः
कश्चैष्टः प्रत्याहारश्च साधकं ब्रह्मात्मचिंताध्यानस्यान्धारणामनसो धृतिः अहंब्रह्मोयवस्थानसमाधिर्ब्रह्मणिरि-
तिः अहमात्मा परंब्रह्म सत्यं ज्ञानं मनो न तर्कं विज्ञानमानसो ब्रह्म स तु त्वमसि केवलं अहं ब्रह्मा स्म्यहं ब्रह्म अशरीरम-
निद्रियं अहमना बुद्धि महदहंकारादिवर्जितं जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तादिप्राक्तं ज्योतिस्तदीयं नीत्यं शुद्धं शुद्धमुक्तं
सत्यमानंदमद्वयं यासां वादित्यं पुरुषं सासावहमखंडं श्री इति ध्यायन्न विमुच्येत ब्रह्मणो भवबन्धनः ॥ ॥
॥ इत्यादि महापुराणां गारुड अष्टागयोगः समाप्तः ॥ २५ ॥ ब्रह्मावाच ॥ अहं न्यहं नियः कुर्यात् क्रियां मे ज्ञा-
नमाप्नुयात् ब्रह्म मुहूर्तं चोत्थाय धर्ममर्थं च चित्तं सत्त्वं चित्तं ये इति पद्मस्य आनंदमजरं हरीं उष्णकाले तु संप्राप्तं कृ-
त्वा चोत्थं कं बुधः स्नायात् भेदी पुष्टुद्वा सुशोचं रुत्वा यथा विधिं प्रातः स्नानं न प्रयतेते पि पापकृतो जनाः तस्मात्स-
र्वप्रयत्नेन प्रातः स्नानं समाचरेत् प्रातः स्नानं प्रशंसति दृष्टं दृष्टं दृष्टं करिहंतं मुखं सुप्तं सततं लोलाद्याः ॥ ४६ ॥

शामा ॥
४६ ॥
२५

संस्ववति हि अतो नैवाचरेत् कर्माण्यप्युक्त्वा स्नानमादितः अलक्ष्मीः कालकालं च दुःस्वप्नं दुर्विचिंतिं प्रातः स्नानेन पापानि शू-
यंते तावत्संशयान् च स्नाने विना हं सो प्राशं स्युर्कर्मसंस्मृती होमे जपे विशेषणं तस्मात्स्नानं समाचरेत् अशका वशि-
रस्कं तु स्नानं मस्याविधीयते आदेण वा साप्तावापि मार्जनं कापिकं स्नानं ब्राह्ममाश्रयमादिष्टं वाप्यं दिव्यमेव तावत्
गांथो गिकं तद्वत्षडंगं स्नानमाचरेत् ब्रह्मं मार्जनं मे वै कुशोः सोदकं बिंदुभिः आश्रयं भस्मना पादमस्तकाद्देहधूननं ग-
वाहिरजसा प्राक्तं वायव्यं स्नानमुत्तमं यक्षसातपर्वणं स्नानं तद्विद्यमुच्यते वास्तुणा चावगाहं तु मानसत्वात्सवेदनयोगि-
कं स्नानमाख्यातं योगो न ह रिचिंतनं आत्मतीर्थमिह ज्ञातं सेवितं ब्रह्म वादिभिः शृङ्खलसमुद्भूतं मलं तीसं भवश्रुभं अपा-
मार्गं च बिल्वं च कस्वीरं च धारणोऽदृष्टं सुखां सुखे वा भक्षयेद्दंतं धावनं प्रक्षाल्य भस्मात्तं जह्या शुद्धं देहसमाहितः स्ना-
त्वा संतोषयेद्देवान् कृत्वा नृपितृगणां स्तथा आचार्यं मंत्रवाचने पुनराचम्य वाग्यतेः समाजपे मे वैराग्या नं कुशैः कुशैः
सोदकं बिंदुभिः अपाहिष्ठा व्याहृतिभिसा विद्यावस्तोः शुभैः आकारव्याहृतियुता गायत्रिं वेदमातरं जलं जलं ज-
लिंदद्यात् भास्करं प्रति तन्मनाः प्राक्काले पुततः स्थित्वा दर्भं पुंसु समाहितः प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत्संध्यामिति
श्रुतिः यासंध्या सा जगत्सृतिर्मया तीता हा क निष्कला ऐश्वर्यं केवलं शक्तिं स्वतत्त्वयसमुद्भवा ध्यात्वा रक्तासितौ

॥गन्धु॥

॥४६॥

५२
षां गायेत्री वैजपेक्षुधुनप्राङ्मुखः सती विप्रः सधोपासनमाचरेत् अथ न्यचेतसः शोता ब्राह्मणा वेदपारगाः उपस्थवि
धिवत्संधाप्रभाः सर्वपरांगतो यो न्यत्र कुप्यन्धर्मकार्ये द्विजोत्तमाः विधाय संध्याप्रणातिं सयाति नरकायुतं तस्मात्स
र्वप्रयत्नेन तैस्संध्यापासनमाचरेत् उपस्थितो भवेत्तेन देवयोगतनुः परमसहस्रपरमो नित्यं वातमध्यादशावरो
गायत्रिवैजपेक्षुधुनप्राङ्मुखः प्रयतः शुचिः अथापदिष्टे दित्यमुदयं तस्माद्विहितः मंत्रैस्तु विविधैः सौरैः तत्र ग्यजुःसा
मसंशितैः उपस्थाय महाघोरदेवदेवदिव्यकारी कुर्वेत् प्रणातिं भूमेर्मूर्धनि मिति मंत्रतः अथ स्वोक्तापत्रांताय का
रणात्रयहेतवो निवेदयो मिवात्मानं नमस्ते ज्ञानरूपिणो तमेव ब्रह्मपरमेश्वरं आपोज्योतिरसामतां भुभुवस्वस्वमा
कारश्रवणं दृष्टनातनं पुरुषं परमहस्तरच्छप्रणामांमि कपदिनं त्वमेव विश्वं बहुधा जातं च जायते च यत्नानमोस्तु
यस्य स्यायाय त्वामहं शरणं ममाप्रचेतसे नमस्ते नमो ममीदृष्टमाय च नमो नमस्ते रक्षय त्वामहं शरणं गतं ४।
हिरण्यवाहवैतुर्भ्यां हिरण्यपतये नमः त्र्यंबिकापतये तुर्भ्यां उमायाः पतये नमः नमोस्तु नीलग्रीवाय नमस्ते नमोऽपि ना
वित्ते विलोहिताय नमो गीयसुहृदाक्षाय नमः उमापतये तुर्भ्यां आक्षिपाय नमो नमः नमस्ते बहुरूपाय त्र्यंबकाय नमो
स्तुता प्रपद्ये हं विरूपाक्षमहातेजस्वरं हिरण्यमयगह्वरं सुप्रभात्मानं सर्वदेहिनां नमस्यामि परं ज्योति ब्रह्माणीत्वा परा

॥राम॥

॥४६॥

५३
सरां विश्वं पशुपातं भीमं नरनारीश्वरीं शिवां नमः सूर्याय रुद्राय भास्वते परमेश्वरिणे उग्राय सर्वभक्षाय त्वां प्रपद्ये स देवहिरा
तद्वै सूर्ये हृदयं ज्ञास्त्वमनुत्तमो प्रातः कालं मध्याह्ने नमस्कुर्याद्विवाकरं अथाचम्य गृहं विप्रः समाचम्य यथाविधि प्र
णाल्पवादि विधिवत् जुह्याज्जातवेदसोऽनैविकपुत्रोऽथ पत्नी वा शिष्या वापि सहोदरः प्राप्यानुज्ञां विप्रोऽपेणा जुह्याक्षय
या विधिः विना मंत्रेण यत्कर्मना मुत्र हस्तप्रदं देवतां न नमस्कुर्यादुपहारं न्यवेदयेत् पुरुषे वा पुपासितं हितं चास्य समाचरेत्
वेदवांसितं तत्कुर्यात् प्रमत्स्रश्च कितो द्विजः जपे दध्यापये द्विधानुधारय द्वैर्विचारयेत् अवेक्षेत् वज्रास्त्राणि धमादीनि द्विजातम
वेदिकाश्च वनिगमानुवेदां गानि च सर्वशान्तिपदां श्वरे च योगक्षमं प्रसिद्धयेत् साधया द्विविधान् शीघ्रं कुटुंबार्थं द्विजातमनुत्तमं
नृमामुत्तमानार्थं महामाहरेत् पुण्याक्षतां कुशं तिलं गोमयं शूद्रमेव च नदीपुदेव तवाते पुतङ्गा पुसरः सुचास्तान समाच
रेत् त्वपरि कीयं कदा वनापंचपिंडाननुधत्स्नानं दुष्यति नित्यं शिवमदेकया शिरःशाल्या ह्यभ्यानां भस्त्रयोपलिप्रधश्च तिसृभिः
शाल्यपादां द्विस्तथैव च प्रति कालं च समदिष्टा वृद्धा मलकमात्रिका गामयस्य प्रमाणादुत्तेनो गले पयस्तत्र प्रक्षाल्या नमो विधि
वत् तत्स्नानाय समाहितं लोप उवातु तारं स्त्रुतं लिङ्गं रवेर्मुखं तत्र अभिमंत्र्य जले मंत्रं वै चिरेव स्नानं शुभं स्नात्वा कालं स्मरेत् द्वि
षादुभापा नारायणं यतः प्रपश्येत् कारमादित्यं त्रिभिर्मन्त्रैः जलावापेत् आचारेत् पुनराचामं त्रैणां नमो त्रैवित् अथ अरंभि

ग. पु. ॥
३

भूतेशगुहायंविश्रुतोमुरखत्वंयद्गुरुं वषट्कारः आपोजपोतिरसोमर्तं दुपदांवात्रिंशंस्पे द्याहतिप्रणवाचिती। सावित्रिंवाजपेद्विह
नृस्तथेवाचाधमपण। ततः संमार्जनं कुर्यात् आपो हिष्ठा मयो भुवः उदमापः प्रवहत्वाहतिभिस्तथेवचा ततोऽपि मंत्रितोयमा
पोहिष्ठादिमंत्रकैः। अंतर्जलमना मग्नौ जपेत्त्रयमपणं। दुपदांवाभ्यसावित्री। ब्रह्मिणोः परमपदां आवरोपेद्वा प्रणवं देवदेवस्मरे
द्वरिं आपः पाणो समादापजहावेमार्जनं कृते। विन्यस्य मूर्ध्नि ततोऽपि मुच्यते सर्पातकोऽसं ध्यात्वा पुपास्य वत्सि मयस्मरन्नित्रमि
श्वरी। अथोपदिष्टेराहित्यं मूर्ध्नि पुष्पां न्वितांजलिः। प्रक्षिप्ये लोकयेद्देवमुदयंतेनमिष्यते। उदृत्य चित्रमित्येवंतच्चक्षुरिति मंत्रतः।
हंसः शुचिपदेतेन सावित्र्या च विज्ञापतः। अन्यैः सौरैर्वैदिकैश्च गायत्रि च ततो जपेत्पुनश्चाश्वविधान्यश्चात्र प्राक्काले च कुर्यात्स
नातिष्ठुं शवीक्ष्यमानो कंजपं कुर्यात्समाहितः। स्यादिका उषा हरुद्राक्षैः पुत्रजीवसमुद्भवैः कर्तव्या ब्रह्मालास्यतः। अंतरात्त
त्रास्मृता। यदि स्यात्किं भवासावेवारिमथ्यातश्चरत्। अन्यथा शुचि कर्म्यादभेदं पुनसमाहितः। प्रदक्षिणा समाहृत्य नमस्कृत्य त
तः क्षितौ। अत्र च मयथा ग्रास्त्रैराक्षपासाभ्यां च। चरत् ततः संतपेय देवान् कस्मिन् पित्राणां स्तथा। आदावाकारमुच्चार्य नमो तत्प
यामि च देवान् ब्रह्मरुषिश्चैव तपयेद्दक्षतोदकैः। पितॄन् देवान् भक्त्या स्वसूत्रोक्तविधानतः देवर्षिस्तपयेद्द्विद्वान् सुदकाजलिभिः। रामा
पितॄन् यज्ञोपवीति देवानां नीतिं कृषितर्पणं। प्राचीनावीति पित्रे त्यक्ते तीर्थे न भारता निष्किल्य स्नान वस्त्रं वै समाचम्य च वागपतः ४७

स्वैर्मंत्रैश्च ये देवान् पुत्रे पुष्पैस्तथा बुभिः। ब्रह्माणां शंकरं स्मरति ये वमधुस्तदनी। अन्योश्चाभिमतान् देवान् भक्त्या चाक्रोधनोत्तरं प्रद
द्याद्वा पुष्पां। सूक्तेन पुरुषाणां तु आपो वा दत्वाः। सर्वास्तेन सम्यक् समाचिताः। ध्यात्वा प्रणवपूर्व देवैर्वारिसमाहितः नमस्कारेण
पुष्पाणि विन्यस्य दृष्ट्य कं पुष्पं कनाचाप्याराधनात्पुण्यविद्यते कर्म वैदिकं तस्मात्तत्रादिमध्यांते च तसाराधयेद्द्विरिति द्विषां रि
ति मंत्राणां सूक्तेन सूक्तेन पुरुषाणां। निवेदयद्दद्यात्मानं विष्णावे नमते जसा तदा ध्यातुमनाः। शान्तस्तद्विष्णोरिति मंत्रतः सुप्रो
तमस्मिन्वावेतियजद्वा पुष्पकं हारं देवयज्ञं भूतयज्ञं पितृयज्ञं तथेव च। मानुषं ब्रह्मयज्ञं च पंचयज्ञान् समाचरेत्। यदि स्यात्त
र्पणादर्वाक् ब्रह्मयज्ञं कुतो भवत्। कृत्वा मनुष्ययज्ञं वै तत्स्वाध्यायमाचरेत्। वेदश्च देवस्तु कर्तव्या देवयज्ञः। स तु स्मृतः भूतयज्ञः
स विज्ञेयः भूतभ्यां यस्तथैव लिः। श्वक्यश्च श्वपतिभ्यश्च पतितादिभ्यां वचा दद्याद्भूमौ बहिस्तत्र पक्षिभ्यश्च द्विजातमानः। एक तु क्वा
जपेद्विप्रपितृभ्यो दिव्यसत्तमानः। नित्यश्चाद्वैतं द्विद्विपितृयज्ञागतिप्रदः। उधृत्य वा ये शाशं किं चिदं समाहितः वेदतत्त्वार्थ
विदुषो द्विजापे वापपादयत्। पूजयेत्तीर्थं निर्यनमस्य देवये द्विरं मनोवाक्कर्मभिः। शान्तं स्वागतं स्वगतं ततः भिक्षामोह
या समाचरेत् मग्नं तस्मै चतुर्गुणं। एकलं हंत कारं तु तच्चतुर्गुणमुच्यते गोदोहकालमात्रं वै प्रतिहृदतिथिः। स्वयं च भ्यागतान्य
थाशक्तिं पूजयेत्तिथिं तदा। भिक्षा वै भिक्षा वदद्यात्। विधिवत् ब्रह्मचारिणो दद्यादत्रेयथान्। अतिथिभ्यां लाभवर्जितः।

गन्धु ४८

मृज्जीतबन्धुभिः सार्धं वागपतोऽमकुसुमयत्रा अकृत्वा तु द्विजापंचपंचयज्ञाद्विजोत्तमः ॥ मृज्जीतचेत्समूदात्मतिर्यगे निंसगच्छ
ति विदाभासान्वहं शतपा महायक्रिया क्षमः नाशयत्याग्रे पापो निदवानामचनंतथाप्यो मोहादध्वबले स्यात् अकृत्वा देवता
चनं भुंक्ते स पाति नरका नृशूकराभिजायते आशो च स प्रवक्ष्यामि अशुचिः पातकोऽसदा अशोचं च वसंसर्गाश्च निःसंसर्ग
वर्जनात् दशाहं प्राहुराशोचं सपिंडेषु विपाश्रुतः मतेषु चाथजातेषु ब्राह्मणानां द्विजोत्तमः आदंतजननात्सद्य आब्रूडादे
कराचको विरात्रमोपनयनादशरात्रमतः पराश्रितो द्वादशाहेन दशाभिः पंचभिः पंचभिर्विशः शुद्धो मासेन वैशुद्धो यतीनां
नास्ति पातको विरात्रिभिर्मसतुल्याभिर्गर्भस्त्वं च शोचको ॥ इति श्रीगारुडे अध्यायः ॥ ५० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथातः स
प्रवक्ष्यामि दानधर्ममलंबतम् ॥ अर्थानामुचितेषु पात्रेषु दद्यात् प्रतिपादनं दानं तु कथितं यज्ञैर्भुक्तिमुक्तिप्रदायकं न्यायनापार्ज
ये द्विद्वंद्वानभोगफलं च तैत्तिरीय अध्यापनं याजनं च ब्रह्ममाहुः प्रतिगृहीतवापी दक्षपितृवागिज्यंश्च ब्रह्मयाथवाजयेत्तय दीयते तु
पात्रेभ्यस्तदानं परिकीर्तितं नित्यं नैमित्तिकं कामैर्विमलं दानमर्पितं ब्रह्महृत्पितृभिरपि कृतं दीयते तु प्रकारिणे अनुदिश्य
फलं तस्मा ब्राह्मणाय तु नित्यं कथं तु पापोपशान्त्येव दीयते विदुषां करे नैमित्तिकं द्विष्टदानं सद्भिरनुष्ठितं अपत्यविजयश्च ॥ रामा ॥
स्वर्गाद्यर्थस्य दीयते दानंतको म्यमारव्यातमधिषिधर्मचित्तकैर्नैश्वर्याणानाथं यत्र ब्रह्मवित्सुप्रदीयते चेत्तस्मात्सर्वयुक्तेन ह

४८

दानंतद्विमलं शिवं शुभ्रं सततं भूमिं यदगोक्षमशालिनी दद्यात्तिवेदविदुषे स न भूयो पिजायते भूमिदानं त्वरं दानं न भूतं न भविष्य
ति विद्यादत्ता ब्राह्मणापद्रव्यलोकमहीयते दद्यादहरहस्तु अह्नया ब्रह्मचरिणो सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोकं नमवाप्नुयात्
वेद्याख्यापोषा मातुर्दत्ता ब्राह्मणा नृणां पंचव उपोष्य चार्चयेद्द्विद्वान्मधुना तिलकृष्णाकैर्गन्धादिभिः समभ्यर्च्य तान् च यद्वास्व
यं वेदं त्रिप्रायता धमेराजं त्रिपथामनमिव ते तोयावज्जीवन्तं पापं तत्क्षणादेव नश्यति कृष्णाजिनतिलाब्रह्मवाहिरण्य
धुसर्पिषा हृदा त्रिपथं विप्राय सर्वतर्तुं दुष्कृतं कृतं न मुदकं भेषधेयाख्यां च विशिष्टतः निदिश्य धर्मराजाय विप्रभ्यो मुच्य
ते भयात् द्वादश्यामर्चयेद्द्विष्टं मुपोष्याद्यप्रणाग्निं सर्वपापविनिर्मुक्तो नरो भवति निश्चिंतो यो हियां देवतमिच्छेत्समारा
धयितुं नरः ब्राह्मणान् भोजयेद्यत्वाद्भोगाय तोषिता सुराः संततिका मः सततं पूजयेद्दं पुरंदरं ब्रह्मवचसकामस्ति ब्राह्मण
नृब्रह्मनिश्चयात्र आरोग्यकामो धरविधनकामो ह्युताशनैर्कर्मणां सिद्धिकामस्तु पूजयेद्देविनाथं भोगकामो हिंसाल
लंबलोकामः समीराणां तमुमुशुः सर्वसत्तां प्रयत्नेनार्चयेद्भारं अकामः सर्वकामो वा पूजयेद्भगदाधरं वारिदस्तप्रिमात्रा
तिमुखमस्य मग्नदः तिलप्रदः प्रजापिष्टादीपदः श्वशुरतमं भूमिदः सर्वमाप्नोति दीर्घमायुर्हरणपदं गह्वगोत्राणि वैश्व
हारपदं रूपं तु तमं वासोदं चंद्रालोकं मोक्षमालोकं भूषणं त्र्यनुदुः श्रियं पुष्टं गोदो वध्रस्य विष्टं पयानशया

प्रदोभायामिभ्यश्चमलयप्रदन्धान्यदःशाश्वतंमोर्वाब्रह्मदेवब्रह्मशाश्वतीवेदवित्सुदददानंस्वर्गलोकेमहीयते। भावांघांसप्रदाने
नसर्वपापैः प्रमुच्यते। रंधनानाप्रदानेनदीप्ताग्निजोयतेनरः। औषधंस्नेहमाहाररोगिणोरोगशान्तयेददानंरोगाहितः सुखीदी-
र्घायुरेवच। असीपत्रवनमार्गश्चुरधारसमन्नितातीक्षातापचरति। कुत्रोपानप्रदानेनरुययुदिष्टमंलोकेयच्चास्पदीपतंगले।
चतुर्गुणवतेदेयं तदेवाक्षयमिच्छता। अयनविषुवेचवग्रहणे चंद्रसूर्ययोः संक्रात्यादिषुकाले उदवंभवति। चाक्षयाप्रयागादिषु
तीर्थेषुगयापाचविशेषतः दानधर्मोत्परोधमोभूतानांनेहीविद्यते। स्वर्गायुर्भूतिकामेनदेयपापापशान्तयेदीयमानंतुयोमो-
हातगोविप्रमिष्टुरेवच निवारयतिपापात्मातिर्यग्योनिं ब्रजेन्नरः यस्तु दुर्भिक्षवलायामग्राधनप्रयच्छति। श्रीयमारोषवि-
प्रपुब्रह्महासतुर्गहितः॥ उत्पादिमहापुराणेगारुडेदानधर्मः॥ ५२॥ ब्रह्मवाच॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं।
धिं द्विजांश्च ब्रह्महाचसुरापश्च स्तेयश्च गुरुतल्पगः। पंचपातकं न रक्षितं तत्संसारचपंचमनः। उपपातकानि गोहत्याप्रभृतीनि
सुराजैर्गुणब्रह्महाहादशाष्टानि क्रीडंश्च। ब्रह्मनेवसेतुः कुर्यादनेन शनं वाथ ब्रह्माः पतनमेव वा। ज्वलंतं वा विनादग्निं जलं वा
प्रविशेत्स्ये। ब्राह्मणार्थगवार्थवासम्यक्प्राणा नृपरित्यजेत्। दत्त्वा नार्थं च विषुषे ब्रह्महत्यां वा पातति। अश्वमेधावभय
कस्त्रत्वावा मुच्यते द्विजाः सर्ववा विद विदुषश्च। ब्राह्मणाय प्रदापयत्। सारस्वत्यातहापायासंगमेलोकाविश्रतो बुद्धे निषका

॥ रामा ॥
८९

स्नात्वा स्त्रियात्रोपोषितो द्विजः स्नेतुबंधनः स्नात्वा मुच्यते ब्रह्महत्यायाः कपालभोचने स्नात्वा वाराणास्यांतथैव च सुरापश्च
सुरापीत्वा अग्निवर्णा द्विजोत्तमाः। पयोधृतवागैर्मूवंतं स्मोतपापात्प्रमुच्यते सुवर्णाः स्नेपमुक्तः स्नातुमुशलेन हतं न पे-
चीरवासो द्विजराणो चरेत् ब्रह्महना दृते गुरुभायासिमारुह्य ब्राह्मणाः काममोहितः। अवगृहेत् स्त्रियं तप्तो दीप्ताका-
ष्णोपमिश्रतो। गुर्वर्थं वाहतः शुद्धोचरेत् ब्रह्महना व्रतोच्चाद्रायणा निवाकुर्यादपंचचत्वारिंशदपतितेन च समर्पयः
स्तुवकुतुहो द्विजः स्नातयापापनोदार्थं तस्यैव व्रतमाचरेत्। तप्तं कृच्छ्रं चरेद्वाथ संवत्सरमेतं द्रवः सर्वस्वदानं विधिवत्सर्व-
पापविशोधनं। चाद्रापाणं च विधिना कृच्छ्रं च वाति कृच्छ्रं काउध्याकरुगयादीनां गमनं पापनाशनं। अमावास्या तिथिं प्रा-
प्य यः समाराधये भवं ब्राह्मणानृपूजयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते। उपोषितश्चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे समाहितः यमायधर्म-
राजाय मत्पुत्रे च। तकायुचैव वस्वताय कालाय सर्वभूतहराय च। प्रत्यहं तिलसंयुक्तो दद्यात्सप्तोदको जलं नृनास्नात्वा
नद्योत्पृष्ट्वा ह मुच्यते सर्वपातको। ब्रह्मचर्यमधः शय्यामुपवासं द्विजाचरैर्न व्रतेष्वतेषु कर्तव्यं तद्ग्रातः संयतमानसः। ष-
ष्ठ्यामुपोषिता देवं शुकूपक्षे समाहितः। सप्तम्यामच्येद्भानुं मुच्यते सर्वपातको। एकादश्यां निराहारः समभ्यर्चज-
नादिनां द्वादश्यां शुकूपक्षे महापापैः प्रमुच्यते। तपोजपः स्तौर्धसेवा देवब्राह्मणपूजनं हि दृश्यं शुकूपक्षस्य ७ ग्रा

राम

[illegible]

राम
५०

[illegible]

ग० पु०
५९

त्वग्नीधादनवभ्रः नाभिः किंपुरुषश्चैव हरिर्वर्षेडलावृतः रंमपो हिरण्यमयारण्यश्च कुरुभद्राश्च एव च केतुमानेनपाः स्तेभ्यः स्त
 तंज्ञावरेडवादीनां भाषाः मरुदेवी वै पुत्रासौ दृषभोहरा तत्पुत्रो भरतो नाम नृगालयाम् स्थितावती सुमतिर्भरतस्याभूत्
 तत्पुत्रस्तेजसी भवेत् ॥ इदं धृमश्च तत्पुत्रः परमं धृतिं तस्मै ॥ प्रतीक्षाश्च तत्पुत्रः प्रतिहृता तदात्मजः सुतस्तस्मादथो मथ प्र
 स्तावस्तस्मै विभुः ॥ पृथुश्च तत्पुतो नक्तो नक्तस्यापि गयः सुतः गरीगयस्मृतं नयस्तत्पुत्रो बुद्धिरोद्धतः ततो धोमान् महतजा
 सो बलस्तेरपनात्मजः त्वष्टा त्वष्टश्च विरजारजस्तस्याप्यभूत्सुतः शतजिह्वजस्तस्याविष्कज्यातिः सुतः सप्तशः ॥ इत्या
 दिमहापुराणो गारुडो ॥ ५१ ॥ हरिस्त्वात् ॥ मध्यं त्विलावृतो वर्षे निडाश्वः पर्वतो हवः ॥ पूर्वदक्षिणातो वर्षो हिरण्वा नृदृषध्वजः ॥
 भरता दक्षिणाप्रोक्तो हरिर्दक्षिणापश्चिमो पश्चिमकैतुमानश्च चंपकः पश्चिमोत्तर उत्तरचक्रगर्वगः कल्पवृक्षसमन्वितः ॥ मि
 द्विस्ताभा विकीरुद्वर्जयित्वा तु कारता इदं धृमः कसेतुमांस्तस्मात्प्राप्तो गभस्तिमान् नृगालीपकटाक्षः ॥ सीहलो ब्रह्मणा स्तथा
 अयं तु नववर्षः सप्तर्षीर्दोपः सागरसंवृतः पूर्वकिरातस्तस्यांतपश्चिमपवनस्थिताः ॥ अंधा दक्षिणातो रुरुकास्तथा विचो
 त्रर ब्राह्मणाः सत्रिया वेत्रपाः शूद्राश्चोत्तरवासिनः ॥ महो मलयः सत्यः शक्तिमान् नृक्षपवतः ॥ विंध्यश्च पारिजातश्च स
 तात्रकुले पर्वताः ॥ वेदस्मृतिर्न मेदा च वरदा सुरसा शिवा तोषी पयोष्णी शारयुः कावेरी गोमती तथा गोदावरी भीमरथी ॥

स
सप्तारतः
राम
५९

५५२

रवगा

रुषणावेणी महानदी केतुमाला ताप्रणा चिंद्रभागा सरस्वती ॥ ऋषिकल्या च कावेरी मत्तगंगा पयस्विनी ॥ विदर्भा च जतुश्च नद्यः
 पाप हराः स्मृताः ॥ आसापि बांते मलिलं मध्यदेशा इया जनाः ॥ पांचाल कुरु बोमत्या योध्याः सपटवराः कुंतयः शूरसेनश्च मध्य
 देशजना स्मृताः ॥ वृषध्वज जनाः पद्मास्तमाग धवेदयः काशयश्च विदेहाश्च पूर्वस्या कोशलस्तथा ॥ कालिंगवंग पुद्रांगा वै
 दर्भा मूलकास्तथा ॥ विद्यांत निलया देशा पूर्वदक्षिणातः स्मृताः ॥ पुलिं गात्रमकजीमूतनवराश्रनिवासिनः ॥ काणाटकोबोज
 घटा दक्षिणापथवासिनः ॥ अंबष्ठा इविडुनादाः काबोजाः स्त्रिमुराशकाः ॥ आनर्त्तवासिनः ॥ श्वेव श्रेया दक्षिणापश्चिमो ॥ स्त्री
 राज्याः ॥ मेधवल्हे छानास्तिक्या जवनास्तथा ॥ पश्चिमनच विजयामधुरानैषधः सह ॥ मीडयाश्च तुषाराश्च मूलिकाश्च मु
 खानराः ॥ महाकोशामहानागा देशास्तुत्तरपश्चिमो ॥ लंबाकास्तुलनागाश्च मद्रगोधारजा ॥ हदाः ॥ हिमाचल लव्याम्लं च
 उदीचिं दिश्यामाश्रितः ॥ त्रिगर्तनील कोरात ब्रह्मपुत्रीः सटंकयाः ॥ अभीषहाः सकाशमीराद्युदकपूर्वपाकीर्तिताः ॥ ॥ इ
 त्यादिमहापुराणो गारुडो ॥ ५१ ॥ हरिस्त्वात् ॥ सममेधातिथः पुत्राः ॥ सप्तदीपश्च रसा राजपिष्ठः शान्तपनो नाम
 शिशिरस्तदनंतरः सुखोदयस्तथानंदः शिवः क्षेमकावचाध्रुवश्च सप्तमस्तर्षा ॥ सप्तदीपश्च राहितो गामेदश्च वचं द्रुनारदी
 इदं निस्तथा ॥ सोमकः सुमनाः शोले वैभ्राजश्चात्र सप्तमः ॥ अनुतप्ता शिखी चैव विपाशी ॥ त्रिदिवाकमुनी ॥ अमृतो मुकता

ग. पु. ०
५२

चैव सप्तैता तत्र निम्नगाः वपुष्मान् शाल्मलि द्वीपे तत्सु तोवर्षनामकाः श्वेतोद्यहरितश्चैव जीमूतोरोहितस्तथा विद्युतोमानसश्च
हसप्रभश्चापि सप्तमः कुमुदश्चोन्नतोद्गोमहिषाथबलाहकः कंदपङ्कः कंदबाश्च गिरयः सरितास्त्रिमाः स्योनिताया वि
तृणाच चंद्राश्च कविमोचनी निवृत्तः सप्तमीतासस्मिताः पापप्रज्ञातिदाः ज्योतिष्मतः कुशदीप सप्तपुत्राश्च एउधताश्च उ
द्भवा एउमाश्च स्त्रैरल्लेखनाधितिः प्रभाकराश्च कपिलस्तत्रास्त्रावर्षपद्धतिः विडुमहमशैलश्च युतिमान् पुष्पास्तव
कुशशयोद्धरिश्चैव सप्तमोमंदराचलः धृतपापागिराश्चैव विनासंगतिस्तथा विद्युदभामहीचान्यासर्वपापहरास्त्रिमाः
क्रौंचदीपेद्युतिमतः पुत्राः सप्तमहात्मनः कुशलोमनुगश्चाणापीवरोथानुकारकाः मुनिश्च दुंदुभिश्चैव सप्तैतत्सु ताहर
क्रौंचश्चावामनश्चैव तृतीयश्चानुकारकः दिवावृत्त्यचमश्चात्र दुंदुभिः पुंउरीकवान् गौरीकुमुदतीचैव संधारात्रिमेनो
जवाख्यातिश्च पुंउरीकाच सप्तैतावर्षा निम्नगाः शकदीपेश्वरद्वया सप्तपुत्राः प्रजायता जलदृश्च कुमारश्च स्कंदमारीमणी
वकाः कुमुदोदशमोदाकि क्रमस्तत्रा मखंडकाः सुकुमारा कुमारी च नलिनारण्यका चया उच्छुश्च कश्यपा चैव गभस्तिम
समीतथा सरला पुकरेशा च महावीतिश्च धातकाः च भूद्वयचैव कामानसोत्तरपर्वतः योजनानां सहस्राणि द्वि
पंचाशदुच्छ्रिता तावच्चैव विस्तीर्णाः सर्वतः परिमंडलः स्वादूदकनोदधिना पुष्करः परिवेष्टितः स्वादूदकस्य पुरतो दृश्यते लो

राम
५२

कसंस्थितिः द्विगुणाकाचनीभूमिः सनेजंलुविर्वर्जिता लोका लोकस्ततः शैलो योजनान्युत विस्तृतः तमसापर्वता व्याप्तस्तमो
पंडकटाहतः ॥ उत्थादिमहापुराणागारुडः ॥ हरिरुवाच ॥ सप्त निस्तसहस्राणि भूम्युच्छ्रयापिकथ्यता दशासाह
स्रमेकैकपातालं वृषभध्वजोऽपतलं वितलं चैव नितलं शृणु भस्तिमान् सप्तारव्यमुतलं चाप्यपातालं चैव सप्तमैश्च श्लाघणा
मगापीतामर्कशालकाचनीभूमयस्तत्र दत्तयाः वसतिचभुजंगमाः राद्वेष्टपुष्करदीपनरकाः सीतितान् कुण्डलोत्खेयकारो धस्तलो
विष्णुश्च तस्तथा महाज्वालस्तभकुमः शबलंथविमोहितः रुधिरावतगणी कृमिशः कृमिवाजनश्च सीपत्रवनः कृष्णा
लालाभसश्च दारणाः तथापुंगवद्वः पापोर्वानृजालोत्खेयः शिराः सद्गुः कृष्णसूत्रं च तमश्चाविचारवदीश्वभोजनोद्यम
द्योत्थविननरकास्मिताः पापिनश्च पुण्यतीतिवृत्तमस्त्रिदयिनः उपपुंविर्लुकास्त्रिद्विद्वतादयस्त्रिः वारिवच्चनिलका
शेवृतेभृतादिनाचयः तदंडं महता तत्रैव धानसर्वतः पृथितं अंडं शगुणाव्यामव्याप्यनारायणाः स्थिताः ॥ उत्थादिमहा
पुराणागारुडः ॥ हरिरुवाच ॥ विक्षेपप्रमाणां संस्थाने सूर्यादीनां श्रुणु धर्मो योजनानां सहस्राणि वास्वस्वस्थानः ॥
उत्थादंडस्तथैवाम्यद्विगुणावृषभध्वजोऽपतलं वितलं चैव नितलं शृणु भस्तिमान् सप्तारव्यमुतलं चाप्यपातालं चैव सप्तमैश्च श्लाघणा
तिष्ठितो विना किमतिपचारणमित्यस्यास्मकां संवत्सरं गणयन् गमेकनर्कप्रतिष्ठितो चत्वारिंशत्सहस्राणि द्वितीयासा

ग० पु०
५४

ताः तथा निरुति देवयो मूलस्ते सदा हस्तः आयास्त्या पाटपूर्वतुत्तरवे श्वदेवताः ब्रह्मश्चैव विजितः प्रोक्तः श्रवणो वैष्णवश्च
तः वासवंतु तथा रूक्षं धनिष्ठा प्रोचते बुधः तथा शतभिषा प्रोक्तं नक्षत्रं वारुणां शिवं अजं भाद्रपदा पूर्व अहिर्बुध्न्यं तथा तारापो
षां चरेवती रूक्षमश्वयुक्ता श्वदेवता भरणां च तथा याम्यं प्रोक्तास्तारुक्षदेवताः ब्रह्माणीमंस्त्रिपूर्वप्रतिपन्नवमी तिथौ मा
हेश्वरी च तरे वा द्वितीया दशमं तिथौ कोमारी दिग्पथाग्रे श्वततो याकादशी तिथौ पंचम्यां च त्रयोदश्यां वाराही दक्षिणे स्थि
ता सप्तम्यां पौर्णमास्यां च चामुंडावापुगो चरे अष्टम्यां वास्पयोश्च महालक्ष्मीसगोचरो योगिनां संमुखे वैतनामनादि प्रका
रयेत् अश्विनी भैरवे वल्यो मगमूल पुनर्वसु पुष्य हस्तं तथा ज्येष्ठा प्रच्छाने ज्येष्ठमुच्यते हस्तादिपंचरूक्षाणि उत्तरा चय
मेव च अश्विनी रोहिणी पुष्या धनिष्ठा च पुनर्वसुः कृत्तिका भरणी श्रृषामघा मूल विशाखयोः त्रीणि पूर्वा तथा चैव अश्वो
वत्क्राः प्रकीर्तिताः एषु वापी तडागानि कूपभूमितृणानि च देवगारस्य खनननिधानरूक्षापनं तथा गणितं ज्योतिषीं
भुंक्वन्ती बालप्रवेष्टानां कुर्यादधोगतान्ये वमूल्यानि च वृषध्वजरेवती च अश्विनी चित्रा स्वाती हस्त पुनर्वसुः अनुराधा म
ज्येष्ठा एतयाश्च मुख्यास्तुताः गजेषु श्वबली वट्टदमनं माहिषस्य च बीजानां वपनं कुर्यात्तृणमना दिकं
च त्रयं त्रैरथादीनां नवादीनां प्रवाहनां च श्वेषु यानिकमोणि कुर्यादष्ट चतान्यपि रोहिणी दातथा पुष्या धनिष्ठा च त

राम
५४

रग्री वारुणां श्रवणां चैव नवचोर्ध्वमुखस्मृताः एषुराज्याभिषेकं च पट्टवैधनं कारयेत् उर्ध्वमुखान् पट्टितानि सर्वाण्ये पुनर्कारये
त् चतुर्थी चाश्रभाषष्ठी अष्टमानवमी तथा अमावास्या पूर्णिमा च द्वादशी च चतुर्दशी एतारिक्तानव प्रवर्ष विजादिकलमानवः
मश्रुकूप प्रतिपद्यष्टा द्वितीया च दस्यनुना ततो याभूमि उत्रेण चतुर्थी च शनैश्चरगुरोश्च भापंचमीस्यां छष्टी मंगलश्रुक्रयोः सप्तमी
सोमपुत्रा अष्टमी कुजसास्त्रो नवमी चंद्रमोरेणा दशमी तु गुरोश्च भाएकादशी गुरोश्चुक्रे द्वादशी च पुनर्वसुः त्रयोदशी श्र
क्रभूमो ज्ञानो श्रष्टा चतुर्दशी पौर्णमास्यां पामावास्या अष्टम्या च चतुर्दश्यतो एतचामतयो गाम्युः सर्वकमोणि साधकः द्वा
दशी दहते भानुः शशी देकादशी दहेत् कुजो दहेच्च दशमी नवमी च बुधो दहेत् अष्टमिं दहते जीवः सप्तमी भार्गवो दहेत्
सूर्यपुत्रो दहेच्छष्टी गामनायास्तनास्ति वै प्रतिपन्नवमी धैव चतुर्दश्याष्टमी पुत्रा बुधवारोण प्रच्छानं दूरतः परिवर्जयेत् मे
षे कर्कटकषष्ठी कन्यायामिथुनेष्टमी वृषके भे चतुर्थी च द्वादशी मकरतुले दशमी वृश्चिके सीहे धनुर्मने चतुर्दशी एते दग्धा
नव भुव्यं बीजादिकलमानवैः वैशाखा त्रयमादित्ये पूर्वा पाटा त्रयोदशी धनिष्ठादित्रयं भोमं बुधवरेवती त्रयं रोहिणी
दित्रयं जीवेषु क्रेषु त्रयं शिवाः तानि वारे वर्जयेच्च उत्तरा फाल्गुनी चया ये पुण्याग पुत्रोत्पातं मत्पुत्रागादिकं भवेत् मूलकं
श्रवणं च द्वापोषा पशुतरकुजः कृत्तिका लु बुधश्च वगुरार द्वा पुनर्वसु पूर्व व फाल्गुनी श्रुक्रे स्तित्तिश्च व शनैश्चरो एतचामतया

गायुः सर्वकार्यप्रसाधकाः कालध्रुवश्चित्राक्षिदानेष्टमवृषध्वजः शोषेपूर्वदितुज्येष्ठः कालः कालविशारदः एकीकृत्याक्षरमात्रा
 मोक्षिप्रसयोस्त्रिभिः भागद्विगोषद्वौस्त्रीनाशान्प्रसम्पादकश्चनयोः विष्णुर्भेद्यटिकापंचमूलसप्तप्रकीर्तिताः षडदंडेचतितद
 उचनववाधातवज्योः न्यातीपातेपरिघवेवेधतेचदिनेदिने एतेमत्युहतास्तेषुकर्माणिपरिवर्जयेत् हस्तेर्कस्यगुरुः पुष्यश्चनु
 राधाबुधशुभाराहिणीशनेष्ट्रमोम्यसोम्यनवेष्ट्रमोशुक्रोत्तारवतीश्रष्ट्राश्विनीमंगलेशुभा एतेसुसिद्धयोगावसर्वदा
 षडिनाशनाः भागवभरणीचैवसोम्यचित्रावृषध्वजोमवेवांतराषाढाधनिष्ठातबुधहरागुरोशतभिषातदशुक्रवेतर
 णातथा शनोत्तरवतीशंभोविषयोगाः प्रकीर्तिताः पुष्यपुनर्वसुश्रैवरेवतीचित्रयासहाश्रवणातधनिष्ठानहस्ताश्विनीमृग
 स्तथा कुर्याच्छतभिषायांचजातकर्मोदिमानवः विशारदातोतरात्रीणिमघाजामरणातथा आश्लेषाहस्तिकारदप्रस्थानेमर
 णापदाः ॥ इत्यादिमहापुराणोक्तम् ॥ ५१ ॥ हरिरुवाच ॥ एकपंचनवप्रात्यादिष्टवशावांतकाः त्रिसप्तकादशोप्रीति
 चतुरष्टहादशोरिपुः षडादित्यदशाज्ञेयासोमपंचदशस्मृताः श्रष्टावगारकेचैवबुधसप्तदशस्मृताः शनेश्वरदशज्ञेया
 रावकोनविंशतिः राहोद्वादशवर्षाणि एकविंशतिर्भागवो मेषमैगारकेष्टेचंद्रंशुक्रस्कीर्तितां मिथुनस्यबुधोज्ञेयः
 सोमः कर्कटकस्पतुस्सूर्यश्चैवतवस्तौ हकन्याष्टत्रंबुधस्तथा भागवस्यतुलाश्चैव वृश्चिकोगारकस्य तार्धनुः सुरगोश्चैव

शनैर्मकरकुंभकोमीनः सुरगोश्चैवगंहश्चैवप्रकीर्तितारवेदशा हदुःखस्यात उद्देगनृपनाशकत विभूतिदा चंद्रदशासुख
 मिष्टान्नदातथा दुःखदास्यात कुजदशाराज्यादेशादिनाशिनी दिव्यास्त्रीराबुधदशाराज्यादाको श्रावद्धिदा गुरोर्दशारा
 ज्यदास्यात सुखधर्मादिदायिनी अस्याश्चदशशुक्रदशाराज्यास्त्रीलाभदाभवेत्तु द्विस्फिद्धसविज्ञयोग शनैर्दशाराज्यानाशंबंधु
 दुःखकारीभवेत्तु राहोर्दशाराज्यानाशना व्याधिदा दुःखदाभवेत्तु पोर्णमास्याद्वयं यत्रपूर्वाषाढाद्वयं भवेत्तु द्विराषाढासविज्ञयोवि
 षादः स्वपतिकर्कटे अश्विनीरेवतीचित्राधनिष्ठास्यादलंकृतौ मृगादिकपिमाजोरश्वानश्वकरोपसाराः नकुलमूषकश्चैवयात्रायां
 दाक्षिण्यमुभा छिकायालक्षणावश्यं लभेत्सर्वमहाफले आयेयेशोकसतापो मिष्टान्नचैवपाश्र्वमे अथप्राप्तोतिवायद्येउवरेक
 उद्देगभवेत्तु दशान्यामरुगोप्रोक्तेणाछिकाफलाफलं जंबुकोष्ठसराद्याश्रयात्रायोरामकेभुजा विप्रकेन्याचसंवार इशेयमे
 रीवसुंधरा वैश्यास्त्रीक्षुण्णकुमानोयात्रायोदशनं शुभं कर्मासोषधितेलेचपुष्पांगारपुङ्गवमाः मुक्तकेशोरक्तमात्यनृपाद्यभु
 प्रमाक्षणां लेख्येरेविचक्रंतुसास्करो नरसन्निभः यासिन्स्तेजोपर्वत्सर्पस्तदादोत्रीणिमध्मत्वे त्रयंचक्रंप्रदातश्चमेवैकैस्त्वं
 ध्यायान्यसेत् एकैकं बाहुयुग्मेतुर्गोवैकं हस्तयोर्द्वयोः हृदयं चैव रक्षाणि एकनाभो प्रहापयेत् स्तनमैकं ददद्दुह्यैकैर्पत्नानुर
 न्यसेत् नक्षत्राणि विंशतिपाणि विपादवियोजयेत् त्वरमल्लनृसहोत्रतात्प्रायुज्जयेत् नरः विदेनागमने जानीयुद्वयपु
 रदारवान् नाभिरुनाल्यसेत्कुशाहस्तेनस्यान्महेश्वरः पाणिरुनसंवेचैरस्थानं पृथक्पृथक् स्वधस्यातधनपाति

२०५
५५

शिरयोदितो कर्मोन्नतोत्तरणो स्यातां स्यातां नृपवरस्य वा विरुक्षणां दुर्नखोवक्रैश्चैव शिरादितो मूर्ध्नि कारोत्तरणो संश्रुधो विरलो
गुली दुःखदारिद्र्योदस्यतां नात्र कार्यो विचारणा। अल्यरोमयुताश्च जघाहस्तिकरोपमो रोमैकैकं कृपके स्यात् नृपाणां तु म
हात्मनो द्वे द्वे रोमपंडितानौ श्रोत्रियाणां तथैव चरौ मयं दरिद्राणां रोगीनि मांसजानुकः। अल्यलिंगो च धनवान् स्याच्च उत्रादि
वर्जितः ह्रस्वल्लिंगो हस्ति स्यात् दुःखो कष्टपल्ली भवेत्। विषमे स्त्री च न लावै नृपस्यादृष्टेण समे प्रलब्धवणो ल्यायुः निद्रयाम
णिभिर्भवेत्। पांशुरेर्मलिनैश्चैव मणिभिः समुखीनरः। निश्वासश्च मूत्रास्युनृपानिः शब्धधारय भागाद्याः समजतरा निस्वायु
र्धस्संभेभाः सर्पादरादरिद्रस्यात्तरं वा भिश्चापुस्त्यतो ललाटेयस्य दृश्यते तिस्रारखाः समाहिताः सुखी पुत्रसमारब्धातः
सपष्ठी जीविते नरः तत्तारिंशच्च वर्षाणि द्विरेखदर्शनाग्रः। विंशत्यष्टमे करेखा कर्णातागता युष्मत् प्राकर्णातिरितारेखा वै
त्रात्याह्वायैव हि चत्वारिंशच्च वर्षाणि हीनरेखस्तु जीवति किन्नाभिश्चैव रेखा भिरपमृत्युनरे स्यात्। विश्रूलं पट्टिशं वापिलला
टेयस्य दृश्यते। न पुत्रसमायुक्तः स जीवेच्छरदः शतं तर्जन्यामध्यागुल्या आयुरेखा तु मध्यतः संप्राप्तायां भवेदुद्गमजीवेच्छ
रदः शतं कुलरेखा तु प्रथमा अंगुष्ठादनुवर्तते। मध्यमाया करे रेखा आयुरेखा तु परां कनिष्ठिकां समाश्रित्य आयुरेखा
समादिशेत्। अस्त्रिंशत्वाविभक्ता वा स जीवेच्छरदः शतं। यस्यापाणि तले रेखा आयुस्तस्य प्रकाशिता शतवर्षाणि जीवेच्छ

॥ रामा ॥
॥ ५५ ॥

भोगीरुदनसंशयः कनिष्ठिकां समाश्रित्य मध्यमाया ह्यनागता षष्ठिवर्षायुतः कुर्यात् आयुरेखा तु मानवः ॥ इत्यादिमहा
पुराणो गारुडः ॥ ५० ॥ यस्यास्तु कुचिता केशा मुखे अपरिमंडलं नाभिश्च दक्षिणावर्ती सा कन्या कुलवर्द्धनी। या च कान् चनवाणा
भारक्तहस्तसरोरुहा सहस्रेष्वपि नारीणां भवेत्सापि पतिव्रता। वक्त्रे केशा तु या कन्या मंडलाशी तु या भवेत् भर्ता च क्षियते त
स्यानियतं दुःखभागिनी। पूएचिंद्रमुखी कन्या बालसूर्यसमप्रभा। विश्रालनेत्रा बिंबोष्ठी सा कन्या लभते सुखं रेखाभिर्बहु
भिः केशैश्च ल्याभिर्धनहीनता रक्ताभिः सुखमाप्नोति। झण्णाभिः प्रथमं व्रजेत् कार्यपिमं त्रीसंस्त्री स्यात् कारणेषु च स्नेह
पुमाता भाष्या स्यात् द्वे शय्या शयने शुभा। अकुशं कुं उलं च कंयस्याः पाणि तले भवेत्। पुत्रैः सुखं ते नारी नरं ईलभते प
तिं। यस्यास्तु रोमसोपाश्रितं मग्नोत्तपशो धरोऽन्नतो चाधरोऽन्नश्चिप्रमारयते पतिं। यस्याः पाणि तले रेखा प्राकारं तारयां भ
वेत्। अपि दासकुले जातारानी। त्वमुपगच्छति उद्धृत्तकपिलाय स्यात् रोमसो जिनिस्तरं अपिरजकुले जातारानी। त्वमुपगच्छ
ति। यस्याः अनाभिकां गुष्ठोष्ठिबां नैव तिष्ठतः पतिं मारयते। शिप्रं स्वेच्छाचरेण वर्तते। चक्षुः सहेन सोभाग्यं दंतस्नेहं नो ज
नं। त्वचा स्नेहं न शय्यां च पादस्नेहं न वार्हं न स्निग्धोन्नतो ताम्ररसो नाय्याश्चरणो शुभो मस्याकुशं जसीहो च स्वं च क
लांगुलं सवेदिनो मनुते। प्रशस्तं भरणं स्त्रियाः शुभे जघे विरोमं च ऊरुहस्तिकरोपमो अश्वत्थपत्रसदृशो विपुलंगुल

स्त्रिक २

* यस्याऽऽमनसा त्रेण लुप्तिकं पः प्रजायते ॥ ५३

मुत्तमं नाभिः प्रशस्तांगं नीरादक्षिणावर्तकां शुभां आरोमां विवलिनायां हस्तैर्नोरोमवर्जितो ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडेन र
स्त्री लक्षणां समाप्तं ॥ ५९ ॥ हरिश्चन्द्रः ॥ निलक्षणां शुभां स्यात्प्रचक्रां कितं शिलावर्चनात् आरोमुद्वेनो ॥ मूर्तिर्लक्ष्मीनारायणो
परः त्रिचक्रो सावयुतः स्यात्तत्तुश्चक्रश्चतुर्भुजः वासुदेवाश्च प्रद्युम्नस्ततः संकर्षणस्ततः पुरुषोत्तमो ह्यचक्रस्यात्तनवश्च ह्योदश
त्मकः एकादशो निरुद्धस्यात्तद्वादशो द्वादशात्मकः अत उर्ध्वमनंतस्यात्तत्त्रैकोदिकैकमः सुदर्शनाद्या लक्षिताश्च पूजिताः
सर्वकामदाः शालग्रामशिलाय उद्देवोद्धारवती भवः उभयोः संगमो यत्र मुक्तिस्तत्र न संशयः शालग्रामोद्धारका च नैमिषे एक
रंगया वाराणसी प्रयागे च कुरुक्षेत्रे च शृङ्गारंगंगा च नर्मदा गोदा च चंद्रभागा सरस्वती पुरुषोत्तमो मल्लिकार्जुनस्तृतीयान्यता निश
कर सर्वपापहराण्येव भुक्तिमुक्तिप्रदानिवो प्रभवो विभवः शुकः प्रमोदो यत्र जायते अंगिरा श्रीमुखो नावापृष्ठाधाता तथैव
च ईश्वरो बह्वधानश्च प्रमाथी विक्रमो बयः चित्रभाजः सुभानुश्च तारणाः प्रार्थिवो यथः सर्वजित्सर्वधारी च विरोधी विक्रान्ति
शूरः नंदना विजयश्च वज्रयो मन्मथ दुर्मुखो हेमलंबो विलंबश्च विकारी शार्ङ्गधरः शुभकृच्छो भक्तकोधी विश्वावसु प
रावसू पूर्वगः किलकः सोमः साधारण विरोधकृत् परिधारी प्रमादी च आनंदो राक्षसानलः पिंगलः काममिद्धाश्च दुर्मतिः
सुमतिर्मतिः दुर्दुर्भासु धीरो हारी रक्ताक्षी क्रोधनक्षयः शोभना शोभना शेयानां भवैतौ हवसराः कालवक्ष्यामि संसि

रामा ॥ ५८ ॥

द्वौ रूद्रपंचस्वरोदयात्तराजासाधोदयादमाः पीडामस्युतथैव ॥ आर्द्रां ॐ स्वराश्चालिखेत्पंचांगिको ह्येकैः उर्ध्वतिर्गतां रवैः स्रवन्ति
यसमागमेः तिथि एकान्त्रिकोष्ठे पुत्रपौत्रा जया उदासा पीडामत्युश्च कुजः सोमस्तुतः क्रमात्परुशुकशानिश्चैव विचंद्रावधो
दितः रेतव्यादिमृगांताश्च रुद्राश्च प्रथमाः कलापं पंचान्यभेदाणि च त्राद्या उदयस्तथा द्वादशा हा द्यमासानाम्ना आद्यसरंतथा
॥ अलिंगपचयातिष्ठे पंचमस्तस्यैव ॥ ६० ॥ तिथिस्तथावारः नक्षत्रमासमेव रानामोदयस्य पूर्वत तथा भवति नान्यथा ॥ ६१ ॥
॥ शवथिनमन सामाभ्यंगा शिरसि सा विषयमेतद्हरत्रैलोक्यमोहनबीजं नसीहस्य तु पद्मगामृतं जपेत्तु लक्ष्मीरोत्तनाथे
श्चलदितं भूर्जतुधारिताः कदाबाहू च तिजया दिशः ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडः ॥ ६२ ॥ ब्रह्मावाच ॥ सामुद्रिकप्रव
क्ष्यामि नरस्त्री लक्षणां शुभां येन विज्ञातमात्रेण अतीतानागतप्रभाः अस्वद्वेनो मुदुतलो कमलोदरसंभ्रमोऽंशुः शालीना
मृनलोपासुषोणा शिराजितो कूर्मान्तो गुरुल्लो सुपाणिः नृपतेः स्मृतो अर्पाकारो विरुक्षोऽवक्त्रो पादो शिरालो संशुभो
पादुरनखो निःस्वस्य विरलंगुली मार्गयोः कूटकोपादौ कषापसदृशो तथादि ॥ इति ह्येव शस्य ब्रह्मघोषं कसंभ्रमो अग
म्यागमनप्रीतो जंघाविरलंगो मिकारमदुरेमादमजंघा तथा करिकरप्रभाः उरवो जानवस्तल्यो नृपस्योपविताः स्मृताः
निश्चस्य शृगालसंजघारामैकैकं वपूजयेत्तत्पाणौ श्रोत्रियाणी च द्वे द्वे प्रिये च धीमतौ आदौ निःस्वामानवास्युः दुःखभागश्च

ग० पु०
५९

निदिताः के शश्चैत एजिताश्च प्रवासमियतेनरः निर्मासजानुः सौभाग्यमलैर्निर्मितस्त्रियाः विकटेश्वर इत्यस्य समांसेरा
ज्यमवसमहदिरायुराख्यामल्यल्लिंगो धनीनरः अपत्यरहितश्चैव स्त्रूललिंगो धनीनरः मद्वामनतचवसुताभराहो भ
वत्तचक्रिप्यथा पुत्रवास्यातददिरिडां लभते वधः श्रुत्य त्वेतनयो किं शिरालेय सुखीनरः स्त्रूलग्रथियुतलिंगे भवे पुत्रा
दिसंयुतः कोषगहेन पादीर्घे सुगैश्च धनवर्जितः धनवतो ह्यभवंतो लघुशोफः स एव तजलांता एकपृष्ठो विषमाभ्या लल्लि
या समाभ्यां क्षितिपः प्रोक्तः प्रलेबेन च धीमता उर्ध्वद्वभां बहुस्वामिरक्तेर्मणिभिरीश्वराः पांडुभिर्मणिभिर्निर्मैमलिनेः सु
खभागिनः सशस्त्राः शस्त्रासुः ददिरिडां च नराधिपाः एकद्वित्रिचतुः परषड्वाधाराभिरेव वदक्षिणावर्तवर्तिः सुधीभि
श्चानपास्मताः विकीर्णमूत्रानिः स्वाश्रुप्रधानसुखदीपिकाः एकाधाराश्च वलिताः सिकधर्मणिभिरुभेते समैः खीरत्नं वाननामध्यानि
नोश्च कल्पकाः शुद्धोर्निस्त्रावन्ति शार्पदुर्भगाश्च प्रकीर्तिता नृपाः पुष्पगंधिभ्यः काः मधुगंधिधनं बहु पुत्राः शुक्रमस्य
गधतनुश्चैव कल्पका महाभोगा मांसं गंधेयशस्यानां दं गंधिनी ददिरिडां शरगंधे नंदाद्यायुः शोघमे शुनी च
शीघ्रमे शुनी आयुः स्त्रुलास्तिक स्यात् धनोश्चित सरलास्तिक सुखी स्याच्च सिंहस्तिक नृपतिस्मृतः भवेत्सी
हकटी राजा वनिमः कीर्षकटिनरः सर्पादरा ददिरिडासुः पिठैश्च घटेः समाधनिनो विरुलेः नाश्चैर्निस्त्रावन्ति

राम
५९

५५

म्रगैः समकक्षाश्च नो गद्यानि म्रकक्षाधनोक्षिताः नृपश्चोन्नतकक्षस्थः जिह्वाविषमकक्षकाः समोदराददिरिडासुः नानाभि
सुखिनस्मृताः विस्तीर्णाभिर्वर्तुलाभिर्निस्त्राभिर्कुशभागिनत्तुवलिमध्यगतानाभिः श्रूलधारीकरोति हि वामावताथसाध्य
वैमधादक्षिणातस्तथा पाश्यायताचिरायुः स्यात् उपरिष्ठाधने श्वराश्च भोगवाद्यैः कुर्याश्च नृपत्वं प्रकलिका एकावलिः स्याच्च
त्राद्यः स्वभोगाद्विबुद्धी स्यात् त्रिवलिश्चाप आचार्यः नृकुम्भिवर्लिभिः सुखं अगम्यगामी जिह्वालिः नृपत्पाश्चैव मोस
लैः मदुभिः सुसमेश्च वदक्षिणावर्तरोमभिः विपरीतैः परपक्षा निद्रयाः सुखवर्जिताः अमुद्धतेश्च कुक्षे च भवंति सुभगान
राः निर्वचनाविषमेर्द्विर्घातो रितकैर्घृपाः समोन्नतं बहुदयमकम्पमासलं प्रथु नृपाणां मधराणां च स्वरोमा शिरालं च सु
रानुसमवक्ष्यास्यात्पीनैर्वक्षोभिर्जितः वक्षोभिर्विषमैर्नस्त्राः शस्त्रेण निधनं तथा विषमयंदुभिर्निस्त्राश्चिन्तिते च मान
वाः उन्नतैस्तगिभिः निस्त्रैः निस्त्रापिनेर्वनान्वितैः निस्त्रैः पिटकं दस्यात् शिराशुक्लं सुखी शूरस्यान्महिषघ्री
वः शस्त्रोत्तमगकटकः कंबुग्रीवश्च नृपतिलेक्षकं तोति भाषणाः अरोमसंभगपृष्ठं शुभं चाशुभमनया कक्षाचाश्च द
लाश्च घासुगंधिमगरामिकाः अनाथात्वं हीनानामेशो निश्चस्यरोमसो निर्मासो च वक्ष्यालोशिष्टो च विपुलो शुभो
आजानुलं विनीवाहवतोपीनो नृपेश्वर निस्त्रानारोमसो स्वोश्चैर्कोरकरप्रभौ हस्तागुल्ये वासपुरायुर्दालितः शु

गणपु ०१
६९

वर्णधनहीनाश्च दंतास्त्रिधा घनाशुभाः स्त्रीणां दंशसमाश्रयजिह्वा रक्तासनाशुभाः स्त्रीणां दीर्घान्तविज्ञेयानां लुब्धेतो घनक्ष
ये कृष्णा च पुरुषानर्कसमं सोम्यं च संवर्तते भूपाला समलं च दंशं विपरीतं नदुःखिनो महादुरसं दुर्भगानां स्त्रीमुखपुत्रमाप्नुयात्
अद्यानां वहेलं वहेलं निईवाणां च दीर्घकं भीरुवत्कं पापकर्म भूतानां चतुस्त्रकं निम्नं त्रिमपुत्राणां कृपणाणां च हस्त्रकं
संपूर्णभोगिनां कांते श्रमश्च स्निग्धं शुभं मृदु संहतं चास्फुटितं यं रक्तं श्रमश्च चोरकं रक्तं श्लोप्रस्रवास्तु दिनरोक्षं वरुदि
ते तु सुखावहं अकल्पहृषितं श्रेष्ठं मीलितं समहावहं असंख्यं मित्रं दुष्टं तस्योन्मादस्य नेपथ्याललागे पसता स्निग्धारेखा
सुग्रातवर्षाणां न पलं स्याच्च तस्य राष्ट्रं पंचनरं यथा अरेखेवा एण रतिविद्धि भ्रात्रिणं एकला कोशांतोपगता भी अश्रिता
यनरो भवेत्पंचभिः पंचभिः सृष्टिः पंचाशद्वह्निस्तथा चत्वारिंशच्च वक्त्राभिर्विशतं च लघुगामिभिः विंशतिर्वा सर्वकाभिः
रायः सुशिरल्यकं हृत्कारः शिरोकिस्तनूपा निम्न शिरोधनं पिटी देहं तु मलदं वाद्यापरिमंडलेऽथ दृष्ट्वा पाप
रातिघनाद्योः पारिवर्जिताः कृष्णा वा कुंचितः कशोः स्निग्धैरकं कर्म भवेत् अग्निग्रामे अमदुभिः लुचाभिर्बहुभिस्तथा चत्वारिं
शच्च वक्त्राभिर्विशतं च लघुगामिभिः विंशतिर्वा सर्वकाभिः बहू लं यैः कपिलेस्तथा निःस्वाश्रवातिकुटिलं घनं रतीव मृदु च जे
यद्येवमहोमहा रक्षशिरो लमां सवर्जितां ततस्या दंशुकोः सर्वं शुभं सर्वतो न्यथा विपुलस्त्रीपुंग्वीरो दीर्घस्त्री

राम
६९

हस्तपंचमाषड्भुजश्च लुहस्त्रोरक्तश्च सप्तोष्टमः नाभिश्चरश्च सत्वं च त्रयं गंधीरमारितं वारामस्यातिविस्तीर्णं ललाटवदनं पुरश्च
वक्षः कक्षानासिकास्य षट्सुखश्च कालिका उन्नता निचहस्त्रा निजघाथी वाचलिंगकं पूज्यं चत्वारिंशत्कानि कारताञ्च धरा नुसाः
नेत्रांतपादजिह्वाः पंचसंस्मृतिं संतिवै दशानां गुलपर्वणि नखैकं रास्त्रवः शुभाः दीर्घास्तनोतरं बाहुदंतलोचननासिकाः
नराणां लक्षणां प्रोक्तं वदामि स्त्रीपुलक्षणां यस्याः स्निग्धोसमोपादोपाणितां मोनस्वैतथा श्लिष्टांगुली चोन्नता योतां प्राप्य नृप
तिर्भवेत् निगूढगुल्फोपचितोपग्रकं तितनो शुभो अस्वदिनो मृदुतनो मत्स्यां कुशयवां कितो वज्राब्जहलचिह्नो वदाम्याः
दैततो न्यथा जंघचरो मरहिते सुवृत्ते शिरोरुभे अनुल्बणं संधिदंशं समं जालद्वयं शुभं दुरुकरिकराकारो अरोमोचसमो
शुभो अश्रुक्षपत्रसदृशं विपुलं गुह्यमुत्तमं अगिललटकस्त्रीणां मुरुक्कर्मोन्नतं शुभांगूढोमणियशुभेदो नितंबश्च शुभः
विस्तीर्णो मांसोपवितां गंधीरा विपुलाशुभानां तिप्रदक्षिणावर्ता मध्यां त्रिबलिशोभितं अरोमं शोस्तनोपीनो घनो विवसमो
शुभो कठिणो च स्तनोतद्वत् मृदुयावाचकं बुना आरको वधोश्च घामां सलं वहेलं मुखं कुदपुष्पसमादता भाषितं कोकिल
समादाक्षिण्ययुक्तमशठहमशष्टसुखावहं नासीसमासमपुटो स्त्रीणां तु रविशुभां नालोत्पलनिभं चक्षुस्सलशा
नलंबको नष्टशुर्वानं दुःशुभं भुवोवाथललटकं शुभमेधं दुःसंख्यानं मरुगस्य दरब्बकं उमो कलंकस्य युग्मसमं मृदुसमाहि

नि १

२१७

गोपु
६२

कु ५ ल ह्ये २

तं स्त्री ग्धानीला चमस्वो मूर्धजाः कुचितरुजाः स्त्रीणां समन्तरि मेघः पादपाणितले यवा वज्रिकुंजः स्त्रीश्चक्षुषेयवतो मरेः
 चजचामरमालाभिः त्रैलोक्यमखेदिभिः नाराभापप्रपेयमस्मत्तुल्यकसंयतः लक्ष्मीरंकशायश्च स्त्रियस्मृजवल्लभाः
 निगूढमणिरत्नोचपप्रभापमोकोरो नभिमूनो भ्रतस्त्रीणां भवेत्करतलश्रुभं रेखाभ्रितव विविधं कुपात्स भागिनी स्त्रियरे
 स्वायामणिबेवोथागताम धामुली करे गतापाणितले सलियावत अर्घपाणितले स्थिता स्त्रीणां प्रसातथा साम्याराज्याय च सु
 स्वायच कनिष्ठिकामूलभगिरवाक्योच्छतायुषा प्रदक्षिणी मध्यमास्या दंतरालगता सती कुना कुना पुष्पकूर्पादरे रेखां वृष्टमूलक
 बृहत्पुत्री स्तन्यस्त प्रसोदोः परिर्कातिताः अल्पा पुष्पल शृङ्खला दीर्घा छिन्ना महायुषा श्रुतं तुल्यं स्त्रीणां प्रोक्तं तु शुभमन्य
 शा कनिष्ठिकानामिकावायस्यानस्य श्रुते महां अंगुष्ठे वागती तीत्यतर्जनी कुलटा वसा उद्दामां पीडिका भाजघे वाति शिरालक
 रोमस्त्वातिमांसे च कुंभाकारं तथोदरी वामावर्त्तनि मूर्धे दंडुः खितानां च गृह्यकं ग्रीवाया हस्त्यानि मूर्धा दीर्घा च कुल्लभ्यः पृथुल
 या प्रचंडाश्च स्त्रियस्मृजं संशयः किकरेपिंगले निज्रुपामलो मे सुसुप्तता स्मितरूपगं योश्च साधुवायु चारणी प्रलंब
 नाललाटोदुद्वरं हंति चांगना पुदरे श्रुतं हति पति हंति सुबोद्धयोः यतिरा मातरोष्ठा स्यात्तन् शुभा भवरे वाहस्तनो सरोमा वृद्ध
 भोकोणी च वषमां तथा करालविषमादंताः कुशापच सवतिता चोप्यपि कृष्णमासाश्च दीर्घा भक्ष्य अमृत्यव क्रव्यारूप हंति

राम
६२

त्रिं

५१

श्च नृकालादि सन्निभे नरस्त्री लक्षणं प्रोक्तं वक्ष्ये तज्ज्ञानदायकं ॥ इत्यादि महापुराणो ग्राह्ये नरस्त्री लक्षणी नाम अध्यायः ॥ सुत
 उवाच ॥ हरश्च त्वत्तो गरी दिह स्त्री लक्षणं नम ब्रवीत कुतो वनिरविः पुष्पं मीधिरापः प्रकीर्तितः वायु संल्लितो बाहु दक्षः श्रवभाक्कः
 गुरुः शुकस्तथा सोमश्च द्रव्यं वतुर्थकं त्वामनाद्यास्तम ध्यस्त्वाकारयदात्मनस्तथापि दार उवाच ॥ तत्तत्कर्म समाचरेत् स्त्री नसेवां त
 था ध्यानं वाणि म्यां राजदशनं अन्त्या निशु भक मीणिका गये तस्य यत्नतः दृष्टना जी प्रवाह तु चानि भोमश्च संहिता ॥ उल श्रवतथाप्ये
 वपापानो मुदगो भवेत्तु शुभमुभा विवेको हि ज्ञायते हि हृदो दया तद्विहम ध्ये स्थिताना अयो बहुरूपा सुविकाराः नापेर ध
 स्त्राश्च स्त्री अरुद्रास्तत्रा न गता अस्मत्तिलहस्तगणिनं मध्ये धरा स्थिताः चक्रवर्तु स्थिता स्त्रा मु सवा प्राक्ष हरा स्मृताः
 तासां मध्यत्रयं श्रवामदा क्षिण मध्यमाः क्षमा सोमा स्त्रिका प्रोक्ता दक्षिणारवे सानिभाः मध्यमा नम वदग्नि फलतीका
 वृत्तपूणी वसा हस्तस्तवा जगदा ध्यायनं स्थिता दक्षिणार उ सविन उगळा धयते सदा हया वाहे तु नृत्पु स्था नम कार्य
 विनाशिनी निगमं वषट्मा मा प्रवेशे दक्षिणा स्मृतां कौये क्रूर कर्माणि प्राणो पि उगळे स्थिता उडा चारो तथा मो म्प चंडि स्त
 र्धं गत स्त्राया प्रायाया सवेला के पु विषा पहरणा इड उडा सो जने मे धुने युह पि गळा सि हि दायिका उडा लमार गा येषु
 कर्म स्थिति सुपि गळा मे धुने ये व सं ग्रामे जने सि हि दायिका शो भने पु र्कार्येषु यात्राया विष कर्माणि शो तियुत्था
 धं सि हि दायिका यो ज्यो न राधिपिः द्वाभ्यां देव दिहा हव क्रूर सो म्य विवर्जनी वे स्व रते तु विज्ञानी मं स्मरतु विवक्ष्य सो

गपु०
६४॥

वरवेङ्कयपुष्पारमाश्च कर्कतलसपुलकंतुभिराक्षसमन्वितैतथास्फुटिकां विदुमभरिाश्चयलदुर्दिष्टसंग्रहतेतज्जैः आकारवर्णैः
प्रथमगुणदोषोत्कर्षपरीक्षाचमूल्यचरलकुशलैर्विशिष्टैः सर्वशास्त्राणां कुलग्रेष्पजायते यानिचोपहतेहनिदोषस्तानुपयु
ज्यतेहायंतेगुणसंपदापरीक्षापरिशुद्धानोरत्नानां पृथिवीभुजाधारणसंग्रहोवापिकाय्याः श्रीयमभीषताशास्त्रज्ञाकुशल
श्चापिरत्नभाजः परिक्षकाः ॥ तएवमूल्यमात्रायाः श्रुतुराः परिकल्पिताः महासावप्रविबुधैर्यस्माद्व्यमुदाहृतततोस्माभिः प्र
काशते तस्यास्तिलेजोनिपपातयेषुभवः प्रवेशेषुकथंनिदेववज्रनिवज्रायुधनिर्जिगीषासवंतिनाशकृतिसंतितेष्टुहैममाते
गसौराष्ट्राः पौंड्रः कालिङ्गकोशलाः वेणातटीसमोवारावज्रस्याष्टविहारकाः आताम्राहिमशैलाजाश्चशशितवेणातटीया
स्मताः शृङ्गरीतुसिताकुड्ममेघसदृशास्ताम्राश्चसौराष्ट्रजाः कालिकनकावदितरुचिराः प्रीतप्रभाः कोशलेश्रुपामाः पुंड
भवामतंविषयेनान्यंतपीतप्रभाः अत्यर्थलघुवर्णातिश्रुगुणवत्याश्चेषुसमाकसमलेखाविंदुकलंककाकपदकचासादिभि
वर्जितलोकेस्मिन्पदिमाणमात्रमपियुक्तंकेचिद्व्यपतेतस्मिदेवसमाश्रयोह्यवितथस्त्रीश्लाघधारंयदि वज्रेषुवर्णयुक्ता
देवानामपिपरिग्रह्योक्ताः वर्णीभ्यः विभागत्वायेवार्णाश्रयोदेवाहरीतशीतपितरक्तव्यामाताम्रस्त्रिभावातारुविराः हरिव
रणाशकहतवहपितपतिमस्तांसकावाणीः विप्रस्यशंखकुमुदस्फाटिकावदातंस्यात्स्ववियस्यसमस्तभुविलोचनाय ४

रामः
६४

वैशंपयकांतकदलीदलसंश्रिकाशः श्रुद्रस्यधौतकरवालसमानदीप्तिः द्वौवज्रवर्णौपृथिवीपतानांसहिः प्रतिष्ठौतुसर्वजन्यो
यस्याज्ञयाविदुमभरिाशापायोवाहुरिद्वारमसंश्रिकाशः उग्रत्वात्सर्वगुणानांगुणवत्सार्ववर्णिकं कामतोधारयज्ञजानतन्योपल
यचनाश्रधरातरुस्थाहियादृक्स्पाद्वर्णसंकरततः कोष्ठतरोवज्रीवाणानांसकरोमतः नचमार्गविभागमात्रदृष्ट्याविदुषावज्रपरि
ग्रहविधेयः गुणवदुणसंपदां विभूतिविपरीतोवासनोदयस्महतुः एकमपिपम्यश्रंगाविदलीतमवलोक्ष्यतेविश्रीणांगुणावद
पितत्रधार्यतत्रश्रयोर्षिभिर्भवनस्फुटितानि विश्रीणांश्रुगदंमलवर्णैः एषैतेरूपेतमध्यानहिंवज्रभूतोवज्रमाश्रुश्रियमन्या
श्रयल्लासोनकुपात्ययस्फेकदेशः शतजभाजोयद्वाभवेल्लोहितवर्णोविज्ञानतत्रकुर्याश्रियमाणमाश्रुचच्छंदमत्पारपिजी
वितारंकोद्यः पाश्र्वोनिधाराश्रुषउष्ट्रोद्वाहरोतिचभुगसमतोक्षागोवज्रस्याकरजागुणाः षट्कोटिशुद्धममलंस्पृष्टीक्षुधारे
वार्णानितलघुमुपाश्रमपेतदोषांडंयुधांशुविश्रुतीत्परितंतारिक्षमेवविध्वंशुविभवेत्सुलभेनवज्रतीक्ष्णाग्रीविमलमपेतसर्व
दोषधत्तयः प्रयततनुः सदेववज्रं पृच्छिस्तप्रतिदिनमेतिहस्यवदायुः आसम्यकं सुतर्ज्ज्वनधनधान्यगोपश्रुतां बालवनिविष
वाभ्रतस्करं उभयाभिरुदुरात्रस्यानिवर्तते कर्माण्यश्रुतीनां निरुयदिवज्रमपेतसर्वदोषविमयातंडुलविश्रुतिगुरुत्वमपिश्रा
स्त्रविदोषदतितस्य द्विगुणरूपकमसमग्रतुल्यं विभागहीनार्धतदर्धशेषं त्रयोदशं विशदतो धभागतश्चश्रुतिभागोयश

विनिश्चयो २

पृ० पु०
६५॥

तांशभागसहस्रभागोऽसमानयोगः। यत्तुल्ये द्वौ दशाक्षिः कृतस्त्वज्रस्य मूलप्रथमं प्रदिष्टं द्वाभ्यां क्रमाद्वा नमुपागतस्य द्वेका
रमानश्रयोऽयं नचापितुल्यैरेव वज्राणां धरणं क्रमः। अष्टाक्षिः सप्तपैर्गौरिः स्तदुक्तं परिकल्पयत्ययुः सर्वगोप्यैर्लै वज्रंतरतिधा
शिला। स्ववर्गसमस्तेपितस्य धारणमिष्यते। अमुनापि हि दोषेण लक्ष्म्या लक्ष्म्या द्वापितं। समूल्या द्वाभ्यां वज्रंतरतिवानवा प्रक
टानेकदोषस्य स्तुल्यस्य महतोऽपि वा समूल्या च तत्राभागावज्रस्य न विधार्यतोऽस्पृष्टदोषमलंकारे वज्रयद्यपि दृश्यते स्तनानां परि
कर्मांश्च मूल्यं तस्य भवेच्छुप्रथमगुणसंपदा भूपेतं प्रतिषेद्धं यत्समुपेतदोषा अजमाभरणेन तस्य राजोगुणा हीमणिर्ध्वभूषणा
यानां यो वज्रमधार्यगुणावदपि स्वतः प्रसूतिमिच्छत्या। अन्यच्च दोषो वेपितयश्चतुर्गोणे विमुक्ताश्च। अयमापुष्पागोणः तथागोमे
द्वेकेन च वेदूर्यस्फटिकाभां सको वेष्वापि पृथग्भिधैः धतिरुपाणि कुर्वेति वज्रस्य कुशलं लज्जनाः। परीक्षातेषु कर्तव्या विद्वद्भिः
मुपरीक्षकैः। क्रूरौ स्त्रेखनशिलाभिस्तेषां कार्यं परीक्षाणां पृथिव्याया निरन्तानिये चान्येतौ ह धातवः सर्वाणि विलिखेद्वज्रं वज्र
तेन विलिखाते गुरुतो सर्वरत्नानां गौरवाधानकारणं वज्रं तान्ये परीत्येन शूरयः परिसहते जातिजाति विलिखति नान्ये वि
लिख्यते वज्रं तेषां प्रतिवद्धानां धातवन्मध्यगामिनी। तीर्य कृतद्वारकया चित्कथं चिद्यदि जायते। तिर्यगा लिख्यमानानां सा
पार्श्वेति विहन्त्येतयद्यापि विशीर्णकोटिः सविंदुरेखा विवर्णा वा तदपि धनधान्यपुत्रनृकरोति संश्रुधौ वज्रः सोऽहमिने

नितो १

राम
६५

विस्फुरिताभिरामाजयथोक्तं कुलिशं दधानः। पराक्रमक्रांतपरप्रतापः समस्तसामंतभुवं भुनक्ति॥ ॥ उत्थादिमहापुराणे
वास्तुवज्रपरीक्षा॥ ६५॥ सुत उवाच॥ ॥ द्विपद्वज्रमृतवराहशंखमत्स्यो हि शक्त्या स्वमेव भूरितस्येव वक्त्रं च मूलमा
त्रा विदृश्यते रत्नपरस्य जातौ वेधं तु शक्त्युद्भवमवमेधते षोडशवेदवध्या नवदतितशोः। त्वं शसारनरेद्वैतिति मिप्रसूतं यच्च
शंखजयच्च वराहजातं प्रायोमुक्ता निजवतिता सोमस्थानि मांगल्यतया तथापि यामोक्तिका हजातया द्यौ प्रकीर्तितरत्न
विनिश्चयज्ञैः कंबूः स्वतेषु धने प्रतिष्ठं मुत्स्यते यच्च गजं कुंभात् स्वयानिमधः स्त्रविगुल्यवर्णं शंखं वृहल्लोकफलप्रभा
णो उत्पद्यते वाराणकुंभमध्यात् दद्यात्तवर्णप्रभया विहीनां एकं धरः श्रांगि सुरवावर्णो पीतस्य शरवप्रवरस्य गोत्रं मतगजा
श्रापि विशुद्धवर्णस्तमोक्तिकानां प्रभवा प्रदिष्टाः। पाटीनपृष्ठस्य समानवर्णं पल्लापकर्तुं लघुनातिस्त्रस्त्री उत्पद्यते वारिवरा
ननेषु मध्याश्रिते मध्वचराः पयोधः वराहदंष्ट्रा प्रभवसरिष्टं तस्येव देशी कुरवर्णतुल्यं। काचित्कथं चित्स्वभुवः प्रदेशे
प्रजापते शृकरकाद्विशिष्टः वर्षा पलानां समवर्णो भवत्कसारसर्वप्रभवं प्रदिष्टं तैवेन राद्विजानोपभोगोच्छाते ज्वरा
हंतिसमीनसावेज्ये षोडशगमनालं विशुद्धतंसंस्त्रानतां तु ज्वलवर्णो गोभां नितोतधौतप्रविकल्पमाननिस्त्रिंशधा
रासमवर्णो काति प्राप्यतिरत्ना निमहाप्रभानि राज्याश्रयेवाहनातिदुरापी पात्रं हिना पुण्यकृतो भवति मुक्ताफलस्या हि

गणपु. ॥
६६॥

शिरोन्नवस्य जिज्ञासयारलंखरं विविजैः शुभेमुहर्ते प्रयतः प्रलापात् रक्षविधाने सुमहद्विधाय हर्म्यापविष्टं कियते यदा तदा तदा महा
दुन्दुभिमेव घोषो विधुलता विस्फुरितो तरोलः पयोधरा भ्रातिविलंब विवेधेनैर्धनैराक्रियते तं तिरश्च नतं भुजंगानां विधातुधाना नवाधु
यानां पुष्पसर्गादोषा हि संतियस्याः शिशिरः समुच्छं मुक्ताफलं तिष्ठति पूज्यमानं नाभेति मेघप्रभवं धरित्रं विधुस्ततश्चिबुधाहरं
ति अर्चिः प्रभाना वतदीपिता गमादा तदुःखं विभाव्य विधाते जस्त्रिरस्तु हताशनं दुर्नक्षत्रा राप्रभवं समग्रं दिवायथा दीप्ति
कारं तथैव तमोवगाढास्वपितं निशासा विचित्रलाथद्युतिसारतो यच्चतुः समुद्राभरणोपपन्ना कृत्स्नानद्यास्या दिति निश्चयो
मेमूल्यमही तस्य सुवर्णोपराणां हीनोपियस्ते लभते कदाचित् विपाकयोगान्महतः शुभस्या सपत्रहीनो समही समग्रा भुनक्ति
तत्रिष्टातियावदेव न केवलं तच्छ्रभं नृपस्य भोगैः प्रजामपितस्य जन्मा तद्योजनानां परितः सहस्रं सवाननर्थो न्निमुखा करोति
नक्षत्रमाले च वित्रीणी कीर्णो दितावलि तस्य महासुरस्या विचित्रवर्णेषु विशुद्धवर्णेषु सप्तत्युः प्रयसो संपपात संपूर्णं चंद्रं
केशालकांतमपि प्रवेकस्य महागुणस्या तच्छक्तिमा सुस्थितमापबीजमासमासं पुराणं तराणि यानि यस्मिन् प्रदेष्टुं निधौ
पपात सुचारुमुक्तामणि रत्नबीजं तस्मिन् प्रयस्त्रो वधरावको एशुक्तो स्मृते मोक्षिकतामवापा स हि कनकतुषारलोकि कसोरा
शिकतामपारासरा को बरेपायं वाचकहम इत्याकारा स्तृष्टो शतपुद्गरं नोस्ति निष्कष्व ए प्रमाणं संस्थानगुणा प्रभाभिः १५

जा८

राम
६६

एतत्प्रयत्ने कर्तुं न पारसी कपाताललोकांतरं सीहले शुचिंतानतस्या करजा विज्ञेया रूपप्रमाणां पूजयंते तद्विद्वान् न च हि
वस्त्रं लिङ्गगुणो गुणोऽसर्वत्र सर्वोक्तया भवेति यत्कस्य शक्तिप्रभवस्य मुक्ताफलसंज्ञा चानेन समन्वितस्य मूल्यं सहस्राणि
तुरूपकाणां त्रिभिः शतैर्भूषणैः निषेवायन्मासकार्धं न ततो विहीनं तत्वं तं भागद्वयहीनमूल्यं यन्मासकार्धं निधुयात्सहस्रे
द्वे तस्य मूल्यं परमैः प्रदिष्टं अधोधिको दोषो हतमूल्यं त्रिभिः शतैर्भूषणैः अधिकं महस्यं हि मासिको न्मासि च गोवरस्य श्रानि वाष्टो
कश्चित्ता निमूल्यं अधोधिकं मासिकं सन्निभस्य संपूर्णविश्रित्यै श्रानां गुजाश्रयः श्रते द्वे मूल्यं परीतं स्पवदं तितजा
अधोधर्म्या कृतं शतस्या न्मूल्यं गुणोत्तमस्य सन्निभस्य यदि श्रोतुं शक्तिर्वेद नूनं धरणं तत्प्रवदं तिदा र्दिकाग्या अधिकं दश
भिः शतं च मूल्यं समवाष्टो त्यपि वा निशाम्य हस्तात् हि तुण्डशक्तिर्भवेद नूनं धरणं तत्प्रवदं तिदा र्दिकाग्या अधिकं दश
नुमूल्ये यदि न स्यात्तु गुणसंपदा विहीनं त्रिंशता धरणं मूल्यं शिकेत स्येति कीर्यते चत्वारिंशद्वे तस्या यो मूल्यं विनिश्चयः
चत्वारिंशद्वे छिन्नं त्रिंशत्तु मूल्यं न चेतसा धष्टिदिकरशीर्षः स्यात् तस्य मूल्यं चतुर्दश अशीतिर्न वति शेषरूपेति परिकी
र्तिताः एकादशस्यां श्रवचतयो मूल्यं मनु क्रमात् आचार्यतस्य कले मवततो अशो उज्ज्वलांतरस्यो जनया विपकी द्य
ष्टततो मदुतर्न शतादि उमूल्यः कुर्याद्यद्यहमनुमोक्षिकमात्रविधौ मल्लिभमसा पुटमध्यगतं तु कृत्वा पश्चात्तततनुततस्य

राम

गल्प
६३

विडालपत्ता अग्रेततः पयसितं विपचेत्तु धायां पंकततोपि पयसा शुचिभिः कोरणा शुद्धं ततो घिमलवस्त्रनिययेत्तोनम्यान्मोक्तिकं वि
पुलसद्गुणकांतिरुक्तं व्यातिर्जगादजगतां हि महाप्रभावसिद्धो विदग्रहिततः परयादया लुः श्वतका च समेतारं हेमांशज्जात
योजितैरसमध्योपधार्यैतमोक्तिकं देहभूषणं एवं हि सिंहलक्ष्मीपोकुर्वेति कुशलजनाः यस्मिन्नुत्तिमसंदेशकविद्वति
मोक्तिके उषोसलवलस्त्रे हे निशांतवाजपेज्जले ब्राह्मिर्मदनीयं तश्च कृवस्त्रोपवेष्टितं यत्तु नायाति वैवर्ण्यं विज्ञेयं तद्वद्वि
मं सितं प्रमाणवत्स्निग्धगुरुस्वरच्छुनिर्मलं तेजो धिर्कमुद्यतैरमोक्तिकं गुणवत्स्मर्यं प्रमाणवत्को वरश्चिमुक्तं सितं सु
वर्तमानस्त्रमेव धीं आनेतुरप्यावहति प्रमोदयन्मोक्तिकं सद्गुणवत्प्रदिष्टं एवं समस्तेन गुणोदयेषु यन्मोक्तिकं योगमुपाग
तं स्यात् न तस्य भर्तारमनर्थजात एकोपिकश्चित्समुपैति दौषः ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे मुक्ताफलपरीक्षा ॥ १५
सुत उवाच दिवाकरस्तस्मै महामहिम्ना महासुरस्यो तमरत्नबीजं असूय हि त्वा चरितं प्रतस्त्रु निस्त्रिंशमूलेन न भस्मलेन
जिह्वासुराणां समरे ध्वजस्त्रं निर्जावलोपोद्धतमानसेन लेकाधिपनाथकथं समेत्य स्वभो नु मेत्य प्रसभं निरुद्धः तत्सिद्धं हलि
चास्तनि तंबवीवा विशोभितागाधमहाभ्रदायां पूगक्रमाद्भुतदृश्यायाममोच सूर्यः सूरिदुतमायां ततः प्रभृति साग
गातुल्यपुष्पफलोदया नान्मारावणागोति प्रार्थमानमुपागता ततः प्रभस्तेषु च शर्वरीषु कुलानिरत्नैर्विधितानि तस्याः

राम
६३

सुवर्णानाराचशोते रिवांतर्बहिः प्रदीप्तैर्निशिता निभांति तस्याजले मज्जलचतुरागा भवंति तोयेषु च पर्परागाः सौगंधिको
द्भाः कुरुविंदजाश्च महागुणास्फाटिकसंप्रभृताः वधूकगुंजा मुकलेदगोपजवाशशासकसमवर्णो शोभा भ्राजिष्वादा
उमबीजवर्णो स्तथापरोक्तश्चुकपुष्पभासः सिंदूरपद्मात्पलकुकुमानालाक्षारसस्यापि समानवर्णीः सांदेपिरागो प्रभया
स्वयैव भवंति लक्षाः स्पृष्टमध्यशोभाः भानोश्च मोसोमनुवधयोगमासाद्यश्चिप्रकरेण दूरं पाशा नि सर्वाण्यनुरजयंति
गुणोपपन्नाः स्फाटिकप्रसृताः कुसुंभलीलावतिमिश्ररागाः प्रत्यग्रकां वरतुल्यभासः तथापरतुल्यारकं टकारिपुष्पादिषो हि
गुल्वदिषो न्ये चकोरपुष्को किल सारसानां नेवावभासश्चुतयश्च केचित् अन्ये पुनर्नीमिव पृथितानां तुल्यादिषो को
कनदोत्तमानां प्रभावकाठिराण गुरुत्वयोगैः प्रायैः समाना स्फाटिकोद्भवानां आनीलरक्तोत्पलचारुभासः सौगंधिको ज
मलयो भवेति कामस्तारागः कुरुविंदजेषु सते स्यादकस्फटिद्रवेषु निवार्चनोत्तर्वहनां भवंति प्रभाववर्णो पुनतैः समस्तैः ये
तुरावलागगायां जायते कुरुविंदकाष्ठपद्मरागधनरागो विभ्राणाः मुपटार्चिषः वर्णी नुयापिनः स्तोषो मंददेशे तथापरं न जाय
ते न ये केचित् मूल्यदेशमवाप्नुत तथैव स्फटिकोद्भानंदेशोत्तं वरसंज्ञके सधर्माणः प्रजायते स्वल्पमूल्याहिते स्मृताः व
र्णो धिव्यगुरुत्वं च स्निग्धता समता कृत्वा अविभ्रता मल्लारमणीनां गुणसंग्रहः एकैकं राशित्वमलोपदिधाः प्रभावमु

ग० पु०
६६।

क्ताः पुरुषा विवाणाः न ते प्रज्ञा गाणाया भवन्ति समानतो याति गुणोः समस्तो दोषो यस्य प्रज्ञवे मणीनां प्रतिरूपका विजातयः
प्रयत्नेन विद्वान्पुलकयेत् कलशपुरोद्भवसिंहलतुंबुरुदेशयमुक्तपानीयाः श्री पूर्णकाश्च सदृशा विजातयः प्रज्ञागा
णोत्तुसोपसर्गात् कलशाभिधानमाताभ्रमावाद्यितुंबुरुच्छंकाष्पयति यासो हलदेशजातमुक्तमिधानं न भसः सभावा
त् श्री पूर्णकंदासविनाशतद्वा द्विजातिं लिंगाश्रय एष मेदः यस्तमिका पुष्पति प्रज्ञागोयोमानुषाणां मिषपूर्णमध्यः स्त्रे
हः प्रदिग्धः प्रतिभाति यथा वा प्रघृष्टः प्रजहाति दीप्तिं अक्रांतमूर्ध्नी च तथा गुलिभ्यां यः कालिकापाश्वगता विभक्तिं संप्रा
प्तवाक्ष्यतथानुशतिं विभक्तियः सर्वगतास्तथैवा तुल्यप्रमाणस्य चतुश्च जातयो वा गुरुत्वेन भवेत्तुल्यं प्राण्यापिरलकारताम्
जातिं लक्षणगुरुत्वेन गुणो न विद्वान् नयति स देहे शालयां परिलेखयेत् स्वजातकसमुद्येन लिखेत् परस्परं वज्रं विद्वद्वर्वा
पि विमुक्त्यनेन को रतेत् ॥ ननु क्सेपलं स्नने कतु प्रज्ञागो तु नील्योऽजात्यस्य सर्वे पिमाणे न जातयः संतिसमानवर्णाः तथा
पिनान करणाथैव केद प्रकारः परमः प्रदिष्टः गुणोपपन्नं मेहावरं आमलित्वा धार्योपि गुणोपि डाड्यः न कोस्तमेनापि
सहावरत्वं विद्वान् द्विजातिं विभयात् कदाचित् चां डालाकोपियथा द्विजातिं समेत्य भरणं पिहं त्यगत्वा तत्तथा मणी ॥ राम
मृरिगुणोपपन्नं मावोति विद्वान् विद्वान् द्विजातिः सपत्न्यमधिष्ठिता धिवासं प्रसादवृत्तावपि वत्तमानं न प्रज्ञागस्य महत्

द्विजा २

राम
६६।

एष्यवर्तमानपास्यपती कदाचित् दोषोपसर्गप्रज्ञवांश्च एतेनोपद्रवास्तं समाभिदवंति गुणोः समुन्नेतितचानुरागो यः प्रज्ञा
गं प्रयतो विभक्तिं वज्रस्य यत्तुल्यं संरचयो नैमूल्यं समुत्पादितगो रवस्य तस्य प्रज्ञागस्य महागुणस्य तमासकस्या कलित
स्य मूल्यं वा तदिष्टुपपन्नं हंमपिरलं प्रज्ञास्यते ताभ्यामिषदपि भृष्टं मपिरलं प्रज्ञास्यते ताभ्यामिषदपि भृष्टं मपि भू
ल्यात् प्रदीयते ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे प्रज्ञागपरीक्षा ॥ ११ ॥ सुत उवाच ॥ हानवाधिपतेः पितृमादाय भु
जगाधिपः द्विधा कुवेन्नित्यो मसत्वरं बाहु कियेयो सतदा स्वशिरोरत्नं प्रभादीप्ते न भो बुधो राजतः समहानेकः खंड
सेतुरिवा बभौ ततः पक्षिनिपातेन संहरन्निवरोदसी गुरुत्वन्यनगे इत्यप्रहर्तुमुपचक्रमे सह सेवमुमो च तस्यापिं डसु
रमात्यक्त तस्य क्षपादपायी नालिका चर्गै नगंधर्वा सितायी वरमाणि क्यगिरं तु पत्यकायी तस्य प्रपात समनंतरं
कालमेव तद्दृष्ट्वा लयमतीत्यरमासमी पारुष्टान् शितेरुपपयो धिती रलेखं तत्प्रत्ययान्मरुता करतां जगाम तत्रै
व किंचित्स्यतस्य पिता दुष्टयजया हततोगुरुत्वात् समुच्छाय रितिसह सेवधारणारं ध्रुयेन प्रमुमो तस्यैव तत्रा
कगोरश्रुककंठो शरीष पुष्पस्वघात पृष्ठचराणां डुलशो बलानी कल्हारसाम्यक भुजगभुजी च यत्र प्रात विपोमरुता
ताश्रुभदा भवन्ति यद्यन्यभोगी इभुजा विमुक्तं पपात मुक्तं पितृभुजगाधिपस्य तस्याकरस्या तितरी शंदेनो दुस्वा

गणपुं
६९

स५

5

पलभ्यश्चमेदेवमुक्ताः। तस्मिन्मरकतस्त्रानेयत्किंचिदुपजायते। तत्सर्वंविषरोमानांप्रशमायप्रकीर्त्यते। सर्वमंत्रोपाधिगतो
यन्नन्नक्षयधिकित्वांमहादिदंश्रुभवंविषंतेनश्राम्पिता। अन्यदप्याकरतत्रयदोषैरपवर्जितं। जायतंतत्पवित्राणांमुक्तमं
परिकीर्तितं। त्र्यस्तंहरितवाणंकोमलमरिचिदजटिलं। कांचनवर्णस्य। तःपूर्वमिवलक्ष्यतेयज्ञायुक्तंमरुत्तानगुणैः। समस
गंगोरवेणाहीनं। त्रिविधैःकरस्पर्शात्पूरयति। सर्वाश्चमेदीत्याहाच। हरितभावयस्यातर्पिनिहिताभावेदीप्तिः। अरिरप्रभा
नवशाडूलसं। भाषाति। यच्चमनसप्रसादविदधाति। निराश्रयमपि। मार्जतंमरकतमहागुणमिति। रत्नविदामनोदृतिः। वर्ण
रपातिमहत्वाद्यस्यात्स्वच्छकरणाविधानं। साम्रक्षि। धविशुद्धंकोमलबहिर्प्रभादिसमकीर्तिं। बलज्वलयाकांक्षासांझा
काराविभाषयाभाति। तदपिनगुणस्त्वसंज्ञानमाप्नोति। हरयादृशीपूर्वसकलकठोरमलिनैरुक्षपापाणां कर्करापोतं
दिग्धं। वज्रालाजिलुनामरकतमेवंविधं। वगुणोयत्संश्रिः। त्रोषितरत्नमन्यमरकताभवेत्। श्रेयस्त्वामेनैतद्वार्यं। केतव्यं
वाक्यं। चनाभे। तत्कपुत्रिकाचतद्वर्णसमयोगतः। मणोरमरकतस्यबलक्षणायाविज्ञानतः। तस्मैमनवादृष्टादृष्टिचुज
तिपुत्रिकालाघवेनैवैकाचस्यश्रुत्वाकर्तुर्विभावना। कस्यचिदनेकरूपेर्मरकततनुश्चतोगुणावर्तः। त्रिषष्टि। कस्यानांतु
वैषम्याभ्युपेतवर्णस्या। वज्राणिमुक्तासंत्यन्ययन्कवी। रश्मिजातयः। तेषानाप्रतिवर्णानांभ्रातवत्यधोगमिनी। रुजुत्वा

राम
६९

त्रैलोक्ये चित्कथं चिदुपजायते तिर्यगालो क्यमानानां सद्यश्चैव प्रणयति स्नानाचमनजपोपूरक्षामंत्रक्रियाविधौ दृढ
द्विर्गोहिरण्पातनिकुर्वन्निःशब्धना निवदेवापित्रातिथेयपुगुरुपां प्रजननेषु च बाध्यमानेषु विविधे दोषजाते विधा
इवैः दोषहेतुगुणैर्युक्तकौचनप्रतियोजितं सद्यमेविवरद्विधायैर्मरकतबुधे लुब्धया पद्मरागस्य च नुत्यमुपजायते
लभ्यते स्पष्टं चित्तं तस्यात्तु गौर्मरकतं युनं यथाच पद्मरागानां दोषैर्मूल्यं प्रलीयते नतोऽस्याध्यधिक्यं हानौषैर्मरकते
प्रेवत ॥ इत्यादि महापुराणां गातुं मरकतपरीक्षास्तुत उच्यते ॥ तथैव सिंहकंठकरपल्लवाग्रन्या नूनवानकवनं कुसु
ममवाले दिशेषपातदितिसंस्थितोक्तं कोतं श्रोतुं कुक्षीरजसमं धातुं नैव युग्मं तत्पयादुष्यति गोमनवी विष्णोः सावित्रा
रिणां जलनिधनुषकच्छमिः प्रोद्भिन्नकंठकवनप्रतिबहु छेरवासां देवैर्नोक्तं माणिरत्नवती विष्णोः सावित्रा ज्वह
रमद्दसनासि फेगशां ज्युधांगहरकंठककापपुष्पैः सुकृतैश्च कुसुमैर्गिरिकोणिकाया तस्मिन्मन्त्रे मणयः
सदृशावभासः अन्यप्रसन्नपयसः पयसां निधातुं बुद्धिः शिविगणप्रथमास्तथान्ये ॥ नीलीरसप्रभरबुद्धि
तास्यैव चित्तथासमदकोकिलकंठतासः एकप्रकृता विस्मयवर्णा गोमावभाषिणा जायते मणयस्तस्मिन्
नीलीरसमहागुणाः स्यान्वाणाश्चिच्छां धकं नूनां तासं संयुताः आदिकापातककायावर्णदोषैश्च दूषिताः
नत एवञ्च जायते मणयस्तत्र प्रहरयः शास्त्रसंबोधि ताधीयः स्नान्यत्रोसंति धीरयः धार्यमाणस्य पद

ग० पु०
७०

शः पद्मरागमणोगुणाः धाराणादिद्विनीलस्यतामेवाप्नोतिमानवाः यथाचपद्मरागमणो जातयेत्रितयं भवेत् उद्वनीले चपितथा
इष्टव्यमविशेषतः परीक्षाप्रत्यक्षेयश्चपद्मरागः प्रवृत्तस्यते तएवप्रत्ययोदृष्टोद्वनीलमणोरधि यावत्तश्चक्रमेद्विपद्मरागप्र
योगतः उद्वनीलमणोस्तस्मात् क्रमेतमुमहतरं तथापिपनपरीक्षाशृंगणानामतिवृद्धय मणोरलोसमाधेयः कथंचिदपि
कश्चन अग्निमात्रापरिज्ञानेदाहदोषश्चद्विषितः सोनशोयभवेत्तुः कर्तुः कारयितुस्तथा काचोत्पले करवीरस्फटिकाद्याः
उहबुधैः सर्वेद्वयोः कथिताद्विजातयस्मै सदृशामणिनेद्वनीलेन गुरुतारकमिणभावावेतेषां नित्यमेवविज्ञेयो कावाद्य
थावदुत्तराविवर्द्धमानोविशेषेण उद्वनीलोयथाकश्चित् विमत्यातांश्वर्णांतराक्षणीयोतथाताम्रकवीरात्पलउभो य-
स्यामध्यगताभातिनीलस्यं द्युधप्रभा तदिद्वनीलमित्याहर्महार्धभुविदुर्लभं यस्तवर्णास्यभूयस्ताक्षरेषातगुणोच्छितः
नीलतांतनयेत्सर्वमहानीलसु उच्यते यत्पद्मरागस्यमहाद्युतस्पृष्टं भवेन्माषसमन्वितस्य तदिद्वनीलस्यमहागुण
स्यसुवर्णसंख्याकुलितस्यतुल्यं । इत्यादिमहापुराणगारुडउद्वनीलपरीक्षा १५ सुतउवाच । वैदुर्यपुष्कर
गाणां कर्कतभीष्मकपदपरीक्षाब्रह्माणप्रोक्ताव्यासेन कथिताद्विज कल्यातकालश्च भित्तुगुराशिनिद्रावकल्यादिति
जस्यदानात् वैदुर्यमसन्नमनेकवर्णाशोभाभिरामद्युतिवर्णावजं अविदुरवैदुर्यस्यगिरिरुद्रंगवेधसः कामभूतिकसी
माननुतस्यनादसमं हत्वाशकारः सुमहान्गुणाः । अमोदुतरितो लोके लोकत्रयविभूषणाः तस्येवदानं पतनिनेदानु
व१

राम
७०

रूपप्रावृद्धयोर्धरद्विजितवातुरुपः वैदुर्यरत्नगणायोविविधावभासा तस्मात्कलिंगिनिउवहाउवसंबभूवुः । पद्मरागमुपादा
यमणिवर्णाहिपक्षितो मवास्तावर्णोभोभाभिवैदुर्यमनुगच्छति तेषांप्रधानं शिरिकंठनीलं यद्वाभवद्वेणुदलप्रकाशं
नामाग्रपक्षप्रतिमाश्रियोमनतप्रशस्तामणिशास्त्रविद्विः गुरावाच वैदुर्यमणियोजयतिस्वामिनेवरभाग्ये दोषेषु
कोदाघस्तस्माद्यत्नात्परिक्षेतो गिरिकाशिगुणालोकास्फटिकाश्चधूमनिर्भिन्नाः वैदुर्यमणिरत्नेविजातयस्यभि
भासीतिः लिख्याभावात्काचक्रुधभाराच्छिष्टपालकेविद्यात् गिरिकाचमदीप्तितास्फटिकं वर्णोज्वलज्वलेनयुद्विनी
लस्यमहागुणस्य सुवर्णसंख्याकरितस्यमूल्यं तदेववैदुर्यमणोः प्रदिष्टं पर्वद्वयान्माषितगौरवस्याजस्यस्यसर्वपिम
णास्तयादिकं विजातयस्येति समानवर्णात् तथापि नानातरणां यमवभेदप्रकारः परमप्रदिष्टः तथापिलक्ष्यस्यसदा
विनाय्याह्वयप्रक्षेपो विदुषां रणास्त्रहप्रभेदेलघुताम तत्त्वविजातिलंगं वलुसाविजन्यं कुशलाकुशलं प्रज्यमा
नाप्रतिपेक्षसंक्रियांगः गुरावाच स मुद्वलभंतगणायोनांतरमेवमूल्यभिन्नाः क्रमशः समतीववर्तमानाः प्र
तिवृद्धाणि वंधकेन यत्नात् यादिनामभवति दोषहीनामणायः शङ्कुणाभाभुवन्तिमूल्यं आकारान्समतीतानामुद
वेस्तीरसंभिधाभूत्यमतन्मणीनां तु न सर्वत्रमहीतलो सुवर्णमनुनापस्तप्रोक्तः शोउषं माषकृतस्यसमतीतमाभा

राम

राम
॥७९॥

क्षतयेनरायेते पूजिता बह्वचना बह्वर्वाधवाश्च नित्योज्ज्वलाः प्रमुदिता अप्रपिते भवन्ति ॥ एके परस्परं विवृता कुलनी लनील भासः पुष्पा
 नुरागलुलिताः कलुषा विरूपाः तेजोतिदीप्ति कुलपुष्पिविहानवर्णा कर्कतनस्य सद्ग्रावपुरु इहति ॥ कर्कतनयदिपरीक्षितवर्णा
 रूपप्रत्यग्रभास्करदिवाकरमुप्रकाशं तस्यापमस्य भणिशास्त्रविदामहिम्ना तुल्यं तु मूल्यममितं ज्वलितस्य कार्य ॥ ॥ इ
 त्यादिमहापुराणो गारुडे कर्कतनपरीक्षा ॥ ॥ सुत उवाच ॥ हिमवत्युत्तरे देशे वीर्यपातितं सुरद्विष सप्राप्तमुत्तमानामो
 कारत्वं भीष्मरत्नानां श्रुत्वाः शंखा ज्वलननिष्ठाः सोनकावसन्निभाः प्रभावंतः प्रवर्तितस्तस्तरूणावद्यनिभा भीष्मपाषाणाः ॥ ॥ ७५
 हेमादिप्रतिबद्धाः श्रुद्धमपि श्रुद्धया विधत्तेयः भीष्ममणिग्रीवादिषु संपदसर्वदा लभते विषमाशोभांते यत्वरणपनिवासिनः
 समीये द्विपद्वीपध्वजशरभकुंजरसीहव्याघ्रादयो हिंसाः तस्यात्कलभर्गतनो भवन्ति भयं न चारुखी नि समुष्णी भीष्म
 मणौ संप्राप्ता पितृपतापितृणां तस्मिन्नेव वासि की भवति शैवलवलाहका भैरवपुष्पितप्रभं प्रभाहीनां मलिनघृतिविव
 र्णां दुरात्परिक्लंयेत् प्राज्ञः मूलं प्रकल्प्य मेधां विबुधवरे देशकाला विज्ञानात् दूरभूतानामिह किंचित्त्रिकटप्रस्ता
 ना ॥ ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे वैद्योदिपरीक्षा ॥ ॥ सुत उवाच ॥ पुण्येषु पूर्वतवरपुत्रानि मृगासु ख्यानां त
 रेषु च तद्योत्तरप्रदेशगत्वा तं संख्यपितोश्च नवरा भुजगैः प्रकाशं स एव्यदानवपाते प्रतिशे प्रदेशो दालो तं सागदर बल

कल्पकाकालगादोगंजांजनशोडसमानवर्णाः बांधववर्हि कदलीमदशावनासाएतेप्रशक्तापुलकाः प्रसृताः शोखाञ्ज
संगार्कविचित्रभंगाः सूत्रेनुपेताः परमाः पवित्राः मांगल्ययुक्ता बह्वभक्तिवित्रा वृद्धिप्रदास्तेपुलका भवन्ति काकश्वरासभ
शृंगालचक्रोग्ररूपेर्गंधः समोसरुधिरादमुखे रपता मत्पुप्रदाह्यविदुषापर्विर्हनीयामूल्यफलस्य कथितवशातानिपं व
॥ उत्पादिमहापुराणगारुडेपुलकपरीक्षा ॥ सुतवाच ॥ हतभुकरूपमादापदानवस्य यथेप्सितो नर्मदायां
निविक्षेपकिंतिदिनादिभूषिषु तत्रेङ्गापकलितं श्रुकवक्रवर्तं संस्त्रु नवत प्रकट एव समानमात्रं संस्त्रु नवत प्रकट एव स
मानमात्रं नानाप्रकारविहितं रुधिराक्षरत्नमुधृत्य तस्य खलु सर्वसमानमेव मध्यस्थपांडुरमतीव विशुद्धवर्णं त्वेदं नी
लसदृशं पटलं तुल्ये स्यात् एष्वर्थे भूयज्जननं कथितं तदेव पश्यं च तत्किल भवेत्सालज्ज्वंती ॥ उत्पादिमहापुराणग
रुडेपुधिराक्षपरीक्षा ॥ सुतवाच ॥ कावेरोपित्यवनची नलेपालभूमिषु लांगलिद्वारकमेदोदानवस्य प्रयत्नतः आ
काशमुद्रतेनाक्षमुत्पन्नं स्फुटिकंततः मणालशोखवर्णं च किंचित् वरातिगन्धितं नतुल्यहिरत्नानां मथवापापनाश
नं संस्त्रुतं शिल्पिनसव्यामूल्यं किंचित् लभेततः ॥ पुराणगारुडेस्फुटिकपरीक्षा ॥ सुतवाच ॥ आदायशो
षस्तस्माद्ययस्मात्कमलादिषु विक्षपतत्र जायते विदुमाः समहागुणाः तत्र प्रधानं शशलोहिताभं कुंजाजपाण्डुषु

निकेप्रदिष्टीमनीलकंदेवकलोमकं वस्त्रानानितेषु प्रसक्तं सुरागां अन्यत्र जातं तनतत्प्रधानं मूल्यं भवेच्छिल्पविघोपयोगात् प्र
सक्तं कोमलं स्निग्धं सुरागां विदुमंहिता धनधान्यकरं लोकविघातिभयनाशनं परीक्षापुलकस्याका तुवेराख्यस्य वमणः
स्फटिकस्याविदुमस्परत्नज्ञानाय शोभनका ॥ उत्पादिमहापुराणगारुडेपुलकपरीक्षासमाप्ता ॥ सुतवाच ॥ सर्वतीर्थनि
वक्ष्यमिमांसातीर्थं तिमोत्तमा सर्वत्र सुलभा गंगा त्रिपुच्छानेषु दुर्लभा गंगाद्वारे प्रयागे च गंगासागरसंगमे प्रयागपरमती
र्थमतानां भक्तिमुक्तिदं सेवनात्कृतपिंडानां पापभित्कोमदन्तर्णां वाराणसी परंतीर्थं विश्वेशाय च केशवः कुरुक्षेत्रं परं
तीर्थं दानाद्यैर्भक्तिमुक्तिदं प्रभासं परमतीर्थं सोमनाथं हितावती द्वारका च पुरीरम्या भक्तिमुक्तिप्रदायिका प्राची सरस्वती पु
र्या सप्तसारस्वत परं केदारं सर्वपापघ्नं शोभलग्राम उत्तमः नरनारायण तीर्थं युकोवदरिका श्रमं श्वेतद्वीपं पुरीमायाने
मिषं पुष्करं परं अयोध्या तीर्थं तीर्थं चित्रकूटं च गंगामती वेनापकं महातीर्थं वाराणस्यां श्रमं परं कांचिपुरी तु गंगामती
शोलेन लतं तु वरामेश्वरं परं तीर्थं सर्वपापप्रणाशनं महेंद्रं परमतीर्थं वेगं संतीर्थं मुक्तः ॥ कृतशोचं मुक्तिदं च गार्धारी च द
उक्तः भगुतुंगं ब्रह्मतीर्थं तीर्थं चामरकुंठं पुष्पापि न्यामहाकालः कुञ्जकेशी धरोहरिः कुञ्जो वरं महातीर्थं कालतीर्थं च का
मदं महाकेशं च कावरी च द्वाभागा विपाशिपाण्का प्रचमहातीर्थं ब्रह्मशं दवि कोठरं मथुरा च पुरीरम्या शोपाश्च वमहान

॥ भा० पु० ॥
५७२ ॥

हः जंभूसरो महातीर्थानि तीर्थानि विद्धि च स्वर्यः शिरोमणो देवा हरिश्च तत्पति एतेषु च तथान्येषु स्नानदानं जपस्तपः पूजाश्च
इति पितृदानं सर्वं भवति चाक्षयं शालग्रामं सर्वदं स्यात् तीर्थपशुपतेः परं कोकामुखं च वाराहं मुंडीरं वा मिश्रं कोलाहदं महाविष्णु
मंदारं मधुसूदनं कामरूपं महातीर्थं कामाख्या पत्रं तिष्ठति पुद्गवं न कतीर्थं कतिर्यश्च यत्र च विरजं च महातीर्थं तीर्थं श्रीपुर
पातमः महं इष्वंतस्तीर्थं श्रीरिवोपत्रं तिष्ठति पुद्गवं न कतीर्थं कतिर्यश्च यत्र च विरजं च महातीर्थं कावरी च नदी परा
गोदावरी महातीर्थं पयोष्णी वरदानदी विंध्यापहरतीर्थं नर्मदा भेद उत्तमः गोकर्णं परमतीर्थं तीर्थं माहिष्मती पुरी कालंजले
महातीर्थं योषोणी विरदानदी कृतार्थं मनुजं कृतशौचं मुक्तिदं च शांडधारं च दंडकं विरजं सर्वदं तीर्थं स्वर्णाक्षस्तीर्थं मुत्तमं
नंदातीर्थं मुक्तिदं च कोटितीर्थं वरप्रदानं सिक्खं च महातीर्थं गोवर्द्धनं मत्तः परं कृष्णावणी भीमरथी गंडकाया विरावती ती
र्थं विंदुसरी पुण्यं विष्णुपादोदकं परं ब्रह्मध्यानं परतीर्थं तीर्थं मिडियनिग्रहः दमतीर्थं च परमं भावशुद्धिः परमताज्ञान
हृदयान्न जलराग द्वेषमलापहेयः स्नातिमानसं तीर्थं सियाति परमां गतिं इदं तीर्थं प्रदने तियेन रामे ददं शिनातपी वि
घायते तीर्थं गमनं तत्फलं च युतं सर्वं ब्रह्म तियेवेति नतीर्थं तस्मिन् च न एतेषु स्नानदानादिभ्योऽप्युपमया स्यात् सर्वानघः
सर्वशला तीर्थं विवाहं सवितं श्रीरगाथ हरस्तीर्थं तापी अष्टमहानदी सप्तगादावरी तीर्थं तीर्थं गालगिरेः परं महालक्ष्मी

रामा
७२॥

पत्रदेवी प्रणीता परमानदी सप्तगादावरी तीर्थं सहादेव देवदेव शंकरवीरः पुरेश्वरी गंगाद्वारे कृष्णाक्षे विलुके नीलपर्वते
स्नात्वा कनखले तीर्थं स भवं पुनर्भवेत् ॥ सुतवाच ॥ एतान्यन्यानि तीर्थानि स्नानाद्यैः सर्वदं नास्ति श्रुत्वा ब्रवीद्वरब्रह्मा
व्यासं दृष्ट्वा दिसं पुरा एतानि कृतानि तीर्थानि पुनस्तार्थं तमोत्तमं गायारवाह सर्वेषां मक्षय्य ब्रह्मदं परं ॥ इत्यादि
महापुराणो गारुडं सर्वतीर्थं महात्म्यं समाप्ता ॥ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सारात्सारं तं रं व्यासं गायामाहात्म्यं मुत्तमं प्रव
क्ष्यामि समासेन भुक्तिमुक्तिप्रदं श्रुत्वा गायामुरो भवसर्वं वीर्यवान् परमः सत्तापस्तप्यन् महाघोरं सर्वभूतोपतापनां तपस्तपसा
पिता देवास्ते द्विधा र्धं हरिगतं च शरणं हरिभूते तां सवितं वा शिवात्मभिः पातितं तस्य महादेहे तथेत्सु सुरा रं हरिं कदाचि
च्छिवपूजार्थं क्षीराध्वेः कमलानि च आनीय निकटे दशायानं च करोद्धनं विष्णुमाया विमूढो सौ गदया विष्णुनाहतः
अतो गदाधरो विष्णुर्गोपायं मुक्तिदं स्मृतः तस्य देहं लिंगरूपी स्मृतः तस्युद्भूतं पितामहः जनार्दनश्च कालशस्थान्यः
प्रपितामहः विष्णुश्चाथ चं मर्यादां पुण्यं चैत्रं च विष्णुति यज्ञं श्राद्धं पितृदानं स्नादनादिकुरुत नरः सस्वर्गं ब्रह्मलोकं
च भगच्छे भ्रकं नरः गोपातीर्थं परं ज्ञात्वा यागं च कुरु पितामहः ब्राह्मणान् पूजयामास साविगंधमुपागतां महानदीं र
सवहा स्पृष्ट्वा वाक्यादिकं ततः भक्ष्यं वाक्यं फलानां च कामधेनुं स्तथा सज्जतां पेचक्रं शोभातीर्थं ब्राह्मणं भ्योददौ प्रभुः

॥ ७० पु० ॥
॥ ७४ ॥

धर्मयोगे पुनो मातु प्रतिगृह्यधनादिकं स्तेता विप्रस्यथा स्तथासा गवायां ब्राह्मणास्तकः माभूत्रैः पुत्रिषी विद्यामाने त्रैः पुत्रैः
ने युष्माकस्माहो रिबहानदीणाधारापवतः शिते स्तनाद्यितो ब्रह्मानुग्रहं कृतवान् प्रभुः लोकपुण्यागवायायश्चिह्नो ब्रह्मलोक्याः
युष्मान्मे पुजयिष्येति नेरहं सजितः सदा ब्रह्मज्ञानं गवायां गौणं महामरगतं थासास पुसाफुरुक्षेत्रे मुक्तेरेषां चतुर्विधा समुद्राः
सरित्सर्वे वापीकूपकूटानि च स्नातुकामा गवायां तथैवास्यति न संशयः ब्रह्महत्यासुरापीनस्तैर्ययुवगनानामः पापं तत्संराज्जो
योग्याश्चाहो हिनं यतिश्च संस्तुता मया यि च प्रभु चौरहताश्च ये सपदं गवायां ब्राह्मणैः सर्वे व्रजति गवायां पिंडं दामे नयत्
लंलभते नरः नतच्छ्रयं मया वक्तुं वषं कोटिं शतैरापि ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडगीयामाहात्म्ये ब्रह्मोवाच कीटं कपुगयापुण्या
पुराणं गुरुदेवनं विषयं च वनं पुण्या नदीपुण्या पुनः पुनः सुउष्ट्रं च पूर्वस्मिन् पश्चिमे दक्षिणे चैव आहो कोशद्वयं मानं गवा
यो पारं कर्मितं पंचकोशं गवाक्षत्रं कोशमेकं गवायां शिरः तत्र पिंडं प्रदानेन तं प्रभवेति शिवाश्चती न गार्जुना दगाश्चैव कृपाचोत
रमानसात् एतद्व्याशिरः प्रोक्तं फग्लुतीर्थं तदुच्यते तत्र पिंडं प्रदानेन पितृणां परमाप्तिः गवागमनमात्रेण पितृणां
मानाणां भवत् गवायां पितरूपेणा देवदेवो जनार्दनः तं दृष्ट्वा पुं उरीकाक्षं मुच्यते वैकुण्ठयात्रा कथं मार्गं गवायां शिष्टं दृष्ट्वा रुद्र
पदादिके कालेश्वरं च केदारं पितृणामानाणां भवत् ब्रह्माणं पूजयित्वा च दृष्ट्वा पितामहं देवं सर्वपापैः प्रमुच्यते लोकं च

राम
७४

नामयं गतिं दृष्ट्वा च प्रपितामहं तथा गदाधरं देवमाधवं पुरुषोत्तमं तं प्राणाय प्रयत्नेन न भूयो जायते नरः मौनादित्यं महात्मानं क
नकार्कं विशोषतः दृष्ट्वा मोनेन विप्रर्षिपितृणामानाणां भवत् ब्रह्माणं पूजयित्वा च ब्रह्मलोकं मवाप्नुयात् गवायत्री प्रातरुच्छा
ययत्कपत्रपतिमानवः संध्याकृत्वा प्रयत्नेन सर्वदेवफलं लभेत् न गच्छामि श्वरं दृष्ट्वा पितृणामानाणामानाणां भवत् धर्मा र
णपं धर्ममीशं दृष्ट्वा स्था दृष्ट्वा नाना देवगंधेश्वरं दृष्ट्वा कोनमुच्यते बंधनात् राघवं दृष्ट्वा धरेणैव ब्रह्मलोकं न मे पितृ प्रभासे
शं प्रभासे च दृष्ट्वा यांति परागतिं कोटिशं शश्वं मेधेशं दृष्ट्वा स्था दृष्ट्वा नाना शानां स्वर्गद्वारेश्वरं दृष्ट्वा भुञ्जते भवबंधनात् रा
मेशं च गदालालं दृष्ट्वा स्वर्गं मवाप्नुयात् ब्रह्मेशं च तथा दृष्ट्वा मुच्यते ब्रह्महृत्पया सुउष्ट्रं च महत् च डी दृष्ट्वा कामानवाप्नुया
त् फल्ग्वीशं फग्लुचं उच्यते च गौरीं दृष्ट्वा च मंगलां गोमतिं गोपतिं देवं पितृणामानाणां भवत् अंगारे पंच सिद्धेशं गवायित्येग
जंतया माकं देयेश्वरं दृष्ट्वा पितृणामानाणां भवत् फग्लुतीर्थं नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवगदाधरं एतच्च किं नु पुंयं नृणां सुकृत्कारि
णा ब्रह्मलोकं प्रयांति ह पुरुषोत्तमं विंशतिं पृथिव्यायां नितो र्या निये समुद्राः सरांसि च फग्लुतीर्थं गमिष्यंति वारमेकं दिनं
दिने पृथिव्यां च गवापुं पंगवायां च गवाशिरः श्रेष्ठं तथा फग्लुतीर्थं तं भुवं वामुरस्य हि उदी विकनकानद्यानां भित्तीर्थं
च मध्यतः पुंयं ब्रह्मसदस्तीर्थं स्नानं स्नात्वा ब्रह्मलोकं दक्षिणे पिंडादिकं कृत्वा पितृणामानाणां भवत् तथा क्षयवटसिद्धिं

रा

ग ३१
१७५॥

ब्रह्मलोकं नयेत् पितृणां हंमतीर्थं नरत्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते। कोटिर्धर्मदालोले वैतरिण्यां च गोमके। ब्रह्मलोकं नये
 द्वाडी पुरुषानेकविंशतिना ब्रह्मतोर्थं रामतीर्थं आग्नेयसोमतीर्थके। आडी रामहृदे ब्रह्मलोकं पितृकुले नयेत्। उत्तरमान
 से आडी नभ्यो जायते नरः। दक्षिणो मानसे आडी ब्रह्मलोकं नयेत् पितृनां स्वर्गद्वार्यानि। आडी ब्रह्मलोकं नयेत् पितृ
 कामतीर्था कृद्भस्मिन् हृदे तारयते पितृनां ध्वंशे रतया आडी पितृणामानुषा भवेत्। आडी च धेनुकारणपे ब्रह्मलो
 कं पितृनयेत्। गाधे वैवसावि च्येतीर्थे सारस्वते तथा। स्नानं संध्यातपे पाकं च आडी चैकोत्तरं गती। पितृणां तु कु
 ले ब्रह्मलोकं नयेत्। मानवः। ब्रह्मयोनि विनिर्गच्छेत् प्रयतः पितृमानसः। तर्पुं इत्वा पितृदेवानेवेशे ध्यायेत्। त
 पितृकोकं च ध्यायेत् पितृणां तृप्तिरक्षयः। धर्मो रणे मर्तस्य वाप्य आडा दिव्येयेत्। धर्मपूषे च कृपे वा पितृणामा
 नुषा मानुषा भवेत्। प्रमाणं देवताः स तु लोकपालाः। सुसाक्षिणः समागतं मर्तं गोमिन् पितृणां निःकृतिः कृता
 रामतीर्थं नरत्नात्वा आडं कृत्वा प्रभासको। शिलायां प्रतभावा सुभुक्ताः पितृगणाः किल आडं कृत्वा मष्टयां धि
 मस्तकुलमुद्धरन् आडं कृत्वा मुष्टयां धि ब्रह्मलोकं नयेत् पितृणां गयायां नद्विस्तु नैयतीर्थं न विद्यते। पंचकोशे

रामा
३५॥

गयाक्षेत्रे यत्र पुत्रतृपिंडं दत्तं अक्षय्यं फलमाप्नोति ब्रह्मलोकं नयेत् पितृनां जनार्दनस्य हस्ते तृपिंडं दद्यात्कं नरः॥
 एष पिंडो मया दत्तः त्वं हस्ते जनादना परलोके गते सत्यं मेक्षय्यमुपतिष्ठत। ब्रह्मलोकं मवाप्नोति पितृभिः सह निश्चितं॥
 गयायां धर्मपृष्ठे च सरसी ब्रह्मणा स्तथा गयाशार्पक्षे यवदे पितृणां दत्तं मक्षय्यं धर्मो रणे धर्मपृष्ठे धेनुकारणपे भवेत्॥
 उष्णिगतानि पितृशार्धं च विंशतिमुद्धरेत् ब्रह्मरूपं महानद्याः पश्चिमो भोग उच्यते। पूर्वो ब्रह्मसदो भागो नगा
 दिभिरताम्रमः। भरतस्याश्रमे आडी मातंगस्य पदो भवेत्। गयाशार्पक्षे दक्षिणतो महानद्यां पश्चिमः तस्मिन् च प
 कवनं तत्र पांडुशिलास्ति हि आडी तत्र तृतीयायां निश्चिरायां श्रमं उले। महाहृदे च कोशिकुपामक्षय्यं फलमा
 प्रयात्। वैतरिण्यां श्रुतरतस्तृतीयायां जलाशयः सकृद्गयाभिगमनं सकृत्पिंडप्रपातनं। दुर्लभं किंपुनीर्
 त्यं मस्मिन् नरवस्थितिः। महानद्यामुपस्य तर्पयेत् पितृदेवताः। अक्षय्यां नृप्राप्त्या नृलोका नृनकुलं वापि
 मुद्धरेत्। सावित्रीपक्षे तसंध्या कृतस्याद्वादशाहिकी। कृष्णशृङ्गा उभोपक्षो गयायां यो वसेत्। पुनः पुनः सप्त
 मं चैव कुलं नास्ति संशयः। गयायां मुष्टयां धि च अरविं च पर्वतात्। तीर्थं कौचपादुचं दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते। मक

ग० पु०
७६

रेवर्मानेचग्रहणं चंद्रसूर्ययोः दुर्लभं त्रिपुल्लोकेषु गायानां पिंडपातनं महाहृदयकोशिक्या मूलक्षेत्रे विशेषतः शुद्धा
योगध्रुवस्य आर्द्रदक्षिणमहाफलं यत्र माहेश्वरी धारा आर्द्रा तत्र नृणां भवेत् पुण्यं विज्ञानाभासाद्य नदी त्रैलोक्यवि
श्रुतं अग्निष्ठो मममाप्नोति आर्द्रा प्रायाद्विवं नरः आर्द्रा मासपदे स्नात्वा वाजपेयफलं भवेत् रविपादे पिंडदानात् प
तितोद्धारणं भवेत् योगमास्ते ददात्यर्त्तपितरस्तनपुत्रिणाः कोक्षते पितरः पुत्राभ्रकाश्यभीरवः गायानां स्यति
यः कश्चित्सोममास्तरपिषति गायानां प्राप्तं सुतं दृष्ट्वा पितृणामुत्सवे भवेत् पद्मामपि जलं स्पृष्ट्वा अस्मभ्यं कि
लदा स्यति आत्मजा वातयान्या वा गायानां कृपेयदातृः यत्राभ्यापातयेत् पिंडं तत्र ये ब्रह्मशाश्वतं पुंडरीकं वि
ष्णुलोकं प्राप्नुयात्कोटितोयगः यासावेतराणां नाम त्रिपुल्लोकेषु विश्रुता सावतोणां गीयाश्च पितृणां तार
णां पितृ आर्द्रः पिंडं दत्तं त्रिगोदानं प्रकरोति यः एकविंशतिर्वंशान् सतारयेत् त्रयं संशयः यदि पुत्रो गायानां
छेत् कदाचित्कालपर्ययेतानेव भोजयेद् द्विद्वान् ब्राह्मणाय प्रकल्पितान् एषां ब्रह्मसदः स्थाने सोमपानं तथैव
तद्ब्रह्म कल्पितं स्थानं ते विप्रा ब्रह्म कल्पिताः पूजितैः पूजिताः सर्वपितृभिः सह देवताः तर्पयेत्तु गपा विप्राश्च हव्य

रामा
७६

कथं विधानतः स्नानं देहपरित्यागो गायानां तु विधीयते यः करोति तृषोऽसंगं गीयाक्षेत्रे त्र्यनुत्तमो अग्निष्ठो मम शर्तुपुण्यं ल
भेत् न त्रयं संशयः आत्मनोपि महाबुद्धिगयापां तु तिलेर्विना पिंडं निर्वपेत् कुर्यात् दन्वेषामपि मानवः यावतो ज्ञातयः पि
त्रा बांधवाः सुहृदस्तथा तेभ्यो व्यासगयाभूमौ पिंडो द्यो विधानतः रामतीर्थे नरः स्नात्वा गोशतस्यापुण्याफलं मत्तं गवा
यां स्नात्वा च गोसहस्रफलं लभेत् निष्क्रिं सगमे स्नात्वा ब्रह्मलोकं नयति पितृन् वंशिष्ठस्याश्रमे स्नात्वा वाजपेयी च
विंदति महाकोश्या महावासाश्च मेधफलं लभेत् पितृणामहंसाशिरसः प्रस्तुता लोकभाविनी तृणीपेत्वग्निधारोति वि
श्रुता कपिला हि सा अग्निष्ठो मम फलं आर्द्रा स्नात्वा च कृतकृत्यता आर्द्रा कुमारधारायां मश्वमेधफलं लभेत् कुमार
मक्षिगम्याथ तलामुक्तिमवाप्नुयात् सोमकुंडं नरः स्नात्वा सीमलोकं च गच्छति संवत्से स्पनरो वाप्यां सुभगस्यानुपिंड
दं चोत्पदिदेकदं मले प्रतकुंडं च पिंडदः देवनद्यां लेलिहानं भयने जानुगर्भे को एवमादिषु तीर्थेषु पिंडं दत्तं सारयति पितृ
नू नत्वा देवान् वंशिष्ठेन प्रभृतीन् रुणां संक्षयः ॥ उत्पादि महापुराणो गायानां उपासाहात्म्ये ॥ ब्रह्मोवाच ॥
उद्यतस्तु गायानां तु आर्द्रं कृत्वा विधानतः विधाम कर्कटी वंशं गायामस्यापि प्रदक्षिणां ततश्चां मातरं गत्वा आर्द्रं शेष
स्य भोजनं कृत्वा प्रदक्षिणां गच्छेत् प्रतिग्रहं विवर्जितः गृहाञ्जलितमात्रस्य गायानां भजनं प्रति प्रसंगिहं एतापां न वि

ग.मु.०
७७

तृणानुपदेपदे। मुंडनं चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः। वर्जयित्वा कृतं क्षेत्रं विशालं विरजं गयां। दिवा वा सर्वदारात्रोगयायां
आहुतं स्ववत्पाराणस्या कृतं श्राद्धं तीर्थेष्वन्यथा। पुनः पुनर्महापुण्यं श्राद्धं स्वर्गपितृभयत्। उत्तरमात्रं संगत्वा मिद्धं
प्राप्नोत्यनुत्तमं तस्मिन्निवर्तयेच्छ्राद्धं स्नानं च वरविनमत्। कामान्वाल्भते दिवा नृमोक्षार्थान्पंचमवशात्तदक्षिणामो
नसंगत्वा मोनीपिंडादिकारयेत्। कुर्यात्त्रयोपकराणां भवेत्क्षिणामानसं तं। मिद्धं नाप्रोतिजनैः पापानां च भयं करोतले
लिहने महाधोरैरश्नते पन्नगोत्तमेतनाम्ना कनखलं तीर्थं त्रिपुल्लोकेषु। क्थितं उदीच्यामुं जष्टस्य देवर्षिगणसेवितं
तत्र स्नात्वा दिव्यातिश्राद्धं स्तमथाक्षयं सूर्यं नवाविदं कुर्यात्। कृतपिंडादिमलयनं कथयानानलः सोमायमश्ववार्य
मातथाश्रग्निघातावर्द्धिषदः सोमपाः पितृदेवता। आगच्छंतु महाभागा। अस्माभिरक्षितस्त्रिहामदीयापितरो यत्तु कु
लजाताः सनातनाः। तेषां पिंडप्रदाता हमागतास्मिन्नायामिह। कृतपिंडः फल्गुतीर्थे पत्रेपदेवपितामहं गदाधरं ततः प
त्रेपत्पितृणामानृणां भवेत्। फल्गुतीर्थे वतुर्थे त्रिस्नात्वा देवादिर्पणां कृत्वा श्राद्धं गयाशीर्षे कुर्यात्तत्र पदादिह।
पिंडं दद्यात्तु मुखेन्यासपचाग्नीचपदत्रयोः सूर्यपुकाः त्रिकेषु कृतं श्राद्धं तथा सूर्यश्राद्धं तु नरदेवत्यं कुर्याद्दशदेवतं
अन्वष्टौ च सुवृद्धौ न गयायामतवासे। अत्र मातुः पृथक् श्राद्धं मन्यत्र पतिना सह स्नात्वा दशाश्वमेधेन दृष्ट्वा देवपितामहं।

रामा
७७

रुद्रपादनं रं स्पृष्ट्वा न चैव वस्ते पुनः निवर्तयेत्। पूर्णपृथिवीदत्ताय कलमाभुयात्। सतत्फलमवाप्नोति कृत्वा श्राद्धं गयाशिरैः।
मोपत्रप्रमाणं न पिंडं दद्याद्गयाशिरैः पितरो याति देवत्वेन। त्रकायां विचारणा। मुं जष्टे पदं न्यस्तं महादेवेन धीमता
अल्पेन तपसा तत्र महत्पुण्यमवाभुयात्। गयाशीर्षे त्रयोः पिंडान् नृनाम्ना एषां तु निर्वपेत्। नरकच्छादिवयोतिस्वर्गच्छ
मोक्षमाभुयुः। पंचमेन्द्रियाद्योले स्नात्वा वरतले ततः पिंडं दद्यात्। पितृणां तु सकलं तारयेत्। कुलं विदमूलं समासा
द्य शाकेनाणोदकेन वा। एकस्मिन् सोजिते विप्रकोटिर्भवति भोजिता। कृतश्राद्धाक्षयवटे दृष्ट्वा च प्रपितामहं
अक्षय्या नृलभते लोकान्। कुलानामुद्वरेच्छतां येष्टव्या बहवः पुत्राय च कोपि गयां व्रजेत्। यजेद्वावाश्रमे धेननीलं
वा चपमुसज्जेत। प्रेतः कश्चित्स्वमुक्तो तु वणिजं कश्चिदब्रवीत्। मम नाम्ना गयाशीर्षे पिंडं निर्वपनं कुरु। प्रेतभावाद्दिगु
क्लिः स्यात्तस्वर्गादात्तरेव च श्रुत्वा वणिक् गयाशीर्षे प्रेतराजाय पिंडकं प्रदत्तं नृजः साङ्गं स्वपितृभ्यस्ततो दद्यात्सर्व
मुक्ता विनालपि सुपुत्रा भृदपि उदः विनालाया विनालो भूत् राजापुत्रा ब्रवीद्भिजान्। कायपुत्रादयस्सुमं विप्राश्च
विनालकं गयायां पिंडदानेन तव सर्वं भविष्यति। विनालोथ गयाशीर्षे पिंडो भूत् पुत्रवान् दृष्ट्वा काशमितरं क
क्षणापुरुषमब्रवीत्। कियं तेष्टु चैव कः सितः प्रोच विनालकं। अहं सितस्तजनको उडेलो कगतः शुभात्। मम पुत्रः पि

ग० पु० ॥
७८॥

तारको ब्रह्महापापकृत्तरः अयं पितामहः कृष्णोऽक्षयोर्येन घातिताः अवाचिनं रं कं प्राप्सौ मुकं जातो संपिंडतः भुक्तिभूतास्ततः
सर्वे व्रजामः स्वर्गमुत्तमं कृतकृत्यो विष्णुलोपिराज्यं कृत्वा दिव्ययोगे समकुले नुपितरो लुप्तपिंडो दकक्रियः ये चाप्यह
तद्वडास्तये च गभो द्विनि सताः ये चादाहो न क्रियते ये गिदग्धास्तथापरो भूमादत्तेन संपुतुत्तमायां तु परांगीर्तं पितृपि
तामहश्चैव तथैव प्रपितामहः मातामातामही चैव तथैव प्रपितामही तथा मातामहश्चैव प्रमातामह एव वा वृद्धप्रमाता
महश्च तथा मातामही तथा प्रमातामही च तथा वृद्धमातामही पुत्र्या अन्पतेषां च पिंडो यमक्षय्यमुपतिष्ठती ॥ इत्या
दि महापुराणो गारुडे गयामाहात्म्ये अध्यायः ॥ ब्रह्मवाचा ॥ स्नात्वा प्रेतशिलोत्तु चरुणां सुसुतेन च पिंडं दद्यादि
नेमं त्रैरावाद्यथ पितृपरां ॥ अस्मककुले मताये च गतिर्येषां न विद्यते तेषामावाहयिष्यामि दर्भेषु ॥ ४ ॥ तिलोदकः पित
वंशमताये च मातवंशे च ये मताः तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं मातामहकुले ये च गतिर्येषां न विद्यते तेषामु
द्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं ॥ अजातदंताय केचित् ये च गर्भेषु पीडिताः तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं बंधु
वर्गश्च यो केचित् नाम गोत्रविवाजिताः स्वगोत्रपरांगोत्रवातेषां पिंडः प्रकल्पितः उद्धनमताये च विषयस्त्वहताश्च ये ॥

रामा
७८॥

आत्मोपघातिनो ये च तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं ॥ अग्निदोहमताये च सी हव्या ब्रह्महात्रये दंष्ट्रिभिः शृंगिभिश्चापितेषां पिंडं ददाम्यहं ॥ अग्नि
दग्धाश्च ये केचित् नाग्निदग्धाः स्तथापरो विद्युद्धारहताये च तेषां पिंडं ददाम्यहं ॥ रौरवबाधतमिश्च कालस्त्रे च ये मताः तेषामुद्धर
णार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं ॥ असीपत्रवने घोरकुंभीपाके च ये मताः तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं ॥ अन्येषां यातनास्तु
नां प्रेतलोका निवासिनां तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं ॥ पशुयोनिगताये च पक्षिकीटसरीसृपाः ॥ अथ वा हृष्यो
निस्तुताः तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं ॥ असंख्ययातना संस्तुयेनीतो यमशासना तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं ॥ जातं
तरस ब्रह्मणि भ्रमते स्तेनकर्मणा मानुषे दुर्लेभं येषां तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं ॥ येषां धवा बाधवाये अन्यजन्मनि बाधवाः
ते सर्वे तस्मात्पुण्ड्रिणं दानेन सर्वदा ये मे पितृकुले जाता कुले मातुस्तथैव वा गुरुश्च सुरबंधूनी ये चान्ये बाधवामताः
ये मे कुले लुप्तपिंडाः पुत्रदारविवाजिताः क्रियालोपगता ये च जातं धाः पंगवस्तथा विरूपा आमगभो ये ज्ञाता ज्ञातकुले म
मा तेषामपि मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु साक्षिणः संतु ये देवा ब्रह्मेशानादयस्तथा मया गयो समासाद्य पितृणां नि
कृतिः कृता ॥ आगता हंगया देवपितृकार्यगदाधरा त्वं मसाक्षी भवस्वाद्य ॥ अन्तर्णाहमणात्र या त्वं महानदी ब्रह्मस
दाक्षयावट शिरः प्रभासमुद्यंतमथो गया शिरः सरस्वती धनुः कथमेष्वरं कुरुक्षेत्रं वरा गयायां ॥ इत्यादि महापु

॥ ग० पु० ॥
॥ ७९ ॥

राणोगाहङ्गेगयामाहाव्यो ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ऐयं प्रेतशिलरथातागयायांसाविधामता प्रभारोप्रेतकुंडेनगयास्वपिशिरा
स्वपिधर्मराधारिता भूत्यसर्वदेवमयीशिला प्रतत्त्वयागतानृणां मित्राद्यावाधवाद्यः तेषामुद्धरणार्थं यततः प्रतशिला
ततः अतोत्रमुनयो भूयाराजपद्मादयासदा अस्यां शिलायां श्राद्धादिकतोर ब्रह्मलोकगाः गायामुरम्यन्मुंडं तस्यष्ट
ष्ठेशिलायतः मुंडं पृष्ठे गिरिस्तस्मात् सर्वदेवमयोद्ययो मुंडं पृष्ठं स्पृष्ट्वा देवजाता ब्रह्मे सदा सुखाः अरविर्देवनेतुतेनैवा
पलक्षितः अरविर्देगिरीनामकोत्तुपादां कितोयततस्मात्तिरिः कोत्तुपादपितृणां ब्रह्मलोकदः यदाधरादयो देवा
आद्या आद्या व्यवस्थिताः शिलारूपेणावायक्ता तस्माद्देवमयीशिला गायामिरः छ्वादिपितृणां सुखादस्थिता शि
ला कालांतराव्यक्तस्थिता आदिगदाधरः महारुद्रादिदेवैस्तु अनादिनिधनो हरिः धर्मसंस्तराण्ययि अधर्मादि
विनष्टय देवराक्षसनाशार्थं भूत्यः पूर्वयथा भवतः क्रमेण विराट् नृहरिः वामनारामेऽजितः यदादाशरथीरामः क्षणी
बुद्ध्याथ कल्पेपि तयावक्तव्यरूपी आसीदादिगदाधरः आदिगदोऽजितो देवैर्ब्रह्मादिभिर्यतः पाराद्याद्यैर्गंधिपु
ष्पाद्यैरत्र आदिगदाधरः गदाधरसुरैः माधर्मघ्नैर्गत्वा देदातियः अर्घपाद्यं नपात्रं च गंधपुष्पं वंधूपकं दीपनं वद्यमुक्तं
ष्टमाल्या निविविधानि च अस्त्राणि मुकुटं घटा अर्चना प्रक्षालीयको अलंकारादिकं पंडितं भद्रानादिकं तथा तेषां भ

रामा
७९

वडनं धानं मायुरागेयसंपदः पुत्रादिसंततिश्च यो विद्यायुः कामर्इक्षितः भार्यास्वर्गादिवासश्च स्वर्गादिगायराज्यकंकुली
नः सत्त्वसंपन्नो रणो मागिति यावत्तव धर्मावधिविनिर्मुक्तोऽतिमो ह्यमवाप्नुयात् अष्टपिंडादिकतोरः पितृभिर्ब्रह्मलोक
गः बलभद्रं ये च यति सुभद्रा बलभद्रकां ज्ञाने प्राप्य श्रियं पुत्रान् वज्रं तपुरुषोत्तमो पुस्वोत्तमस्यरात्रस्य रूपं स्पृश्या
स्पृश्या परतस्तत्र पिंडादिपितृणां ब्रह्मलोकदं न ह्यकपदि विद्मेशं सर्वविघ्नैः प्रमुच्यते कार्तिकेयं पूज्य शब्दा ब्रह्मलोकम
वाप्नुयात् द्वादशादित्यमभ्यर्च्य उन्नमो दीप्तिमाप्नुयात् तारं तं पूजयित्वा तु अश्वानां प्रोत्थनुत्तमान् अप्यर्च्य देवमहेश्व
र्यंगोरसौ भाग्यमाप्नुयात् विद्यां सरस्वतिं प्राच्य लक्ष्मीं संपूज्य च श्रियं गरुडं च समभ्यर्च्य विषष्टं द्वात् प्रमुच्यते क्षेत्रपा
लं समभ्यर्च्य गहवं देः प्रमुच्यते मुंडं पृष्ठं समभ्यर्च्य सर्वकामानवाप्नुयात् नागाष्टकं समभ्यर्च्य नागादृष्टो विमुच्यते
ब्रह्माणं पूजयित्वा तु ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् बलदेवं समभ्यर्च्य बलारोग्यमवाप्नुयात् सुभद्रां पूजयित्वा यमो मा
ग्यं परमाप्नुयात् सर्वकामानवाप्नोति संपूज्य पुरुषोत्तमो नारायणो तु संपूज्य नारायणमधिपो भवेत् स्पृष्ट्वा दृष्ट्वा नरस
हं संग्रामो विजयो भवेत् वराहं पूजयित्वा यममिराज्यमवाप्नुयात् मालाविद्याधरो दृष्ट्वा विद्याधरपदं भवेत् सर्वा
नृकामानवाप्नोति संपूज्यादिगदाधरो सोमनाथं समभ्यर्च्य शिवलोकमवाप्नुयात् रुद्रं श्वरं नमस्कृत्य रुद्रलोकं

ग० पु०
॥८०

महायतो रामेश्वरं नरोत्तमं त्वारामवस्तु प्रियो भवेत् ब्रह्मेश्वरं नमस्तु ब्रह्मलोकाय कल्पते कालेश्वरं समभ्यर्च्य नरः का
लं रजो भवेत् केदारं पूजयित्वा च शिवलोके महीयते सिद्धेश्वरं तु संपूज्य सिद्धो ब्रह्मपुरं व्रजेत् आद्येश्वरं द्वादशभिः सा
धैर्दृष्ट्वा दिग्दाधरं कलानां शतमुत्पन्नयेत् ब्रह्मपुरं नरः धर्मार्थप्राप्नुयाद् धर्ममर्थार्थं चार्थमाप्नुयात् कामा
नवाप्नुयात् कामी मोक्षार्थं मोक्षमाप्नुयात् राज्यार्थं राज्यमाप्नोति शान्त्यर्थं शान्तिमाप्नुयात् सर्वार्थं सर्वमाप्नोति
संपूज्या दिग्दाधरं पुत्रार्थं प्राप्नुयात् पुत्रान्सौभाग्यं च तदर्चिनीं वन्यार्चिनीं च वश्यं च संपूज्या दिग्दाधरं आदे
न पिउदानेन अभदानेन वारिदः ब्रह्मलोकमवाप्नोति संपूज्या दिग्दाधरं पृथिव्यां सर्वतीर्थेभ्यो यथा श्रेष्ठगया
पुरी तथा शिलादिरूपाश्च श्रेष्ठ आदिग्दाधरं तस्मिन् दृष्ट्वा शिलादृष्टयतः सर्वं दिग्दाधरं ॥ ॥ उत्थादिवह
पुराणां गुरुद्वयमाहात्म्यं समाप्तं ॥ ॥ हरिश्चरं च ॥ चतुर्दशमं नूतनं वक्ष्ये तत्सुतांश्च सुरादिकानां मनु
स्वायं भुवः पूर्वमध्याह्न्यं तत्सुताः मरीचिरात्र्यंगिराश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः विशिष्टश्च महातजाः ऋषयः सप्तकी
र्तिताः जयाख्याश्चामितारव्याश्च भुक्तायामास्तथैव च गणाद्वादशकास्ततोऽदः सुजांतिस्तच्छत्रुः प्रलंबो नाम नामतः
देवैर्देवास्तलिस्तद्विभूतः सह तो विषाणादेत्यः शक्रोऽसुमहात्मना मनुः स्वरो विषश्चाथ तत्पुत्रां उलेश्वराः

राम
८०

चित्रकोविनतश्चैव कल्पं तो विद्युतो रविः वहतः रघो नवश्चैव महाबलपराक्रमः तदुर्ध्वं स्तम्भस्तथा प्राणाः कृपाभो निश्चलस्तथा
देभोलिश्चार्वाकश्च ऋषयः सप्तकीर्तिताः कृपितो द्वादशप्राक्तास्तथा पारावताश्च यदुंदो विपश्चिदेवानां तीक्ष्णः पुरुकुलसुवः
जघान हस्तिरूपाणां सगवाचमधुसूदनः उत्तमस्य मनोः पुत्राश्च जगत्परास्तथा दिवो देवाश्च दारुद्रमहोजितस्तथा विनीतश्च
सुकेतुश्च मुमित्रः सुबलश्चुचिरश्चोत्रा उर्ध्वबाहूश्च शरणाश्चानयो मुनिस्तथाः शंकरित्येतैः ऋषयः सप्तकीर्तिताः नवशक्ती
सुधामानः शिवाः सत्याप्रमदनाः पंचदेवगणाः प्रोक्ताः सर्वे द्वादशकास्ततोऽदः सुजांतिस्तच्छत्रुः प्रलंबो नाम नामतः
मत्स्यरूपी हीरविष्णुस्तजघान च दानवी तामसस्य मनोः पुत्रा जगन्जघोषनिर्भयः नरथाभिर्नरैश्चैव प्रियभृत्यो विमु
क्षिततट्टट्टयुधिप्रच्छलाक्षः कृतबंधुः कृतस्तथा ज्योतिर्धोमा धृष्टकाव्यश्चैव तान्निहलको मुनयः कीर्तिताः सप्तसुरा
पञ्चाधयस्तथा ते जस्वी दुर्लभश्चैव हरयो देवतानां च तत्वारः पंचविंशकाः गणा उदसि रस्तस्य शत्रुभीमरथस्मताः
हरिणा क्रमरूपेणाहतो भीमरथामृतः नरवतस्य मनोः पुत्रा महाप्राणाश्च साधकाः बलबन्धुनिरामित्रः प्रत्येगः प
रं हाशुचिः दृढव्रतः केतुश्च गोः ऋषयस्तस्य वक्ष्यते देवश्चैव देवाश्च उर्ध्वबाहूस्तथैव नारिणोऽप्येन्यः स
त्यनरः सुधासुवी अमृतरजसश्चैव तथा देवा सुमधसः त्रैलोक्यं चामृतं चैव त्वारो देवता गणा गणा चतुर्दशसुरा

भा० पु०
॥८९॥

विभुरिन्द्रः प्रतापवान् शान्तशत्रुहर्ता दैत्यो हंसरूपेण विष्णुना चाक्षुषस्य मनोः पुत्रा उरुः पुरुर्महाबलः शतद्युम्नस्तपस्वी च
सत्यवाक् चरति स्तथा अग्निघुरतिरात्रश्च सुद्युम्नश्च तथा नवहविष्यतश्च तनुमानश्च आमाच सुधाविरजास्तथा अग्निमानः
सहिष्णुश्च मधुश्रीः कृष्यस्मृताः आया प्रसूता भाय्योश्च लेखाश्च पृथुकास्तथा अष्टकस्य गणाः पंच तथा प्रोक्ता
दिवोकसा इन्द्रो मनोजवान् नुः महागालो महाभुजः अश्वरूपेण सह तो हरिणा लोकधारिणा मनोवैवस्वतस्य
ते पुत्रा विष्णुपरायणाः इक्ष्वाकुराणा भागो वृष्णिः स्वयीतिरेव च न रिष्यंतस्तथा प्राशुर्न भाने दिष्ट एव च कुरु
श्च अष्टपथश्चासुद्युम्नश्च मनोः सुताः अत्रिर्विषिष्ठो भगवान् जमदग्निश्च कश्यपाः गोतमश्च भरद्वाजो विश्वामित्रोश्च
सप्तमन्तथा एकोनपंचाशत्सरुतः परिकीर्तिताः आदित्यावसवः साध्या गणा द्वादशकास्तथा एकादशतथारुद्रा
वत्तमैश्च प्रकीर्तिताः द्वादशश्चिनो विनिर्दिष्टो विश्वदेवास्तथा द्वादशैवांगिरसो देवानवदेवगणा निवाते जस्वीनाम
वैशक्रो हिरण्यक्षो रिपुः स्मृतः हतावरा हरः एण हिरण्यपाश्च विष्णुना विष्णुमानो भविष्यस्य सावधारण्यस्य वसु
तान् विजयश्चर्वीराश्च निदेह सत्यवाक् चरतिः दग्धिष्ठागारिष्ठश्च वाचः सगतिरेव च अश्वश्च आमा कृष्यामागा
लुवादीप्तिमानथा कृषिश्चंगस्तथारामरुष सप्तकीर्तिताः सुतपा अमृतो भाश्च मुख्याश्चापित दासुराः तेषां

राम
॥८९॥

एणाः स्तु देवानां मेकोनविंशकस्मृतः विरोचनसुतस्तेषां बलिरिन्द्रो भविष्यति दत्वे माया समानाय विष्णवे यः पदत्रयं
कृत्वि गिं इपदाहत्वा ततः सिद्धिं मवाप्स्यसि वानुदत्तसावर्णान्वमेतस्य सुतान् अष्टाभुतिके तु द्दशैकैः पंचरुतै
निराकृतिः पृथुश्च वा बृहद्युम्नश्च कृत्वीको बृहतोगणाः मेधातिथिर्द्युतिश्च वसवलो वसुरेव वा ज्योतिष्मान् हव्यकथो च कृषयो
विभुरीश्वरः परामरो विगर्भश्च सुधर्मोणश्च ते त्रयः देवाश्चानुः कालकोतंतं हंता पद्मनाभकः धर्मपुत्रस्य पुत्राश्च द
शमस्य मनोः अष्टासुते तश्चोत्तमो जाश्च अष्टापथश्च वीर्यवान् शतानीको निरामित्रो बृषसेनो जयद्रथः भूरिषु
श्च सुवर्वाश्च शान्तिरिन्द्रः प्रतापवान् अपोमूर्तिर्हविष्माश्च सुहतिश्च वयस्तथा नाभागो प्रतिमश्च वसोरभैः कृष
भस्तथा प्राणारव्यः शतशः संख्या देवतानां गणास्तथा बलिश्चानुस्ते हरिश्च गदया घात इष्यति रुद्रपुत्रस्य
ते पुत्रा क्यप्स्यका द्वादशस्य तु सर्वत्राः सुधर्मो वदेवानीकः पुरुगुरुः तत्र बंधाददसूश्च अर्जकः पुत्रकस्तथा ह
विष्माश्च हविष्माश्च वरुणो विश्वविस्तरः विष्णुश्च वाग्निर्तेजाश्च कृष्यस्य प्रकीर्तिता विहंगमा कामगमानि
मणिरुचयस्तथा एके कश्चिं शतस्तेषां गणाश्च द्वादशैवैव द्वादशैवैव रिपुस्तस्मात्त्रिरूपेण धात इष्यति मनो
स्तदस्य पुत्रस्य द्वादशस्य तजान् अष्टा देवानुपदेवश्च अष्टा विदुरश्च स्मृतः मित्रवान् मित्रदेवश्च मित्रविदे

श्रवण्यवान् मित्रचाडः सुवर्वाश्च दत्तपुत्रमनोः सुताः तपस्वी सुतपोश्चैव तपोमूर्तिस्तपोरुतिः तपोधृतिर्युतिश्चान्यः स
सर्पयस्तपोधनाः सुधर्माणि सुतपसो हरितारो हितास्तथा सुरावयोगाणाः पंचप्रत्येकं दशको गुणाः सुतधामान्
भद्रेतेस्तारकोना मतद्विपुः हरिणोऽंशको भूत्वा धातयिष्यति शंकरः त्रयोदशस्यरे च स्य मनोः पुत्रनिबोधमोचि
त्रसेनो विचित्रश्च तपोधमो रतिर्धृतिः सुनेत्रस्तत्र वृत्तिश्च पुनयो धर्मयो दृढा धृतिमानवयश्चैव निशारुपा निरुत्स
कः निर्मोहास्तत्र दश चरुषयस्तत्र प्रकीर्तिताः सुरोमाणां सुधर्माणां सुकर्माणां स्तथा मराः त्रयस्त्रिंशद्भेदाश्च
देवानां तत्र वेगाणां इन्द्रो दिवस्पतिः शत्रुद्विद्विभोनामदानकमायूरणा चरुषणा धातयिष्यति माधवः चतुर्द
शस्यसोत्पस्यश्च पुत्रान् मनोभव उक्तुंगभीर दृष्टश्च तरस्वी गृह एव च अभिमानि प्रवींश्च जिष्णुः सक्रमत
स्तथा तेजस्वी दुर्लभश्चैव सौत्यस्पते मनोः सुताः अग्निध्रश्चाग्निबाहूश्च माधवश्च तथा शुचिः अजितोऽश्रुक
मुक्तो च क्रषयः सप्तकीर्तिताः चोऽष्टुषा कर्मनिर्दिष्टा परित्राता जितास्तथा वचा बृथा देवगणा पंचप्रीतास्त
सप्तकाः शुचिर्दिशमहादेवो विप्रहंता हरिस्त्वयो एको देवश्चरुश्च शुबासरुषणा विष्णुना कृतस्नातः पुराणा
निविद्याश्चाष्टदशैव च अगानि चतुरो वेदाभिमासान्या य विस्तरः वेदप्रधानशास्त्रं च आयुर्वेदार्थशास्त्रकं ध

नुर्वेदश्रगांधर्वी विद्याह्यष्टादशैव ताः ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे मन्वादिः ॥ सुत उवाच ॥ हरि मन्वे
तराण्या ह ब्रह्मादिभ्यो हराय चामा कं डेयो पितस्तोत्रं को छ किं शुण्वृषध्वजा ॥ मा कं डेय उवाच ॥ कर्त्तुः प्रजा
पतिः पूर्वं निर्ममे निरहं कृतिः यत्रास्तमितशायी तत्र चारष्ट्र शिवी मिमां ॥ अनग्निमनिकेतं तमेकाहं मथाश्च
यं विमुक्तः संगतो दृष्टापेतुः स्वपितरो मुनिं ॥ पितर उचुः ॥ वत्स कस्मात्तया पुण्यो न कृतो दारसंग्रहः
स्वर्गोपवर्गो हेतुत्वात्तव धः स्तेना विषं चिना गृही समस्त देवानो पितृणां च तथा हृणां कृषिणामर्थिनां च
व कुर्वतो काननाभ्या ब्रह्माहो ज्वारणा ता देवान् स्वधो ज्वारणातः पितृन् विभज्यत्यत्र दानेन भूता धानती
थीनपि सत्त्वं देवा दृणा द्वे धद्वधमस्मदृणा दपि अवाप्ते विभनुष्यपि भूतेभ्यश्च दिने दिने अनुत्याज्य सुतां च
देवान् न सतप्य पितृस्तथा अकृत्वा च कथं मोक्षोस्तं स्वर्गं गंतुमिच्छसि क्लेशबोधैकके पुत्र अत्यापेन भवेत्तत्र
मृतस्य नरकं तत्र कुंशावा न्यजन्मनि ॥ रुचिर उवाच ॥ परिग्रहोतिदुःखाय पापायाधोगतः स्तथा भ
वस्य तो ब्याश्वं न केतो दारसंग्रहः आत्मनः संयमापायः को यते क्षाणमचेनात्मे स्वमुक्तिहेतुने भवत्
त्येव च परिग्रहो न प्रतीत्यते नु दिवसं यतोत्मानिः परिग्रहं तममत्वं पंकदिग्धोपि विद्याभाभिर्वरहितं

ग० पु०
॥८३॥

तनेकभवसंभूतकर्मपेकां कितो बुधैः आत्मासद्भासनातोये प्रतालो नियोते द्विजेः ॥ पितर उचुः ॥ युक्तं प्रतालनं कर्तुं
मात्मनोऽपि यते द्विजेः किंतु लोपाय मार्गाय यत्र त्वं पुत्रवद्वैतोपचयः सत्प्रदानेः शुभं प्रवदतस्तवाफलं सिः सन्नि
रहितैः पूर्वकर्मशुभाशुभैः एवं न बाधा भवति कुर्वतः करणांशेकां न च बाधाय तत्कामेन वत्यनभिसंहितैः पूर्वकर्म
कृतं भोगोऽस्तीयतेत्यानिशं तथा सुखदुःखात्मकैर्वसुपापुं एपात्मकं नृणो ॥ एवं प्रक्षाल्य रात्मानं रथाश्चान्याश्च
वश्यते बाह्यश्च सुविवेकेन पापपेकेन दह्यते ॥ रुचिर उवाच ॥ अविद्यापच्यते वदेकर्ममातुः पितामहा
तत्कथं कर्मणा मार्गं भवतो योजयति हि ॥ पितर उचुः ॥ अविद्यामहमेव तत्कर्म नैतमपावतः ॥ किंतु विद्यापरिप्राप्तो
हेतुः कर्मसमाश्रयः विहिताकरणां द्वंद्वानमद्विक्रियते यतः समयमो मुक्तययोगः प्रत्युताधोगतिर्ममा प्रक्षाल
यामिति भवानदत्तं नमन्यते वचः ॥ विहिताकरणां दूतः पापेष्वात्मसिद्धयते ॥ अविद्यापुपकाराय विषये जायते न
णां अनुतिष्ठासुपायं न बंधयाग्याहितोपि सा तस्माद्वैतमकुरुष्व बंधविधिवद्वारसंग्रहः ॥ आजन्म विफलं ते स्युरसंप्रा
प्याथ लोकिना ॥ रुचिर उवाच ॥ ब्रह्माह सांप्रतकामं पितरः संप्रदास्यति ॥ भोग्यं तिथादीरद्वयदुःकरां
रसंग्रहः ॥ पितर उचुः ॥ अस्माकं पितनवत्स भवतश्चाप्यधोगतिः नृन्भावी भवित्रीति नो भिनंदसि नो वर

रामा
॥८३॥

इत्युक्त्वा पितरस्तस्य प्रनुपतो मुनि सत्तमा बभूवुः सह सा दृश्यादीपावातहता इवाग्निं क्रौष्टिकये प्राह माकं डेयो महोत्त
पाः रुचिरं तं तमाखिलं पितसंवादं लक्षणां ॥ इत्यादि महापुराणो गारुड पितस्तोत्रे ॥ सुत उवाच ॥ षष्ठः
क्रौष्टिकिनो वाच माकं डेय पुनश्च तं स्तेनपितवाक्येन भृशमुद्विग्नमानसः कन्याभिलाषि विप्रिर्षिपरिवशम
मेदिनी कन्यामलम्पनो सो पितवाक्येन ददीपितः ॥ चिंतामवाप महति मतीवोद्विग्नमानसः ॥ किं करोमि कृगच्छा
मिकथं मेदारसंग्रहः किं भवेमपि तृणां च ममाभ्युदयकारकं ॥ इति चिंतयतस्तस्य मतिजात्मजहात्मनस्तप
साराधयामेन ब्रह्माणं कमलोद्भवं ततो वर्षं ब्रह्मं दिव्यं तपस्तेपे महात्मनः तत्र स्थिता विरंकालं वनेषु नि
यमास्थितः ॥ आराधयामास तदा परं नियममास्थितः ततः प्रदर्शयामास ब्रह्मालोकं पितामहा उवाचाय
प्रमन्नोऽस्मि उच्यतामभिवाञ्छीतं ततो सोऽप्रणिपत्य ह ब्रह्माणं जगता गतिं पितृणां वचनां तेन यत्कुरु
मसि वाञ्छितं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ प्रजापतिस्तं भविता स्वष्ट्यो भवता प्रजाः सृष्टाः प्रजाः सुतां निप्रसम्य
वाक्रियास्तथा कृता कृताधिकारस्ततः सिद्धिमवाप्स्यसि सत्त्वयथोक्तं पितृभिः कुरुदारपरिग्रहं
कामं च ममाभिधाय क्रियतो पितृभ्यो न त एव तुष्टिपितरः प्रदास्यति तव शिषोः पत्निपुत्राश्च संतुष्टा कि

ग. पु. ०
८४

तदस्यः पितामहाः मार्कण्डेय उवाच । उत्पद्येर्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणो वक्तुं जन्मनः । नद्या विविक्ते विजने च कारपित तर्पणं तु
 श्रावच पितृन् विप्रस्तवैरभिरथादृतः । एकाग्रप्रयतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंदरः । रुचिर उवाच । नमस्ते हंपित मर्त्ये च ते भू
 विमिद्धिताः श्राद्धेषु श्रद्धया भीक्षां लोकपुष्टिप्रदायिनः । नमस्ते हंपित नृविपैस्त्वेते भूविष्यसदा वांछिता भिष्टलाभाय प्रजा
 पत्युप्रदायिनः । नमस्यामि पितृन् ये तप्यते रण्यवा सिभिः । वन्ये श्राद्धैर्यता हारतपो भिष्टनिकल्मषैः । नमस्ते हंपित नृवि
 प्रैर्नैष्ठिकैर्धर्मचारिभिः । ये समंता नृभिर्भित्यं - समरसुगंधिभिः । नमस्ते हंपित नृसाधो राजन्या नृतर्पयंतियान् कृत्यै
 रशोषैर्विधिवत् लोकत्रयफलप्रदं । नमस्ते हंपित त्वेषे रच्यंते भूविष्यसदा वांछिता भिष्टलाभाय प्रजापत्युप्रदायिनः । न
 मस्ते हंपित नृभक्त्या ये वस्तुना धिदेवताः । तन्मयत्वेन वांछंति कृत्स्निमात्म्येति किंपरा देवैरपि च तप्यंतिय श्राद्धैस्त्वधोतर
 नभस्ते हंपित नृस्वर्गयेतर्प्यंते महर्षिभिः । श्राद्धैर्नमो मयैभक्त्या भुक्तिमुक्तिमभिपुभिः । नमस्ते हंपित नृस्वर्गसिद्धासत
 र्पयंतियान् श्राद्धेषु द्वयोः सकलैः नृपहारः सरोत्तमैः । नमस्ते हंपित नृभक्त्या रच्यंते गुह्यकोटि वि नमस्ते हंपित नृश्रा
 द्यैश्च श्रद्धाभिर्भित्यंते । सतर्प्यंते जगत्कृत्स्नं ताम्राख्यातः सुकालिनः । नमस्ते हंपित नृश्राद्धैश्चैरेपि भक्तिर्तैः पातले
 येर्महामुरैः । सतर्प्यंते स्वधाहारास्तुक्तेर्देभमदेः सदा । नमस्ते हंपित नृश्राद्धैश्चैर्यो रसातले । सोमो रशोषैर्विधिवत् न

राम
८४

गैः कामानभिपुभिः । नमस्ते हंपित नृसर्पैः सर्पैः संतर्पिताः सदा । तत्रैव विधिवन्मंत्रो गसंपत्समीनितैः । पितृन् नमस्ते नव
 संतिसाक्षाये देवलोको थमहीतलेथवा तथोत्तरश्चेत्तु मुरारि पूज्या स्ते मे प्रतिच्छं तु मयोपनीतां पितृन् नमस्ते पत्न्यानुभूताये
 वैविमाने निवसति मूर्ताः । यप्रतियाति प्रमत्तो मनो भियोगी श्वरात् कूशाविमुक्त हेतु श्रद्धित नृभस्ते नृविष्ये च नृत्तो स्वधाभु
 जः कामफलभिमथो । प्रदानशक्ताः सफलसितानां विमुक्तिदायै न भिमहि ते सुतप्यंते स्मिन् पितरः समस्ताः ये द
 क्षताये प्रदिशति कामानामुरत्वं मिन्द्रं मनो धिकं वा गोजाश्वरका निमहागला नि । सोमस्य राशे सुये कविं ब्रह्मणे वि
 माने च सदा विंशति तप्यंति तस्मिन् पितरोऽन्तो यैर्गधादिनाष्टि भितो ब्रजंतु । ये षोडशतोग्रो हविषा च तप्तये ये षु जते दि
 प्रजारी रसं स्छातये पिण्डदानेन भुदप्रयाति तप्यंते स्मिन् पितरोऽन्तो यैः । ये खड्गमांसेन सुरैरभिष्टके कृषोः स्तिले द्रव्य
 मनोहरैश्च कालेन शाकेन महीधराज्यैः संशीरितास्ते भुदमत्रया तु कथान्यशेषाणि च यान्यभिष्टान्यती नते धामम
 प्रजितानां । तेषां च साभिध्यमिदां स्तुष्यं नृधानुभोज्येषु मया कृतं पुदिनेदिने यप्रतिगृह्णते च भिमात पूजा किल यव
 कामु । यवसरोत्ते भूपुर्ये च हृत्वाः प्रयातु नेम पितरोऽन्तो यैः । ये रज्या द्विजानां कुमुदे दुभामो ये सुत्रियोणां ज्वलना
 कंदर्पाः । तथा विज्ञाय कनकावदांती लीनिभाः श्रुद्जनस्य च तस्मिन् समस्ता मगपुष्यगंधधूपाज्यभोज्या

ग. पु. ०
८५

दिनिवेदनेन तथाग्रिहोत्रेण चयां तितृप्तिं सदा पितृभ्यः प्रणतोऽस्मि तेभ्यः ये देवपूर्वाण्यपि तितृप्तिहेतोरश्रुतिकव्यानिश्रुभा
हृतानि तस्माश्च ये भूमिसृजो भवन्ति तत्पुत्रे तस्मिन् प्रणतोऽस्मि तेभ्यः रक्षासि भूतान्यसुरास्तथाग्याः त्रिनीशयत्रस्तशि
वप्रजानां आज्यासुराणाममरेशसृज्यास्तप्यन्ते न प्रणतोऽस्मि तेभ्यः अग्निष्वात्ता बर्हिषदः आज्यपाः सोमपास्तथा
व्रजंतु तृप्तिश्चाद्वेस्मिन् पितरस्तर्पिता मया अग्निष्वात्ताः पितृगणाः प्राचंरक्षन्तु ये दिशं तथा बर्हिषदः पातु याम्यायेपि
तरः सदा प्रतीच्यामाज्यपास्तद्वत्तु दीचीमपि सामपाः रक्षाभूतपिशाचेभ्यो स्तथैवासुरदेवताः पितरारक्षा कुर्वन्तु मम
सर्वे च नित्यशः विश्वो विश्वभुजाराध्याधर्माधन्यः सनात्तनः भूमिदो भूमिद्वृष्टः पितृणां यराणानराः कल्पाणाः
कल्पदः कल्पः कल्पः कल्पतराश्च याः कल्पता हेतुरनघः षड्विंशते गणास्मृताः वरो वरेण्यो वरदो भूतिदः पुष्टिदस्तदा
दासप्तते च गणा - - स्मृताः महामहानुमहिताममहिमा समतो बलाः गणाः पंचतथैव पितृणां पापनाशनाः सुरव
दोधनदश्यान्धो धर्मदो न्यश्च भूतिदः पितृणां कथ्यते नैव तथा गणचतुष्टयं एकविंशत् पितृगणा ये वासिमखिलं जगत्
तमेव तस्मात्पुत्रुदिशं तु च समाहितं ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ एवं कृतं तत्तस्मै जसोराशिरुच्छितः प्रादुर्बभूव स
हसागणं व्याधिकारकाः दृष्ट्वा सुमहत्स्तेजः समासाद्य स्थितं जगत् कानुभ्यामवनिंगहोरुचिस्तोत्रमिमं जगो अ

राम
८५

र्वितानामपूर्वानां पितृणां दीप्ततेजसां नमस्यामि सदा तेषां चानिनां दिव्यचक्षुषां ईशदीनां चनेतारो दक्षमारी च योस्त
था सप्तषण्णां तथान्येषां तान्नमस्यामि कामदानं मन्वादीनां चनेतारः सूर्या चंद्रमसास्तथा तान्नमस्याम्यहंसवर्णि
तनृपुद्वधावषी नक्षत्राणां ग्रहाणां च वायव्योर्नक्षसस्तथा द्यावापृथिव्याश्च सदानमस्यामि कृतं जलिः प्रजाप
तेः कउपपायसोमाय वरुणाय च योगेश्वरो भ्यश्च सदानमस्यामि कृतं जलिः नमो गभस्ति सभभ्यस्तथा लोकेषु सप्तसु
स्वयं भवेनमस्यामि ब्रह्मणो योगचक्षुषे सोमाधारानुपितृगणानुयोगभूतिधरोस्तथा नमस्यामि तथा सोमपितरं च
गतोऽस्म्यहं अग्निरुपांस्तथैवान्यान् नमस्यामि पितामहं अग्नि सोममयं विश्वं यत एतदशेषतः ये च ते जसिथे चैव
सोमसूर्याग्निमूर्तयः जगत्सूरूपिणश्चेतथा ब्रह्मसूरूपिणः तथा खिलेभ्यो योगिभ्यो पितृभ्यो यतमानसः न
मानमानमस्ते मे प्रसीदतस्त्वधाभुजः ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ एवं कृतं तत्तस्मै जसो मुनिस्तमाः निश्चक्रमुस्ते
पितरो भासयंतो दिशो दृश ॥ निवेदितं च यत्नेन पुष्पां धानुलेपनं तद्रूषितानथ सता दृशं पुरतः स्थितान् प्रणिप
त्य पुनर्भक्त्या पुनरेव कृतं जलिः नमस्तभ्य नमस्तभ्यमित्याह पृथगादितः ततः प्रसन्नः पितरस्तमे मुमुनिसत्तमं
वरं दृष्ट्वा हृदितसताः नवाचान्तर्कधरं प्रजानां सर्गकृत् त्वात्मा दिष्ट्वा द्याणाममा सोहंपत्नीमभिषामि धन्यादिव्या

ग० पु०
॥६६॥

प्रजावर्तिः ॥ पितरुः ॥ अत्रैव सद्यः पत्नी ते भवति त्वमनोहरा तस्यां च पुत्रो भविता भवतो मनुजतमः मन्वंतराधि-
पो धीमान् स्तुतः ॥ एवोपलक्षितः ॥ नुचैराख्य इति याति प्रयास्यति जगत्तस्य ॥ एव हवः पुत्रा माहाबलपराक्रमः ॥ भविष्य-
ति महात्मानः पृथिवीपरिपालकाः ॥ त्वं च प्रजापतिर्भूत्वा प्रजासृष्टा चतुर्विधाः ॥ क्षीणाधिकारो धर्मो ततसि द्विम-
वाप्स्यसि रस्ते च नानेन च नरो यास्मां स्तोषति सर्वज्ञा तस्य तुष्टावयं भोगानात्मज्ञानं तथोक्तम् ॥ आयुरारोग्यमन्यै च
पुत्रपौत्रदिकं तथा ॥ वाञ्छन्ति सततं स्तोत्रेण क्षमतरं पराज्ञा तस्यो तच्च विज्ञानं परमानंदरूपकं ॥ विश्वेनरहितं तद्वत्त-
जसेन विवर्जितं ॥ प्राप्तेनरहितं चैव तुरीयं परमाक्षरं सर्वगोप्त सर्वहंत सर्वभूतात्मरूपि च ॥ बुद्धिधर्मविहीनं वेनि-
राधारं शिवं हरिं विजित्यारहितं चैव वेदां तर्वद्यमेव च ॥ वेदरूपं पारभूतमिदं ॥ इयं परं भुवं ॥ शृष्टेन विवर्जितं
चैव रसेन च विवर्जितं ॥ स्पृष्टेनरहितं देवरूपमात्रं विवर्जितं ॥ रूपेणारहितं चैव गंधेन परिवर्जितं ॥ आदानादि-
श्रुतं दातृमहं ब्रह्मा ॥ स्मिकं बलं एव ज्ञात्वा महादेव ध्यानं कुर्यात् ॥ जितेन्द्रियः ध्यानयः कुरुते ह्येव स भवद्ब्रह्मो-
नवः ॥ इति ध्यानसमाख्या तं श्रीश्वरस्य मया तवाश्रधुना कथयाम्यथ ॥ किं ते ॥ इति वैषध्वजः ॥ इत्या-
दि महापुराणगौरुडे अध्याय समाप्तः ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ विष्णो ध्यानं पुनर्ब्रूहि शिवचक्रगदाधर येन ॥

॥ रामा ॥
॥ ६६ ॥

विज्ञातमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ॥ हरि उवाच ॥ प्रवक्ष्यामि हरे ध्यानं भाषायां च विमर्दकं मूर्त्तकं मूर्त्तकं दिभेदेन त-
ध्यानं विविधं हरिः ॥ अमूर्त्तं रुद्रकथितं हंत मूर्त्तं ब्रवीम्यहं ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशो विष्णुश्चाजिष्णुः कृतः कुंदंगो-
क्षीरधवल्लो हरिर्ध्वयो मुमुक्षुभिः ॥ विशालेन सुसोमो न शखेन च समन्वितः ॥ सहस्रादित्यतुल्येन उज्जालामाला-
ग्ररूपिणा चक्रेण घनितः ॥ शोतो गदा हस्तः श्रुभाननः ॥ किराटेन महार्हण रत्नप्रज्वलितेन चासायुधः ॥ सर्वगोदेवः
सरोरुहधरस्तथा ॥ वनमालाधरः श्रुभः ॥ समांसो हेमभूषणः सुवस्त्रः ॥ शुद्धदेहश्च सुकर्णः ॥ पद्मसंस्थितिः ॥ हिरण्य-
यशरीश्च चारुहारी ॥ शुभांगदो केयूरेण समायुक्तो वनमाला समन्वितः ॥ श्रीवसकोक्तं भयुतो लक्ष्मीवानुलक्ष-
णान्वितः ॥ अणिमादिगुरोयुक्तः ॥ स धिसंहारकारकः ॥ मुनिध्वयो सुरध्वयो देवध्वयो तिसुदरं ब्रह्मादिस्तैव प-
र्यंतं भूतदेहहृदि स्थितः ॥ सनातनो व्ययोमध्यः ॥ स्वो नुग्रहहृदि भुजानारायणो महादेवो स्फुरन्मकरकुंडलः ॥
संतापनाशनो त्यक्तो मांगल्यो दुष्टनाशनः ॥ सर्वात्मसर्वरूपश्च सर्वगो गहनाशनः ॥ चावंगुलीयसंयुक्तः सुदी-
प्तस्वभावः ॥ शरण्यः सुखकारी च सोम्यरूपो महेश्वरः ॥ सर्वालंकारसंयुक्तो चारुचंदनचर्चितः ॥ सर्वदेवसमायुक्तः ॥

गोपुः
॥८८॥

द्विजातयः प्रुद्धेरन्स्त्रीचमृदश्चमकुसुमैश्चकिरंततः स्नानं सदेवते मंचमौर्जवंप्राणांसंशयः सूर्यस्य चापुपस्त्रानंगा
यत्रोप्रत्यहजपः गायत्री शिरसा साङ्गजपद्याहतिपूर्वका प्रतिप्राणसंयुक्ता त्रिरयं प्राणसंयमः प्राणानां यम्यसं ३३
स्नानेन देवतेन तु जपभासीसीतुसावित्री प्रत्यगातारकोद्यात्संध्या प्राक प्रातरं वहितिष्ठभासूर्यदर्शनात् अग्निका
र्यततः कुर्यात्संध्यायोरुभयोरपि ततो भिवाद्येष्टद्वान्नसावहामिति ब्रुवन् गुरुचैवापुपासीत स्वाध्यायाद्ये समाहि
तः आहूतश्चाप्यधीयीत सर्वं चास्मै निवेदयेत् हितं वास्पाचरे अित्यमनोवाकर्मभिः सदा हं जाजिनोपवीता निमे
खलं वैवधारयेत् द्विजेषु च चरेत्स्य मतिं देवाः संवृत्तये आदिमध्यावसानेषु भवेच्छेदोपलक्षिता ब्राह्मणास
त्रियविशंभेक्षचर्यायथा कर्म कृत्वाग्निकाया भुजीत विनीतो गुरुव नुजया आपोशने क्रिया पूर्वसकृत् अमकु
त्सयन् ब्रह्मचर्यं स्थितो न वमभंदद्यादनापदि ब्राह्मणाः काममश्रीयात् आद्वैतमपीडयन् मधुमांसं तथा श्लि
ष्टमित्यादिपरिवर्जयेत् गुरुवर्यः क्रिया कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति उपनिषद्वेदं समाचार्यः सप्रकीर्तितः एकदेशं
पाध्यायः कृत्वा पशुं ददुच्यते एते मान्या यथा पूर्वमेभ्यो माता गरीयसी प्रतिवेदं ब्रह्मचर्यं दद्याद्वा दद्याद्वा निपत्तं ग्रहणाति
कमित्येके कश्चातांश्च वेत्ती उवाच आषोडशा द्विविंशच्चतुर्विंशच्च वत्सरात् ब्रह्मसह त्रिविंशकोल ओपनाययिक ४

रामा
॥८८॥

परः अत उर्ध्वपतयेके सर्वधर्मे विवर्जितः सावित्रीपतिता ब्राह्मणस्तोमा - हते क्रतोः मातुर्येह्ये जायते द्वितीयं मे
जिबन्धनं ब्राह्मणास्तत्रियविशतस्मादेते द्विजातयः यजानातपसा चैव शुभानां चैव कर्मणां वेद एव द्विजाती
नां निश्रेयः सकरः परतमधुना पयसा चैव स देवं उच्ये द्विजः संतर्पयेत्पितर देवान् सोमं च हंसितीमतेः वा
क्यो वाक्ये पुराणं च नावाशंसिश्च गाधिकाः इति हामोस्तथा विद्योयोधीतेशक्तिो न्वही संतर्पयेत्पितर देवान्
मांसहीरोदनादिभिः ते तस्मा स्तर्पयत्येवं सर्वकामफलैः शुभैः ययं कुरुमधीते च तस्य सस्यां भुयात्फलं
भूमिदानस्य तपसा स्वाध्यायफलभाक् द्विजानेष्टुका ब्रह्मचारी तु वसेद्वाचार्यसंश्रितो तद्भावे तस्य तनये
पुत्रा वैश्वानरे पिवा अनेन विधिना देहं साधये द्विजैर्दियः ब्रह्मलोकं सवाप्नोति न चैह जायते पुनः ॥ ३॥
त्यादि महापुराणो गारुडो ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ अपर्वतु मुनयो धर्माश्च हस्तस्य यत ब्रताः गुरवतु ध
नं दत्वा स्नायात्तदनुशया अविभुत ब्रह्मचर्या लक्षणं स्त्रियमुदहृत्य अनन्यश्रुविकोकोतां मुसपीडा
यवीयसी अरोगिणी भ्रातृमती मसमाना षण्णात्रजा पंचमाससमाह्वं मातृतरीपितृतस्तथा विपचन
विख्याता आत्रियाणां महाकुलात् सवर्णा आत्रिया विद्वान्नरादोषो न्विते न वा यदुच्यते द्विजातीनां

ग० पु०
८९

इदं रोपसंग्रहः न तं मम तं यस्मात् तत्रायं जायते सुयं तिस्रो वर्गानि पूर्वेषां द्वे तथैका यथाक्रमं ब्राह्मण क्षत्रिय विद्वां भ्रा
यथाश्रुजन्मनः ब्रह्मणो विवाहो माह्वयदीयते शस्त्र लक्ष्मी तद्यत्पुनात्पुभयतः पुरुषानेकैस्म विषति यश्च स्त्रुत्रा हि जेदे
वत्रादाया धिस्तुगादयं चतुर्दशै प्रथमजः पुनात्पुनरजश्च स्रुत्रासुराद्विष्णादानादगां धर्वः समया निथः राक्षसा
युद्धहराणां तपैशानः कन्यकाच्छलात् चत्वारो ब्राह्मणस्याद्यास्तथागाधर्वराक्षसा राजस्तथासुरा वैशेषश्चैचात्पुस्तगाहि
तः पाणिग्राह्यसवणां मुग्गहीत्वा क्षत्रियदर्शं वैशपाप्रतोदमादद्यात् वदेन त्वजन्मनः पितापितामहो भ्राता सकृत्पु
जन्तनी तथा कन्याप्रदः पुनर्नाश प्रकृतिस्त्रुः पुरः पुरः अप्रयच्छन् समाप्नोति भूमाह त्पुभूता उभो एषाममविदान
णां कन्याकुर्यात्स्वकं वरं सकृत्पदीयते इतरस्त्रु चोरदुभाक् अदृष्टो हि त्यज नदृष्टः सुदृष्टो हि परि त्यजेत अपुत्रो
गुर्वनुजाता देवरः पुत्रकाम्यया ससपिडो सगोत्रो वा द्यता भुक्तं नृता वियात् आगर्भसं भवं गच्छेत् पतितस्तन्यथा
भवेत् अनेन विधिना जातः क्षत्रजः संभवेत्सुतः ह्युताधिकारामल्लिप्तिं पिउमात्रोपसेविनी परिभूतामधः शय्यां वा
सयेद्यभिचारिणी सोमः शोचं ददौ तासां गध्वीश्च भुगिरं पावकः सर्वभक्षिर्ब्रमेध्यावेयोषितोच्यतः व्याभिचारा
इतो सिद्धिर्गर्भत्यागा विधीयते गर्भभर्तृ बधेतासीतथो महति पातको सुरापी व्याधिता हृष्टो विधत्ते व्याप्रियं वदास

(कन्या)

राम
८९

र्वया चान्यथाद्यनो विषयो हि सवेन हत यत्राविरुद्धं पत्योस्त्रीवर्गस्तस्य वदन्ते मते जीवति वापत्यो यानान्यमुपगच्छति से
हकीर्तिमवाप्नोति मोदते चो मयः महाश्रुभां स्य जंतती यायां सदाप्याभरणे स्त्रियास्त्रीभिर्नत वचः कार्यः भेषधर्मो परस्त्रि
यः शोडशर्षु निशास्त्रीणां तासु युग्मासु संविज्ञेत् ब्रह्मचारी च पर्वण्ये आश्रयतस्तु वजं येत् एव गच्छेत् स्त्रियं का
मानुमंशामूलं च वजं येत् लक्ष्मणं जनयेद्वै पुं वरं ग विवर्जितं यथाकामं भवेद्वापि स्त्रीणां वरमनुस्मरन् स्वदार
निरतश्च स्त्रियोरुत्थाय तस्ततः भूतमात्पितृज्ञातिश्च श्रुश्च श्रुदेवरेवं धुभिश्च स्त्रियः पूज्याः भूषणाः छादना
ज्ञानेः श्रुश्च श्रुसुरयोः कुर्यात्पादयोर्वेदनं महाक्रोडाशरीरसंस्कारसमाजोत्सवदशनी हास्यं परगह्वरान् त्यजे
त्प्रोषितं भूतका रक्षे कन्यापिता बाले यो वने पतिरेवतां वाङ्मोरक्ष्यते पुत्रो ह्यनाथाज्ञातयस्तथापति वि
नानतिष्ठेत् दिवा वायं दिवा निशि लुपेष्ठा धर्मविधौ कुर्यात्कु निष्ठा न कदाचना दाह इत्वाग्निहोत्रास्त्रियं वृत्त
मतिं पतिः आहरद्विधिवद्दशान् ग्रिवे वा बलवितः हिता भुगिरं गच्छेत् इह कीर्तिमवाप्स्यन् ॥ इत्यादि
महापुगागारुडः ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ वक्ष्ये संकरजात्यादि गह्वरच्छादिविधिं परं विप्रान् मूर्धाभि
षिक्तो भिः शत्रयायां विद्वाः स्त्रियां जातो बध्नुश्च श्रुद्रायां निषादः पार्श्वे दोषि वा माहिषाग्रा प्रजायते विद्वश्च श्रुद्राग

ग० पु०
९०

नयोनपात्रवैश्याश्रुद्राचराजानोमाहिष्योग्रोसुतोसुतो।श्रुद्रायांकराणोवैश्याहिनष्टेस्वविधानतै।ब्राह्मणपांशुत्रि
यास्ततोवैश्याद्वैदेहकस्तथाश्रुद्राज्जातेस्तचांडालः सर्ववर्णविगर्हितः।श्रुत्रियांमगधवैश्यात्श्रुद्रात्सतारमेवच
श्रुद्रावायोगवैश्याज्जनयामासवेसुतमाहिष्याणकराणां तुरथकारः प्रजायते।असंस्कृतास्तु विज्ञेया एतेच
प्रतिलोमजाः।जात्युत्कर्षेद्विज्ञो ज्ञेयः विज्ञेयः सप्तमेषु।वाच्ये कर्मणां साम्ये पूर्ववत्।तत्राधरां कर्मस्मात्तविवा
हाग्नौकुर्वतप्रत्यहंगृही।द्रापकालाहतेवापिश्रोतवैवाहिकाग्निकस्मिन्पुनरीरविंतां निर्वृत्य हतशोचद्विधिद्वि
जः।प्रातःसंध्यामुपासीतदंतधावनपूर्वकां कृत्वाग्नौसूर्यदेव्यानुजपेन्मंत्रांसमाश्रुतिवेदार्थानधिगच्छेच्चशा
स्त्राणि।विविधानिवायोगक्षेमार्थमुपया - दीश्वरंगृही।स्नात्वादेवानुपितुंश्वेतर्पयेदर्वयेत्तथा।वेदानथपु
राणानि।इतिहासानिशक्तिः।सपयज्ञार्थविज्ञोचविद्यात्ताध्यात्मिकाजपेत्तुबलिकर्मस्वधाकारस्वाध्यायाति
थिसाक्षियाभूतपित्रमरब्रह्ममनुष्याणामहायथा।देवभ्यस्तुतुं चान्नोक्षेत्तभूतबलिहरेत्।अन्नंभूमां च
चांडालेवायमेभ्यश्चानि क्षिपेत्।अन्नपितृमनुष्यभ्या देयमध्वनजंजनंस्वाध्यायवान्बहकुर्यात्।नपुंसदंभमात्म
निबलः सुवासिनी वृद्धगर्भिण्यातुरकन्यकाः संभोज्याति।यष्ट्वाश्च दंपत्याः शोषभोजनी प्राणाग्निहोमविधि

राम
९०

नाश्रियादभ्रमकुत्सयन्मितिफलविपक्षैचसप्तस्वादादिपूर्वकै।आपोशनेभनोपरिष्ठादधस्ताच्चैवभुंजता।अनग्रमम
तैवेवकार्यमग्नौ द्विजन्मना।अतिभ्यश्च वर्णभ्यो देयं शक्त्या।दिपूर्वशः।अप्राणोद्योतिथिः सायमपि नात्र विचारण।सक्त
त्यभिज्ञवेभिज्ञांदातव्यासुव्रतायचा।आगताभोजयेत्तवान्महोक्षंश्रात्रियायचाप्रतिसंवत्सरकुर्यात्स्नातकावा
यंपार्थिवः।प्रियोविवाह्यश्चतथायज्ञंप्रत्यर्चिजः पुनः।अध्वनिनोतिथिज्ञेयश्रात्रियोक्तेष्वारगः।मान्पावतौ गृहस्थ
स्पृष्टलो कमसिस्ततः परयाकर्तुं चिने स्यादनिद्यामंत्रणादृतावाकपाणिपादवापल्यवर्जयेच्चातिभोजयेत्।श्रो
त्रियंचातिथिं तत्समांसीमातमनुव्रजेत्।अहः शोषासहासीताशिष्टैरिष्टैश्चबंधुभिः।उपास्यपश्चिमां संध्यां
त्वाग्नौभोजनंततः कुर्यात्भृत्यैः समायुक्तः।श्रुत्यै ब्राह्ममुहूर्ते च।ह्यपमान्यो विप्रो धन।दिभिः।वृद्धातोनांसमो
देयः पंथावैभारवाहिनः।उज्याध्यायनेदानानि वैश्वस्यश्रियस्यचाप्रतिगृहाधिको विप्रो याजने ध्यायने तथा
प्रदानश्च त्रये कर्म प्रजानां प्रतिपालनं।कृषिदकृषिवेणिज्यपात्रपाल्यविश्रामः।श्रुद्रस्य द्विजशुश्रूषाद्विज्ञेय
ज्ञेनहापयेत्।अहिंसासत्यमस्तेयं शौचमिंद्रियसंयमः।यमैः।समाजर्वदानसर्वधर्मसाधना।ओचरेतादृशां वृत्तिं

श्रियम

माजेहामसतांतथा कर्तव्याग्रहणोपि चतुर्मास्या नियततः एषामसंभवकुर्याददिष्टिवैश्वानरीं द्विजः ही नद्वयं नकुवी
 तसतिद्वयेष्वलप्रदं चो जलो जायते यज करणा ब्रू इ भोक्षितात् यजार्थमवदद्वाषः काकोपि भावयेत्स चाकुसुं भकुं भाधा
 न्योवाद्याहि कौ ह्यस्तनोपिवा जीवेद्वापि हिलां छेन श्रयानेषां परः परः न स्वाध्यायविरोधस्य मिह दुनयतस्ततः राजते चा
 सियाज्येभ्यः भीदृशं विच्छेदं शुद्धा दंभिहेतुकपापं डी बकवृत्तिश्च वर्जयेत् शुक्लं बध्नेनी च केवाग्रमश्रुनखः श्रुचिः नभा
 यो दृशनेष्ठा चानेक चासन संस्थितः आप्रियं न वदेज्जातु ब्रह्म भूडी द्विजं नना देवा दिदक्षिणा कुर्यात् अष्टिमा
 न्सकामं डलुः न तु मे ह भदिच्छाया भस्म गोष्ठा भवत्सु न प्रत्यग् ध्वगो सोम संध्या तु श्रि द्विजं नना नैशेतर्कं तु न ग्रा
 स्विं न च संस्पृष्टं मेशुनि न च मृत्रपुरीषं वा स्वप्या कृ शिरसो न चोष्ठी वनास ह शनू च विषाण पशुन सक्षिपेत् पादो प्रत्ता
 पय भ्रायो न च न मा भिलं घयेत् पिबेन्नाजलिना तोयं न शयानं प्रबाधयेत् न नाशैः क्रीडे च कितेवै र्याधिभिश्च न संवि
 द्रोत् विरुद्धं वर्जयेत्कामे प्रेत भूमि नदी भवं केश भस्म तुषागारकापालेन च संस्थितः न च क्षितं श्रयं तिर्गान् द्विसतर्न विज्ञे
 त्कृषित नराजः प्रतिगृह्णायात् लुधस्याच्छास्त्रवर्तनः अध्यायनामुपाकामे श्रावणं श्रवणं च हस्ते चोषधिभावं

वापंचम्यां श्रावणं स्पृश पोषमासं परोहिण्यो मष्टकायामुयापि वा जलं तेर्छेदं सां कुर्यात् उत्सर्गं विधिवद्बहिः श्रनाध्यायं च दंप्रे
 षिष्यं त्विगुरवं धुषु उपाकर्मणि चोत्सर्गं च शारवा श्रा त्रियं मते संध्या गजे तनिघात भूकोपा क्कानि पातनात् समाप्य वेदं ह्यनि
 श्रामा राण्य क समाप्य चापं च दृश्यां चतुर्दश्यां मष्टम्योरा हस्तुतका रतु संधिषु भुक्त्वा वा श्रा द्विकं प्रतिग्रह्य चापं श्रमं डूकं न कुलं श्रा
 हिमा जौर श्रकारैः क्रुतं तरे अहारा त्रं श्रु पाने तथे श्रयेत् श्रु चोष्ठा गदं भोलो क सामवाणा तं निश्चने श्रमे ध्यं शव श्रु द्रो श्रम श्रा
 न पतितां तिकेः देनो श्रु चावत्मानि च विद्युस्तं नितं संलुवा भुक्त्वा इपाणि रं सो भिर धरं त्रि मस्तो दिरा हेपां अर्घ्येषु संघ्यानी
 हारं पीतिषु धातवः प्रविगंधेषु शिष्टे च गृह मागतो गुरो श्रयान हस्म श्रयो नायाने गिरि रोहणी सप्त त्रं श्र दृ न ध्यायं नितं स्ता
 त्कालिका निदुः विदं हि द्वा तथा राय्य राज भाय्या परस्त्रियः नाना क्रमे डूक विष्मू चोष्ठी वनो दत्ते नानि चा विषा हि द्वा त्रियत्मानो
 नाव ज्ञेयाः कदाच नादुरा दुष्टिष्ट विष्मू चोष्ठां सां सिमं सज त्म श्रु त्म त्म चारि कुर्यान्मं चाणि न स श्रो तो न निंदा ता
 उने कुर्यात् मुतं शिष्यं च च ता उय त्म श्रा तरे त्म वेदा धर्मं तद्विरुद्धं च ना चरेत्मा ता पि त्रि श्रित्यु च विवादा श्रा चरेत् गृह्णापं च
 पिंडानं नु च त्प न स्नायात्पस्वारि शुभ्नाया न्दी प्रस्व वणा दे वरे वा त तटेषु तां वर्जयेत्पर श्रया दनं चा श्रा या दना पदि क दप
 बड् चोराणां तथा ही नाधिकस्य चावे श्रभिषक्त वा डूक गति का गणा दी क्षिता पात्रांतर विकित्मानां क्री बा व्यगा बहोरणा

ग. पु. ०
९२

क्रूरोगपीततयात्यदां भिकोष्टिष्टनो जिनां। आस्त्रविक्रियकर्माणां स्त्रीजितग्रामयाजकान्। नृशंसस्त्ररजकशतध्रुवधजीविनीपि
शुनानृतिनोश्चवसोमविक्रियाणां तथा। बदिनां स्त्रीकाराणां मन्त्रमेषोक्ता। ननभोक्तव्यं वृथामांसं केशकीटसमन्वितं। मुक्तेप
युषितोष्टिष्टं श्वस्यष्टपतितोक्षितं। उदक्यास्पष्टं घृष्टं पर्यायासं च वर्जयेत्। आरोग्याणीं शकुनां। छिष्टं पादस्पष्टं च कामतः। श्रद्धेष्टुदा
संगोपालकुलमित्राईमीरिणान् भोज्याभानपतश्च वयश्चात्मानं निवेदयेत्। अन्नेपयुषितं वेष्ट्रीस्निहाकैरिभसंभृतं। असेहा
अपिगोष्ठं मयवगोरसविक्रयाः। अष्टमेकशफं स्त्रीणां पयश्चपरिवर्जयेत्। अयमेकशफान् हंसवलोकबलटिदिभात्
वृथा कृषरमेयावपायद्याष्टशकुली। कुरुरजालपादेन स्वजरीटमगाद्विजान्। वाषां न्मत्स्यां रक्तपादान्। नृजघ्नेव कामता
नसः। बंधुकां कामतो जगध्मासोपवासस्य ह भवेत्। पलांडुलशुनादीनि जगध्मा चोडायणां च। तस्यां देवपितृन् प्राचुखाद
नृमानंदोषभाक् वसेत्। नरके योरेदिना निपशुरामभिः। समितानि दुराचारेयोऽल्पविधिना पशुनृमांसमं त्येत्यसप्राप्य
कामान्। तिततो हरीं॥ ॥ इत्यादिपुराणगारुड॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच॥ इव श्रुद्धिप्रवस्था मितान्निवाचैतसत्तमाः।
सो वणिरजतामानीं। आकरज्वादि कर्माणां पात्राणां च मसानां च वारिणां शुद्धिं रिष्यते। उष्णवाभिः स्नूकस्वययाधो न्या
हः प्रोक्षणां न स तदृक्षाद्वा तु शृंगा देयेत्। शपात्रं स्पमर्जनात्। सोष्णात्तदकं गां मूत्रैः शुद्धं त्यो बिककोशिक। केश्यपाध्वम्

रामा
९२

खे पुन्रखेष्टं एपुनः पाकान्महीमर्यागो घ्राते त्रेतया केशमसिकाकीटदूषिते। समक्षेपात् विशुद्धिः स्यात्। सुशुद्धिर्मर्जनादि
ना। त्रपुसी सकताम्राणां शरीरशोदकवारिभिः भस्माद्विलेहका स्यान्। मजातं च सदशुद्धिः। अमेधाक्तस्य मज्जायैगंधले
पायकर्षणात्। शुचिर्गोतृक्षितं तोये प्रकृतिस्त्वमही गते। वृथामांसश्च चंडालक्यादादि निपातनां रश्मिरग्रीरजलगोर
श्चावमुधानिलः। अश्वा नृप्रविशुषो मध्यास्तथावमन बिंदवः। स्नात्वा पीत्वा च ते सुते। मुष्कारथ्यापसर्पणे। त्रात्वातः पु
नराचमिद्वा सोन्वा परिधाय च। तु ते निव्वते रवाये परिधाने श्रपातने। पंचस्ते पुनश्चामेदुक्षिणे श्रवणे स्पृशेत्। त्माति
ष्टैत्यग्राह्यादेवा विप्रकण्ठिदक्षिणा॥ ॥ इत्यादिमहापुराणगारुड॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच॥ अथ दानविधि
वस्थे तन्मश्राणुत सत्तमाः। अन्यथा ब्राह्मणाः श्रद्धाः। तेभ्यश्च वक्रियाः पराः ब्रह्मवेत्ता वतेभ्योऽपि पात्रे विद्यातपो जितः।
गोभृधान्याहिरण्पादि पात्रे दातव्यमर्चितं। विद्यातपाभ्यां हीनं न न तु ग्राहाः। प्रतिग्रहाः। गृहे नृप्रदातारमधान्यत्या
त्मानमेव चोदातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तं पुविनाषतः। याचितेन पिदातव्यं श्रद्धाप्रतस्तु जाकितः। हिमशृंगैः शफैरप्यैः
सुशीला वस्त्रैः मयुता संकासपात्रादातव्या। शूरिणी गोः सदक्षिणां दश। सोवर्णिकं शृंगं शफं सप्तफलैस्तु तां पंचा
शत्यलिके पात्रं कोसपात्रं च कीर्त्यते। स्वर्णं पिण्यलमात्रेण वस्त्रं वा कौलीका शिराति स्यात्। अपि च दातव्यमपत्यं ग

राम

ग० पु०
९३

वर्जिता हातास्वर्गमवाप्नोति वत्सरान्बोमसंमितान् कपिलचेतारयति मयश्च सप्तमकुलं यावत्सम्यग्दोषादौमुख्योन्मां प्र
दृश्यते तावद्दोः प्रथिवी ज्ञेया यावद्दसन्नमं चति यथा कथा च दत्तार्गा धेनुं वा धनुं धेनुं वा अरोगामपरिहृष्टा हातास्वर्ग
महीयते आतंसवाहनं रोगिपरिचर्यासुरार्चनं पादशौचं द्विजो विष्टमार्जनं गोप्रदंसमं द्विजाय यदभिष्टुदत्तास्व
र्गमवाप्नुयात् भूदीपाश्चात्रवस्त्राणि तिलसर्पिप्रतिश्रया त गृहधान्यं च त्रमालायानवस्त्रमहं जितं शय्यानुलेप
नंदत्वास्वर्गलोके महीयते वृष्टदाता ब्रह्मलोकं प्रीप्नोति सुरदुलैर्भवेदार्थयज्ञशास्त्राणि धर्मशास्त्राणि चैव हि
मूल्येनापिलिखित्वा वेबलाणाः पदमाप्नुयात् एतन्मूल्यं जगत्प्रसमाते दसृजस्त्वमीश्वरं तस्मात्सर्वप्रयत्नेन को
यं विदार्थसंग्रह उतिहासपुराणोवालिखित्वा यत्प्रयच्छति ब्रह्मदानसमं पुण्यं प्रीप्नोतीह गणोन्नतिं लोकाय
तंकुतकश्चिप्राकृतं मेच्छे भूषितं नश्रोतर्वा द्विजेनेतदधो यनयाति तद्विजं समं शयोनगृह्णीयात् दातृलोकान
वाप्नुयात् कुशाः शकपयोगधाः प्रत्याख्येयनवारिचुः अयाचिता हतं ग्राह्यमपि दुष्कृतकर्मणाः अन्यत्र कुल
टाघटपतितेभ्यो द्विषस्तथा दिव्यवतातिथ्यर्चनं कृतं पितृभृत्यार्थमवसर्वतः प्रतिगृह्णीयात् दातृलोकं प्रथमं
दत्तम् । इत्यादि महापुराणो गारुडः । याज्ञवल्क्य उवाच । अथ आदिविधिवश्च सर्वपापप्रणाशन

राम
९३

प्रकीर्तिताः २

६११

अमावास्या एकाद्विः कृष्णपक्षाय न द्वयं । इदं ब्राह्मणं मर्षति विष्टवत्स्य संक्रमः । व्यतीपातो गजश्चायाग्रहणी चंद्रसूर्ययोः ।
आर्द्रप्रतिपदश्चैव श्राद्धकालः । प्रतिग्रहः । अभिगः सर्ववेदे पुत्रोत्रियो वेदविद्युवावेदार्थविज्ञाप्रसमात्रिमधुस्त्रिमुपनिषत्सु
श्रियः कृत्तिकजामातयाश्च अमुरमातुलः । तणाचिकनेहो हतः शिष्यसंबन्धिवाधवाः । कर्मनिष्ठातपोनिष्ठाः पंचाग्निब्रह्म
चरिणाः पितृमातृपराश्चैव ब्राह्मणाश्चाद्देवताः । रोगीहीनतिरिक्तांगकाणाः पौनर्भवस्तथा । अवकीर्णोदयोपे च
एवाचारविवाजिताः । अर्वेषावाश्च ये सर्वे नश्राद्वाहीः कदाचनानिमंत्रये ब्रह्मर्वेद्युर्द्विजैर्वाच्यं च संयतेः । आर्चातश्चैव पुर्वा
नेह्यासनेष्टपवेगयेत् । युग्माद्देवतयोपे त्रसुप्रदेशे स्तुतिः । द्वौ देवप्रागृदकपेत्रे त्रिणैकं चोभयोः । पृथक् मातामह
नामप्येवं तत्र वा । वैश्वदेविकां हस्तप्रक्षालनं दत्वा विष्टवार्थं कुशानपि आवाह्य तदनुज्ञातो । विश्वे देवाः स इत्युवाच । ये
रनुविकीयाश्च साजने सपवित्रकाः । शान्नादव्यादपः शिष्याश्च वामीति यवास्तथा । यादिव्या इति मंत्रेणाहस्तेष्वविनिश्चित
गंधादको तथा । हूपमाल्यदानप्रदीपकाः । अपसव्यततः श्रुत्वा पितृनापः प्रदक्षिणां । द्विगुणांस्तु कुशांश्च दत्वा उग्रतस्ता
त्यवापितुम् । आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायतु नस्ततः । यवाश्चानुतिलैः कायकुर्याद्विद्यादिष्वेव तत् । दत्तार्थसंश्र
वास्तपापात्रे दत्वा विधानतः । पितृभ्यश्चानमसीति न्युजन्पात्रं करालयः । अग्नौ कारिष्यत्यादाय पृच्छत्यब्रह्ममुता

ग० पु०
१९४

कुरुष्वेति तथोक्तो सो ह्यत्रापि तयजवत् दूतशेषं प्रदद्याच्च भाजनेषु समाहितः यथा लाभोपपन्नेषु रोपेषु च विशेषतः दद्याच्च
 पृथिवीपात्रमिति मंत्राभिमतं त्रितं कृत्वेदं विष्णुरित्यत्र द्विजंगुष्ठेन वेद्याये तस्य ब्राह्मणिकां गायत्रीं मधुवातेत्युच्यते यथा
 वयामुखे वाचं भुञ्जीरं स्तुपि वागपतः अत्र भूमिं हृदि विष्णुं च दत्वा अक्रोधनावरः आतमेतुपवित्राणि जज्ञा पूर्वजपतया अ
 न्मादाय तन्मास्त्रुशेषं च वानुमन्य हातदभेदिके द्रुमादद्याच्चापः सकृत् सकृत् सर्वमन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणां मुखः
 उच्छिष्टं सन्निधौ केद्विपिंतां स दद्यात्पितृयजवत्मातामहानामप्येवं दद्याच्चानमनंततः स्वस्तिवाचं ततो दद्यात्तत्र
 क्षणोदकमेव न दत्त्वेष्टदक्षिणां च दद्यात्तत्रास्वधाकारमुदाहरत्वा वाचतामित्यनुज्ञातं पितृभ्यश्च स्वधा च तां विप्रैरस्तु
 स्वधंत्युक्तो भूमां स च तता जलां प्रीयंतं मतिवाहं विश्वदेवा जलं ददतां दातारो नो भिवर्द्धतां वेदाः संतातिरेव च अद्वा
 चनां मा व्यगमन् बहू धेयं च नास्ति त इत्युक्त्वा प्रियं स वाचं प्रणिपत्य विमर्जयेत्तवा जवाजं प्रति प्रीत्या पितृ पूर्व विम
 र्जयेत्तयस्मिंस्ते संश्रवाः पूर्वमर्घ्यं पात्रे निपातितं पितृपात्रे तु दद्यात्तं कृत्वा पित्र विमर्जयेत्तं प्रदक्षिणामनुज्ज्य भुञ्जीत पित
 र्भित्वा ब्रह्मचारी भवेत्तत्तु राजानं भार्यया सह एव प्रदक्षिणां कृत्वा ब्रह्मनां दीमुखानपि यजत दधिकं कर्तुमिच्छा
 पिताय वश्रिताः एको द्विष्टदवही नम काश्चैकप वित्रका आवाहानाग्नौ करणारहितं मव्युपसंभवेत्त उपतिष्ठतां मस्य

राम
१९४

स्त्वाने विप्रान् विमर्जयेत् अग्निगम्यतामिति द्रव्यात् ब्रूयुस्ते भिरतां स्महा गंधोदकतिलैर्मिश्रं कुर्यात्पात्रं च तृष्ट्या द
 द्याद्यं पितृपात्रे पुत्रे तपात्रे प्रसंचयेत्तये समाना जतिहा भोजशेषं एवं वदा चरेत् एतत्संपादितं करणं मेको द्विष्टद्विष्टा अ
 पि अत्रैकं संपादितं करणं यस्मै संवत्सरात् भवेत्तत्स्य पात्रं सो दकुंभं दद्यात्संवत्सरं द्विजं पिंशोस्तु गोजं विप्रं भो दद्या
 दग्रां जले पिवा ह्यविष्याज्ये नवे मांसपायसेन तु वत्सरां वत्सरे मांस हरिणा अरभ्रशकुलं क्षीरापाश्वं भरणे रोवा
 राहवांशो मंसि र्थं धाक्रमं मांसं बुध्यापितुं यतिदग्ने रिह पितामहं दद्याद्दृष्टा त्रियोदश्यां मध्यासु च न संशयः प्रतिप
 त्प्रभतिष्वेव कन्या द्विष्टा ददो भवेत्तत्रास्त्रिणा निहता नांतु चतुर्दश्यां प्रदीयते स्वर्गं च पत्यमोजश्च शोयं सत्रं बलं तथा
 पुत्रश्च श्रावसो भाग्यमपत्यं मुखतां सुतां प्रवृत्ते च कृता पुत्रा द्वापि ज्य प्रकृतास्तथा अरो गित्व यज्ञो विब्रुवा कतां पु
 रमां गतिं बलं विद्यां भिषकं सिद्धिं कुप्या नृगोजां दिकं तथा अश्वानां युज्य विधिवत् यज्ञां दसं प्रयच्छति कृत्रिकां भि
 भरणं पतं सकामानां पुयादिमां ब्रह्माद्याः प्रीणयत्ये व नरं श्राद्धं कृते द्विजाः आमुः प्रजा धेनव विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखां नि
 चा प्रयति तथाराज्यं प्रीता नित्यपितामहाः ॥ इत्यादि महपुराणोक्तं ॥ यथाशक्त्वं यजुवाच विना
 यैकोपसष्टस्य नक्षत्राणि निबोधता स्वप्रवगाहते तथैजलं मुंजं श्वपशपतिं विमलं विप्रलारं प्रसीदत्याभिहितं

ग० पु० महापुराणो गारुडे । याज्ञवल्क्य उवाच । वानप्रस्थाश्रमं वस्येत क्षुण्णमर्पयः । पुत्रेषु भार्यानि क्षिप्य वनंगच्छेत्स तैव वा ।
 १६ । वानप्रस्थाश्रमं वारिसामिः सापासनं स्यात् । मां अफालकृष्णानां मिश्रपितृदेवातिथिस्तथा । भर्तृणां श्रुतं पर्यंतं श्रमश्च ज
 टासामभद्रात्मवान् । स्नातस्त्रिष्वनस्नायी निवृत्तश्च प्रतिग्रहात्साध्यायवान् । नृदानशीलः सर्वभूतहिते रतः । अ
 न्यायाश्रमश्चाप्यवाक्योद्वाशपरिग्रहं । शतं त्यजेदायुष्युजे तपेत्कालं व्रतादिवापक्षेमासेतु चाश्रीयात् । दत्तो ह
 खलिको भवेत् । त्वादायणी स्वपद्रुमो कर्मकुर्यात्कलादिना । ग्रीष्मपौर्वाग्रिमध्यस्थो वर्षासुखे उल्लेखयः । आदवा
 न ६ सास्तु हेमंतयोगाभ्यासादिनं ये तः । यः क्रकचैर्वितवस्त्रिदने यो विलप्यति । अक्रुद्धः परितुष्टश्च समस्तस्य सुत
 स्यता । । इत्यादि महापुराणो गारुडे वानप्रस्थाश्रमविधिः । । याज्ञवल्क्य उवाच । । भिक्षाधर्मं प्र
 वक्ष्यामि तन्निबोधत सत्तम । वनगृहीत्वा रुत्वेष्टि सर्ववेदमदक्षिणां प्रजापतिहतिं दत्वा । अग्निना राण्युवात्मनि
 सर्वभूतः हितः शांतः त्रिदेवीसकमंडलः । सर्वकामप्रविवाज्य भीक्षार्थं श्याममाश्रयेत् । अश्रमं तत्र श्रेष्ठं स्या
 यान्नातिलक्षितः । रहिषि शुकगामयात्रमात्रमलोलया । भवेत्परमहंसावा एकदेवीपमादिशुतो सिद्धयोग
 स्याज्जब्रह्मममतात्वमिहाश्रयात्तया योगमभ्यस्य मितभुक् परासिद्धिं भवप्रयात्तदावातिथिप्रिया जानी गृहीत्वा ॥ रामा ॥ ०६ ॥

इति मुच्यते । । इत्यादि महापुराणो गारुडे । । याज्ञवल्क्य उवाच । । नरकात्पातको भूत्वा पापस्य कर्मणः स्यात् ।
 ब्रह्महाश्चारसरोऽस्यात्तरे कश्चिन्मासुवाप्यलिः । स्वर्णचौरीकृमिः कोटस्तृणादिगुरुतल्पगः । स्यरोगी श्यावदंतः कुन
 र्वीशिविष्टकः । ब्रह्महत्या क्रमात्पुत्रउशनारागिणो भवेत् । अन्यायदत्तमायावी मूर्खावा अपहारकः । धान्यत
 येति रिक्तांगः पिशुनः प्रतिनामिकः । तैलहृत्तेलपायी स्यात् । प्रतिवह्नं वस्तु चकः । ब्रह्मस्वकल्पहृत्वाश्रयबलारको
 ष्वेदद्वेषः रत्नहृद्वाजजाती स्यात् । पत्रशोकहरः शिखी । गंधबुधुहृत्वाधान्यधान्यहृत्पिको भवेत् । फलं वापि
 पशून् हृत्वा । अजः काकः पयस्तथा । मांसगधः पयस्वीति धीरिजराहारकः । यथा कर्मच निष्ठेव तिर्यक्तुं कालपर्य
 यात् जायते तल्लक्षणभ्रष्टादृष्टिः । पितृसंधर्मः । ततो निष्कलुषी भूत्वा कुलमहतीयोगिनः । जायते तल्लक्षणो भू
 त्वा धनधान्यसमेवितः । । इत्यादि महापुराणो गारुडे । । याज्ञवल्क्य उवाच । । विहितस्यानु
 घ्नानान्निहीतस्य च सेवनात् । अग्निहात्रे द्रियाणां च नरः पतनमिच्छति । तस्माद्यत्नेन कर्तव्यं प्रायश्चित्तविशुद्ध
 ये । एवमस्यांतरात्मावलोकश्च प्रसीदति । लोकः प्रसादे दातेव प्रायश्चित्ते रघस्यः । प्रायश्चित्तमकुर्वीत पश्चात्ता
 पविर्विलीतः । कै नरकान्यातिपापावे महारारवरो वानृतामिस्त्रिलोहशोकवशेति गंधचकुग्रलो हंसाभेलोहि

तोदं च संजीवननदीपथं महानिलयकालो मधुतामिश्रतापरं अविचिकुं क्षिप कंच यंति पापात्परातपः ब्रह्ममध्यपस्तेपी
 संयोगागुरुतल्पगः गुरुनिंदवेदनिंदो ब्रह्महत्यासमेतम निषिद्धमक्षणां जह्या क्रियाचरणमवचर जह्नुलामुखापानसु
 रापानिभमानि च अश्वरत्नादिहरणं सुवर्णस्त्रियसंमितं सखीभायां कुमारीपुख्योनिस्वर्त्यजसु व स्वर्गावासुतथास्त्रोष
 गुरुतल्पसमंस्मृतं पितुः स्वसारमातुश्च मातुलानि स्वसामपि मातुः सपत्नी भगिनीमाचार्यतनया तथा आचार्यस्व
 सुतांगच्छस्त्रगुरुतल्पगां स्त्रिवालिंगं वधस्तस्य सकामायास्त्रिया तथा गोवधो व्रात्यधस्त्रियमणानां परित्रिया अ
 नाहिताग्नितापणपवित्रियः परिवेदनं भूतादध्ययनदानं भूतकाध्यापनं तथा पारदार्यं परवित्तं वाईक्यं चलक्रिया
 समृद्धिविदुश्च वधानिंदितायां जीवनं न्यासित्वं व्रतलोप्यश्रुत्यां चैव विक्रियः पितृमातृसुहृत्त्यागः तडागारा
 मविक्रयः कन्यायादृषणं चैव परिनिंदकयाजनं कन्याप्रदानं तस्यैव कोटिलो व्रतलोपनं आत्मनोर्थीक्रियारंभो म
 धुपस्त्रीनिषेधनं स्वाध्यायाग्निसुतात्यागो बाधवत्याग एव च असंख्यस्त्रादिगेमनं भायतिपरिविक्रयः उपपातका
 निचाकानि प्रायश्चित्तं निबोधितं शिरः कपालो ध्वजवान् भोक्षा शीकोर्मवदयेत् ब्रह्महोदीदृशाष्टानि मितभुक् शु
 द्दिमाप्नुयात् शालापत्यः स्वाहेत्यारामासो मप्रभृतिधातवः मज्जता जुहुयाद्वापि मंत्रैरेतियथाक्रमे शुद्धिः स्यात् ब्राह्म

गात्राणां कृत्वेवं शुद्धिरेव निरातं कं विजंगां च ब्राह्मणार्थे हतोपि वा आरण्ये नियतो जह्या त्रिः कृत्वो वेदसंहितां सरस्वतिं
 वा संसेवा धुनपात्रसमपण्येत् यागच्छुः क्षत्रिया विद्यां च ब्रह्महतो व्रतं गर्भहावायथावर्णं तथा स्तेनं निषेदनं चरुते महद्वा
 पिघातनाथं मयागतीं द्विगुणं मवनच्छेत् ब्राह्मणपुत्रश्च चरुतासुरा निघृतगामू रैपीत्वा शुद्धिः सुरापिनः अग्निवर्णं मतेवापि
 वनवासी जटीभवत् ब्रह्महृत् कुर्यात् पुनः संस्कारमहेति रता विष्णुत्रयानां च सुरापी व्राट् णी तथा पतिलोकपरिभ्र
 म्ना गंध्रास्थां च कुर्यात् शुद्धिः स्वर्णो द्विजो मज्जा दत्वा तु मुशलं तथा कर्मणाः रक्षापनं कृत्वा हतस्तेन भवेच्छुचिः आत्मतु
 ल्ये सुवर्णं वा दत्वा शुद्धिः मिथ्या द्विजः श्रयानसग्निमायस्यं लिङ्गायां द्याधिता सपत्नः अहितानां त्वं वषाणां निरत्न्यामु
 त्सज्जि विप्राजापत्यं चरेत् कृच्छ्रसमावागुरुतल्पगः त्वीडायाणां विधान्मासां नूनभ्यसद्वेदसंहितां पंगवो न पिबेत् ग
 द्वा मांसमासीत संयतः गोधूमगो नुगामी गो प्रदानेन नश्यति उपपातकं शुद्धिः स्यात् चांडीयणा व्रतेन वापयमानं
 पिमांसनपराकं न पिवा पुनः क्लृप्तभेकां सहस्त्राणां दद्यात् सत्रवधे पुनः ब्रह्महत्यावधे वापि वत्सरं त्रितयं चरेत् त्विरुप
 हाश्वरदं तदद्यादकं शतगवो दणमासः चरेत् हावेतदद्याद्वाधेन वा दधेत् त्रैप्रदृष्टास्त्रियं हस्वः शुद्धिः स्यात् व्रतं चरेत्
 मार्जारं गानकुलपशुमंडूकधातुकां नृपिबेत् क्षीरं च हपापी कृच्छ्रवाप्यधिकं चरेत् बाजलीनां नृवेषाभ्यन

ग. पु. ९८

शुक्लेवत्सहिहायनैरवराजमेदुसुषोदेयः क्रौंचे त्रिहायनः चतुस्रगुल्मप्रकृतावीरस्वेदने जायमकशती। अवकीर्णरिक्तेव
 त्नात्वा ब्रह्मचारीतयापितां गदे भण्डमालभ्यनिरुतं च विष्णुधर्ममधुमासादने कार्यं कृच्छ्रशेषं ब्रह्मनिवा कृच्छ्रवय
 गुरुः कुर्यात्तयायेतप्रहितो यदि प्रतिकूलं गुरोः कृत्वा प्रज्ञाद्येव विष्णुधर्मविष्णुधर्मप्रदानाद्ये स्नेहाद्ये वाप्यनुक्रमेत्
 त्रिपमापोपकारचमते विप्रेन पातकं महापापोपपापाभ्यो यो वदेत्समृषा पराश्च आसामासमासीनस्वजादीनियतो दि
 यः अनियुक्तो भ्रातृभार्या कृच्छ्रं चांदायानं चरेत्। त्रिसंस्तुतं प्रश्नं गृह्णात्वा दस्योश्चुचिर्भवेत्तमोष्ठवसनं ब्रह्मचारीमा
 समेकं पयो व्रतं गायत्री जप्यनिरतो मुच्यते स प्रतिगृह्णात्। नग्नः स्नात्वा च सुप्तावागृह्णात्वा चैव दिनत्रये गुरंतं कथं हं कथ
 विप्रेनिर्जित्य वादतः प्रासाद्य तं च मुनयस्ततो ह्युपवसेद्दिनो विप्रदंडोद्यमे कृच्छ्रं त्रिंशच्छ्रं निपातने देशकाले वयश्च
 शक्तिपापं नावेक्ष्य त्वतः प्रायश्चित्तप्रकल्प्य स्याद्य वंचोक्ता तु निष्कृतिः। गर्भत्यागो गर्भनिर्वाणोपतनकारण वि
 ग्यातदोषः कर्तव्यतपाश्च देनादितं व्रतं असीकस्यातदोषस्तत्परहस्यं सतमाचरेत्। त्रिरात्रोपोषणो जप्त्वा ब्रह्महातव्य
 मर्षणा अंतर्जले विशुद्धं च दत्त्वा गां च पर्यास्विनीं लामभ्यः स्वाहतिरुचादिवाप्तमस्तासनः जले जुह्यात्तद्वच्च
 त्वा रिंशद्गुणा हृतीः त्रिरात्रोपोषणो हत्वा कुम्भाज्जाभिर्घृतं शुचिः। सुरापः स्वर्णाहारी च रुद्धजापी जले स्थितः। स

रात्रौ

रामा ९८

७१

हं शार्पजप्येन मुच्यते गुरुतल्पाः। प्रणायामशते कुर्यात्सर्वपापापनुत्तये। अकाराभियुते सायं सलिले प्राशनाद्युचिः। क
 तोपवासं रेतो वै विष्णुधर्मप्राशने द्विजः। अज्ञानं कृतपापस्य न्यासः संध्याद्वये कृतो रुद्धकादशजप्यादिपापनाशो भवेत्।
 वेदाभ्यासरतं शांतं पंचयज्ञक्रियापरं न स्पृशति हि पापानि च। शुष्काश्वाश्वाहया धितः जप्त्वा सहस्रगायत्री शुचिब्रह्महानादृतो
 ब्रह्मचर्यं दयाक्षीति ध्यानं सत्यमकालिता। अहिंसास्तयमाधूये दयाश्च ते यमाः स्मृताः स्नानं मोनापवासज्पास्वया
 याध्यापनिग्रहः तपो क्रोधो गुरो भक्तिः शौचं च नियमाः स्मृताः पंचगव्यं तु गोक्षीरदधि मूत्रशश्च स्मृतं। जग्ध्वा परचु
 पवसेत् कृच्छ्रशौतपरं चरन्। पृथक् शौतपनं द्वयोः सुउहः सोपवासकः। सप्ताहेन तु कृच्छ्रायं महाशौतपने स्मृतं। प
 ण्णद्विंशराजो वा बिल्बपत्रकुशोदकैः प्रत्येकप्रत्यहं बुद्धेः पूर्णं कृच्छ्रं उदाहृतः। तप्तक्षीरघृततामूलमकं कप्रत्य
 हं पिबेत्। एकरात्रोपवासश्च तप्तकृच्छ्रस्य पावनः। एकभक्तेनैकं न तथेवायाचितं न घृ उपवासेन चैकं न पादक
 र्मुदाहृतं यथा कथं चिन्निगुणाः प्राजापत्याय मुच्यते। अयमेवाति कृच्छ्रस्यातयाति पराभोजनात् कृच्छ्राति
 कृच्छ्रपयसा दिवसानेकाविंशतिं द्वादशाहोपवासश्च पराकः समुदाहृतः। पिप्पलाकचामतक्रांशबुक्कनीप्र
 तिवासरो एकेकमुपवासश्च कृच्छ्रः सोम्याय मुच्यते। एषां त्रिरात्रिमभ्यासादकं कस्य यथाक्रमात्तुलापुष्प

गै० पु०
१००

लवणं मांसमेदनापिण्णकमपागं धाश्च वैश्वरूपवृत्तानविक्रयेत धर्मार्थविक्रयस्तेषां तिलधान्येन तत्समी लवणादी
निविक्रीयात्तन्नाद्याचापवृत्तो द्विजः मीनद्विपादो गृहीश्च लिप्यते न कर्तुं द्विजः कुर्यात्क्षुषादिकं तद्वत्तद्विक्रयाह
याम्नाया वंभुस्तस्य हंस्त्वित्वा दृष्टवृत्तिविवर्जितां नरो धमो ग्रपकुर्वत वृत्तिविप्रादिकल्पना ॥ इत्यादिम
हापुराणगारड ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ पराशरो ब्रविशासं धर्मं वर्णाश्रमादिकं कल्पे कल्पे स्यात्पतिक्षी
यते न त्वज्जातयः सीति स्मरतिः सदा तारो यः कश्चिद्दृक्कत कः वेदाः स्मृताः ब्रह्मणा हो धर्ममनादिभिः सदा दानं
कालियुगधर्मः कर्तारं च कलोत्पजत पापकृत्यस्तं चित्रापाः फलति वर्धतः अचिरात् प्राप्नुयात्सर्वेषु कर्मणि दि
ने दिने संध्यास्नानं जपो हो मादेवता तिथ्यष्टजन्तः अष्टवः सवती विप्रो ह्यष्टव्ययतयस्तथा क्षत्रियः परमेन्यानि
जित्वानंति पालयेत् वणि कलष्यानि वश्यस्य द्विजे भक्तिश्च श्रद्धाः श्रमसमसा एव ज्ञो य्यान् अगम्यागम
नान्यजतः कृषि कर्तुं द्विजः श्रोतो बालिवर्धनवाहयत् दिना धनानयागादिकारि विप्राश्च भोजयेत् निवेपे
त्यच ये ज्ञानिर्ह्येनानि कारयत् तैलाज्यैश्च विक्रीतस्वलाय जादयो हितः राज्ञो हत्वा च षड्भागं देवतां
च विंशतिं त्रयस्विंशं विप्राणां कृषिकरां बलिप्यते कर्षेन स त्रविदुश्च द्वास्वलवत्वा च चारकाः दिन त्रयेन

राम
१९००

[illegible]

पृ
श ५
५

ग० पु०
१०१

स्त्रीचशुक्ररी अनुज्ञातव्रतादिक्तस्त्रीप्रनष्टपुत्रोदकाक्रियाः औरसः श्वेजः पुत्रः पितृजोपिंडो विभुः परिवितेत्तुष्टुं स्या
तकन्यायाः कृष्णमवच अतिशुद्धं चरेद्वाताहोतत्वाद्याणां चरेत् कुञ्जवामनपंगेपुगग्दपुजउपुचजात्तुधवाधिले
मकेनदोषः परिवेदने नष्टप्रव्रजितेर्द्ध्वेप्रनष्टपतितेपेतोपंचस्वापल्लनारीणांपतिरन्याविधीयते भर्तासहमताना
रीरोमांदानिवसेदिविश्वादिदृष्टस्तगयत्राः जपोद्ध्वोभवेभरः दाह्योलोकस्मिन्विप्रचांडालाद्येहेतोभिमान्
श्वरैः प्रक्षाल्यतस्यांगमग्निनाप्रवतोदहेत् कृष्णाग्निनेसमास्तीयेद्वातानिपलाशजाः शम्पशिक्षेविनिक्षिप्यत्र
राणीवृषणक्षिपेत् जुह्वेक्षिणहस्तेतवामहस्तेततोयभद्रपार्श्वेषुत्स्वर्लदद्यात् सृष्टेषुमुचालेदहेत् उरोनिक्षिप्य
दृशदंतदुलाज्यतिलान्मुखे अत्रिषुप्राश्नादिद्यात् दाह्यत्सुलालीचचक्षुषोः कार्णेनेत्रमुखेद्राणो हिरण्यशकलाक्षि
पेत् अग्निहोत्रोपकरणान्ब्रह्मलोकगतर्भवेत् असोस्वर्गायलोकायस्वाहेत्याज्याहुतिसंक्रुतिहंससारसकोधानां
चक्रवाकचक्रकूटं मयूरमपघातीच अहोरात्रेणशुधाति सर्वाश्चतुःपथाहत्वा अहोरात्रेधितोजपेत् श्रद्धं हत्वा
चरेत्कूर्चमतिशुद्धं नैऋतपहा क्षत्रं चांदायाणां विप्रं द्वात्रिंशच्चं शमादहेत् ॥ इत्यादिमहापुराणां गारुडपा
राशराक्षधमाः ॥ सुतउवाच ॥ नीतिसारप्रवेश्यामिमनुशास्त्रादिसंश्रितं राजादिभ्योहितं पुण्यमायुः स्वर्गा

राम
१०१

दिहायकीं सद्भिः संगं प्रकुर्वीत मिद्विकामः सदानरत्नासहिरहलोकाय - वाहितं वर्जयेत्तत्संवादमदृष्टस्पृ
दर्शनं विरागं सह मित्रं प्रीतिः शत्रुसेविना मूर्खशिष्यापदं न दृष्ट्वा हरणेन च दृष्टानां संप्रयोगेण प
डितोप्यवसीदति कालेन रिपुणां संधिकाले मित्रासंग्रहः कार्यकारणमाश्रित्य काले क्षिपति पतिपंडितः का
लः पृथितिभूतानि कालः संहरते प्रजाः कालः सुमेषु जागर्तिकालो हि दुरतिक्रमः कालेन हरते वीर्यं काले वास्ते
च वद्धते कालो जनयते सृष्टिपुनः कालोपि संहरत् कालः सूक्ष्मगतिं त्रित्यात्रिविधस्य हभाव्यतां स्फुल्लमंग्रहचा
रेण सूक्ष्मचारांतरणचानीति सारं मुरं दाय उद्भूचे वृहस्पतिः सर्वजोयनचंद्रोभूतदेत्यानहत्वास्माद्विवां राज
र्षिब्राह्मणोः कार्यदेवविप्रादिपूजनं अश्वमेधेन यष्टयमहापातकनाशनं उत्तमैः सहसंघैः अपडितैः सहसंघैः
अलुब्धैः सह मित्रं कुलीनां नावसीदति परवादं परस्व न परहास्यं परस्त्रियः परस्व श्मनिवासं च न कुर्वीत कदा
चनोपरोपि हितकृद्दुर्बुधुरप्यहितः परः आहितोदहजोव्याधितमारण्यमोषधंसंबंधुर्याहितेघ्नः स
पितायस्त्वपापकः तन्मात्रयस्य विश्वासः सदृशो यत्र जीयते स भृत्या यो विधेयस्त तद्धीजयत प्ररोहति सा
भायायाप्रियेय्यात्सपुत्रोपः सुजिवति स जीवति गुणायस्य धर्मायस्य च जीवति गुणधर्मविहीनोप

ग० पु०
१०२।

निःफलं तस्मिन् जीवितं सा भार्या या न हरेदसा सा भार्या र प्रियंवदा सा भार्या या प्रियप्रणा सा भार्या या पतिव्रता नि
त्यस्नाना न गंधा च नित्ये च प्रियवादिनी अन्य भक्तान न्य भार्या सततं मंगलं युता सततं नर्मवदना सततं नृपति प्रि
या सततं प्रियवक्त्री च सततं रुतुगामिनी एतदेव क्रियायुक्ता सर्वसौभाग्यवद्नीयस्येदृशी भवेत्सा या देवज्ञेयस
मानुष्यस्य भार्या विरूपाक्षी कश्मली कलहप्रिया उत्तरोत्तरदास्यति स कुराजरसा जसा यस्य भार्या प्रिया
न्यत्र परवेशमा भिकुंक्षिणी क क्रियात्यक्तलज्जा च सा जरानुजर जर। यस्य भार्या गुणजा च भर्तारमनुगतमि
नी अल्पाश्चेति न तु स तेषां सा प्रियाना न्यथा प्रिया दुष्टा भार्या शत्रुमित्रेभ्यः शत्रुतरदायका समर्पचगृहवासि
भूतपुरवनमंत्राय। त्यजदुर्जनसमं भजसाधुसमागमं कुरुण्यमहारात्रस्मरभित्तरेः पदं पालीकं ठ
प्रदेशादपि वफलदधासीधणायाचरात्राया कृष्णावाकलीगीरुधिरनयनाद्या कुलाद्याश्च कल्यात्रोधनवाश्च
चक्रास्यदुरनलशिरवाकाकाजिह्वाकरालीसव्या नस्त्री विदग्धा परपुरगमनाश्रितं चित्ताविरक्ता मिश्रासुतोय
पुश्रुतघ्नतघ्नसीतातपोद्यातपयश्च हेम उ सुघृतेद्वेषवशात् कदाचित्तवैश्यासुरागो न भवेत्कदाचित् भुज
गमवेश्मातिदृष्टदृष्टबाभोचिकिस्मा विनिवर्तते वादहेववाल्पा द्विष्यान्स्तेव कालावश्रतासो लभते

रामा
१०३।

न६

दृतीकाः । इत्यादिमहापुराणो गारुडेनीतिसारे । सुत उवाच । आपदर्थधनं रक्षेद्द्वारानुरक्षेद्भूतैरपि आत्मा
न स ततरक्षेद्द्वारं रपि धनैरपि । अथ जेदेकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं त्यजेत् ग्रामं जनपदस्यार्थं आत्मा र्थं पृथिवी
त्यजेत् । वरं हि नरके वा सो न च दुश्चरिते गृहे नरकात्क्षीयते पापं कुग्रहे न निवर्तते च लब्धेन पादेन तिष्ठत्येक
न बुद्धिमान् । नासमीक्ष्य परं स्त्वन पूर्वमायतनं त्यजेत् । अथ जेद्देशमसद्वर्तवासं सोपद्वयं त्यजेत् । त्यजेत् रूपं
राजानं मित्रमायामयं त्यजेत् । अथैन किं कृपणहस्तगतविप्रज्ञानो न किं बहुशठकुलसंकुलेनास्पृणकिं गु
णपराक्रमवर्जितो मित्राणां किं वासन कालपराक्रमैर्गौरवेन । १ । अदृष्टं वा बहवः महापाः सर्वपिदस्त्रस्य सव
तिमित्राः । अर्थविहीनस्य पदं च्युतस्य भवत्यकाले स्वजनोपि शत्रुः । २ । आपसु मित्रं जानीयात् रक्षोश्चरं रक्ष
श्रुचिः भार्या चैव भवेद्विष्णोर्दुर्भिक्षे च प्रिया । तिथिं दृष्ट्वांशीणफलं त्यजंति विदग्धाः श्रुक्षंसरः सारसाः । नैव प्र
मदास्मजतिचनरभ्रष्ट्रियमंत्रिणः । पुष्पपुष्पितं भ्रमरादृग्ध्वनोत्तमगाः सर्वकार्यवशाज्जनोद्विरमतकः क
स्यको वल्लभः । ४ । लुब्धमर्थप्रदानेन स्वर्गमंजलि कर्मणा । उत्तमं प्रणिपातेन शरभं न योजयेत् । नीचं स्वल्पप्र
दानेन समेतुल्यपराक्रमः । मूर्खं च्छेदो नुदत्योचयथायथ्यनपठिते । स ह्यवेनाहतुष्यति देवाः सत्यरूपादि

३३। त्यजंति ३

ग० पु०
१९०३

जाः इतरे धनधान्येन संप्रदानेन पंडितः यस्यायस्य हियो भावस्तस्य तस्य हितद्वयं अनुप्रविष्टपमेधावीक्षिप्रमात्मवशं न
येत नदीनां च न स्वीनां च भृंगीणां च स्त्रपाणिनां विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीपुत्राजं कुलपुत्रां अथ न श्रमनस्तपोग्रहेदय
ताति वा बंधनं चापमानं वमति मात्र प्रकाशयते हीनदुर्जनसंसर्गमत्यंत विरहादयः स्वप्नान्तरगो हवास्य नारी स ह्य
लनाशने कस्य दोषः कुलेन स्त्रिया धिना को नृपीडितः केन न च संनं प्राप्ते श्रियः कस्य चिरंतनाः को र्थप्राप्य न वितो
भुवि नरः कस्याप दोस्तं गता स्त्रीभिः कस्य न रवंडितं भुवि मरुतः को नाम राजा प्रियः कः कालस्य न गोचरं गतः को
यः गतो गौरवं को वा दुर्जनवा गुरा सुपतितः श्लेषेन जातः पुमान् सुहृत्सु जनबंधने बुद्धियस्य न चात्मनि आपव
र्गिकापाशश्च न जातो स तं संकराय स्मिन् कमाणि सिद्धिपिनदृश्यते फलोदयः विपत्तौ च महदुःखं तद्वधः कथमाच
रेत्तायस्मिन् देशे न सन्मानं न प्रीतिं न च बोधवाः न तु विद्यागमः कश्चित् तद्वेषो जिह्मतस्य जेतुं धनस्य स्य राज
जतो भयं न शीतः मते च यत्र मुच्यते समाजं स्वतः इतं यदुर्जितं प्राणहरेः परिश्रमैः मते स्य तद्विभजंति वीर
तः कर्तुं निमये लिखया तदेव दोषोपहतस्य को तु कः सचित् चिन्तितं दुर्व्यपारमध्यमुहमहः अखारिव कदयस्य
एवं दुःप्रापके क्लेशमग्राय सनिनोरुक्षाः कपाला कितपाणयः दिव्यं यतो हलोकस्य अदोतुः फलमीदृशं शीघ्रं

ग ४
तर ५

रामा
१९०३

स्ति च ३

रं ९

यंति नयावंति देही तिष्ठपणा जनाः अवस्ते पपदानं च मा भूदेवं कवनपि संचितं कृतज्ञतैर्न मुच्यते याचितं गुणवतेन दीयते
तत्कदर्यपरिरक्षीतं धनं चौरपाशिवं गृहे प्रयुज्यतां न देवेभ्यो न विप्रेभ्यो बंधुभ्यो नैव चात्मनि कदर्यसाधनं याति अग्नि
तस्करराजसु अतिकृशं न ये पयसा धर्मस्याति क्रमेण च अवेद्यप्रणिपाते तु ना भुवस्ते कदाचन विद्याघातो ह्यनाभा
सो स्त्रीणां घातकुचैल्लेतां व्याधिनां भोजनं जीर्णमनाचारो द्विजन्मना तस्करस्य वधोदः कु मित्रस्याल्यभाषणी
पृथक् ग्रायातु नारीणां ब्राह्मणस्यानियंत्रिता दुर्जनाः शिल्पिनो दासाः दुष्टाश्च पटहास्त्रियः ताडिता मादव्या
तिनते सत्कारभाजनाः जानाया तं स्पृष्ट्वा भेत्या नृबोधवान् व्यसनागो मित्रं चापदि काले च भार्या च विभक्तये
स्त्रीणां द्विगुण आहारः प्रजाचैव चतुर्गणाः षड्गुणा व्यवसायश्च कामश्च षड्गुण स्मृतश्च न स्वप्ने न ज्ञये निद्रानका
मेन स्त्रियं ज्ञातुं न च धने जयेद्विद्वन् सत्येन न पात्रं जयेत् स्वमांसभाजने स्त्रियः सत्यः साधुसुरासुरैः न वस्त्रमनोर
मे माल्यकापः स्त्रीषु विजंभते ब्रह्मचर्यं विवक्तव्यं प्रोक्तं नृमथ च धृती हृद्य हि पुरुषं दृष्ट्वा यो नि प्रकृष्यते स्त्रियः
सुवशां पुरुषं दृष्ट्वा भ्रातरयदि वा सुतं गुरुं वा वश्यं क वापि वा छु तिस्रस्ततस्त्रियः न द्यश्च नार्थश्च समस्तभावाः स्वतंत्र
भावेन बलं धिकं चातो यश्च दोषश्च निपातयति स द्यो हि शूलानि कुलानि नायः नदीपातयते कूलं नारीपात

म ३

ग० पु०
१०४

यतेकुलं नाराणां च नदीनां च स्वच्छंदललिता गतिः नाभिस्तपैतिकाष्टैस्तनापगाभिर्महोदधिः सांतकः सर्वभूतेश्च न
प्रभिवामल चना नतमिरस्ति निशाना उष्टाना प्रियवादिना अथानां समुतानां च जीवितस्य वधस्य च नतमिरा
जाधनसंख्येन नसागरस्तमिह जलेन नपंडितास्तमि सुभाषितेन नतमि च सुनपदशेनेना स्वकर्मधर्माजित
जीवितानां शास्त्रेषु दारेषु सदारतानां जितेन्द्रियाणां मतिशिप्रियाणां गहेपिमोक्षः पुरुषोत्तमानो मनोनुकूलः प्रम
दास्तपवत्यस्वलकृताः वासः प्रासादेषु स्वगस्या सुभकर्मणा नदानेन नमानेन नर्जनेन नसेवयानि गस्त्रिण
नचास्त्रिण सर्वथा विषमास्त्रियः शनैर्विद्या शनैरथः शनैः पर्वतमारुहेत् शनैः कामं वधं च पंचैतानि शनैः शनैः
शाश्वतं देवपूजां दिवि प्रदानं च शाश्वतं शाश्वतं सगुणा विद्यामुहं निभं च शाश्वतं यैवाल भावेन पठंति विद्याये यौव
नरुद्धा अधना अदाराः तेना च नया उहजीवलो के मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति सो जने भोजनं चित्रं न कुर्यादष्टमे व
काः अहमपि विद्यां ब्रजे हरेरुद्वेगवान् नृयैवाल भावात्पठंति विद्याकामातुरा यौवनं नष्टवित्राः तेव दुकाल
परिहीयमानाः प्रयातिनां शशांशरयथा ह्य तको प्रतिष्ठः श्रुतयो विभिन्ना मासो मुनिर्यस्य मृतं न भिन्नं ध
मस्य तत्त्वं निहितं गहायां प्रहाजनीयं न गतः सपथाः आकाररं गितं गेत्या च ध्याभाषणानां न तत्र चक्रावि

रामा
१०४

X नापि गृह्यते १

काशाभांग ह्यते तर्गतं मनः अनुक्तमपू हतिपंडितो जनाः परं गितज्ञान फला हि विधायः उदीरितोर्थः पश्ये हयाश्च
नागाश्च वहेति चोदिताः अथोत्तमपू स्त्रीर्ययात्रां नुगच्छेत् सत्यात्तु भ्रष्टो रो रवे वै जेत्या यागात्तु भ्रष्टः सत्यं भूति
च गच्छेत् राश्यात्तु भ्रष्टा द्वारिहानो ब्रजेत् ॥ इत्यादि महापुराणां गारुडेनीति सारे ॥ सुत उवाच ॥ यो
ध्रुवानि परित्यज्य ध्रुवानि च सेवते ध्रुवानि तस्य नश्यति अध्वेन पृथमेव च प्रागल्पही नस्य नरस्य विद्या शास्त्रं
यथा कपुरुषस्य हस्तं न तुष्टिमुत्पादयते शरीरे अन्यस्य दारा इव दर्शनीया त भोज्यं भोजनशक्तिश्चरति शक्ति
वैरस्त्रियः विभवो दानशक्तिश्च नाल्पस्यतपसः फलं अग्निहोत्र फलावेदाः शीलवृत्ति फलं श्रुतारति पुत्र फलं
दारादत्तं भुक्त फलं धनो वरयत् कुलजा प्राज्ञो विरूपामपि कन्यकां विरुपं च सुरूपं च ब्राह्मणं स दशकुरु सुर
नापि हि किं तेन यस्य नष्टं संगतिः लोको हि मवजानति प्रच्छन्नमहितं जनः हविर्देवकेल्यत्वात् बालाद
पि सुभाषितं अमं ध्यात्वा च नंगा ह्यस्त्रारत्नं दुकूलं दधि विषादप्यम ते ग्राह्यं मम ध्यादपि को च नानात्वात् पु
त्रमा विद्या स्त्रीरत्नं दुकूलं दधि निराशा मिह मित्रत्वं न सपीति विषः क्वचित् न कुलं निर्मलं तत्र जना यत्र प्र
जायते कुले नियोजयेत् इत्तं पुत्रं विद्यामु योजयेत् व्यासन योजयेत् मित्रं मिष्टं धर्मं नियोजयेत् रक्षानं च वप्रया

ग. पु. ६
१९०५

कथास्तथा आभराणां निचानहि ब्रह्ममणिः पादेष्वभवा मीतिबध्यते ब्रह्ममणिः समुद्रोऽग्निं घंटानां घटसत्वरं अथ
वाष्टिवापा लोमूध्रिपादः प्रसादजं कुसुमस्तवकस्येवद्वगती तु मनस्विनः मूध्रिवासवेला कानोऽशीर्षवापतितो
वने कनकभूषणसंग्रहणो वितोयदिमणिं द्रुपुनः प्रणिबध्यते न स विधौ तिलवापिनो भते भवतियो जपिर्व
वनीयता वाजीवारणलोहानां काष्ठपाषाणवाससं नारा पुरुषतोयानामंतरं महदंतरं कदर्थितस्यापि हि ध्वये
वृत्तेन ग्रथ्यते सर्वगुणप्रमाथः अधः खलेनापि कृतश्च वृत्तेनाधः शिखायां तिकदाचिद्वान स दत्रकसाधारं
सी हेनागजगर्जितं परैरपरनिर्दिष्टं न सह ह्रीमनिस्त्वनं यदि विभवहीनः प्रच्युतो वा स दशांशं भगवत्जनदेवा
स्तार्थयत्रेवनी चोत्तरामशतिनसीहः संसृधात्तपिकालं पिवति रुधिरमुष्णं प्रायज्ञा कुंजराणां सधुदुषोत्
यन्निवृत्तुनः सधातुमिच्छति समत्पुमवगृह्णीयात् गर्भमश्नतीत्यथा शत्रोरपत्यानि प्रियवदानि नोपेक्षितानि
बुधैर्मनुष्यैः तान्येव काले न विपत्कराणि विषयपत्राण्यपि दास्यान्नि उपकारगृहातुं न शक्नुयात् शत्रुमुद्धरतु
पादलग्नं कुरुच्छुनकंठकेनैव कंठकं स्वयं वयतिष्ठति कुलजाता इव क्रमात् अनर्था ह्यनुरूपं अथाश्चानर्थर
पिणाः भवतिते विनाशाय देवततमपरा च तो कार्यमालो चितोपापमितिः सस्तिर्विहीयता सोनुकृलानुवदेवाष्टमः

रामा
१९०५

॥२॥

सर्वत्र जायते धनप्रयोगो न तथा कार्यविद्यागमेषु च आहारे च्यवहारे न त्यक्तलज्जः सदा भवेत्तु धनिनः श्रेष्ठियोगजा
नद विद्युस्तपेन पः पंचयत्रन विद्यते तत्र वासनकास्थेय लोकयात्राभये लज्जा दाक्षिण्यदानग्रीलता पंचयत्रन विद्यते
न तत्र दिवसे वसेत्येकालवित् श्रेष्ठियोगजा वेदवीत्साधुपंचमः सर्वः सर्वेन जानाति सर्वज्ञानास्तिकुत्रचित् नैकस्ते
परिनिष्ठस्ते ज्ञालसा किञ्चो न कः न सर्वं धित्का सिद्धिहास्तिलोकेना संतमूर्खोऽपि विचापिकश्चित्मही कानेन ह्य
नोत्तममध्यमनयायं विज्ञानाति सतन विद्यात् ॥ इत्यादि महापुराणगारुडेनी तिसारा ॥ सुत उवाच
पार्थिवस्य तु वक्ष्यामि भक्त्यानां चैवलशरां सर्वाणि योमही पालः सम्यक्कुणि संपरिक्षयो राज्ञो पालयते नित्यं स
त्यधर्मपरायणः निर्जित्य परमन्यानि क्षितिं धर्मापालयेत् पुष्पपुष्पं विविन्वीयात् मूलच्छेदं न कारयेत्
मालः कारुदारणपनयथा गारुका इतः दुग्धश्च शीरं सभुजी तवित्कोततत्र कुज्यता परराष्ट्रमही पालः कालवानां च
दूषयत्यना धातुन न्याधो धेना द्दो रार्थलक्ष्मणः एवराष्ट्रमयाग न पीडमानो न कर्हते तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पृथि
वामनुपालयता पा लकस्या हवद्भूमिका भिरागुयेना धनं अभ्यर्च्य विष्णुधर्मात्मना ब्राह्मणा हितरतः प्रजापाल
इतुं शक्ताः पार्थिवा यो जिते दियः तैश्चर्यमध्वं शप्य जाधममति चरत्वा द्वाणो न विभव नश्यन्नात्यायेत धना

३५

गङ्गु
१०७०

तावाप्यथार्थेषु च कर्मसु भूतपरीक्षाणामुपेयस्यस्यहियोगुणाः तमिमंसंप्रवक्ष्यामि यद्यदा कथितानि वा यथा चतुर्विधैः कनकैः
परिहृत्यते तेषां धर्षणच्छेदनतापनतापनेन तथा चतुर्विधैः भूतकर्मसमीक्ष्यते श्रुतेन शीलैर्न गुणैर्न कर्मणा कुलशीलगुणो
पेतः सत्यधर्मपरायणः तत्त्वेषामुपसन्नश्च रामाध्यासे विधीयते मूल्यरूपपरिष्कारभूतभव इत्यपरीक्षकः बलाबलपरि
ज्ञातासेनाध्यासे विधीयते इति गताकारतत्त्वज्ञाधनवानुप्रियदर्शनः अप्रमादी प्रमाथी च प्रतीहारः स उच्यते मेधावी वाक्
पटुः प्राज्ञः सत्यवादि जितेन्द्रियः सर्वज्ञास्त्रसमालोको विघ्नशः साधुलक्षकः बुद्धिमाप्रतिमो नैव परिचितो पलक्षकः
कुरो यथोक्तवादि च एष दूता विधीयते समस्तकृतशास्त्रज्ञः पंडितो यजितेन्द्रियः शौर्यवीर्यगुणोपेतो धर्माध्यासे विधीय
ते पितृपेतामहोदयः शास्त्रज्ञः शास्त्रवाचकः शौचयुक्तः सदाचारः सूपकारः स उच्यते अविद्वक्ता भासः सर्वज्ञः प्रिय
दर्शनः न आयुर्वेदगुणोपेतो वेद्येषु विधीयते वेदवेदंगतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः आशिर्विदपरो नित्यैष्वराजपरा
हितः द्विजिह्वमृदुगण्डः कूरमकांतवारुणा रुबलस्यास्य वदनमपकाराय केवलं दुर्जनपरिहर्तव्यो विद्यया लंकृतो यदि
मपि नाभूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः अकारणा विधूतकोपकारणखलास्य केस्य ननामजायते विषमहाहो रिव
यस्य दुर्वचः सुदुः सहसा भ्रिपते सदा मुखो तुल्यानुतुल्य सामर्थ्यममत्वं वसापि नो अर्धराज्यं हरं भूतयो न मां हन्यते

राम
॥१०७॥

न्या १

स्पोटीर्यमुक्तामदुमंदवाक्पौ जितेन्द्रियास्तत्पराक्रमश्च सिग्धामदासां हेतुकारणाश्च प्रागेव नृत्याश्च न ताभवंति निराह
स्याः सुसंतुष्टाः सुखप्राप्तिबोधकः सुखदुःखसमावीरा भूत्या लोके सुदुर्लभाः क्षीतिसत्या विधेयातिमतिमां कूरकं
भूतं इति व्यायः स्वमिने हि प्रजयेद्वनविंदुर्कैर्हंभी संपत्तिकश्च वशाटश्चाष्टहवर्जितः अशक्तो भयभीतश्च राजा
त्यक्त्यणवसः अशानि वपाय न निजपदगिरिविधानि वा दुर्गप्रवेशितव्यानि नित्यं शत्रुनिपातयेत् षण्माससमवधौ वा
मधिकृत्य भ्राथिपः पश्यमानितसामि न पुनः शत्रुनिपातयेत् मूर्खानि याजयद्यत्कृत्वाणपपेतमहीपतिः अग्रगण्यभनाश
श्च नरकैव पातनीयौ चिक्कुरुते कर्मभवाय दिवाभूतेन सव इतराजामुक्नुथ वदुक्तं तस्मात्तमीश्वरप्राज्ञधर्मका
मार्थसिद्धयः नियाजयति सततगोब्राह्मणाहताय वै ॥ इत्यादि महापुरुषाणां हृदनीति सारं ॥ स्मृतुवाच ॥
गुणावन्ती नयुजी ते गुणाहीनं विवर्जयत् पांडिते पुगुणाः सर्वमुखं दापाश्च कुंवलसिद्धिरासीत् सततं साहसैः कुर्वीत स
गतिं सान्निविदां भवती वनामसि किं विद्वान् रत्नपांडितेश्च विनीतश्च धर्मज्ञः सत्यवादिभिः स्वधनस्तेषु पितृभूतानु
राज्यं खलैः सह सारमनानि काय्याणि कुर्वेत् धर्मश्च तस्मात्सर्वप्रयत्नैर्वाकायां पिसारमध्याभिकारयतामयुरेव
यराष्ट्रकुमुभननयाति यत तस्मात्तस्मीदृहस्यारभूमिगा चैव पार्थिवः यथाक्रमेण पुण्यपुष्टिनुतमभ्युपदं हं नं दुवाश्च दास्य

ग० पु०
१०८॥

खचप०

तथास्मिन्मुपादायराजाकुर्वीतमेतत्कुर्वीतमधुजालं च शुक्रपक्षे तु वेदमात्राजद्रव्यं च भैक्षं च स्नोक्तोक्तोक्तं नृवर्द्धतां अंजनस्य स्य
दृष्ट्वा बलमीकस्य नमः च स्नोक्तं अवेधं दिवसं कुर्यात्तदनाध्यायनकर्म सुवनपिदापाः प्रभवति रागिणीं ग्रहपिपचंद्रियनिग्रहस्तपन
अकुत्सते कर्मणि यः प्रवर्तते निधुतरागस्य गृहे तपो वनं । सत्यं नरूपते धर्मा विद्यायोगिनरूपतो मगापारक्षितस्स कुलेशी
लेनरूपतो वरं वंध्याटव्यानि वसमज्ञानेषु कर्मणो वरं संपाकारे शिष्यनमय रूपे प्रपतते वरं भूतावर्तसमयजलमधोप्रवि
ज्ञानं न वा देहात्पेवं सज्जनजनपक्षितिकरणीं श्रीला द्विस्तथाभवति कुलजातस्याश्रितिवचनं । ददावदति सरभममतः क्ष
यक्षपणजडतः । भोगक्षये न क्षीयते नोपभोगनसंपदां पूर्वजितानि सत्यत्र मुकृतानि च दुःकृतं । विप्राणां भूषणं विद्या
एशिवानरभूषणं । नक्षमो भूषणचंद्रः श्रीलं सर्वस्य भूषणं । यते ये चंद्रतुल्याः क्षितिपति तनयाभीमसेना उनाद्याश्र
राः मराप्रतिज्ञा दिनकरवपुषः के शवनापरादाः तिवे पात्रागहस्त्राः अपरावृत्तागता भेष्यवर्णप्रयाणकावाकस्मि
न समर्थो भ्रमति विधिवत्ता भ्रामयत्कर्मरेखा । ब्रह्मायेन कुलालवन्नियमितो ब्रह्मांडभांडो दरे विष्णुर्धनदशावतार
गहने क्षिप्तो महामाकाट्य रुद्रोऽयं न कपालपाणि पृथुर्भीक्षादनकारितः सूर्याभ्यास्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः क
र्मणो ॥ १॥ दाता वल्लियो च न को मुरारिर्दानं च भूर्वाजि मखस्य कालः । दत्त्वा फलं धनमेव लब्धनमोस्तु ते देवमय

राम
१०८॥

पुकारिणे । मातायदि भवेत्सुखी पिता साक्षाज्जनार्दनः । सुबुद्धिः प्रतिपतिः स्यात्तदहं ते धृतं पुरायेन येन पुरोर्धत्तं पुरा कर्म सु
निश्चितं तत्तदेवांतरा भुंक्ते स्वयमाहितमात्मनः । आत्मना विहितं दुःखमात्मना विहितं सुखं । गर्भशय्यामुपादाय भुंक्ते वै पाव
दोहकै नचां । तस्मै नमः समुद्रमध्येन पर्वतानां विवरप्रदेशे नमो तस्मै । प्रभुतस्तयं के लोक्तं कृतं कर्म नरो हिकश्चित् १ । दुर्गस्त्रि
कूटः परितः समुद्रो रक्षापियो धापरमावृष्टिः । शास्त्रं च नित्यं शनसासमग्रैः सरावणाः कालवशाद्दिनघ्नैः २ । यस्मिन् नवय
सिंघाले यद्विवायुर्वा निशि । यन्मूर्तेक्षणे वापित तदानत दन्यथा । स्तुतिं वा तस्मै वा प्रविशंति महीतले धारयंति दिशः
सर्वानादत्तमुपलभ्यते । पुराधीता च या विद्या पुरास्तं च यद्वर्णं पुरा कृतानि कर्मणि अग्रधावति धावति । कर्मणि प्रप्रधानानि
सम्यक् कुरुषु च गृहे त्वं विष्णुर्ग्रे दत्ते पिजानकी दुखभाजने स्तुलजं धोयद्वारामो शष्टगामी च लक्ष्मणाः । धनकेशीयदा
सीता त्रयस्तदुःखभाजनानि पितुः कर्मणि पुत्रः पिता वा पुत्रकर्मणो स्वयं कृतेन गच्छंति स्वयं वेदाः स्वकर्मणा कर्मजान् श
रोरपुरोगाः शरीरमानसाः शराड्वपतंती हविमुक्ता दृढधन्विभिः । अन्यथा शास्त्रगणिपाधियाधिराशमी हतस्वामी व
प्राक्तनं कर्म विदधाति तद्व्याथा बालो युवा च बद्धश्च यः काराति शुभाशुभं तस्यां तस्यामवच्छायां भुंक्ते जन्मनि जन्मनि ॥
अनिष्टमानोऽपि नराविशेषस्त्रैपमानवः । स्वकर्मपातत्वात्तननीयतमत्रतत्कालं प्राप्नुवामर्थं लभतमनुयादेवोपितल्लघयि

ति १

ग० पु०
११०

गोगास्तु वै कतिमारे। स्तुत उवाच। कथितं कस्यचिन्मित्रैः कथितं कस्यचिद्विद्वत्कारणाद्देवजायैते मित्राणि पिपस्तथा
नोक्तवाणा भयत्राणा प्रीतिविश्रमेभाजनां कं नरत्नमिदं सप्तमि वज्रसंख्यं सिकंदुर्बलितये हरिभित्तु सख्यं बद्धपरि
करस्तनमोक्षापगमनं प्रति न मातरि न दारे पुन सोदयेषु वेधुषु न बुद्धिस्तादृशी प्रमायादृशी वे निरतरा यद्विच्छाश्रुतो प्री
तित्राणितवनकारयेतामृतमर्थप्रयोगश्च परोक्षद्वारभाषणा मातुः श्वश्रुदुहितृ चना विविक्षासना भवेत्। वक्ष्यन्ति हि
यगामा विद्यासमपि कर्षति। विपरीतरतिः कामः स्वायतेषु नरक्षयते तत्रापायो वधादंशे तत्रैव ह्यनुरज्यते। अपि वक्ष्यन्ति
लेशैव दुर्गम्यमहादयोऽशक्यते प्रसवो नो देना नुरक्तस्य चेतसः क्षाणानास्तिरहो नास्ति नः। शिवायि निमंत्रकः तेन शो
केतनारोणा मसस्य मुपजायते। अन्यथा तु न्यवा को हि दुन्यचेतसि रचते। पुरषाणामलभेन ते न नारी पतिव्रता
जननी यो न कुरुते रहस्या मरणादुरासुखे तो निविना व्यंते शीलविप्रतिपात्तः। पराधीना दृष्टिः परहृदयकृत्वा
नुशरणमुदासीना दास्यनियतमात्रा केतुरहितापण्यस्तः कायः करजनवर्द्धरितगलारहा कृत्वा तजगति
गलिकापारहसतः। अग्निरापः श्विको नृसर्वसंपराजकुलानिवा नित्यपरापुत्रे वा निमृद्यः प्राणाहराणि वद्धा
किंचिद्वयदि सर्वरास्त्रकुशलो विप्रो भवेत्पुंजितः। किंचिद्वयदि दंजनीते कुशलो राजा भवेद्भूमि कः। किंचिद्वयदि

रामा
११०

स्वरयो वनवती योषिप्रसाधौ भवे किंचिद्वयदि निर्दुतोपि पुरुषः पापं न कुर्यात्कृत्वा नात्मच्छिद्रे परे दद्यात्। द्विधा लिङ्गं परस्य च
गल्लुक्मे इवागानि परभावे न लेशयेत्। पाताल तलं लवा सिनो वरप्रकारमिति तां यदिके चित्कलुके दाप्रियः को नोपलभ्य
तोमर्थधर्मचधर्मशस्तीक्ष्णास्त्रजनकं लकनं तथा बाधते शत्रुः क्षते वेरोपि शो न का सपीडितो यो लुनरजये द्वैशास्त्रेण
वालान् विनयेन निषिध्य। अथेति नारितपसा हि देवा रसर्वाश्च लोकाश्च मुसंगृह्णासाधु न मित्रं कलुषेण धर्मे परोपतापे
न समः इभावे। मृखपा विद्या पुरुषेणा निवाञ्छते वयेन च पीडितोऽस्ति फलाधि फलिनं वृक्षपिच्छं ध्या इमं भिन्नरत्नं छिन्ना
तस्य तत्कूलं महतो दोषमाप्नुयात्। सधनश्च तपस्वी च दुरातश्च तश्च अमनः मद्यपास्त्री सतीत्येवं विप्रनश्च दधाम्यहं न विश्वसे
द विश्वस्ते मित्रस्यापि न विश्वसेत। कदाचित् कुपिते मित्रे सर्वगुण्यं प्रकाशयत्। तस्मिन् भूतेषु विश्वासः सर्वभूतेषु साहिकः स्व
भावमात्मना गृह्य परभावसालक्षणा न तु काश्चिद्वृत्तकार्यकर्तारमनुवर्तेत। सर्वथा वर्तमाना पि धैर्यं बुद्धिस्तकारयत्।
वृद्धास्त्रियानवपयश्चुक्तमासा इमूलकरात्रादुधि दिवा स्वप्रविद्धानुषद्वपरिवर्जयत्। विषुगाष्टी हरिद्वस्पृष्टं दृश्यते
एता विधा विषं कुशाक्षिता विद्या अजोणा सा जनविषा। प्रियं ज्ञानमकुर्वन् स्पनी च स्याच्छापनं प्रिया प्रियदानं हरिद्वस्पृष्टं
स्पतराणां प्रिया। अत्युपान कठिणाशनं च श्मशानं धूमः कुलतापनं वरजश्च लक्ष्मिनी शोचते। धातुक्षयावगा

प्रा० पु०
१९२१

पादसुगंधिना वने सुवासितं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥ एको वै गणवान् पुत्रो निर्गुणो न शतेन किंचिदो हतितमस्य को न व
ज्ज्योतिर्महत्सु शालालयस्य च वर्षाणि दश वर्षाणि ता उये त्वा प्राप्ते तु शगुद्रो वर्षे पुत्रं मित्रं वदा चरेत् ॥ जायमानो हरे
देवो वर्षमानो हरे इना ध्रियमाणो हरे त्वा प्राणा नृनस्ति पुत्रसमो रिपुः ॥ केचिन्नाममुखा व्याघ्रा केचिद्वाघ्रमुखा
पुमान् ॥ तत्स्वरूपविषयसिद्धिस्तस्मात्पदपदे ॥ एकः क्षमावतां देवा इतो यो नोपपद्यते येन देक्षमया युक्तमशक्तं
मन्यते जनः ॥ एतदेवानुवर्तते भागा हि साक्षात्सगिनः स्त्रिधेषपि विदधस्य यतयोपन्नमस्यतो ज्येष्ठो भ्राता पिता
तुल्यमते पितरि नो न कस्यैषां स पिता हि स्यात् सर्वेषां मनुपालकः ॥ किं निष्ठेतेषु कार्येषु समत्वेनानुवर्तते समो
पभोगजीवेषु प्रयत्नतयतया बहूनामल्पसाराणां समुदायो हि सारपा ॥ तपोरविधितारज्जुस्तयानागापि
बध्यते ॥ अपहृत्य परस्वंहियक्तदानं प्रयच्छते ॥ मदातानरकयति ॥ कन्यायां स्तस्य तालादेव डेव विनाशाप
वद्यस्वहरपायवकुलान्य ॥ इति ॥ इति ब्राह्मणाधिकमणतु ॥ इति ब्रह्मचरसुरापवचारभ्रमवतया ॥ निष्कृतिवि
हितासिद्धिश्चतुर्धनेनास्ति नृधृतिः ॥ नृनाश्रितपितरो देवाः ॥ इदमष्टवृषलीपते भाव्या ॥ इति स्यनाश्रुतिपस्यवापप
तिगह ॥ अकृतचमनाजं च दयरोपमनाजं च चतुरविद्विचा जालनि स्याज्जायति पचमना नोपक्षितव्या दुर्गति

रामा
१९२१

शत्रुरन्योपवज्ञया विहरम्योपसंग्राह्यकुस्तेभस्मसाज्जगतानवेवयसियः श्रोतः सश्रोत इति मे मतिः ॥ धातुषु
ज्ञायमाणेषु समः के स्य न जायते पंथान इव विप्रे इ सर्वसाधारणं स्त्रियः न तस्मात्तुना तु रज्येयाना स्तितं भरणा
श्रुताः ॥ चित्तायत धातुरस्याः शरीरचित्तेन धेधातवो याति न श्रोतस्माच्चित्तं सर्वेथारक्षणीयं स्वच्छे चित्ते बु
द्धयः संभवति ॥ इत्यदि महापुराणो गार्गजः ॥ सुत उवाच ॥ कुभार्याचकुमित्रचकुराजानं कुसो हृद्
कुबं धुं वकुदेशं च धूर्त्तवतः ॥ परिवर्जयेत्तु धर्मः प्रव्रजितस्तपः प्रचलितं सत्यं च दूरगतं पृथ्वीमंदफलाः ॥ नृपाः क
पटिनः शस्त्रान्विता ब्राह्मणाः ॥ मत्यास्त्रीवशागा स्त्रियश्च पलानि चास्तथैभ्रता हा कष्टं खलु जीवितं क
लियुगे धन्या जनाय मेताः ॥ धन्यास्ते येन पश्यति ॥ देशसंगकुलक्षयं परचितरता दारा पुत्रं कुव्यसने स्थितं
कुपुत्रे निवृत्तिर्नास्ति कुभायायां कुतोरति कुमित्रेनास्ति विश्वासः ॥ कुराज्यनास्ति जीवितं पराभ्रं च परस्वंच प
रशय्या परस्त्रियः ॥ परवेशमनिवासश्च शक्रादपि श्रियं हरता ॥ शालापातरात्रसंस्पृशो तसंचारस्तहभो
जनात् ॥ आसनात् शयनं ॥ नात्र पापं संक्रामते नृणां ॥ स्त्रियान् रपतिरूपेणा तपः ॥ क्रोधेन नाश्रयति गा
वाहं प्रचारणाश्च श्रेष्ठेन द्विजोत्तमः ॥ आसनाद्येकशय्यायां भोजनाह्वयसंकरात् ततः संक्रमते पापं खटात्

गोपु
१९३

घटइवोदके लालनेवहवोदोषास्नाडनेवहवोगुणाः तस्माद्विषयं च भूत्यं च ताडयेत्तु लालयेत् अर्धाजरादेह
वतापर्वतानाजलजरा असतोषश्च नारीणां वस्त्रस्याशोचकं जरा अधमाकलिमिच्छति संधिमिच्छति मध्यमाः
उत्तमामानमिच्छति मानो हि महतो धनी मानो हि मूलमर्थस्य मानम्लाने धने न के प्रभृष्टमानदर्पस्य किं धनेन
किमायुषा अधमाधनमिच्छति मानो हि महतो धनी मानो हि मूलमर्थस्यो वनेपिसिंहान्नमंति किंतु बभूक्षि
तामोसि निरीक्षां च धनेर्विहीनाः स्वकुलपुजातानी च स्वकर्मोणि समारभंति नाभिषेको न संस्कारः सिंहस्य
क्रियते वने नित्यमूर्जितसत्त्वस्यास्त्ययमवमगंडता वणिक्प्रमादी भूतश्च माने भिक्षुर्विलासिनी अधमश्च कामी
वरांगनावाप्रियवादी नीवनते न कर्मोणि समारभंति दाता दारिद्र्यः कृपाणोर्थयुक्तः एव विधेयः स्वजनस्य सेवा प
रोपकारे च नरः समत्पुः प्रजायते दुःश्रितानिपंचाकातवियागः स्वजनापमानः कृपास्पृशः सुजनस्य सेवा
(पुंस्यकारे च नरः समत्पुः) दारिद्र्यभावादिमुखाश्च मित्रा विनाशिनोपचंदहेतितीव्राः चिंता सहस्राणि बहूनि
मध्याश्चिता सहस्राणि पधारतुल्यः नीचापमानः क्षुधितं कलत्रं साय्या विरक्ता सट्ठोपराधः नित्यात्मयोगो
र्थकरी च विद्या अरागतासज्जनसंगातिश्च उष्ट्रा च भाय्यविशवर्तिनो यो दुःखासमूहो दूरणानिपंचाकुरंगमा

राम
१९३

तंगतंगभंगमीनाहताः पंच निरेवंचा एकाः प्रमाथी मकथंन अद्योगः सेवते पंच निरेवर्षे च अधीरककेशस्तधः कुनैल
स्वयमागतः पंच विप्रानपूज्यते ब्रह्मस्य तिसमायुक्षि आयुः कमचवितं च विद्या निधनमवन पचेतान्यपि पूज्यते जयिमा
नस्य देहितः पर्वतारोहणतोयगाकुले जातविग्रहपति तस्य समुल्लानशस्ताः पंचागुणाः स्मृताः आम्बकायाखलः
प्रीतिपरनारी दुःसंगातिः पचेत अस्त्रिगामावायवना निधनानि वा अस्त्री रंजीवितं लोकं अस्त्री रं धनयावनी अस्त्रि
रे अस्त्रिगामाधर्मः कीर्तिः प्रशः स्त्रिगामातं जीवितमत्यल्पैराविस्तत्रार्धचारिणी व्याधिशाक जरायासरसं सदीपिनिष्फ
ले आयुर्वर्षातं नृणां परिमितं रात्रौ तद्वर्धतं तस्याधो स्त्रितं किं विदुर्ममधिके बालस्य काले हतो किं नृद्विषया
गदुःखमरणभूषा दुःखं वागते शेषवारितरंगगर्भं पलमानेन तं किं मानिनां अहोरात्रमया लोकः नृणां स चर
मत्पयसति भूतानि पवनं पन्नगो यथा गच्छतस्तिष्ठतवा पि जायतः स्वपतानयतः सर्वसत्वा हिताथायतत्प्राप्ति
द्वंद्वितो अहताः हतविचारः नृपुंक्षु अतिरामयं बहूभिर्विवर्धितस्य पुंक्षु भरणमात्रतुल्याष्टबुद्धे पुंक्षु यथा
पश्यन् च विनाशः शोयतपसिदान नयस्य नृश्रितं यथा विद्यायामथे लप्सवामातुरुच्चारणवसः यज्जीव
तं क्षतामपि प्रशितमनुभविष्य न विनमयशाकिरभगमानः नृणां जीवितमिति प्रवदति तज्जाकाकापि जी

मा० पु०
१९४४

वतिचिरंचबलिंचभुंके किंजीवितेन घनमानविवर्जितेनामित्रापंदिभ्यर्भातिससैवितेनासोहो जतचरथगच्छतमा
विपादकाकोपिजीवतिचिरंचबलिंचभुंके एतेनत्मनीह नगुरेनचभृत्यवर्दिनेद्यान्नकुरुतेनचमित्रकपीकिंतमाजी
वितफलेनमनुष्यलोकेकाकोपिजीवतिचिरंचबलिंप्रभुंके यस्पत्रिवर्गश्रूयस्पदिनान्प्राप्यांतयातिचसलोत्कारभ
स्यवश्यसन्नापिनजीवति स्वाधीनवृत्तःसाफल्यनपराधीनवृत्तितायपराधीनकर्मोणोजीवतिपिबतिनृपाःनसुग
वैकुरदिकास्वपुरोमृकाजलिःत्रयसंतुष्टःकापुसुषःस्वल्पवेनापितुष्यतित्रयभ्रष्टायातणादग्निनहचमनायथाजनं
वेत्तपारागःखलेपीतिषडेतेषुद्वेपमाःवाचाविहीनसत्वेनलोकेनचमुखायतेजीवितंमानुसृलहिमानम्लान्क
तःचरचःखलस्यबल्लाराजाबालन्दरदितंबलबलमूरवस्यमानंतुतस्करस्याचृतंबलयश्चयथाहपुरुषःशास्त्र
समाधिगच्छतितीथातथाहिमेधास्यादिज्ञानंतस्मराचतयथाहपुरुषःकल्याकल्याणोकरुतेमतितीथातथाहिमव
त्रप्रलप्यतेलोकेसुप्रियालोभप्रमादेविश्वासैःपुरुषापचपतेविभिःतस्माच्छोभेनकर्तव्योप्रमादेनचविश्वमेतता
वद्वयस्यभेतव्यावद्वयमनागतोउसत्रतुभयतीव्रस्कातव्यतेरक्षितवत्क्रान्नाशघचाग्निशषशत्रुशषतथवच
उनःपुनःप्रवर्ततेतस्माच्छर्षनकारयत्तद्वतेप्रतिष्ठतंकुर्यात्तहिमेतप्रतिहिमेतिनंतत्रदां नचत्रदोषपत्र्यामिदृष्ट

राम
१९४४

दुष्टसमाचरेत्परोक्षकार्यतन्तारप्रत्यक्षेप्रियवादिनेष्वर्जयेत्तादृशं मित्रं मायामयमरितं तथा दुर्जनस्य प्रसंगेन सु-
 जनापि विनश्यति प्रसन्नजलमित्याहः कर्दमैः कलुषैश्च तां सभुक्ते स द्विजभुक्ते समग्रोष निरुपणां तस्मात्सर्वप्रय-
 लेन दिव्यः पूज्यः प्रयत्नतः तद्भज्यते यद्विजभुक्ते शेषं स भुङ्क्षिमा नृयो न करोति पापं तस्मै हृदयं क्रियते परोक्षे दं भा-
 विनाय त्र क्रियते स धर्मः न सा सैभाय वनसंति वृद्धा वृद्धान तयेन वदंति धर्मानां साधमाय वनसत्यना स्तिन तत्स-
 त्यं यच्छलेनानुविद्धा ब्राह्मणाः पिभन्नुष्याणामादित्यस्यैव तेजसां शिरोऽपि सर्वगात्राणां व्रतानां सत्यमुत्तमं
 तन्मोगलयन्मनः प्रसन्नं तज्जीवितं यत्र परममेव । यद्वर्जितं यत्सजनेन भुक्तं तद्वर्जितं तत्सरोरि पूणा साश्च-
 यीनर्मदं कुर्यात्समुखा तृष्णा यो क्षितः । मन्मित्रं यत्र विश्वासः पुरुषः सजितेन्द्रियः यत्र युक्तवदस्त्रहो विलुप्तस्त-
 साहृदं तदवकेवलं श्लाघ्यं यत्रात्मक्रियते तत्ततो नदीनामग्निहोत्राणां भारतस्य कुलस्य वामूलान्वेषानकर्त-
 व्यामूलान्वेषानहीयते लवणजलात्तानघ्नः स्त्रीभेदाचमेशुनमेशुनजनवाहंति विस्तेदः पुत्रतां तच्चारज्यप्र-
 ब्रह्मशापां ताहलीतं ब्रह्मवर्चसां त्रारधारवासोतं कुलस्यांतं स्त्रियः प्रभुः सर्वभूयांति निवयाः पतनीताः स-
 मृद्ध्याः संयोगा विप्रयोगांतामरणां ताहजीवितं यच्छिद्विच्छत्युनरागतुनातिदूरपुनर्जने तदुदकांतां शिवं तं शिवं

ग० पु०
१९६१

यकाः। उत्थादिमहापुराणगारुडैतियादिव्रतानि। ब्रह्मोवाच मार्गशीर्षसितेपक्षेव्यासानंगजयोदशीम
ल्लिकादंतकाष्ठे तु धूसरः पूजयेच्छिवं अनगायति नैवेद्यं मथुप्राशयपुष्पकोयोगश्च पूजयेच्च विल्वपत्रैः चंदं वकादंतकाष्ठ
चंदना निनैवेद्यं कृषादिका माघनाथश्च राधाचं कुंदमोक्षिकं भासिकं प्रक्षालादंतकाष्ठं वनैवेद्यं प्ररिकामुनवीरश्च रातु
तातु पूजयेत्तु मरुत्तकः कर्कालागामे उकाश्च पूतजदंतथावनचिदजस्वरूपाय कर्पूरप्राशयेन्निशि हंतधावनगुग्गु
लुजने वेद्यं शुक्लीदहत् पूजादमनकैः शस्ता वंशाखं शोकपुष्पकैश्च स्तोत्रं महारुपायने वेद्यं गुडभक्त्यं दुर्वर
तंतकाष्ठप्रशानं च कवज्जरीफलं तथा प्रद्युम्नं पूजयेज्यष्टचक्रैर्धत्तु जवज्जरीफलं लवंगाशस्ताथाषादनभोभक्त
तिशामनः अगारं दंतकाष्ठं च तमपागं कुर्यात्तथावा कुरवीरश्च शंभवेऽलपायागं धाशनायितायश्च
करदीरयशाधनं मद्योजातकाष्ठं दन्तुलेऽपकाप्रदः अगवाधो मदनजमाश्चिने नमराधिपानंपकैः स्वपोवाया
दार्यजन्मादकं संप्रदत्तं रवतिरदंतकाष्ठं च कार्तिके रुद्रमघेयत्वं वेद्यं दंतकाष्ठं च मदनोदशमानसः शीरशा
कप्रदः पद्मरश्मिस्तथैवमर्चयेत् रतियुक्तमनसं च नमसां प्रदलसंस्तुतं गंधाद्युद्देशसाहस्रं तिलव्रीह्यादिहोम
यत्वा जागरगीतवादित्रप्रभाते भपदेवेद्यत्वा दिजायशयापात्रं च शस्त्रं वस्त्रं उपानहं गाक्षिज्जन्मो जहस्रया

राम
१९६१

कृतकृत्यो भवेन्नरः एतत्पूजाशनं सर्वव्रती पुजेयमीदृशं फलं च श्रुतारोग्यसौभाग्यसर्गभाकभवेत् उत्थादि
महापुराणगारुडैतियादिव्रतानि। ब्रह्मोवाच ब्रतं केवल्यगमनं मखंडद्वादशीवदे मार्गशीर्षसितेपक्षे
गवाशोसमुपोषितः द्वादश्याष्टजयोदश्यादृष्टान्मासं तुष्टं यववीहिरुषपात्रं विप्राय दमदाहरत् सप्रज
न्मानयत्किंचित् मयारवडव्रतं कृती भगवंस्त्वसादेन तदखंडमिहास्त्वमयथाखंडजगत्सर्वस्वमेव पुरुषोत्तमं
यथाखिलान्पखंडानि व्रतानि मम संतुवे सत्कृपात्राणि चेत्त्रादिश्रावणादौ कृतान्वितान् व्रतं कृत्वा तृप्तिं श्रु
पुत्रस्वर्गभाकभवेत् उत्थादिमहापुराणगारुडैतियादिव्रतानि। ब्रह्मोवाच अगस्त्याय
व्रतं वक्ष्ये भक्तिमुक्तिप्रदायकं अप्राप्तभास्करकन्यासत्रिभागार्घ्यं कर्त्तुं अर्घ्यं दद्याद्गस्त्याय भूतिं संपूज्य
वेमुने काशपुष्पमयिकुंभे प्रदोषं कृतजागरः अक्षताद्यैः सुसंज्या उपोष्य फलपुष्पकैः पंचवाणिसमायुक्तं ह
मरोष्यसमं न्वितं सप्रधान्याभूतं पाशं दधिचंदनचर्चितं अगस्त्याः खलमाजतिमंत्रेणाग्नौ प्रदापयेत् काशपु
ष्पप्रतीकांशमग्निमारुतं संभवं मित्रावरुणयोः पुत्रकुंभयानेन मोक्षं तं शृङ्गस्यादिबलेन वक्ष्ये जहान् रसफलं

ग० पु०
१११

दद्याद्विजातयेकुंभैसहिरापीसाहृष्टिणं सोजयेच्चद्विजानुसतवर्षानुवृत्तत्वं सर्वभाक ॥ इत्यादिमहापुराणगारुडे
अगस्माध्वतं ॥ ब्रह्मावाच ॥ रंभाततीयावक्ष्येहं सोभापश्रुतादिदं मार्गं धीर्धितपक्षततीयायामु
पोषितः गोरीयजेतबिल्वपत्रैः कुशादोदः करं भद्रः करं वातो गिरिसुतां पोषेम ॥ यजेत ॥ कर्पूराशः कुशरादोम
ल्लिकादंतकाष्ठकृतमाघे सुभद्रकल्लारं ह्यंताशोमं कप्रदः दधिप्रणोदंतकाष्ठभगवश्रामुख्यं यजेत वैशाखे
कर्णिकारं श्रुतं शोकाशोऽष्टप्रदः ज्येष्ठे नारायणो मधुच्छतयश्च त्रयं देवः लघुगोश्च तत्सातु आषाढमाधवी
यजेत तिलाशोकविल्वपत्रैश्चीरानंदवृक्षप्रदः आर्द्रं वरदंतकाष्ठभगायां श्रावणे श्रियं दंतकाष्ठैस्वाणिकायगोक्षी
राणक्षमायजेत पद्मेयजेत भाद्रपदे शृगोदाशो गुडादिदः राजपुत्रीचाश्च युजं जपापुष्पश्च जीवकं प्राशयन्निशि
नेव धैः कुशैः कांतिकयजेत जातिपुष्पैः पंकजां च पुनर्गव्यानां यजेत घृतादनं च वषट्ति सपत्नीका द्विजानुददत्
उमामहेश्वरं स्नात्वा तत्प्रतिष्ठितं वस्त्रं च सुवर्णाहारं चोत्तुङ्गतेऽग्रतः दीपवाद्यं यजेत प्रातर्गवाधे सर्वमाभु
यात् ॥ इत्यादिमहापुराणगारुडरंभाततीयावतं ॥ ब्रह्मावाच ॥ चातुर्मास्यं वृता नृपुण्यं कादृशं समा
चरत आषाढोपोणमास्यावासवाणि हरसर्वतः ॥ इदं व्रतं महादेव गृहीतपुरतस्तव निर्विघ्नं सिद्धिमाप्नोति प्रसन्नं च

राम
१११

गिकेशवा गृहीतं स्मिन् व्रते नृपुण्यं भूयः ॥ तन्मे भवतु संपूर्णं हित्यसादा जनादिन रावमभ्यर्च्य गृहीयात् व्रतं च
न जपादिकं सवाद्यं दक्षयतीति शिकोर्षे न्यो ह र व्रता स्नात्वा यश्चतुरा मासा नूनं कर्म कप्रभूजयेत् ॥ विष्णुनायाति विष्णो
वैलोकं मलविवर्जं नमः द्यमां समुगत्यागी वेद विद्वरि एज्यनायाति लवर्जं विष्णुलोकं विष्णुभाक शृङ्गादकृत
एवारात्रिपवासश्च देवो वेमानिको भवत्वाश्च तद्विपं त्रिरात्रं वा व्रजे श्रद्धां च कृत्वा चोदायणाच्चरधामलभे नृक्षिप्त्वा
क्षितां प्राजापत्यां विष्णुलोकं परा कृष्टा प्रयाद्वरिं सत्पुत्रावकभीक्षाशोपयो ह्यधिकृताशनः गोमूत्रयावकाहार
पंचगव्यं कृताशनः ॥ शोकिमूलफलाद्याशीरसवज्जिसविश्वभाक ॥ इत्यादिमहापुराणगारुडचातुर्मा
स्यव्रतानि ॥ ब्रह्मावाच ॥ व्रतं मा मापवासायासने नृपुण्यं वदामि ते वानप्रस्थो र्यतीनारी कुर्यान्मा माप
वासकं ॥ अश्विनस्यासितपक्षे एकादश्यामुपोषितं ॥ व्रतं मतं नृपुण्यं वा यवत्रिंशदिनो नित्यं अथ प्रभृत्यनाहं
विष्णो यो वदुद्यापनतवा अर्चयेद्दामनस्त्रा नयावत्रिंशदिनानि नो कार्तिकादिनया विष्णो द्वीदृश्यां शुक्लयादि
हस्त्रियत्यंतरालेषु व्रतं भगानमभवेत् ॥ हरियजे विषवाणि स्नायोगादिभिर्व्रती मात्राभ्यां धूलपतं देवत
यतनेत्यजेत ॥ इदं श्यामशमपृज्यप्रदं द्याद्विजभाजनं ततश्च पाण्यां कुर्यात् हरमासापवासकृतं दुग्धादिप्राश

ग० पु०
१९८१

नं कुर्यात्तत्र तच्छ्रोमृच्छितांतरात्पुनरुध्यायेन तत्र तं नृपेद्रुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ उत्पदिमहापुराणो गारुडो मासो
पवासव्रतं ॥ ब्रह्मावाच ॥ व्रतानि कार्तिकेवश्यं स्नात्वा विष्णुं प्रपूजयेत्त एव भक्तं न न केन मां संवायाति जेन वा
दुग्धशकफूलैश्चैव उपवासेन वा पुनः सर्वपापविनिर्मुक्तः प्राप्तकाले हरिं व्रजे तस्मदाहरे व्रतं श्रेष्ठं तत्तस्याद्विषा
यनो वा तु मोक्षयते तस्मात् कार्तिके भीष्मपंचका ततः श्रद्धाव्रतं शुक्रेणैकादश्यां समाचरेत् स्नात्वा त्रिकालपित्रा
दीनृपवाद्यैरर्चयेद्द्वारिं यजेन्मौनी घृताद्यैश्च पंचगव्येन वारिभिः स्नातुं त्वाद्य कर्षरं मुरे वेश्वा नुलेपयेत्त घृतात्
गुग्गुलोद्वर्पद्विजः पंचदिने देहं ताने वेद्यं परमानं तु जपेदष्टात्तरं शतं ज्ञानमावाप्तुं देवाय धृतं वही तिलादिवं ॥
षडाक्षरेणामंत्रेण स्नात्वा तेन तु होमहेतुं प्रथमं हि हरः पादं यजेत्पुनर्द्वितीयके ॥ विल्वपत्रं जीतुं देशीनाभिभू
गणचापेण स्क्ंधाविप्रेर्य वाभिश्च पंचमेहि शिरो रचयेत्त मालत्याभूमिना यथा स्नात्वा तं गौत्रं प्राशयेत्त मातृगोमू
त्रं क्षीरं दधि च पंचमेवं च गव्यं कान्तं कुर्यात्पंचदश्यां व्रती स्यात्त भुक्तिमुक्तिमाकू एकादश्यां व्रतं नित्यं तत्तु योत्स
क्षया दयोः ॥ अर्घ्याद्यैर्नरकं हन्त्या तत्सर्वं विष्णुलोकं ददा एकादश्यां द्वादश्यां चाने शीते च त्रयोदश्यां नित्यं मेकाद
शीयत्र तत्र सा भ्रितो हरिः द्वादश्यां मेकादश्यां यत्र तत्र रच्छाश्च सुरादयः द्वादश्यां पारणा कुर्यात्त स्मृतं कर्म तत्र चरेत् ॥

सामा
१९८१

चतुर्दश्यां प्रतिपदि पूर्वमिष्टानुपावसेत्त पौर्णमास्यां समावास्यां प्रतिपत्तिमिष्टितामुने द्वितीयायां तृतीयायां तृतीयायां चतु
पासतां चतुर्थ्यां संयुतानित्यं चतुर्थ्यां चानयायुतं पंचमीषष्ठसंयुक्ता षष्ठ्या युक्ता च सप्तमी ॥ उत्पदिमहापुराणो गारुडो
भीष्मपंचकादिव्रतं ॥ ब्रह्मावाच ॥ त्रिष्वरा विव्रतं वश्यं कथां च सर्वकामदां यथा च गौरी भूते शृद्धंती संप्रतपर
॥ उत्पदिमहापुराणो गारुडो मासो पवासव्रतं ॥ ब्रह्मावाच ॥ त्रिष्वरा विव्रतं वश्यं कथां च सर्वकामदां यथा च गौरी भूते शृद्धंती संप्रतपर
युक्तो हरः पूज्या द्वादश्यां मेव केशवायुपेषितैः पूजितैः स नृनरका देवतारयत्त निशादश्चाष्टुद्वाराजापापी सुहरसन
कः स तु कुरे कस्युक्तो मगानु हतुं वने गतः मृगादिकं मस्य प्राप्य भुत्तिपासां दितो गुरोरात्रो तडागतीरं स निकुंजज
ग्रतः स्थितः तत्रास्थि लिंगं मृगच्छरीरं चाक्षिपत्ततः पणानि चापतन्मूर्ध्नि लिङ्गं स्थवनं जानतः तेन धूलिनिषाधा
यश्चिपन्त्रीरं वलिंगं के चारः प्रमादितं कं तु प्रयुतः करपल्लवान् जानुभ्यामवनिर्गत्वा लिंगं स्पर्श्यात्त तवाच एव स्नानं
स्पर्शनं च पूजनं जागरणं भवेत्त प्रातः गृहागतो भायादत्वा भभुक्तवान् स चाकाले मते पममरे पाश्चैवं ध्यानुनीयतो त
दाममगाण्युद्धं जिह्वा मुक्तिं कृतस्य च ॥ कुकुरेण सहैवाभूत्त गणो मस्य श्वगोचरः एवमजानतः पुण्यं ज्ञाना सुण्यम
धाक्ष्यं त्रयोदश्यां शिवं सज्य कुर्यात्त त्रयमव्रती प्रातः देवचतुर्दश्यां जागरिष्यात्त महां निजि पूजादने जपे होम करिष्या

ग. ५०
२२५

यबलिश्चाथविसर्जनं सिद्धो ल्कायचगापत्री न्यासो गृष्टादिरीरितः उमहा कर्णा यविग्रहे वज्रकुंडाय धीमहि तन्नो
हंता प्रचोदयात् पूजयति लहोमश्चा एते पूज्या गणास्तथा ॥ राजाय गणापतये स्वाहा ॥ कुष्माण्डं कवचं यमहा
ल्कापे कदंताष्टात्रिपुरीतकरूपिणोऽपामदंतविकटहरे हासाय वनमः पुमदंशाय स्वाहा ॥ इति वनत्रयं गणो हस्ते
तालश्चाहसनसौभाग्यादिफलं लभेत् ॥ मार्गशीर्षे तया शुक्ल चतुर्दश्या पूजयन् गणो शङ्खघ्राप्रोतिविधाश्रोः कीर्त्या
यः पुत्रसंमतिः सोमवारे चतुर्थ्या च समुपाध्या च ये ह्यर्णा जपत्तु जुहूतस्मरं चिद्वास्वर्गं निर्विघ्नतां व्रजेत् ॥ यजेच्छुक्लं च
तुर्थ्याथः खंडलडुकमंडकोः ॥ विघ्नार्चनाय सर्वान् कामान् सोभाग्यमाप्नुयात् ॥ पुत्रादिकं दमनकैर्दमनारण्या च तु
र्थ्या यितु गणापतये तित्तुर्थ्या तु जपेत्तु यः मासे तु यस्मिन् नृकस्मिंश्चित् जपेदा जुहुयात्स्मरेत् ॥ सर्वान् कामान् नवा
प्रोति सर्वविघ्नविनाशनं विनायकमूर्तिकाद्यं यजेदिति च नामभिः सोपि स हतिमा प्रोति स्वर्गमोक्षसुखानि च
गजः पूज्यो एकदंष्ट्रिवक्त्रोऽंशुर्बकः कर्णालो ग्रीवो लंबोदरा विकटो विघ्नराजकः धूमवर्णो भालचंद्रो दंष्ट्र
मस्तु विनायकः गणापतिर्हस्तिमुखो द्वादशारयजो ह्यर्णाष्टयकुसमस्तो मेधावी सुवान् कामान् नवाप्नुयात् ॥ आ
वाचाश्चिने भाद्रपदं च म्यां कार्तिके शुभे वा सुकिंस्तस्य कश्चैव काले यो मालभेत् ॥ इति एवावतो धृतं राष्ट्रककोटिक

रामा
२२५

धनं जयौघताद्यैः स्नापिता जह्या आयुरारोग्यं स्वर्गदः ॥ अनंतवासुकिं शंखं पुष्पं कमलमेव च ॥ तथा कर्कोटिकं नागीधृतं राष्ट्रं च शंखं
कै कालियं तस्य कंचापि पिङ्गलं मासि मासि च यजेत् ॥ भाद्रपदे नागा गान् देष्टुं कौदिवं व्रजेत् ॥ द्वारस्योभयतोल्लेख्यः श्रावण
तुसिते यजेत् ॥ पंचम्या पूजयेत् ॥ अगान्नं नंताद्यान् महोरगाग्नाक्षीरं सर्पिश्च नैवेद्यं देवं सर्वं पहां ॥ नागा अभयहस्ताश्च दृष्ट्वा
धारा तु पंचमी ॥ ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे दृष्ट्वा द्वारं पंचमी ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ भाद्रपदे मासि कार्तिके य
प्रपूजयेत् स्नानदानादिकं सर्वं मस्यामस्य मुच्यते ॥ अक्षय्याख्यां सप्तम्यायां भोज्यं विप्रान् विजयेत् ॥ अश्विनो ल्कायाम
तत्प्रियसंगमो भवसहास्वह्निः ॥ अष्टम्या पारण कुर्यात् ॥ अश्विनं प्राप्य स्वर्गं भाक्यं ॥ ॥ मरीचं सप्तमी ॥ ॥ सप्तम्यां नियतः
स्नात्वा पूजयित्वा दिवाकरं दद्यात्फलानि विप्रेभ्यो मातं मातुः प्रियतामिति स्वर्गं रत्नारिकं देवां प्रशयेन्ना तुलिकां सर्व
भवंतु सफलाममकामाः संपतन्तः ॥ ॥ फलसप्तमी ॥ ॥ संपूज्य देवं सप्तम्यां पारासनाथं पूजयेत् ॥ विप्रान् दक्षिणां दत्त्वा
स्वयं भूनुपयः पिबेत् ॥ अष्टम्या चार्पयत् ॥ चार्पयत् ॥ दत्तेति प्रकीर्त्तितो धनपुत्रादिकी मस्तु ॥ त्याज्ये देतदनो दनः ॥ अनो दनो
वा आसीत् कुर्याद्दिजय सप्तमी ॥ अत्यं कसर्वं कामं पुस्तवान् स तु कामदं गो धूममो स यवर्षाष्टकं कामं पाषाणमिष्टमधु
मेधु नमधमांसं अभ्यंजनी जनतिलोश्च विसर्जयेद्यस्तस्यो ह्नितां भवतु सप्तम्यां पुत्रां कृष्णां चाम्या वरोहिण्यां धर्मरा

ग० पु०
१२४

त्रार्चनं हरेः काव्योद्धिधापि सप्तम्यां हंति पार्पत्रिजन्म जै॥ स्नानमंत्रः॥ त्र्यंशाय यज्ञपतये गोविंदाय नमो नमः॥ अर्च
नस्य॥ विश्वाय विश्वेश्वराय विश्वपतये विश्वसेभवाय गोविंदाय नमो नमः॥ त्र्यंशाय नमः॥ सर्वाय सर्वेश्वराय सर्वपतये स
र्वसेभवाय गोविंदाय नमो नमः॥ स्तुतिं लेख्ये देवं सचंद्रो हिरणीतथा॥ फलपुष्पाद्यैः॥ शंखतोयसमादाय सपुष्पफ
लचंदनं जानुभ्यामवनीगत्वा चंद्रायार्चनं विदधे तत्पुष्पैः शीरोदण्डौ वसे भूतत्रिनेत्रसमुद्रवैराहाय शिरोको नरो हिरण्पा
सहितो ममाग्निवसुदेवाय नंदाय यशोदाय॥ अनघं वामनं शौरीं वैकुण्ठं पुरुषोत्तमं वासुदेवं हृषीकेशं माधवं मधुसूदनं
नाराहं पुंडरीकाक्षं नृसीहं देवस्तुतं दामोदरं पद्मनाभं केशवं गरुडध्वजं गोविंदं मद्युतं देवं मन्तं तमपराजितं त्रिधोक्षजं
जगद्बीजं स्वर्गस्थितं तत्कारणं अनादिनिधने विष्णुं त्रिलोके श्रीविक्रमं नारायणं चतुर्बाहुं शंखचक्रगदाधरं पीता
ंबरधरं नित्यं वनमाला विभूषितं श्रीवत्सकं जगद्धामं श्रीपतिं श्रीधरं हरिं यावं देवदेवकी देवी वासुदेवमजीनत॥ भो मम
ब्राह्मणा ज्ञेया तस्मै ब्रह्मात्मने नमः नामान्युता निसर्कात्प्राप्त्यर्थं प्रार्थयन्तः॥ त्राहि मा देव देव शहरं संसारसागरं
त्राहि मा सर्वपापघ्नः खड्गो कर्णो वा प्रभो देव को नंदनं श्रीशः हरं संसारसागरात् दुर्वृत्तान् त्रायसे विष्णो ये स्मरंति त्राहि
सकृत्सकृत् सोऽहं देवातिदुर्वृत्तं त्राहि मा शोकसागरात् पुष्करक्षनिमग्नोऽहं हं त्यजान सागरं त्राहि मा देव देव ज्ञात्वाम्

राम
१२४

तस्यैतदस्मिन्नाश्रुजम्भवासुदेवाय गोबालमण्डितः पञ्चांशं तिरक्तं शिवं चास्तुतं धिरव्या तिराज्यमाप्नु॥ इत्यादिमहा
पुराणे गारुडे हिरण्यपुष्पम्॥ इति ज्ञात्वा वा॥ निजोऽश्वत्थमायस्यात्तु नृते नैव धेनुदः पौरंदरपुंयतिस्मृतिं धत्तुं
शुक्लपुष्पपिबुमासि महातुतिमाधुवै मज्जिते कृतं नाम नृसंसारविक्रमं फलं अष्टमीविधवारं पक्ष्याभयोरधि
भाष्यति तस्यैतस्याप्रतमेतद्यथापुरातनं गोत्रियमकर्तारं नमः खड्गितसपत्नं तं नमः पञ्चपुष्पानां वर्ज्यं इदं तुल्यं दू
र्भक्तं स हवश्च द्वाभ्यां कामनापुकिमानवज्ज अग्रपञ्चपुष्पं कृत्वा यामुक्ते कुशवे प्रोक्तं कलविका म्नि कोपेत् कामनस्य फलं
लभेत् तद्वधं पंचोपचरेत् पञ्चयि त्वाज्जगत्त्रये शीतिले रीशरादद्यात् सत्पुं रीतं दुर्लान्तितावयधायति वीजज
स्वपुंयति मन्त्रोऽहं कृत्वा त्वापपरस्याभं टले जगन्निमध्यामनु स्यात्पुंयति कथापुंयति श्रोतव्यावृत्तिविशुभला
पारलिपुत्रास्ये रीशराद्विजोत्तमं नृभाभायापुतस्यासीत् कालिका उच्यते सः कुहेता विजयानामधायनं यवयो
भुवतो गही लोकां शकरो वे ग्राभे गंगागतो वसेत् तं पाण्डे वधश्चारे त्राहि मा देव देव शहरं संसारसागरात् सचंद्रो हिरण्पा
नैव भ्रामदुश्चिन्तां जालं विजयागंगात् भ्राता सार्द्धं च सायगात्रा पारिपितो गंगतः शयः॥ उक्तं हतो वल्
तं गंगतः सचंद्रो हिरण्पा नृभाभायापुतस्यासीत् कालिका उच्यते सः कुहेता विजयानामधायनं यवयो

ग. पु.
१२५

श्रुबध्वैवेगवेसुतः। त एां धुवुधाज्जातः कन्यत्तैव उलातथा विशाला द्वेमचंद्रो भूत धर्मचंद्राद्यचंद्रकः। धूम्राश्चैव
चंद्रास्तु धूम्राः ससंजयस्तथा। सजयास्तहस्वो धृत रेशाश्च स्तुतो भवता कशाश्चास्मिन् दत्तस्तुततो भूज्जनमेजयः
तस्युत्रः सुमहतिश्च एतैवे शानिकानुपाः। स्वयां तेस्तु कन्या भूतसाभायां च वनस्पतु अनंतो नाम स्वर्पातेरनंतो द्वे
वतो भवतारै वतरेरे वतस्यापिरे वतदिवती सुता। धृष्ट्या धर्तै कसत्रवेष्मावत ह्य भूवहन भागपुत्रो नाम भागो अंबरीषा
पितृसुतः। अंबरीषा द्विस्पो भूतपृषदश्चो विरूपतः। रथीतरश्च तस्युत्रो वसुदेवपरायणाः। उक्ष्माकोश्च त्रयः पुत्रा विकुक्षिनि
मिदं उक्तः। उक्ष्मा कुजो विकुक्षितु शशाङ्कः शशाभक्षणात्। पुरजयः शशादा च ककुच्छारयो भवत्सुतः। अनेनस्तक
कुच्छात्रे पृथुपुत्रस्तुनेन तात विश्ववातः पृथो पुत्रो आदो भूद्विश्वाव्रतः। युवनाश्चात भवचांदा स्वावस्तो युवनाश्चतः।
बृहदश्चतुश्चावस्तो वस्तो तस्युत्रः कुबलाश्चकः। धुंधुमारो द्वि विख्यातो दृढाश्च ततो भवता चंद्राश्चः कपिलाश्च
हयश्च दृढाश्चतः। हयश्चात्र नि कुंभो भूत विश्वात्तश्च नि कुंभतः। पूजाश्चावहिताश्चाद्य स्तुतो युवनाश्चकुः।
युवनाश्चस्पमां धाता विंदुमत्पास्ततो भवता मुकुंदो वराधश्च पुरुकुसुमास्तुतः। पंचाशत्कन्यकाश्चैव भायास्तु। रामा
सोभुरमुनेः युवनाश्चो वराधश्च हरितो युवनाश्चतः। पुरुकुसानमहायां तु सदास्युर भूत्सुताः। अनरण्यस्ततो हय हय ॥ २२५ ॥

रामा
२२५

श्रुत्वनरण्यतः। तस्युत्रो भूत्सुमना विध्वन्वानस्तस्य चात्मजाः। त्रय्यारुणास्तस्य पुत्रस्तस्य सत्यवतः सुतः। स्त्रिशंकुः सम
मारव्यातो हरिश्चंद्राश्च रीहितात् हरितो रोहिताश्च अहस्तिरोहिताश्चतः। हरितस्य सुतश्च नृश्चैव चर्षाधजयः सुतः। वि
रुपा द्विस्कोजो हस्का तु चका सुतः। हृका तव हनुपा भूत्वा हास्तस्यारः सुतः। पृथुपुत्रमहस्यणि समपी सगराद्व
रः। केशिन्याम कर्णाम अरुमजसहै हकः। तस्या शुभान् सुतो विद्वान् विलीयस्तुतो भवता रयोदिलीपा वयोम
गामनय दुर्वाश्चतो भगीरथा जातो न्ना भागस्वश्चतः। किल न्ना भागादंबरीषो रयोमि धुक्षी पावरीषतः। मिः धुक्षीपस्य
श्चतः। युः रतुपास्तदात्मजः। कतुपाणो त्सर्वकामः सुदामा धृतरात्मजः। सुदामा हिमादसो नाम्ना मित्रमहस्यतः
कल्माषपादमजश्च दमयंत्योतदात्मजाः। अश्वकाश्चो भवसुत्रो अश्वकात्तमूलको भवतः। ततो ह्यशरथगजात्तस्य च
तवलिः सुतः। तस्य विश्वसहः पुत्रः रवद्वीगाश्चतदात्मजः। रवद्वीगाश्चैव बालश्च दध्या हात्यजः सुतः। तस्य पुत्रो दिगा
शश्च त्वरस्तुता सुताः। रामलक्ष्मणलुधुधकाश्च महामहः। रामात् कुशलवाजातो भगतात्तदात्मजाः। वि
त्रोमदश्चि वक्तुर्लक्ष्मणात्संभवतुः। सुबाहू सुर्मनो तु शत्रुघ्नश्चैव भवतुः। कुशस्य चार्तिथिः पुत्रो निषधश्चैव
यस्मिन् निषधस्य नलः पुत्रो नलस्य वनगा सुतः। न भस्मपुत्री कस्तुभं धन्वातदात्मजाः। देवानीकरस्तस्य पुत्रः

ग० पु०
१२८

वानीकादहीनकः अहीनकादुर्जने पारियात्रोतुरोः सुतः पारियात्राकुले जने अनयुः पुष्पलसतः क्रमा
दुक्तस्ततस्तत्तदुर्जनाभस्ततो गणाः षष्ठिताश्रगाणा जने ततो विश्वसहो भवेत् हिरण्यनभस्तत्तुत्रो स्तत्तुत्रः पुद
कस्ततः शुवसंधिरासुध्याद्ववसंधुः सिंधुदर्शना तत्तुदर्शनादग्निवर्णाः पद्मवर्णाग्निवर्णातिः शाश्वरक्तपद्म
वर्णानुशाघपुत्रो मरुत्तुभूत् मरुत्तुस्य सुतः पुत्रो स्तस्य वादावसुः सुतः उदावसो नदिवर्द्धनो सुकेतुर्नदिवर्द्धनो
तत्सुकेतो देवदातो भूत् बृहदुक्तः स्ततः स्मृतः बृहदुक्तान्महावीर्यात्तु सुदृष्टिस्तस्य चात्मजः सुधृते धृष्टकेतुश्च ह
र्यश्वाधृष्टकेतुतः हर्यश्वात्तु मरुज्जातो मरुः प्रतिलुको भवत् प्रतिलुकात्कृतिरथो देवमीदं स्तदात्मजः विबुधो
देवमीदात्तु विबुधात्तु महाधृतिः महाधृतेः कृतीवाता महारोमास्तदात्मजः महारोमः स्वर्णरोमात्तु हस्वरोमा
तदात्मजः सारध्वजो हस्वरोमास्तस्य सीता भवत् सुता भ्राता कुशध्वजस्तस्य सारध्वजात्तु भानुमा गृध्रात्तु सुता
भानुमेतः शतशुस्त्राष्टुविः स्मृतः उज्जनामाश्रुतः पुत्रस न द्वाजस्तदात्मजः सनद्वाजा कुले जातो मृज्जनश्च कुलः
सुतः ककुजिघाजने स्पपितस्य पारिष्टुमिकाः श्रुता युस्तस्य पुत्रो भूत् सुपाश्वश्च सुता युष्मत् सुपाश्वश्च सुज
योजातः क्षमाविः संजयस्ततः क्षमाचितस्तन्नेनास्तस्त्वस्परामरयस्ततः सप्त धारामरयात्तस्माद्भूपर

राम
१२९

स्मृतः सप्तधोरामा रूपगुरोरूपगुप्तः स्वागतश्चोपगुप्ततः संनरः स्वागताजुजे सुवरोस्तस्य चात्मजः सुव
रसः सुपाश्वस्तस्य श्रुतस्तस्य सुपाश्वतः जयस्तस्य श्रुताज्जने जयानुविजयो भवेत् विजयस्य सुतः पुत्रः सुतस्य सुनयः
सुतः सुनयाद्दीतहस्तवोतहवाधृतिः स्मृतः कंबलश्वाधृतेः पुत्रो बहलश्वाधृतिः स्मृतः जनकस्य दूयवशे उ
क्तो योगसमाश्रयः ॥ इत्यादि महापुराणो गार्हो ॥ हरिश्वाचा ॥ सूर्यस्य कथितो वंशो सोमवंशश्च पु
ष्टमे नारायणसुतो ब्रह्मा ब्रह्मणो द्विजमुद्भवः अत्रः पुंसो मस्तस्य भायस्तारा मरुगुरोः प्रिया सोमा तारा बुधश्च
बुधपुत्रः पूरुवः बुधपुत्रात्तरोर्वंशो षट्पुत्रस्तस्य श्रुता युष्मत् विश्वावसुः सुतवसुः आयुर्धामानमावसुः
अमावसा भीमरामा भीमपुत्रश्च कारनः कोचनस्य सुहोत्रो भृज्जन्तुः अपि सुहोत्रतः जन्तो सुमंतुरभवत्सु म
तुरथयाजकः बलकस्तस्य पुत्रो भूत् बलकस्मात्तु कुशस्ततः कुशाश्च कुशलो मश्रु मरुत्तुपोवसुः किलु गाधिः
कुशाश्वात्तु सज्जो विश्वामित्रस्तदात्मजः कन्यासत्यवती दत्तः कनिकाय विवाह्यसा रुचिका तयमदग्निश्चरा
मस्तस्या भवत्सुतः विश्वामित्राद्वराजो मधुश्च ददयः सुताः आयुषो नदृषः पुत्रो सेना निराजिज्मको वृक्षव
द्वाः शत्रुश्च सुहोत्रश्च भवन्तयः काश्यपः काश्यपादुत्तमदः सुहृत्वा दभवत्स्वयः गत्समराज्यो नको भूत्त

गणपु ७
७३०

यः पुनः कुशिकश्चेवतदात्मजः कुशेरुगंधरः पुत्रोस्तेजोवेयाः प्रसीतिताः प्रजामित्रात्मजो वृष्टिसाफलश्चित्रकस्तया सफ
लः चित्रगोदित्यामक्रोरोवेषावोभवेत उपमंतुरया क्रोरोभदबाह्यास्ततस्मताः द्विरानुपदेवश्च अक्षरस्य सुतोस्मताः पृथ
विष्टुचित्रस्य अधकस्य शुचिरागतः वृकुरोभजमानश्च तथा कंबलवर्हिषः पृथक् एतत्कुं कुराज्जज्ञतस्मात्कपोतगो
मफतः तदसजो विलोमानु विलोमस्तचरः सुतः तस्माच्चंडुभिर्जज्ञे पुनर्वसुरतः अतः तस्मात्ककुं वा ककिचनत्या
ने ककुं कस्य च देवकस्य प्रसेनश्च देवकादेवकोभने भूत्वा वृक्षे देवापदेवाच्च सह देवासुरक्षताः श्रीदेवी शोति देवाच्च
मुदेव उवाहताः देवाश्चानुपदेवाश्च सह देवासुतो सुतः पृथसेनस्य वसोभूत सुतानां मवत्वा द्वयः विदूरथस्य तस्याथ
शूरस्यापिशमिः सुतः प्रतिशत्रश्च गामी च स्वयं भोजस्तदात्मजः हृदीकश्चापभोजश्च कृतवमो तदात्मजः देवः श
तधनुश्चैव शराह्वमीदृपतश्चापुत्राभारिषाया वसुदेवाद्यो भवत्येष्ट्या च शतदेवाश्च शतकीर्तिश्च शतश्रवो नरा जाधि
देवी शूराश्च पृथक् कुती सुता मदात्सा दत्ता कुतिना पोटोस्तस्याधर्मी निले इकः पृथिविगिराभीमपायि नि कुलः सह देव
कः पांड्यानां सत्यहस्वाभ्यो कल्पी कर्णपुरा भवत्यश्वादेवा दंतयक्रयजवेष्टु च दमदः प्रमदना दयः पंचशतकी
राचिके कयातीरा जाधि देवा विंदश्च अनु विंदश्च जजिरो वीर्तिमांश्च सुतनश्च ३२ यमिद्रसनकः शतश्रवादमघा

रामा
५२०

षातप्रजज्ञे शुश्रुपालकः पोरवीरोहिणी भाय्यो मदि रानक दुंदुभे देवकी प्रमुखा भद्रोहिणी पांवलभद्रकः शारीणी
द्याः शरश्चैव वत्यां बलभद्रतः निषट्श्चा लुका जातो देवक्या च प्रज जिर कोर्तिमांश्च सुसेनश्च उदायि भिद्रसनकः
ऋतुदासो भद्रसेनः केसा एवावधी च तानु स कर्षणाः सतमोभूतः अष्टमः क्षणा एव च षोडशास्त्री सहस्राणि भा
र्याणां च भवन् हरेः रुक्मिणी सत्यभामा च लक्ष्मणा चारुहासिनी अष्टाजोषवती चाष्टोज शिरताश्च बह्वर
सुताश्च प्रद्युम्नः आरुदेवाश्च प्रधानः शाश्व एव च प्रद्युम्नाद निरुद्धोभूतः ककुत्रिण्यां महाबलः अनिरुद्धात्
सुभद्रायां वज्रानामनृपो भवत्य प्रतिबाल्वर्ज सुतः चारुस्तस्या सुतो भवत्य वनूश्च तुर्वशा वनूश्च वनूश्च भोगो भ
वेत्सुतः भार्गवाद्वा नुरभूत्सुत्राभानोः पुत्रः क्रोधमः क्रोधमस्य मस्तो दद्यात् वंशानि बाधम दुष्टोस्ततनयः सतु
रारधश्च तदात्मजः आरधस्य वगा धारो धर्मगाधारतो भवत्य द्युतस्तु धर्मपुत्रो भूत दुर्दमश्च द्युतस्य तु प्रचेता
दुर्दमस्यैव अनोर्वशः श्रणुषमो अनोः सभानरः पुत्रस्तस्मात्कालानलो भवत्य कालानलो सजया भूत स
जयानुपुंजयः जनमजयश्च ततः महाशालस्तदात्मजः महामनो महाशालोदशीनर इति स्मृतः उशीन
राक्षि विष्णुज्ञे वृषदभः शिवः सुतः महात्मानो जानिभीक्षाः पुत्रभृच्चैव मुस्तया हमा वमुद्रया ज्ञे सुतपाते

११० पु.
१२१

मतो भवता रोमपादो धर्मस्थात् अतुल्यं गतदात्मजः प्रथुलास्तस्य पुत्रश्चापो भूतः प्रथुलास्तः चर्यपुत्रश्च हर्यकः
स्तस्य भद्रयः सुतः बृहत्कर्मो सुतस्तस्य बृहद्भानुस्ततो भवत् बृहन्भाना बृहद्भानोस्तस्य पुत्रो जयद्वयः जयद्वयस्य
विजयो विजयस्य धृतिः सुतः धृते धृतिव्रतः पुत्रः सत्यधर्मो धृतिव्रतात् सत्यधृतेस्तु विरथाः कर्णस्तस्य सुतो भवत् ॥
बृषदेन तु कर्णस्य पुरवंशश्चाप्युषमे ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडः ॥ हरिरुवाच ॥ जनमेजयाः पुरो-
पुत्रो मनुस्युर्जनमेजयात् तस्य पुत्रश्चाभयदत्तः सुदुश्चाभयदादभूत् सुघो बहू गतः पुत्रो संजतिस्तस्य चात्मजः
वसुमतिश्च संजाते रोद्राश्च स्य तदात्मजः रतयुः रूडिलयश्च कस्युश्च शतोयुः जलियुः संहतेयुश्च रोद्राश्च स्य
सुता वराः रतिना वीरतेयाश्च स्य प्रतिरथः सुतः तस्य मेधातिथिः पुत्रः रुक्मसौ रेतिलः सुतः येतिलस्य तु दुर्वा
तो मरुतस्तस्य चात्मजः शकुंतलाया संजज्ञवितथो भरतादभूत् वितथस्य मनुः पुत्रो मनोश्च कनरः सुतः नरस्य
सुहृतिः पुत्रो गंगो हि सुहृतेः सुतः गंगो जमत्युः पुत्रो वेसिनिः पुत्रो व्यजायत मनु पुत्रात् महावीर्यात् उरुक्षयः
सुतो भवत् उरुक्षया त्रय्यारुणि बृहद्वेत्तश्च मनुजात् सुहावस्तस्य हस्तीव अजमीदश्च द्वीदको हस्तिनः पुत्र-
मोदश्च काण्वो भूदजमीदतः करधानो धातिथिजज्ञियना द्विजाः अजमीदात् बृहद्द्विष्टतु पुत्रश्च बृहद्वलः बृ-

राम
१२१

हत्कर्मोत्तमा पुत्रः स्तस्य पुत्रो जयद्वयः जयद्वयस्य विजयः विजयस्य धृतिः धृतिव्रतः पुत्रः सत्यधर्मो धृतिव्रतात् सत्यधृतेस्तु विरथाः कर्णस्तस्य सुतो भवत् ॥
पारस्तः प्रथुमेन स्य पारः प्राणो भवत् प्रपन्नः पस्य सगरः पुत्रः सुहृतिस्तस्य वसुतः विभ्राजः सुहृतेः पुत्रो विभजाद एव लोभ-
वत् कृत्यात् स्याद्बृहद्वेत्तश्च विद्वक्सेनः सदात्मजः जवीनरो द्विमिदस्य धृतिर्माश्च जवीनरात् धृतिमतः सत्यधृतिः बृह-
नेमिस्तदात्मजः बृहदनेमेः सुपाश्चो बृहत्सुपाश्चोत्सवतिस्तथा ॥ ततस्तस्य भ्रतेः पुत्रश्च त्वत्प्रायुधो भवत् उग्रायुधाश्च समो-
भूतः सुधीरश्च तदात्मजः पुरजयः सुधीराश्च तस्य पुत्रो बहूरथः अजमीदात् अलिन्यो बनीलो नाम नृपाश्चैव तजवान-
रो वृषदिपुः कोपितः संजयस्तथा प्राचालः मुक्तनाजः जगद्गद्दो द्वेषावो महा नृदिवादासो द्वितीयस्य अहिल्यायीशर-
द्वतः शतानंदा नवसुत्रस्तस्य सत्यधृतिस्तथा कृपः कृपी सत्यधृतात् तुर्वज्या वीर्यहानितः द्रोणः पुत्री कृपी जज्ञश्च अश्वत्थामा-
नमृतमं द्विवादासो निचयश्च मित्रयाश्च वनोऽश्वनो भवत् मुदा सश्च वनाजज्ञो सोदासस्तस्य चात्मजः सहदेवस्तस्य
पुत्रः सहदेवात् सोमकः देतस्तस्य सोमकाजज्ञश्च पदश्चापरो महावै प्रपदाद्वपदेजज्ञश्च प्रथुलास्ततो भवत् प्रथुलास्तः
पृकं तु रसाभूदजमीदतः रसाक्षवराणां जज्ञः कुरुः सवराणां भूतः सुधनुश्च परिक्षिश्च जहूश्च वक्राः सुतः सुधनु-
षः सुहावो भूतः चवना भूतः महाव्रतः चवनात् शतकाजज्ञस्ततो परिवरावसुः बृहद्वयश्च प्रत्ययस्तथा द्याश्च वसोः सुतः ॥

१०५०
१३२

बृहदथावकुशाग्रश्चकुशाग्रादृष्टोक्तवत्। ऋषभातपुष्पवोस्तस्मात् जज्ञे सत्यहितो नृपः सत्यहितात्मस्य संधो भूकुंतु
श्रमुधन्वतः बृहदथाज्जरसंधः सहदेवस्तदात्मजः सहदेवाच्चसामापिः समापः श्रुतवान्मुततभीमसनाग्रमनश्च श्रुत
सेनापराजितः जनमेजयश्च स्वान्याभूत्तयज्ञोक्तसुरथाभवत्। विद्वरथस्तसुरथ। तस्मावेभोमो विद्वरथात्। जयसेनतस
वेभोमाधाराधीनस्तदात्मजः अयुतायुस्तस्मात्पुत्रस्तस्य चाग्रोधनः सुतः अत्रोधनश्चातिथिश्चरुशोभृपतियः सुतः।
रुसाञ्चभीमसेनाभूत्तदिलीपोभीमसेनतः प्रतिपोभूदिलीपाञ्चदेवापीश्वप्रतीपतः आतनृश्ववबाहूकचयस्तेभ्य
तरानृपाः बाहूकास्त्रोमदत्ताभूत्तभूरिभूरिश्रवास्तः सलश्वशातनोभीष्माङ्गायाधार्मिकोमहोन्नचित्रांगद
विवित्रोचसत्यवत्यास्तुशतनोः विवित्रवीर्यभाय्यतु अंबिकाबालिकेतपोः धृतराष्ट्रचपांडुं चतदास्याविदुरतथा
न्यासोऽत्पादयामासगाधायधृतराष्ट्रतः शतपुत्रं दुयेधिनाद्यं पांडोः पंचप्रज्जिहरे प्रतिविद्यश्रुतं सोमः श्रुत
कीर्तिस्तु अर्जुनात् श्रुतानीकः श्रुतकमाद्रोपद्याप्तवेक्रमात्तयोधेयौ च हिडिबात्तकपिचैव सुभद्रिका विजया
वैरोलु मतीपचम्पादिसुता क्रमात्तद्वकोचघटोक्तचश्च अभिमन्युश्च सर्वेशः सुहोत्रो निरमित्रश्च पशिसिद्धि
मन्युतः जनमेजयश्च ततो भविष्याश्च नृपान्श्चाण॥ इत्यादिमहापुराणगारुड॥ हरिसुवच

राम
१३२

शतानीकोह्यश्चमेधदत्तश्चाप्यरिसामकः कृष्णो निचक्रश्चापस्ततश्चित्रथोनृपः चित्रथोरधामांश्च मषिणाश्च
मुनीयकः नृचक्षुश्च सुखावानो मेधावी च नृपं जयः हरिस्त्रिगो बृहदथः शतानीकः सुदानकः उदानो बर्हिर्नरश्च हंउपा
णिनिमिशकः सेमकश्च ततः शूडः पिता पूर्वस्ततस्मृतः नृ बृहद्वलः शकथ्यते नृपाश्च स्वाकुवंशजाः बृहत्सणादुरु
क्षामा वसूहस्ततः परः प्रतियोमस्ततः सूर्यः सहदेवस्ततः परः बृहदृशो भानुरथ प्रतीचश्च प्रतीपकः सहदेवः सुन
क्षत्रः किंनरश्चातरिहकः सुपर्णाशत्रुविजैव बृहदाजधार्मिकः कृतजयोरणजयः संजयो वात्स्यएव च शुद्धोदना
बाहलश्च सेना निष्ठुद्रकस्तथा सुमित्रः कुंजरः ख्यातः सुमित्रो भागधाष्टुण्ण जरासंधः सहदेवः सोमपाश्च श्रुतश्रवाः
अयुतायुर्निरामित्रः सुसेत्रो बहूकर्मकः शतंजयः श्रेणजितश्चरविश्वेश्वरुचिस्तथा सेम्यश्च प्रवतो धर्मः श्रुश्रमोद
दसेनकः सुमतिः सुबलोनीता सत्यजिह्वश्च जितथा इषुजयश्च इत्येतनृपा बर्हिदथास्मृताः अधार्मिकाश्च शूडा
श्च भविष्यति नृपास्ततः सर्गादि बृहद्गवानुसाक्षान्तरायणो व्ययनेमिस्तिक प्राकृतिकस्तथैवात्यंतिको लयः याति
भूः प्रलयं चाशु आप्ते जा सपविकः वायो वायुश्च विपति आक्रांया जगदंस्ततो अहंबुद्धमिति जावा जीवाव्यक्ततदात्म
नि आत्मा परमेश्वरो विष्णु रक्षो नारायणो नरः अविनश्य परसर्वजगः सर्वादिनो निशि नृपादयोगताना शमंतः

ग० पु०
१३३

पापं विवर्जयेत् धर्मं कुर्यात् तस्मिन् स्थिरं यानपातिपं हि त्वादीरं व्रजेत् ॥ इत्यादि महापुराणे गार्हपत्ये राजवंशः समाप्तः
ब्रह्मोवाच ॥ वंशादीन् नृपालयामास अवतीर्णा हरिप्रभुः देव्या धर्मं स्थानां शार्थं देवाधमादिगुप्तये अमस्य दि
कस्वरूपेण अवतारं करोत्ययः मत्सो भूत्वा हयग्रीवदेत्यहस्तादिकं त्वं वेदानानीय मन्वादीन् नृपालयामास के
शवः मेदं धारयामास कूर्मो भूत्वा हिताय वा क्षारोदमयने देवो वेद्यो धनैत रिस्तु भूत्वा विधेयकमंजुं पूरणं मम तेन
समुद्भूतः आयुर्वेदमथाष्टांगं शुश्रूताय सुउक्तवान् अमते नृपालयामास स्त्रीरूपी च सुराग्रहारः अवतीर्ण विराहो य
हिरण्यमैजघान हनरसी होवता एणं थि हिरण्यकशिपुं रिपुं देव्या दिह तवानू वेदधर्मादीन भूपालयत्य ततः परश्च
रामो भूत्वा जामदग्न्यजगत्प्रभुः त्रिः सप्तश्रुत्वा पृथिवीं च केनिः सुत्रियां हरिः कार्त्तवीर्यं जघाना जोकवपपायमहिं
देवो यागं श्रुत्वा महाबाहो महेन्द्रपर्वते स्थितः ततोरामो भवद्दिशुः श्रुत्वा दुष्टमदकः पुत्रोदशरथाज्जोरामश्च भ
रतो नृजः लक्ष्मणाश्च यशत्रुघ्नारामभाय च जानकी रामश्च पितृसत्यं मातृभ्यो हितमाचरन् अंगवैरं विचक्र
ट्टं डंकारेण मागतः नासां शूर्पेन खायाश्च श्रुत्वा चरवरदूषणं हत्वा मरुत्संसीतापहारि रजनीवरं रावणं च
नृजतस्य लंकां प्रय्या बिभीषणं रक्षराज्यं तु संस्थाप्य सुग्रीवहनुमन्मुखः आरुह्य पुण्यकसाधं सीतया तित

राम
१३३

भक्त्या सुमहापतिव्रतया सो यो ध्यांस्व पुरोमतः न राज्ञं चकार देवादीन् नृपालयामास च प्रजः धर्मसंरक्षणी च के अ
श्चमधादिकान् क्रतून् सुमहापतिव्रतपतिव्रतपरारामोरमेयथा सुखं रावणस्य गृहे सीतां स्थितापि हि चरावपा
कर्मणामनसा वाचा सागतराघवं विना पतिव्रता तु सा सीता महात्म्यं कथयाम्यहं कोटिको ब्राह्मणः कष्टी प्रति
ष्ठाने भवन्तुरातितथा व्याधितं भार्यापतिं देवमिधार्चयेत् तानिर्भसितापि भर्तारं तममन्य देवतं तत्कोत्सासा न
वद्वेषां शुक्रमारायवाधिकं पथि शृलेत दाप्रोक्तं मचोरं चोरशंकया मांडव्यमतिदुखार्तं मेधकारे च संदि
जः पत्नीं स्मृत्समाहृतः आलुयामास कोटिकः पादावमं घृणां कुड्मं उव्यस्तमुवततः सूर्यदयमतिरज
स्य येनो हंतं चालितः पदं तं श्रुत्वा प्राह तद्वायुः सूर्यो नादयमेघाति ततः सूर्यो हयाभारात् अभवत्सततं निश
बद्धं पृष्ठमाणा निततो देवाभयं ययुः ब्रह्माणं शरणां जग्मुः तानूच पद्मसंभवः प्राणायंते ते जसेवतपस्ते ज
श्च तेन वा पतिव्रतायामाहा त्स्यात्तनो ह ह्येति दिवा करः तस्य चाउदयादा विमत्यानां भवता तथा तस्मात्तपति
व्रतामात्रं न सूर्यो तपस्विनी प्रसादयतवपत्नी भानोरुदयकाम्यया तसा प्रसादतागत्वा ह्यनसूर्यापति
व्रतां श्रुत्वा हित्यादयं सा च तं भर्तारं मजीजनत् पतिव्रतानुसूयायाः सीता भूदधिकारिणी ॥ इत्यादि

गोपु०
१३४

महापुराणे गार्हपत्ये सीतामाहात्म्ये समाप्ता ॥ ब्रह्मोवाच ॥ रामायणमतो वक्ष्ये अतः पापविनाशनीं विषा-
नाभ्यर्चितो ब्रह्मा मरीचिस्तस्मिन् स्मृतः मरीचिः कश्यपस्तस्मात्तरविस्तस्मान्मनुः स्मृतः मनोरिश्वाकश्चाभूत्
वंशराजार्घुस्ततः रघोरजस्ततः राजा राज्ञो दशरथ बली तस्य पुत्रास्तु चत्वारामहाबलपराक्रमः कोशल्या
यामभूद्रामो भरतः केकयी सुतः सुतो लक्ष्मणश्च सुग्रीवश्च मित्राया बभूवुः रामो भक्तः पितुर्मतिर्विश्वामित्राद्व्या-
प्रवानी अस्त्रग्रामं ततो रक्षांताटको प्रजघान हविश्चा मित्रस्य यज्ञेषु असुरान् व्यावध नृष्यली जनकस्य क्रतुं
रात्रा उपये मेघजानकी उमिलि लक्ष्मणो वीरो भरतामा उवाच सुतः सुग्रीवो वीरः किमती कुत्रा धज सुत उभे पितृदि-
क्षिरयो ध्यायां गत्वा रामादयः सुताः पुधा जितं मातुलं च शत्रुघ्न भरतौ गतौ शतयोन्यपवये सो राज्ञो दशरथस्य
मृद्यता रामाय तत्स्वपुत्राय केकया प्रार्थितं ददा चतुर्दशममावासो वने रामस्य वान्छितः रामः पितृहिताय
तुलक्ष्मणानचसीतया राज्ञं च तणावत्यक्षा शृगवेरपुरं गतः रथं त्यक्त्वा प्रयागे च विचक्रुर्दृगिरिततः रामस्य
तु वियोगेन राजा स्वर्गं समाश्रितः संसृत्य भरतश्चागात्तराममाहाबलान् ततः त्रयो ध्याया समागम्य राज्ञं रामा
कुरुमते सनेष्ट्या दुकेहत्वा राज्याय भरतं ययुः विसर्जितौ च भरतौ रामराज्यमपात्य तानंदिग्रामे स्थितौ भ

राम
१३४

॥

स्याद्ययो ध्याना विश्रवती रामोपि चित्ररुतः अत्रैराश्रममाययो नत्वा सुतीक्ष्णं चारुस्यं दंडकारण्यमागतः
तत्र सूर्येन खानामराक्षसी चारुमागतः निहृत्य कर्णेनासे चुरामेनाथयिवा हितः तस्यैष तस्मै श्यागात् रुख-
णस्त्रिशिरस्तथा चतुर्दशसहस्रैराक्षसां तु वलेन च रामोपि प्रपयामास बाणैर्यमपुरचतान् राक्षसां प्रेरितो भ्या-
गात् रावणो हरणाय हिमगारुपसमाचारं हृत्वा पृथग्निशूलभाकसीतायाः प्रेरितो रामो मारीचं निजघान ह-
म्रीयमाणः स च प्राह हासीते लक्ष्मणोति च सीता कालक्ष्मणा व्यागात् रामं च अमृदशने उवाच राक्षसी मायान्ति-
सीता ह्यतीति रावाणां तरमासाद्य अकेनादाय जानकीं जरायुर्ष्विनिर्जित्यै यया लंकां गतो बली अलं कवृक्षया
यादृशितातामधारय आगत्य रामः श्रुत्या च पाणिना लोदुशो ह शोकं कृत्वा तु जानक्यामागोणां कृतवान् प्रभुः ज-
टायुधं च संसृत्य तदुक्तो दक्षिणादिशं गत्वा सत्ततश्च सुग्रीवेण चराधवः सप्ततालानि निर्भिद्य शरेणानतप-
वणा बालिनच विनिर्भिद्य किष्किं धाया हरीश्वरं सुग्रीवं कृतवान् रामरूपं शृंगे स्वयं स्थितः सुग्रीवं प्रपयामास वान-
रानुपर्वतोपमान् सीतायामागणं कर्तुं श्रुवांश्च सुमहाबलात् प्रतीक्षितुं ततो प्राचीं दिशं गत्वा समागतः दक्षिणां
पुदिशित्य च मार्गयतो य जानकीं वनानि पर्वतान् नृपा नृनदीनां पुलानां निच जानकीं तेषु पश्यतो मरणोक्तानि

ग० पु०
१३५

श्रुत्याः सखातिवचनं ज्ञात्वा हनुमान् कपिकुंजरश्चातयेजनविस्तीर्णं पुष्पवमकरालयं अपश्यज्जानकिंतत्र अजो क
वनिकोऽस्मिन् वनिको नाराक्षसोऽस्मिन् अरावणो न चरसमा तव भार्येति वदतां चितयेती चराधवे अगुलीये कपिर्दत्तासीती
कोशाल्यमब्रवीत् तस्मै रामस्य इतो हं शो कं माकुलमेथेली अभिज्ञानं च मे देहि येन रामस्मरिष्यति तच्छ्रुत्वा प्रदोसी
तामणिरलं हनुमते यथा कामेन यच्छीघ्रं तथा वाचं त्वया गतो तत्रैतच्छ्रुत्वा तु हनुमान् वनं दिव्यं बभूव जहा हत्वा क्षराक्षसां
श्रान्त्वा नृबन्धनं स्वयमागतः सर्वैरिन्द्रजितो बाणो दृष्ट्वा रावणं मब्रवीत् त्वं राम इतोऽस्मिन् हनुमान् देहि रामाय मे धिली एतच्छ्रु
त्वा प्रकृपितो दीपयामास पुच्छकं कपिज्वलितलागूलो लं कां देह महाबलः दग्धालं कां समादाय रामपाशं सवानर
जग्ध्वा फलमधुवनं दृष्ट्वा सीतोतिवादयत् मणिरत्नं च रामाय रामो लं कां ययो पुरी समुग्रीवः सह नृकान् नन्दनभ्यः सह
श्मणः विभीषणोऽपि संप्राप्तशराणां राधवंप्रतिलं केश्वर्यं ध्वनिं च रामस्तीरावणानुजं रामो न लेन सेतुं च ब्रूत्वा चोवो
ततारत मुवेलावस्थितश्च वपुरी लं कां ददुर्गं ह अथ ते वानरा वीरानां लागद न लादयः धूम्रधूम्रोक्षवोरद्राजा बवत्
प्रमुखास्तथा मेदि विदुः स्वास्तु एरी लं कां वेभंजिराक्षसाश्च महाकायात्कालो जनचयापमानं रामः सह श्मणो
हत्वा मकपिः सर्वराक्षसान् विद्याजिह्वं च धृष्टाक्षं देवातकनरातको महादमहापाशो बतिकास्तु महाबलं कुंभो नकुं

राम
१३५

नमत्तं च मकराक्षकेपके प्रहस्तं वीरमुन्मत्तं कुंभकान् महाबलं गवतिं लक्ष्मणः खित्वा ह्यगान्धेराधनोदली निकृत्प
वाहुककाणि रावणो तु वपातयत्वा सीतोश्च द्वैगुहात्वाय विमानेऽप्युक्तेऽस्मिन् सवानरास्तमायाता स्वयाध्या प्रवश्ये
तत्र राज्यं चकाराथ पुत्रवत्यालये प्रजा दग्धाश्च मोधाना हत्य गयाशीर्षितपातनी कपिं जनानी विधिवत् दत्वा दानानि
राधवत् पुत्रोऽङ्गुली लवो दृष्ट्वा तोचराजो भयं च यत् सत्कादगमहस्यणि रामो राज्यं स्फुरयत् शत्रुघ्नो लवणो हत्वा
शत्रुघ्नं सत्तुल्योऽस्मिन् अरावणो दीनमुनी नृनत्वा श्रुत्वा सति चरसमा प्रवर्गगतो जनेः सार्द्धं मया ध्यावैकताय कः इ
त्सदिमहापुणो गगनोऽराभाय तं समासीत् ब्रह्मोवाच हरिवंशप्रवक्ष्यामि हरिग्राहकं यत्क्षणां वा स
देवा लोके कर्मावाप्तं देवलोके तत्तु धर्मादिरस्यार्थार्थ अधमो दिवि नृणां क्षणाः पीत्वा स्तनगाढं धृतं नाम नृप
तक्षणी शकलः परिहृताय वयोऽयमलक्ष्मि नोदमितकालियो नागो धेनु कपि निरक्षितः धृतो नागं वेद नो ज्ञो
त्सा देवा परिहृजिता भारी वतरणं चक्रे प्रांते शीमवनं हरिः सत्तापयुना दयश्चरिषा दिनी पातितः केचो
विनिहितो दत्वा गोपाद्याः परितो धिताः चाणुरो मुष्टिको मल्लः कसो मन्त्राः अपातितः सुक्मिणी सत्यभामा
अथोपस्थातरेः प्रिया तपोऽशीसहस्यणि अन्यान्नाममन्त्रोत्पन्नतासा पुत्राश्च पोषाश्च ज्ञातगोयसहस्रजः

ग. पु. ॥
१३६

रुक्मिणी चैव प्रद्युम्नो न्यवधी संवरं च यः तस्मै पुत्र निरुद्धो भूतदुष्टो वा एव सुतापतिः हारेण करयोर्यत्र महायुद्धं भूतहवा
 एवाहुः सहस्रं चिह्नं ब्रह्मा हयो ह्यभूतानरको निहतोपेन पाणिजातं जहार यः बलुञ्जशि श्रुपा एव तत्प्रतिविद् कपिः
 अनिरुद्धो रश्मिः सवराजा गदे हरो सादोपतिर्गुरुरेव के सुपुत्रो द्यावधिप मधुरा यो नो यमनं पालनं च दिवो कस्त
 त्यादि महापराणां गारुडे हरिवंशः समाप्तः ॥ ब्रह्मावत्त्वा ॥ भारतं मे प्रवक्ष्यामि मरावतरणं भूयः चक्र
 षोऽयं धर्मानपोडवादिभिर्मित्ततः सोमस्तस्मै तो बुधस्तस्मात् दुर्गा सा रूपं च श्रवाः तस्य पुत्रस्तस्य वंगो भूत य
 याति भगतः कुरुजांतनुस्तस्य वंशो भूतगंगायाः ज्ञातनोः सुतः भीष्मः सर्वगणोर्गुको ब्रह्मवेवर्जपारगः ज्ञातनोः
 सत्यवर्मा च द्वौ पुत्रौ संवभूवतुः वित्रांगदत्तगोधर्वः पुत्रौ चित्रांगदो बधीनः अन्यो विचित्रवीर्यो भूतकौशराज
 सुतापतिः विचित्रवीर्यस्य तो व्यासा तत्सत्रजो भवेत्तु धृतराष्ट्रोऽविका पुत्रः पांडुरे बालिका सुतः भोजसायो तु
 विदुरे गोदायो धृतराष्ट्रतः दुयधिन प्रधानस्तु शतसंख्यामहा बलुनोऽप्योः कुर्ये चिमाद्वा च पुरुषोत्तमश्च ज
 ञ्जिर युधिष्ठिरो भीमसेनो मधुजो नोनकुलस्तथा सहदेवश्च पर्वत महाबलपराक्रमः कुरुपांडवयोर्वरदेवयोगा
 द्वभूवह दुयोधनेन वीरेण पांडवास्तु उपडुताः दग्धो जतुगहवीरास्तु मुक्ताः सुधियो न वा ततस्त एक च

राम
१३६

क्रायां ब्राह्मणस्य निवेदने प्रविवेशामहात्मानो निहत्य बकराक्षसं ततः पांचालविषये द्वौ पद्यास्ते स्वयं वरं विज्ञाय वी
 र्यश्रुक्तां पांडवा उपयेमिरे द्वाणभीष्मानुमत्या च धृतराष्ट्रं समानयत अधराज्यं ततः प्राप्तो इन्द्रप्रच्छेपुरा समराज
 सूर्यततश्च कुसमांशुबायतव्रताः अर्जुनो द्वारवत्यां च सुभद्रां प्राप्तवान् प्रियां वासुदेवस्य भगिनीं मित्रेदं वीर्यं दि
 नं नदीशोषरथं दिव्यं मग्रे धनुरनुतमैर्गोडिवं नाम तद्विष्विप्रुलोकेषु विश्रुतो अश्वय्यान्सायको अश्वतथाम
 ध्वं च दृष्ट्वा स तेन धनुषा वीरः पांडवो जातवेदसं शूषां द्वितायो धिभस्तरतपेयतवीर्यवान् नृपान् दिग्विजये जि
 त्वा धनान्यासाय वेददो युधिष्ठिराय महते भ्राजे नीतिविदे मुदा युधिष्ठिरापि धर्मात्मा भ्रातृभिः परिवारितः जिता
 दुयधिनैवैवमाया हूतनपिपिना कस्य दुःशासनमेतस्मिन्नेन शकुने मेतः अथ द्वादशवर्षाणि वने ते पुर्महातपाः
 सद्यो म्पद्रोपदीष्यन् मुनिवृंदाभिः सह ता युयुर्विराटने गरिमुग्ररूपेण संस्मृताः वर्षमेकं महाप्राज्ञो मो
 ग्रहादिमपालयन् ततो राजा स्वकर्णार्ष्ट्रं प्रार्थयामासुरा दृतं पंचग्रामानर्धराज्यं वीरादुयधिनं नृपाः नाप्त
 वंतः कुरुक्षेत्रे युद्धं चक्रुर्बलाजिताः अश्वोत्तमो भीमार्जुनो विराटश्चैव परिकारिताः एकादशभिस्तु ययुक्ता दु
 योधनादयः आसीदुद्धं स्वर्गमार्गं देवासुररणोपमं भीष्मः सेनापतिर्भूत्वा असौ दुयधने बले पांडवानां शि

॥ १०३८ ॥
॥ १६३ ॥

खंडीचतयोर्ध्वं बभूवहो अस्त्राशस्त्रैर्महाघोरं वृक्षरात्रौ समासविः शिखं अर्जुनबाणोश्च क्षीप्रः शरशोतेस्ततः उतरायामती
त्याथ ध्यात्वा देवगदाधरं कृत्वा धर्मोत्तमं बहुविधान् स्तप इह पितृबहून् आनंदं तपदलीनो विमले मुक्ति किं विषे त
तो द्रोणो ययो योर्ध्वं धृष्टकेन वीर्यवान् दिनानि पंच तद्भुजं मासीत् परमदारुणो यत्र ते प्रथिवीपाल हताः पार्थित सागर
शोकसागरमासाद्य द्रोणो स्वर्गमवाप्तवान् ततः करोति यो योर्ध्वं मर्जुनेन महात्मनः दिनद्वयमहं बुद्धं कृत्वा पार्थसु
सागरो भग्नः सूर्यो दिलोकात् ततः प्राप स वीर्यवान् ततः शल्यो ययो योर्ध्वं धर्मराजेन धीमता दिनार्धेन हतः शल्यो बा
णैर्जलनसन्निभैः दुर्योधनो यवेगेन गदामादाय वीर्यवान् अभ्यधावत् वेधमं कालोत्तमं यमोपमं अश्वः प्रीमेन वीर
सागदया विनिपाततः अश्वच्छामागतं द्रोणिः सुप्तं सेन्यततो निशि जघान बाहू रीर्यपा अपि वमं मनस्मरन्
धृष्टकेन जघानाथ द्रोणे देयाश्च वीर्यवान् द्रोणघातो दमाणाया अश्वच्छाम्नः शिरोमणिः पौष्पिकास्त्रेणातंजित्वा ज
ग्राहोर्जुनमुत्तमं युधिष्ठिरं समाश्रयस्त्वस्त्रीजनं शोकसंकुलं स्नात्वा संतप्य देवाश्च पितृनथापिता महान् आश्र
सितो यभीष्मन् राज्ञ्यं वैवाको नाम हत विषादमीजेश्वरमधेन विधिवद्दक्षिणावता राज्ञ्ये परिश्रितिरूपया दवाना

राम
१६३

विनाशनीकृत्वा तमोशले राजा जलानामसहस्रकं विषाणोत्सर्गं जगामाद्यत्तीमाद्यैश्चात्त्रिभुतं वासुदेवः पुनर्बुद्धं तं
हायसुरदिपादेवादीनां रक्षणाय अधर्महरणाय च कृत्वा विषादश्च भविता शतलं ग्रामकपुनः अश्वारूढो विजय
कान् स्तप इह कर्मा करीष्यते एतं स भगवान् व्योसो धर्मसंग्रहणाय च द्रुष्टानोत्तमं ध्याय्य अवतारं करिष्यतीत्यथ धर्म
तरिर्वशे जातः शीरोदमंथने देवादीनो जीवनाय आपुर्वदमुवान् हाक्स्वामि त्रसुतो यवश्रुताय महान्पने
गवितारीश्च श्रुत्वा स्वर्गं जेभरत् ॥ इत्यादि महापुद्गलोगारुडो ॥ धन्यं तरिस्वया ॥ सर्वरागनिदानं च
यस्य मुश्रुतं तत्त्वतः अत्रेयो धर्मनिवेदः यथा पूर्वमुदाहरारंगपाशज्यरो बाधो विकारो दृष्टमाप्यतः यस्मिन् त
कादा बाधोऽत्राप्ययवादनं निदानं प्रवृत्ताणि रूपाण्यपशमैतथ सिंप्रति श्रोतविज्ञानं रोगात्तापं च धा
नं निमित्तं हेत्वा यतनं प्रत्ययो हानकारो निदानमहं पर्याये प्राप्नुयैतल्लक्ष्यते तत्पिबस्व चामवोषः
जोशावधिष्ठितो लिंगमश्नन्मन्यद्वा व्याधीनात्तद्यथातथ तदेव वाक्यं तथारूपमित्यभिधीयते संस्तुतं
जने लंगलशरीरं विनूमाश्रितं हेतुव्याधिविषयस्तत्र विषयस्तात्कारिणा अथ ध्याय्य विहाराणामुपयोगं मुखा
वह विद्यादुपशमं व्याधे सहसाममि ति स्मृतं विपरीदानुपशमो व्याधिसंस्था भिस्तं शितायथा दृष्टेन दवा

॥१०७५०॥
॥१३२॥

यथान्नान्नसपेता निवृत्तिरामयस्पादोसंप्राप्तिर्जीतिरागतिः संख्याविकल्पप्रधाना बलकारविशेषतः सा नि
द्यते यथा त्रैलोक्यपतेः ज्वरा इति दोषाणां समवेतानां विकल्पां शोशकल्पनां स्मात्तत्रात्यारोमाभावाद्ये
प्राधान्यमादिशता देहादिकांशवयवैर्बलाबलविशेषाणां तद्विनिर्मुक्तोशोशार्थाधिकाले यथा तद्विनिर्मुक्तो
को निदानार्थः स योरोपदिष्यते सर्वेषाम्वरोगाणां निदानं कुपिताः तत्सकापस्यतु प्राक्तं विनिर्मुक्तोशोशव
नो अहितं विविधयोगाः त्रयाणां पुण्यदाहता तत्कोषाकाषाया अरुक्षप्रमिते भोजने धाराणां दीर्घाभ्या
नागराखुच्चसपातो न क्रियादिवागनीशो कर्त्तव्या व्यायाममथनेः ग्राष्माहाराभ्युक्तं नैव कुप्यति मीरणा
तत्तत्कद्वम्लतीक्ष्णकाद्वन्नाधविदाहिभिः शोशदधीधरात्रयं विदाहसमये पुनस्तनाद्वम्लवणास्निग्धनु
वैभिस्यं दिशीते तत्रास्मिन् सुखं प्रसुखं दिवा स्वप्नादि हृत्तः प्रचोदजाग्रदगो न मुक्तमात्रवसेतया
पूर्वोत्पूर्वरात्रे च म्लेष्मावक्ष्यामिशकारा मिश्रता वात्समस्तोनी सन्निपातस्तथा पुनस्तोनी कीर्णा जीर्णा
विभक्तं विरुद्धाध्यानादिभिः त्रयाणि भस्मघ्राणी यश्च शोकात्समूलकेऽपि पाकं मयस्य वसति
उक्तं तन्मिषादोषं च यकारस्ते स्म त्रयाणि परिवर्जितः क्रतो दुष्टत्वावतां ह्मावेशाभिवारणादा

॥१३३॥
॥१३४॥

दुर्दमात्पर्वतश्रेष्ठा इहे जन्मर्षपाडनात् मिथ्याभियोगा द्विरोधाद्यपापानां निषेवणात् स्त्रीणां प्रसववैशं म्या
तथामिथोपचारतः अतिरोगमातकुड्गरोगाणां मनुगामिनः कुशापनिप्रपद्याशुदोषैरेतैर्विकुर्वेत् ॥ उ
त्पादिगातडेरोगनिदाने ॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच ॥ ॥ वक्ष्ये ज्वरनिदानं हि सर्वज्वरविवक्तये ज्वररोगपतिः
पाप्मा मृतराजा स नो त कः को धोदक्षो ज्वरधंसिरुद्रो धनयनो द्रवः र हस्तपोमोह संतापतपनो अपत्न्य
विविधैर्नामभिः कूरे नाना योनिषु वर्तते पाकलोचनजस्वेतितापो वाजीपुचस्तथा कुंभत्रमदोजलदेस्ये
बुभुनीलकलसंज्ञकः ज्योतिरोधधिरुम्यादोमुषोनामतो भवेत्त हृत्स्वा स च्छर्दकास ततश्चोत्पलगादि
षु अग्रेषु शीततापका तत्रेददः कफो सवेत् काले यथा स्तु सर्वेषां प्रवृत्तिरिति रववा निदानोक्तो नृपशमो वि
परीतो विषयतापितः मुरुविष्णुविपाकश्च तद्दामानस्तमेव च हृद्वाहश्च विपाकश्च तद्दामालस्यमेव वावृत्ति
विमर्दिबलिना दोषाणां प्रवर्तनं प्रलापसंकोहल्लासहृदयाशुद्रिरोचकं यत्र सपुगुरुत्वगान्त्राणां शुद्ध
मुष्मातो न विजीर्णो न बाष्मानि ज्वरस्याभस्यलक्षणां शुद्धामर्त्तल्लक्षणां ज्वरमादौ दोषप्रवृ

ग० पु०
१३९

शिरःश्रेष्ठानिरामज्वरलक्षणं यथास्वलिंगं सर्वेषां ज्वरः संसर्गजोऽपि वा शिरःशिरःश्रेष्ठविमिराहिकृत् कंठास्पृशो
घोरविषयभेदाः उभ्रिताविधिमोहहृष्टजिह्वातिवाकस्तेभनवातीपतात्तापहान्यरुचिषसपेमहोदुष्टिव
नश्वास्कासविवस्वाः शीतजालातिमिरधमतं श्लेष्मवातजनितज्वरलिंगं शीतलं दास्तेददाहववस्वापितं
तष्णा - प्रवृत्तिमोहस्तं दालिप्रतिकास्पताचजेयूरुपेक्षेष्मपित्तज्वरस्य सर्वजालक्षणो वेदेदेहोग्रजमुह
मुहूततत्वाच्छेदमहालिंगादिवाजागनिशिसदावानेववा निद्रामहास्तेदोद्यनेववागीतनर्तानहासादिप्रकृते
हप्रवर्तेनां साश्रुषीकलुषोक्तनभगेलुलितपश्मणिः अक्षिणापित्तकापाश्चमुहपर्वीस्तिरुक्धमः सस्वनोस
रुजोकोमिमहास्तेदोतिनेववापरिदग्धाथवा जिह्वारुस्वस्तांगसन्निभारक्तपित्तकफजिह्वालोचनं शिरसा
क्षिचक्रौचानेवपामरक्तानां मंडलानां च दर्शनं हृद्यथामलसंसर्गः प्रवृत्तिप्रवृत्तिर्वात्यशोभिवस्तिग्धास्पता
लवभ्रंशः स्वरसादः प्रलयापितः दोषपाकश्चिरात्तदप्रततं कंठरुजनसन्निपातमभिन्यासं तं ब्रूयाच्चकृतोजसौ
वायुनाकफरुद्धनपातामतसुपीडितं व्यावाजिताच्चसोक्ष्म्याच्चबाहमागप्रपद्यते तनहारिदनेत्रं सन्निपातोभवेज्ज
रोदाषविद्वेनष्टगोसर्वसंशालक्षणः असाध्यः सोऽन्यथा कृच्छ्रा भवेद्वा कल्पदोपित्तान्यच्चसन्निपातोऽथ

राम
१३९

यत्रापित्तं प्रथकस्मृते त्वचिकोष्ठे च वादाहं विदधाति पुरोऽथवा तद्वद्वातकफोऽतीतदाहादिदं स्तरस्तयोः त्रीतो दोतत्रपीतेन कफेऽप्य
दित्तशीघ्रितः शीते शीते घृको मूर्च्छोदमस्तृष्णा च जायते देहादो पुनरेवाते स्पृष्टे दास्येव विह्वलाः त्रागंतु करतिघाताभि
संज्ञशापाक्षिचारतः तत्तुर्द्धतु कृते छेददाहाद्ये रक्षिघातजो माघतस्मिन् सपवनः प्रायो रक्तप्रदुषयन् सव्यपाशफिते
वोऽस्ति रुजं कुरुते ज्वरं गृह्णाति सोऽपि विषत्रो धशोकजकामजो अतिसंगाद्गृहे अस्मिन् न कस्माद्वासरादने अथ
धिगधजे मूर्च्छा शिरःहृदयमथुस्य विषमूर्च्छाभिसारस्य उपावदादा हरकश्चमथुस्यै विषमूर्च्छाभिसारस्य क्रोधात्
कंपः शिरःहृदयः श्रलापो भयशोकजो कामातभमोरुचिर्दाहो ही निद्रा च श्रुतिक्षयः ग्रहादिसन्निपातस्वरूपादो मरु
तस्त्वयोः कोपः कोपोऽपि पित्तस्यै तु शापाक्षिचारजो सन्निपातज्वरो घोरो तावत्सह्यतमोमतो तत्राक्षिचारिके मेत्रे
दुयमानस्य तस्य तेऽनृष्वतस्ततो देह ततो विस्फोटदधमः सदाहमूर्च्छे गृह्णाति स्य प्रत्यहं वर्धते ज्वरः उतिज्वराष्ट
वादृष्टः समासाद्विधिवरुक्तः शारारोमानसः सोम्यः स्ताक्षणातर्हि कोऽथयः प्राद्यते वेदतेः साधोऽथयः सामो
निरामकः पूर्वशरीरे धारी रतापो मनसि मानसः एवने योगवाहित्वा ह्येतच्छ्रमयुते भवेत्तादाहः पित्तसुतमिश्रमिश्रा
तः संशये पुनः ज्वरोऽपि केविकारास्पृहंतः सोभो बल्यहा बहिरवबहिर्वगतापि च सुबाधिता वषिशिरद्वसंतेषु

॥१७५०॥
॥१७६०॥

वाताद्यैः प्राकृताक्रमात् वैरुतो न्यस्यदुःसाधुः प्रायश्च प्राकृतो नलात् वर्षा सुमारुतो दुष्टः पित्तश्रेष्ठा न्वितं ज्वरं कुर्यात्
सितं च शरदितं स्पृचानुबलः कफः तत्प्रशृत्या निसर्गाश्च तच्च नानशान्दयं कफो वसंतं तमपि वातपित्तं भवेदुः
बलवत्स्वल्पादाषष्ठ्यं ज्वरः साध्यो नुपद्वयः सर्वथा विकृतिज्ञाने प्रागसाध्यो दहृतं ज्वरोपद्वयतीक्ष्णं बलमानिब
दमूत्रताने प्रवृत्तिर्न विजीर्णो न क्षुत्सामज्वरा कृतिः ज्वरवेगो धिका तृष्णा प्रलपः श्वसनभ्रमः मलप्रवृत्तिर
क्षुशः पचमानस्य लक्षणा जीर्णताम विपर्ययात् सप्तरात्रं तुल्यनात् ज्वरः पचविधः प्राक्तो मलकालबलाव
लात् प्रायशः सन्निपातेन भूयः सानुपदिश्यते सततः सततो न्येधुरत्तृतीयश्चतुर्थको धातुमूत्रसंश्लिष्टो
तसा व्यापितो मलाः तापयंतस्तनुं सर्वान्स्त्वल्यदृष्ट्या दिवर्द्धितः अनिलो गुरवः स्तेयविशेषात् सारसाम्यताः
सततं निःप्रापद्द्वान् ज्वरं कुर्यात् सुदुःसुहं मलज्वरो धातुलो सग्राघ्रं क्षपते बतः सर्वाकाररसादीनां शुद्धा
शुद्धापि वाक्रमात् वातपित्तकोफैः सप्तदादशदादशवत्सरात् प्रायो नुयाति मयादिमाक्षायत्तवधाय च शु
ध्यं शुध्यं ज्वरः कालं दीर्घमप्यनुवर्द्धते क्षणानि व्याधियुक्तानां मिथ्याहारोदिसंविनां श्रमोपि दोषो दुष्पादो ल
घान्पतमता बलां सप्रत्यनीको द्विषमक कस्माद्द्विद्विषयान्विताः सहिकोपज्वरं कुर्यात् विषमज्वरे वद्विभाक्

राम
१७६०

दोषप्रवर्तते तेषां स्वकाले ज्वरयन्बली निवर्तते पुनश्चैष प्रत्यानीकबला बलः क्षीणदोषे ज्वरः सूक्ष्मो रसादिष्वेव लीप
तोली मत्वा क्वायवेवाप्यं ज्वालादीनां दधाति सः आसन्नविचेता स्य ला छो उशरसवाहिनां आशु सर्वं स्पृवपुषाव्या
प्रिदोषे जायते सततः सततस्तेन विपरीतो विपर्ययात् विषमो विषमारभः क्षपाकालेन सनवान् दारक्तं श्र
यः प्रायो करोति सततं ज्वरा अहाराचस्पसंधिः स्यात् बभूद न्येधुराश्च लघा तस्मिन्मांसवहनाडी मेदोनाडी त
तीयको ग्राहिपित्तानिलान् मूर्ध्नि कस्य कफपित्ततः सपृष्टा निलोपकफान् सर्वे काहोतरः स्मृतः चतुर्थको म
ले मेदो मज्जा रश्मि तरसंस्तुतो मज्जा रश्मि वेत्यपरं प्रकावमनु दर्शयेत् द्विविधकफजद्वाभ्यां सपूर्वैश्चिरसो निलात्
अस्ति मज्जानुपगतं चतुर्थकं विपर्ययात् त्रिधा अहं ज्वरयते दिनमेकं च मुचति बला बलं न दोषाणां मनुचेष्टा द्विज
मनापेक्षानाम विपर्ययात् सप्तरात्रं तुल्ययेत् ज्वरः स्यात् मुनसातद्वतुर्कर्मणश्च तदा तद्गोभीर धातुमनाचारि
त्वात् सन्निपातो न संभवात् तु ल्या क्वाया बुद्ध्याणां तच्चिकेत्स चतुर्थकं सूक्ष्मं सूक्ष्मं भ्रवाभ्युषवद्भूतं रतेषु च
दोषरक्तादिमगिष्ठानेरल्याश्चरेण्यत्तज्जातिदहं चनाशेषं सतापादीन् करोततः क्रमोपत्तेन विच्छिन्नः सतो
पालक्ष्यतज्वरः विषमो विषमारभः क्षपाकारानुसारवान् सथोतरमदगतिं मेदशक्तियथा तथा कालेनोप्राति सद्

ग. पु. ४
१९४९

शंत्रसरीश्वस्तथातथा दोषो ज्वरयते क्रुद्धः शिरश्चिरतरेणाच भूमोऽस्ति तजलेः सिकुं बालमेव प्रतीक्षति अश्वराययथा
बीजं दोषबीजं भवेत्तथा वेगं कृत्वा विषयहृतं आश्रयनं नीयते बलं कुप्यत्यात्मबलं भूयः काले दोषविषयं तथा एव ज्वराः
प्रवृद्धं ते विषमासतथादयः तत्केशो गोरवर्गं गोरानां विजभाणां अचानकावमिश्रासः सर्वस्मिन् सर्वगो ज्वरे रक्तनिष्ठी
वनं तेषां वक्षोस्तपोऽकोपमः दाहरागभूममदप्रलापारक्तमश्रितं तद्वग्लानि स्पृष्टवचस्तमं तदोहो भूमस्तमः दो
र्गधागात्रसंक्षपोर्मासस्तो मेदासिद्धिं ते स्वेदो तितृषावमर्नं दोर्गध्यानासहिष्णुता प्रतापे गलानिरचुरस्ति गेव
गविभेदनी दोषप्रवृत्तिरुर्ध्वाधश्चासागक्षयं कुजनां अत्रे तदाहो बहिः शैत्यं श्वासो हिक्काचमज्वरो तमसो दर्शनं मे मे
धेदनी तद्धमेदता शुक्रप्रवृत्ति मृत्पुश्र जायते शुक्रसंश्रयो उत्तरोत्तरं दुःसाध्यापचान्यो भुवि पयये प्रलिप्य शिवगा
त्राणि श्लेष्माणो गोरानि च मंदज्वरप्रलापस्तु सशतस्या प्रलेपका नित्यं मंदज्वरो रूक्षः शूनः कृष्णागाश्च तिस्त
ध्यागषेधभूयिष्ठसर्वदग्बलाशका हरिदावणाभेदा भस्ते दुलेयः प्रमहति सर्वहरिदकानां मज्वरमेदो त कस्मृतः क
फवातसमीयत्र हो न पित्तस्पदे हिनः तीक्ष्णाय वोद्वामेदो जायते रात्रि ता ज्वरः देवाकरा पीतबले व्यापामश्च वि
ज्ञोषते शरीरं नियतं वाततज्वरस्या त पूर्वरात्रिकः आमोशययदा दुस्स्वे श्लेष्मापिते स्वेदः स्थितो तदा धं शीतलदेह

राम
१९४९

मर्धमुपां च जायते काये पित्तमन्तः शूलपातं ते अवस्थितः उपातं ते ज्वरे स्पृष्टा तत्कृत्वा तयो गोरसमस्तः स्याः साध्यो मास
ते हे मातश्च अस्मिन् मासमात्रे कृच्छ्रं ते ते स्वेच्छा गृह्यत प्रभो विरंजो ज्वरवर्गा तं स कोऽखल इत्येतो महापशुर्हं नम
रातः प्रमुचो तव गवतो देहो लघुव्यं मातः कुमो हतापपाको मुखे करणो सोऽवमव्ययत्वा श्वरः तवः प्रकृतिगाम
नां गलिमा कं दुश्चरति विगतज्वरः शूलपातः ॥ ज्वरनिदानं ॥ धनं तं रिद्धा च ॥ निश्चयतः कृत्वा पित्तस्य
निदः तपवरी मवहीना नीस्ततः नाकदं मूलं पणा दिवि दाहिभिः कादः ॥ दालके श्रान्यस्तद्वै रतिमे विनः नः
नेपित्तं लोपित इव रक्तं गले नातामः शूलरूपत्वमागम्य व्यापृतस्तनुं पित्तोत्तरस्य विकृतसंभवाः शूलपातः
संभवाः नानवत्पुण्यं यथा यथा ॥ तस्य सज्जुः नाली हतो यकृतश्च तत्र गिरो गुरुनि ॥ शीतलः ॥
कृपाः ॥ तं पित्तं दत्तं तस्य काशश्च ॥ तस्य ह्ना हि तो लोहिते गम्य नः धारः ॥ तं विद्वद्वै रक्तं हरिद
हरिदं नाता नयनं रिद्धा ॥ तं पातं नावपां नाम विवेत न स्वप्नत दस्तं भिज्ज ॥ तस्य रित्तं न वः विज्ज
तिरुदुना माक्षिको म्यामः ॥ यानि गुरुभूतं पित्तं तस्य कृपे श्वसगस्तं ॥ तं तं ॥ तस्य यथा ॥ तस्य
तं तं दिव न साहितो बहोपध्वं पित्तस्य निरका हि वराधवा अदुषधिका यज्ज न च तस्या ॥ पशु निनाम

२०५०
१४२

कषाये मूत्रोपसृविशुद्धिप्रमाणोहितकद्वितिकषायावायोनिमंजातकफादहं अथोपाप्यनलेयस्मात्तत्र मूर्च्छनसाध
नो अल्पोपधनपित्तपवमनजनवचोपध अनुबोधबलपस्यनातरत्ननवस्यतत्कषायाश्चहितास्त्वस्ममधुरायेवलोक्तामात्र
तन्मृष्टमसाध्यमुपनयनप्रतिलोमत्वाद्दसाध्यादौषधस्यचानहिसंशोधने किंचित् अस्पृचप्रतिलोमनोवोध
नो लोमचनकपित्तमजिताण्वमेषांशमनसंरोगस्यविद्यतोर्ममृष्टेहिदोशेषुसर्वथाच्छिदंतितीतत्रोषा
अमनसिरोरुद्वलक्ष्णता उपद्रवाश्चविकृति कफास्तपुसाधितं ॥ इत्यादिमहापूराणोगारुडरूपि
निदानां ॥ भन्तारिरुवाच ॥ अशुकारीयतः कासः स एवातः प्रचक्षते प्रचक्षते काशस्तितावापिदित
हप्रक्षतस्यैतस्यावापोक्षिताः सर्वबलिनश्रयथात्ररातेषांविषयतासुपुंठकद्वारोचकाश्चकपूणाभकं
टहत्तत्रावीविहितेनितः उद्धृष्टतः प्राप्यारूतस्मिन्कठेचमरं जनुगिराश्रितासिस्पृष्टततो गाल्यक्षयतिवा
क्षिपत्तवाक्षिणीमेषुस्वरपश्चिरीडयत् प्रवर्तते सत्तत्राणि भिभकाशमधुधनिहताश्चिरः शिरः शूलमोहसो
भस्वाक्षयान् भगोतिशुक्कासचमहावगरुजाज्वलसागहवीरकफशुद्धिंशुद्धिमुक्तोल्पतोव्रजतपि ॥ रामा
रुपित्तसिकतातिकाग्रपात्तज्वरोभ्रमः भिन्नासश्चक्षानलस्यवेद्व्यधूमकापदाप्रततकाशवगोवज्जपोतिषा ॥ १४२ ॥

मिवदर्शनं कफादुरोल्पस्यार्धहृदयस्तिमितं गुरुं कंठे प्रलेपमदनेपीनसच्छर्धबोधकोरोमहषेधिनस्तिग्धप्रलेपणा
अप्रवर्धनोमूर्धाधेः साहमेः स्तभे मेतिचैत्ययाबलं छुरस्यतसतो वायुपित्तेनानुगतोबलीकुपितः कुरुतेकासं
कफतेनसंशोणितोपातत्रावेच्युक्तेचकुपितं कुपितं मुहुः स्त्रीवेत्तकंठेनरुजता विभिन्नेष्वरसास्त्राक्षिरिवती
श्लाघाभिभिद्यमानेनेनशूलिनापर्वभेदज्वरः श्वासस्तृष्णावेधमृ कं पचात्पारावतइवाक्षजपाश्रुलीततास्य
वाकफाद्यैर्वमनं पंक्तिर्बलवंतश्चहीयतो श्लाघास्याचासश्चूत्रत्वापित्तकटिगुहः सायुः प्राधानकुपिताधात
वोराजयश्मणा कुर्वतियश्मायतेनेकाशोष्ठीवल्कफततः प्रतिष्ठोपमपीतं विश्वहरितलोहितं लुप्यतेरुद्धतइ
वहृदयंपवतीवचो अकस्मादुष्मीतेछुबह्वानो तवलक्षयः ॥ स्निग्धप्रसन्नवल्कत्वश्रीमद्वर्शननेत्रताततोस्य
श्रृंगरूपाणिस्वाणपाविर्भवतिताः उत्पद्यः क्षयजः कासः श्लाघानंदेदनाद्यनः ॥ यत्प्रावावभिनातइवहृ
यजोपिनराचतोमिधोतामपिसामर्थ्यानुसाध्यादौचपथकमः ॥ मिश्राप्यचश्चयसर्वरजसारुचवरस्यचा
कासश्चासश्चयश्चादस्त्रमादादयोगादाः भवत्युपक्षयायस्मात्तस्माच्चत्वरयाजयेत् ॥ इत्यादिमहा
पूराणोगारुडकासनिदानां ॥ भन्तारिरुवाच ॥ अथातश्चासंरोगस्यनिदानं प्रवदाम्यहं कासश्च

॥ ग० पु० ॥
॥ १९४८ ॥

तुमसाधयेत्वाद्याद्यदेवर्जयेदं सर्वलिंगाचरोगिणिं सर्वस्य संचितामस्य रूखिरस्य व्यवायिनः व्याधिभिः श्लाघादेह
 स्यक्तैश्च दृष्टस्य वा सर्वपरागनाशाय नत्वेवं शीघ्रकारिणः हिक्काश्वासोत्थातो हि मत्पुका लशुता लयो ॥ इ
 त्यादिमहापुराणो गारुडे हिक्का निदानं ॥ धन्यं तरि रूवा च ॥ अथातो हि धरागम्य निदानं प्रवदाम्यहं
 नेको गानुगतो बहू गपुरागमः राजयश्माक्षयः कोशरोगराडिव कपतेन सत्रसां रू द्विजानां च राजा सुखा
 दयपुराय च राजा च यश्मा च राजयश्मा ततो मतः देहोषधस्य शक्तेः सयस्तभयमान्मसः रसादिशोषणो दो
 षागगराडिति राजवासाहसवेगसरोधः शुक्रौजः स्नेहसंक्षयः अनुपान विधिस्यागाश्चत्वारस्तस्य हेत
 वः तैस्तीक्ष्णानिलः पित्तः कफो दीर्घसर्वतः शरिरसंधिमाविशताः शिराः प्रतिपीडयन् मुखा निश्वातसा
 र्वातश्रवाभि विधत्तयाः मध्यम धूमधस्तीये कथं यास्वजनयद्वाः रूपं भविष्यतस्तस्य प्रविश्यापोस्तत्र
 रूतः तस्मात्पुष्पमाधुर्यमादेव वनिदेवयोः लोत्पमोत्रानुपातादौ स्तवारस्वाचवीक्षाणां मक्षिकात एके शदि प्रा
 तः प्राप्य तु पानयोः दृष्ट्वा सः छेदिरुचिरश्च तेपिवरक्षणः पाणपोनवक्षापादस्य श्लोको क्षणो रतिशुक्रता वा
 हा प्रणाभा जिह्वासा कायवमस्य दर्शनी स्त्री मत्पुमासंभिता घृणि त्वा मूर्द्धि गुठणां नखकेशातिष्ठद्विश्च

॥ राम ॥
॥ १९४८ ॥

स्वप्ने चाभिभवो भवेत्पतनं कलसादिकपिश्चापदृपक्षिभिः केनास्त्रिरुधमस्रवासो समधिरोहनी श्रुत्यानां यामदेवा
 नादर्शनं पुष्पतां भसः ज्योतिर्मिरिणां च तथा ज्वलतां च महीरुहं पिनसश्चासकासं च मूर्धस्वन रुजोरुचिः उर्ध्वं निश्वाससंश
 षावधिच्छेदस्तकोष्ठे गृष्टपाश्वरुचोरोषे संधिस्थं भवति ज्वरः रूपं पिपेकादशेता निजायते राजयश्मा एतेषा
 मपद्रवा विद्या क्लंठधेसपरा रुजः जीभां गमर्दनिष्ठीवही स्यादास्य शरीरता तत्रवातास्त्रिरः पाश्वमूलनं सागमर्दनं कं
 र्धचस्त्रभ्रं पित्तात्पादाशपाणिषु दाहो तिसारो मुक्छर्दि मुख्याधोचको ल्बणाः कफादरोचक छर्दिको स रंधाग
 गोरवं प्रसेकपीनसः श्वासः स्मरुजो दोल्पवह्निना द्रोषमंदानलत्वेन सायलेष्व कफाल्बणैः श्रितो मुरवेषु रुद्धेषु श्वास
 पुस्वल्प कषु चाविद ह्यमनसः स्थाने वसंताद्यनुपद्रवान् क्लृप्ता छर्दि च बह्वधः स्थिक्ता ध्वं च प्रधावीतमुच्यते कोष्ठ
 एवानुमनुस्तकैरवापुता प्रायोधाक्षयपातानां नवानां चारुष्टयोरसा ह्यस्य नेरुतायमांसाय कुरुते रतत्
 उपस्तवकसमयुक्ता केवलवर्तते सयी ॥ लिंगी स्वल्पा पिश्याण्यथा वा षट्सुबलाक्षयी वर्जयेत्साधयेद्देवसर्वस्वपि
 ततो न्यथा दोषैर्व्यस्तैः समस्तैश्च हयाश्च धृश्रमेधसास्त्ररभेदो भवेत्तस्य श्वा मोरुस्वनस्वरः श्लुककणा भकठवैस्त्रिघो
 श्रयोस मानिला तपिता तो लुगं लदाहः षोडशक्ता वसूपनो लपन्निवकफः कंठं मंदं धुरधुरायते स्वर्णविरुद्धं सर्वैस्त

॥ गन्धर्व ॥
॥ १४५ ॥

सर्वलिंगायो भवेत् स्वयं विविध सर्वेषु सर्वलिंगायो भवेत् धूमायती वचात्यर्थं मेदसा श्लेष्मलक्षणां कृच्छ्रलक्षणां क्षया
च्चात्र सर्वैरन्यत्र वर्जयेत् ॥ इत्यादि महापुराणो गारुड यस्मिन्निदानं ॥ चन्तैरिस्वाचा ॥ अत्रोचक निदा
नं ते वक्ष्ये ह सुश्रुता धुना अत्रोचको भवेत् क्षीणं हृदयं संरिक्तः सन्निपातेन मनसः संतापेन च पंचमः कषायतिक्त
मधुरं वातादिषु मृदुमात्रं सर्वं वातरसशोकजो धादिषु यथो मूलं छिदिदोषैः पृथक् सर्वैः दुष्टैर्बिधेषु पंचमी उदा
ना विहृतो दोषान् सर्वसंघाद्विमस्यति तास्तु कृशास्पला वरणप्रसक्तं च यापगाः नाभिपृष्ठजं यत्पात्रं पाश्चात्
रमुत्सिपेत् ततो विच्छिन्नमाघाम्लकषायं फेनिलं वमत् ॥ आघेगारमुतः कृष्णः स्रग्दृक् एव गतः कोशास्थोप
हृन्मूर्द्धिश्चरपीडा क्लमान्तिता पीडा श्वारोदकनिर्भूतं हृत्तरितपीतकं साधगतकुटुषा च तदमूर्च्छा दोहपा कवत्रका
फस्त्रिधमलं शीते श्लेष्मतरुमसाक्षितं मधुरं लवाणं भूरिप्रसक्तं लोमहर्षणं मुखश्च यथुमा धृतं तद्वाहल्लक्षकं
श्वानां सर्वलिंगमलैः सर्वैर्विषाणोक्तं रसभात्यजता प्रत्येमेध्यासु विच्छिद्यं दृष्टान् श्रवणादिभिः वातादिनेव प्रत्य
क्षमिह लक्षणां मसो हृदयं शूलवपुः हृत्तमं बिगोषात् रुमिजं बुद्धेत् ॥ इत्यादि महापुराणो गारुड अत्रोच
क निदानं ॥ चन्तैरिस्वाचा ॥ हृद्दोषादि निदानं ते वक्ष्ये ह सुश्रुता धुना कृमिहृद्दोषादिनिगेश्च स्मृताः पंचवृहा ॥ १४५ ॥

राम ॥
॥ १४५ ॥

हृताः वातेन शून्यो वेदार्थं रघते रदती वचा सिद्यते सुश्रुते स्तब्धं हृदयं शून्यता इव ॥ अकस्माद्दिनता शोकभयशब्दो
सहिष्णुता विषयवर्धने मोहश्चासरो धो ल्य निद्रता पित्ततृष्णा श्रमो दाहः स्वेदो म्लकफजः कृमिः छेदनं चाम्ल
पित्तस्पृधमकं पित्ताज्यरु श्लेष्माणो हृदयं स्तब्धं भाविकं साश्रमगर्भवान् कासादिसाष्टनिष्ठे व निद्रालसा
रुचिर्जराः सर्वलिंगत्रिभिर्दोषैः कृमिभिः श्यामनेत्रता पित्ततृष्णा श्रमो दाहः स्वेदो म्लकफजः कृमिः छेदनं च
म्ल पित्तस्यातमः प्रवेशो हस्तासंशोफः कंडुः कफः श्रुतिः हृदयं प्रततं चात्र ककचैनेव दायतो चिकित्से सामय
धारंतं छीघ्रं शीघ्रं कारणा वातत्वं पित्तात् कफात् तृष्णा सति पित्तदुर्वस्यः षष्ठी स्यादुपसर्गश्च वातपित्ततुका
राणां सर्वा सुतस्य कोपो हि सोम्य धातुप्रशोषणात् सर्वदा ह भ्रमो क्लृपताप हृद्दाहो ह शत्रु जिह्वा मूलगाला क्का
म तालुतोयवहाः भिराः संशोष्य दुष्टजायेत तामासामान्य लक्षणां मुखशोषो जला तप्तिरुद्गोस्व स्वरक्षयः
कंठश्च जिह्वा कर्कशपाजिह्वा यो क मणो कृमिः प्रलापाश्चित विभ्रंशः श्रुतं होतस्तथामयोः मासुताश्चक्षमा
देन्यं शंखभेदः शिरोभ्रमः गंधशानास्पवेरास्य श्रुतिनिद्रा बलक्षयः शीता म्लफणाद्विद्विष्टपित्तान्मूर्च्छा
स्याति कता रश्च क्लृप्ता एव सततं शोषो दाहोति धूमकः कफोरुणादिकु पित्तस्तपत्त उधरोचकाः अ

॥ ग० पु० ॥
॥ ४६ ॥

लस्यमविपाकश्च यद्येस्यासर्वलक्षणाः। आमोद्भवाचमसस्यसंगोधादातपितता। रक्षाक्रांतस्यमहसाश्री
तोमो जततक्तषा। उष्णारुद्रो गतः। क्रोष्टुं प्रकुर्यात्पित्तजेवमायाचपानानिपातो ह्यातीक्ष्णाग्रेस्तेहपाकज।
स्निग्धकद्रुल्लवलाभौ जनेन कपोद्भवात्। तृणारसस्योक्तेन लक्षणेन लस्यमिका। घोषमोहज्वराद्यस्य दी
र्गरेगोपसर्वतः। यातषा जायते तीव्रासोपसर्गात्मिका स्मृताः॥ ॥ इत्यादिमहापुराणे गारुडतृणानि
दानाः॥ धन्यं तरिस्वाच॥ वक्ष्येहमदाधारेऽमुनिदानं मुनिभाषितं तीक्ष्णान् रुक्षं रुक्षमांश्च धा
यं मुकुलं शुद्धिं विना देमो जसोप्राहिपयंती क्षणादयश्च दिव्यकाश्चितोपप्लविणो गुणाः। जीवितो
ताः प्रजायंतो द्रोणेणोत्कर्षवर्जिनः। तीक्ष्णादिभिर्गुणैर्मद्यदोदानो ब्रह्मसो गुणाः। दृशकिर्दशमं शोभं देतो व
पतिवर्जिणी। आद्ये मद्ये द्वितीये च प्रमादापतने स्थितः। दुर्विकल्पहते मूढसुखमित्याभिमुच्यते मध्यमोत्त
मयो संधि प्राप्य गजाय नो मुदः। निरंकुश इव जालेन किंचिन्नाचरेद्यतः। इयं भूमिर्वराधानादोः शीलस्य
दमास्पद। एको यंबहु मार्गाया वृत्ते दोषकः। शरीरे स्वेष्टः स भवच्छेते ततो यत्र मदास्थितः। मरणादपि पापा
त्मागतः पापतरो दृशी। धर्मा धर्मसुखदुःखमाना धिचहिता हितानवेदशोकमोहादः शोकमोहादिसंयुतः॥

॥ ४६ ॥

सोन्मादभूममूर्च्छायां सोपस्मारः। तत्तत्तु धनं तिमाद्यं तिबलिनः। शताहारमहाशनाः। वातातपित्ताक्कफास्सर्वेषु
वेदेषु गोमहानयः। सामान्यलक्षणोतेषां प्रमोहो हृदयव्यथा। बिभेदप्रतर्तलक्षणा सोम्याग्नेयो ज्वरो रुचिः। पुरो वि
वर्णास्तिमिरकासः श्वासः प्रजागरैः स्वेदो मात्रातिविह्वलः। श्वयथुश्चित्तविध्वंसः। स्वप्ने भ्रमस्तपतितुल्यते श्वे
दभाषते पितादाहः। स्वरः स्वेदो मोहो नित्यं चट्टकध्वंसः। श्लेष्माणः। छर्दिहृल्लासोऽनिद्रा। दरगोरवः। स्रवजोस
वीलंगलमुक्तामद्योपिवेतुयः। सहसारधिरंचान्यतमध्वंसकविक्रयो भवतो मारुता। कष्टोद्भवे तस्य विशेषतः।
ध्वंसके श्लेष्मनिष्ठे वकंठशोषो विनिद्रता। श्वासासहस्रं तन्निबिधे पोगातिवातिकः। हृत्कंठरोगः। समोहः श्वासत
प्सावमिज्वराः। निवृत्तयस्तमद्ये भ्यो जितात्पुष्टिपूर्वतः। विकारेः कृष्यते जातुनसुगारारमानसे। रजोमोहादि
ताहारः परस्पस्युखयागदाः। विसासककृदनावाहिश्चातोरोधसमुद्भवः। मद्मूर्च्छोपद्व्यासायथांतरबलाद्
वाः। मदोत्रदोषः सर्वैस्तु रतमद्यविषे रपोशकानल्योद्भवाभाषाचलत्त्वलिखितचिह्नितः। वक्षस्यावारुपातरुम
देवतो भवेत् भवेत्। पिबेन क्रोधनारक्तः पीताभः कल्हप्रियः स्वल्पसंबंधवास्यादर्नकाथानपरोनसः॥

॥७०७॥
॥१४७॥

सर्वात्मासंनिपातेनरकास्तु धांग दुष्टिनापित्तलिङ्गस्वसात्तेन निरुतेहासुरांगता विषेकस्योतिनिद्राच सर्वभ्योम
धिकंश्चमवलयतलसुणो लोषातवातादी नृषोणितादिषु अरुपानीलक्षणावाख्येनविशोतमाः शीघ्रं
चप्रतिबुध्यतहसीउवेणुधमः काम्यस्यावरुपाध्यायामूर्च्छामासतात्मका विबुध्यतवसस्वेदाहृतस्योप
पीडितां भिन्नवसितनीलाभेरक्तपीतोरुणोक्षणाः कपेनमेघसंकाशपश्यकाशमाविशोत्रभ्रमशिराववु
ध्यतहृष्टासः प्रसभेकरान्गुरुभिरितिमितेरगैराजधर्मवनंदवत्सर्वाकृतिस्त्रिभिर्देधिरपस्मारउवापरः पातय
त्यलु निश्चिद्विनाधिभक्तुचैष्टितेहोशेषुमदमूर्च्छयां कृष्टवेगेषु देहिनास्त्रयमेवापगम्यते सन्यासेनोषधीर्ना
वारदेहमनसाचक्षामक्षिप्यातिबलामलाः सन्याससंनिपातिताप्राणी धामतमंश्रयाः कुर्वन्ति तेन पुरुषः काष्ठभूतो
मृतोपमः श्रीयेतशीघ्रशीघ्रचेचिकित्सानप्रयुज्यते अगाधेगाधबहुले सलिले घड्वातटे सन्यासे विनिमज्जते
नरमाशुनिवर्तयेत् नममाननरातोषप्रभृतिभिरिती निजेऽयुक्तायुक्तेन संयुक्ति विद्युत्तेन मधेन वा चलाकाः स ॥ राम ॥
दृशसामर्थ्यप्रकृतिसहायामरवयोसिप्रविभज्यतत्ररूपपिबतिततः पिबत्यमृतं ॥ इत्यादिमहापुराणमाह ॥ १४७ ॥

गारुडे मदात्ययनिदाने ॥ ॥ धर्मीतरिरुवाच ॥ ॥ अथार्धसंनिदानेन व्याख्यामिचततः ॥ ॥ अरिवत्प्राणिनां मांसीकिल
काः प्रभवति पत्न्यं अर्षी सितस्मान्मुच्यंतं गुदमार्गानिराधनात् होषास्तमांसमज्जास्त्रि संदिश्या विविधाकृती नृमासां कु
रानपानादौ कुर्वन्त्यर्षी सितं जगुः सहजन्मानं रोह्णानभेदद्वेधासामासतः पुग्राग्रीवावारिके दाश्चगुदस्थलानुसंश्र
यो अर्धपंचांगलस्तस्मिन् ग्रीतसहस्रं गुली स्थितं धान्यप्रवाहिनी तासां मंत्रमध्यो विसर्जनी बाह्या संवराणो तन्वांग
दाष्टो बहिरंगुलीः तयवाध्यर्द्धप्रमाणेन रामान्यर्द्धततः परततत्र हेतुः सहोह्णानां बालो बीजायतस्थिता अर्षबीजाः सा
क्षिक्तमातापित्रोपचारतः दिवायताभ्यां कोपी हि संनिपातस्य चान्यतः ॥ ॥ असाध्य एवमाख्याताः सर्वे रोगाः कुल
द्ववाः सहजानि विशेषेण चक्षुर्दुर्धर्षणानि तु अंतर्मूरवानि पांडुनि दारुणोपदं कनिचाषोढान्यानि पृथक् दोष
संस्मरानि च यायुतत्र शुक्राणि वातश्लेष्माभ्यां माडाणि वस्यपित्ततः होषप्रकोपे हेतुस्तप्रागुक्तस्तेन सादिनी ॥
अग्रामेन तितिचिते पुनश्चातिववायतन्मानससो भविषमः कठिणः शुद्धशामना तवेत्तिने वास्यलोष्टाह्लात
लभेदादिघट्टनात् नृशरीरांस्तु संस्पृशं प्रतता विप्रवाहनात् रागतमूत्रशकृदशो गधारा तदुदीरणात् तजु
गुप्तातीसां वामयग्रहणीसां पुपड्वाः कषणादिषमाद्यश्च चक्षुभ्यो यो धिता पुनः आभगभं प्रपतनात् रग

॥ ग० पु० ॥
॥ १४७ ॥

सर्वात्मासंनिपातेनरकास्तु धांगदृष्टिनापितलिंगस्वसात्तेन निरुतेहासुरांगता विषेकल्योतिनिद्राच सर्वेभ्योम
धिकंश्रमः वलयतलसुणो लोषातवातादीनृषोणितादिषु अरुपानीलकृष्णावाखंषत्रपनविशोतमाः शीघ्रं
चप्रतिबुध्यतहसीजावेपथुश्चमः काम्यस्यावरुपाध्यायामूर्च्छामारुतात्मका विबुध्यतवसस्वेदोदाहृतसोप
पीडिताभिन्नवसितनीलाभैरक्तपीतोरुणक्षणाकफेनमेघसंकाशपश्यत्याकाशमाविशोत्राश्रमशिराववु
ध्यतहृत्तासः प्रसभेकरान्गुरुभिस्तिमितैरंगैरजधर्मवनंदवत्सर्वाकृतिस्त्रिभिर्दक्षिणस्मारश्वापरः पातय
त्युज्जुनिश्चिद्विनाधिभक्तुचेष्टितैः होशेषुमदमूर्च्छया कृच्छ्रवेगेषुदहिनास्त्रयमेवापगम्येतसन्पासेनोषधीर्केना
वारदेहमनसाचक्षुषामक्षिप्यातिबलामलाः सन्पाससंनिपातिताप्राणाधामंतमंश्रयाः कुर्वन्ति तेन पुरुषः काष्ठभूतो
मृतोपमः श्रीयेतशीघ्रंशीघ्रंवेचिकित्सानप्रयुज्यतेऽग्राधेगाधबह्वलमलिलोघइवातटे सन्पासे विनिमज्जते
नरमाशुनिवर्तयेत्तानममाननरोतोषप्रभृतिभिरितीनिजेः यत्कायुक्तेन संयुक्ति विद्युक्तेन मधेन वा चण्डाकाः स
दृशसामर्थ्यप्रकृतिसहायामरवयोसिप्रविभज्यतत्ररूपपिबतिततः पिबत्युमृतं ॥ इत्यादिमहापुराणमात ॥ १४७ ॥

गारुडेमदात्ययनिदानं ॥ धर्मेतरिर्वाच ॥ अथार्धसंनिदानं नव्याख्यामित्ततः आण्ड्रिवातप्राणिनां मांसं किल
काः प्रभवति पतुः अर्धं सितस्मान्मुच्यते गुदमार्गानिराधनात् दोषास्तमांसमज्जास्त्रिसंदिग्धाधिविधाकृती न मांसं कु
रानपानादो कुर्वत्यर्धं सितं जगुः सहजन्मांसं रोह्णानभेदद्वयमासासतः पुग्राग्रीवावारिकेदाश्च गुदच्छलानुसंश्र
योऽर्धपंचांगलस्तस्मिन् तस्मिन् ह्यङ्गुली स्थिता धान्यप्रवाहिनी तासां मंत्रमध्यो विसर्जनी बाह्या संवरणं तन्नाग
दाष्टाबहिर्गुलीः त्र्यवाध्यर्धप्रमाणं नरोमान्यर्धततः परततत्रहेतुः सहोह्णानां बालो बीजायतस्थिता अर्धबीजात
मिक्तमातापित्रोपचारतः देवायताभ्यां कोपी हि संनिपातस्य चान्यतः ॥ अत्रोसाध्य एवमाख्याताः सर्वरोगाः कुली
द्रवाः सहजानि विशेषेण चक्षुर्धर्षणानितु अंतर्मुखानि पांडूनि दारुणापडूनि चोषाढान्यानि पृथक् दोष
समशीनि न्यायुतः शुक्राणि वातश्लेष्माभ्यामाडाणि त्वस्य पित्ततः दोषप्रकोपे हेतुस्तप्रागुक्तस्तेन सादिनी
अग्रामेनेति निश्चितं पुनश्चातिव्यायतः मानसस्योभविषमः कठिणः शुद्धशामनातवन्निनत्रास्यलोष्टालात
लभेदाद्विघट्नात् नृशरीरात् सस्यगोप्रतता विप्रवाहनात् गतमूत्रशकृदंशगंधारात् दुदीराणात् जु
गुप्तातीसावामयग्रहणासोऽप्युपद्रवाः कषणादिषमाद्यश्च चक्षुभ्यायोषिताः पुनः अग्रामेनेति प्रपतनात् नृगे

सा ५

॥ ग ० पु ० ॥
॥ १९४८ ॥

वैदिकप्रणीतनादादृशोश्वापरेवायुरपानः कुपितो मलयपयोर्वलीधुमद्विवायुनिःपूरणमूर्तिषु जायते नोमितमूर्वे ल
शां वनिमदता विष्टमः साक्षिमाहेनी पितको हृषणी भ्रमः स्वर्गाद्याः नित्रयाः शोकः शकः हृदोश्वाग्रहः भारुत इवतामृदप्रा
यानाभरधः श्रनूसरक्तः परिकर्तेश्व कृष्णदंगुतिश्चमनः अचक्रजनमादयः शरितोदारभृतिता प्रभृतमूत्रमनाव
तश्च द्वाधमश्च वल्गुकाः शिरःपृष्ठारमाश्रुलमालस्पृष्टिभ्रवणोता इन्द्रियार्थेषु लोर्ल्यचक्राधोदः स्वापुनारतः अ
शंकाग्रहणीशेषः पादुकाः मोदरेषु चाणतान्यवहिवद्वैते जातेषु हतेनामसु निवर्तमाने रहिते रधामागो विरोधतश्च
शोभयन्निलानाद्याः सर्वेन्द्रियगरीरवत् । तथामूत्रसंस्तुतकोपाद्याष्टशेषाषयत गृह्णात्यस्मिन् स्थितः सर्व
भवति प्रापशूलमः कृशः भृशं हतोत्साहो ह्रीनक्षामो यनिः प्रभः असारो विगतश्चाया जंतुजो धइवदुःखः ॥
कृच्छ्ररूपद्रव्ये स्तायश्माक्तेर्ममपीडेकः ततः कात्रापिपासा सविरमश्चासपीनेसेः कुमांगभंगवमयुक्षयुश्च
मपुनरैः कुब्जबाधिर्यस्तेमि त्यं शर्कराश्मविपिडितः श्रुता हि भ्रस्वरो ध्यायन्मुहः शीबनूनरावकीः सर्वप
वीर्यद्विभ्रं भिपाश्वी वीक्ष्य च मूलवान् गुदनश्रयता पिष्टपलाकोदनसन्निभं विधिषुकसन्निताचपक्वाम
चातरातेराः पादुपितहरिद्राक्तपिच्छेलचोपवेश्यता गुदानिलावहानिलाः शुक्राश्चामिनिमानि ताः प्लाना

॥ रामा ॥
॥ १९४८ ॥

गारुणास्तुष्टा विषमाः परुषाः स्वराः मिथो विसदृशो वक्त्राः स्तीक्ष्णा विस्फुरिताननाः सिंबिकर्कशुखर्जरकार्पासफल
सन्निभाः केचित्कदंबपुष्पाभा केचित्सिद्धार्थकोपमाः शिरःपार्श्वश्च कटुरंगानामधिक्यथा शयशूदारविजं न
हृदोगारोचकप्रदाः कासश्चासा श्रिवेषम्य कण्ठनादभ्रमावहा वैरात्रो कथितं स्तोकैः सशर्षमप्रवाहिकी रुक्फेणापि
छानुगतं विरक्तपुपवे शते । कृष्णत्वं मुखविणमूत्रनेत्रवक्रश्च जायते गुल्मप्लीहोदरघ्नीनसंभवस्तत्र एव पित्रोत्त
रानीलमुरवारक्तपित्ताशितप्रभाः दाहपाकज्वरश्च दहभूच्छौरुचिहोमदाः सौम्याणोद्वतामूहोष्टपितरक्तामव
र्चसगयत्रमध्याहरिपिते हरित्वं च नखादयः प्रुष्णाल्बणा महामूलाधनामंदरुजाः सिताः पिच्छतास्तिमि
ताः शुष्णाः कंडूद्याः स्यर्शेन प्रियाः कारीरफनसाम्राभास्तथागोस्त्रनसन्निभाः ब्रह्मणानाहिनः प्रापुरस्तिना
बिबिकर्तनः सकासश्चासयु प्राज्यपुरुषाः सप्रवाहिकाः न स्ववतिनभिद्यैते पांडुस्त्रिधममादयः संस्पृष्टलिंगा
संसर्गनिवयाः सर्वलक्षणाः रक्तोल्बणागुदेनीला पित्ताकृतिसमन्विताः भेकोभः पीड्यते दुःखे शोणितसयु
सन्निभैः नहीनवर्णवलीत्साहो हतो जाः कलुषेन्द्रियाः मुहुकोद्वजत्याक करवीरशकादिभिः रुक्षैः सप्रति
क्षिप्तैः विस्त्राने कुपितो बलीः अधोवहानि श्रोतासिसतु ध्याधः प्रतोषयत्पुरुषवीतविणमूत्रसंज्ञं सेवी तदारु

१०५०
१४९

एतन्तीव्रजाकोष्ठपृष्ठहृत्पाश्र्वाक्षवत्प्राध्मानमुद्राविष्टाहन्नासापरिपीडनेवसौचमुतरोशीलोगंडुश्वथुसं
 भवेत्पवनस्याधर्गामित्वंततश्चर्दसचिर्चराहृदोपायहृणीदोषमूत्रसंगप्रवाहिकाव्याधिर्यातिशिरःश्वासःशिरो
 रुक्श्वासपीनसाःमनोविकारतृणातुपित्तगुल्मोदरादयःएतेचवातजारेणाजायतेभृशदासृणाःदुर्भ्रामानृत्यु
 दावर्तःपरापरनुपद्वाःवातादिभूतकोष्ठानोतैर्विनापिविजायतेराहजानितुदोषाणिपानिचाम्यतरवलोस्त्व
 तनितान्यसाध्यानि संध्यातैश्चिबलादिभिर्हृद्द्वजानि द्वितीयायां वलोगान्यश्रितानिचक्रद्व्यसाध्यानितान्याहः
 परमवत्सराणिचबाह्यायांतुवलोजातान्योक्तदेशोल्लेखेणापिचअर्षासिमुखसाध्यानिशिरोत्पत्तिकराणिचमे
 दादृष्टपिवक्ष्यतेयथास्त्वेनभिजानितुगंडुषयस्यस्पाणिपिच्छलानिमृदूनिचब्यालोगहीत्वधृष्टाणांकरात्
 र्वत्त्वचोवह्वर्चकलोपमस्त्विस्वरचर्मकोलंचतेविदुःवातेनतोदःपास्त्यःपित्तादमितरकृताश्लेष्मणाःस्नि
 ग्धतातस्यग्रेथितत्वेसर्वाणिताः। इत्यादिमहापुराणोगास्तेअर्षनिदानं धनं० अतिमारग्रहेपपाश्च
 निदानं वचिसुव्रतदोषैर्व्याप्तिः समस्ते शक्याश्चक्राश्च विदुः अतीमारः संवराजायतेत्यनुपानतः क्रषशु
 कानिरासीवतिनपिष्टविरूढकैः मद्यवह्नातिमाशहिरसादिस्नेहविभ्रमाः क्रमित्योवेगरोधाश्चतद्विधैः कुपि

राम
१४९१

तो निलः विस्त्रंसपत्तधोवार्तं कृत्वा तैर्नैव नानली वा पापार्थयसश्चकोष्टं पुरुषा इव तद्वयः प्रकंपतेति सारस्य लक्षणम् ।
 स्यात् । विनः श्वेदो ह दुदकोष्ठं गतिगादो मलयः । आधानपरिपाकश्च तत्र वातेन विह्वलं स्वल्पाल्पं शब्दम् ।
 विरुद्धमप्येषता रुक्षं सफेनमच्छं च ग्रथितं वामुहहृलं तथा दग्धमुदाभासं पिबलं परिकीर्तयेत् । अशुभेष्टं
 पायुं च कष्टरोमा विनष्टं । पितेन पितमसिर्तं हरिद्रं गादुलं प्रभां सरमतिचदुर्गंधांतदृष्टं स्वेददाहवान् । अशूल
 पायुमेतापपाकवाच्छेष्टुना ध्वनां पिबलं तवानुसरोना ल्याल्यं संप्रवाहिकां सरोमकर्षः सकोजोगुरुरस्ति गुदादरः ।
 कृतप्यकृतसंज्ञाश्च सर्वाथोस्वेलक्षणाः । मयेन शुभितचित्ते सहितो दावयं छेकृतं वायुस्ततोति सार्यतश्चि प्रमुष्णं द्रव
 रूचं वातपित्तममलिंगं वायुस्तद्वच्चोचति । अतीसारसमासेन हंदासोमो निरामकः । साम्जैतिरसस्तो गोरवादा
 प्रमज्जति । शब्ददुर्गंधमाटोपविष्टभादिप्रसक्तिनः । विपरीतो निरामस्तं कफाकोपापि मज्जति । अतीसारं पुयूना
 तियत्नवानुग्रहणां गदः । तस्य स्यादग्निनिर्वाण करारित्यनुसाधितः । सामसकृन्नजीर्णां वाजीर्णां यनाति सार्यते ।
 सातिसाराति सारण्यदोशकारी स्वभावतः । सामं जीर्णं मजीर्णं न जीर्णं पक्वं तु नैव च । अकस्माच्चामसर्वमकस्मा
 छिधिली गुरुः । चिरच्छुद्धाणी दोषसंख्याश्चासमाभ्रमः । अनद्धादरता छेदि कर्णा कनाउकृजं न सामान्यलक्ष

ग० ५०
१४०

तां चाम्यधूमकोत्तमकोज्वरः मूर्च्छा विरोरु कविष्टंभः श्रूयथुः करपादयोः तत्र नीलांता लघोमि मिरे कर्णयोश्च नः पा
ज्वरं रुक्माग्री वा रुजा विष्ट विष्टुनिका वधुषु बुद्धि सर्वेषु श्रुतपाणापरिहर्तका जाणे जीयंती चा ध्यानं सुत्पनस्या म्
मश्रुते वाता तस्माद्गन्तुमाश्रया हपादुश्रुति किताः विना तस्युर्वश्रुतपाणा के श्रुते पावता पुनः पुनः सज्जं
पापपक्ष्मसकासवान् पीतेन पित्तनीला भपीता भः सति ज्वरा प्रद्युम्नाश्चा व हर्कठ दाहारा चि भिन्ना दिता शोषा न
पचाते दुःखे मल छदि वरो वकाः आस्योपदाह निष्ठेव काम हल्ला मपीन सा हृदय मन्य तस्मान् दुर्गस्थि मिते गुरुत
द्वारे दृष्टं मधुरः सदनं संप्रहर्षणं सभिन्नं मस्य मगुरुवर्तः प्रवर्तकः अक्षयस्यापि देवैः सर्वते जन रजनी
हि तंगंगम्य एवोक्ता विष्णुमाद्या स्वयामया तेप्यस्य गहणी दोषाः समस्तः स्वास्थ्यं ता रणा वातदाश्च श्मरी कृत्र
मे हो दर भगं दरान् अर्षा मिग्रहणी त्यथो महाराणाः सुदुस्तराः ॥ इति सादिनहापुराणे गारुडे अनी सार ग्रंथ
॥ निदानं ॥ धन्यं तिरिस्वाच ॥ अथातो मूत्रं घातस्य निदानं व्याख्यास्यामि वस्तिरस्ति गिरा मेदु कवि
एत गणना एकमेव हना प्रकृतगुणस्थिरिव वाश्रयाः अधाश्रया पिशक्तिर्हि मूत्रं बहि गिरामयेः पार्श्वेभ्यः प्रयंतस्तेभ्यः श्यामा
स्पंदमान रनारता ये स्ते रवप्रविश्येन दोषाः कुर्वति विज्ञातेन मूत्रा घात प्रमेहो वक्ष्येतां समध्यातो वस्तिरस्य ॥ १५० ॥

रक्षाणामेदं हि मुक्तो ल्या ल्या मुहर्मुहः मूत्रान्यवातजे कृच्छ्रे पीते पीतं सदा ह्रस्वकरं वाक्पजो वस्ति मेदुषो रवशेनवान्
सर्वा जंम वितुं च के सर्वे सर्वात्मके मानेः यदा वायु मुरव वस्ति राक्त्प परिषेधयत् मूत्रं सपित्तसकफं स मूत्रं वातदा के
मात्रं संजायते श्मरी घारा पिता गा भिवरा चना प्लेष्माश्रया च सर्वास्या दद्यान्पूवै लक्षणां वक्ष्यामि न तदा संधि
देवो हि परतो हिरु कवस्तो च मूत्रसंगिहं मूत्रं कृच्छ्रे ज्वरे स चि सामान्य लिङ्गं तुह्यति सारिणी वस्ति मूत्रं सुवि
स्तीणी वस्ति मूत्रं स्यात् तथामार्ग निरोधना बंधवाप्यसुखे गह दक्षके मेदका पमा तत्संशोभा श्वेद्वसमापाट
तिश्वरक सवेत्ता तत्रवाता भिमत्यातो न तानखाति वेपते मूर्धाभि मोहनना भिपीतमत्यंति भैरवी सनी लं मुच
तिशकल मूत्रं मेहति विदुसां ज्ञपामरूक्षा श्मरी वास्यस्या ध्विता कंठ केरि व पितेन दह्यते वस्ति पचमान इवो भवा
भल्लातका स्थि संस्थाना रक्तपितादिशा श्मरी वस्ति नितप्यत इव श्लेष्माणा शीतला गुरुः श्मरी महती श्लेष्मा
मधुवणा शवा सित्ता एता भवंति बालानां तेषां भवच भूयसा आश्रयाय कन्या त्वग्रहाणा हरणा मुखा श्रुका श्म
री तु महती ज्ञापते मूत्रधारणा स्थानात्पतम मूर्त्तं वा मक्षयारं तरनिलः घोषयत्यपसंग स्वयं श्मरी कृत्रमथा
श्मरी वस्ति रक कृच्छ्रे मूत्रं श्रुको दूयथु कारिणी तस्या मुत्तं च मात्राया श्रुको मेत्यवलीयते पीडितं हं वकात्र

गठपु
१५१

स्मिन् अग्रमेव च शर्करा असो वारा सुना भिन्ना सा त्वस्मिन् वज्रलामगो निरेतिसहमूत्रेण प्रतिलोभोर्विस्थिते मूत्रं
संधारिणाः कुर्यात्स्वाचक्षु मुरवे मरुत् मूत्रमंगारजः कंडु केदा चिच्च स्वधामतः प्राच्या वा वस्त्रि मद्भुतगर्भा भि
स्तुलविभुता करोति तत्र रुक्दाहं स्पन्दनो द्वेष्टनानि च विदुः शत्रु प्रवर्तते मूत्रवस्तो कपी जितेः धौरथा विरोप्य
पवातवास्तिरिति स्मृतः दुस्तरो दुस्तररो द्वितीयः प्रबलोनिलः शरुन्मार्गश्च वस्त्रे वायुरंतरमाश्रितः अघ्नीला
भगनग्रणी करोत्यलमुन्नतः वाताघ्नीनोति चाल्मानं विषमूत्रानिलसंग्रहत् विगणाः कुडली भूतो वस्तोती व्र
वथोनिलः अवधान् मूत्रभ्रमति संलुष्टो द्वेष्टगौरव मूत्रं तमल्पमथवा विमुचति सरुत्सकृतं वातकुडली केत्य
वमूत्रमुविधत्तिरिति न विवेति विरुद्धं मूत्रातीतं तदप्यथा विधारेणा प्रकृतिहता वातादावर्तितं यदानाभेरध
स्तादुदरं मूत्रमापश्येत्तदा कुर्यात्तु वतुगाध्यानमपत्तिमलसंग्रहः तन्मूत्रं जरं कुड्वैगुण्येन निलेन वा आ
श्लिप्तमल्पमूत्रमप्यवस्ताना भूथना मनो स्त्रिवा ब्रुवेन्नः पश्यते सरुजवाथे वास्तं मूत्रात्सर्गसंविद्धिर्भूतं प
गुत्तुषष्ठाः अंतर्बाणा मुखे वृत्तः स्त्रिरोल्लसंसेहा भवतः अत्र मरी सुत्तुयतगाह मूत्रग्रथिसडच्यते मूत्रं तस्य
स्त्रिययाता पुता मुक्रमेन धृतं स्थानं युतमूत्रयुतः रूपश्चाद्वा प्रवर्तते भास्मोदकप्रतीकाशं मूत्रमुक्तं दुच्यते ॥

गंम
१५१

रुक्सदुर्बलयोर्वीजोदुरंतं सकृद्यथा मूत्रं श्रोतेन पर्येति स संग्रहे शतातदा मूत्रं बिंदुतुल्यगंधं स्पादिघातं तमादिनो
तपित्तव्यापमतितास्त कोजना ध्यान कोदिभिः प्ररुद्धं वायुना श्लिप्तं स्वस्य पृच्छास्त्रिदा हं कृत्य मूत्रं प्रवर्तयेत्सर्वसं
रक्तं रक्तमेव च उष्णं पुनः पुनर्वृषा षोडशावातवर्तितं रुक्सस्य कृतं देहस्य वसिष्ठो पित्तमारुतो मूत्रक्षयं सरुगा
हं जनयेत्तदा क्षयापित्तकफोद्वापिवासं हन्येते निलेन चेत्ये कृष्ण मूत्रं यदा पित्तरक्तं धनं सजेत यदा हरो नी
शं रवचूर्णं वर्णा भवेन्वतं च शुद्धं समस्तवां विमूत्रघातं वंदति तं इति विस्तारतः प्रोक्तो रोगान्मूत्रात्प्रवर्तिताः ॥
॥ इत्यादि महापुराणगारुडे मूत्राघातनिदानं समाप्तं ॥ धन्वतरि रवाचा ॥ प्रमेहाणां निदानं तवक्ष्ये
हं श्राद्धं श्रुता प्रमेहा विंशति मूत्रं प्रलेष्माणो दृश पित्ततः षट् चत्वारो निलास्तेषां मेदो मूत्रकफावहाः हारिद
मेही कटु हारिदसं त्रिफला कृतं विष्ट्रमां जिष्टगहेन मां जिष्टां सलिपमीं विश्वमुष्णीं सलवणं रक्ताभं रक्तमेहतं
वसामाह वसामि श्रं वसावांस्त्रये न्महः मज्जानमज्जमि श्रं वामज्जमेहि मुहं मुहः हस्ती मंत्रं दुवाजं स्त्री
त्रवेगं विवर्जितं मनसा कं विवर्जितं हस्तिमेही प्रमेहति मधुमेही मधुसमं जायते सकलं श्लिषा कृद्वातं क्ष
याद्वारोदाघावतयथा तथा अचतो दाघा लिंगानि सानि मत्ता प्रधर्षयत् क्षीणाः क्षणा अष्टाणि सानि भंज

॥१५५॥
॥१५५॥

तेषु कृतांतथा कालेनापेक्षिताः सर्वे यद्वातिमधुमेहतीमधुरं यच्च पूर्वपुप्रायोमधुचमेहति सर्वे ते मधुमेहाख्यामाधुर्याच
ततो मतः अविपाकारचिच्छिन्निद्राकाशः स ईरसः उपद्रवाः प्रजायन्ते मेहानां कफजन्मनां वस्तिमेहं नयाभेदं
श्वावदराणीज्वरः याहृत्षण्णाम्लकोमूर्च्छा विद्रुदः पित्तजन्मनां वातिकानामुदावर्तः कंठहृद्गुहागदां शूलमूर्च्छिता
शोफः श्वासकासश्च जायते सा चाविरेच्छ विकजालनी विनतानजामसूरिकासर्षपिका पुत्रिणी स विदारिका वि
द्विश्चतिपिठिका प्रमेहोपसयादृशः अन्नेसकफसंश्लेषात्प्रायस्तत्र प्रवर्तते स्वाद्वल्लवणस्त्रिगुणरूपिच्छुल
शीतलं नवधानं मुरासुयमासे शुगुडगोरसं एव स्त्रानासनरतिशयननानि वर्तते वस्तिमाश्रित्य कुरुते प्रमेहश्च
मितः कफः हृषड्वावपुः कुशोस्तेदमेदोवसामिषं पित्ते रक्तमतिशोणिकफोदोमूत्रसंशयः धातुवस्ति अपानीयत
त्सयेव वमारुतः साध्यासाध्याप्रतिबद्धामेहोत्तनेव तद्वाः समासमसं हृच्छेदं मेहात्पयतयापि चासामान्यल
क्षणं तेषां प्रभृताकलमूत्रतादोषादृक्चाविरोधापित्तसंयोगविशेषतः मूत्रवर्णादिभेदेन भेदो मेहेषु कल्प्यते श्व
कुच्छिन्नितं शीतनिर्गंधमुदकोपममेहं त्यदकमेहेन किंचिद्वारनिमिच्छले रसोसमिवात्यर्थमधुरं इह मेहतः सीत्री ॥ राम ॥
भवेत्युधितसांतमेहेन मेहति सुरामेही सुरा तुल्यमुपयं जमधोपरासे दृष्टालामपिष्टे नोपिष्टवद्वलसंस्थितः नशु ॥ १५५ ॥

कासंशुक्रमिश्रं वाशुक्रमेही प्रमेहति मूत्रेण रक्ततामेही सैकतारुणातोपमीश्रीतमेहेषु बद्धो मधुरं च सतीतली
शनेः शनेः शनेर्मेही मेहयन्यमेहमेहति नानातुपुर्तमूर्त्रं बालामेहेन पिच्छलं गंधवर्णरसः स्पृशीः समं क्षीर एतौ
पमं नीलमेहेन नीलभंकालमेहोसुगंधिषु समस्तजायतपुसामस्त्रां अल्पेन मध्यानिम्राश्यामत्स्यशोद्धरुजानि
तंसधारामभिसंस्त्रानां पित्तकसोद्धवं विना अवगार्तिनिम्रागादामहावस्तपरिगृहः श्लेष्माकक्षपृष्ठाताशील
का विनतास्मृताः दाहितालुबसुस्त्रानेभृशकाष्टविसर्पिणी रक्तदाहतलस्फोटदाहमोहज्वरारुजमानसं
स्त्रानयोतुल्यामसूरेणामसरकाः अर्षयोमीनसंस्त्रानां जिह्वापाकमहारुजाः सर्षपाः सर्षपाकारासीनपरि
चारिका पुत्रिणी महती भूति सुसूक्ष्मानालिका वृत्तः विदारिकं ठवदृक्ता कठिणाच विदारिका विद्वीबात्यतो न्यत्र
तत्राप्यपिठकादपः पुत्रिणीच विद्वारीच दुःसहाबहुमेधकाः सत्यतिशोल्बणात् श्लेष्मासंभवत्यल्पमेव सः
तास्त्वामेहसकस्मादोषादुकायथा तथा प्रमेहेन विनाप्यता जायते दुष्टमेधसा तावच्च नोपलक्ष्यतया वद्वस्त
परिगृहः हारिद्रुक्तावां वामेहप्राग्रूपवर्जिता यो मूत्रयेत न मेहं रक्तपित्तं तु तद्विदुः स्विदो गंधाश्लिथलत्वमं
गं शय्यास्त्रप्रस्नेन सुखाभिसंगाहं ततत्र जिह्वाश्रवणोपदेहो घनश्रिताः केशनखातिवृद्धिः पीताश्रयत्वगं

॥ ग० पु॥
॥ १५३ ॥

लतानुषोषोमाधूर्यमास्येकरपाददाहः सविषतोहेमनलस्वरूपं मूत्रं विचारं निपपीतकाश्च जंभः पिपासाम
धूरं प्रीपल्लूधूपमस्यातद्विविधो विकारासंपूरणा स्यात् सा एषु दोषानिला नुकोवा संपूरणरूपाः कफपित्त
मेहाः क्रमेणैवातकृताश्च मेहाः साध्या नतपित्तकृतास्तु साध्याः साध्यास्तिमेहोयदनस्तिरिष्टाः । उत्था
दिमहापुराणो गारुडे प्रमेहनिदानं । । धन्वंतरिरुवाच । । निदानं विडध्वेक्ष्ये गुल्मस्पश्राणमुव्रताभु
क्तैः पर्युषिताभूस्तशुक्लरुक्षविदाहिभिः जिह्वाशया विविष्टाभिस्ते स्ते श्वासकप्रदूषणैः दुष्टवक्त्रांसमेदो
स्त्विमदामगुदरादयः नयः शोफो बाहिरंतश्च महामूलो महारजः कृतः स्यादघतायाणां स्मृतोषाढासविब्रविः
दोषैः पृथक्समुदितैर्घोणितेन श्रूतेन च बाह्यतत्तत्रतत्रांगे दारुणो ग्रथितोन्नतः अंतरोदासणो तारोगर्भं शो
गुल्मलंघनैः वल्मीकवत्समुद्रायी शोघ्यात्यग्रित इव तनाभिरस्त्रियकृतं लिंहा क्लृप्तं क्लृप्तिरक्षिणी स्या
द्वक्तकोत्रपानेवावाता तत्रातितीव्रकृश्यामारणाशरोच्छानपाको विषमसंस्थितिः व्यवच्छेदकवक्त्रासाह
स्य दसर्पणसङ्घातान् द्विप्रोच्छानप्रपाकश्च पांडुः कुंडुयुतः कफात् सकृशशीतस्ते स्ते भजं भारो च कुरो
वः निरोच्छानविपाकश्च संकोणसिन्धुपाततः सामर्थ्याच्चात्र विभज्येद्वा ह्यंभंतरलक्षणे । छणास्फाटव्रतः

राम
१५३

श्यामः तीव्रहाहज्वरो रजःपित्तलिंगो रज्ज्वा बाह्यं स्त्रीणां मेव ततो तरोऽत्रास्त्रोक्षैरभिधानेन कृते वायुकारिणाः सतोष्ण
वायुना क्षिप्तः सरक्तः पित्तमीरयन् पित्तोत्कलक्षणां कुर्यात् छिद्रविभूयं पदवांतेनोपदवमेदाश्च स्मृतो धिष्ठान
सेदतन्नास्पोहिष्या भवेद्वस्तो मूत्रं कृच्छ्रेण प्रूरितः श्वासापहतरोधश्च पित्तच्छ्वासश्च तदुपनः गलग्रहज्ज्वा
स्यात् सर्वगिप्रसवाहृदि प्रमोहस्तमकः कामो हृदयघटनं च यथाः कुक्षिपाश्वेतरावर्तकुक्ष्यावा दोषजल्पनाश्च
एयाग्रहवक्ष्यायो वा वक्रयोः कटिपृष्ठयोः पार्श्वयोश्च यथा पायोपवनस्य निरोधनं आमपक्वविदग्धत्वं तेषां शो
कवहादिशोतानां भेदं मुखपेशात् प्रसरन्त्यपरेगुदात्तगुदाश्मनाभिजो विद्यात् दोषकृदाश्चो विद्रव्यो यथास्व
त्राणवत्तत्वं विभज्यः सन्निपातजः पक्षो हि नः भिवस्त्रिस्तुष्टिभिन्नो तर्षहिरेव वा पक्षोश्चार्तं प्ररुद्धं च क्षीणा स्योप
द्रवान्वितः एवमेव चलशिरा विवृता प्राप्य योषिताः सूता जागर्भिणीनां च समवेष्टुयथुघ्नेनाः गुणो मुदः खेवा
बाह्यविद्रावलक्षणा नाराणां हृक्ष्मबधलात् नाल्यानां च नजयते केशरुद्धगतिर्वायुः शोकमूलकरोति सः अ
सावक्ष्मात् प्राप्य फलकं वातिवाहिनीं आपीयधराणी बुद्धिं करोति फलकापयोऽदापामेदु मूत्रातेम बुद्धिं
सप्तधा गदेः मूत्रां तजो वाप्यनिलात् द्रव्यं भद्रेषु कवलं वातप्राण इति स्पष्टं हि स्यात्वादेहं चरुं पक्षाहः स्वरसंका

॥ ग० पु० ॥ शः पितृदाहो भ्रूपाकवान् कफातक्षीरातगुरुनिधनं दुमान् नाटिनाल्यरुका दन्ता नोदवद्विजिगत्ततः कोमेदसा
 ॥ १५४ ॥ बुद्धि मूर्च्छिता फललोपमाः मूत्रधाराम्नीलमामूत्रजस्तत्रगच्छतः अलः भूः पूर्णधृतिमान् शोभयति श्वमदुः
 मूत्ररुद्धमधस्ताच्च वलयः फलकोशयोः वातकोपितवाहारेः शीततोयान्गाहनेन धारणी धारणीभावाविषमार्गे विनि
 र्द्यतेः श्लोषितैः क्षुभितैश्च सुद्रातावयवयदापवनविगलीकृत्य मुदभाससंघानयेत् कुर्याद्वक्षिणासंधिस्तेऽग्रं थ्या
 भिश्च यथुतदा उपक्षमानं शुद्धं पक्षश्च तिमानवः शुद्धबुद्धिमाधोपेन तबुद्धिसमाकोतः सपीडितोयस्त्वन
 वान् प्रयाति प्रयाति तन्मूत्रं पुनश्च मूर्च्छिः श्रिता बुद्धिरसाधार्यं वातबुद्धिसमाकृतिरुत्क्षेपणारुणशिरास्ते
 र्णानगवाक्षितवातोऽष्टधा एथ कदापिः संसृष्टनिचयोगतः अत्रैव स्य च दक्षिणां नारीणां जायते षमं ज्वरं
 द्याद्यतीसार रसनाद्यश्च कर्मणि कार्यतो बलवान् पाति शीतवातं मुश्निः यः पिबतु तत्र पादः पोलघनं ल
 वणादिकं सेवते दहसंज्ञाभिः छदिवासमदीरयेत् अदीर्यो दीघवनेनादः स वेपथुच विमुचति स्त्रेहस्तेदाव
 लक्ष्यं शाधनं वा निषेधयेत् शुद्धबालागुदालीनिभजतस्तद्वानि वदतो ल्बणास्तस्य मलाष्टथ कृत्वा
 विशोथवा सर्वधारक उक्ता वा गहश्चानुशालिनी उद्धो वा मागमाश्रित्य तैश्च लवातश्च कारवल्पापल

रामा
 १५४

भोगुल्लार्यं मुषाग्रं धिसरुपिणा कर्षणात्कफविटीपतेमार्गस्याचरणेन वा वायुः कृताश्रयः कोष्ठोरौक्षातका विणपमा
 गतः स्वतंत्रश्चाश्रयदुष्टापरंतत्रः पराश्रयोपि उत धेधे मूत्रेऽपि मूत्रत्वमिव संस्कृतं गुल्म इत्येव वस्तिना भिहृत
 पार्श्वसंश्रयः वातामलाशिरः शूलज्वरं हतुं कृज्वलं वेधः सूच्यं च विट्पुंसः शृङ्खलमुद्धर्तको नाभौ गात्रमु
 द्दुःशोफः काशं च विषवह्निना ससंक्षणात्वेगमितं बलत्वादनि लस्य च अनिरूपित संस्कृतं नेसमा विवृष्टं पुण्यं
 पिप्पलिका व्यासद्वगुल्मः स्फुरति रुद्यते पितृदाहाम्लको मूर्च्छा विड्वेदः खेदतदभवाः हरिद्रागादेषु गुल्मादर्शना
 क्वाठिणादपि हीयते दीयते सौम्यास्वस्थाने दहतो वचा कफास्तेमित्यमरा च सपरीलवसि ज्वरः पलनालस्य ह
 ल्लासं शुक्लं च विगादिता गुल्मो वगोदः कठिणा गुरुस्त्वल्पान्तरकतथा स्वरोधरुच्छानधामान स्तेश्च काश्च
 भ्रमाकराः प्रायस्कुर्ये तु दहं छागुल्माः संसृज्यमाणः सर्वजस्ती वरुदाहं शीघ्रपाकिघ्नोन्नतः सोसाध्या रक्त
 गुल्मस्तः स्त्रिया एव प्रजायता बभौ वानरमूला यो यदि वा यो निरोगिणी सेवते बालानि स्त्रीषु कुड्मस्तस्यासमी
 रणा निरुणाद्वर्तयेयान् प्रातिमासं व्यवस्थिता कुसिकरोति तद्भौलिंगमा विक्रान्तिवो हल्लासं सो हदस्तस्य
 दर्शनाक्षामतारिका क्रमेण वायुः संसर्गात् पित्तं यो निरयातत ज्ञोणितं कुरुते तस्मात्वाता त्पित्तोक्तगुल्मजान्

सकस्तेभदाहृतदृक्कुरास्वताहीन्युपद्वागगर्भशियेचसुतरादीनृपुत्रानृष्टशमगाश्रयेयोन्मांश्चावेदोर्गंधोदोयस्यंदन
वेदनानवोर्गोर्भवेदुल्लःसर्वाभवतिमानसःपाकांशेणभजतेनेवतेविद्वधिःपुनःपाच्यतशीघ्रमत्यर्थदुष्टरक्ता
श्रयस्त्वचश्रतःशीघ्राविदहिवातविद्वधिःसभिधीयतो गुल्मांतराचयवस्ति सगंलीहववेदनाअग्निवर्णबलव
शोरागानाचप्रवर्तकाअतेविपर्ययात्कोष्ठागेषुचनानिस्कावेकल्पमवकाशस्यवाहसन्नतकाविकिसाटोपम
स्यग्रकमोमधानमुदरभृशोउद्धीधोवतरोधनतमानतैप्रचक्ष्यताद्यनोद्धानायमोग्रधिसुष्टीलोघसमन्वितःअन
लिलिनिर्मुक्तःप्रत्यष्टीनातदाकृतिःप्रकाशयागवोपरच्छंवायुतीव्रहजःश्रयात्तुल्यपुत्तलीनुभवतसातोपित
विवर्जयेत्ताउद्गारमार्गस्यापुराचबधदुल्लक्षमतश्चिह्नज्जनानिआटोपसाध्यासमयतिशक्तिःसर्वस्यगुल्मस्यच
वेच्चविनृ॥ ॥ इत्यदिमहापुराणागारुडविद्वधिगुल्मनिदानं॥ ॥ धनंतरिस्तवाच॥ ॥ उदराणांनिदानंच
बध्पुसश्रृणुरोगाःसर्वापि मंदाशुसुतरामुदराणि तु जीर्णा निमलिनश्चान्यजायतेमलसंचयात्प्राणास्तपा
नाःसंक्षुब्धाकुप्यास्तनमासमधिगाःअध्यायकुक्षिमुदरमष्टधातुश्चविद्यतेष्टथकदोषैःसमस्तैश्चलीहपक्षेष्ट
तादृकैःतेनातोपुक्तात्वाद्याःसन्निपाकरामतःनष्टचैष्टाबलाहाराःकृतप्रधातुकुक्षयःस्युःप्रतरूपाःपुरुषाः

राम
१५५

भाविनस्तस्य लक्षणां शुक्लामोनाचिरात्सर्वस्वाविद्धाद्वयच्यते जीर्णान्त्रेषोवचजातिमोहित्यसहतेनरक्षीयते व
लसंगम्यश्चमित्यल्पे विवेष्टेष्ट द्विवर्षे प्रवृत्तिश्च गोपात्रोवाद्योपि चारुग्वस्तिर्मधोसततलघ्वल्याभोजनैरपि।
जरजन्मबलीनाशो जठरज्वर एतः स्वतंत्रातत्रयनतामनसगोपवाहता। दाहः श्वयथुराधानमंत्रे सलिलसंभ
वः सर्वत्रतोयमरुणान्त्रोक्तं नातिभैरवंगवक्षितं शिवाजालः सचगुडगुडयतोनाभिमात्रं च विष्टमवगच्छत्वा
प्राणग्रप्तिमारुतो हृत्कुटीनाभीप्रापुरक्षणावदनासग्राधो निःसरवीयुः विद्धत्वान्मूत्रमल्पकं नातिमतेनवो
लौलीनरस्यातिरसे मुखोत्त्रवातोदरसाशपाणिपान्मुखकुक्षिपु। कुक्षिपाश्चादरकटिपृष्ठरुक्पाश्वभेदेनैव
यकाशोगमो धागुरतामिलरहसः उपामोहणात्वागादित्वमकस्मादसृष्टिता। अतो लभतमुदरं कृष्णकृष्णशि
रातत। अध्यातदृति वच्छेदमाहूतेवा करोति सः वायुस्तत्रमरुच्छेषविधयंसर्वतो गतिः पित्रोदरे ज्वरामूर्च्छा दाहह
कटुकामता। ध्रुमातीसारपित्तत्वे उपामादावुदरहरोत्पाततां भृशिरालत्वमश्च दसाध्वदह्यतो ध्रुमापतिमदस्य
शिक्षिपपाकं प्रदृश्येत्वा श्लेष्मोदरोदसदनसादश्च पशुशरीरवीनिद्राकुण्ठोत्तुचिः श्वासः कासात्तत्कुलगादिता उद
रं स्तिमिती स्निग्धं शुक्रबाह्यांतरमहत्। निराति बुद्धिकटिणां गतिम्यगिशिरं स्थिरं विदोषकोपनं तत्तत्स्ति

गोपु०
१५६१

दोषैरुजतामलैः शरभूषितविद्यैश्च सरसां संवितामलैः । कोष्ठीप्राप्तविक्रवाणाः श्लेष्ममूत्रेभ्रमान्वितीकुर्यात्त्रिलिंगमुदरं
 श्रीघ्राणकमुदासाणां बाधुतेतच्च सुतरां शीतवातभ्रदशने अत्यमिताश्च संक्षोभनान्नपानानि च दृष्टेः । अधिधाय च
 कमार्थं वमनव्याधिदृष्ट्याः । वामपाश्वी श्रितः ह्रीहाव्युतः स्त्रानादिव द्यतो गोणितं वा विसादिभ्यो विचङ्क्येव विचङ्क्येव
 सोष्ठीवनातिकठिणाः योत्रोतकर्मपृष्ठवत् । क्रमेण वद्धमानश्च कुक्ष्यादुदरमाहवश्चासंकासपिपासा च वेरस्याधान
 रुक्धनेः । पांडुश्लेष्मच्छदिश्रदाहमाहेश्च संयुतः । अरुणाभविषां धानी लहरीदराजिमत्तदावर्ततु जानात्वामो
 हकृद्दहनज्वरः । गौरवारुचिकाठिपपाभेद्यतचमलं क्रमात् । लीहवत्कुक्षिणापाश्वीकुर्याद्यद्यदपि च्युतं । पंकारोगः
 सतानेन भुक्तैर्वर्द्धयनेगदुर्नीमभिरदावर्तरेन्येवातायनोर्वक्षिः । विवोपितं कफार्थं वा कोटिकपित्तानलः । अपानो
 जठरतेन स्पृष्टहिज्वररुक्भवाकासश्चासोतुसदनशिरांगणाभिपाश्वीरुक्मनसो रचिच्छदिदुदरगूढमासतं
 स्त्रिरानीलासणाशिलारजील इमरामतनाभेत्परिवप्रायगोपुच्छाकृतिजायते । अछादिमन्यरेन्येश्च स्त्रे
 न्यमनेन वा सिद्यते मच्यते वा । त्रिच्छेदश्च श्रवसन्बहिः । अभ्रद्वत्तदुदादेवीततो न्यल्यत्राकृद्दमनं तुल्यः । कुपा
 पगंधनपिच्छलः पीतलोहितः । शोषश्चाप्ये जठरघानमावहतेततः । विधतेतदधोनामराशुचेतिजलात्मता

राम
१५६१

उद्धिक्तदोषरूपं च व्यासेवश्वासदृक्त्वमे । छिद्रोदरमिमं प्राहपरिश्रवतिचापरे । प्रवृत्तस्त्रेपानादेमहसामनुयायिनः । अतरेत
 पानान्मदग्नेः श्रीरास्यातिकृशस्यारुद्धावुमार्गानलिनः । कफश्च जलमूर्च्छितः । विद्धयेत तदवाश्रुतन्मानाहिरामते
 तत्कोपादुदरं तत्पारादुदरं तिरुजान्विते । कासश्चासोरुचियुतं नानावर्णाशिरातयं तोयपूर्णदृतिस्पृशेसदृशं
 भवेपथुः । छिद्रोदरं महस्त्रिधस्त्रिरमावृत्तनाडितीउपेक्षायां न सर्वेषु स्वच्छानास्त्रिततच्युतापाकादवाड्वीकुर्य
 संधिश्चातामुरवान्पिस्त्रिदश्च बोध्यस्त्रेतेभ्यो रहितास्त्रियेगास्त्रिताः । तदवोदरमाप्येष्टच्छाकुर्योत्तदाचरेत्तु गुरु
 दूरस्त्रिरं वृत्तं माहत्तचमशष्टवत् । मदुरूपचवाजीवेनाभ्याप्येष्टचमपतितादातुं दृक्जस्मास्त्रि कुक्षिद्वितताधि
 कः । शिरांतर्धानमुदकजठरं कंचलक्षणं । वातपित्तकफप्रिहसंनिपातोदकोदरा बलिनस्त्रेजोतीव्यतुसाधा
 नवोद्धिते । । इत्यादिमहापुराणगारुडेदुदरनिदानं । । धन्वंतरिरवाच । । पांडुशोफनिदानं च
 श्रुणुमुश्रुतवचिने पित्तप्रधानकुपितायथाक्तः । कोपनेर्मलेतत्रानिलेन बलिनाक्षिप्तः क्षिप्तहृदिस्त्रितीध
 मनागमनं प्राप्य प्राप्यवत्सकलं तनुं । श्लेष्मदुदग्रमासा निप्रदिश्यांतरमास्त्रितं । त्वद्वांसकुरतेत्वमिवर्णाः । पृथक्
 विधाः स्वयं । स्वयं हरिश्च हरितं पांडुत्वं तेषु चाधिकां धातकः । प्राहुरित्युक्तः । सरोगस्तनगौरवां धातनीस्पृशे

ग० पु०
१५७

ल्पमामश्नी श्रुगणादयः ततो ह्यरक्तमेरुस्ते निःसारस्याश्रुयेन्द्रियः मद्यमानैरिवांगैश्च इवता हृदयेन च श्रुत्वा
सिक्कटरद्धानं सनं देवलोक्य भात्रा अलंबिष्ठे शिरद्वेषी शीणो रोमाहतानलः समं शक्तिञ्चरीकाशीकाश्रुत्वा
तु संभ्रमी सयंबधाग ध्रुवेषः समस्तेर्मितिकानलात् प्राग्रूपमस्य हृदयस्य दनं रूक्षतां त्वचि अरुचिपीतमूत्रत्वं
छेदभावोऽस्य मूत्रतानदः ससलिलात्तत्रगाद्वर्तु छेदकोपनुत् कुरुक्षारूप्यशिरानखविण्मूत्रनेत्रता सफेता
हास्यवेरस्य विदूषाः पार्श्वमूर्च्छिताः पित्तो हरो तपित्ताभः शिरादिवं ज्वरस्तमः तदुस्वेदमूर्च्छादौर्गंध्यात्तेहा
कटूरक्तता वाचोभेदास्तकोदाहकफाधुक् शिरालता द्वंद्वालवणा वत्कतरोमहर्षः स्वरक्षयः कासः छर्दिश्च नि
चया निष्ठलिंगतिदुः सहः मृतकर्षयानीलपित्तमूषरामधराकर्षं दूषइत्वारसादीश्च रोक्षाभुक्तिविचक्षते श्रो
तोसि संक्षयं कुर्यात् रक्तत्वं वेपि पूर्ववत् पांडुरपति तस्तेन नापि पादस्य महर्षं पुरीषं मिबन्धुं चेद्भिन्नमांसं क
फं नवं यः पीतरोणी सेवेत पित्तलं तस्य कामलं काष्ठं शारवा युगपित्तं दग्धासकमांसमाहवो हरिडाने च
मूत्रत्वं मुखवक्त्रा शकृतया दाहि विपाकतया वानमकाभा बर्ल्येन्द्रियः भवेत् पित्तोल्बणाः शोथपांडुरोगा
वृत्तेन च उपेक्षायाश्च शोथोद्योः सद्यो गृह्यकामला हरितः श्यामपीतत्वपांडुरोगाद्यदा भवेत् वातपित्त

रामा
१५७

भक्तपाणादुपहर्षो मद्यज्वरः तं डावानालसभ्रं ग्रास्ते वदेतीह नामकं अलसंचेति सततं तेषां पूर्वमुपद्रवः शोफाः प्रधानाः
कश्चितासावतो निगद्यतो पित्तरक्तकफाख्यादुद्वेष्टादुष्टानुबहिः शिराः निद्रातुद्वगतिस्वधकुर्यात्वेमासमाश्रयां ठुसवं
सहते शोथतमालुर्निचयात्तथा सर्वहेतुविशेषैस्तरूपभेदाच्चात्मकं दोषैः पृथक् विधेः सर्वरक्षिधातादिषादपि द्विच
रा न च मार्गोऽसुवेगिकामर्जचतवः पृथुभ्रवाग्नकेताय विशेषश्च तथा विधेः सामान्यहृदुः शोफानो दोषजातविश्रो
षतत्वाधिकं मीपमाक्षीणस्य भवति ध्रुवं अतिमात्रं यथान्यस्य गर्वनग्रिश्च शीतले लिवाणसीरतीक्ष्णपाका
बुस्त्रप्रजागरं मुद्गाभ्यासारसमहूरमजीर्णमभ्युनापच्यत भागिगमनेपानेन क्षान्तिना पिवाश्वासकासां तमा
रागो जठरप्रदरज्वरः विष्टव्यालवसा छर्दिगर्भविमर्षपांडुरः अन्येवमिथोरक्तांताते देषावक्ष्यमिच्छिताः उर्ध्व
त्रोकमधोवस्तामध्यकुर्वति मध्यगाः सर्वांगिगाः सर्वांगतं प्रत्यागततदाश्रयाः तत्पूर्वरूपश्च यथु शिरापोसारागो
रवौ वाताच्छोपश्वासकः श्वरोमासुपाशितः सगरस्य शोथपीति सेदीभेदप्रमुष्टिमाः क्षयात्रानसमः शीघ्रः
मुक्षमापि उन्तीभवः क्षिप्रधस्तमदनेः सामोऽत्राबल्यादिवामहाना त्वकवर्षपलिप्तचतसिंश्चानचिराय
तो पित्तैरक्तविराभासः पित्तजाते च रामहृता शीघ्रानुसारप्रक्षेपो मध्यप्राक् जायते तनुः सट्कदाहज्वरस्व

भा ७३०
१५८

ददवकेगमदभमः साभिलपिसकहेदीगधस्यशसहोमदुःकंडुमत्यांडुरोमर्त्तकठिणः शीतलोगुरः सिग्धः श्रुष्ठाः
 निरः श्रुत्तो निद्रा छये श्रिमान्नाश्रुत्वा आक्रान्तिनोन्नयत्तु श्रुसमजन्मानिजावलेः श्रवेद्यासकविधलकं कुत्राहस्मादि
 वाक्षितः स्यश्रीषाकांशिककफायथास्वहंजास्वयः शीगाराद्वेतरुदरनिचयानिययात्मकः आघ्रातेनचत्रास्त्रादिच्छ
 दभेदक्षयात्मना हिमानिलोदध्यानिलभल्लितककपिच्छकैः श्रुसंश्राक्तेयसंस्पश्रीश्रुयथुः स्थातविसर्पवानादृशोघा
 लेहिताभासः प्रायशः पित्तलक्षणा विमजः स विषप्राणिपरिमणपूराणात् दतादता नखायात्यदविषप्राणिनाम
 पि विषमूत्रश्रुकोपहतानीलबद्धभ्रंशकरात् विगृह्णानिलासाश्रीचांडयागावचुर्बलात् वृद्धश्रुलोक्त्तवैच
 वाघ्रदाहरुजाकरः नरासपदवः शोफः साध्यासाध्यपुरीरितः ॥ इत्यादिमहापुराणगुरु उपादशोथनिदाने
 ॥ चन्तारस्तात् ॥ विसर्पादिनिदानंतवक्ष्ये मुश्रुततच्छ्रुत्वा स्याद्विसर्पा विधातुदोषैः कोष्ठेश्रुशोफवत्
 अधिष्ठाने चतः प्राह वायतत्रतदश्रुयात् यथातत्तदुः साध्यतत्रदाषायथा क्रमात् प्रकोपनेः प्रकीर्णतावगोष
 णाविदाहिभिः देहश्रीघ्राविसर्पितेतरुस्तु ताबाहः बहिष्ठादीनिमदिष्टा विद्यादभ्यंतराश्रयः मर्मापताप
 त्संमोहोद्यमाना विघट्नात् दृष्टातियोगोद्गाना विधमाचप्रवर्तनात् सश्रुभाश्रिवलभ्रशादतोबाह्यविसर्प

रामा
१५८

पात्रतत्रवातास्यसर्पोवावातज्वरसमवायः शोफस्फुरणनिष्ठोदभेदयोनेतिहर्षवान् पिताश्रुतिगतिः पित्तज्वराल
 गोतिमोहितः कफात्कंडुस्ततस्त्रिग्धः कफज्वरसमानस्त्वस्वराषालिगेश्रायंतसर्वैः स्फोटितपेक्षितान्नपक्वाभ
 वात्त्वत्तुविभ्रतिवृणालक्षणी वातपित्तज्वरच्छिद्विच्छेतीसारत्वभ्रमेः अस्तिभेदाग्निसदनतमकारोचितेष्टे
 कोरितिसंभोगं चदोषागारावकीर्णवत्याययदेहविसर्पश्च विसर्पितकवत्समः श्रातागाराषितोनीलारक्तोवात
 वलीयते अग्निदग्धउवास्फोटश्राघ्रगंधाश्रुतसंभामर्मासारी विसर्पः स्थातवातातीवसक्तस्ततः व्यर्थेतिगहरसंज्ञा
 निद्राचश्रासमीरयन्निहिकंचसगतोवस्तुमिदृशीलभतेनरत्नचचित्प्रमादिभिमुष्टाभूमिश्रयासनादिष्टा
 चेष्टमानः समुत्क्षिष्टमदोदेहसमोभवत्तदुष्टवेतामृतनिद्रासोमिर्विसर्पुच्यते कफेनबद्धपवनोभित्वातनुवि
 धातकफोरक्तबाधेतरक्तस्यत्वच्छिरास्त्रापुमासकंभूषड्वाचदीर्घाण्डवृत्स्तुलागुरासमोयथिनाकुरुतेमाला
 रक्तानातीव्ररुक्ज्वरानुश्रवासाकासातिसाराचिः शोफाहिकावभिभ्रमः मोहवैवर्ण्यमूर्च्छातुगाग्निसदनैर्यते
 इत्ययंयथिविसर्पिर्भवेदनिलपित्ततः कफपित्तज्वरस्तमो निद्रातुद्राशिराज्वरः अगारसोदविस्त्रापप्रलापोरन्
 वभ्रमः मूर्च्छाग्निमोहनैर्भेदः पिपासदियगारवा अत्यापनयनेलपश्रातेवाचविसर्पतिप्रापणा न्माशोयग

ग० पु०
१५९

नूनैकदेशेनवातिरुक् पिष्टकैरवकीर्णोऽपि पीतलोहितपांडुरे मेचकोलोहितस्निग्धोमलिनः शोथवान्गुरुगंभीरपट-
कः पाद्योष्णोऽपि स्पृष्टः किन्नावदीयते पक्वो विवर्णो मोसश्च स्पृष्टस्नायुः शिरागुणाः सर्वगन्धिविसर्पश्च कुमारश्च सु-
संज्ञितः सर्वजालक्षणेः सर्वैः सर्वधात्वैः संपर्णः बाह्यहंतो हतास्त्रावस्त्ररक्तपित्तमीर्यश्च विसर्पमासतः कुप्यात्
कलसुरः सद्योऽवितः स्फोटः शोषज्वररुजादाहाद्यन्यामलोहितोऽथ कदोर्जयः साध्याद्द्विजाश्चुपदवाः अ-
साध्याकृतसर्वेऽहः सर्वचाक्रातमागंगाः शीर्णस्त्रायुः शिरामांसाप्रकिञ्चाशवराधयः ॥ उत्पादिमहापुराणगा-
रुडे विसर्पादिनिदानं ॥ धन्वंतरिरुवाच ॥ मिथ्याज्वरविहारेण विशेषेण विरोधिना साधुनिंदावहाद्या-
त्वंहरणाद्यैश्च सेवितैः पापादिभिश्च कर्मभिः सद्यः प्राक्तनैः प्रेरिता मनोः शिराप्रपद्यन्ति रक्तास्त्वग्वाकामुगमिषा-
द्वेषयन्ति सुसंहयन्ति श्वरतस्ततो बहिः त्वचः कुर्वन्ति वैवाप्यं दुष्टाः कुष्ठं संजोति कालेनापसितयस्मात् सर्वकुष्ठानि
तद्वपुः प्रपद्यन्ते नृबाह्यातः सर्वान् संकूचन्वाहन् संस्वदन्ते सकाचान् दृष्ट्वा मिनूस्त्वग्वाश्च दारुणान् लोमत्वक्-
स्नायुधमनीरुणाद्यः सिजैः कृमात्वाभिश्च पिष्टतमस्माच्च कुष्ठबाह्यमुदाहृतं कुष्ठो निससधाहोषैः प्रथममिष्टैः
समागतेः सर्वेषु पित्तदोषेषु व्यपदेशो पित्तत्वं वातेन कुष्ठफेनसपित्तादो दुर्बलकफात् मउलार्य विक्कीर्य

राम
१५९

कुष्ठार्यं वातपित्तजैर्ममैकदृष्टविडिभनलसादिविपादिकैः वातश्लेष्माद्वा श्लेष्मापित्ताददुशतान्वयी पुंडरीकै-
स्त्वस्फोटं समाचर्मफलं तथा सपेस्यात्कामाकलं प्रवेसद्यं वसमेकलं पुंडरीकैः स्पृष्टिहान् सहाकुष्ठानि सततं अति-
दुःखापरस्पृशन्वेदोस्ते दैववर्णता हाहकडुबितापतोदः कोवाद्यतिष्ठमः ब्रह्मनामधिकं श्रुत्वा शिघ्रोत्पत्तिशिर-
च्छ्रुतिः ॥ पाणामपिरक्तत्वं निमित्तेन्यसकोपनं रोमहर्षांश्च जह्नुस्त्वैकुष्ठलक्षणाभ्रजं तृणोरुणाकफालाभरुस-
स्रमं रक्तलं विस्तृता समपर्यंतं भूषिते लोमभिश्च श्रुत्वा जाज्यमल्पककीटत्वं कालं नं शीघ्रसर्पिका एका दृबवतास्त्रव-
गोरं तारादेताभिर्ते बकुलबहुलाक्केदं रक्तं दाहरुजाधिकं अमूर्च्छनवदारुणां कृमिवत्सादुर्दुर्बरा स्त्रिरुस्त्वानेगस्त्रि-
गधश्च तरक्तमनाश्रुगो अन्नोन्नयुक्तं मशुनबहुकं इरति कृमि श्लेष्मापीताभपर्यंतं मंडलपरिमंडलं सर्वदुपितकत्रपा-
मनाशकाद्या विचर्चिका परुषंतं रक्तातमतं ग्रामं समुन्नतं सतोयदाहककेटिः पित्राकैः श्रुत्वा काणाजिह्वाकृतिप्रो-
क्तामप्यजिह्वबहुकमिह स्त्रिचमं वरस्पृशं च केकाष्ठमहाश्रयाः अश्वदमस्य सकलं सन्निभैकटिभे पुनः रूक्षं रवरनख-
स्पृशं कंडुमत्सरुषान्ति स्निग्धरुत्त्वबहिः स्निग्धमजामघूरजघीकरं त्र्यस्रास्पृशंतनुस्वेदतामूदोऽग्निकपुष्पवत्
प्रायणात्वाइकारस्यात्कुंडः कंडूपरैः श्रुत्वा रक्तैरलं शुक्रपाणिपाददं विपादिका तीव्राद्योगे कंडूश्च सरागपिदि

ग० पु०
१६०

काचितादीर्यस्वभावदुर्वादातस्मात्सुमच्छविः पुच्छमंडलादङ्गकंदयत्यनुसंगिनी। स्थूलमूलं सदाहार्तिरक्तस्वा
वबह्वत्वात् सदासक कंदनं वाद्यप्रायशः सर्वजन्मचरकान्तमंडलापादु कंदुहाहसजस्मिन्तां सत्साधमाचिंतिते ४
पद्मपत्रमिवाबुद्धिः घनभूरिलसीकासक प्रायमाह विषोदिव। पुंडरीकतत्र त्वद्भिः श्रितस्फोटिस्मितारणो वि
स्फोटविकटाश्रमा कंदुकैरुज्जाधिकां सूक्ष्मात्रयामासणावक्षः प्रायः स्फिकपाणिक्परास्फोटमस्फोटोसहकं
इरक्तातिदाहवत्तर कंदलं च मेदले काकलतीव्रदाहसक पूर्ववद्यै च हृष्टचकाकलं त्रिफलोपमी कुर्वक्त्रिगेयुतं सर्व
नेकवर्णिततोभवत् दोषभेदाय विहितेरादिशोक्तिगकर्मभिः कुष्टेष्टदोषानुगता सर्वदोषारणाय जत विषाणो क
यच्चयद्यस्ति मज्जाश्रुकसमाश्रयं जाप्यमेदागतं कृष्णपित्तद्वद्वास्त्वमामगोत्राख्यं कफवाताद्यं त्वेकस्त्वमेकमलं
चयातत्र त्वविशितं कुष्टकायुर्वेवपरस्वतास्वेदतापश्चयथवशां गितेपिशितपुनः पाणिपादाश्रिताः स्फोटाः क
दाहस्यधिषु बाधिका कोणपगाभी सापगानादवर्जितमात्रमेदमिनामाभंगो स्त्वमज्जस्त्वादतरेषु स्वरस्य ४
सतचक्रमयः श्रुकस्त्वदारापत्यबंधनायथा पूर्वचमवो गालं गान्यसगादिषु कुष्टकसंभवस्त्रिचकिनामुदा
राणं वतत् निर्दिष्टमपविश्यावित्रिधात्स्वसंश्रयावातात्रक्षोरुणाः पित्ताताग्रकमल्पत्रवत् सदाहोरोमविधं

राम
१६०

कफतमश्चलंगुलं सकंदुरक्तमाधारं मांसमेदसिचदिशोत् वएनिवहगुंफं भक्ष्यादुष्टोत्तरेत्तरं अश्रुक्रमवहलमस
ष्टं चमिथोनव अनग्निदग्धजं साध्यं श्रिचरसतो न्यथा गुह्यपणितलेषामुप्राप्य मन्यचिरं तनं स्पशं कितोरणोपा
दिसेवनाप्रायशोगदा सर्वसंवारिणोनेत्रहृत्त्विकाराविशेषतः ॥ उल्यादिमहापुराणा गारुडे कुष्टसिद्धादि
निदानं धन्वंतरिस्वत् शोमकश्च त्रिधाप्रोक्तो बाह्याभ्यंतरमेदतः बाहिर्मनकपास्रविजन्मभेदाच्च
तुर्विधा मानतो विंशतिविधा बाह्यास्तत्र मनोद्भवाः तिलप्रमाणसंस्थानवर्णाः केशावराश्रयाः बहुपादाश्च स
क्ष्माश्रूकालिख्यादिनामतः द्विधाकोचि त्रिपिडिकाः कंडूगंधानूपकुर्वते कुष्टेकहेतवोतर्याः श्लेष्मजास्तुष्टुवा
धिकाः मधुरात्रगुडक्षीरदधि मत्स्यनवोदनेः सरुधावत्रुविद्वान्यः पणश्रूकाश्रुवादिभिः कफदोमाश्रये जाता
वृद्धाः सर्पितसर्वतः पृथुवत्रातिभाः केचित्केचित्गंडूपदोपमाः रूढधान्यांकुराकारांतद्वदीघादीघास्तथाश्रवः
श्रुतास्ताम्रभासश्च ताम्रतः सप्तधातुते अन्नादउर्रे श्रेष्ठाः हृदयादामहागदेः बुधाददभकुसुमाः सुगंधास्ते च
कुर्वते हन्नासामास्यश्रवणमविपाकमरोचकं मूर्च्छां हृज्जनं हकासश्च श्शुपीनसान्नारक्तावहिस्त्रिरसस्त्रि
रक्तजाततवाणावः आपादावृत्तामाश्रयोक्ष्मातकोचिददेशोनाः केशादलोमविध्वंसालोमदीपादुद्वराः पांडुक

ग० पु०
१६९

ष्टैककर्मणा सखवार समांतरः यस्काशयेपुरीगोस्थाजायंते वाविसर्पिणाः धृत्वातेषु भवेद्यश्चतोयदामादयो मुखोऽदरा
 स्वाद्वारनिश्वासाविडुंधानुविधापिनः प्रथुचतास्तनुरल्लुलाश्रामपीतसीतासिताः तेषचनाश्राकषककेतुवस्त्रमकेतुकाः अ
 सुकल्यालुताक्षालेल्लिहाजनयंतित विड्देदश्लविष्कभकार्ष्यपारुष्याडुताः रोमहर्षाधिसदनगुदकंडूविनिर्गमत्
 इत्यादिमहापुराणोक्तं डेकुमिनिदानं ॥ धन्वंतरिरुवाच ॥ वातव्याधिनिदानं ते वश्यं सुश्रुततच्छुण्
 सर्वास्वर्षानुकरणे विधस्येकंतुकारणे अदुष्टदुष्टपवनशरीरमविशेषतः सविश्वकर्मो विश्वात्मा विश्वरूपः प्रजापतिः
 स्रष्टाधाताविभुर्विष्णुः संहर्ता मुहुरंतकः तदुदुष्टं च यत्ने नयति तव्यसतः सदा तस्योक्तदोषविज्ञाने कर्मप्राकृतवेकृतं समा
 सव्यासतो दोषा भेदायेनामधामतः प्रत्येकपंचधा वारो व्यापारश्चेह वैकृतः तस्योच्चतो विभागेन सनिदानं सलक्षणं
 धातुस्य परः वीर्यः कुड्दानतिनिषेवते चरुश्रातस्तबकेषु भ्रूता न्ये वपूरयेत तेभ्यो ल्यदोषपूर्णैः प्राणचवराणं बली
 नूतत्रयश्मासकृदंडुः मूलानाहनुकूजनं मलराधान्मलव्याधीदृष्टिष्टकटिग्रहं काराधरकायवतथा कृष्टानुपश्र
 तं आमाशयाश्रुक्षुयशुः श्वासकासा विष्विका कंठापराधमुज्जरावाधिरुध्वं च नासितुः श्रोतादिष्विन्द्रियाबाधास्त्ववि
 स्फुटनरूपते च कंतीबानुजास्त्रापगता वामविवर्णतः अत्र स्पंदनविष्टं भामरुचिं कृषतं भ्रमं मांसमदगतांशं शिवादाद्यानुप

राम
१६९

कर्कशात् अमगुर्वगुरुपूर्वमुपि दंडहतो प्रमं अक्षिज्ज्वालि संधरस्ति शूलं तीव्रं चलसये तमज्जास्त्रिस्त्रिस्त्रिस्त्रि
 र्ययस्त्रिमासतां रजं सुदुस्पर्शं त्रिमुसगसगविज्जिभिमववाते दुहते स्पंशु कस्याशिराद्याध्मानस्त्रिक्ते तस्त्रिस्त्रिस्त्रि
 तः कुपीतगधस्यापामकुञ्जता बालप्रणदृतिस्पशं शोषमधिगतो नलः प्रसारणाकुं चनयोरप्रचर्त प्रसवेदना सर्वा
 गसंश्रयभेदेनेदस्फुरणं जनां स्तंभनाक्षेपणसंप्रसां कुं वन कंपनं यदा तु धमनीः सर्वा कक्षेभ्यो तिमहुर्मुहुः
 तद्गमाक्षिपत्येष व्याधिराक्षपनः स्मृतः अधः प्रतिहतो वायु वज्रे इध्वं हृदात् पुनः तया प्रविश्या हृदयं शिरः श्रोत्रो
 चपीडयेत् साक्षिपत्यरितोगात्रधनुर्वातस्य नागयेत् कृच्छ्रादुच्छ्रसितिस्तस्य श्वस्तमीलितकृततः कपातइव कूज
 च निःसंज्ञः सापतत्रकः साववायतनास्यायुक्तस्ते मरुताहादि अश्ववीतमुह स्वार्थमुह स्वस्त्रिगोर्भवान्
 समुपनाधो गितानि शिरस्त्रिभूतानुस्त्रितः अविधातः समुच्छ्रादुश्चिकिंसा तमो हिसः सधेः सच्छ्रवातो
 रायच्छन्नमलीयतदा व्याप्रातिसकालं देहं यत्रापस्पतेतदा अतर्धान विरागं च वेगोः स्तंभं च नेत्रयोः कुराति जंभं
 सदनं देशानां नां काफादमं पाश्र्वयोर्वदनाबाह्यं हनुष्ट शिरोग्रहं अंतयोमोमहानेष्टी व्यायामश्च द्विधः देहस्य
 बाहिरामास्याष्टतो हृदयशिरः उरश्चक्षिप्येत तत्र कंदरावाच मद्यते दतस्वास्पेदवैवाण्यं प्रस्वेदस्तत्र गात्रतो बाह्यं

ग० पु०
१६२

यामतनुस्तसर्वं भुवतो वेगिर्ननुती ध्रुवा मर्मोर्ध्वे प्राणसमीरणसमीरणान् आयुज्यति तनुर्दोषाः सर्गो मापदमस्तर्काम्
छतः पौदुगात्रस्य ब्रह्मायामः सवर्जितः गते वेगे भवेत्वास्थ्युसर्वत्वाक्षयनेन तदुजिह्विलेपनलुक्कमक्षणादभि
धाततः कुपितो हनुमूलच्छः स्तम्भ इति निलो हनुमूलकरोति विवृतास्थितमथवा सृष्टास्थिता हनुस्ते भगतेन स्यात्
कृष्णश्चैव भाषणो वाग्वाहिनी शिरासं स्तोत्रिह्वस्तं भते निरुः जिह्वस्तं भद्रातनात्र पानस्य घृथानि नानिष्ठ
ताभारहरणादिति हासप्रभाषणात् तद्वैवसर्कश्च यथुस्फारकामुक्ककर्षणात् विषमादूषधानाश्च कारणाणां
च चर्चणा वायुर्विबद्धं तैश्च वातलेतुर्द्वास्ति तावज्जीकरोति वक्राक्षमुक्तं हस्तिमीक्षितं ततोऽस्य कपते मूक्ष
वाकसंज्ञास्तद्धनत्रतो दंतबलस्वरभ्रश्रातिहा निस्तयह माधाद्यायनोऽस्मृतिर्माहि स्यात् सुप्तस्य जायते
निष्ठवपाश्च ताजायो देको स्यात् स्यात् निमीलनानेवैम्यैरुर्द्ध्वं वर्तन्ती वा शरिरोर्ध्ववर्षिवा तमाहर्द्धितं केचित्सकपा
समथापि वा रक्तमाश्रित्य पवनकुर्यान्मृधाधराः शिराः रूक्षाः सवेदनाः कृष्णा सोष्णा स्यात् अक्रमेणो विवेत
नः एकामरागितां चित् अन्यपसुतरं विदुः सर्वांगरोगस्तं भश्च सर्वकार्याश्रितेन लक्ष्म्युद्धवातहतः पक्षः कृष्ण
साध्यतमो मतः कृष्णस्त्वनससं सद्यो विवर्द्धय हेतुकाः आमबद्धानः कुर्यात्संस्तम्भगंकफा न्वितः असाध्य

राम
१६३

एवमेवाहिदंडवदंडकर्मरुकाश्च संस्वनोस्त्रितो वायुः शिरासं कोच्यत तत्र ताः ब्राह्मप्रसंगित हरंजनयत्येव बाहू कैतलं
प्रसंगलीपाकं कंठं वा बहृष्टतः बाह्वेष्टापहारीणी विष्टचिनामसा स्यता वायुः कोष्ठा निः शक्तिं कंठ्वामाशि
पेद्यदितदागंजो भवेद्गुरुपंगुः संध्योर्द्वयोरपि कल्पते वामनावस्ते सजान्निवयया तितत् कल्याणस्वजतो विद्यात्सुक्तं
संधिप्रवर्द्धनं जीतोष्णाद्वसंशुक्लगुरुस्निग्धरसचितेः जीर्णो जीर्णो तथायासश्चोभस्तिग्धप्रजागरेः सञ्जलशमदः
पवनमाभमत्यर्थं संधितो अक्षिभूये तरं दोषमूरुचेत प्रतिपद्यतो शक्थ्याः स्त्रिनिप्रयुक्तं तत्रैल्लभणास्तिमितेन त
त्प्रतदास्तं भर्नाभितेरुन तथा सिचते ततो परकीया विवगुरु स्यातामिति नु शक्यथो व्यामंगमदिते नित्यं तत्राच्छर्ध
रुचिज्वरेः संयुतो यदमेनक्त तश्चोद्धारणमुष्टिभिः तनूरुस्त्वं भमित्या हराद्य च तामथापरे जातशोणितसंशो
शोजानुमध्यामहानुजज्ञेयः क्रोष्टुकशीर्षरुच्छूलक्रोष्टुकशीर्षलवत्यरुक्पादविषमन्यरुच्छ्रमाद्वाजायते
तदा वातेन गुल्ममाश्रित्य तमाहर्द्धितं कंठोपशिषो प्रत्यंगुलीनापाकं कंठ्वामासता दित्ता संध्योश्चोर्ध्वनिर्गच्छातिग
ध्रुवीतो प्रवक्षते विश्वरीगधसोप्रोक्ता स्वाश्रितिपुरजा न्विता हृष्यते चरणौ यस्य वेतां वा प्रसुप्तवा नृपादेकधेः
सविज्ञेयो कफमारुतकोपजः पादयोः कुरुते दाहपितासकसहितो नलः विशेषतश्च कृमिपेपाददाहं तमासजेत्र

॥ ग० पु० ॥
॥ १६३ ॥

इत्यादि महापुरुषाणां गुरुदेवातव्याधिनिदानं ॥ ॥ धन्वंतरीरुवाच ॥ वातरक्तनिदानं ते वक्ष्ये मुः श्रुतं तच्छ्रुत्वा विवदहीदि
वर्द्धवतश्चातासकप्रदूषणां भवता विधिहीनं च स्वप्रजागरे मेशुना प्रायेण सु कुमारानां संचमपाशीलनां अभिघाता
दशु च्छेदनामजितदूषितो वातलेः शीतले वायुः विद्वः कुक्ष्यविना कुक्षः तादृशो वासुजा रुद्धः प्राकृतद्वप्रदूषयेत्तत्रा
द्यवातगुदेवातबलाशवातशोणितं तदा तु नामभिधस्तः पूर्वपादो प्रधावति विशेषं वानयनाद्यैः प्रलवोतस्य लक्षणा
नविष्यतः कुष्ठसमैतदासादमृततागतां जानुजंघानुकद्यगहस्तपादांगसांधिषु कडूस्फुरणसंभेदे भेदगोरवमुपतां ॥
भूत्वा प्रणत्रपित तथा बहवायुर्भवन्ति च पादयोर्मूलमास्त्राय कदाचिद्वस्तयोरपि कालांतरेण गंभीरं सर्वधातुनक्षि
इवेत्येकं द्वादसंयुते स्थानं त्यक्त्वा शुद्धारलाहितं मायामादृशो दाहो स्मिन् गंभीराधिकपूर्वकं श्वयथुगथितापाकी वायुः
संध्यास्थि मज्जसु छिन्नं भिक्वचरत्यांतश्च कीकुर्वश्च वेगवानुक्रोति स्वं जयं वज्रीशरीरं सर्वतश्चरन्वातोऽधिको धीकृत
त्रमूलस्फुरणतोदनां शोफस्फुरोक्षं कृष्णत्वं श्यामतां दृष्ट्वानयः धमन्यंगुलिसंधीनो संकोचांगो ग्रोहो थरकः शी
तदाषा नुपशयास्तं भवपथुमुपयः रक्तोसाथ विरक्तो दृष्ट्वा बुध्नि मिचिमायते स्निग्धकक्षो समन्वेति कंडुकैः दसमन्वितः ॥
पित्तविदाहसं मोहः स्वेदमूर्च्छा मदः सकृत् स्पृशा क्षमत्वं कृत्वा सोऽशोफपाको दृशोष्णता कफस्तिमित्ये गुरुता सुप्ति ॥

॥ राम ॥
॥ १६३ ॥

हिमघत्वमीहिता कंडू मंदाभारकृद्धसर्वलिंगं च शं करो एषा दोषानुसंसारं धनचयाया द्विदोषजी द्विदोषजं स्याज्
जाविस्तमदृका निव रक्तमार्गं निहत्याश्वशारस्वसंधिप्रमारुतः निवेशन्या न्यभाघाय वेदना मूर्धमुज्ज्वल वायो
पंचात्मके प्राणोरोक्षवापां सलघने ॥ अथाहाराभिघाताच्च वेगीदीराधाराः कपितश्च सुरादीनामुपघातप्रव
र्तयेत्पीनसादितदृकाः स्वाभादि स्वायमागतं बह्वारब्धं दृष्ट्वा रज्जुदिनिद्रावधारणः गुरुत्वावादि रुदि
तेहास्याद्वैरि कृतोयदा कंडोरोधमनोभ्रंशं च्छेद्ये च पीनसान् कुर्याच्च गलगंडातान्नजलत्रमूर्धसंश्र
यात्प्रधानोथगमनस्थं न किडा विषयवेषितैः विरोधकक्षती हर्ष्यविषादाद्यैश्च दूषिता प्रमोत्साहबलभ्रं
शशोथचित्ताल्लवचरन्त्यसर्वाकारागनिष्ठोपिरोमहर्षसुसुप्तता कुष्ठे विषमन्यच्च कुर्यात्सर्वांगसादनं ॥
समानो विषमजीर्णशीतसंकीर्णभोजनेऽकरोत्यकालशयनजागराद्यैश्च दूषितः शूलगुल्मग्रहणपा
दो नृपक्षामाशयजाकुलात् अपेनां बुध्दशगुर्वन्नवेगाघातादिवादनैः पानपानसमुद्धेन चक्रमश्रुति स
वितैः कपितः कुरुतोरोगान् कृष्णान् पक्षाशयाश्रयान् मूत्रशुक्रप्रदोषाघिगुदधंशादिकान् बहून् सर्व
चमारुतैः सामतंत्राद्यरित्यगारवान् स्निग्धदाराय काले स्पृशेत्पशोधाग्रहाभिधिः कंडू रूसातिपास

ग. ७५०
१६४

नतद्विधोपशमनेन चामुक्तं विद्यानिरामं वीतं द्वादीनां विपर्ययात् वायोरावरणं धातोर्बहुभेदैः प्रवक्षते। लिंगपिता वृ
तेशहत्तुष्णाभूतं तमस्तमत् कटुककषाणकलुरणो विदाहः शीतकामतपस्यगोरविश्रुलाभिकद्वाक्षयपशो
धिकं हृद्यनायसरुक्षोष्णं तामलकफावृत्तौ शकभादगमदः स्यात्। हृद्योगुरुभाषणैरकावृत्ते सदाहासित्व
ज्वासांतरजाभ्रं भावेव रगी श्रुयथुः जायते मीउलानि दूतमेमोनेन कठिणो हृद्यसपितृकास्तथाहर्षधि
पलिकानां च मंदारइव जायते चलुनग्रोम दुःखीतो शोथोपादुराचकन प्राद्यवातेः प्रतयेयः सवृद्धो मेद
सारं तमस्तमत्तवा वृत्ते पुष्पापीडने चाभिनदति श्रुचवस्यते ह्यथालगदीधतिरूपतिमज्जावृत्तेतु विष
मज्जं मनं परिचष्टनी शूलचणीशानात्तपातिभाणलभते मुखं श्रुकावतेतिनेगोधारवानि अलितोपिवा भुक्ते
कुक्षोरजालीणं स्यात्सुच्येन वृत्तेन लेपुन प्रवृत्तिरध्मानवस्येयत्रावृत्ते भवेत्तद्विद्वत्ते विवंधोरः सस्तु
नपरिहृतति प्रजस्यानामहाजरासीहाणके चानतेना शीतस्थितिमन्यत दुःखस्य चिरात्सज्जतामवधात्वा राम
दुर्नवायो श्रुणारिश्वाणप्रष्टुस्को ननु मेमारुतेस्वच्छे हृद्यपीडने पिचाश्रमो मूच्छीरुजादाहः पित्तनप्राण १६४
आवृत्ते विद्वधे लालाकमलमुदाने विधमादयः दाहे आत्रसजो भ्रंशदाहो व्यानो वु सर्वशः कुमो गवेष्टभंगं

श्वसंतापः सहवेदनः समानउष्णोयदतिरक्षिस्वेदोरतिः सुवृद्धादाहाश्वसदपानेतमलेहारिद्रवणीतामलोवृद्धि
स्तापनं वयोनिमोहेनमास्वसु श्लेष्मणोद्वावृत्तोप्राणोनादस्तदोमवर्षसिस्वेवलक्षारूगोरनिश्वासाश्वाससंय
हः उदनेगुरुगत्रहमरुचिर्वाकस्वरग्रहः बलवर्णप्रणाश्रश्चानेसवोस्त्विवान्यहन्गुरुतागोषुसर्वेषुस्त्वलि
तंचगतेभ्रंशसमानेतिहिमांगहमस्वेदोमदवह्नितापानेसकफमूत्रशकृतस्यात्प्रवर्तनी इतिहविंशतिवि
धवायोरावरणविदुः प्राणादयस्तथान्योन्यं सर्वां छतियथाक्रमं सर्वेपिविंशतिविधं विंशदावरणंचतत्ता नि
श्वासाश्वाससंरोधः प्रतिश्यायः शिरोयहहृद्दोगोमुखशोषश्च प्राणोनापानआवृत्ते उदनेनावृत्ते प्राणोभवेत्तुव
लसंश्रयाः दिशानयाचविभने सर्वमावरणविषकु स्त्वानाद्यशोक्षवातानां वृद्धिहानिचकर्मणां प्राणादीनांचप
चानां पित्तमावरणमिथः पिक्वादिभिर्मांसमितिमिश्राणामिश्रितेश्चतः मिश्रैः पिक्वादिभिस्तद्वत्मिश्राणापारने
कवाभावावतस्पविकल्पान्त्रयान्प्रावृत्तिरसरवातालक्षयदेवाहितोयथास्त्वलक्षणादयात्तानेः शूनः आपत्रा
यादृनपिमहर्मुहुः विशोषाज्जितं प्राणा उदनेबलमुच्यते स्यात्तयोः पीबुनाश्चानिरायुषश्च बलस्यचा आवृ
तावायवोशातावातमवंसुसंस्थिताप्रयत्नेनापिदुःसाध्या भवेयुवापुरक्रमः विद्वधो हृद्दोगात्माग्रेसदनादयः

ग. पु. ०
१६५

भवत्युपवस्तेषामावृत्तानामपेक्षया निदानं सुश्रुतमया आचयेत्कसमीरितं सर्वरोगावेवेकायनरण्यायः प्रवृद्धये एवं वि-
शायरोगादीन् चिकित्सा माधवस्वरत्त्रिफला सर्वरोगघ्नी मध्याच्यभसंयुता काव्यासात्रिफलाचापि सर्वरोगप्रमद-
नी शतावरीगुड्यामि विडंगेनयुताथवा सर्वदुर्वोससोसिंधुस्त्वष्ट्रैर्मरुगादिनी शतावरीगुड्यामिश्रादीमुत्रालिका-
बला पुनर्नवाच हृतिनिर्गुडीनिवपत्रकं भगराजश्चामलकं वासकं तइसेनवा भावितात्रिफलावास्मेकं वापथस-
प्तकेः एवेति श्रयथालभं मुक्तो वृणां च मोदकः वटिकाष्टतलेलवा कषायोपापरागवात्राफलं फलद्वैकं वापि वाघं
कषाधैमेववा उत्पादिमहापुराणो गारुडरोगनिदानं समाप्ते ॥ ध्वनंत रिरुवाच ॥ सर्वरोगहरं सिद्धं यो
गसारवंदाम्यहं श्रणुमुश्रुतसंश्लेषात् प्राणिना जीवहेतवे निमिषादिहरिकालः चिंताभिः सृद्धिधो भवेत् कषाय
कटुतिक्ताम्लरूक्षाहारादभोजनात् चिंताव्यायवायामभयशोकप्रजागरात् उच्चैः श्वापतिभावाच्च कर्मयोगाभि-
कषणाल वायुः कृपतिपर्यंतं घ्राणाच्चैव दिनस्य उष्णबुलवणाक्षारकटुकाजीणभोजनात् तीक्ष्णतापाग्नि-
तापमयकाधनिषेवणात् विराहकाले भुक्तस्य मध्याह्ने जलजात्येयाश्च काले ईरात्रे च पित्तकृपतिदोहनां
मदुष्णालवणास्त्रिगुणरुशातादिभोजनात् यवानपि छेदनापि याभिस्त्विसंवेनात् प्रव्यायामदिवा स्वप्रशया

राम
१६५

सनसुखादिभिः कफः प्ररोधभुक्ते च वसंते न प्रवृत्तिमाप्नुयामलमंकोचतोदाविष्टं भोजनात् खरत्वं सप्तह-
र्षरोसस्तपनशोषणांशुपामत्वमंगविश्लेषलवसायासवर्तनवायालिङ्गीकृतपुके रोगवातात्मके वदं तद्वाहो घ-
पाकसंकुदकोपरागाणश्चमे कटुमृन्मरुतगंधास्वेदमूर्च्छाति तदुभयं हारिर्द्वैहरितत्वं च पित्तलिङ्गीनिलेनरः
स्नेहापदेहमाधुर्यभिरकास्वैवधनं स्तमिष्यलं घे संघातशोथशरीतलुगोरदं के इनिद्रा नियोगश्चलक्षणां कफसं-
भवहेतुलक्षणां समगातां विधाद्याधिद्विदोषज सर्वहेतु समुत्पन्नैश्चिल्लेगसां प्रपातिकी दोषा ज्ञातमलधारा
दोहनादहं उच्यते पांसमलमारोग्यक्षयवद्विपर्ययः वसासङ्गोसमेदोस्त्रिमज्जाशुक्राणि शतवत्तत्तत्पि-
तकफादोषा विषमूत्राद्यामलास्मृता वायुः शीतो लघुः सूक्ष्मः खरो रूक्षो स्थिरो बली पित्तमम्लकटुषणोपांशु
योगकारणं मधुरो लवणस्त्रिगुणरुग्णश्चैव पिच्छलः गुडद्वेगनाश्रयत्वापित्तं कफावायुस्थितौ कफरोगमाश-
यस्त्वानं कंठारो मूत्रं संश्रयता कटुतिक्तकषायश्चोपापयति समीरणं कटुम्ललवणाः पित्तसां दृष्णालवणाः कफ-
एत एवापर्यस्ताममापि पाशयान्ति तां कृन्तिरोगिणां शोथे स्त्रिगुणरुग्णं मधुरं लवणं त्रिगुणं मधुरं लवणं त्रिगुणं
विदं नानाश्लेभितमलहृद्यः कूदीदीपनपाचनशोधनपाननं कूदी लवणाः शिथिलं मृदातोलापचयि-

ग० पु०
१६६

पञ्चश्र कटुरीपनपान्ननदीपनोज्वरटघ्नास्तीतिकः शोधनशोषाणोपातनोष्णस्नानं भिक्षायोगाहिरोपानासवीर्य
विपाकश्च नामाश्रया इवामुतमं रसः पाकांतरस्थायी इवाधारव्यापाश्रयः शीतोष्णालवणीवीर्यमद्यवाग्राक्षिरिष्यते
रसाणां द्विविधः पाको मधुरः कटुरवचाभिषकभेषजरागाक्षिः परिवारकसंपदः चिकित्सांगानि चत्वारि विपरीता
निमिद्ध्ये देशकालवयोवृद्धि साम्यप्रकृतिभेषजोद्देहसत्त्वबलव्यापी बुद्ध्या कर्मसमाचनं त्वब हृदे कनागोरूपं
कफमारुतवर्गवान् जंगल्यानुल्यशारवी चरत्तपित्तगदोन्नरं संसृष्टलक्षणोपेतो देवासाधारणाः स्मृतः बालश्च
छोडशान्मध्यमसंस्तते वृद्ध इत्यतः कफपित्तानिल प्रापायथासंख्यमुदीरताः क्षाराग्निशस्त्ररहिता बालस्य
प्रवयाः क्रिया कृशस्य वृंहणं कार्यं स्थूलदेहस्य कर्षणी रक्षाणामध्याकापस्य देहभेदास्त्रयोमताः स्त्रैर्यव्यापामसाव
गर्बोद्भवयततो बलं अतिकारं महत्साहउद्योगः सात्त्विकं नरः पानाहारश्चर्यस्य विरुद्धाः प्रकृतेरपि सुखदा
योपकल्पंते तत्साम्यमिति कथ्यते गणिपाः श्लेष्माणो रश्मिः श्लेष्मिकोजायते नरः वातलैः पित्तलैस्तद्वत्सम
धातुहिताशनात् कृषारुक्षाल्पकेशश्चलचित्तो नरः स्थिरः बलवान्मत्तः स्वप्नवातप्रकृतिको नरः अकाल
पलितो गोरः प्रस्वेदाकोमलो बुधः स्वप्ने च दीधो मत्तश्च पित्तप्रकृतिरुच्यते स्थिरचित्तः सुवृद्धांगः सुप्रशस्तिरध

राम
१६६

मूर्धजः स्वप्ने जलशिलालोकी श्लेष्मप्रकृतिको नरः सन्निश्रलक्षणो रश्मिः द्वित्रिदोषाच्चयेनराः दोषश्चेतरसद्भावेऽप्यधिकप्र
कृतिसमाः ॥ मंदस्तीक्ष्णाय विषमः समश्च तल्लयक विधः कफपित्तबलं धिक्पातं तत्साम्याज्जावरेणिलः समस्यपालनं
कार्यं विषमोवातनिग्रहः गती क्षाणपित्तप्रतीकारो मर्मश्लेष्मविषाधनी प्रभवः सर्वरोगाणामजीर्णां चाग्निनाशनं आमश्च
रसविश्रुतलक्षणं तच्चतुर्विधं आमोद्विषचिकालोदहल्लासारुषकादयः पाके लवणातोयेन छर्दनं तत्रकारणं शुक्ल
भावो भवेन्नृक्षी तर्षम्लत्वं प्रवर्तते अपक्वं तत्र शीतातो वमनं वा निषेवणं तत्र भंगाशिरोजाल्यं भक्तद्वेषादयो रसा
नू तस्मिन्स्वापो दिवा कार्ये लिङ्घनं वारिवर्जनी शूलानुगंधविषमूत्रसर्गविस्तृष्टसूचिका विधेयं स्वेदनं तत्र पावनं ल
वणादौ आमत्वं न विनष्टं कफपित्तानिलैः क्रमात्स्वालिप्यजठरप्रक्षो हिंसाघातसंधेवैः दिवा स्वप्नं प्रकुर्वीत स
वाजीपो विनाशनं अहिता शोरागराशिरोहितत्वं तत्सप्रजत उष्णा बुनानुपानं चमत्क्षिकस्य तन्मांभसः करीरदधि
मस्यश्च प्रायः क्षीरविरुध्यते बिल्वयानाकं भातिपाटलागणिकारिका दीपकं कफवातघ्नं च मूलमिदं महत्तुल्यलि
पणां वृषापण्डितृहती हयगोक्षरं वातपित्तहरं वृष्यं कनीयं पंचमूलकं तु भयं दशमूलस्य सन्निपातज्वरापहोकासिश्चा
सर्वत इत्यापश्चमूलं च शस्यते एतस्ते लानि सर्पविप्रलपान्यनिकारयत्वा वाथाच्चतुर्गुणवारिपादस्त्वस्याच्चतुर्गुणो

॥ ग० पु० ॥
॥ १६७ ॥

जेतं च तत्समक्षारं कल्कश्च स्नेहपादिकः संवर्तितो धर्पाको वस्त्रोपानेन वेत्समः स्वरौ लयं वै मृदुने स्यात्सामान्योऽप्यं प्रकल्पना
तं शीलद्वहे द्विधा चित्या विद्यातयो मरिष्यतां अवगमिति तो विद्यात्त्रयुधं तमुपाचरेत्तु योगाद्वातो द्वियर्थे रविपरीक्ष
श्रमस्य भाके भिषज्जि त्रगुरुद्वेषी प्रिया तिथ्यश्च यो भवेत्तु गुल्मजा नुललां तं शहनुगं उतालु बंधनं अष्टस्त्रुना युतय
स्य सहसा त्पतरादस्त्रुना वाल्मोक्षिसर्जनं जिह्वाग्रपामनाया विकारिणी श्लेष्मस्त्रुन युतो चाष्टो धता स्याज्जस्य तस्य ज
तः ॥ इत्यादि मन्त्रपुराणो गारुडे वैद्यशास्त्रे सूत्ररचनं समाप्ता ॥ धन्वतरि सुवासा ॥ हिताय तु विवेका
यत्र नुपान विधि वदेत्तु शाला त्रिदोषघ्न तृणामेदो निवारणा महाशालिः परवृक्षः कल्मः श्लेष्मपित्तहा शीतो ग
रुस्त्रिदोषघ्नो सरो गोरपि पुष्टिदः त्रपामाकः पेषणारूक्षो वातलः श्लेष्मपित्तहा तद्वत्प्रियं गुनी वारको रूपां प्रकीर्ति
ताः बहुवातः सशुष्कः तश्लेष्मपित्तज्वरो हरनृष्यः शीतो गुरुः स्वादुगो धूमो वातनाशनः कफपित्तस्य जिभुग्दः कषा
यमधुरालघुः माघो बहुमनो वृष्यः पित्तश्लेष्माकारो गुरुः सट्पथः श्लेष्मपित्तघ्नो राजमाघो निलः तिनुतः कुलिष्टः श्वस
हिक्काचकः फगुल्मो निलापह नरक्तपित्तज्वरो न्मादी शीतवाही सकुष्ठकः पूंस्त्रासकः कफपित्तघ्नश्चाको वातकस्म
तः मसूरो मधुरः शीतो स्यात्ती कफपित्तहा सतिलश्च वमुद्दिष्टकाले यथा तवातलः सुटकी कफपित्तघ्नी शुकुना कपि

॥ राम ॥
॥ १६७ ॥

छलातः अतसी पित्तलाजेया सिद्धाः र्धः कफवातजित्वा मधुरमधुरस्त्रिस्त्रो वन्योऽं पित्तकृत् श्लेष्मल बलघो शी
त विविधाः सत्यजायः चित्रकेग दकाली कापिप्यली मधु छुवाः वचोचरण निर्दुडीतकोरी काशमर्दिकाः स
विंदाः कफपित्तघ्नाः रुमिघ्नो लघुदीपकः वषी भूमाकरो वात कफघ्नो विषनाशिनो ॥ तितः सरस्यादेरं उकाक
माची त्रिदोषघ्नो चान्गोरी कफवातघ्नी सार्धपं सार्धपोषणी ॥ तद्वदेव चकोर्मुभंराजि वा वातपित्तला मरीचः क
फपित्तघ्नः चंचुर्मधुर शीतलः ॥ संतापसर्वदोषघ्नं त्रिपुटं वातहृत्परं संस्कारः सर्वदोषघ्नो वास्तुकोरो चनापरः ॥
तंडुलीयो विघ्नहरो पाल्म्या चिचिका तथा मूलकं दोषघ्नं त्रिपुटं वातहृत्परं संस्कारः सर्वदोषघ्नो वास्तुकोरो चनापरः ॥
तत्रो लमिष्यतः ककी टकं सवातकं करवेल्लकं कुष्टमेहज्वरश्वासकासपित्तकफापहं सर्वदोषहरं ह
द्यं कुष्मांडं वृत्तिपाषाणं कलिंगलं छुली पित्तनाशनी व्रतकारिणी ॥ त्रं सो वास्तुकोरो वीतश्लेष्मणो पि
तवासा ॥ वसीवु कफवातघ्नं जवीरं कफवातनुक्वा वातघ्नं दाडिमं या हि नागरं च फलगुल्मो सरं मातुंगस्य
दापन कफवातजित्वा वातपित्तहरमांसं त्वकं द्विगोषागं निलापहं शरमामलकं वसं मधुरं हृद्यं मल्लकं
भक्तपराचनं हृद्यं हरं तस्य मतापमांसश्चणी कफवातघ्नो मुसयतत त्रिदोषजित्वा वातश्लेष्महरसास्त्र

गजपुत्र
विष्णु
स्वयं नंति तिरीक्षलं दोषलं कुचं कलं कलं नाना जितं गल्मवातकं त्रिधा सज्जितं मरुवा त्रिधा सज्जितं
तकपश्चात् सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं
श्रुवाततन्मोसश्चुत्रवर्णं बिलप्रदातकं कफपित्तं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं
हृत्विष्टं नीवातलं बिलं पालं पवनं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं
दुर्निग्धं गुरुणी च भ्रामगमं युक्तं ज्वरकाउभयं पित्तं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं
इकराचकवर्षा दीपनं कफवातं नृत्तां वीणां च पित्तं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं
तरे वृषसंमतो गल्मश्च त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं
षां सैव वृषा त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं
तायुमेचनं दालकं विलं तस्मात्तराचनं कुट्टनं युक्तं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं
स्तोक्ष्णं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं
लघु वातश्लेष्म हृत्विष्टं नीवातलं बिलं पालं पवनं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं त्रिधा सज्जितं

॥

कोष्पमोहिकंपितनाशनं दिवा किरणोर्जुष्टं चैवंदुरश्मिभिः सर्वदोषविनिर्मुक्तं तुल्यंगगानो बुना उष्णं वाजि
रश्वासमोहो निलकफापहो श्रुतश्रोतत्रिदोषघ्नं मुषितं त्रिदोषघ्नां गोक्षीरं वातपित्तत्रिदोषघ्नं गुरु रसायनं गव्याद्गुरु
रश्मिगंधमाहिषे वनितनाशनं क्षुण्णं स्कातिसारघ्नं कासश्वासकफापहं चाक्षुष्यजीवनस्त्रीणां रक्तपित्तवनाशनं वन्यं वा
तहरं वृष्यपित्तश्लेष्मकरं दधि त्रिदोषघ्नं रज्जातं तुमस्कश्रोतोविशोधनं ग्रहाण्योर्जुष्टं तर्पितं नवनीतं नवोदृतं विकारा
श्रविलाटाद्याः गुरवः श्रेष्ठहृतवः ग्रहाणां ग्रहशोथान्निपादुवीसारगुल्मनुत्त्रिदोषघ्नं समलं तक्रमुधैर्यस्त्रेहमादि
श्रोतविपाके मधुरं सर्पिर्वीतपित्तकफापहं गव्यं मेधं च चाक्षुष्यं संस्काराच्च त्रिदोषघ्नं अपसारागदोन्मादमूर्च्छादि
मबलं घृतं अजादीनां च सर्पिर्विद्विद्याद्योत्सहीरमदुणैः कफवाहहरं मूत्रसंशुष्यं विषापहं पांडुत्वोदरकुष्ठानः
शोथगुल्मप्रमेहनुत्त्रिदोषघ्नं बल्यं तैले कृत्वा तैलाद्रवसाधपंकुमिपांडुघ्नं कफमोहो निलापहं शोमतेल
मचाक्षुष्यपित्तश्लेष्मनाशनं अर्धजंकफपित्तघ्नं केश्यं सकृत् श्रितं पणं त्रिदोषघ्नं मधुप्रोक्तं वातलंबप्रकीर्तितं
हिक्काश्वासश्लेष्मि रुदिमेहतं पणं विषापहं इक्षवारक्तपित्तघ्नं त्वन्यादृशाः कफप्रदाः फाणि तपित्तलतात्रिसंघा
मः स्फोडकालधुःखदंष्ट्ररसनिगंधस्वाभूस्करपित्तवातजित्वातपित्तलोष्ट्रघ्ना वातघ्नः कफशुद्धः सापित्त

ग० पु०
१६९

तत्र परंपर्याः पुराणोक्तप्रसादतः रक्तपित्तहरावृष्यामस्नेहागुडशर्करादुर्पपित्तकरं मधुमंदत्वात् कफवत्तजित्तरक्तपि
तंकराः स्तीक्ष्णाः शुक्रसोवीरजातयुग्मावनोदीपनः पाणो मेडस्यात् भृष्टतुलः वातानुलो मनीलघ्नी पेयावस्तिवि
त्राधनी शतहृदनिशव्योषासगुडामलपिप्पली हंती यमुहदापयाकासश्वासप्रवाहिका पायसः कफकटुल्यः
कृशरावातनाशनः अधोतः प्रश्रुतः स्निग्धः सुखोष्णो लघुराचनः कंदमांसफलस्नेहः साधितो हृष्टो गुरुः इ
षदुषागतत्वकचक्षुःसूयः सुसाधितः स्विन्ननिष्पीडितं शाकं हितं स्नेहातिसंस्कृतं दाडिमामलकैर्युक्तं वनि
रुतवातपित्तहा श्वासकासप्रतिश्रयाय कंदघ्नो मूलकैर्घृतः यवकोलकुलिञ्चानां यूपः कंठानिलापहः मुहामल
कजोग्राहि श्लेष्मपित्ताविनाशनः सगुडं दधिवातांतं शोक्तवोरुक्ष्वातलाः द्यूतपूरोगिकारी स्यात् वृष्यागुर्विच
शक्ली बृहत्पाः सामिषाः भक्ष्याः पिष्टिकाः गुरुवः स्मृताः तेलकृताश्च दृष्टिघ्ना स्तायस्वित्राश्च दुर्जराः अनूषाः म
उकाः पश्चात् शीतला गुरुवो मताः अनुपानचपानीयश्च मत्तपः ॥ दिनान्शनं अनुपात्रादिकरक्षाकुर्याद्भोगाविवर्जिताः मर
अन्यान्यशितिकर्तव्यमाविषा छेत्तविवर्जिताः गोधूम्यशरसाज्ज्वलांशुश्च स्यात्तमनावाशाद्दधिश्चामरसेनिलाक्रो
शतिशुकसारिका आघ्राणवाक्षिराभस्यात् जायते विषहारिणिः वेपथुज्ज्वलांशुश्च स्यात् कुररस्यानुलसणा ॥ ३

मर
१६९

त्यादिमहापुराणोक्तप्रसादतः अनुपानादिविधिः ॥ धन्यंतरिस्वान् ॥ ज्वरोष्ठाष्टयकद्वंद्वः संघातगोलुजस्मृतः मुस्तापप
टकोद्वीरचंदनोदीर्यनागरेः श्रुतं शीतं जलं दद्यात् पिपासा ज्वरात्तये नागरंदवकाष्टचान्पकं बृहती द्वयं दद्यात्
चनकं पूर्वज्वरिताय श्वराषहं आरग्वधामयामुस्तित्कारुं चिकुनिर्मिते कषायपाचनसामे मशूले च ज्वरे हितं
मधुकसारसिंधुं श्लेष्मोष्णकणामता श्लेष्मां पिष्ट्वा भस्मानस्य कुर्यात्स्नेहाप्रबोधनं त्रिफला बृद्धि त्रिफला कंदुकार
गवधेः कृतः सक्षारो भेदनकाथः पेयः सर्वज्वरापहः महाषधमतामुस्तचंदनोशीरधान्यकैः क्वाथस्तृतीयकं हतिश
करामभयोक्तः अपामार्गजटाकट्वालो हितः सप्ततैलभिः बंधवारि रवेर्नूनं ज्वरं हंती तृतीयकं गंगाया उत्तरकूलश्च
पुत्रस्तापसामतः तस्मै तिलोदकं दद्यात् सुचये काहिको ज्वरः गुडूची क्वाथकल्काभ्यां त्रिफलायां पृथक्पृथक् मादुका
या बलायाश्च सिद्धास्त हज्वरच्छिदः धात्री शिरावणावर्जि क्वाथः सर्वज्वरातकः ज्वरातोसारहरणो मोषधं प्रवदा
मथ्य वृषापपां बला बिंदु नागरोत्तलधान्यकैः पावं द्वयवभूनिवमुस्तपपटकास्मृताः ज्वरस्याममतीसारज्वरस
मलोषधाः नागरोतिविषामुस्तभूनिवामुतवत्सकः पित्तद्वयवभूनिवमुस्तपपटकास्मृताः सर्वज्वरहरकाथः स
र्वतीसारनाशनः मुस्तापपटकोदीच्यशृंगवेरश्च तपयः शालिपण्डि वृषापपां रित्वा हतीकंठकारिका बलाश्च

ग.पु.०
१७०॥

दंशनिंबाचपाठानागरधान्यै। तत्रदाहारसंयोगे हितं सर्वोत्तिमं रीषौ। बिल्वभूतास्तु निर्युहखंडं मधुतिमानुत्। अ
तिसारहितस्तद्वत्कुटजात्रिफलास्मृता। बत्सकोतिविषाबिल्वबलाकंदकषायकः। सविश्वत्रात्मशूलस्य हृती
सारेस्त्रोणिते। चिकित्साशुग्रहिण्यास्तुग्रहणीचाग्रिनाशिनी। चित्रकः कषायकश्चाभ्याग्रहणीघ्नश्चतुर्द्वि
गुल्मघ्नोऽदरहृद्गुल्मशोनां प्रपीडनं सौवर्चलं सैधवं त्रविडंगो ह्रवमेव च सामुद्रेण समपंचलवणान्य
त्रयोजयेत्। कोषजं चोस्त्रसार। साराग्निचतुर्धा तोत्रं संहर्षं विड्विबंधाशो घ्नं च तक्रविलयमादिडं। विडं च पि
पलीयुक्तं मभयाघृतं सर्जितं। विट् हृती सुतो वापि मक्षये दानुलोमिको तिलकस्तु रसयोगात् दृशकुष्ठविनाशनः।
पंचकोलं समरिचमद्रूपामयाग्निशुक्लं हरीतकी भक्ष्यमाणानागरेण गुडेन वा सैधवोपहिता वापि सातथ्येन।
शिरीषनी फलत्रिकामता वासां तिका भूनिबन्धजेः कषायः शोद्रयुतो हंत्या तस्यां उरागं सकामहं विवृतात्रिफलाश्रया
मापि पपली शर्करामधु मोदकः सन्निपातो तोरकपित्तज्वरापहः वासायां विद्यमानायां माशायां जीवितस्य च रक्त
पित्तिसर्पकाशी किमर्थमवसीदति सुधद्रूपकमदीकापथ्या कषायः सत्राकरं शोद्राश्च कामनश्चासोरक्तपित्त
निवहेणः वासारसः खंडमधुयुतः पीतो शरक्तजित् सल्लकी बदराज क्षुप्रियालाभो नृनले च पात्वा क्षारेण मधोज्या

राम
१७०

पृथक्त्रोणितनाशनाः समूलफलपत्रायाः निर्गुद्या श्रसेस्तु तं विधुपीत्वा क्षयः क्षीणो निर्वाधिर्भाति देववत्
हरीतकी गणपुंरी मरीचगुडसंयुतं कामघ्नो मोदकः प्रोक्तो तृषारोचकनाशनः कंठकारी गुडविभ्यां पृथक् कषे
त्रास्यलाइसे प्ररुक्षुसिद्धो घृताद्वचकाशुनुद्विहृदपनं कृष्णाधात्री सितापुंरी हिबामभुरसंयुतः हिक्काश्वा
सीपिबेद्वा उरसविश्वामुष्णवारिणा तेल्लक्तस्तु रभेदी वाखादिरधारयन्मुखे पथ्यापि प्यालु संयुक्ता संयुक्ता रग
रेण वा विडंगत्रिफला विश्वत्रां छादिजयेन्मधु आशुजं कषायवापिबेन्मक्षिकसंयुतं हृदि सर्वान् प्राणदति तृष्णां च
वापकषति त्रिफलाधस मूच्छा हितं पयसा मधुना पित्तं च रगवाघृतं पानात् अपस्मारग्रहादिनुत्तं कुष्मांडकषको ग्राह्यः स
यधिकं तदंतं कृतं ब्राह्मी रसवत् कुष्ठशखपुष्पाभिरवचपुराणं संवमुन्माथगृहापस्मारमुद्धृतं अश्वगंधा कषायचक्रैस्तीर
चतुर्गुणं घृतपक्वं वातघ्नं वृष्यमासाय पुत्रकृत् निलीमुंडी त्रिकावातं मधुसर्पिः समं चित्तो क्षुभ्रा कषापिबन् हति वातयु
क्तसुदुस्तरं सगुडाः पंचपथ्यश्च कुष्ठवाताशो दनात् गुडचूचि स्वरसंक्लृप्तां विक्वाथमववा वातरक्तं तक्रकोलं गुडचू
क्वाथकं कृतं घृतं श्रुतं सधुग्धस्य वाताशानिल तुष्टिजित् त्रिफलागुग्गुलु वातरक्तजिह्वा मृताक्षका उरस्तंबवि
नाशायोगो मूत्रेण च गुग्गुलु पुंरी गोसुखा कषायसोमे वातं विश्लज्जत् दृशमूलं श्रारुडनाभानागरदाहिभिः कषाय

ग० पु०
१११

रं उच्यते निःसर्गं तन्निर्गुणं कलपनं नैवेदं ब्रह्मतीत्युक्तं सुरैः सहिं गुलवां पीतं वातशूलविमर्दनं त्रिवलानिंबयश्च
 वकुलकार्मुकैः सतः पाययेन्मधुना मिश्रं दाह्य शूलोपशान्तये त्रिफलायः सयष्टाकं परिणामात्रिहन्मधुना मूत्रशुद्धमं
 रं त्रिफलाचूर्णं संघृती धिलिहेनमधुसर्पिभ्यो मूत्रं हातं त्रिदोषजं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यः त्रिवृतुः पंचभक्तिकः गृहकण
 उतुल्यास्ताविद्धिगंधगदापहः हरीतकीयवक्षारपिप्पली त्रिवृतातथा घृतैश्चूर्णमिदं पेयमुदावर्तविनाशनी त्रिवृद्धी
 तकीशपामाः स्निहशीरेणाभाविता वृटिकामूत्रपीतांभाः श्रृंगानाहभेदिका श्रृंगानात्रिफलाधान्यविडंगभयस्त्रि
 त्रकोकाल्की कृतं घृतं सिद्धं संस्कारवातगल्मनुत्तमूलनागरनलितं संस्कारहृदयार्तिनुत्तमोवर्चलं वाताद्विप्राशि
 रालाचमत्तहरेत् कृष्णपाषाणसदनशिलजं चरुं चूर्णकितंदुलीभिर्गुडैनापि मूत्रकृष्णभिर्जीवति अमृता
 नागरधत्री वा त्रिगंधाचक्रकान्नाप्रपिबेद्वातरोगात्रैः सशूलामूत्रकृष्णान् सितातुल्यापवक्षारः सर्वकृष्ण
 निवारणः निद्रुग्धकारसोवापि ससोदः कृष्णनाशनः लवणात्रिफलाकैः कृष्णाघातहरपरं मूत्रे विरुद्धं
 कपूरचूर्णलिगप्रवशायेत् कोथशिशुमूलशः कटुमूलधमरिपातनः सर्वाभयहरो धात्र्याः रसः सोद
 निशापुतः त्रिफलादारुदाव्यधकायः सोद्रेणामहता दुःस्वप्नचवापायचवापामश्चितनानि वस्त्रोत्पमिद्ध

राम
१११

नपरित्यक्तं क्रमेणाभिः प्रवर्द्धयेत् यवशुष्यमाकसोजास्यतः शूलहृन्मधुवाहिजः रामं उ समं जनापि व
 त्रकृष्णातनुभवेत् सचपजीरकं बोधाहिं गुसोवर्चलानला गधुना मूत्रपीतामदीश्राः सर्वदापिकाः चतुर्गु
 लोत्रालं मूत्रं विरुणचि त्रकोसुलेकैः सिद्धं घृतप्रच्छमश्चिरं जरीपिबेत् त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं
 कंदिनं बद्धयेत्तयसासाधं तथवाग्नयत्पुनः शीरं षष्ठीकं भोज्यं स्याद्देवं कृष्णं स हस्वका बृहपासवगाय
 धली होदरविनाशनी पुनर्नवाक्काशकल्लसिद्धं शोषहरं घृती पूरमेत्रेण संसेद्या पुष्पली वापयो जित्वा
 गुडनवाभयातुल्या विश्वावाशो यशसिगिति तैलमरंडकंपीत्वा बलासिद्धं पेयं नित्यं अघ्नानशूलोपशान्तं
 त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं
 मूलनस्य नगडमाला विनश्यति स्निहगभीरिकाहृत्ता त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं
 तलेपतः पुष्करं रंडनिर्गुडीवर्षाभूतिशुसर्षपः प्रलेपः पदहंति चुराथमतिहृत्ता त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं
 रसं धृत्वा हिं गविद्धिलीनं धावपुंखामभिगुमास्यतु सर्वपाणजगतां त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं त्रिवृत्कृष्णं हरीतक्यं
 शोधनं त्रिफलाखदिरदावः न्यद्राधो ज्ञानो धनः मद्राः सस्रं ब्राह्मं च सशूलपरिचययत् यज्जीमधेक

ग० पु०
१७२

युक्तेन किंचिदुष्णो न सर्पिषा बुध्वा गलव्राणां द्वेद्यः घृतसोदसमन्विताः शीतां क्रियां प्रयुंजीत पितृस्त्रयो वमनां शि
कायां वंशविगोर उस्वदं ह्यामभिदा हतः साहिगः संधवपीतो कोटस्त्रुं आवयस्मक यवकेन कुलिह्ल निनिः
स्नेह नरसेनवा मुंजीता नैयवो गुंवा पिबेत्संधवसयुतान् करंजारिष्टनिगुं डीरसो हन्या द्विण कमीन् त्रिफलो त्रुण
संयुक्तं गुग्गुलु वृत्तं नैयवो विवधद्रो व्राणां धनरोपणाः दुवास्वरससिद्धं वा तैलं कं पिष्ट्वेन वा हा
वां त्वगुं उक्त्वेन प्रधानं व्राणाकोपनः ॥ इत्यादि महापुराणां गारुड उच्चारं दि वि कित्सा समाप्ता ॥ धनं तरि
रुवाच ॥ नाडी व्राणां हिराणां चिकित्सां श्रुत्वा सुश्रुतं नाडी शस्त्रेणा संपाद्य नाडीनां व्राणां क्रियां गुग्गु
लु त्रिफला व्याधः समो सैरा ज्यो जिते नाडी दुष्ट व्राणां शूलं भगंदरमथाश्रयेत् निर्गुं डीरसजस्तेलं नाडी दुष्ट
व्राणापहं हितं यमायतीनां च पानाभ्यं जनला वनेः त्रिफला पुरा कृष्णा नां त्रिपंचकां सयोजितो गुटिका शो
धगुल्मांशो भगंदर वता हितः शिरा व्याधौ धजमध्य विशृङ्खलपदं पाकारं सप्रयत्नेन शि शूकरस्यो
हि सः पटोलनिबं त्रिफला गुडचो कायमादिशोत् ॥ सुगुग्गुलं सखादिर स्वपदं शा विन उपतिदिह लेटाह त्रि
फलां सममी म धुसंयुतो उपदं शो प्रलेपाय सद्यो रापयेत् व्राणां त्रिफला निबभूनि बं करंजारिष्टादिभिः कक्कि

राम
१७२

कल्कैः काष्ठैर्घृतं पट्टं स्वपदं शहरं परं आदो भग्नं विदित्वा तु सेवयेच्छीतलं बुना पंकोनालेपनं कार्यं बंधनं च कुशा न्वितं मा
घमां सरसं सर्पिः क्षीरयुषमतीजलः विहणं चातुषानस्या वदेयं भग्याय जायता रसो वमनजालाद्य सितकल्पैः सम
ग्रतां चिभ्र भिभ्र च्युता स्त्रिनां संधानमा चिरात् भवेत् ॥ अतो त्रि कफला व्याधा सवैरभिः समी शतैः तुल्यगुग्गुलुना यो
ज्यो सग्रसंधिप्रसारकाः सर्व एष्टेषु च जेयरे च न रसमां सनां वचा वासा पटोलानां निबं ल्य फलिनी त्वचः कृष्णयो म
धुना पीतो वातहन्म धुना न्वितं प्रयोजनं प्रयोक्तव्यं त्रिष्टुं त्रिफला त्रिकैः मनः शिला मरी चानितै लपा कपयो हरेत्
सर्वगुष्टानि लेपाय शिराय च स्तं दाननं ॥ करंज उगजो कुष्ट गोमूत्रेणा प्रलेपतः करवीरो द्वर्तनं च तैला कस्य च कुष्ट ह
तं हरिश्चानयनं रास्त्रा गुडचो उगजस्तथा आरग्वधाः करंजा शूलपः कुष्ट हरः परः मनः शिला विडंगा निवाकची
सर्षपास्तथा ॥ करंजी माष विष्टेन लेपः कुष्ट हरो क्वचत् ॥ विडंगो उगजा कुष्ट निशा सिंधुश्च सर्षपैः ॥ मूलां बुपिष्टा लो
यं द्रु कुष्ट विनाशनः ॥ प्रपुत्रा टस्प बाजानी घात्री सजन सस्त्रुहि सोवीर पिष्ट द्रुणां मतद्वर्तनं पर आरग्वध
स्प पत्राणि आवणां क्लेन शोषयेत् ॥ द्रु कटिमु कुष्टानि हं तिसि धोन मेव च ॥ उष्णाशी तं वाकची च कुष्ट जितं क्षीरभा
जनाः ॥ तिलाद्य त्रिफलां सोद्व्याधं भक्षितं शक्रेः ॥ विषयसप्तसमा मध्यः कुष्ट हाका मचारिणः ॥ विडंगं त्रिफलां कृष्णां

ग० पु०
१७३

शृंगलीदंसमाक्षिर्वाहंतिकुपुंशुमिन्नेहनाडीवरासंगदरा नूयः खादेदभयगिहमरीचामलकानिलासर्जये
 त्सर्वकुष्ठानिमासाइधनसंशयः दृष्टमानोऽपुतः कुभे मूलनरुदिरागवासाद्यधात्रीरससोऽहो हन्यत्कुष्ट
 रसापनाधात्रीरुदिरयोः कृष्णपीत्वावल्लजसंपुतं शारवंदधवलसोऽइश्चिहंतिकुपुंशुमिन्नेहनाडीवरासंगदरा नूयः
 तकेतैलमांसव्याधिजयेन्नरः सेवितं रुदिरं वारिपानाद्यैः कुष्ठजितं भवेत् वासागुडचित्रिफलापटोलं
 चकारंजकं निंबासनं कृष्णावेत्रं क्वाथकलैः नयच्युतं वज्रकं तद्वरे कुष्ठं शतवर्षाणि जीवति स्वरसेन च
 दुर्वायापचेतैलं चतुर्गुणं कच्छविचर्चिकावान्यात्र भंगदेवनश्रुतिदुमत्वकजंबुकुष्ठानिलवणानि च
 मूत्रकं गंडीरिका मिथिचस्तेलकुष्ठब्राह्मदिनुतधात्रीनिंबफलकंदूतगोमूत्रपाचित्रिकं वासामताप
 टकनिंबभूनिंबशकरः त्रिफलाकुलिच्छेद्यक्वाथः पुष्कदुष्टाम्लपितहा पलत्रिकंपटालचतितः क्वाथः शिता
 पुतः पीतो यष्टीमधुयुतो ज्वरमूर्च्छाविशजित वासाद्यतंतिके घृतपिप्पली घृतमवरात्राकूपितप्रयोक्तव्य
 गुडकुष्माडकं तथा पिप्पलीमधुसंयुक्ता आम्लपितविनाशिनी श्लेष्माग्निमाध्यनुत्पथ्यपिप्पली गुडमारुत
 पिष्टाजाडीसधात्पाकं घृतप्रच्छेद विपाचयेत् कफपित्ताहविहरं मदानलवमिहरत् पिप्पलीमतभूनिंबवास

राम
१७३

कारिषपाटलेः रुदिरामष्टकेः क्वाथो विस्फोटार्तिज्वरापहः त्रिफलारसभूनिंबसपिष्टावतया सह प्रयोक्तव्यं
 विरेकार्थं विसर्पज्वरशोथयोः रुदिरत्रिफलारिष्टपाटलामृतवासकेः क्वाथोष्टकारव्याजयति रामांतिकमस्तुरि
 का कुष्ठा विसर्प विस्फोटकुष्ठा दिनयपानतः नमुवानांतु शर्बास्य घर्षमिश्रकनाशनः वर्मकीलं जंतुमणि
 मसको स्तिलकालनुत्पुच्छत्यशस्त्रेणादहेतुशाराग्निभ्यामवोषतः पटोलनीलिलेपः स्यात्क्यालगादं भ
 रोगानुत्पुंजाफलेः सुतंतैलं भृंगराजरसेन तु कंडूदारणं हृत्कुष्ठकपालव्याधिनाशनः आग्निमज्जा
 त्रिफलानीवारं भृंगराजकं जीर्णपंकलोहशृंगीकाजिकं कृष्णाकं शकृत् क्षीरानुसशर्कररसादिप्रच्छे
 मधुकाखले तिलस्य कुड्बपक्वंतत्र व्यापलितापहं मुखरोगोत्तुत्रिफलागंडुषं परिधरणं गदहध्मायवसा
 रं वचागोषरसाजनं तिजोधात्रीफलारोधात्रिकं चेति त्रिणितं सशोडधारयेद्वैकुण्ठावादातास्य रोगानु
 तं पटालनिंबानिंबाश्च मालतीनिंबपल्लवाः पंचवल्कलकं श्रेष्ठो कषायो मुखघोषने लघुनात्र कालश्र
 णास्य मूलग्रामूलकस्य च कदल्याः स्वरसः श्रेष्ठो कटुषणः कर्णपूरणं तीव्रशूलोत्तरका सशर्षकुंदवाहि
 नी वस्तमूत्रापिबेत् कुष्ठसंघवेनानुश्रुतिं जातिपत्ररसतैले विष्कं कणं प्रतिजितं शूदीतैलसार्धं प

ग० १७
१७४

चमोषास्यातृणां शूलनुत् पंचमूलीकृतं रंस्या चित्रकहरीतकी सर्पिर्गुडघडंगश्रुभूयः पीनसत्रांतये मु
धकुक्षिभवारोगाप्रतिश्रयायवरापहः पंचतपंचरात्रेणाप्रनामयांति सघनाः धात्रीरसनं च भूशः काशहल
तिपूरणात् सस्योऽसंधवावापि स्निग्धराविरसांजनं हरिद्रादातु सिंधुश्रपथ्योजनसंगेरिकेः पिष्टेदं तै
वीहर्लपोनेत्रव्याधिनिवारणः घृतकृष्णाभयालेपः त्रिफलाक्षारगार्दनाः शूठी बिल्वदूलेः पिष्टः सुखोषोः
सल्यसंधवेः धार्यश्राक्षुं धिमं सपातशौथकं दूरजापहः अक्षयाक्षा दृते चैव द्विबलुभा गिकयुतं मध्याज्य
लीदेकाशोवा सर्वरोगरुगादिनः चंदनत्रिफलापूगपलोशतराणां शोतेः जलपिष्टरियं वाक्षिरघषतिमिरा
पहादध्राविष्टमश्चिरा अंधापहं मजनं त्रिफलाकाथकोष्काभ्यां सपयस्कं श्रुतेष्टुतं तिमिराण्यपिरोड्या
तपोतमेतन्निशामुखे पिप्पली त्रिफलालाक्षालोह आसिसेधवं भृंगराजरसेष्टुष्टुटिकाजनमिष्यते ॥
अलंसतिभिरकेवे च हस्यन्नाभेरोगवान् त्रिकटु त्रिफलानक्तसंधवं च मनःशिला कर्तकं शंखनाभिश्च
जातिपुष्पाणि निंबकरसाजने भृंगराजघृतं मधुपयस्तथा एतत्त्रिष्टुष्टु वटिका सर्वनेत्ररुगादिनि कुष्ठ
मेरुजं मूलं लेपात् कांजिकोषितं शिरोर्भिनाशयत्याशु पुष्पावासचकुंदजं शितांगेरुमूलोश्च चक्रवा

राम
१७४

श्रीपयःश्रुतं तैलं नस्यमरुतश्लेष्मतिमिरोर्दगदापहं लवाणं सगुडं मिश्रं पिप्पली रसेसेधवः भृजस्तंभादिरोगेषु
सर्वेषु धपेषु च सूर्यावर्तं विद्यातव्यं तस्य कर्मादिभेषजं दशमूली कषायं तु सर्पिः सैधवसंयुतं तस्यामृद्विभे
दघ्नं सूर्यावर्तं शिरोर्भिनुत् दध्रासोवर्तलाजाती मधुकनीलमुसलं पिबेत् क्षीरयुतं नारी वातामृदरपीडिता
काशोवसुरसेपेते गुडश्चारसमेव वा जले नामलकादीजकल्पावाससितामधु आमलक्यामधुरसंमूलं
कार्पासमेव वा पांडुप्रहरशात्यर्थं पिबेत् तंदुलवारिणा तंदुलीयकमूलं च सस्योऽसरसाजनी तद्वली
द्वकसंपीतं सर्वश्चास्रगादां शयेत् ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडेकुष्ठादिचिकित्सा ॥ धन्यतरि
रुवाच ॥ स्त्रीरोगादिचिकित्सांतवश्ये सुश्रुततद्युगाद्योनिः पापात्सुभूयिष्ठशस्यते साधुकर्मजितवचो
पकुचिकापाजं कृष्णावृषकसंधवं अजमोदायवसारं चित्रकं शर्कराचिंतं पिबेत् क्षौद्रजलाद्यैश्च स्वा
दयैश्च तमर्जितं योनिपश्चात्तिहृद्गो गुल्मावो विनिवर्तये बदरीपत्रसंलेपात् योनिभरिताप्रशाम्यति
लोध्रतुवी फलालेपात् योनिर्दीह्वा कोरुति च पंचपल्लवयष्ट्या तु मालती कुस्तमेष्टुतं रविपंकमसकवा
धा योनिगंधविनाशनं सकाजिकं जपायुषं प्रच्छेदयोतिष्ठती दलं दिवा पिष्टं च संप्राप्य वनिता ह्यार्ते

१७५०
१७५५

वंलभेत् धात्र्यं जनाभया दूषणतोयपीतं रजोहरेत् । सदुग्धालक्षणापीतानस्यादापुत्रदाहृतौ दुग्धस्यार्घादनं च
 यं मश्रुगंधाचपुत्रदावेधापुत्रं लभेत्पीत्वा घृतेन योषकेशरं कुण्डलाग्रैश्च खानं मूलैर्दास्यरक्तस्य च श्रुतं
 दुग्धसितायुक्तगर्भिण्याः शूलनुत्परा पाठालंगलिको सौहास्यामयूरकुटुजैः पृथक् कनाभिवस्तिभगाले
 पात्रसुरवं नारी प्रसूयते स्तूताया हृच्छिरोवस्ति शूलं मकल्लसंयुतं यवसारोपवेत्तत्र मस्तकोष्ठादकेन वा द
 शमूलैश्चतःकाथः सेव्यः सति रुजापहः शालितंदुलचूर्णं तु सदुग्धं दुग्धरुद्रवेत् विदारिकारसंमूलं
 मूलं कापीसजस्तथा । धात्री स्तनविभावे घमुग्धमूषेरसाग्निनी कुष्टावचाभया ब्राह्मी मधुरं सोऽसिपिषा
 वर्णायुः कातिजननं लेहं बालस्य दापयेत् स्तन्याभावे पयः क्षीरं गव्यं वातरूपं भवेत् स्वेदं नननाभि शोयाताम्
 दास्यादभितः सया लोहमुस्तविषाष्टवावमितामजरः पिबेत् मुस्तशुद्धि विषावाला कुटुजशालिमारुतयोष
 मधुमातुलिंगं हिक्का छर्दिनिवारणं कुष्टं द्रव्यसिद्धार्थनिशाजिह्वाचकुष्टजित् सहमुंडी तिकोदी चैकाग्रस्तन
 ग्रहापहं सप्तछेदामयान्तिशोचरेनेत्यानुलेपनं शरवाक्षबीजरुद्राक्षवचालोहादिधारणं ॥ ७ ॥ कट्यग
 वेन ते या यनमः ॥ ७ ॥ हाहाक्षमः मंत्रेण शोतिबालानां माजीनात् बलिदानतः ॥ ७ ॥ हीबालग्रहबलिग्रहीतं

राम
१७५५

दा त्सु चतस्राहा तंदुला हिः शिरीषस्य मूलं पीतं विषापहं । अकोलमूलनिःकार्यं माज्यः शीतो विषातकः यच्च
 वायुविषविघ्नं सिक्ते घृतं तत्र शायते । सिद्धं खं शंकराशुं वी कलामधुगुडं क्रमात् वर्षादिष्टकृत्या तस्या रसाय
 नं गुरो शिराणां नरसाते भया लोका प्राभं कं च विभीतके भुक्त्वा मध्याज्यधात्रीणां चतुर्दश्रातवर्षं कृत्य पीता
 सुगंधपयसो घृतेन नारी गजोपरोनुत् मंडुकपर्णसुरसा विदार्याश्च मतोद्भवाः तिलाधात्री भंगराजाजग्धा
 वर्षगती भवेत् । त्रिकटुत्रिफला वनिगुडचौ च शोतावरी । विडंगलोहचूर्णं तु मध्याज्याश्च वरोगानुत् त्रिक्
 लाचकलापुटी गुडचौ च शोतावरी । विडंगभंगराजादिभावितं सर्वरोगानुत् त्रिफलाचकलापुटी गुडचौ
 च शोतावरी । विडंगभंगराजादिभावितं सर्वरोगानुत् त्रिफलाचकलापुटी गुडचौ च शोतावरी । विडंगभंगराजादिभा
 तावरी गमः शीरे दशगुणोपनेत् । शर्करा पिप्पली सोऽयुक्तं वज्जीकरं विषुः प्रतिवर्षं पीतं श्वेतं संपु
 वपनं तथा । शिरः शिरः चनं चेति वास्तिकमेषं चथा । मासोर्ध्वं संख्यं माघः क्रमाच्छ्रुतं न स्मृताः च्युति
 सवामधुशीरं विक्कतिः परिसेवयेत् त्रायकशिगिरितुत् वसेत् तदिवास्वपेत् त्यजं हृषिसंभ्रादीन् श
 रदिशं चरुमयः पयाग्निशालयो मुद्गाः सरोभः काथितं पयः निंवातसी कुसुवानां सिन्धुमेषपयास्तथा ॥

ग० पु०
१७६

ज्योतिष्मती मूलकानी तैलानि च हरति हि शुभिकुष्ठप्रमेहाश्च वातश्लेष्मशिरोरुजः दाडिमामलकाकोलक
रमर्दप्रियालकी जंबीरं नागरंगं च आम्लातककपिल्लकं पित्तलानिकपोद्देशप्रियाणि च फणिजामृतको
शाककुटजाशुतवेदनाधामाद्रवाश्च संयोज्या सर्वथा वमनेष्टमी। पूर्वाह्णवमनायते मदनं इयवावचा
मृदुकोष्ठश्च पित्तं भ्रूरोवातकफाश्रयात् मध्यामः समदोषस्यातद्विद्वेदोऽप्युच्यते हरीतकी विडंगानि
गोमूत्रेणाधिरचनं। एतदेतलत्रिफलाकासश्च द्विगणस्तथा वातोद्धरणेषु दोषेषु भोजयित्वा तु वास
येता वंशादिनत्रं क्वचित्तु घट्टद्विद्वेदोऽप्युच्यते कर्कधुसमच्छिद्रं च वास्ति नुतानशायिन निरुहेदानेपि
विधिरयमेव मुदीरितः। अर्धं त्रिषट्पलमात्रं लघुमध्याह्नात् क्रमात् पथ्यासयाच्य कद्विचतुर्भोगा
नुगागनाः शतावर्यमताभंगसिधुवारादिभावितः। इत्यादिमहोपुराणगास्तु स्त्रिगणादिभिकि
त्सा समाप्ता॥ धन्वतेरिस्वाचा॥ इत्यादिमधुरादीन् वस्परगगुराणुहोशालियुष्टिकगो
धूमस्तीरं घृतरसामधुमज्जाशृंगात्कयवकर्षेवांरुक्कगोशूरगंभीरं पोषाबीजडासाखजस्कवावा
नारिकेलघात्मगुग्गुविदारीचपिपालकं मधुकंतोत्तु कृष्णं सरयोपमधुरागणात् मृच्छीदाहप्रशम

राम
१७६

नषडिंदियप्रसादनः कमिहृतकफहृदयः एकोत्पथनिरोधितः श्वासकासस्य माधुर्यस्त्रधाता बुदानिच॥
गलठांडश्लीपदानिगुडलेपादिकारयेत् दाडिमामलकाम्रचकपिल्लकरमर्दकोमातुं लुंगास्त्रातकंच व
दरीति तिरीफलं दधितकं काजिबला लकुचं चाम्बूवतसां आम्लादुतघटापुको जराणां पाचने रसः कुंद
नोवातहृदयो विदाहिवानुलोमतः आम्लोत्पथसिधुमानः कुपोद्घातादिहर्षको शरीरस्पचरोधिल्यमु
रः कंठंच हृदयेतु छिन्नश्चिन्नब्रण्णादीनि पाचयत्यग्निभाविताः लवणादियवशारच्छर्दिकादिश्च लावणा
शोधनपाचनः कुंदी विश्लेषाः सर्पणादिकृत्य मार्गरोधीमाद्रवकृतस एवपरिसेवितं गात्रकं डुकटीशो
फवैव एपि जनयेत् सः रक्तवातपितरक्तपुच्छिंदियरुजादिकां व्योषाशिग्रुसंबलंच देवदारुचपिष्टकं
लशुनं वल्कीकुफलं स्वस्त्रगुग्गुललांगुली कटुकोदीपनः शोधी कृष्टकं डुकफात रक्त रक्षोव्याल्य
स्यक्त मिहः शुक्रमेदो विरोधिनः एकोत्पथसिधुमानं स्वस्त्रादाहोदिकृतं भवेत् रुक्मालः करीरा
णाहरिरं इयवास्तथा स्वादुकंटकवेत्राणि बृहती हयगोशूरगुडुतीच इवतीच त्रिवन्मंडुकपर्णपि
कारवैल्लकवाती कंकरवीरक वासराः राहिणी शंखपुष्पीच कर्कोटी वैजयंतिका जाती वरुणानिबी

॥ ग० पु० ॥
॥ १७७ ॥

मृज्योतिष्मता पुनर्नवा तित्कोरसः छेदनः स्यात्तरोन्वनोदीपनस्तथा श्रो धनो ज्वरतप्सा प्रो मूर्च्छा कंठु धिजि
त्रा विण्मूत्र क्लेद संश्लेषे अत्यर्थं सत्त सेवितः मन्यास्तं भक्षे पकार्त्त शिरः शूल व्रणादि जित विण्मूत्र क्लेद
संश्लेषे अत्यर्थं सत्त सेवितः मन्यास्तं भक्षे पकार्त्त शिरः शूल व्रणादि हत त्रिफला मल्ल की जंबू आश्रित
कवटादिकं तित्कुं व कुले शालं पाल म्या कु वि सि लि का कषायो ग्राहकारो पीस्तं मनः क्लेद शोषणः
एकोत्यर्थं सेव्यमानः दृढया दथ पीत हत मुख शोषा शवाधान मन्पास्त भादिका रक्तः हरिद्रा कुष्ठ लवणा
मेघशृंग बला द्वयं कक्ष वी स लु की यान्ना पुनर्न वा शतावरी अग्नि दंतो ब्र ह्म दंती श्व दंष्ट्रे रज्जु के तथा
यव को ल कु लि स्या हि क पाली देश मूल कं पृथक् समस्ता वाता तो बह्म पित्त ज्वरस्तथा शतावरी विदा
री च बला वै शो च चंदनं दुर्वा वटः पिप्पली च बदरी स लु की तथा कदली चोपल पद्म सुंदर पटो लु
का अथ श्लेष्म हरो वगो हरिद्रा गुड कुष्ठ क शीत पुष्पा वचा व्याघात थार गव धला गुली सपिस्ते ल
विशाम ज्जा स्नेह प्रवरं घृतं तथा धी स्मृति मे धा शि दा शि लां वा स्य ते घृतं केवलं पौतिक सपि वा
तिके लवणा न्वितं देयं बहु फल वापि व्याघ्र सार समन्वितं ग्रंथि नाडी रु मि श्लेष्म मे दो मास्तरो मिश्र

राम
१७७

तैललाघव द्वाय क्रव श्लोषे पुदेहि पु वाता त पाथ नावा स्त्री व्यायाम स्त्री लातानु पु रक्त क्लेशा यद्यग्नि वाता पृ
तपथे पु च तथा दग्ध हन् श्र घाया निकर्म शिरो जुजं दुत्तम स्य फलेमात्रा त्रिभिः सपि श्रमं धामे ॥ उघ्न्य स्य पला
द्देन स्त्रे हक्का शो पथे पु च ज ल मुष्णो घृते देयं पृथक् तैले न दृश्यते स्नेहे पीते तु तप्सा यो पिबेदृष्णो दकं नर ॥
वातानु लो मं दीप्ताग्नि व चः स्निग्ध मसं हतं रूक्ष स्य स्ने हनं कर्पे म ति स्त्री ग्ध स्य रूक्ष णां श्यामा कं कोर दृष्ट्या
तु द द्रु पि ण्णा क स कृभिः वा त श्लेष्म नि वा ते वा क फे वा स्ने दृश्यते न स्ने हे ये दं ति स्त्रु ल रूक्ष दुर्बल मूर्च्छिता न् ॥
॥ इत्यादि महापुराणे गारुडे मुद्गयोग सारः समाप्तः ॥ धनं तरि रवान ॥ घृत तैलादि
वक्ष्यामि श्र एतु श्रु त रोगानु त् शंख बाष्पे च वा सो मा ब्राह्मी ब्र ह्म सुवर्च ला अभया च गू ची च मुरु च्यु
षक बा कु ची एते रक्ष स मे भोगे घृत प्रस्त्र वि पाचयेत् कं टका र्पार स प्रस्त्र शीर प्रस्त्रं समान्वित एतत् त्र्यं शो
ह्नी घृतं नाम श्रु ति मे धा करं पर त्रि फला चित्र क फलो निर्गु डी निंब वा सुका पुनर्न वा गुडू ची च वृहती
च शतावरी एते यतं यथा ला भं सर्व रोग वि मर्दनं बला शत कषाय तु तैल स्याद्दो दिक पचेत् कृष्णै र्मधु
कामे जिष्टा चंदनो ल पद्म कोः स स्म ला पिप्पली कुष्ठ त्वग्गला गुरु के शरः नो धा श्म जी वनी ये श्च शोरा द

॥ ग० पु० ॥ श्रीराठकसमाश्रितौ एतन्मृद्विनापद्वै स्थापयेद्वज्रतेभुमे सर्ववातविकारास्त सर्वधातुंतराश्रयात् तैलमेतत्
 ॥ १७८ ॥ प्रशमयेत् बलारथंगजवल्लभां शतावरीं सप्रस्तु श्रीरप्रस्तु तथैव च ॥ शतपुष्पादेवदरुमासी वाल्यकंबला ॥
 चेदनंतगर्कुष्टं मालाचोश्रुमती तथा ॥ एकतैः क्वसमैः कक्षैः स्तैलप्रस्तु विपाचयत् कं ज्वामनपंगूनाधि
 रथंगकुष्ठिनां वायुना भग्नावाणां येन सीदंति मेशुने ॥ जराजडं रगात्राणां च धराभ्रवन्नोषिणा दुर्गता
 श्वापियेवाताः शिरास्त्रायुगता श्रये मवास्तेनाश्रयत्पाशु तैस्ते व्यस्यादृष्टागकः ॥ नारायणामिदं तैले विष्णु
 नाक्षरुवा र्दनां पृथक् तैलं घृतं कुर्यात्समस्ते ॥ रोषधेः पृथक् शतावर्ग्यागुड्यावाचित्रकैरेव निगुडशु
 निगुड्यावाप्रसारिणापावो कंदुकापीवसादिभिः ॥ वटिकोमोदकोवापि चूणं स्यात् सर्वरोगनुत् घृतं नमधु
 नावापि आर्द्रदरुण्डगुडादिभिः ॥ वर्धमानलयावापि वासवेन लत्रिकैः ॥ ब्राह्मवैरं उकेवापि चूणं स्यात्
 सर्वरोगनुत् घृतं नमधुनावापि आर्द्रदरुण्डगुडादिभिः ॥ लवणैः कंदुकैर्युक्तं यथारोगं रोगानुत् चित्रकाक
 निगुड्यावा मसहस्रयमीकरा स्वाभावलालागणिका समपणसिचिको ॥ ज्योतिष्मती वसंभू स्यात् तैल एभिः ॥ रामा ॥
 विपाचयत् एतत् तैलं स्पंदनं तैलं कृत्वा दद्याद्भगं दरे ॥ शोधनं रोगं चैव सर्ववर्णं करपरं चित्रकाद्यं महातैलम् ॥ १७८ ॥

बंरोगप्रसंजनं ॥ अजमोदः मसिंदुरो हरिताल निगुडादयः ॥ क्षारद्वयं फेणयुतामोडकं सरलद्वयं ॥ इडवारुणिपामार्गक
 दलाकंदकैः समैः एभिः सर्षपजं तैलं मजामूत्रैश्च योजितं मृद्विनापचतैलं गजार्कसीरसं युतं ॥ अजमोदादिकं
 तैलं गडमालां च पोहति ॥ विदग्धस्तपठेत्पक्वपक्वं चैव विज्ञाधयेत् कोपनं मुदुभावं च तैलेनानेन कारयेत्
 अजमोदादिकं तैलं महावीर्यं च रोगहृत् ॥ ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे तैलादिकल्पः समाप्तः ॥ ॥ रु
 ड्वाचा ॥ ॥ एवेधन्वंतरि विष्णुशुश्रुताय उवाच ह हरिः पुनर्हराया हं नानारोगान् गदेवा ॥ हरिरुवा
 च ॥ सर्वज्वरेषु प्रथमं कार्यं ब्रूयं करलं घना कृशितोदकपानं च तथा निवृत्तदेवनां ॥ अग्निस्वेदो ज्वरास्तवं न
 ग्रामायां त्यही शूरावातज्वरहरः ॥ काशोगुड्यामुस्तकेन चादुरालभापेव कृतं पित्तज्वरहरं श्रुणु ॥ श्रुणु पीप
 टमुस्तैश्च बालको शीरमुस्तैर्कंदनेः सा ज्यैः काशः श्लेष्मजंतुरो श्रुणु ॥ सदुरालभः स बालकः सर्वज्वर
 स श्रुणु ॥ सहपपेटं किराततिक्तकेनारी गुडचीपुठितिकैः ॥ पित्तज्वरहरं स्याद्यश्रु एव नूयाम नूतनं बालको
 शीरपाठा तिकटकारिकमुस्तकैः ॥ ज्वरं नृचैः कृतः काशो काशो वसुरदारुणा धान्या कनिवमुस्तानां समधुः
 सच शर्करः पटोलपत्रयुक्तश्च गुडचीत्रिफलायुतः पीतो शिवलज्वरहरः सुधा कृदा तनु छिद ॥ हरीतकीपि

गणपु०
१७९

प्लीनामामली चित्रकोतरां चूर्णजले चक्रथितं धान्यकोशो रपपटैः आमलक्यागुड्याचमधुयुक्तं सर्वदुर्गसमस्त
ज्वरनुत्साधसंनिपातहरं शूलहरिद्रा निंबत्रिफलामुस्तके देवदारुणा कषायकंदुरोहिण्या सपटोलं सपुत्र
कं त्रिदोषज्वरनुत्साधपीतंतुक्रथितं जलैः कटकारी कलागाश्रगुड्या पुष्करणा च जगद्धाविशबलभूतं कि
सम्प्रासादिनुतभवेत् कफवातज्वरदेयं ज्वरहानिस्तदाभवेत् बिल्वोदितं मूलस्य क्राथः स्पातवातिकज्व
रोपाचनीपिपलीमूलं गुडचूचिश्च भेषजं वातज्वरे त्वयं क्राथो दत्तः शान्तिकारः परः विधाने क्रियमाणेऽपि यस्य
संज्ञा चक्रायते पादयोः स्तललाटे वा दहे ह्यौ हि शाला कया तिकापाठापटोलं च विशाला त्रिफला त्रिवृत् सो
क्षेवो भेदनः क्राथो सर्वज्वरविनाशनः ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडः ॥ भगवानुवाच ॥ सप्तग्रा
त्रजायते खल्वीदं स्पृकचो शुभाः दग्धहस्तीदं तेलपातसासाशीररसं जनात् भृंगराजरसेनैव चतुर्भुगे
न साधितं कश्चाच्छीकरीते लं गृजा चूर्णान्वितेन च एला मांसकं मुरायुक्तं मभ्यगताः शिराः गुंजा फलं स
माप्यवलेपनं च डलुपनुत् अश्वी चूर्णले पाद्वे क्वाः स्तु द्धमा भवेति वै करं जामलकै लाललाक्षाले पोरुणा
पहः आश्रास्त्रिमज्जासकले लेपात् केशा भवेति वै वंघ्रमूलघनाः स्निग्धाः सुलेपात् पतति च विडंगगंध

राम
१७९

पाषाणसाधितं तेलमुतमी सचतुर्गुणो मूत्रमनसः शीलमेव च शिरोत्यंगाक्षिरोजं च यूकालिखी शयनयेत् नरद
गभं चोखचूर्णं घृष्टं सासकले पिता वचाश्लक्षणा महाकुष्टा भवेति वषट्कारजः भृंगराजो लोहचूर्णं त्रिफला विजय
रुद्रा नीलचक्रवीरचंगुडमेतैः समे सतां प्लीतिना हि रुष्णा निकुर्याल्लेपान् महोषधं आश्रास्त्रिमज्जात्रिफ
लां निलीच भृंगराजकां जीर्णपक्वैले त्रिचूर्णं कांजिकं कषाकेशकृतं चक्रमदकबीजां निकुण्णगुडमूलकां त्र
त्यम्लकांजिकपीत्वा लेपान् मस्तकरोगानुत्सं धवं च वचा हिं गु कुष्ठं नागेश्वरं तथा शतपुष्पा देवदारुणिसेल
तुसाधितं गोशूराघरसेनैव चतुर्भुगे न संयुतं तत्काणं भरणादुडुकाणं शूलं शयनयेत् मेषभूत्रं संधवाभाकरण
गोभरणास्त्रिवाकर्णयोः पूतिनाशः स्पातं कुमिश्राणां दिकस्य चामालती पुष्पफलयो रसो न भृंगगा तथा गो
जवेनेन पूरणो पूरया वा विनश्यति कृष्णामांसगरी चानितगरमधुपिपली अपामागं श्वगाधा च बृहती सि
तसर्षपाः यवास्तिलासंधवं वपादिको हृत्तनं शुभं लिंगवाहस्तनानी च कर्णयो रसद्विकृतं भवेत् कटुतलभ
ल्लतकं बृहतीफलं दाडिमा बकुलं साधितं लं स लिंगं तेन विवर्द्धयत् ॥ इत्यादि महापुराणो गारु
डः ॥ हरिरुवाच ॥ शोभां जने पवरसमधुयुक्तं च चक्षुयोः भरणादोगहरणा भवेन्नो मूत्रसंशयः

॥ ग० पु० ॥
॥ १८० ॥

अशोतितिलपुष्पाणिजात्याश्रकसुमानिचापानिबामलवोदुंडीपिप्पलीतंदुलीयकं छायाशुक्रंमृदिकां क
यातपिष्टानवारिणा मधुनासहसाचाक्षोरजनाक्षिमिरादिनुत विभितकास्त्रिमध्यं तु शोवनाक्षमनः शि
ला निबपत्रमरीचानि अक्रामूत्रेणपेषयेत् पुष्पजात्यं धृतं हतितिमिरपटलं तथा चतुर्भागाभिः शोवनाक्षतद्ध
धनमनः शिलासैधवंतदधनरातपिष्टाददेतु छायाशुक्रातुवटिका कृत्वा नयनमंजयेत् तिमिरपट
लं हंतापिष्टं च महोषधी त्रिकटुत्रिफलाचैव करजास्पफला निचसैधवरजनं द्वेच भंगपत्रं सेनाहिरि
ष्टातदंजनादवातिमिरादिविनाशनं आटरूषकमूलं तु वा त्रिकैः पिष्टमेव च तेनाक्षिभूमिलेपाञ्च चक्षुश्च
लेविनगुणति चोता द्वावदरीमूलपातमक्षिव्यथाहरत सैधवं कटुतैलं च अपामागं स्पमूलकं क्षीरको
कसंघटतमृणत्रातनना अजनातपिचटस्पवनोशोभवतिशंकरा ७ दत्तं सेवाहिहि चनदभोगमाया
निमंत्रणानेन रजनातविल्वनीलिकारमूलं पिष्ट्वा जलेन च अजनाजनमात्राभ्यर्थातीती म
यबहिः पिप्पलीककचं चैव हरिद्रामलकवरा खलानि पिष्ट्व त्रिभुजनात्रे त्रोगनुत नीरप्राप्तं रवाश
तिवहत्वात्तमगोक्षिणी प्रभातनेत्ररोगेश्वनित्यं सः च चेतौ शुकूरुडस्पमूलं प्रपात्रेणापि प्रसाधितं

राम
१८०

छागदुग्धं सेकयत्कोचक्षणेवतारोगनुत चंदनं सैधवं विल्वपुत्राशाश्च हरीतकी पटलं कुसुमं नीलं चक्रिकं हरतेजनी गुरु
जामूलं छागमूत्रं घृष्टं तिमिरबंधनुत रोप्यतामसुवाणानां हस्तधृष्टशलाकया घृष्टेनयनं रुक्वामिलाब्धाधि
नाशनं घोषाफलमथा घ्रातपीतकामलनाशनं दुर्वादाडिमपुष्पं तु अलकहरीतकनासाशिरोरकेनुत्पातन
ग्राथसिरसनहिमुपिष्टं जिकिनीमूलं भंडासनचषधजानुपदानाद्विनूपेतनासाधोनीललोहितः गव्यघ
र्तसधरसरुद्धधान्याकसैधवं धर्तरेगैरिकं चेतैः साधितं तौ सितककं सतैलव्राणानुत्पात्तं स्फाहितो घटितो ध
रो जातीपत्रं नुचर्चिला विधृतं मुखरोगनुत कक्षाक्षेसरबीजस्पदतास्पृशालितास्त्रिः मुस्तककुष्ठमूलाच यष्टीम
धुकरातकाधान्याकमेततददनामुखदुर्गंधिदुर्वैर कषायकटुकं वापितिकेवं तस्य भक्षणात् तिलयुक्तस्य नि
त्यस्यात् मुखता — क्षयतदतव्राणानि सर्वाणि क्षयगच्छन्त्यनेन तु काजिकस्य सतैलस्य गंडुखकवलादिभिः
तद्विल्वपुष्पं दग्धस्य मुखस्य बाधिनो हिवै परिच्युक्तं प्रलुब्धं शाश्वतं भवेत्तायथा मातुलुगदलान्यलायष्टीम
धुचपिप्पली जातीयचमवेष्टाचक्षुणो लोदतथैकतं शाफालिकाशटायिश्च चर्चणं गलगडनुत नासाशिरार
क्तकापीन श्रेष्ठं करजिह्वा रक्तसाशिराषबीजानां नलदस्य च तुर्गुणात्तेनपकेनभूते शनस्पमस्तवारिगनु

॥७० पु॥
॥१८९॥

तु गलरोगी विनश्रुपतिनः प्रपमात्रेण तस्मात्तद्विनाशस्यात्तु गुंजा मूलस्पचवर्णात् काकजं घास्नुहिनी लियेषा
मेकचमूलकं दत्तक्रांतं दंतजाश्च मिनाशयते शिवाद्यतर्ककटपादेन दुग्धमिश्रणासाधितं तेन च भ्यंगिता दंता कुर्युः
कटकटानि हि लिप्ताः कर्कटपादेन केवलेनाथवा द्विजः त्रिसप्तानुवारिपिष्टा ज्योतिष्मत्याः फलस्य हि मज्जाभय
च शुक्रस्पलेपनत्वं कलंकनुत्वं लोधकु कुममं जिष्टालो ह कालीयकानि चायवतं दुलमेतश्च यष्टी मधुसमन्वितः
वारिपिष्टे ब्रजलेपात् स्त्रीणां शोभनवक्त्रं कृत्वा द्विभागध्वागदुग्धेन तेलप्रच्छिन्नं तुसाधितं रक्तचंदनमं जिष्टालां सा
नां कर्षकेन वा यष्टिमधुकुं कुमाभ्यां सप्तोहान्मुरयकांति कृत्वा शूरीचपिप्पली चूर्णांश्चिद्रुचिकं टकारिका एभिश्च कथि
तं वारिपीतं चाग्निकरोति वै वातशूलसंयं चैवोद्धारस्य मयश्च करजपपटो शीरबृहती कटुरा हि एषा गोक्षीरं क
थितं त्वं भिर्वीरपीतश्च मापहं दाहपित्तज्वरं शोषं मुखं चैव क्षयनयेत् मध्वाज्यपिप्पली चूर्णांश्चिद्रुचिकं टकारिका एभिश्च कथि
पीठहृद्दोगकासस्य विषमज्वरनुत्वं भवेत् क्वाथो घधीना सर्वासां कषौर्ध्वाद्यमेव च वयो नरूपतो ज्ञेया विज्ञो
षा वृषभध्वाज्यदुग्धपीतं तु संयुक्तं गोपुरीषरसेन च विषमज्वरनुत्वं काकजं धारसतया शुक्रासेवालसताश्च
शुभीपाषाणभेदका एते न स्पृष्टानां चैव रुणाद्यभ्रमेव च शोभोजनस्य मूलस्पृष्टेः कथितवानिति दत्वा हि

॥ रामा ॥
॥ १८९ ॥

गुणवक्षीरं पित्तवात विनाशनं पिप्पली पिप्पली मूलं तथा भल्लातकं शिवं वार्यते कथितं पीतं वरशूलापकारनु
ते अश्वगंधामूलकाभ्यां सिद्धा वल्मीकमृत्तिका एतेषां मर्दनाद्दुग्धरुस्तभः प्रशाम्पति बृहतिकस्पवे मूलं स
पिष्टमुदकेन च पीतं सिंजितं कातस्य विपाटनकृदेव च पीतं तक्रामूलं च आद्रस्य तगरस्य वै हरेत्पिमेजिक
वातं वृक्षमिद्रानिर्यथा मुस्तासेधारमेकेन भक्तेन स हरवादि पीतं मांसरसेनापि वातनुच्चास्त्रिभंगहृत्
घृतलिप्ती शकृकं च क्षागक्षीरेणासंयुतं तलेपात्पादयान् ग्रपेत्संतापो नात्र संशयः मध्वाज्यसंयवे सिकंगु
रुंगोरिव गुग्गुलेः समज्वरसः स्फुटितः कामलोधिश्च लेपनात् कटुतेलन लिप्ता वै विधूमाग्रो प्रतापितः
मृत्तिकारवादितः पादः समस्यो वृषभध्वाज्यं समज्वरसासिक्तं वजीरकी च हरीतकी तत्साधितं घृताभ्युग्राह्य
स्मिन् दुग्धव्यापनुत्वं तिलतेलं चाग्निदग्धं वरभसमसं न्वितं अग्निदग्धं ब्रह्मं नृपेत्तु बह्मशः कृतलेप
तः नवनीतं माहिषचदुग्धपिष्टतिला निच समभल्लातकं ब्रह्मं नृपेत्तु वेत्सरं तस्य लेपतः कर्पूरगन्धसपि
भ्यां प्रह्वरः परितो हरः शस्त्रास्त्रैः सुबद्धश्च शुकु वीर्यनिशं कार पाकं च वेदनां चैव न संस्पृष्टं वृषभध्वाज्यं त
स्य मूलरसेन वृक्षश्चातप्रहरितः टोके शस्त्रसंघातस्या तन्निवारणाय धृतशूरितः शूरशैवालज्जालूकापाठ

रा॥

ग० पु०
१८२

चेपातुमूलकं जलपिष्टं तस्य लेपात् शस्त्रघातः प्रशाम्यति मूलं त्वाकाडं घायास्त्रिरोत्रोर्बोत्रोर्षके पाकस्य
तिवेदना रंहति वेरोहिते त्रेण सजलं तिलतेले च अपामागस्य मूलकं तस्मै कदनान्नयेत प्रहारोद्भववेदना
अभयासंधवकुंठी रेतस्पृष्टोदकेन तु भक्ष्यत्वाद्यजीर्णस्य नाशो भवति शंकरा कटिबद्धं निंबमूलं अक्षिशृ
लहरं भवेत् तस्मिन् मूलं त्राही मूलं अधिमिदिय कर्म कृतं श्वेतापराजिताय च निंबपत्ररसेन तु नश्यदानाद्रा
किनीनामातृणा ब्रह्मराक्षसा मोक्षस्यान्मदसारेण न स्याच्च हृषभध्वज मूलं श्वेतं जयं त्वाचपुष्पकं
तुसमाहृतं श्वेतापराजितार्कस्य चित्रकस्य च मूलकं कृत्वा तु वटिकां नारी तिलकेन वशी भवेत् पिप्पलं
लोहचूर्णं तु शुंठी श्यामलकानि च समानितु द्विजानीया तस्मै धवं मधुशर्करा उषा परप्रमाणेन समाहा
तं भक्षणं तस्मात्पुमांश्च बलवान् स्याच्च जीवद्वेषात् तद्वयं ॐ उच्यते सर्वे स्यात्प्रयोगस्य प्रयुक्तः सर्वको
मकृत्य सगृह्यविद्वान्काकस्य निलयप्रदहञ्चतुर्वे चित्तोग्रोभस्म तच्छत्रोर्दत्तं शिरसि शंकर तमुत्तथा
टयते रुद्रश्च एव तोयागमुत्तमं निक्षिप्तं तु पुरीषं वेवनभूषिकवर्मणि कटितंतु निबद्धं वेकुर्यान्मलनि
रोधनं कृष्णकाकस्य रक्तेन यस्यानामप्रलिप्यते दूतदले मध्यमं ध्येत तो निक्षिपते हरः सर्वघातकाक

राम
१८२

वृंदे नारी पुरुष एव न शबरी मध्वाज्यक्षीरं तिलगोक्षरकी समं पाजुवं नाशयद्दुःखं आश्वादितमिदं हरेत् उलूक कृष्णका
कस्याबिल्लस्याय समोक्तं रुधिरासमायुक्तं बयानां स्नातुं द्रव्यं तयोदयोर्महावरं भवेत् तस्मात्त्रयः भोषि
तं सस्य दुग्धं नरोहितस्य रुषस्य च मांसं तस्मादितं तैलं तदभ्यगश्च रोगोत्थं चंदनादकनस्योत्तरो मोक्षानं
भवेत् पुनः हस्ते लागलियामुक्तं गृहीतं तेन लेपयेत् शरीरं येन स पुमान् वृद्धे दर्पे च पोहति पराक्रमेण यु
क्तस्य शूरस्य पुरुषस्य हि गतिर्यस्य पुरीषेण कृतगर्भांश्च भाविता मयूररुधिरैर्लोवजीवं संहारते शिवाच्च
ज्वलिता तु भुजगानां विदुस्त्थानां दूपाश्च गृहे हस्तितांश्चिदग्धस्य सर्वस्य जगरस्य हि तद्विषं मुखे क्षिप्तं शत्रु
णां भगवत् भवेत् मंत्रेणानेन क्षिप्तं च महाभंगकरं रिपोऽत उठठवाही छाही स्वाहा उदयः पाहि पाहि स्वाहा
सुदर्शनाय मूलं तु पुष्पकेतुं समाहृतं निक्षिप्तं गृहमथ्यं तु भुजगावतं पतितं अर्कमूलं नवारिणा अर्क
मिज्वलिता शिव युक्ता सिद्धयै तैलं नवर्तिमार्गं एनां शिनी मार्जारपल्लवं विष्टा हरितालं च भावितां स्त्रा
गमूत्रेण तल्लिप्ता मुषिको मुषकाश्च हरत्वा युक्ता हिमंदरे रुद्रनात्रकायो विवारणा त्रिफलाजुने पुष्पाणि न
ल्लान्तक शिरीषकालाक्षासजे रसश्चैव विडेगश्चैव गुग्गुलुः एतैर्धूपोपसर्ग एव भक्षकानां विनाशनः ॥ ३

ग. ३.
१८३

साहिमहापुराणोक्तं हे । हरिश्चन्द्र । ब्रह्मदंष्ट्रावचाकुर्ह्यप्रियंगुनागकेशरं दद्यात्तद्विलसं पुनः स्त्रीणां मंत्रेणात
दश । ॐ नमो नारायणाय स्वाहा तां ह्यलं यस्मदीयत सर्वशोभासंगतः गोदंतं हरितालं च संयुक्तं काकजिह्वया
ह्योह्यत्वायुस्म्यशीर्षं दीयते सर्वशीर्षं भवत् । अतः सर्षपनिर्मोले यद्वृत्ते तद्विचालयेत् । विभीतकं च चाक्रोदं मूलं
पत्रं च संयुतं स्थाप्य तयत्तु गृहद्वारे तत्रैकलक्षो भवेत् । खंजरी तस्य मांसं तु मधुना सह पेषयेत् ऋतुकाले
यो निलेपात् पुरुषोदासतामसात् । अगस्त्यं गुल्मं च वनीलोत्पलसमन्वितं गुडं नक्षत्रं पइत्वा तुराजद्वारा प्र
यो भवेत् । अतः पराजिता मूलं पिष्टं रोचनं यायुतं योषणं तिलकेनेतत्तवशी कुर्यान्नुपलये काकजिह्व
वचाकुर्ह्यनिंबपत्रं संकुकुम् । आत्मरक्तं गतावेवं वशी भवति वनरः । आरण्यस्य विडालस्य गृहीत्वा रुधि
रं शुभं कज्जलं तैलेन तद्वायं रुद्राग्नेः कज्जलं ततः पातयेत्तपत्राणां अदृश्यः स्यात्तदजनात् ॐ नमः
सर्वजपाणाय महासनापतये स्वाहा ॐ ब्रह्महीही वरुणादुरिता विद्या ॐ मारो रस्ते भयसाहा ॐ सह
स्वपिजिप्पातु विद्येयं चो रवारिणा महासुगंधिका मूलं शुक्रं स्तंभं कटोः स्थितं ॐ नमः सर्वसत्त्वभ्यां नमः
सिद्धिं कुरु स्वाहा । सप्तवारं भिमं त्रितं कृत्वा करवीरस्य पुष्पकं स्त्रीणां मंत्रेणामये च द्वारं द्वे सावशी भवेत्तव

राम
१८३

द्वेष्टी वना त्रिमधुना सह पेषयेत् । अंगले ज्वनितानां न्यूनं तारमिच्छति पत्रदंष्ट्रा शिखावक्रो शिरसाश्रुकं स्तंभ
नं मूलं जयत्यो वक्रं रच्छव्यवहारे जयप्रदं पुष्पाहर्तकं दमूलं प्रच्छाभं गरजस्य मूलं लेपिष्टं कृत्वा संयुतं
अक्षिणी चंजयित्वा च वशी कुर्यात् । अरं किल अपराजिता शिफा दद्यात्तनीलोत्पलसमन्वितं तां ह्यलं यस्मदीयता
च वशी करणं मत्तमं अंगुष्ठे पदे गुल्फे जानो वज्रधनं तथा नाभौ वक्षसि कुक्षौ च कक्षे कंठे कपोले कटुष्टने
रुद्रादि च मुष्टिं च कलां स्मृताः स्त्रीणां पक्षे मिते कृष्णधुवधश्च स्थितान् । वानां गदक्षिणां च चक्रमा
नादादि सादि कृतं चतुःषष्ठी कलाः प्रोक्ताः कामशास्त्रे वशीकृताः रोचनं गंधपुष्पाणि विल्वपत्रं शिपे गव
दुक्तं मूवं दन्तं च वतिलं कनजं गङ्गु ॐ ह्रीं गौरि देवी सो भाग्यं पुत्रवशादि देहि मे ॐ ह्रीं लक्ष्मी देवि सो भा
ग्यं सर्वत्र लोभ्य मोहनं सुगंधं च हरिद्रा च कुंकुमा निचले पकं वाण्ये इवाधुपश्च पुष्पाधुप सुगंधं कुङ्कुमा
धु च धुपं कुंकुमं च शतावरी तिलं तैलेन संयुक्तं यो निलेपात्तसंभूतः निवृत्ताष्टस्य धमेन धूपइत्वा भगोः स्तु
यः सुभगा स्यात् सा च रुद्रपतिदोसा भविष्यति माहिषं नवनातं च कुष्ठं च मधुयष्टिका सो भाग्यं गौं लोपयाम

ग० पु०
१४४

पतिदोसो भवेत्तदा मधुयष्टिं च तैर्दद्यात्त गोक्षीरकंदकारिणी। एता निसमभागानि पिबेदुषो नवारिणा चतुर्भोगा
वनेषेपागर्भसिभवमुत्तमं मातुर्लिंगस्य बीजानि मूलान्ये रंडकस्य च घृतेन सह संयोज्य पाययेत्त एव का क्षिणी
अश्वगंधा घृते दुग्धं क्षयितं पुत्रकारकं पलाशास्पतु बीजानि सोदपास हपेषयेत्त रजस्वला तु पीत्वा स्यात्त रज
र्कपुष्पविवर्जिता। इत्यादि महापुराणो गारुडे। हरिरुवाच। हरितालं यवक्षारं पणारिकरुचं
दूर्णं जाती हिंगुलकं लाक्षामक्षते लेनपेषयेत्त हरीतकी कषायेन हृष्टा दंताः प्रलेपयेत्त दंताः सुल्बहिता
ष्टसः श्वेता रुदनसंशयः। मूलकं स्वेदमदाग्नौ रसं तस्य प्रश्रयेत्त कार्पायोः पूरणेन कार्पाशो विनति
अर्कपत्रं गहीला तु मेदाग्नौ तापयेत्त नैः। निष्क्रियं पूरयेत्त कार्पाशं विनति प्रियंगु धातुका बद्धा
धातुका ता लपतिभिः। मंजिष्ठा लाघ्रलाक्षाभिः कपि छेस्पर्सेन चोपचेत्तै लं तथा स्त्रीणां धनका भ्यां प्र
पूरयेत्त शुष्क मूलकं शुष्ठी च क्षारो हिंगुमहोषधौ शतपुष्पा वचा कुष्ठ दातु स्निग्ध रसायना सोवर्च लं यवक्षारं
तथा सज्जिकसं धर्वा भुजगुधि विड वस्त्रं मधुयुक्तं च तु नुर्णो मातुर्लुग रसं तद्वत् कदल्याश्च रसाहितैः पुष्पै
तैलं हतदा शस्त्रावणार्थेन संशयः कार्पायोः रुमिनाशः स्यात्त कटु तैलस्य पूरणेन हरिद्रा निबपत्राणि पि

राम
१४४

प्यल्पो मरिचानि च। विडंग भद्रमुक्ती च ससर्प विश्वभेषजं गोमूत्रेण च पिष्टे वक्रत्वा च वटिकं हरं अजीर्णं रुद्धवेत्त
को ह्यपिष्टं बिकापहं हरेच्च दध्नु कविषं वारिणातिमिरापहं पटलं मधुना हति गोमूत्रेण समां चितो एषा च
शोकरि वत्त र्शे सर्वनेत्र मयापहा। इत्यादि महापुराणो गारुडे। हरिरुवाच। वचामां सोषठी वि
ल्वंतगरं पत्रके सरीनाग पुष्पं प्रियंगुं च समभागानि चूर्णीयेत्त अनेन धूपितो मर्त्यः कामाच्च विचरेन्महिं क
र्षं देवदाहं च मधुना सह योजयेत्त लिंगलेपाच्च तेनैव वशी कुर्यात्त स्त्रियं किल मैथुनं पुरुषो गच्छेत्त हृदि
योत्स्वक्कमैन्ध्रियं वामहस्तेन वामे च हस्ते तस्याः स्त्रियो लिपेत्त अलिप्या स्त्री वशीयाति नान्यं पुरुषमिच्छति
अरक्तचंडिके अमुकं मेव शमानय आनया ॐ ह्रीं ह्रीं हः फट् जप्त्वा सतं मंत्रं तिलकं च शंकरं गौरी च ना
य संयमेन स्वरक्तेन वत्रा भवेत्त सै धर्वं क्षाल्वा लवा सोवीरं मत्स्यापित्तकं मधुसर्पिषि कामुक्तं स्त्रीणां तद्रग
खेपनीयः पुमान् न भैथुनं गच्छेत्त नान्यानां रिगमिष्यति शंखपुष्पां जटामां सिसां मराजी वफल्लुकं माहिषं
नवनीतं वगाहकरां मुत्तमां सनाला निचपद्यानि क्षीरेणाति च पेषयेत्त गुटिकां शोषितां कृत्वा यनारीयान्यां

॥ ७० ॥
॥ १५५ ॥

प्रवेशयेत् दशवारं प्रसूतापि पुनः कन्या भविष्यति सर्पपाश्र्वयोश्चैव मदनस्य च फलानि च मार्जारविष्टा च तैर
स्त्रीकेशेन समन्विता त्वा तुल्यकधरो धूपोडा किनी ज्वरनाशनं अर्जुनस्य च पुष्पाणि जलातक विडंगके स्त्रीरत
सर्जसो च सोवीरसर्पपास्तथा सर्पकुक्कुटमक्षुण्णानां धूपो मशकनाशनः भूतलयाश्च चूर्णानि स्तंभस्याद्यानि
पुराणां त्र्युक्तेषां संपुटं गृह्यत्यविनेष्टुं सत्वरं तत्तैललेपतो यो न्यो भगस्तंभं तु जायते ॥ इत्यादि महा
पुराणो गारुडे ॥ हरिरुवाच ॥ सांजनं च घृतं शोईलवणांताम्रभाजने घृष्टं पयः समायुक्तं सद्यः शूलह
रं परं हरीतकी वचा कुष्ठं पिप्पल्यो मरिचानि च विभीतकस्य बीजा निहरितालं मनःशिला सर्वाक्षिरोगं न
शयेच्च अजाक्षारं समन्विता नूतक्षणा तपुष्यनाशः स्यात्तमालतीकुसुमांजनान् विडंगं सैधवं कुष्ठं च
घंहिंगुमनःशिला कासेश्वासचहिकार्या नित्यं शोई घृतं भुतं पिप्पली त्रिफलं चूर्णं मिधुना लेहयेन्नरः
न शपते पीनसंकाशः श्वासश्च बलवत्तरं समृद्धा चित्रकं च समपिप्पली चूर्णं किं हरेत् श्वासं कासे च हिक
च मधुमिश्रीं घृष्टं धजनीलोत्पलं शर्करा च मधुकी पद्मकं समं तंदुलोदकं मिश्रं प्रशमेद्वैक विक्रियां घुं

राम
१८५

ठाच शर्करा चैव शोई शासहसंयुता कोकिलस्वरावस्था तु गुहिका भुक्तमात्रतः हरितालं शीखचूर्णं किदली
दलमश्रमग एतद्व्योणो चोद्व्यालो मशान नमुतमं लवणां हरितालं च शारवं चैव मनःसैधवं न सहैकत्र
छागमूत्रेणोपपद्यते तत्क्षणाद्वर्तनादेव लोभशान्तनमुत्तमं ॥ शारवमामलकी पत्रं धातव्याः कुसुमानि च
स्योत्वातपयसा माध्वं सप्ताहं धारयन् मुखं स्निग्धं स्वेताश्च दत्ताश्च भवति विमलप्रभाः ॥ इत्यादि महा
पुराणो गारुडे ॥ हरिरुवाच ॥ शरद्री भवसंतं च प्रायशो दधिगर्हितं क्षेमं तेशां शिरैवैव वषसि
दधि शस्पते भुक्तं तु शर्करा पीतानवतीनेन बुद्धिं कृते गुडस्पृष्टं पुराणस्य पलमेकं तु भक्षयेत् स्त्री सह
दं तु भुक्ते स पुमान् बलयुतः हरि कृष्टं मुचूर्णितं कृत्वा घृतं माक्षिकं संयुतं भक्षणात् स्वप्नवलायां वलिप
लितनाशनं श्रुतं सोमसगोधूमचूर्णं कृत्वा तु पिप्पली घृतेन लेपयेद्गदात्रिभिः साह्यं विचक्षणैः क
र्षसद्व्योमस्य नित्यं भवति तत्क्षणादेव वास्ति लाश्र्वाश्र्वाभां मुषलां शरलां गुडं पाक्षिश्चरन्ति जग्धा
तरुणाः बलवान् भवेत् हिंसा च रलं श्रुं ठी पात्वा तु कथितादकं परिणामाख्यं शूलं च अजाणं च वनशपति
धातकोमामराजी च शारेण सह पपयेत् दुर्बलश्च भवेच्छूनात्र कार्या विचारणा शर्करा मधु संयुक्तं

ग० पु०
१८६

वनीतं बलं वहेत् क्षीराणि चक्षुषी पुष्टी मेधा चैकातुला भवेत् कुली रक्षांसि क्षारपीतं चक्षुष्ये मानुषं भल्ल
तकी विडगं चयवक्षोरच सैधव मनः शिला श्रावहारां तेलपक्षं मनः शिला लोमानि सा भवत्येषानात्र काया
विचारणा मादरस्य रसगृह्य जलोकात् त्रपेक्षयेत् हस्तो तेलपयत्रेन अग्निस्तं वनमुत्तमं वापसा पुद्गल गृह्य
मंडूक वयसा सह गुटिका कारयेत् तेन ततो ग्निं प्रक्षिपेत् सुधा एवमेतत्प्रयोगेन अग्निस्तं भनमुत्तमं रक्तपटो
लमूलं च अंबुष्वर्ध्वं च दंतकैः दिव्यस्तं भनते सिप्रं पयः पिंडजली तर्कं मुंडीतका वचामुस्तं मरीचं नागरं तथा
वज्रिह्वा वडमं सद्यो जिह्वा जलिनं लिह्येत् गारां च न भंगराजं त्रुणां क्षुत्पुष्टं समं दिव्यस्तं च अस्या देवमे
त्रेणानेन वेयथा ॥ अग्निस्तं भनं कुरु ॥ नमो भगवते जलस्तं भयसा भयसं श्रांसे वै ककै कवरं चरज
लस्तं भनमंत्राय जलस्तं भयते शिव गृध्रां स्त्रिचगवां स्त्री च भूतनिमाल्यमेव च आरयो निघने दारपे च
त्वमुपयाति सः पंचरक्ता निपुष्या निपुष्यकजात्यां समाहरेत् कुंकुमेन समापुष्कं मनुरक्तं समान्वितं पुष्पपा
च सपिष्टा चराचनायां समकतः स्त्रियां स्या श्रुतौ तु तिलकाय वशीकरः ब्रह्मदंडी तु पुष्पाणां आलपातु
वशीकरः पुष्टी मधुपले केन पक्षमुष्णो दकं पिबेत् विष्टा भिक च हृष्टूल हरत्येवमदृश्वर ॥ श्रीजपमंत्रो

राम
१८६

यं हरते सर्वजं विष्णुं पिप्पली न वनीतं च शृंगवेरं च सैधवं मरीचं दधिकुं च न स्येपाने विषं हरेत् त्रिफला दूक कुं च चंदनं
घृतमुत्तमं एतत् पिष्ट्वा चूले पात्रे विषनाशो भवेच्छिव पारावतस्य चाक्षीणि हरितालं मनः शिला एषयोगो विषहंति वे
न ते यश्चो रगान् सैधवं त्रुषाणां त्रुणां द्विधिम धाज्यसंयुतं वृश्चिकस्य विषं हरेत् तिलपायं वृषभध्वज ब्रह्मदंडी तिलान्
काय त्रुणां च कटुकं पिबेत् नानाशये दुग्गुल्मानि निरोधं रक्तमेव च पीत्वा क्षारं सोद्वयुत्तं नानाशये दारुणां तु ज्ञेयं आर
रूपकमूलं न भगनाभिं चूले पयेत् सुखप्रसूयते नारी नात्र काया विचारणा शर्करामधुसंयुक्ता पीत्वा तं दुलवा
शिणा रक्तातीसारशामनं भवतीति वृषध्वज ॥ इत्यादि महापुराणो गारुड ॥ हरिस्वाच मरीचं
शृंगवेरं च कुटजहृयमेव च पानात्संग्रहणी नश्येच्छृंगो ककृतं शोवर पिप्पली शृंगवेरं च मरीचं तं गारं तथा ॥
देवदारु समपार्चं शोणा सह पेषयेत् अनेनैव प्रयोगेण अतिसारो विनश्यति मरीचं तिलपुष्पाभ्यां मज्जनं
कामलापहं हरीतकी समगुडामधुना सह पेषिता विरेचनकारी रुद्धं भवतीति न संशयः त्रिफला त्रिचकं चित्रं
तथा कटुको हिणा कुरुस्तं बहो हृष्यं उन्मत्तं विरेचनं हरीतकी शृंगवेरं देवदारु च चंदनं काययेच्छागदुग्धे
न अथो मार्गस्य मूलको ज्येष्ठा चूले मुरस्तं भनं सप्तरात्रं तु नो शयेत् अलसं शृंगवेरं वस्तुस्म त्रुणां नि कारयेत्

ग० पु०
॥१८७॥

गुग्गुलुंगुडतुल्यं च गुटिका मुपयुज्यते ब्राह्मणमायुतं वै वै अग्निमांघ्रं च नाशयेत् शंखपुष्पे तु पुष्पोहासमुधृत्य प
वित्रकं समूलं छागदुग्धेन अपस्मारज्वरोपिवेत् अश्वगंधो भवेच्चैव उदकेन समं पिबेत् रक्तं पित्तं विनश्येत् तना
त्रकायो विचारणा श्रीरतको कुष्ठं कृत्वा आस्यं च प्रयेत् शीते पीत्वा तु पानीयं सर्वं छर्दिनिवारणा गुडं च
पद्मजारिष्ठधान्यकरैकचंदनं पित्तश्लेष्मज्वर छर्दिदाह तृष्णा घ्नमग्रिकृतं उहूनमशति श्रोत्रे वध्वा शंखपुष्प
ज्वरं मंत्रेण वेहेत् कुजं भनिजं भनिमोहय मोहय सर्वव्याधी नूमे वज्रं फट् इति मष्टं शतं जस्वा हस्ते दत्त्वा न
रं वस्येत् शीतं चातुर्थिको ज्वरो रुद्धे अन्ये चैव ज्वरास्तथा जंबूफलं हरिद्रा च सर्पपेव च कंचुकं सर्वज्वराणां धूपार्थं ह
स्त्यातुर्थिकं स्य च कारवीरं भगपत्रं लवणं कुष्ठमर्कं चतुर्गुणं नमूत्रेण पचेत् तलं हरिद्रा च तत्र यासा विचरि च का कु
ष्ठमभ्यंगा द्विव्रणा निव पिप्पली मधुपाना च तथामधुरा जना तं लीहा विनश्येत् रुद्धे तथा प्रराणा सवना त
पिप्पली च हरिद्रा च गोमूत्रेण समं न्वितं प्रक्षिपेच्च गुदद्वारे अशीं सि विनिवारयेत् अजादुग्धमाई कंचपी तं
लीहाय ह भवेत् सैधवं च विडंगा नि सोमराजी तु सर्पपः रजनी द्वि विषं चैव गोमूत्रेण च पेषयेत् कुष्ठनाश
चतुष्टया तं निवपत्रा दनस्तथा ॥ इत्यादि महापुराणां गारुडे ॥ हरिरुवाच ॥ रजनी कंदली क्षी

राम
१८७

जयेत् आत्मानं रक्षयेत् तेन जले तिष्ठेद्दिनत्रयं कुंभीरकस्य नेत्राणि हृदयं कक्षं पस्य च एतान्येकत्र संस्त्रानि जले तिष्ठेद्यथा
गृहे लोहं च एतं च पीतं पांडुरोग हरं भवेत् तंदुलियक गोक्षीरमूला पीतं विषादि कृतं सुरभिकामूल पानात् तल
तानाशो भवेच्छिव बलाचाति बलादंती शर्करामधुसंयुतं च ध्यागभं करं पीतं नात्र कायो विचारणा श्रुता पराजितौ म
लं पिप्पली पुंठी संयुतं परिपिष्टं द्विरो लेपात् शिरः शूल विनाशनं शिरोरोग हरं लेपात् गुंजामूलं सकणिकं निर्गु
डिको शिका पीत्वा गंडमाला विनाशनं कोतकी परुजं शार गुडेन सह भक्षयेत् तत्रेण सह पूरवं वा पीत्वा लीहा वि
नाशयेत् मातुं लिंगस्य निर्गुंजा सा ज्येन च समं न्वितं वात पित्तज्वरं शूलं निहंति पानयोगतः श्रुंठी सोवर्कं च विगु
पीत्वा हृदयरोगानुत् ॥ इत्यादि महापुराणां गारुडे ॥ हरिरुवाच ॥ ७ गंगा पतयेत् इति अयंगंगा प
ते मंत्रो धन विद्या प्रदायकः ॥ उममष्टमहसं च जस्वा बद्धिं शिखंततः यवद्वारे जयस्या च शतं जप्त्वा त्रणां प्रियः तिला
नां तु घृताक्तानां कृष्णानां रुद्ध मोहयेत् अष्टोत्तरसहसं तुरा जाव न्यस्त्रिभिर्दिनेः अष्टाभ्यां शुक्र चतुर्दश्यां मुपाष्या
भ्यर्चयेत् घृतात् तिलाक्षतानां होमा च दृष्टाक्षर सहसं च अपराजितं स्याद्युद्धये सर्वं तस्य वशं शिव जस्वा च पृष्टमह
सं तु ततश्चाष्टशतानि च शिखावधारां जकुल व्यवहारं जया भवेत् हीकारं सविशं च प्रातः सूर्यं समं न्वितं स्त्रीणां

जयेत् आत्मानं रक्षयेत्तेन जलेतिष्ठेद्दिनत्रयं कुंभीरकस्यनेत्राणि हृदयं कक्षं पश्य च एतान्येकत्र संस्त्रानि जलेतिष्ठेद्यथा
गृहे लोहं ह्यर्णतः पीतं पांडुरोगहरं भवेत् तं दुर्लभं कर्णोक्षीरमूला पीतं विषादि ह्येतत् सुरभिकामूलपानात् ल
तानाशो भवेच्छिव बलाचातिबलादंती शार्करामधुसंयुतं वंध्यागर्भं करं पीतं नात्र कार्या विचारणा श्वेतापराजितौ मू
लं पिप्पली पुंठी संयुतं परिपिष्टं द्विरोलेपात् शिरः शूलं विनाशनं शिरोरोगहरं लेपात् गुडामूलं सकणिकं निहं
डिको शिवा पीत्वा गंडमाला विनाशने केतकी परुजं शारगुडेन सह भक्षयेत् तत्रेण सह पूरवं वा पीत्वा स्त्रीहा वि
नाशयेत् मातुं लिङ्गस्य निरुजं साज्येन च समं न्वितं वातपित्तज्वरं शूलं निहंति पानयोगतः पुंठी सोवर्कं हंति
पीत्वा हृदयरोगानुत्तं । इत्यादि महापुराणो गारुडे । हरि रत्नाच । ॐ गंगा पतयेत् इति अयं गंगा प
ते मंत्रो धनविद्या प्रदायकः । उममष्टमहसं च जल्लावद्दृष्टिं खंततः व्यवहारे जयस्या च शतजप्या नृणां प्रियः तिला
नां तु घृताक्तानां कृष्णानां रुद्रमोहयेत् अष्टोत्तरसहस्रं तुराजावश्यं स्विभिर्दिनैः अष्टाभ्यां शुक्रं चतुर्दश्यां मुषां
भ्यर्चयेत् घृतात् तिलाक्षतानां होमो च दृष्टाक्षरसहस्रं अपराजितस्यायुश्च यै सर्वं तस्य वशं शिवं जल्लावाष्टमह
सं तु ततश्चाष्टशतानि च शिखावध्वारजकुलं व्यवहारे जया भवेत् हीकारं सविमर्गं च प्रातः सूर्यसमं न्वितं स्त्रीणां

ग० पु०
॥१८९॥

ललाटे विन्यस्य वक्षस्य तानयति ध्रुवं तथैव नासां मुपरिधातेश्चैवोपकारयेत् सुसमं हितवितेन न्यस्तं तु प्रमदालयेत् सोऽक्रामां
कामिनीं कुर्यात् स्तब्धं लज्जामदजलाकुलां अयुतं जुह्याद्यस्तु श्रुतिप्रयत्नमनसः दृष्टिमात्रे सदा तस्या वक्षसायां तियोषि
तः मनः शिलापत्रकंच सगोरोचनकुं कुमां एषिश्च कृततिलकेनरः स्त्रीवशात्तामियात् सहदेवी भृंगराजशितापराजित
वचा तैलेन तिलकं कृत्वा त्रैलोक्यं वशतामियात् गोरोचनामीनपित्तमाभ्यां च कृतवर्तिकाः यः पुमान् तिलकं कुर्यात्
वामहस्तकानिष्ठया सकरोति वक्षसं त्रैलोक्यं नास्य वसं शयः गोरोचनामहादेवस्तु घोषितभार्यया ततोपाह
ततिलकामानवं यानिरीक्ष्यते तत् सर्वं वक्षस्य कुर्यात् किं नोत्र कार्या विचाराणां नागेश्वरश्चाश्लेयतक्षत्रश्च हरीतकी चंद
नं कुरुस्त्वस्मै नारक्तशाली समन्विताः एतैर्भूषणैः सकरः स्मरन्वाता इवैश्वर्य रतिकाले महादेवपावती प्रियं चंकरानि
जं श्रुत्वा ह्रीत्वा वामहस्तनयः पुमान् कामिनीं चरणं वामलिपेत् सस्यां स्त्रियाः प्रियः संधवं च महादेवपारावतमलं
मधु एभिर्लिप्तं तुलिंगं वै कामिनी वसेद्भवेत् पुष्पाणि चंकरानि गृहीत्वा यानि कानि च तंडुली च प्रियं गु
चपेष्टयेत् कृपागतः अनेन लिप्तलिङ्गस्य कामिनी वसतामियात् हयनालचर्मजिष्णुमालतकुसुमानि च श्रु
तसंघपयो एते लिप्तलिङ्गस्त्रियां प्रियं मूलं तु काफजं घायादुग्धपीतं तु शेषं तु अश्रुगंधानां गवलागुडमांसनि

राम
१८९

मेनगाता स्तुपं कवेद्यथा तद्दत्तनवयो वनचरिणी लोहद्वर्णसमायुत्री त्रिफला दूर्णमेव वा मधुना स्वादितैरुद्विगतामा
रुचिं लभेत् मगष्टं गह्वरं गिदग्धं गव्याजेन समन्वितं पीतं हस्तपुष्पलानां भवेत्त्राशकरं शिवा हिं गसो वरं लं रुद्रवध
जमलोषधी एभिस्तु कथितं वारिपीतं संधवश्च लभेत् अपामार्गस्यैव मूलं समुद्रलवणान्वितं अस्मादितमजीर्ण
स्य मूलस्य स्याद्विमर्दकं अंकोलमूलकषीर्धं पिष्टं तु दुलवारिणां सर्वातीसारय हणी पीतं हरति भूतपामरीच
रीकटजं त्वच दूर्वागिडां न्वितं क्रमते द्विगुणं पीतं ग्रहणाद्याधिनाशनं श्वेतामराजितामूलं हरिद्रासिधं तु दुलं
पामार्गं त्रिकटुकं प्रसातुं वटिकां शिवा विष्णुभिकामहाव्याधिं हरत्येव न संशयः त्रिफलागरुभूतेशां शिलाजितुहरीतकी
एकैकमेकं चूर्णं तु मधुना च विमिश्रितं पीतं सर्वप्रमेहं तु शयनयति शंकरा अर्कहरीतकी तिलतेलं तथैव च मनः
शिलामरीचां नो सिद्धयः पलपलं चूर्णं कृत्वा ताम्रपात्रे त्वत्पेशोष्येत ततः पीतं तु हिं गंतुं दुग्धं संधवश्च लभेत्
देव त्रिकटुत्रिफलागरुपलं शोषकं संधवः मनः शिलानिंबपत्रजाता पुष्पमज्जपयः तन्मूत्रं वशनाभिं च दूतं
धर्मयत्नता एभिस्तु वटिकां कृत्वा त्वक्षिणी वां जयस्तुतः नृपते पलं काचं पुष्पां च तिमिरादिकां विभीतकं संधवश्च
एतं मधुश्चासनाशनं पिप्पली त्रिफला दूर्णं मधुसंधवसंयुतं सर्वरोगज्वरश्चासशोषपरिभसकृतं त्वत्तदेव

ग० पु०
१०११

लाशस्यतुबीजानिश्चावणेवित्तमानिच गहीत्वानवनीतेनतेषांचूणंभक्षयेत् वर्षार्धमेकैकमासंनत्वा नित्यंहरिप्रभुं
षस्यत्पराणाधान्यस्या तदंबुवर्जं वृषध्वजा जीवद्वेषमहसाणा वलीपलितवर्जितं भृंगराजस्यवैष्णवं पुष्पकं तु समाहृतं
विडालपदमात्रं तु समो वीरं च भक्षयेत् मासमात्रप्रयोगेण वलीपलितवर्जितं भृंगराजस्यवैष्णवं पुष्पकं तु समाहृतं
विडालपदमात्रं तु समो वीरं च भक्षयेत् मासमात्रप्रयोगेण वलीपलितवर्जितं अष्टशतानि पंचजावेत नवनाग ब
लो भवेत् भवेद्युतिधरो रुद्रपुष्पकं चैव भक्षयेत् ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे ॥ हरिस्वाच ॥ निब्रणस्या
त पूजहीनः प्रहरोष्टतप्ररितं अपामार्गस्य वैमूलं हस्ताभ्यां च विमर्दनात् तद्वसेन प्रहारस्पर्कश्चावेन पूरणं ॥ त्रुद्र
लं गालिका मूलं हि जलस्य च तथैव च तेन ब्रह्ममुखं लिप्तं शल्योनिःसरति त्रणात् धिरकाले प्रविष्टेऽपि तेन मार्गेण
शोकरं बालमूलं मेघश्रृंगी मूलं वारि शुष्पार्धं तेन लिप्तं चिरं जातं नाडी त्रणा प्रशाम्यति ॥ दध्ना सामा हिषोयुक्तं
जग्धकोदवभक्तो चुक्रमूलस्य वैष्णवं दिव्यानाडी त्रणा पतं ब्रह्मयष्टी फलमिष्टवारिणा तेन संयुता तेन रश्मिर
क्तोष प्रणाशयति न संशयः ॥ यवभस्म विडंग धपाषाणमेव च पुष्टीरं चैव चूणं भावितं रुधिर एवै ब्रुकलाकस्य
ताक्षिणी मर्बुदं विक्रयेच्छिव शोभाजनस्य बीजानि अतसी स शिला सह भारसर्पपयुक्ता नि सर्वाण्यपतानि शोकर ॥

राम
१११

पिष्टान्यस्पर्शितं केलाग्रं थिकं नाशयेच्छिवश्चेतापराजिता मूलं पिष्टं तंदूलवारिणा तेन नस्य प्रदानं स्यात् भूत वृंदस्य
विद्रवः अगस्त्यपुष्पनस्यो वसमरी बस्य भूतकृत्य भुजगमो कवोरिगुनि बुपत्राणि च ववागोरसर्पपराभिः स्यात् तल्लपभूत
हरं कर्तुं गोरोचनामरीचानि पिप्पली सेंधवं मधु अंजनं कृतमेषिः स्यात् त्रुद्रहभूतहरं शिवा गुग्गुलूककपिष्ठानां धूपि
ता अनुषो भवेत् चतुर्थिकज्वरे मुक्तः कृष्णवस्त्राचरुं दितः ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे ॥ हरिस्वाच ॥ श्वेता
पराजिता पुष्परसना शोशप्ररणा पटलनाशमायाति ह्येतदुत्तममो घर्षा मूलं गाक्षुरकस्य च विद्वान्नीललोहितः
दंतकाष्ठं चानश्चेत्पुष्पासुरविमर्दनात् नारीपुष्पदिनपीता गोक्षीरलोपवासितः श्वेतार्कस्य तु वैमूलं स्तस्तच्च गुल्म
शूलनुत् श्वेतार्कमूलं विधिना गहीतं पूर्वसां भैक्षितं तैरुत्तु श्रद्धा तुल्लना कटो बधानरोधवा नारी पुष्टि हिलभ
ते सुरत वृषभध्वज हस्तवद्धं पलाशस्य अपामार्गस्य वैहरा मूलं सर्वज्वरहरं भूतप्रेतादिनुत्तमेव तपीत वृश्चिक
मूलं तपयुं धित जलं नव सांड विनाशयेद्वा हं ज्वरं च परमेश्वरा शिरवापाचैव तद्वक्ष्ये वद्धका हिनुत् एतत्सकाजि
कपांतरं कृदृष्टा ज्वरादिहत् वीस्योदकं न चोपीतं तादृहता द्विषहरं भवेत् ॥ यस्य भज्जालुका मूलं दीयते च स्तव
तसा सांडं स्ववशायाति पुमान् स्त्रीवान् संशयः पितागव्यघृतं नैपाठमूलं पिबेत्तु यः गरं विषं तस्य नश्चेत्तु ॥

॥ ७०७ ॥
॥ १५२ ॥

त्रकार्याविचारणा। तस्योदकसुते मूलं शिरीषस्य यथा तथा रक्तचिक्कमूलस्य शयनं च वनाद्वा। कार्यायो कामला व्याधि
नाशः स्यात्तनात्र सत्रायः। श्वेतकोकिलाक्षमूलं छागोक्षीरिणामंयुतं। त्रिसमाहने वेपीतस्य यरोगीक्षयं नयेत्। नारिकेल
स्य वैदुषी छागक्षीरेण मीयुता पिबेच्च विविधस्तस्परक्तवातो विनश्यति। कुर्यात्सुदर्शनमूलमादित्येन समाहृतं कंठव
द्धेत्याहिकोदिग्रहभूता विनाशना पुष्पधवलं गंजाया गृहीतं मूलमुत्तमं। मुखे तु निहतैरुद्गहरश्चरविषैव हस्तवद्ध
कोडयुक्तं कंठवद्धं गृहादिनुत्तमं। कृष्णायानुत्तमं तु हृदयं काष्ठिबद्धं समाहृतं। हरेल्लगालिकामूलं सिद्धे तन्नामरकादिका
न्। विष्णुकोता मूलसामको विद्धं वधारयेत्। पद्मसूत्रेण भूतेशमकारादिने सत्रायः॥ ॥ उत्थादिमहापुराणे
गारुडः॥ ॥ हरिरुवाच॥ ॥ अपराजितायामूलं तु गोमूत्रेण समं नितं पीतं चापि हरत्येव नां उमालो न स
त्रायत तपो वंदा रणी मूलं विधिना पीतमीश्वरा। जिगिन्से रं उक्तरं श्रुत्वा शिष्या समं नितं शीतोदकं च तत्र श्येवा
युग्मिदाव्ययं दुरेतमो हि घनवनीतं च अश्वगंधा च पिप्पली। वचा कुष्ठं हृदयं लेपात्तल्लिंगाश्च त्रस्तनातिहृत् कुष्ठना
गबला चैव न वनीतं समं नितं शीतोदकं च तत्र श्येवा युग्मिदाव्ययं दुरेतमो हि घनवनीतं च तल्लेपात्तयुक्ती
ना च मनोहरस्तनमडलं विटपं इव रूपा मूलं यस्यानाम्रा सुदूरतः। निक्षिप्य ते समुत्पाद्य तस्य स्त्री हाविने नृपति उ न

रामा
१९२

पुनर्नवायाः श्रुत्वा याः मूलं तं दुलवारिणी पीतं विद्धि न स्याच्च। नात्र कार्या विचारणा। किदली पद्मक्षरं पानीयेन प्रसाधितं
तदा श्वनात् प्रणाश्याति उद्गवाधयो विलाः। कुदली कान्दली मूलं गुडाज्येन समं नितं अग्निना साधितं जग्धमुद्ग
रुक्ता नृक्षमी नृहरेत्। नित्यं निबद्धलानां च पूर्णामालकस्य च। प्रत्युषं भक्षयेच्च वतस्य कुष्ठं विनश्यति। हरीतकी विडुं
गश्च हरिद्रा शीतसर्पे सोमराजस्य बीजा नि करं जस्य च संधं गोमूत्रपिष्टान्येतानि कुष्ठरोगहराणि। चा एकस्य त्रि
फला भाग तथा भागद्वयं शिवा सोमराजस्य बीजा नि करं जस्य च संधं गोमूत्रपिष्टान्येतानि कुष्ठरोगहराणि।
चा एकस्य त्रिफला भाग द्वयं शिवा सोमराजस्य बीजा नां दग्धपथ्या च दडु हनू अमूलतर्क सगोमूत्रं कथितं लव
णान्ति तं कथं पाष्टं खरले पात कुष्ठं दडु विनाशनां हरिद्रा हरिताले च दुर्वा गोमूत्रसंधं अयले पो हांति रुद्रयामा
नं वेधरं तथा सोमराजस्य बीजा नि न वनीतं युतानि चामधुना स्वादिता नि स्युः श्रुत्वा कुष्ठं विनाशनां तत्रानुपान
तो रुद्रनात्र कार्या विचारणा। शीतोपराजिता मूलं बर्तितं चास्य वारिणा तल्लेपो रुद्रमासेन श्रुत्वा कुष्ठं विनाशनः॥
मा हि घनवनीतं च सिद्धं रं वमो च कापामा विलेपितानस्य हृत्तुलापि बृषधजं विशुष्कं भागिफलं एकक्षीरेण
संयुतं क्षक्षितं श्रुत्वा पितस्य विनाश करमाश्वरामूलकस्य च बीजा नि अपामागं रसेन वो पिष्टानितं नलेपेन श्विधि

॥१॥

कारुडनश्रुति कदलीशारसंयुक्ता हरिद्राश्चित्रिकापहारां भाषामर्गयोः शार एकस्तेन विमिश्रिते तदभंगान्नाहो देवसवाः
सिध्धा विनश्रुति कुष्मांडवाल्मीकशारश्चसर्गो मूत्रश्च तबचः जलपिष्टानि हविषासिद्धामंदानले नहि माहिषेणापुराषेणा
वेष्टिता वृषक्षध्वजा अस्य इक्ष्तेन कुर्यात् अगंगो रत्नमाश्रयति लसत्पसंयुक्ते हरिद्रयकुष्ठक तेनोद्धतितदहस्पष्ट
उज्ज्वलः सुरभिः पुमान् मनोहरश्चासुदिनं दुर्वा नाका कजं धया अर्जुनस्य तु पुष्पाणि तुं व पुष्पायुता निवा सलो ध्रा
णि च तल्लपातद्दे हदुर्गंधता हरेत् मंदोष्णो लो धनालं वै श्रुणां तु कनकस्य च तेनोद्धतितदहस्पष्टनस्यातु ग्रीष्मप्रसा
रिका त्वग्दोषश्चैवमेकश्च धर्मदोषश्च नश्रुति का कजं धोद्धतन च अंगराग कर भवेत् यष्टी मधु श्चैरा च वास
कस्परसारसो मधु एतत्पीतं रक्तपित्तकामलापां दुर्गो गनु त्वा रक्तपित्तं हरेत् पीतं वासकस्परसो मधु जा म काले
तायपानात् पृथिसप्रहितं हरेत् बिभीतकस्य वै श्रुणां पिप्पली सै धवस्य च पीतं समाक्षि कं हंति स्वरभेदं महेश्व
र चूर्णमा मलकस्य च पीतं द्रव्यपयो न्वितं मनः शिलाबलामूर्ल कोलिपणं श्रुगु मूर्ल जातिपत्रं कोलिपत्रं
तथा चैव मनशिला एभिश्च विकृता वृक्षैषदशयो महेश्वरा धूमपाने कासहरं नात्र कार्या विचारणा त्रिफलापि
प्यली श्रुणां सशितं मधुतोयुतां भोजनादो हि समधुपि पासादुरितं हरेत् बिब्लमूलं च समधुगुडूची कथितं द्रव्यं पीतं हरेत्

राम
५०३

त्रिविधच्छर्दिर्वैनात्रसंशयः पितादुर्वाच्छर्दिनश्येत्पिष्टृतदुलवारिणा ॥ ॥ उत्थादिमहापुराणोगारुडे ॥ ॥ हरिस्वा
च ॥ ॥ पुनर्नवायामूलं च श्वेतं पुष्पसमाहृतं वारितं तस्य पार्श्वं च वने पुनः पुनः ॥ तांश्च मूर्तिं हरे श्वावे च क्षूकादंति नि
र्मिता सपन्नगेन दृश्ये तया वृज्जीवं वृषध्वज ॥ पिबेद्भृशमूलं येषुष्पस्य रूद्रवारिणा ॥ पुष्पे श्वेता कं मूलं तु पीतं च ते न
वारिणा ॥ नश्येत्तदृष्टक विषं करवीरादिजं विषं महाकालस्य वै मूलं पिष्ट्वा तत्क्राजिके नवै वा उमा उली कानां च तत्सु
पोहरतै विषं पीतं दुर्लभं कं मूलं च पिष्टं तदुलवारिणा ॥ पीत्वा तदृष्टक विषं नश्येदेकं न चोभयो ॥ कुष्मांडकफलरसः सगु
उः सह शर्करः पीतमदुर्बमोहं तु धंसकस्य विषस्य वै तथा कोद्वभूतस्य मोहस्य हरणवत् ॥ यष्टी मधुसमायुक्ता पी
ठता सह शर्करा ॥ मधुधातुत्रिरात्रेण मूषा विषहरा भवेत् ॥ चुलुकात्रयपानाच्च वा ॥ रिणाशीतं रूपं वै ॥ तांबूजधरा
मंचमखलालाविनश्यति ॥ घृतं सशर्करं पीत्वा मद्यपानमदाने वै ॥ कुष्माके तस्य मूले न पीतं प्रकथितं जलं ॥ ततो
नश्येद्भृशविषं त्रिरात्रेण महेश्वरा ॥ दुष्सागव्यघृतं पीतं संधवेन समं न्वितं ॥ नाशयते नमो देववेदनां वृश्चिकाद्रवां
कुसुमं कुकुमं चैव हरितालं मनः शिला ॥ करजपिष्टं चैव शर्करा कीटं च शंकरा ॥ विषं नृणां विनश्यति एतेषां भ
क्षणा ॥ ॥ छिवादीपतेल प्रदानाच्च देशवालुकजशिवाखर्जूरक विषं नश्येत्तदवावेनात्र संशयः ॥ देशस्त्वानं वृश्चि

ग० ५०
१९४

कस्य रुद्रगुग्गुलुधूपितं विषं नश्येत्ततो रुद्रनात्रकाया विचारणा ॥ अकोलपत्रधूपेन नस्यान्मृषकजं विषं नागेश्वरमरीचं नि
श्रुती तगरपादिका नश्येन्मधुमाक्षिकाया एतेषां लेपतो विषं शतपुष्पासिंधवैतसाजपंवातेन लेपतः ॥ शिरीषस्य तु बी
जवेस्त्रिहृक्षिरेण धूपितं तल्लेपनं महादेवनश्येद्दुर्बुरजैविषं ज्वलिताग्निवारिसेकी तथा दुर्बुरजैविषं धर्तृकरजोन्धि
श्रीश्रीराजपुण्ड्रपानतः ॥ शूनाविषं विनश्येत्तशंशाकरुतशोरु वटनिंबसमीने च वल्कलेः कृथितं जलं तस्मात्काञ्चनं
दंतानां नश्येच्च विषवेदना देवदारुहरिद्राचगौरिकस्य च लेपनं नागेश्वरं हरिद्रेहं मंजिष्ठादेवदारुकाण्डाभिलषात्
विनश्येत्तल्लेपनं विषमुमापते करंजस्य च बीजा निवराणां च नैव च ॥ तिलाम्रपत्रं सधूपितं प्रासाविषं देयं ॥ इ
त्यादिमहापुराणो गारुडे ॥ ॥ हरिस्वाच ॥ ॥ एकं पुनर्न वामूलमपामार्गस्य वायुना सरसं योनि विक्षिप्तं
वरागस्य च धातुं हरेत् भूमिकुष्मांडमूलं वैशालिचूर्णमथापि वा ॥ सैन्धवं दुग्धपीतं स्यात्स्त्रीणां बह्वप्यस्करं
रुद्रं देवदारुमूलं लेपितं स्त्रीस्तनवेदना नश्येत् घृतं घृतविषकाचकाया एपस्य तु या निवा ॥ भक्षिता सामहे
शानया निश्चले विनाशयेत् प्रलेपिता कारविषं मूलं नैव विनिर्गता योनिः प्रवेश्यमायातिनात्रकाया वि
चारणा ॥ नीलिपटोलमूलं निसाज्यानि तिलवारिणा ॥ पिष्टातेषां प्रलेपे च ज्वालागर्दभरोगनुत्पाताम्

राम
१९४

लं रुद्रपीतं पिष्टं तदुलवारिणा पापरोगहरस्यास्य कुष्ठपानं तथैव च वास्योदकं महादेवरक्तस्त्रावं हि वास्येत् घृततु
ल्या रुद्रलक्ष्मीपाता शिरीषावसहा ॥ प्रहरहरते रोगानात्रकाया विचारणा ॥ द्विजयष्टी सकटुकचूर्णपीतं हरेच्छिव तिलका
द्येन संयुक्तं रक्तगुल्मस्त्रिया हरेत् ॥ कुसुमस्य निबन्धं च तरुणां नमो हेश्वर रक्तोत्पलस्य वैकट्यं शर्करा तिलसंयुतं पी
तं सशर्करं स्त्रीणां धारयेद्भक्षे पातनं रक्तस्त्रावस्य नाशस्य द्रोतोदकनिघेवणात्वा पीतं तु कांजिकीरुद्रकृथितं शरं रव
या हिं गुरोसंयुक्तं शीघ्रं स्त्रीणां प्रसूतिस्तत्र मातुलिंगस्य वै मूलं कटिबद्धं प्रसूतिस्तत्र ॥ अपामार्गस्य वै मूलं ग
र्भवत्याक्तनामतः ॥ उत्पाद्यमाने सकले पुत्रं स्यादप्यथा सुता ॥ अपामार्गस्य वै मूलं नारीणां शिरसि स्थितं गर्भश्च
लं विनश्येत्तनात्रकाया विचारणा ॥ कर्पूरं मदनफलं मधुतैः प्रेरितः शिवा योनिः शुभास्यात्तद्वद्वापायुवत्याः किंपु
न हरेत् ॥ यस्य बालस्य तिलकं कृतं गोरोचनाख्यया ॥ शर्करा कुष्ठपानं च तदस्यात्तु निर्भयाः ॥ विषभूतग्रहादिभ्यां वा
धिभ्यां बालकं शिव शंखनाभिवचा कुट्टलो हानां धारणं सुदा बालानां मृपसर्गं श्पोरु इरक्षाकरं भवेत् ॥ पलाशचू
रं सिमधुगव्याधामलका चित्तांसा विउंगपीतमात्रं नरेक्योन्मत्ता मतिमासे केन महादेव जारामणावर्जितं पलाश
बीजस्य ततिलमाधानं च तसमा सताह भक्षितं रुद्रं जलानयति स क्षयं रूक्षमलकचूर्णविमधुतैर्वा व्रतान्वितं

१०३०
१५५

जग्धामोसंयुवास्यावनरोवागीश्वरो भवेत् शिवामलकचूर्णवैमधुनाउत्केनवा बलकुर्यान्नायाद्यत्सुषे भक्षितं शिव
कुष्ठचूर्णसाज्यमधुप्रातजग्धा कवेन्नरः साहासुरभिदेहो वैजीवेद्वर्षसहस्रकमाषस्यविदलान्येव विरुपाणिम
हेश्वर द्युतभावितायुष्मानिपयसासाधितेनवे सगवाज्यपया भिश्च सक्षइत्वा चकामयेत् स्त्रीणां शतं महादेव
क्षणात्त्रात्रसंशयः रथश्चेरंडतैलेनगंधकेसुसुतो भवेत् त्रिफलोत्कसंघृष्टो बलकृत्क्षणादपि दुग्धधित
स्तपैक्षिश्चसिबीजेभिश्चसाधितं अपामार्गस्यतैलेन पीतं स्त्री शतधामकृत् ॥ उत्पादिमहापुराणोगा
रुडे ॥ हरिरुवाच ॥ यागोद्वेष्टिस्वकं वत्स तस्यादयस्वकं पयः खवणनसमायुक्तं तस्यावत्सः प्रियो भवे
त् शूलोस्त्रिकं टवहं हिमहिषीणां गवां तथा कृमिजालं पातयंति सकलं नान्नसंशयः गोजां गलाभिपातस्या
तु गुंजाफलस्य क्षणात् वरुणाफलस्य रसं करणमिलितं शिव चतुष्पाद्विपदयोः कृमिजालं निपातयेत् ॥
ब्रह्मचरमये दुग्धवायां पूरणात् तथा गजमूत्रस्यैव पातनां महिषपसर्गभुतं समसूरसालिबीजं पीतं तत्रेण
घर्मितं सारंगो महिषस्य वगोः पूसस्य हितं भवेत् पत्रं च शरश्चैवाद्यदत्तं सलवणं शिव वारिस्फोटहयानीव
वेशराणां विनाशयेत् अश्वश्च मुंदरश्चाप्यसवति हि न संशयः गृहकुमारीयंत्रं वेदत्तं सलवणं हरतुरंगमावस

राम
१९५

णां कंडुनस्याहन्नाहतः ॥ उत्पादिमहापुराणोगारुडे ॥ हरिरुवाच ॥ त्रिवक्त्राष्टबागानि शूरणास्य
च शोउशो पुं वाश्व त्वारिभामानि मरीचानां ह्यंतया पिप्पली पिप्पली मूलं विडंगानां चतुर्गुणं अष्टौ मुवल्लि
मागाश्च त्रिफलायाश्च तृष्टयं द्विगुणं नगडे ॥ मोदकानि हि कारयेत् तज्जक्षणासजी ॥ हि पांडुरोगचकाम
कं अतिश्रोणितमं दग्धं लिहानां च निवारयेत् विष्ठाग्रिमं दस्योनाकपाटला पारिमर्दकं प्रसृतिं पशुगघा
च वृहती कंटकारिका बलाचा गिलबलामुक्ता सुदंश च पुनर्नवा एतं सारिवागणिरुच्यीकपिक एव ॥ रघु
हृदगरी कृत्वा नृक्षययं शालशिलेमले तेन पादावशेषपातैलेन पात्रमिमाचयेत् आज्यं वा दधिवामयं क्षी
रं वा चतुर्गुणं शतावरी रसं चैव तैलतुल्यं प्रक्षापयेत् इत्यादिपयानि पथ्यात्पातानि वक्ष्यामि तद्व्याप्य शतपथ्य
देवतुल्यं पलापलावचगुरु कुष्ठं मरिसं धवचंपलमेकं पणं वा पातयेत् नान्यथा भोगे तैलमेतत् प्रक्षेपयेत् हृद्युलं
पात्रं शूलं च गजमालां च नाना यत् अमृत्सारं वा तरुं मादु पयः पुमान् भवेत् गममशुतराव द्या किंपुनर्नृषी
हर अश्वानां वा तं मंगानां कुंजरानां च पातया तिलमेतत् प्रक्षेपयेत् शिववातविकारं पुनर्हिं गृहं वरश्च वा नसा नित
स्वदग्धं पातयति वप्रनतां यश्च कर्णशूलहरं परं गृहं कर्णलकुपुतीनां क्षागहिं गुं न गमं यकं नतं नृषीं च क्षातं स

मैतैविपिचयेत् वाधिर्यकएश्रुलं च पूजभा वश्रकर्णयोः श्रुलमूलक पुठनां क्षारोहिं गुंसनागर्शतपुष्पीवचाकुष्ठदारु
 हिगुरसाजना सोवर्चलं यचक्षारसामुद्रं सधवतया भुजगुथि विउमस्तं मधुशुक्रं चेतुर्गुणीमातुलिंगरसाश्वकरल
 दलमेव च तैलमेतत् बिपक्तयैकाश्रुलापहं परं वाधिर्यकएनादश्रुपुंयश्रावश्रुदाराणां पूराणां दस्य तैलस्य हृदय
 कृपयोः शिवलाः क्षिप्रं विनाशमायातिनां शोककृतशेखर क्षारतैलमिदं श्रुष्टं मुखदंताभयापहं चंदनकुंकुममांसि
 कर्पूरोजातिपत्रिणा जातीकं कोलुपूगानां लवंगस्य फलानि च अगुरुश्रीरुश्रीरकस्तयैकुष्ठं तेगरनालिकागोरो
 चनात प्रियंगुश्च वालुदमनकं नखं सरलः सप्तपण्डितश्च लाक्षा चामलकी तथा कर्पूरकं पद्मकं च एतैलं प्रसाधितं प्र
 खेदमलदोगंधैकं डुकुष्ठहरं परं पुमान् युवास्यालुजादीस्त्रीणां चाल्यं तव लभः स्त्रीशतं गच्छत रुद्रं देव्यापि न भवेत्
 तं यवानी चित्रकं बह्वान्यं अषण्णं जीवकं तथा सोवर्चलं विडं क्यपि प्यली मूलराजिकं एभिः पंचैतद्यत् प्रच्छं ड
 लप्रच्छाष्टसपुतं मम शिगुलेभ्यश्च यथ हतिवर्तं करोति वे मरीचं चित्रं कुष्ठं हरितालं मनः शिला द्विदरं ह
 देकुष्ठमांसं च चंदनं विशालाकरनीरं च अर्कशरीरं गह्वरं एषा वकषिको भागो विषे स्याद्दृष्टं लभेत् प्रसूतं क
 डुकतैलस्य गोमूत्रं छगुणोपचरं मखात्रलो हणत्रे वा शनं मृद्विनापचरं यामा विचरिचिको चैव दृष्टं विस्फोटिका

राम
१९६

निच अभंगोचप्रणयंति कोमलत्वं च जायते प्रसूतान्यपि स्त्रिणाणितैलेनानेन च सयेत् विरोधितमपि श्रिचै वि
 बाणं तक्षणा हवेत् पटोलपत्रकटुकामं जिष्टासारि वा निशा जात्री शायानि बपत्रं मधुकथं तथैत एभिर्ल
 पोस्फरजो ब्रणवैश्राविणेशिव शंखपुष्पी वरासाम् ब्राह्मी ब्रह्मसुवर्चला अभयाचगुहरी च अट रूपकवा
 कुची एतैरक्षसमेभंगैर्घृतं प्रच्छं विपाचयेत् कंठकायारसं प्रच्छं ह्यारप्रस्तसमं न्वितं एतद्ब्राह्मी घृतं नाम स्मृति
 मेधाकरपर अग्निजिह्वावचावासोपि प्यली मधुसंधव सप्तरात्रप्रयोगे लाकिं भरेः सह गीयते अपामार्गं बुद्ध
 चीचक्वाकुष्ठं शतावरी शंखपुष्पाभयासा ज्यं विडं गं भक्षितसमं विभिदिने नैर्गं कुर्यात् शश्याष्टशतधारिणा
 अद्भुतपयसा ज्येन मासमेकं तु सविता वचा कुयो अवं प्राज्ञं श्रुतिधारणसपुतं चंद्रस्य ग्रहोपेतं पलमकपय
 न्वितं वधाया भक्षणात् कुर्यात् महाप्रज्ञानितं नरं भूतिं बनिं बनिफलपपटेश्वरसुतं जलं पटोलमुस्तका
 क्पाचवासकं चनाशयेत् विस्फोटकानि रक्तचुनात्रकाया वित्राणां करतस्य फलं शंखसंधव अषण्णवचा
 फेणारसाजने शोड विडं गानि मनः शिला एषा वनिहृतिका च तिमिरपटलतया प्रच्छं ह्यगुणामोषाणां को
 थयै डोणामभसा चतुर्भागा वशो घे एतैलं प्रच्छं विपाचयेत् काजिक स्यादकंदबो पिष्टान्येतानि दापयेत् पु

ग० पु०
१९७

नर्नवाचुं गौरे संधवः शृणु वचः सरलं सुरदासश्च मे जिष्ठा कंटकारिका न स्पृष्टा नाद्वयवकांश्च लहनुग्रहं वा
धिर्यसर्वरागं च अभंगाच्च महेश्वर पल्लव्यं संधवं च पुंठी वित्रकपंचक पंचप्रस्तारनाल तेल प्रस्तु पचेततः ग्र
हगुह्यं स्वरही हसर्ववात विकारनुत् उदुंबरवटप्लसजं हृदयमथार्जुन पिप्पलं च कंदं च पलाशलाघ्रातं दुकं
मधुकं माम्रखं जैर बंदरपत्रकेशरं शिराषबीजं कतकमेतत्क्वाथेन साधितं तैलं हंति ज्वराल पात चिरकाल
भवानपि इत्यादि महापुराणो गारुडे हरिश्चर पाठाद्देजीरकं कुष्ठं मश्वगंधाजमादकं वसा
त्रिकटुकं वैवल वणां मुत्तमं बाल्यारसे भावितं च सपिर्मधुसमन्वितं समाहं भक्षितं कुर्यात्तमे दे श्वर्यमतीपरा
सिद्धार्थकं वचा हिं गुकरं जादेवदास च मे जिष्ठा त्रिफलाश्च ता शिराषोरजनी हृदय प्रियंगुने वत्रिकटुगामूत्राणां
वधार्धितं देहं तेलं कृतां च वेचनेनोदितं यतः पलाकुष्ठानि नत्रपुः कंडुपिचटशोभनिं सामुद्रं संधवं क्षारो
राजिकालवणा विडं कटुलोहसजः कोटत्रिचस्तराणं समं दधिगामूत्रपयसामं दपचकपाचितं एतच्चाग्निर
सत्वाणां पिबेदुष्णान्धारिणा जाणजीणं वसुं जातमासादि द्युतभोजनं नालिश्चलं मूत्रशूलं गुल्मं हृदयं च
यत् सर्वशूलहर्त्रां जठरानलुदीपनं परिणामसमुद्भूतं शूलस्यास्पृहितं परं अभयामलकं डाक्षापि

राम
१९७

पल्ली कंटकारिका शृंग एनर्नवाशुं ठी जगद्धाकाशनिर्हंति वा अभयामलकं डाक्षापाठबौवा विभीतकं शर्कराचसमं
वैवेज्जगधज्वरहरं भवेत् त्रिफला बंदरडासा पिल्लनी वविरो चकृत हरीतकी चोषारालवणां च विरेचकृत क्रमेण
त्स्यारुमं हिष्णो शृगालाश्च वानराः बिडालं बर्हि का कश्च वराहा दुकुकुटाः हंस एषां च विषमूत्रमासवारा
शोषिता धूपदद्याज्वरं ते क्यः कुमते भयश्च शांतये अपस्मा भिभूत स्याग्रहाते भ्यश्च शांतये एतान्योषधजातानि
कथितो निक्केश्वर निहंति यानि रोगाणि वृक्षमिद्राशानिर्यथा अधधक्कावा न विषादः समता सो रोगानुत् भवेत्
ध्यातोर्नितस्ततो वापि नात्र कायो विचारणा इत्यादि महापुराणो गारुडे हरिश्चर सर्वव्याधि
हरवक्ष्ये वैष्णवं कवचं शिवं पुनरक्षा कृतां चोश्चेतरक्षयतः प्रभा प्रणाम्यत्वं मीशानमज नित्यमनामय देवं सर्व
श्वरविषादं सर्वव्यापिनमव्ययं ब्रह्मा म्पहं प्रति सर्वे नमस्कृत्य ज्ञानार्दनं अमोघाद्यै तमे सर्वसर्वदुष्ट निवारणा विषाद
मोमग्रतः पालु कृष्णारक्षतुष्टुतः हरिर्मरुतुशिरा हृदयं च जनार्दनं मन्नाममहर्षिकं श जितं रक्षतु केशवः
पतिनत्र वासुदेव आत्रस कषणा विभुः प्रद्युम्नः पातु मे घाताम निरुद्धश्च मे च वनमाली भालस्याती श्री कृष्ण
क्षतासुरः तपश्चरि शतु मे च की वा गदेलु निषेदनः दक्षिणा तु गदा देवी सर्वा सुरनिवारिणी उदरे मुत्पलं पा

ग० पु०
१९८

तुष्टं मे पातु लंगले उरं रसतु शांतिं घेस्तु नंदकः पाणि रसंतु शांतिं च यमै चरणौ भौ सर्वकार्यार्थसिध्य
पातु मां गुरुः सदा वाराहो रसतु जले विषमेषु च वामनः अट्या नारी सिंहश्च सर्वतः पातु केशवः हिरण्यग
र्भो भगवां हिरण्यमं प्ररक्षतु संख्यावार्यस्तु कपिलो धातुमास्यं करोतु मे श्वेतद्वीपनिवासी च श्वेतद्वीपनपत्न्य
सर्वान् शत्रून् शृणुय तु मधुकैटभस्तदनः विष्णुः सदा विकर्षतु किं विषममनिग्रहात् हंसो मत्स्यस्तथा कर्मः
पातु मां सर्वतो दिशः त्रिविक्रमस्तदेव सर्वान् दोषान् निहतु नरनारायणो देवो बुद्धिपालयतां मम शो
भो मे निर्मलं ज्ञानं करोत्वज्ञाननाशानं बहवामुखानां शयतु कल्मषयुक्तं मया पद्मोददत्तं परमो भगवन्
ह्रीं मम प्रभुः दत्तात्रेयः कल्पतु मम पुत्रपुत्रां धर्मं सर्वान् रिभ्राण्यतु सराभः पशुनाममाहृष्टाश्च स्तुता शर
थाः पातु नित्यं महाभुजः दत्तत्रयः कल्पेयतु मम पुत्रपुत्रां धर्मं गुह्यं हलेन महन्या त्रामायादवनदन ४
प्रलंबकेशो हारपूतनाकसनाशकः कृष्णस्यो बालभावः समकान् मम प्रयच्छतु अंधकारतमो घोरं पुरुषं
कृष्णपिंगलं पुत्रपाणिभयसंतप्तः पाशाहस्तमिवांतर्कं ततो हं पुं उरीकाक्षमच्युतं शरणागतः धन्यो हं निर्भ
यो नित्यं यमभगवान् हरिः श्रुत्वानारायणं देवं सर्वोपद्रवनाशनं वैष्णवं कवचं बद्ध्वा विचरामि मही

राम
१९८

तले अप्रदृष्टोऽस्मि भूतानां सर्वदेवमयो ह्यहं स्मरणादेव देवस्य विषोऽरमित तेजसाः सिद्धिर्भवतु मे नित्यं यथा मंत्र
मुदाहृतं योमोपश्रुतिं च सुभ्यो यश्च पश्यामि च सुधा सर्वघां पापदृष्टानां विष्णुर्वधाति च सुधी वासुदेवस्य यज्ञं
तस्य च यत्नैः तेल्लिन्नतु वपापं मे मम हिंसकान् राक्षसेषु पिशाचेषु कोतारेषु दरीषु च विवादे राजमार्गेषु
तेषु कलहेषु च नदीसंतरेणोयाते संप्राप्तप्रणामसंशयो अग्निचौरान् पिपाते च सर्वग्रहनिवारणो विद्युत्सर्पविषोद्देगो
गो ह्ये विघ्नसंकटे जप्यमेतज्जपेन्नित्यं शरीरे भयमागते अयं भगवतो मंत्रो मंत्राणां परमो महान् विख्यातं कवचं
गुह्यं सर्वपापप्रणाशनं स्वयमाकृतिनिर्माय कल्याणं ते गृहलोकभूत ॐ अनाद्यं तजगद्दीपं जयग्राभनमोस्तु
ते ॐ कालाय स्वाहा ॐ कालरूपाय स्वाहा ॐ कृष्णाय स्वाहा ॐ कृष्णपुरुषाय स्वाहा ॐ चंडाय स्वाहा ॐ
चंडपुरुषाय स्वाहा ॐ प्रचंडाय स्वाहा ॐ प्रचंडपुरुषाय स्वाहा ॐ सर्वाय स्वाहा ॐ सर्वसर्वाय स्वाहा ॐ न
मो भूवनगायत्री लोकधात्री उविदिनिविदि स्वाहा ॐ नमो ॐ अहोरा सद्यसत्वा पापाधवाराण्यदेस
दानवयसराक्षसपितृभूतपिशाचकुष्मांडापस्मारकोच्छादनज्वराणामेकाहिकद्वितीयतृतीयचातु
र्थकमोहत्रिकादिनज्वरात्रिज्वरसंध्याज्वरसर्वज्वरादीनां भूतकोटकटकहृतनाभुजंगरुद्धावरजंगम

ग० पु०
१५९

विषादीनामिदं शरीरं ममापथं भवतु स्फुटं स्फुटं प्रकटं कटविकटं दंष्ट्रापूर्वतोरक्षं ॐ हँ हँ हँ हँ दिनकरमहस्वकालस
मागता जयपश्चिमतोरक्षं ॐ निवि निवि प्रदीपज्वलनज्वालाकारामहाकपिलउत्तरतोरक्षं ॐ विलिविलिमि
लिगोरिगंधारी विषमोहविषविषमं संमोहयतु स्वाहा । दक्षिणोरक्षमो अमुकस्य सर्वभूतमयोपद्रवभ्योरक्षरक्ष
जयजय विजयतेन हीयतरि पुप्रमोहं कृतबाध्यते भयतु दयवो भये अभयं दिशतु ममायुषो दानमच्युता तदुर
मखिलं विशंतु विलोकायुगपरिवर्त्तसहस्रं क्षये अस्तमनमिव प्रविशोति वा वासुदेवः संकर्षणः प्रद्युम्नश्चानि
रुद्धकः सर्वज्वरान्नममघ्नतु विष्णुनीरायणो हरिः । इत्यादि महापुराणो गारुडः । हरिस्त्वाच सर्वका
मप्रदं विद्यासमरात्रेणातान् श्राण नमस्तुभ्यं भवते वासुदेवाय धीमहि प्रद्युम्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणा
य नमो विधानमात्राय परमानंदमूर्तये आरागाय च शांताय वृत्तये द्वैते तृष्णाय आत्मानं दीप्तं स्वपरि
त्यक्तं सदुर्मये हृषीकेशाय महतेन मस्तेन तमूर्तये यस्मिन्निर्दयतश्चैव तिष्ठत्यन्यापि जायते मम यो विरम
जिततस्मै तद्ब्रह्मणमः यत्र स्पृशति न विदुः न मो बुद्धो द्रिया गिर अतर्बहिश्च सततं चोमवर्तनतोऽस्म्यहं ॐ
नमो भगवते पुरुषाय महाभूतपतये सकलसात्वत्परिद्वन्द्वनिकरकमलकुण्डलोत्पलानितङ्गमीरुधवि

राम
१९९

द्ययात्तश्चरणारविंदयुगुलपरमोऽस्मिन्मस्ते अवापविद्याधरतां चित्रकेतुरविद्यया । इत्यादि महापुराणो ग
रुडः । हरिस्त्वाच । अवापज्ज्वालेनं इत्वं विष्णुधर्माख्यविद्यया सर्वान् ब्रह्मन् विनिर्जित्य तो च वक्ष्ये महेश्वर पा
दगजोत्तुनास्त्वं रुरहं यद्योरसि मुखे शिरस्यानुष्व्यो अकारादिविनिर्दिशेत् ॐ नमो नारायणायातिपयासमर्थ
पुत्रा कारन्यासततः कुर्यात् ह्रदादं शास्त्रविद्यया प्राणावाद्यकारांतमंगुल्यंगुष्ठपर्वसु न्यसेद् हृदयमांकारमनुमू
र्धनकारं कं मोकारं तु भुवोर्मध्ये शिरवान्नादितत्त्वतः ॐ विष्णवे नमः इति उममंत्रमुदाहरेत् आत्मानं परमधा
येत शोभयच्छक्तिभिर्युतं मम रक्षाहरं कुर्यात् मत्स्यमूर्तिकुलेपितुः त्रिविक्रमस्तथा काशेरुल्लेरक्षतु वामनः
अष्टांगनामी हस्तु रामो रक्षतु ॐ भूमी रक्षतु वाराहो हंसो नारायणो वतु कर्मबंधाश्च कोपिलदत्तायोगाश्च
रक्षतु हयग्रीवो देवतायाः कुमारो मकरधजात् नारायणो र्चनादेवः क्रमो विनैरुते सदा धनं तरिपथ्याश्च ना
गाः क्रोधवगादं किल यशो लोकाधमः कालाद्यासां शानाश्च रक्षतु बद्धः पार्वतसंज्ञाते कश्चिख्यात्किलेः स
मां पापान् ॐ दिने विष्णुः प्रातर्नारायणो वतु मधुहन्ता पराङ्मुखसायूरक्षतु माधवः हृषीकेशप्रदोष
स्वात् प्रत्नूषस्याज्जनानेनः श्रीधरो व्याहर्धरात्रपद्मनाभो निशि क्षये चंद्रकोमो हकी बाणो धनुः शक्रश्च राक्ष

ग० पु०
२००

सान् शंखगण्डश्चरुभ्यः शोण्डे विंगारुडस्तथा बुद्धिदियमनः प्राणान् योतुपार्षदभूषः गा शोषैः सर्वेश्वरपुनः स
दासर्वत्रपातुमो विदिष्टश्चमदादेवानारसी हश्चरसतु एतद्वारयमानश्चययपत्रयतिचमुषासवशास्यातविषाम
चरागभुक्तादिवं व्रजेत ॥ इत्यादिमहापुराणगारुड ॥ धन्वंतरिरवाच ॥ गारुडं संप्रवक्ष्यामि गारुडं न
समं न्वितं कश्यपायस्वपित्रेषु विषष्टत्स्तेन गारुडं पृथिव्यापस्तम्भातजो वायुगकाशमेव च इत्यभिदेवणां श्रुष्ट
एतवेमंडलाधिपाः पंचतावुस्त्रिताज्ञायाः सकर्षाशिववाचकः दीर्घस्वरविभिन्नश्चनप्रसक्तविवर्जितः सप्ततगः
शिवाः प्राक्ता उंस्त्रिरश्वाशिखाक्रमात् कवचनेत्रमस्त्रस्यातन्यासः संस्त्रानसंस्त्रितः सर्वसिद्धिः प्रदद्यात्सः
कलावहिरधानिलः षष्टस्वरसमायुक्तमर्धदुहयसंयुतः परावरविभिन्नश्चशिररग्याद्वारडरितः रेफानागाश्च
मदयेन्यासकुर्यान्मुखततः हृदिपाणिताले देहकर्मजसः करातिवे जतस्तु सर्वसिद्धिः स्यात्तत्तुदंशसमायु
तं चतुरस्त्रासं विस्तारोपीतवाणानुचितयेत् पृथिवीचेंद्रदेवाभ्यस्तथावासां मंडलं मध्यपद्मे तथायुक्तमर्धचंद्रं
सुग्रातले उंदनीलद्युतिसाम्यमथवाश्लेषमंडली त्रिकोणास्त्रांस्त्रिकेत्युक्तं ज्वालाभालाकुलं स्मरत भिन्नांज
ननिभाकारमुष्टो बंदुभूषितं वायव्यमंडलध्यायेत् त्रीक्षावेगं भयं करोहीरोमि क्षांरोमि सदृशाकारश्च

राम
२००

इस्फटिकवर्चसीं लावयंतं जगत्सर्वं चोमावृतमनुस्मरेत् वासुकिः शंखपालश्च स्थितो पाथिविमंडले कर्कोटकं पत्र
नाभश्च वासां तो वावस्त्रितो आग्नेयेन तु कुलिको तस्य काश्च महाश्च को वायुमंडलसंस्त्रितो पंचभूतानि विन्य
सेत् अंगुष्ठादिकनिष्ठं तमनुलामविलोमतः सर्वसंधिषु तद्बीजजयात्तु विजया तथा अंगुष्ठेषु पुरस्त्रानना
गाः शिवषडंगकाः कनिष्ठादौ हृदान्येव शिरश्च करयोर्न्यसेत् व्यापकत्वं तु तत्तत्तत्क्रमादंगुलिपर्वसु भूतानां
च पुनन्यासः शिवांगानितथेवत् प्राणावादिनमश्चातनामेव च समाश्रिता सर्वमंत्रेषु कथिता धिरश्चापनप्र
जने आद्यक्षरतुनामश्च मंत्राय परिकीर्तितः अष्टानां नागाजातीनां मंत्रैः सान्निध्यकारणा वगातिना वाहि
स्तत्त्वच अंगुस्त्रदीपितं त्रितत्त्वतु तदेव सर्वेषां बिंदुद्विपितां संक्षिप्तं शुक्लाहं कमशाः पंचभूतपुरोगत ए
षसाक्षाद्भवेत्तादृशः सर्वकर्मप्रसाधकः करेन्यासस्वरं कृत्वा शरीरे तु पुनन्यसेत् ज्वलंतं त्रितयेत् प्राणं च आत्मसं
शुद्धिकारणा बीजं तु त्रितयेत्पश्चात् वर्षतममस्तोतका एवं तोषायने कृत्वा मूर्ध्नि संक्षिप्तं त्रितयेत्प्राणं च आत्मसं
योदद्यात् तस्य को वनसप्रभा अंगुष्ठेषु वनाकायां लोका लोके तु संचित एता भवति पृथ्वी सस्वदेह विद्युन्मसदुधः
तत आपः प्रसन्नं च ध्यात्वा सोनाभिरतरे अयामवर्णमय ध्यायेत् पृथिवी द्विगुणा भवेत् कालमाला कुलं दीप्तमात्र

ग०४०
२०१

ह्यभुवनान्तिकं नाभिग्रावाभवेन्यत्रिकाणां मंडलं रवेः भिन्नं जननिभाकारं निखिलं वाप्यसंस्थितं आत्मसूत्रिततो ध्या-
येद्योपव्यतीक्ष्णमंडलं शिखाप्रावस्थितं दिवं शुद्धस्फटिकवर्चसं अप्रमाणमहाव्योमव्यापकवामृतोपमं भूतन्यास-
पुराकृतानागानां च यथाशरीरं करयंतो विदुः युतामंत्रभूतकमणा तु शरबीजततो दद्यात् ततो ध्यायतमंडले यद्यस्य क-
ममारद्या तमंडलस्य विचक्षणः तस्य तच्चित्तये ह्येकं कर्मकाले विधानवत् पादपक्षतथा चंद्रं अष्टनागैर्विभूषितः तास्यै-
व ध्यायततो नित्यं विषेच्छावरजंगमे गृहभूतपिशाचपुडाकिनीयक्षराक्षसः नागैर्वियो जितं कृत्वा स्वदेहे विन्यसो-
व द्विधान्यासं समाख्याते नागानां चैव भूतये एवं ज्ञात्वा कर्म कुर्यात् आत्मतत्त्वादि कर्ममात्रं त्रिसहस्रं प्रथमं दत्त्वा शिव-
तत्त्वं ततोपरि यथा देह तथा देवे अगुलीनां तु पूर्वसु देह न्यासं पुरः कृत्वा आत्मतत्त्वं यजन तथा कंदनालं तथा पद्मध-
र्मज्ञानादिमवचु हितायस्त्रसंभिन्नवर्गांतेन तु पूजयेत् सोमोत्तिकर्णिकामध्यमूर्द्ध्वैरफणसंयुतः अकवदजय-
यसां बगोत्प्रेषादिकान्यसत् पत्राष्टके शाताराये शिवसांगंतोपरि कर्णिकायां न्यसेद्देवसांगंतं पुरः सराष्टुधि-
बापश्चिमे त्रिआपश्चात्तमांश्च तजस्तदक्षिणे पत्रे वा पु पूर्वण पूजयेत् स्वबीजं मूर्द्ध्वैरुपप्रागुक्तं परिकल्पयेत्
यं वा पु मूलं नेरुत्थं रत्नस्य नलं संयुतः पंचदशमं द्वाष्ट्यां अमूर्द्ध्वैरुपपूजयेत् तन्मात्राभूतमात्राता तत्र स्वेर्बहि-

राम
२०१

पूजयेत् शिवांगानिततः पश्चात् स्वात्मासं पूजयेत्ततः अग्रे ज्याहृदये पूज्यः शिव ईशानगोचरे नेरुत्था तु शिखां दद्यात् वा
यव्याकवचन्यसेत् अस्वतु बाह्यतो देवान् त्रमुत्तरसंयुतं पत्राय कर्णिकेत्ये तु बीजानि परिपूजयेत् अनतादिकाल-
काता अष्टनागाः क्रमाद्विताः प्रवादिकं क्रमो वदशापद्यं तय वच पूजयेत् त्रसदामंत्री विधानेन पृथक् पृथक् हृदि
पद्मविधानेन नूकरादगोतुच्छडिले एतत्कार्यसिमुद्दिष्टं नित्यं नो भित्तिकेषु च आत्मानं चितयन् त्रित्यं कामरूपमनारमं वा
पर्यंतं जगत्सर्वसंघिसंहारकारकं ज्वालामालाभिर्वितर्तन्ना ब्रह्मभुवनान्तिकं एकादशबाहुवक्त्रं पिगाक्षं शूलपाणि-
नं दंष्ट्राकरालमत्पुगं त्रिनेत्रं शशिमेखरं कैरवंतु समरेक्षिध्वंगरुडं सर्वकर्मसु नागाननायनागायगरुडं भीमभी-
षाणा पादोपातालसंस्थो च दिरहास्तसंस्थिता सप्तवर्गादुरसि च ब्रह्मा उक्तमास्थिता रुद्रादिदुष्टापर्यंतं शिरस्त-
स्याविचिंतयेत् सदा शिवशिखां तच्छांतिं त्रितयमवच परापरं शिवसाक्षात्तां ह्यभुवननायकं त्रिनेत्रं सुगुरुप-
क्षिपनागक्षयकरं श्वसंतं भीमवक्त्रं च गरुडं मंत्रविग्रहं कालाग्निमिव दीप्तं च चिंतयेत् सर्वकर्मसु एवं न्यासाविधिं कृत्वा
ययमनमिचिंतयेत् तत्तस्मै व भवेत्साधनं रावगं रुजयत् प्रतापतास्तथा यज्ञानागागध्वराक्षसः दंष्ट्रानां तस्य न-
वपतिज्वराश्चोत्थं कादयः धनं तस्मिन्वाच एव स गारुडं प्राचं गरुडः कश्यपाय च भाहृश्वराय शारां प्रा-
हविद्यांतयाश्चण्ड इत्यादि महापुराणगारुडः मेरुवडवाच नित्यं क्रिआचत्रिपुरां वक्ष्ये पूजाभुक्ति

मुक्तिदां ही नित्ये किंमेही आगच्छेदेवित ॐ किंहीरेखाकारां क्रीक्रे दनिभेनमः मदेने सो कनितथापं ॐ ही वामनरे
 स्वायन्ती शलेही मदेनांतर ॐ ही च निरजनेरागवतिमदनांतरस्वस्वले अगणीतिवेगवतिगहाप्रतासनाय च प्रपूजयेत्
 ॐ ही कीचैकनित्यः पद्मभावेही मनः शो विपुरायेनमः ॐ ही ही पश्चिमवक्त्रे ऐं ही चतुर्धातिरेगा हिंदुसिद्धा पूर्व ॐ ई
 वक्त्रे वपंचम आही क्षान्तेन त्रितयश्रीतथा ॐ ही प्रायाक्षामय ॐ कपालयनमः ब्रह्माण्डेक्षिणा च व कोष्ठ नियमिव
 नमः कुरुमानोरवमादृश्ये चोहार पश्चिमा च चंडायवेनमः कोमाये चोतिरेगा चो लकाय को धायनमे वेषाव्यसराहार
 चाग्निको ॐ प उन्मत्तभर बोयेति वाराहोराक्षसालये कुलांतकविहीनो चमाहे ही वायुकोण ही जालधर भीष
 णो च चामुंडा वक्त्रा कोण के देवी कोटां च महार चंडिका च प्रपूजयेत् रतिप्रीतिकामदेवा नृपंचदाता नृजे तृष्टा ऐं ही
 कामदेवाये ऐं ही हा ही चनमा त्रगाणा सततुः क्षेत्रपाल पूज्यः स्मरञ्चता धान्या चनो जाप्य होमा देवी सिद्धि
 सर्वदा नित्या च विपुराश्वा हि हन्या ज्वाला मुखी क्रमात् ज्वाला मुखी क्रमवक्षसा ज्वाला मध्यतः शुभः नित्या
 णाम दमो हाय दुष्पाति कनश्री भारता तु आकषणिमहं जाणि इत्याणी चैव माहेशीका भारी वेषा वीतथा वाराही
 चैव माहेशी चामुंडा च पराजिता विजय च विजिता चैव माहेशी चोपरा नगा स्वकनी जन्मो ह्मा को केल

राम
 202

१. अबाहंतः ज्वालामुखी क्रमे पूज्या विपादिहरां भवेत् । इत्यादि महापुराणो गारुडे विपुरा ज्वालामुखी
 विद्या ॥ कैस्वखाचा । अथ ब्रह्मा मणि वक्ष्य शुभा शुभविशुद्धयस्त्य देवगाणाः सोमस्य त्वा तु वलि
 खेत्रतः त्रिरेवागो मूत्रस्य मुखराप्रश्न वाग्यतः दिशस्त्वन प्रस्तोवा धजादीनाण्येत्क्रमात् धजो भूमाथ
 सीहश्चश्चावृषाखा दंदतिना ध्यासश्च तिक्रमात् कृत्वा स्त्वनान्यता निवीक्षयेत् धजस्त्वन धजं दृष्ट्वा स्त्वन
 न चिंतता चलाभकं च १३ धजस्त्वन स्थिते धूमं धातु चिंतता तुलाभकं च २३ धजस्त्वन स्थिते सीहे धनल
 भादिकं भवेत् च २४ धजस्त्वन स्थिते श्वेतं दासी चिंतता सुखादिकं च ४५ धजस्त्वन वृषदृष्ट्वा स्त्वन चिं
 ता चलाभकं च ५३ धजस्त्वन खरं दृष्ट्वा दुःखक्रोशादिकं भवेत् ५० धजस्त्वन गजं दृष्ट्वा स्त्वन चिंताज
 यादिकं च ०५ धजस्त्वन तथाम्बासकेशा चिंता धनक्षयः च ४२ धूमस्त्वन ध्वजं दृष्ट्वा पूर्वदुखततो धन ३
 धूमं धूमततो दृष्ट्वा कलिदुःखादिकं भवेत् ३२ धूमस्त्वन स्थिते सीहेनाम चिंता धनादिकं १३४ धूमस्त्वन
 न स्थिते श्वेतं जयलाभादिकं भवेत् १४५ धूमस्त्वन वृषदृष्ट्वा नारीणां धनदिकं १३ धूमस्त्वन स्थिते
 धूमव्याधिश्वधनक्षयः ५५ सिंहस्त्वन ध्वजं दृष्ट्वा राजपलाभे विनिर्दिशेत् ३१ च सीहस्त्वन स्थिते धूमक

ग० पु०
२०३

न्याप्रामिधेनादिकं सिंहस्थाने वृषदृष्टौ स्थिते धूमजयो मित्रसमागमः ३४६ सिंहस्थाने स्थिते धूमने स्त्री चिंता ग्रामला
भक्तं ४५४ सिंहस्थाने वृषदृष्टौ गले क्षेत्रादिलाभकं ३५६ सिंहस्थाने खरदृष्टौ ग्रामे का ६५६ दिरेव ३५७ सिंह
स्थाने गजदृष्टौ आरोग्याय सुखादिकं ३१३ शुभः स्थाने स्थिते धूमने कन्याधाना गुणादिकं ३५७ च च स्थाने स्थाने
धूमने वृषदृष्टौ स्थाने चिंता सुखादिकं ३१३ शुभः स्थाने स्थिते सिंहकाया सिद्धिर्न विषयति ३३४ स्थाने स्थाने स्थिते
स्थाने धननाशो भवीष्यति ३५४ स्थाने स्थाने वृषदृष्टौ रोगी रोगो द्विमुच्यते ३५३ स्थाने स्थाने खरदृष्टौ कलहं च
भयं भवेत् ३६३ स्थाने स्थाने गजपुत्रभार्या समागमः ३३४ स्थाने स्थाने स्थिते धूमने पीडा स्याद्दलनाशनं ३५३
वृषस्थाने धूमने वृषदृष्टौ राजसुखादिकं १४५ वृषस्थाने स्थिते धूमने राजपुत्रसुखादिकं ४५६ वृषस्थाने स्थिते सिंह
हे सो भाग्यवधनादिकं ४५६ वृषस्थाने स्थिते धूमने बलाश्री कोमरीत ४५४ वृषस्थाने वृषदृष्टौ कीर्ति तुष्टि सु
खादिकं ४५७ च ॥ वृषस्थाने खरदृष्टौ महालाभादिकं भवेत् ४६३ वृषस्थाने गजदृष्टौ राजाकादिकं भवेत्
वृषस्थाने स्थिते धूमने स्थाने पानसमागमः ४५४ खरस्थाने धूमने वृषदृष्टौ राजाकादिकं भवेत् ५६६ खरस्थाने
ने स्थिते धूमने स्कारादि भयं भवेत् ५३३ खरस्थाने स्थिते सिंहदृष्टौ श्रीविजयादिकं ६७३ खरस्थाने स्थिते

राम
२०३

स्थाने संताप धननाशनं ५४३ खरस्थाने वृषदृष्टौ दुर्दृष्टौ विनिर्दिशेत् ५५५ खरस्थाने खरदृष्टौ सुखदुःखादि
कं भवेत् ५५३ खरस्थाने गजदृष्टौ सुखपुत्रादिकं भवेत् ५७३ खरस्थाने स्थिते धूमने कलहं वा धूमवच ५७३
गजस्थाने धूमने वृषदृष्टौ स्त्री जयश्री सुखादिकं गजस्थाने स्थिते धूमने धनधान्य समागमः ५४३ गजस्थाने स्थिते
हीन जया सिद्धि समागमः ६४३ गजस्थाने स्थिते धूमने आरोग्यसंपदः ६४३ गजस्थाने वृषदृष्टौ क्षेत्राधान्य
सुखादिकं ६७५ गजस्थाने स्थिते धूमने धनधान्य समागमः धूमने स्थाने धूमने वृषदृष्टौ कार्यनाशो भविष्यति ७१३
धूमने स्थाने स्थिते सूर्ये कलिं कृत्वा गमिष्यति ७३३ धूमने स्थाने स्थिते सिंह विग्रहो धूममवच ७३१ धूमने स्थाने
ने स्थिते धूमने गले भंगभयादिकं ७५१ धूमने स्थाने स्थिते धूमने विद्वान्नागमनादिकं धूमने स्थाने खरदृष्टौ
धननाशाय ताजयः ७६७ धूमने स्थाने गजदृष्टौ धनकीर्त्यादिकं भवेत् ७७६ धूमने स्थाने स्थिते धूमने विद्वान्नागमनादिकं
नागमनादिकं ७७६ धूमने स्थाने स्थिते धूमने विद्वान्नागमनादिकं ७७६ धूमने स्थाने स्थिते धूमने विद्वान्नागमनादिकं
या जयविवर्धनं वाद्यविभयसत्रा समागमनां चतुष्टयं वामदक्षिणसरस्वतु वायुः खरवहनं भवेत् ७७६ धूमने स्थाने
वेदशिरधस्तवरणा भवेत् महं धूममस्तमं शुक्लपक्षं वागमः कृष्णपक्षं दक्षिणागतं उदयः स्यात् ७७६ धूमने स्थाने

ग० पु०
२०४

वहस्त्रिपदाद्येवैविपरीताद्भवेन्मुनिः उदयं सूर्यमार्गोऽस्य चंद्रनास्तमयो यदि वर्द्धते गुणसंहातो अन्यथा विघ्नमिति
संक्रांत्यः षाडशः प्राक्कादिनराशिवरानने यदाचसंक्रमेद्वापुर्द्विप्रहरं स्थितः दक्षिणपुटके वायुहिताभोजनमे
शुने खड्गहस्ते जयेद्युद्धैरिपुं बलसमन्वितः वामेन गमनं श्रेष्ठं सर्वकार्येषु भूषितं वायौ वहतित चरच्छुः प्रश्ना भवति शो
भनः महं इवारो वाहकोपि दाषा न जायते अनादृष्टिदशावाहू दृष्टिस्थाद्वामवाहके इत्यादि महापुराणां
रुडेपवनविजयः ॥ धन्वंतीरुवाच ॥ हयायुर्वदमारुह्यो हयैः सर्वार्थं दक्षिणं काकुली कृष्णा जिह्वा च कृष्णा
स्यः कृष्णा तालुकः करालाहीनदंतश्च शृंगी च विरदंतकः एकां डश्चैव जाता उः कंबुकी द्विखुरस्तनी माजारी पादयो
घ्राभो बहुक्षत्रविशान्वितः जेमजो वामनश्च वमाजोरः कपिलोचनः एतदोषी हयसंज्ञः पुत्रमाश्च तुरक्षरः मध्याद्वे
स्तनहीनोश्चो मृष्टिहस्तो विहीनकः कनीयाश्चो ह्यमानस्यातर्द्धसमेतुर्दार्घ्यतः एष मृष्टिहीनः पंचानोत्तमाभ्यां तु
दीर्घतः सुसंहितावेद्ये च वाहो हस्वकारास्तथैव च स्वरनत्रपनाव धुनहीनाश्च वजीविनः वमंत पूजनाद्वा मादृक्षा
श्चाद्विजसो जनोत्तलो हकानिंबपत्राणि गुग्गुलुः सर्षपैर्युतं तिलं चैव चार्द्रा हि गुब्धीया द्वाजिनो गले आगतुं क
युदाषं च व्राणं विविधमिति विरपां कंखलं वाता स्थितं नक्षिप्रपादिकं कंठदाहादिकपितात्सामोदमदरेदनः घर्न

राम
२०४

कफात्संनिपातात्सर्वरूपी हि दोषजं आंगंतुयं तु शस्त्राद्ये दुष्टावणविशोधनं दूतीमूलं हरिद्रेहं चित्रजं विश्वभेषजं
वामानं सधवंचापितत्रकाजिकपिषितं तिलशक्तुकपिंडीकादधियुक्ता ससधव निबयत्रयुते पीडं तिलशो ध
नरोपणां करवीरकदल्यकं सुहाकुटजचित्रकैः क्षुत्तस्य पचतैलनाडीव्राणाहरपरं पंचवल्कलकल्केन द्युत
नच प्रलेपयत्तु द्वे हरिद्रे विडंगानि तथा लवणापचकं पटोलनिंबपत्रचंचाचित्रकमेव च पिप्पली शृंगवेरं च दू
र्णमिकत्रकारयत् एतत्पानं दमिष्ट्रैश्चामेदानिलं विनाशनं निंबपत्रपटोलचत्रिफलाखदिरंतथा क्वाथश्च
ततो वाहं श्रुतरक्तं विचक्षणाः अहमेव प्रदातव्यं पानकुष्ठोपशातये सव्राणोष्ठचकुष्ठेषु तैलसर्षपजहितं पंचवल्कले
तैलवाद्दशमूलं च शाष्युत लंबेनाहीनकल्पानगो ह्यातफाग्लु ननतत् मातुलुंगरसापतं मांसानारसकं न
वा रसं दद्याद्दसोनस्य रन्वे वा तिलसंयुतैः पलद्वयं प्रथमं नृणां कंकं बलवृद्धितः यावद्विज्ञातिः पुष्टास्यान्मात्रे
षामुत्तमाश्चकं मध्यमं चतुर्दशस्युरधमं षट्फलानि च शरदिदाघयोनैव ह्योनैव तु दापयत् तैले न वातिकेपित
शर्कराज्यपयान्वितं कटुतैलकषायश्च शालयष्टीकदुग्धाशा हयोखिलजुगुप्सितः पंचजे बुनिभोहमेवर्णा
श्लिष्टश्च गुग्गुलुः अधप्रहरणश्च गुग्गुलुपायसद्वयं भोजनपायसदुग्धनाडीतिशक्तानो हयः विकाले भोज

गणपु०
२०५

येदं त्रसाम्यत्र सातनेददे मासालवरेसेः पिंजे मधुमुहुरमाज्यकैः कफे मुद्गानकुल्लैवाकटुतिक्ताः हयेहितान् व्याधि
तो व्याधितेश्चासत्रिदोषादो च गुग्गुलुः घासे दुवा सर्वसेवा प्रथमो हि फलं ददेत् विवर्द्धयतः कषामेकान्निफलपंच
कं उक्तमेस्या च चत्वारिंशो मन्त्रजघनयोः पानेन भोजने च वा शीतिफलं कंचरेत् मध्यो यष्टिश्चाश्वमेधं चत्वारि
शश्च भोगिषु ब्रह्मकुष्ठेषु कुंजेषु त्रिफलाक्वाथसंयुतः मंदगोशाय रोगो वागवा मूत्राण्योजिते वातपित्तब्रह्मो व्याधौ
गोक्षीरघृतसंयुतं देयं कृषाणां पुष्पार्थमांसं युक्तं च भोजनं सुपिष्टायाः प्रदातव्यं गुडूच्यापलपंचकं प्रभाते घृतसं
युक्तं शरद्रीष्वपुवाजिनो रोगघ्नो पुष्टिदं चापि बलतेजो विवर्द्धनं तदेवाश्वाय दद्याद्दक्षीरयुक्तमथापि वा गुडूची क
ल्याणयोगेन शतावरीयाश्च गधयोः चत्वारिंशो मध्यस्य जघनस्य पलानि हि अकस्माद्यत्र वाहानामेकरूपे यद्वा
क्षवेत् स्त्रीयते च सदासि प्रउपसंगते मादिशोत् होमाद्यैश्च पाविप्रभोजनेर्बलकर्मणा शीत्योपसर्गशान्तिः
स्यात् हरीतक्यादिकं ततः हरीतकीसर्गामूर्वतैले बलवणा न्वितः आदौ पंचततः पंचघृत्याण्युशतावरी
उत्तमाश्च ततः शतं प्राक्तमशान्तिः षष्ठिचतुरगजायुर्वदमारव्याख्यं ठुक्ता कल्याणगजाहितः गजे चतुर्गुणमात्रा
ताभिर्गजतुतर्दनं गजोपसर्गयाधीनो शतनशान्तिकर्म च पूजयित्वा सुरान्ने विप्रान् तस्मै दत्वा कपिलो ददेत्

राम
२०५

दंती दंतद्वये मां विष्णोयादुपोषितः मंत्रेण मंत्रिणा वेद्यैः बर्हसि द्वार्थकामले सूर्याश्चाशिवदुर्गाशी विष्णुतारश्च
तो भाणा बालिंदद्याद्भूतेभ्यः स्नापये चतुर्थे देवः भोजनो मेधिकं दद्यात्तस्मान् इत्युच्यते श्रुतीरश्वाश्वमेध्यावासा
दक्षसामान्यं त्रिफलापंचकोले वदशमूली विडंगकैः शतावरी गुडूची च निंबवोसक किंशुकैः गजरोगविनाशायां हि
उक्लृप्त कषायकः आयुर्वेदं हये भानामुक्तं संक्षेपसारतः ॥ उत्प्रादिमहापुराणो गारुड हयायुर्वेदः ॥ सुत
उवाच ॥ एवं धनं तपि प्राह श्रुताय च वेद्यकं अश्वनामानि वक्ष्यामि षध्धीनां समासतः स्त्रिंशो दत्वा वं
धा च शालिणां च समस्य पि जायुली कलही च वपुष्टिषष्टिगुह्यमृताः पुननवातु वषीभूकार विदंकोटिंदका ए
रं उक्तो ववुकश्च स्पाद अयामां वं यानकः चरुधाना गवला जेयाश्च दंष्ट्रणाश्च रोभूतः शतावरी च बिरुम
पां ग्रीवावरी पिवा न्याघीतुदृ हतात्वा हा हंसनादी मधुश्च दाना धरणी कटवारा स्यात् सुद्रमिह लिलिदिधि क
चश्चिचाली सविमपे सदृष्टिका मकोटी वामगुता स्यात् तदाश्वि बक पिंडुका च खर्गपाणा समाजया मासकाणि
महामहा जायवो च महान्या दंष्ट्राश्च तु सजया न्यग्राधस्त वटो जेया अश्वश्च कपिलो मता ह्म शोथगरो भाउ
स्यात् संचाष्टः कपी च लीः पादभक्त गदं भोजो विदंको जं नना भक्त नदी वृक्ष प्ररोही स्यात् एष्ट कोरिति वाच्यत ॥

ग० पु०
२०६

ननावेतसे योगो नालावथा यजुः लोघसार्वरकोदृष्टिस्तिरीदृष्टापिकीर्तितः बृहत्फलमहाजंष्ट्रयेया
जालापालापरातृतीयजं जंष्ट्रस्य नादयो साप्रकीर्तिता कलाकृष्णाणकल्यावमोडामागधिरवच क
यिता पिप्पलीतज्जोस्तमूलग्रथितं स्मृतं उपनंसचिवं जेयं शृंही विष्णुमणोषधौषकदुत्रय विद्यात शृषण
तज्जकीर्त्यते नाकुलीचविको कालाश्रयसीगजपिप्पली ज्ञायती ज्ञायमाना च वस्तावसुवहासता विचका
स्याछिखीवहरीरमिसृष्टाविरच्यते यद्वास्ताववाणा ज्ञेयाश्चैताहे सवतीति च कद्रुजा वृक्षजो वृष्ट किंशुको
गिरिमल्लिकः कालिगंडावगानितस्पवीजानिलस्यैतमुस्तकामधनामास्या तकोती ज्ञेया हरो एका
गल्लचवदुलाप्रोक्ताष्टशकाडा पिंडीतटिः पश्चाभाजी तथा फाजी ज्ञेया ब्राह्मणायष्टिका सुतामधुरमाजं
यातजनातिक्वल्कला महानिबोवहनिबोदीककल्याणमल्लिका विडंगकुमिसाध्रश्चस्या इमदं शिगुरुचत
अजाजीमंक्षयवान्चीनप्रकुक्षिका विज्ञेया कद्रुका तिका तथा कद्रुकराहिणी तगरस्यान्नतचक्रं कोकदुखव
लातकं उदी चवालकप्राक्तहावेरवानुनामति पत्रकदलमिच्छते राचकं तस्करावृष्य इमेभरागमज्ञातिना
भकशरुच्यते अमकचकुकुमस्यातचं जपरितिकस्यते अयागरुसमुद्दिष्टा योगिको लोहनामाभिः पारजा

राम
२०६

तथाचैव प्राचीनाकेलिकेति च प्रसवीतोपनामास्या तरेभाचकदलीमता पुरुहूतनदं विद्यान्यतश्चपरिलेपनी काश्मीरो
कुं कुमाज्ञेया श्रीपणरिचेतिकीर्तिता सल्लकी भजभस्माचसवजयाचसुअवाधात्रीसामलकी विद्यादसश्च वविष्नीत
कः पश्चाभयाचविज्ञेयापूतनाच हरीतकी त्रिफलाफलमवोक्तातद्वजयाफलत्रय अबेदं दीष्टेवृत्तेचकरगश्चैतिकीर्ति
तः यष्टीयष्टाक्रमेवोक्तं मधुर्कमधुयष्टिका धातकीताग्रपुष्पीस्यातवमं गाजनिकाहका सितमलयजं श्रीतीगोश्री
वंशितचंदनं विद्यादकचंदनचद्वितीयरक्तचंदनं काकोलीचस्मतावीरावयस्याचाकेपुष्पिका शृंगीकर्कटशृंगी
चमहाघोषाचकीर्तिता वैशीतुषालवल्लीरिविज्ञेया विष्णुरोचना मृद्वीकाचस्मताडाहा तथागोस्तानिकेति च स्या दु
शीरमाणालचसंयनामज्जकेतथा सावचागापवल्ली च तशगापोठकथते दंडीचकटकारीच तथादासनिज्ञेति
च हरिद्वारजनाप्रोक्तापिंडीचरजनीतथा वीरवृक्षावीरतनुस्तथावीरतनुस्मृतः वृक्षादीनांतनुवचाः नालबाल
सास्मताः कोपोताचैवसशाचसूर्यभक्तविधीयते अद्वलुभल्लातकश्चसानाकपरिकीर्तितः वसुकोभेदविज्ञेयावा
सकः कोपिकामतः पाषाणभेदको वृष्टा अश्रमभेदश्चमोदकः शुष्ककाघटको ज्ञेयो वचोऽथः सूचकोमतः सुगंध
श्चकुसुभश्च छत्राविष्णुसंज्ञकः असमोबीजकश्चैवपोतशापाविधीयते वज्रवृक्षावृक्षः सुकस्तुहीचनिगद्य

॥ ग० पु० ॥

॥ २०७ ॥

द्युतो शालस्तयज्ञश्च स्यात् एलेमस्तिमितोमतः तुलसा स्यादसंविद्यां ह्यस्तेति च कथ्यते एतैरेव च पर्यायैर्द्वितीया क
थिता सित कुठरकोरुनकः पाण्डुराभिरुगंधिपर्णिकः नीलश्चासंधुवारश्चानिर्गुणोत्सुगंधिका श्यामुगंधिपर्णितुवा
संतिकुलजेति च कालेयकंपीतकाष्ठकतकारथः पुनस्मृतः गापत्रिखदिरो ज्ञेयोत्तमदः खदिरोमतः उदीवरकं
वल्यं पद्मनीलोत्पलं स्मृतं सोगंधिकं सकलारं मञ्जुकमलमुच्यते अजवर्णासवेसाजं वाजिकर्णोश्च कर्णिकः
श्लेषातक तथाश्च कबहधारश्च कथ्यते अलबुसमगोष्वाभः कुलागलशति स्मृतः अनंदनः कंदकच्छं च त्रिति
छत्रसंज्ञकः वारकः कुभको दृष्टः सुहृदो धनक तथा कृष्णाजवः करालश्च कालमोलः प्रकीर्तितः प्राचीवनानदी
क्रांता कंकजघजवायसी श्यामूषिकवर्णा तु इवंचित्तारवुकर्णिका विषमुष्टिखरंतज्ञः केशमुष्टिरदाहता कि
लेलीः कतलीः विद्यादंतकश्चाबुचतसा अस्फुधाचानपुत्राच विज्ञेया लक्ष्मतापिवा पुरुषकं पुत्रसूक्तशीरिराजद
लेमतः महापत्रः स्मृतः शोकः चक्षुषाकरकवद मयूरविह्वलश्यामा कालिंदिति निगद्यते कटकाक्षामलहाश्या
मा वक्षपादिति गृहिता विद्याकुली निकुञ्जचित्रिभगी त्रिकुटीधिरत्त सप्तवायवतिक्ताचचमवमते हेति च श्रा
खिनीसकुमाराचतिक्ताक्षीचाक्षुषिष्ठकं गवाक्षाचामताश्च तागिरिकाश्चिवादिनी नंदनः खरबोधश्च विज्ञेयः

राम
॥ २०७ ॥

स्तिलकोपमा कपिलकाथविज्ञेया इंदारोचनकेति च हेमसा रिस्यतापीतागौरकाचनदुःखिका अजायुर्विकटाट
पताकिगलचिद्रवाक्षणीतासंज्ञतास्यजादो लरसां नमुदा हतानिघासोयं सशाल्मल्यासमाचरससंज्ञकः
प्रपुत्रपुष्पीधवाशेया अपामार्गमिस्तुरकः सिंहोस्पृष्टवासाकमा दसकमादिगोत्र जीवकोजी वसाकश्च
कार्पूरश्च मठो विदुः केशलसोमबंध्यस्यात् अग्निर्गंधासुगंधिका शताकुशतपुष्पाचमिसिर्मधुरकामता
उपकरभूलच तदेवपुकरा हयपाशाश्च बंधपाशाश्च दुस्पशाश्चिदुरालभा वाकुचीसोमराजी च तन्मलान्समा
तामलककेशराजश्च संमराजो निगद्यते प्रालस्त उगजस्तज्ञश्चक्रमदश्च संज्ञकः खरुगी तवारः स्नापुकस्त
नामाथवायसी महाकालः स्मृतो वमस्तुल्यो धनस्तनः इक्ष्वाकुमिक्तुर्वीस्यात् तिका लो बुनिगद्यते
धामादिवाश्च निगद्यते केशातकपथजालिनी विद्युत्काशातकी भेदकतसदनस्तंज्ञकः तथाजी मृतकारव्याच
बाधनादेवतादिमिगधाहलीव्याघ्रनखी हंगुकादिनी तथा अश्वकिश्चवबोद्धव्यः करवीरश्च मारकत
ज्ञेयो कपिलपत्रत्वमरसी कुजेति च सिंधुसंधवसिंधुस्थमनं गहनदाहता शाराजवागजश्च वधवक्षारावि
धियते अजिकासजिका सारा द्वितीयः परिकीर्तितः उपकाशराचनस्तस्त्वरूपवोधमा दिगोत्र उज्वलशिखि

गणपु०
२०८

कठकचिचिनायकमिति श्रुती धातुकासी चकासी चरवे चतुर्कोर्तिर्ति द्वितीययुष्मकाशीर्षविज्ञेयनेत्रकेषजं सो
राष्ट्रीमनिकाशीरपरिवतिप्रकिर्तिती विद्यात्ममाक्षिकोधातुरापत्रोपासमत्तमो शिलामनः शिलाज्ञेयानिपाली कुलदी
तिवा अलंबतालकचापिहरितार्त्तविनिर्दिष्टोत्तमधकागधपाषाणारसः पारदच्युताताग्रमोदुवरमुल्ल विद्याल्लुमु
रवंतया अश्वासारमयतीक्ष्णालोहकचापिकथ्यतो माक्षिकं मधुकीक्षोद्वतत्रपुष्परसंलान्त त्र्येष्टतुकादिरंतस्यात्कांज
कंलुसवीरकं मितामितापलाचैव मस्य डीशर्करास्मृता त्वगलापवकेस्तन्ये स्त्रिसुगंधि विजातको नागकेसरसयुक्तं
चातुर्जातकपुष्पिते पिप्पली पिप्पलीमूलं चयत्रिकनागरः कथितं पंचकोलं च पंचकेलेकि संख्याया भतनारं
गामहाशालीनीवारः शालिकास्मृताः प्रियंगुः कंकुगकाज्ञया कोरदूषश्च कौद्रवः विष्टः पुटसंज्ञास्यात्तका
लापोल्लगकोमतः सतीला बहुशश्चैव वरणाश्चपिकीर्तिताः विबुधं पित्तलचाक्ष विडाली पदकंज्ञया विंद्याल्ल
र्षतथाचाध सुवाणिकनकुह पलाइशुद्धमिच्छंति तथाचाधकमा मिति पलं बिल्वं च मुष्टिः स्यात् द्विपलं प्रस
तिं वदत्यत्र जलिकुवल् चैव विद्याल्ल चतुष्टयं अष्टमानापलान्यष्टोत्तमानीति गुह्यं चतुर्भिः कुडवं
प्रच्छ प्रच्छश्चत्वार आदकाः कंसपात्रश्च संप्रोक्तो द्राणाश्च चतुराटका तुलापलं शतं प्राक्तं सारो विंशपलास्म

रामा
२०८

ताः मानमेवंविधं प्रोक्तं प्रच्छद्व्येषु पंडितैः इवद्व्येषु चोद्दिष्टं द्विगुणं परिकीर्तितं पलं चतुष्टयमेवोक्तं दालं स्यादे
वदारुच गुच्छिलेयकं विद्याल्लमिकं व्यापकं तणं कुष्ठमा मयमार्यातं मासी चनलदल्लः श्रुतिश्रुतिमखः स
खो व्याघ्रा व्याघ्रनखश्च्युतः पुरंपित्तनसा विद्याल्लमिहषारखं च गुग्गुलुं रसंगधरसो बोले सर्जसर्जरसो मतः कंदं कु
ल्लुरकं दृष्टं दक्षिणी वेष्टकमतं प्रियंगुः फलिनी श्रमभागोरीकांतीति चोच्यते स्यादार्तगलमाहातुभीषाणो बहुकंठ
कः सौरीयकः सहचरो द्वितीयो गुणसंज्ञकः करं जानकमाल्लस्यात् प्रीतिकश्चिरविस्तृतः शिशुः श्राभोजनानास
ज्वालावाग्मसचरकिर्तितः जयाजयंती रसनी निर्गुंडा सिंधुवारकः सोवक्या पिलुपणा चतुर्दशालुडिकोयहः म
द्वेनामानवो बोधाघाटाघाटी च कथ्यते चतुरंगल संपाको व्याधिबीजाक्षिमंज्ञकः विंद्याल्लरखधैराज वृक्षेव तनसं
ज्ञको दृष्टका चैव तित्ता स्यात्कटकी च किर्त्तकतः निवारिष्टः समाख्यातो पटोल्लिको लकोविदुः वयस्का च विष
ल्यं च छिन्नाच्छ्रुतं हामता वसादन्त्यमता चैति गुडचीनामसंग्रहः किराततित्तकश्चैव भूनिबः कौडतित्तकः
सुतडवाचः नामान्यतानि च हरिरन्यानि च क्षिप्रवरे रोगहतारा गिरागी विषादवाकिरणादिकं गारुड
गारुड विषादगारुडगारुडध्वजः अतो व्याकारणवक्ष्यकुमारोक्तं च शो नक ॥ इत्यादि महापुराणगारुडे

1179
12

स्कार कणाप्राणमित्यपि नृणां चैवं तवत्कारमेवं मे कारयत पिबध्वा सनीव पिबयेत्तु बंधानुजो जयेत्तनाय
कोलवपागावत एते न नदी शुभदेवी गहमथो ह्यत्र पो हपुंसी चमी अश्वासुग्य भिचरि कश्चर पट्टला निवा
तश्चेरतं प्रुतातीति नृजं तं तं ज्ञानं कश्चर गन्ना त्रपवन्नात्र भवन्ति कश्चर यतीति वा सदी च छुरकश्चर वसवाचरति स
स्मृतं सवानुलखितितं तं सवाश्चरि गमीश्चर भवन्ति नननं सहा दत्तरी पसदी रनी कश्चर लक्ष्मण का
यातकारवने स्थितः काश्चर वेव काश्चर दः कोर्य कोयाति गो रवी माइहा आम्पा वहु देवाराहश्च नाद्रजा स्तु
विवाहं यंती च गीता चैव मथ्यसति अस्मान्नेवा द्रजस्तस्मात्को एव सगच्छति कुटी छाया तरु छाया व
ज्योन्ते तथे मगा रत एतत्तद परमपय हि कर्मभीरयत दिग्विदिया अयं तं सुतपः भूतः तत्कृतवत
दृष्टं न दृढभीतिश्च यथना ज्ञानदक्षिणा तत्त्वज्ञो वदुत्री हिरण्यधी सावा भिस्तीरथा लिखत्तदेव धिताना
तां हतापा उवाचो वा ब्रह्मा द्रव्यता दयजदवा प्रिसखि पणं शुक्रो ह्यस्वयं भवन्ति नो वप्रः कृतं तं मा
श्रोतुं जताश्च प्रस्था न हेलताश्च नृसकं वा उक्तं अत्र न पान्मो देव नृमा नृसधी पणं प्रषण
ब्रह्म हनो ब्रह्म हनो वदो विदवेध उदना न दानं दुःखं काष्ठा तद्वत्वा व काश्चर तन्निजगत्ता

राम
२५०

हनीतथा कर्मसर्पिर्वपुस्तेजः अंगुलस्तानपूं सके जायजानदी लक्ष्मीः श्रीश्च भूभूमि वधूरपि भूः पुनर्भूः स्त
थाधेनुः स्वसामाता चनो स्त्रियः वाक् त्वकश्चर सुधः पानो युवती कुकुभस्तथा चो भुप्रा वेषश्च वसमन उवा
उहो स्त्रियाम् गुणा द्रव्यक्रियायोगे स्त्रिलिंगाश्च वदामि ते शुक्रः कालो लपाश्च वशुश्च ग्रामणिः सुधीः व
हः कमलभूक्तो सुमतो वदुधाः स्वनो सत्यवाचस्तथा प्रेमाः मतसगानतदीर्घपात्र वलीलूतभुक हयसमा
वासरदिता दिकृतथा अस्त्रयुक्तं वृषा लं न दु तददुपानश्रुतथा सर्वविश्वसयचो भो अन्यतान्यतराणि वउत
रउत्तमो विने मसमोथ समस्त्यदः पुवा परोत्तरा चैव दक्षिणाश्च त्रराधरो अपरश्च तरो पतयस्व वलिमसोदय
युष्मदस्मदप्रथमाश्चरोमान्यतथा इकाः नेमकतिपयो द्वे च त्रयस्वर्गादयस्तथा अर्धका भुविरोधश्च पविनीद
चास्पयश्च ध्यायति स्त्रिद्वी द्वुविद्या जुहोतिश्च जहातिश्च दधात्यपि दीप्यति स्त्रपिति न हत्यत्र मिश्रि नो
त्यमि तृष्टिश्च सिपिति मुचतु विभुजयु जीतरिः मालः करोति कोणाति वृणाति र्थीतरत्राति फलीनुभूष
राजीयः धातवश्चापनतथा सबहुवभवंती च ज्ञेयं कर्तव्यमेव च कार्यं कृतश्च कृत्याश्च प्रत्ययाः स्युस्तथाप
स्मा स्त्रया हारोस्वराणां तिद्विप्रो वना प्रजाः अंतराणां काभ्यावश्च कियते हहि भोजनो द्विजदेव वशिष्ठा

स्यामूलेभ्यश्च समागतः तीर्थात्तथा श्रमाभांसाश्चैव श्रमश्च श्रमश्च रागं धर्षयो कारणानां च ज्ञानं सिद्धे महो धयोः ज्ञातव्यं
 द्वेषु वृत्तेषु मन्त्रेण यायथा मतिः सर्वतिष्ठति सर्वस्मै सर्वस्याः सर्वतागताः सर्वेषां च सर्वस्मिन् एव विश्वा दृश्यस्तथा पू
 र्वपूर्वाश्च पूर्वस्मात् पूर्वस्मिन् पूर्वदर्शनं 'सुत उवाच' सुप्तिं तं सिद्धरूपनाममात्रेण दृशितं कायनामकुमा
 रोभूतं ज्ञात्वा विस्तरमब्रवीत् इत्यादि महापुराणो गारुडे व्याकरणं समाप्तं सुत उवाच वासु
 देवगुरुं न त्वा गणं शंभुं सरस्वतीं मात्रावर्णप्रभेदेन क्लृप्तं देवदूषे ल्य बुद्धये सर्वादिमध्यंतगणो ज्ञाधो ज्योत्रिका
 गणाः आय्या चतुर्गुणां शाता आदिमध्यंतु सर्वगाः व्यजनं तोपसर्गातो दीर्घायुक्ता परो गुरुः सातु सारश्च पादां तो
 चातुर्कमातको न जुः यदानोपि क्रमयोगे लघुतापि क्वचिद्भूतः लोकतो रव्याति तश्चास्याद्यति विच्छेदसूचिकाः
 ज्ञेयः पादां चतुर्गुणो विषमचतुर्तीयकं इत्यादि महापुराणो गारुड सुत उवाच आय्या लक्षत्
 ष्टगुणाः सदीया विषये जहि षष्ठ्यल्लोपापि भवेत् दृष्टा द्वितीया लक्षत् आदिता सप्तमे कुश्या द्वितीया द्विसप्ततः
 विप्राणां द्विः पथ्यास्या द्विः मूला वानि लघुभात मेधा वद्विजा च पला मुखपूर्वा च ला दितः द्वितीयाश्च वसुधूना
 आय्या जातेश्च लक्षणा आय्या प्रथमा द्विलक्षणा शक्तिः स्यात् सकलद्वये उपगतिर्द्वितीया द्विद्वितीया च विषययाभ

राम
२११

वेत् आय्या गतिश्च सगुरु इति जातेश्च लक्षणा षट्काले विषमे आदिशताक्षरनिबंधना समापरास्मितानस्यावे
 डालीयेन गुरु इति जातेश्च लक्षणा षट्काले विषमे आदिशताक्षरनिबंधना समापरास्मितानस्यावे डालीये
 न गुरुः अतयो पूर्ववच्छेषमोषच्छेदसकं मतं आदि स्यादापतानीका ज्ञेयाद्यादक्षिणांतिकी पराश्रितो द्विती
 योऽप्यादेस्वात्तानि सुपि उदीच्य वृत्तिरसम प्राव्य वृत्तिस्तु युग्मके सयचमश्चतुर्गुणः पुरोवय प्रवृत्तकं उदीचा
 अंस्त्रिंशयोग युग्मो देकपादिका वातु होस्त्यो न्ययुग्माध्यो वेताल्यस्य सगहाः रक्तत्रेन्यासो स्यातां चतन्वाश्च मनो
 भवेत् पथ्यारक्तयेव समे विपरीतादिश्च सामथा लक्षयुग्मे च चपला विपुलाम धिसप्तमे निषिद्धने तरेव स्यात्सप्तमे
 चानि पूर्वेगा शोभयना च दृष्टिमात्रा सम्यक् प्रमुच्यते न च मानस्तथा सतु यज्ञे वातायु र्यथा विश्लक्षकस्या जतु श
 ना वृत्त्या सा बलवर्धिका बाणाष्टकलवचैव स्याने कतोषो उशा ल्लिका समात्रा समाधिकाया प्रक्रमारा भिल्लवर्ण
 नावर्णा गुरुभिर्विवदः मात्रादिवर्णानां च र्वा गुरुभिर्विना गुरुवा निद्धने नित्यं प्रमाणाभिहितं निश्चितं अष्टाविंश
 तिना त्रस्ता प्रथमे द्वे द्वितीये के विग धास्या द्विः स्वाहता रंब्या वद्वत्तया भवेत् षोडशा नानंग को जह्वाती स
 न्वा वमदल सप्तविंशतिना गता दशयो र्वा चिह्नयाः मात्रा वृत्ता निचोक्तानि वार्ता वृत्तानि वचिरे इत्यादि महापु

उराणोगारुडे । सुत उवाच । श्रीरुक्मिणसो ज्ञेया इत्युक्तास्त्रीगुरुद्वयं गांधारी वामग्रीमध्यामगोकेलाप्रति
तया । सो गौयं किमु प्रतिष्ठातुं मध्या नयः स्मृतो । न मा भ्यां शरपत्रदलागायत्र्याच्छृण्वहिः सममेक्षुलेश्चास्यायुक्ति
छंदः स्मृतं बुद्धेः । न सो गोविंदपदारथाता विद्युन्माला जगोममोमानवको ताबुलग्रोस्तोगाहतः स्मृतः । समानिकावगगना
रजनागधनागप्रमाणिका । अद्यान्मया इति निस्यादनुष्ठुप्ते दशैरिती नवमैः स्याद्वमुखी नोमर्षे सुभूतातरे तब
हती छंद इत्युक्तं तस्मै स्याद्विपागतं पुनर्वः स्यान्मयागवैः मयूरसारिणी भवेत् । राजाभ्यां च वशापपी च वंशावती
यथोगमो मात्राच भगेर्युक्ता वजावागोमनोरमो पंक्ति छंदः समाख्यातं भजजारागुपस्थितो तो जगो रिद्वका
स्यात् जगमगो गुपपूर्विका । उपयातयेनाद्यतौ सुमुखी न जना जगो । तत्राममो बोधकं स्यात् शालिनी मतमा
पसो । अर्चिलोकोश्च विच्छेदो वातोमी वडभागगो । स्त्रिभवनो नगगाग्री प्रोक्ता पंचभिः षड्विरेव चानदकानो गभ्रम
रविलसतमुदहर्त रमो । इति वा नो च नगा श्रुगतं च लभागसो । वृता । नरुमो समो स्यातो वल्लो गः सुभद्रिका
रजवाग्लो सिमिका स्या वसानागो गुपस्थितो त्रिष्टुप् छंदः समाख्यातं पिंगले तमहात्मना बल्लोभसो चंद्रव
र्णो वंशस्त्रो स्याज्जतो जवो । ततो जरविंदु वंशा वैदसो छंदो स्मृतो । सो द्रोतु विलं विंति विद्वस्यो नलोमयो

वसुरगोश्च विरतिस्त्रिदित वदनातिर्पे नगवारसमाख्यातानयनयोस्तथा भवेत् साक्रमविचित्राजलो इतगता
रसः ससोयमो च पादो बयूगवैः स्वग्विनी तंमता । भुजोगप्रयाते वृत्तं च चतुर्भिर्यः प्रकीर्तितः प्रियंवदानभुजगः
मणिमाला तनो तथा गुह्यवह्नै च संनिद्राल्लिता स्यादुभोयमो । प्रमिताक्षरामजसांसे ववास्यान्नतं भवो
मसोयमो विश्वदेवी पंचाश्रेष्ठ्यपनिर्भवेत् । मतो समो जलधरमाणिषड्वयं तिर्भवेत् नोजभोगसमावृत्तं नुरगेश्व
रसैर्यतिः प्रहर्षनामणा जोगावद्विभिर्दशभिर्यतिः । जतो सगोरुचिराच चतुर्भिश्च गृहेः पतिः सभयामतस
पूर्वनगोरदग्रहैर्यतिः मंजुभाषिणी स्तोस्तोगोनं दिनी सजया जगमो नतो ततो चं दिगागः सप्तभिश्च रसो ध
तिः । असंबाधा मतनसागगो वानग्रहैर्यतिः । नलसोनो नलग्रुर्यवैः प्रोक्ता पराजिता नभो भयजलो महारण
कलिकैर्यनगो तथा वसेत तिलको मिहो मुद्रात भजगो गः । भस्ते जो स्वगोरिद्वदना आला हिश्च र्यति । यत्र सा
भगणापादं शर्करा प्रतिपादिता । चतुर्दशलघुः स्याच्च श्रेष्ठः शशि कुलासमाः रसप्रयतिः स्वशरमुद्रो ल
यतिस्तथा स्यान्मणिगुणानिकरः मालिनानो मयो वयः । वसुस्वरपते स्त्रो च नजो जो वृष्ट प्रभद्रके उता सजो
मनोयः स्याच्च देखा स्त्राष्टकैः । मरोमयो श्रुगाणाबुक्ते यमपि दीधरि स्वराथे वृष्ट भगगजजंभितं तमरोगाः

॥ ग० पु० ॥
॥ १२९३ ॥

नजभजोबालिनीगाप्रिंगलेनाष्टमीरितारसरुद्रैःशिररिणीयमोनसभनागुरुः वसुग्रहयतीष्टधीयशमाशय
नागुरुःदशस्वररासपत्रपतितभोनमोनगोषड्दशैश्चरिणीनसमारसनागुरुः मदाक्रोताद्विवलेर्मसना
तत्रगागुरुःनकर्कटोनजभजाजालैयैर्गोद्याधिरवावासप्तवर्षिको किलकंश्चष्पाष्टिस्माच्चपूर्ववत्भूर्ब
चैवकुसुमितलताम्होनोपयोधृतिः नमद्वैश्चैर्यमोत्सरोमेघविस्फूर्जितरंगोशाईलवित्रिउत्तनःसृष्ट्याश्च
वस्त्रामतातंगो छंदोज्जोतिधृतिःप्रोक्तमतउर्ध्वकृतिर्भवेत्सप्राश्चलसरणानिम्योभजोपलातागुरुः इतिरजर
जापोदोज्जोतिधृतिःकलिः त्रिसप्तकैःसुग्रहास्यात्प्रकृतिर्युनेक्रियादिहोष्कोभिडुकंहाभोनवगोमस्याह
तिःपंचाहाकेषतोनहीनसभातनयागणाः पंचधाषाण्णसरववसुग्रहोलेभिर्सांसभो नोवागोभिर्भुजिःप्राकाश्चिवा
द्वैकृतिरुच्यते वश्रीसाश्चैर्मतरणैः स्याद्भुजगविजुंभितं नरबालेगुणैश्च प्रवाहास्तुयहैः घडितैर्सेवापोश्चम
णाषड्गगणाः चंडवृत्तिप्रयातोमोदंडकोवाततरंगाः रेफचंडातुइहिः खव्याजीमृतकादयः । इत्यादिम
हाष्टपिपागास्तुडेसमवृत्तानि । सुतउवाच । सामंकेलगश्चविषमपादयाद्युपवित्रिकासमोमाभभगोसुः
श्च इतमध्यभभोगमाः पादचविषमन्यत्रनजो ज्योत्स्नगणो स्मृतो मरोचंगतीसोकः समेद्यतोभगोगमाः भजत

[illegible]

१०५०
२९४

शुद्धि विना भवेत् । उपस्थितं प्रकृतं प्रकरणं । विषमाक्षरणां वा पंचपद्मादिपावकं छंदो वंचनोक्तं गाथेति द्वाध
मीदिव भवेत् । इत्यादि महापुराणगारुडे विषमवृत्तानि । सुत उवाच । गुरोरधो न प्रस्ताव्य
द्याच्छेषा यथापरि । जलेशः सर्वगोपादयावत् सर्वलघुर्भवेत् । भुजसा द्विभिसमेन स्यात्सको द्वे विषमे गुरुः । उद्विष्टं द्विग
णं रंके लंबे मिश्रे लघुस्त्विह । उपांततस्य जन्म स्वपर्यं कादिनिक्षिपेत् । को कृतिगुरोरेव एक द्वादि लघुक्रिये । ल
घुक्रिया कात्संख्या स एको द्विष्टां कुतो यवा । संख्या को हि गुणा श्रिये वृत्तां गुलमथो गुणात् । प्रस्तारो नष्टमुद्विष्टं
लघुसंख्या प्रकाधिपः । इत्यादि महापुराणगारुडे प्रस्ताराः । सुत उवाच । हरः श्रुत्वा ब्रवीद्ब्रह्मा
यथा व्यासापञ्चोक्तं । ब्राह्मणस्य सदाचार सर्वदंतं यथावद । श्रुतानि तितु विज्ञाय श्रुतं कर्म समाचरेत् । श्रुतं
कर्म न वेच्छेत् । कर्तुं तस्मान्नमश्चरेत् । तत्राप्यशक्तः करणं सदाचार नयेद्बुधः । श्रुति स्मृति विधि प्राणाल्लोचने ध
र्मदर्शनः । कोनः स्यादेकया हीनो द्वाभ्यामदः प्रकीर्तितः । श्रुत्युक्तः परमो धर्मो स्मृतेशास्वमतोपरः । शिष्टाचारश्च शि
ष्टानां वयोधर्माः सनातनाः । सत्यं दानं दयालाभो विद्या ज्ञानं प्रजने मदः । अष्टैतानि चरित्राणि शिष्टाचारस्य लक्षणानि ।
तेजो मया निपूर्वेषां शरीराणि दद्यात् । चानचलि प्यतिपापे न पश्येत्तमिवाभसानि वा सर्वान्मुखानां धर्मा

रामा
२९४

चारः प्रकीर्तितः । सत्यं यज्ञस्तपोदानमेतद्धर्मस्य लक्षणं । अहिंसा सत्यमक्रोध उज्ज्या धर्मस्य लक्षणं । विद्या विवर्तितपः
शौर्यं कुलेजन्म अरोगता संसारेच्छा हि हेतुश्च धर्मादेव प्रवर्तते । धर्मात्सुखं च दानं च ज्ञानं मोक्षोऽपि गम्यते । इत्याध्यय
नदानानि यथाशास्त्रं सनातनः । ब्रह्मसत्रियवैश्यस्य सामान्यो धर्म उच्यते । पाजनाध्यापनश्रद्धे विश्रुद्वाचप्र
तियहः । वस्त्रिचर्याभिर्द्राह गुणयो ज्यैष्ठ्यवर्तिनः । शास्त्रे पाजिवनं राज्ञा भूतानां चाभिरक्षणां पशुपाल्यं क्षत्रि
पण्यं वैश्यस्य जीवनं स्मृतं । श्रुद्धस्य द्विजश्रुष्ठा द्विजानामनुपूर्वज्ञानगुरोवासा मिश्रश्रुष्ठा स्वाध्यायो ब्रह्मच
रिणाः । त्रिस्नातस्त्रिपिताक्षेपगुरोः प्राणाति की स्मृतिः । समं खलो जडो दुर्डी मुं उवागुरु सश्रयः । अग्निहो
त्रोपचरणं जीवनं च स्वकर्मभिः । धर्मद्विविद्धकाल्य तपवर्जं रतिक्रिया देवपूजा तिथिस्नानपूजादीनां तु क
पनं श्रुति स्मृत्यनुसंख्यानं धर्मापि गृहमधिनां । जटित्वमग्निहोत्रं भूशाय्याजिनधारणां वनवासः पयोमूल
नावारफलवृक्षिताः । प्रतियहा भ्रष्टाश्च त्रिः स्नानं व्रतधारणां देवता तिथिपूजा च धर्मो यवनवासनां स
वारं सपरित्यागो भेषास्यो वृक्षमूलताः । निःपरिग्रहता द्रोक्षः सर्वता समजलुषः प्रियाप्रियपरिष्कारवदुःखवि
कारिताः । सर्वाद्याभ्यंतरशौचं वाग्यमध्यानचारिताः । सर्वे दियसमाहारो धारणा ध्यान निष्ठिता भाव संशुद्धि

ग० पु० ॥
॥ २१६ ॥

निरीषादुर्वराशनः श्रीरंकटकृष्णध्याप्रशस्तदंतधारणे कटुतिककपायाश्च प्ररुतयसुसुप्रनाः प्रक्षाल्यकुत्वाचशु
चोदुशैत्यकोतदानुमतः अमावास्यातथाषष्ठांनवमीप्रतिपदापि अयदंतकाष्ठितथेवकिंस्वामरः अत्रावदंतकाष्ठमा
विधिद्वयोत्थातिथेः अपाद्वादशमाइषेकुर्वीतमुद्राधुनः प्रातः स्नानप्रशंसतिदृष्टादृष्टकरहितत्वं सर्वमर्हतिशुद्धात्मा
प्रदस्वापीजपादिवः अत्यंतमलिनः कायानवच्छिद्रसमाः तैः स्वल्पेष्टदिवारात्रोप्रातः स्नानविशोधने मनःप्रसादज
नरूपसोभागपचंद्रनैराफदुःखप्रशमनगंगा स्नानवदुत्तरतः अद्यहस्तुनसवेदशामां ज्येष्ठकोशितेदशपापह
रणस्मादन्तदानमकुलमषः विरुद्धाचरणः हिंसापरदारोपमेवनापारुष्यान्तपेय्यन्यमसंबद्धाभिभाषणोपरद्व्याभि
मानं न भूतसंक्षिप्तचित्तं एतदुत्साद्यथातस्य गंगा स्नानकरां भवतः प्रातः संक्षपतः स्नानं गंध्याने विधिभिः प्रातः
संक्षान्त्वा स्नानवान् अस्त्रगृहमधोः एतद्विषयां स्नानं सकृद्व्रत्यचारिणा अचम्य तीर्थमावाह्यस्नायत्तस्मत्प
वायं हीति सः कः द्यस्ततो धनसंदेहानामराक्षसाः उदयंतं दुरात्मानः सूर्यमिच्छति स्वादिभुं हिंससूर्यचसंध्यायां
योपात्तं कुरुत तपः दह्यति मंत्रपूतनतोयनं न लक्ष्मिणा अहोरात्रस्ययः संधिः सां संध्या भवतीति तिहि हिना उका
सवेत्संध्यायावदभ्यातिदशनी संध्याकमावसाने तु जपहो विधीयता स्वयं होमफलं नु हन्येन न जातयो कृतिक

राम
॥ २१६ ॥

पुत्रो गरुधरा सागिने योय विद्वतिः एकिरे बहूतं यत्तु तत्त्वज्ञं स्वयमेव हि ब्रह्मवेगाहे पत्यो गिरिदक्षिणा गिरिस्थिलोच
नः विष्णु राहवनीयो गिः कुमारः स भ्या एव च कृत्वा होमयथा काले सो गन्धर्वान् पततः समाहितो यसां वित्री प्रणव
चयशोदितो प्रणवोर्भित्यपुक्तस्य व्याहृतीषु च सप्तसु त्रिपदायां च सावित्री न भया विद्युत्कचित्स्वगायत्री योजपेन्नि
त्यं कल्पमुत्थापमानवः क्षिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवो भसा स्वेतव ए स मुदिष्टा कोशे युवसना तथा अशस्त्र
त्रधरा देवी पद्मा सन गता शुक्ला आवाहय जुषाते न न ते जोति विधानतः एतद्यजुः पुरादेवैः दृष्टिदर्शनकांक्षिभिः
अदित्यमं उला तस्त्रा ब्रह्मलोक गता यवा आत्रावाह्यजपी त्वातां नमः कुर्याद्विसर्जयेत् पूर्वाह्णे एष कुर्वीत देव
तातां च पूजनीं न विष्णोः परमो देवो तस्मात् पूजयेत्सदा ब्रह्मा विष्णु शिवान् देवान् नृपथ कसावपु सुधीः लोके
स्मिन्मंगे लान्यथै ब्राह्मणो गोहृताज्ञानवतदानं चैव शिष्यो वेदभ्यासो हि पंचधा वेदशास्त्रयज्ञशास्त्रं च
मंत्रशास्त्राणि चैव हि मूल्येन लेख्यं पित्रा यो दद्यात्स याति वैदिकं उत हासपुराणां नि लिखित्वापः प्रयच्छति
ब्रह्मदानं समपुण्यं प्राप्नोति द्विगुणं कृतं तृतीये च तथा भाग्योष्णवर्गो नुसाधनं मातापिता गुरुभ्राता प्रजा
दीना समश्चितः अभ्यागतो तिथिश्चाग्निपोष्णवर्ग उदाहृतः भराणो पोष्णवर्गस्य प्रशस्तं स्वर्गसाधनं सजीवति

॥ ७०५० ॥
॥ २११ ॥

वरश्चैवो बहुर्योपजीव्यते जीवंतो मत्कारस्त्वेन पुरुषाः स्वोदरं भराः अर्थिषो हि वा द्वे भोषो यः संतेषां संतेषां स्ततः
क्रियाः सर्वाः प्रवर्तते पर्वते भय इवापगाः सर्वरत्नकरा भूमिधान्यानि पशवः स्त्रियः सुखस्य योगकार्यत्वाद् अर्थश्च त्वभि
धीयते अदो हेनैव भूतानां मत्वा द्रोहेण वा पुनः यावत् शिस्तं समास्त्राय विप्रोजीवेदनापदि धनं च त्रिविधं ज्ञेय
श्रुं सुवनमेव च कृषां च तस्य विज्ञेयो विभागः सप्तधा एतत् कुमार्पोतं प्रतीदाय प्राप्तं सप्तहस्तार्थया अविशेष
पासर्वेषां वाणिनां त्रिविधं वनं वैशेषिका बलं दृष्टं ब्राह्मणास्य त्रिलक्षणां याजना ध्यापने नित्यं विश्वं द्वात्रिंशति
ग्रहः त्रिविधं क्षत्रियस्यापि प्राहुर्वैशेषिका इनां युद्धार्थं लक्ष्मणं जदं डादिव्यस्य हारतः वैशेषिकं धनं दृष्टं वैशेष
स्यापि लक्षणां कृषिगोरसं वाणिज्यं श्रद्धां भस्त्रनुग्रहात् कृषीदृष्टिवाणिज्यं प्रकुर्वित स्वयं नयत्
आपत्काले स्वयं कुर्वन् न न सायुज्यं तो द्विजः बहवो वर्तन्ता पाया रुषिभिः परिकीर्तिताः सर्वेषामपि चैतेषां कृषी
दमधिकं विदुः अनादृष्ट्याराजभया नृषिकाद्यैरुपद्रवः कृष्यादिके भवेद्वाधामा कृषीदन विद्युते शुकुपक्षे त
था कृषारज्यां हि वसेपि वा पुष्पो वर्षति शीति वायुं हनन्निवर्तते दशमां संश्रितानां यावद् द्वितीयां पञ्च विना कु
षीदं कर्म तस्मात् कस्मिन् स्थितस्योपजातय लक्ष्मणः पितृन् देवान् ब्राह्मणांश्च वष्टजयत् ततः मास्तस्य तं दोषं श

राम
२११

पुनस्तनं प्रायः वपिक कृषीदृष्ट्या तु वस्त्रां कां वनादिकं कृषीवल्लोभावा निमानं प्राप्ता सना निचापणोऽप्यो
दिव्यमिन्द्रा पञ्चसुखादिकं शतं पादो नायस्य परस्व कुर्यात्संनयमस्मिन्ना अर्धेन चास्य तारणां नित्यनेमि ति
कामं श्रुत्वा यथामास्य मूलं भूतं निवर्द्धयेत् विद्याशिल्पं कृतिसेवा गोरसं विपत्तिः कृषिः वृत्तिभिकं कु
षीदं वनं शजीवन हेतवः नृषिगोरा विवर्तं विप्रद्विपरायानिर्जितः वैशेषो न्यायां जितं आश्रयोऽष्टद्वेष्टुश्चाप्यो
पितृना तदीदृहदकोशं तमत्पणानि नमिस्तुताः अग्रयो ब्रह्मघोष आदराणां बलं मुत्तमां अयाचितो पप
नयना विदोषं तथैव ह्यमर्तनं लङ्घेद्वाः तवैव निर्दधे ततः गुरुभत्याश्चा जिहीदन्निगिधं च दत्ता सिधी
नृषिगोरा प्रतिगृहीयात् न नृषिगोरा स्वयं ततः साधुतः प्रतिगृहीयात् अथ बीसाधुना द्विजं तमुवाच ब्रह्मदे
न नृषिगोरा हि नमो ज्ञाति एव तस्कर विद्यां वा श्रुत्वा भरणमात्मनः कुर्याद्विशुद्धिपरतः प्राप्य स्थितं द्विजो नमः
ततः दत्तं तस्य नृषिगोरा धर्मदमाहरत् तिलपुष्पकशादीनि स्नानं शत्रिमेजले नित्यं नेमि तिकं काम्या क्रियां वा
तिलकं वा यथा स्नानं तथा षष्ठं षोडश स्नानं प्रकीर्तितं चां गालं सच विष्टायान् षष्ठं स्नानं रजस्सं स्नानार्ह
कथं यावत् स्नानं नेमि तिकं तत् पुष्पस्नानादिकं स्नानं देवज्ञा विधि चोदितं तादृशकाम्यं समुद्दिष्टं सकामस्तु

१०५०
१२९८

प्रयोजनात्। जपुकामः पवित्राणि अर्चिषं देवता तिथी नृस्नानं समाचरेद्यस्तु क्रियांगतस्त्रकीर्तितां मलापकर्षणाद्योप
प्रवृत्तिस्तत्र नान्यथा। मरः सुदेवखातेषु तीरेषु च नदीषु चास्नानमेव क्रियापस्मा क्रियास्नानमतः परं त्रिगोत्राणि शु
घांतितीर्थस्नाना वस्त्रस्नानं मार्जनाद्वारुणो मंत्रोपयमाशु प्रणाश्रुति नित्यनेमि त्रिकंचुपि क्रियांगमलकर्षणा तीर्थ
भावेतु वस्त्रं वामुष्णोदकपरोदके भूमिष्ठमुद्धृत्य एतत्ततः प्रश्रवणादिकं ततोपि सारसं पुण्यं तस्मान्नादयमुच्यते
तीर्थं ततो गतः पुण्यं गांगं पुण्यं च सर्वतः गांगं च पुनत्याश्रुपापमावराणादिकं गाययाचकुरु सत्रे यत्राय समुपास्ति
तत् तद्भिन्नगांगमपरं जानीयात्तयो यमुत्तमं पुजन्मनियोगे च तथा सैकमणवेरु राहोश्च दृष्टे स्नानं प्रश
स्तं निम्नान्यथा ठुषस्युषसि यस्नानं संध्यायामुदितरवो प्राजापतेन तत्तुल्यं महापातकनाशनं यत्फलं द्वादशा
हानि प्राजापत्यैः कृते भवेत् प्रातस्नायी ताहोति विष्णुं प्रद्वयान्विताः यरुच्छे द्विपुला नृभोगा नृचंद्रस्य ग्रहोप
मान् त्रितः स्नायी भवे अत्यमासो द्योमाघ फाल्गुणो पटीतल मासस्तु प्रातस्नायी हविष्यभुक् अतिपापमहाप
रमासा देवव्यपो हति मातरं पितरं चापि भ्रातरं सुहृदं गुरुं समुद्दीशपनिमज्जेत द्वादशपांसेलमेतु सः तुष्टात्पामल

राम
१२९८

कैर्विष्णुः रेकादश्यां विज्ञोषतः श्रीकामः सर्वदा स्नानं कुर्वतामलकेर्नरः संतापः कीर्तिरिष्ठा एर्धनं निधनमेव च
आरोग्यसर्वकामसिद्धिभंगे भास्करादिषु उपोषितस्य त्रितिनाश्रुतकेशस्य नापितेः तावच्छीतमिताप्रीतायावत्
लूनसंस्पृशेत् एवं स्नात्वा पितृदेवान् मनुष्यांस्तर्पयेन्नरः नाभिमात्रे जले स्निग्धा चिंतये धर्ममानसः ॥ आग
च्छंतु मे पितर इदं गृहं तु वा जलं त्रिंस्त्रीं जलं दद्यात् आकाशदक्षिणे तथा वसित्वा वसनं शुक्लं स्नाने गस्तीतु
बहिर्द्विधिक्षास्तर्पणं कुर्यात् न पात्रे तु कदाचन यदपाक्तरमासस्तु यदमध्यं तु किंचन आशीतं महिनं यच्च त
त्सर्वमुपगच्छता गृहीत्वानेन गंगायां सव्येन पाणिना प्रसिपेदक्षिणे रत्यारं सोपहतमेद्रवां अक्षिकर्षय
द्गुरुं पापं यच्च प्रतिग्रहं दुष्टं यच्च माकंचित् वा अन्नः कायकर्मभिः प्राणात्मतत्तत्त्वं वरुणादृष्टं सतिः सवित्वाचभ
मैश्वरमुनयो सन्नकादयः आब्रह्मस्तंबपर्यंतं जगत्प्राप्तिमब्रुवन् शिपेदुपो जालं घृस्तं कुर्वन् संप्रपत्तं
सुराणामर्चनं कुर्यात् ब्रह्मादीनाममस्तरं ब्राह्मविष्णुवरोदं स्तुमा विष्णुमंत्रं वारुणोः तल्लिगे रचये मंत्रं सर्वा
रुदेवा अमस्य चानमस्कारेण पुष्पाणि विन्यसेत् पुष्पकं पृथक् सर्वदेवमयं विष्णुं भास्करं च ध्यात्वा चयेत् ॥
दद्यात्सूरसूक्तैर्नयापुष्पाण्यन्य एव वा अर्चितं स्याज्जगदिदं तेन सर्वं चराचरं अन्यथा तात्रिकमंत्रे पूज

॥ १०७० ॥
॥ १२९९ ॥

ये च जनार्दन आदावर्धं प्रदातव्यं ततः पश्चाद्विलेपनी ततः पुष्पाणि धूपानि उपहारफलानि च स्नानमेतर्जले
चेवमार्जनात्तमनंतथा जलाभिर्मंत्राणां सम्पत्तीर्थस्य परिकल्पयत् अधमर्षणसूक्तेन त्रिरावर्तेति नित्यशः
स्नाने चरितमित्येतत् समुद्दिष्टं महात्मभिः ब्रह्मक्षत्रविशं चैवमववत् स्नानमिष्यते तृष्णां मेव तु श्रद्धास्य स
नमस्कारकं स्मृतं गृहे चैव कर्तव्यं जपनद्यां तु द्विगुणं स्मृतं गंगां गोष्ठे द्वागुणं अग्रे गंगारे जाताधिकं सिद्धये त्रु
तीर्थेषु देवतायतनेषु च सहस्रशतकोटीनामनंतं विष्णुसंनिधौ पेचमेव तथा गंगारे जा विभागे वदात्मता देवपि
तमनुष्णाणां कोटीनां चोपदिशते अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तर्पणं होमो देवबलिभूतौ न पशोति
शिष्टजने ब्राह्मणेभ्यः प्रदायाग्रां यत्सुहृदिः सहो श्रुते सप्रत्यलक्षते स्वर्गमन्नदानं समानरेत् पूर्वमधुरमश्री
यात्स्नवणां च मध्यतः कटुतिक्तकषायं पयश्चापि तथेततः श्राकं भरात्रिभूयिष्ठमत्यस्तं च विवर्जयेत्
नवेकरससेवायां प्रयुज्येत कदाचन अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं शत्रुस्यान्नं पयः स्मृतं वैश्वस्य चान्नमेवात्र शूद्रा
न्नं धिरं स्मृतं अमावासीवसे च त्रिमासमासो धर्ममेव वा अन्नं श्रद्धावल्लभं श्रवसुतेनात्र संशयः उदरगार्हप
त्योऽग्निः पृष्ठदेशे तु दक्षिणां आस्ये आहवनीयोऽग्निः सभ्यः सर्वं च मूर्धनि यः पेचाग्निनिमान् वेद आहताग्निः स

राम
॥ १२९९ ॥

अथो प्राणो ह्यग्निस्त्रयादित्यस्त्रिभोक्ता एकावतु अन्नमूलाममेभूमिरपामाग्नानिलस्य च भवत्येतत्प्राणतो समास्तु
वाहते मुसं हस्तेन परिगृह्याथ कुर्यान्नं ब्रह्मक्षणां श्रवणं चेति हासस्य तत्कुर्यात्सु समाहितः उतिहासपुराणाद्यः पृष्ठः
सप्तमकोनपेत् ततः संध्यामुपासीत स्नात्वा वैष्णवांश्च मान्तरः एतदुद्देशतः प्राक्तः मनुष्यान् मया द्विजः आचरेद्यः पठे
द्ब्रह्मन् श्रुणुयात्सदिवं व्रजत आचाराहु हरिर्द्विमीधर्मकर्ता च के शवः प्रापश्चिन्तादिकं विद्विस्वर्गमयोदिको हरिः
॥ उत्थादिमहापुराणगारुडे आचारः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ स्नानविधिवश्च स्नानमूलं क्रियायतः म
द्गोमयतिलान्नं दध्नीपुष्पाणि सुरभीणि च आहरेत् स्नानकाले च स्नानार्थिप्रयुतः शुचिः गत्वा द्वाकांतं विविक्तं स्था
प्य चेतान्पथाक्षितो त्रिधा कृत्वा मंदं तात गोमये च विचक्षणाः अद्भिर्मद्भिश्च चरणौ प्रक्षाल्याथ करो तथा उपवीति बद्ध
शिखं सम्पगाचे मय वाग्यतः उरुह्नीत्यचंतोय मुपस्थाय प्रदक्षिणां आवर्तयेत्तदुदकं ये त्रे शत्रमिति त्रिधा उरुहिरा
जावराणां श्रकारसूर्यापयथासाधितवाड अपदपादप्रतिधातके करुवक्त्राहृदया विधश्चित् न मायवतु रणायाभि
ष्टितो वरुणास्पपात्राः वरुणा यनमः ये ते शतं वरुणा य सहस्रं याश्रियाः पाशाविततामहातः तेषिन्नाभ्यसवितोभ
विष्णुर्विश्वं मुचंतु मारुतः स्वकीः सुमित्रियानि त्यापो जलिमाहृत्योत्तरं वातोयं पश्चाद्विवाद्ये चैव विनिक्षिपेत् अमु

गोपु
१२०

मिथियाणाप्रापञ्चधयः संतुमेतुमिथियातसो संतुयेस्मान्नेधियं च वयं यं द्विष्टाः पादो जंघं कटिं श्रैव पूर्वमिद्विष्टिभिः
स्त्रिभिः प्रक्षाल्य हस्तावाचम्यन्तं मस्कृत्य जलं ततः अर्द्धविष्णुर्विचक्रमेधियानि दधे पदं समूहमस्य पादुमुरे अग
लेपनं व्याहृतिभिः पश्चादन्वामोस्रयतोपि सन् आलक्ष्य द्वे मृगा नि र्दं विष्णुरितितृचा भास्कराभिमुखो मज्जेदा
योस्मान्निमित्तं वतः आपो नुमातरः अंधयंतु घृतेन नो धृतयः पुनर्तु वृश्चं हरिप्रप्रवहेति देवीरुदितोक्तिः शुचिराष्ट
तासि ततो च घृथगात्राणि निमज्ज्यान्मज्ज्यं वेगनेः गोमयेनोपलप्याथ मानस्ताक इति तृचा मानस्ताकेतन
ये मान आयुषि मानो गोष्ठमानो अश्वेषुरीरिषः वीरान्मानोरुद्रभामितो वधा ह विष्णुतसि दमित्वा हवामहे ततोपि धि
चेन्मंत्रैस्त्वारास्तु यथाक्रमेण इममेवरुणा मरुभ्या त्वन्नास त्वं अत्यपि यावत्तत्तिवमुंचत्वं नैथेति च ततो
पि धिं वेदिमं वरुणाश्रुदी हवसया च मज्जया त्वामवस्युराचके ते त्वायामि ब्रह्मणा वंदमानस्ते दाशास्ते यजमा
नो ह विभिः अहं लमानो वरुण ह वा धुरुशो समान आयुः प्रमाषीः त्वन्मो अग्रवरुणास्पदिहान् देवस्पृहो अव
यासि सीष्ठाः यजिष्ठो वदितमः शोशुचानो विश्वा विद्वेषो सि प्रमुमुग्धसात् सत्वन्मो अग्रवमो भवतीने दिष्टा
स्यावुषसावुष्टा अप्सनो वरुण रररागो विह मउकं सुहवान एधि मायो मोषधि हं सीर्धा म्नाधाम्ना रराज

राम
१२०

स्ततो वरुणानो मुंचं यदा हरघ्या इति वरुणो ति शायामहेततो वरुणानो मुंचं उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदबाधमं वि
मध्यमं अथाया अथावयमादित्य ब्रते तवानागसो अदितये स्था मा मुंचंतु मा प्रापथ्या दथो वरुणो दुता अथ
ममस्य पेसा इीसात् सर्वस्मादेव किं लिखीता अवभृथानि जुं पणानि चेतुरसि नि जुं पुणाः अवदेवेदेव कृतमेनाया
सिधमवमत्यै मित्यं कृत पुरुषागो देव रिरषपाहा अभिषिच्य तथात्मानं निमज्ज्या च मययतः दुर्मो एपावयेन्मत्र
र्वं लिगे पावने रिरषे आपो हिष्टेति तस्य भिरिदमापो ह विष्णुतो देवीराप इति द्वाभ्यां आपो देवा इति तृचा
द्वपदादि इती वरुणो देवीरपारसः आपो देवीन्या वमान्यः पुनंत्वा चोद्यानच वि ति मेति च गनेः याच्यात्मा
ने समाहितः हिरापवणां बुति च पावमान्यस्तथापराः भवत्सु मा अर्द्धवत्यः पवित्राणि च शाकितः वासापाश्च
धृतः पुंणपाः शोभितः संप्रयोजयेत् अकाराणां व्याहृतिभिर्गीयं आत्समानितः आदावंते च कुर्वन्त अभि
षेकं यथाक्रमेण जुलमध्यस्थितस्यैव मार्जनं तु विधीयते अंतर्जले जपे अत्र स्त्रिकृत्वा अधमर्षणां द्वपदां वा
त्रिरावत्तदायगोरितितृचा अन्याश्चैव तु मंत्राश्चो स्मृतिदृष्टास्तमाहितः सव्याहृति संप्रणवा गायत्री जपेदु
धः आवर्तयेद्वा प्रणवं स्मरेद्वा विष्णुमवयं विष्णोरायतनं ह्यापः स एवाप्यतिरुच्यते तस्यैवं तनरस्ते

गणपु०
२०२९

वंस्तस्मादोर्हसुचमरेत तद्विषोः। रितमंत्रेण निमज्जासु पुनः पुनः गापत्रीवैष्णवीहोषाविष्णोः संस्मरणायेवे इदमा
पः प्रवहता वद्यं वमलचयत् यच्च भिद्वेष्टा हानतं स्पञ्च शपेमां रुणां आपोमास्तस्मादेनसः पावमानश्चमुचु
अहविष्मती शीमा आपोहविष्मा अधिवासति अविष्मान्देवो अधरोहविष्मा अस्तु सूर्यः देवीरापो अपानपादो
बहुर्मिहिविषदं द्रियावान्मदितमः तंदेवेषो देवत्रादत्तश्रुक्पेभ्यो येषां भागस्तु स्वाहा कार्ष्णिर्मिसमुद्रस्य
त्वाशिमा उन्नयामि समापो अद्रिर्गमत समाधधी भिरोधधीः अपो देवामधुमती रगद्वन् जस्वताराजश्चि
तानाः याक्षिमित्रावरुणावभ्याधिचंन्याभिरिदमनयन्नत्यरातीः उपहंशोऽहो देवीः अपासमुद्रयः सूर्यस
तसमाहितान् अपारसस्पधोरसस्तवोगदुःसुताम् अपो देवी तुपसजमधुमती रपस्य प्रजाभ्यः तासा
मास्तानां दुज्जहता मोषधयः सुपिण्डलाः पुनं तुमापितरः सोम्यासः पुनं तुमपितामहाः पवित्रेणाज्ञातायुषा
विश्वमोयुर्विश्वो २ अग्रआयुषि परस आसुवोर्जमिषां चनं आरेवाधस्वदुष्टनां ३ पुनं तुमां देवजनाः पु
नं तुवसवो धियाः पुनं तु विश्वा भूतानि जातवदः पुनीहिमा ४ पवित्रेणा पुनीहिमा श्रुकेणा देवदीर्घत अग्र
कृत्वा कृत्वरनु ५ यत्रैपवित्रमर्षिघ्नयेविततमतरा ब्रह्मतेन पुनातुमा ६ पवनः सोधनः पवित्रेणा विवर्तिः

राम
२२९

यः पोताभ्यः पुनातुमां ३ उक्ताभ्यां देवसवितः पवित्रेणा सवेन च मां पुनीहि विवर्तः विश्वदेवी पुनरिति देवगाद्य
स्यामिमा बर्हास्तन्वो वीतपृष्ठाः तयामदंतः सधमा देवस्त्वयं स्यामपतयो रयीणां ९ चित्यतिमा पुनात्वच्छि
द्रेणागाद्य स्यामि पवित्रेणा सूर्यस्परश्मिभिः तस्पते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामाः पुनतच्छकेयं मां पुनात्व
च्छिद्रेणा पवित्रेणा सूर्यस्परश्मिभिः तस्पपवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामाः पुनतच्छकेयं देवामासविता पुनात्वच्छि
द्रेणा पवित्रेणा सूर्यस्परश्मिभिः तस्पते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामाः पुनतच्छकेयं चित्यतिमा पुनात्वच्छि
दिमा पुनातु देवामासविता पुनात्वच्छिद्रेणा पवित्रेणा सूर्यस्परश्मिभिः तस्पते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामाः
पुनतच्छकेयं २ आयंगोः पृश्निरक्रमीदसदमातरं पुरः पितरं च प्रयुंस्वः ॥ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यंति स्म
यः दिवीवच सुराततं स्वात्तेवं वाससीधोते अकिं त्रैपीरधाय च प्रक्षाल्युमदादि अहस्तो प्रक्षाल्य वेतथा आ
चांतः पुनराचाममंत्रेणास्तान् भाजने दुष्टो च विरावत्य तथा वेवाधमसं एा सोपांशुश्रवाणां चापि पीता आपोष्ट
ष्टापली आचम्य लावामात्मानं त्रिरवे मय शनरसु च ततोपदिष्टं ददित्यं मूर्धपृष्ठां नितान्जलिः प्रसिष्योदक
मृदयमुदुपं चित्रमत्यपि तच्च सुदेवजतिवद्सः अक्षिपदित्यपि एताजपद्भवाद् सूर्यमीक्षस्वमाहितः गाय

म० पु०
२२२

चीचयथाशक्त्या उपरुद्धादिवाकरं विभ्रादित्यनुवाकेन सूक्तेन पुरुषस्य च शिवकल्पेन वनतथा मंडलं ब्राह्मणो
न च दिवात्रियोस्तथा चान्ये सोरमेवैश्वनाकितः जपयज्ञस्तोत्रकर्तव्यो सर्वदेवपुनीतकैः अध्यासविधिवज्रपिह्वाज
पसिद्धये सवांरुत्वा त्रिरात्रमश्रियं मेधां धृतिशक्तिः वाचं वागीश्वरपुरुषं वृष्टिपतिं पश्येत् उमा मरुधती चैव
शर्वमातरावच स्वाहास्वधांति धिचैव तथैवादिद्यमुत्तमं कृषिपत्यश्च कन्या च तर्पयेत् काम्यदेवताः देवता
कान्यमांश्चैव वसुसद्यो समाहितः सर्वमंगलकामस्तु तर्पयेत् सर्वमंगलाः आ ब्रह्मस्तं बर्पयति जगत्पतिवत् क्षि
पेदपो जालं स्ताश्च कर्बुसंक्षेपतर्पणं ॥ इत्यादि महापुराणगारुडतर्पणाविधिः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तर्पणं
संप्रवक्ष्यामि देवतापितृतृष्टिदं ॥ अमोदास्तृप्यतां ॥ प्रमोदास्तृप्यतां ॥ सुमुखस्तृप्यतां ॥ सुमुखस्तृप्यतां
विघ्नकर्तारस्तृप्यतां ॥ अक्षुदासितृप्यतां वेदास्तृप्यतां ॥ विशिष्टस्तृप्यतां स्वाराचिषस्तृप्यतां ॥ अदुतमस्तृप्यतां
उतरानार्यस्तृप्यतां ॥ उतरानार्यस्तृप्यतां ॥ अमरसरास्त्रावयवस्तृप्यतां ॥ अदेवास्तृप्यतां ॥ अश्वधयस्तृप्यतां ॥
सनातनस्तृप्यतां ॥ भूतेशमाश्चतुर्विधास्तृप्यतां रक्षासितृप्यतां ॥ अक्षरस्तृप्यतां ॥ अत्रिस्तृप्यतां ॥ अगिरीस्तृप्य
ता ॥ पुलस्तृप्यतां ॥ पुलस्तृप्यतां ॥ देवानुगास्तृप्यतां ॥ क्लृप्तृप्यतां प्रचेतास्तृप्यतां ॥ भगुस्तृप्यतां ॥ नारदस्तृप्यतां

राम
२२२

गोतमस्तृप्यतां विश्वामित्रस्तृप्यतां ॥ काम्यपस्तृप्यतां ॥ जमदग्निस्तृप्यतां ॥ वशिष्ठस्तृप्यतां ॥ स्वायंभुवस्तृप्यतां ॥ स्वाराचि
षस्तृप्यतां ॥ उतमस्तृप्यतां ॥ तामसस्तृप्यतां ॥ रेतस्तृप्यतां ॥ रेतस्तृप्यतां ॥ चाक्षुषस्तृप्यतां ॥ महातेजास्तृप्यतां ॥ वैवस्व
तस्तृप्यतां ॥ ध्रुवस्तृप्यतां ॥ सोमस्तृप्यतां ॥ आपस्तृप्यतां ॥ अनलस्तृप्यतां ॥ अनिलस्तृप्यतां ॥ प्रद्युम्नस्तृप्यतां ॥ प्रभा
षस्तृप्यतां ॥ कठवीतिसनकास्तृप्यतां ॥ सनंदनस्तृप्यतां ॥ सनातनस्तृप्यतां ॥ कपिलस्तृप्यतां ॥ आश्रितस्तृप्यतां ॥
दुस्तृप्यतां ॥ प्रभाषस्तृप्यतां ॥ पंचशिखारस्तृप्यतां ॥ मनुष्याणां कव्यवालस्तृप्यतां ॥ नलस्तृप्यतां ॥ रेतस्तृप्यतां ॥
सोमस्तृप्यतां ॥ आर्यमास्तृप्यतां ॥ अग्निष्वात्तापितरस्तृप्यतां ॥ बर्हिषदेधितरस्तृप्यतां ॥ पितृणां यमायनमः ॥ धर्म
राजायनमः ॥ मत्स्यवेनमः ॥ अतकायनमः ॥ वैवस्वतायनमः ॥ कालायनमः ॥ सर्वभूतक्षयायनमः ॥ उदुंबरायनमः
बभ्रायनमः ॥ नीलायनमः ॥ परमेश्विननमः ॥ चित्रगुप्तायनमः ॥ यमस्यायनमः ॥ ब्रह्मादिस्तंबपयति जगत्पतिवत् ॥ पि
तृप्यतां ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥
अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥
अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥ अर्पितामहेभ्यः स्वधानमः ॥

॥ गणपतये ॥
॥ २२५ ॥

सना पीतवस्त्रांशवस्त्रगदापद्मसमन्विता अत्रापोहिष्ठा मयो भुवस्तान उज्ज्वलतना महेश्वराय चक्षुसे योवः
शिवतमोरसस्तम्भभाजोतेहनः दुःशतिरिवमातरः तस्मात्त्रागमामवोयस्यक्षयापडिन्वथा आपोजनय याचनः
अस्मिन्त्रियानत्रापुत्रोषधयः संतु दमित्रियास्तस्मै संतु योऽस्मान्दृष्टिवयद्विष्टः अदुपदादिवस्सत्त्वानः स्विन्नः
स्नातो मलादिवाष्णान्तपवित्रेणोवामापः श्रुधंतमैनसः रुतंचसत्यचाभीद्वातपसोधजयत ततः समुद्रो अण
वः समुद्रादणीवादधिसंवत्सरो अजायत अहोरात्राणि विधेधद्विष्टस्ममिषतोवज्ञासूर्याचंद्रमसाधातायथाशुव
मुकल्लयत इद्विचप्रशिवोचांतरिस्ममथोस्वः गायत्रागायत्री छंदो विश्वामित्ररुषिः सवितादेवतादेवतायेधि
नियोगाजाल्यतवदंसदेवं वहंतिकेतवः दृशो विश्वायसूर्यचिंद्रदेवानामुद्बुधादनीकंचक्षुर्मित्रस्य वरुणस्या
ग्रेः आप्राद्यावाष्टथिवी अतरीक्षसूर्य अत्राजगतस्तृष्टुषश्चातश्चक्षुदेव हितपरस्ताष्टुक्रमचरत् पद्मम
शरदः शतजीवेमशरदः शतं शृणुयामः शरदः शता प्रब्रवामः शरदः शतं मदीनाः स्पामशरदः शतं भू
चक्षुशरदः शतात् गापुत्राजपेधिनियोगः विश्वतश्चक्षुस्तविश्वतोमुखो विश्वतोबाहुरुत विश्वतः पातः
संबाहूभाधमति संपतत्रद्यावाभूमिं जनय देवा एक देवा गातु विदो गातु गातुमिति मनसस्पतइयं देव्यज्ञ

रामा
१२२५

स्वाहा धातेधाः । जयोत्सर्गो विनियोगः । उत्तमेश्वरि वरेजाते भूमां पर्वतवासिनी । ब्राह्मणेनाप्यनुज्ञाता गच्छेद्वियथा
सुखं । । उत्पादिमहाप्राणगारुडमंधाविधिः । ब्रह्मोवाच । वामश्राद्धमहवक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणां ।
पूर्वनिमंत्रये द्विद्वान्निशिस्पृष्टं नारिणाः । प्रदक्षिणापत्नीतनूदेवत्वामोपवीतिनां । पितृनिमंत्रयेत्यादौ लाक्ष
येष्टापि कामतः । अस्मागतं सर्वद्विरिति प्रश्नः । अस्मागतमिति ते रक्तं । विश्वेषो देवेषुः एतत्पादोदकमधे स्वा
हा इति देवब्राह्मणापाद्यो देवतीर्चेनाभ्यर्कशयवकुमुभजेलदानं । ततो दक्षिणा मुखवामोपवीतनं । अमुकगोत्रभ्यः । अस्मत्
पितृपतामहप्रपितामहभ्या यथानामग्रामेभ्यः । संपूर्णैस्त्रैः । एतत्पादोदकमधे स्वधापित्रादिब्राह्मणापाद्यो पितृतीर्थेन
भ्यर्कशयतिलकुमुभजेलदानं । एवमातामातामहादिषु । एतत्तथा च मनीयं स्वाहा । स्वधेति ब्राह्मणाहस्तोष्णवोऽग्रद्वारं
ब्राह्मणाहस्तोष्णदानं । अंसिद्धे मिदमासनमिहासर्वमिहासधामित्यभिधाय । अमूः । अमुवः । अस्वः । अमः । अजनः । अत
ः । अतस्वितुर्वराणसं प्रव्याहृतिभिः । पूर्वमुखदेवब्राह्मणापवनान् । पूज्याभिमुखः । पितरः । अदेवताभ्यः । पितृभ्या अम
हायमा । भ्या एव च नमः । स्वधाय स्वाहाय । नित्यमव नमो नमः । उतिनि जपेत् । अथ स्मिन् देवा अमुकमासे अमुकगोत्रे
वितरि अमुकस्यातिथौ अमुकगोत्राणामस्मात्पितृपितामहप्रपितामहानां यथानामग्रामाणां देवपूर्वकं । आहुमहं करिष्या

॥१०५॥

129

[illegible][illegible]

॥ ग० पु० ॥
॥ २२९ ॥

ब्राह्मणानां वामपात्रे दक्षिणाये कुशोपरि ॐ पितृभ्यः स्नानमसि त्वधामुखपात्रं स्थापनी ॐ शुं धुं तां लोकाः पितृ
पदवीः पितृपदनमसि ॐ अधोमुखपात्रं स्पर्शनं ततः अमुकगोत्रेभ्यो स्मरितं पितामहं प्रपितामहं भ्रातृसपत्नीक
भ्यः गता निगंधपुष्पधूपदीपवासो त्रयीयज्ञोपवीतानि स्वधा ॥ पितृतीर्थेन गंधादिदानं ॐ अगंधादिदानमस्ति
दुर्मस्त ॐ संकल्पसिद्धिस्तु ब्राह्मणवचनां एवं मातामहादीनां मनुज्ञापनादिकमस्ति ॐ यादिव्यातिभूमिसंमा
जं न ततो घृताक्रमं गृहीत्वा दक्षिणां पवीतं पितृब्राह्मणं ॐ अग्नौ करणमहं करिष्ये ॐ कुरु घेतितेनोक्ते ॐ
अग्नये कव्यवाहनाहनाय स्वाहा ॐ सोमाय पितृपते स्वाहा ॐ आहुतिद्वयं ब्राह्मणहस्तदत्त्वा अवाशिष्ठार्थं पितृ
उर्ध्वं स्थापयित्वा अपराधं पित्रादिपात्रमातामहादिपात्रे च निक्षिपेत् ॥ पात्रे अग्रादिनिधाप्य कुशं दत्त्वा अ
धोमुखपात्रं पाणिभ्यां पात्रं गृहीत्वा ॐ पृथिवीते पात्रं धोरपिष्टं न ब्राह्मणस्त्वा मुखं अमृतं अमृतं जुहोमि स्व
धा ब्राह्मणादिमुखमंत्राणां ॐ उद्विष्य उर्वि व क्रमेत्त्रेधा निदधे पत्रं समूलं मस्य पांसुरे विष्णोः कव्यं रक्ष स्वाहा ॥ रामा
त्यत्रापयधोमुखं द्विजांगुष्ठनिवेशनां अपहतेति त्रितयं विकरणां ॐ निहन्मि सर्वं यदमथैव द्रव्यं इताश्च ॥ २२९ ॥
सर्वं असुरदानं वामयारस्तोमियस्तोमपिशाचसंहतामपायातु धानाश्च सर्वं इति सिद्धार्थं विकरणं ततः ॐ

धुरिलोचनसंज्ञकेभ्यो विभ्रेभ्यो देवेभ्यो तदन्नं सघृतं सपानीयं सर्वं जनं स्वाहेति वारिकुशाद्यैरन्नसंकल्पनं ततो वा
मोपवीतनं सर्वं जनं सघृतमन्नं सपानीयं सर्वं जनं स्वाहेति वारिकुशाद्यैरन्नसंकल्पनं ततो वामोपवीतनं सर्वं जनं
सघृतमन्नं पित्रादिब्राह्मणापात्रनिधाय तदुपरि भूमिसंलग्नं कुशं दत्त्वा ॐ पृथिवीते पात्रमित्यभिमेव एतानां
भ्यां पाणिभ्यां पात्रं गृहीत्वा ॐ उद्विष्य उर्वि व क्रमेत्त्रेधा निदधे पत्रं समूलं मस्य पांसुरे विष्णोः कव्यं रक्ष स्वाहा ॥
मिपा तिते वामजानुः अमुकगोत्रेभ्यो स्मरितं पितामहं प्रपितामहं भ्रातृसपत्नीकभ्यः अमुकगोत्रेभ्यो तदन्नं सघृतं सपानी
यं सर्वं जनं प्रतिषिद्धवर्जितं स्वधा ॐ अन्नसंकल्पकं ॐ उद्विष्य उर्वि व क्रमेत्त्रेधा निदधे पत्रं समूलं मस्य पांसुरे विष्णोः कव्यं रक्ष स्वाहा ॥
तर्पय तमे पितरं दक्षिणां मुखवारिधारात्यागाः ॐ आहुतिद्वयं ब्राह्मणहस्तदत्त्वा अवाशिष्ठार्थं पितृ
उर्ध्वं स्थापयित्वा अपराधं पित्रादिपात्रमातामहादिपात्रे च निक्षिपेत् ॥ पात्रे अग्रादिनिधाप्य कुशं दत्त्वा अ
धोमुखपात्रं पाणिभ्यां पात्रं गृहीत्वा ॐ पृथिवीते पात्रं धोरपिष्टं न ब्राह्मणस्त्वा मुखं अमृतं अमृतं जुहोमि स्व
धा ब्राह्मणादिमुखमंत्राणां ॐ उद्विष्य उर्वि व क्रमेत्त्रेधा निदधे पत्रं समूलं मस्य पांसुरे विष्णोः कव्यं रक्ष स्वाहा ॥ रामा
त्यत्रापयधोमुखं द्विजांगुष्ठनिवेशनां अपहतेति त्रितयं विकरणां ॐ निहन्मि सर्वं यदमथैव द्रव्यं इताश्च ॥ २२९ ॥
सर्वं असुरदानं वामयारस्तोमियस्तोमपिशाचसंहतामपायातु धानाश्च सर्वं इति सिद्धार्थं विकरणं ततः ॐ

ग० पु०
२२५

मोपवीतिततउच्छिष्टाग्रतः ॐ अग्निदग्धाश्रयेर्जावायोप्यदग्धाः कुलेममभूमोदत्तेनतप्यंतुतप्रायांतुपरांगतिं
इतिभूमोकुशापरिघृतमन्नजललुतविकिरतततोब्राह्मणाक्रमेणजलगङ्घ्रिदत्वापूर्ववत्पुनः सव्याहृतिकांग
यत्रिमधुवातेतिघृतमतिथिजवजस्र ॐ रुचितंभवद्भि रितिदेवब्राह्मणाप्रश्नः सुरुचितंमित्युक्ते ॐ शेषमन्न
सव्यातिश्रः इष्टेभ्यः यथासुखं विनियुज्यतामितितेनोक्तेपित्रादिब्राह्मणावामोपवीतेन ॐ तस्मात्प्रश्नः इति
प्रश्नः ॐ तस्मात्प्रश्नः इतिउक्ते मातामहब्राह्मणेतथेवप्रश्नः शेषमन्नमितिचप्रश्नः ततः पित्रादिब्राह्मणेपिंडा
नसंपातइष्यपातयत्युक्तेतदुच्छिष्टाग्रमोभूम्यभुसाणमंडलशतुक्तेति लविकिराण ॐ अमुकसगोत्र
अस्मत्पितरमुकदेवशर्मनसलीकाएषतेपिंडः स्वधाबुल्लेखमभ्यपितामहायप्रपितामहाय ततः सव्या
हृतिकांगायत्रीमधुवातेतित्रिजपेत् अन्नसाज्यपिंडं कृत्वा कुशापरि अमुकगोत्रपितरमुकशर्मनसप
त्नीकाएषतेपिंडः स्वधाशेषपिंडविकिराणपिंडातिके ॐ लेपभुजः प्रियतामितिस्तरणकुशेषहस्तमकु
ने प्रक्षालितपिंडमात्रादकेनामुकसगोत्रपितरमुकशर्मनसपत्नीकाएतत्प्रत्यवनजलवचनात्रत्वाम
जोश्चत्वमनुतस्मतेस्वधेतिपितृपितृशेषेचनपिंडपात्रमधोमुखे कृत्वा बद्धजालिः ॐ अत्रापितरो

राम
१२४

मादयधंयथाभागमावृषायधं मितिर्जपेत् अपःस्पृष्टावामेनेपरावत्युदङ्मुखः प्राणात्रिःसंयम्य पञ्चोरुभ्यो
नमो ॐ पितृभ्योनमश्चिजपः वामेनेवपरावत्युदक्षिणाक्षिमुखः अमीमदंतपितरोयथाभागमावृषाप्रिषतइ
तिजयः श्वासः शिथिलोक्त्यांजलिं त्वा ॐ नमोवइतिजपः गृहान्नः पितरोयथसतोवः पितरोदेषा इतिपिंडवी
क्षाणाएतद्वः पितरोवासइतिउच्चाप्यमुकसगोत्राएतत्वासः स्वधा कुशवर्जसूत्रदानं वामेनपाणिनाउदकपा
त्रंगृहीत्वाबुर्जं व हंतिरमतंघृतमितिधारिधारात्यागः पूर्ववत्स्त्रोपतपात्रशेषोदकैः प्रत्येकपिंडोवनं पिंडेग
धादिदानं पिंडोपरिकुशहस्तंचहृत्वा ॐ अक्षन्मीमदंतद्वयप्रिया अक्षूषता अस्तोषतः स्वभानवोविप्राभ्य
नुष्टयाधिया योजानिदंते हरीजयः उल्लं मातामहादेवब्राह्मणानामाचमनं सुप्राक्षितमस्ति तिभूम्यसाणं
त्वा अपामभ्येच्छितादेवासर्वमभ्युप्रतिष्ठितं ब्राह्मणास्पृकरे न्यस्ताः शिवात्रापोभवंतुनः १ शिवात्रापः सतुह
स्तेब्राह्मणास्पृजलदानं लक्ष्मीर्वसतिपुष्पपुलक्ष्मीर्वसतिपुष्कर लक्ष्मीर्वसतिसदागोष्ठसोमनस्यसदास्तम
सोमनस्यमस्तुपुष्पदानं अक्षतचाक्षुक्तमप्राणशोतिपुष्टिधृतिश्चमे यद्यक्षयस्कारलोकेतत्तदस्तसदामम
अक्षतचारिष्टचास्तुभवतेदुलदानं अमुकसगोत्राणां अस्मत्पितृमहपितामह नसपत्नीकानादत्तमि

१७७५
२२९

दमन्त्रपानदिनमक्षयमस्ति विपात्रादिब्रह्मण हस्तादिति लुदानं यजमानस्य प्रश्ने अस्ति विब्राह्मणो वदेत् एवं माता
महादीनामक्षयमाश्रितः अघोराः पितरः संतु गोत्रावधन्तां आशिषो मेदी यतादातारो नो भिवधतां वेदाः संतेतिरे व
च अद्वाचनो मायगमत् बहु धेयं च नो स्ति ति अन्नं च नो बहु भवेदतिथौ श्रुत्वा मे माहिया चितारश्च नः संतु मा चया विभ्र
कचना माया विधाः एताः सत्या अघिषः संतु सोमस्य मस्तु पुष्य अस्तित्युक्तं पिउपाश्च अर्घ्यसंबंधान् कुशानूपवित्रा
णि वाशीया पित्रादिब्राह्मणां पुष्ट्या स्वधावानुदये वाचतां अ पितृ पितामह प्रपितामह भ्या यथानामे शर्षपः सप
त्नी केभ्यः स्तु धोचता अस्तस्व धेत्युक्तं उज्वहति रमते पयं द्युतमिति पिउपरि वारि धारा दद्यात् ततः विश्वे देवा अस्मि
न्यज्ञे प्रीयतां देव ब्राह्मणा हस्त यवा दकृशनां अ प्रियतामिति ते नो कर्तुं देवताभ्य इति विजपेत् अघो मरुतः पिउपात्राणि
बालयित्वा आचम्य दक्षिणां वीति दक्षिणाभिमुखः अ मुकशर्मणा ब्राह्मणाया सपत्नी काश्चा इ प्र
तिष्ठाये दक्षिणा मेतदजतं तु मम हंसप्रदं इति दक्षिणा दद्यात् ततो देव ब्राह्मणाभा दक्षिणा दानं ततः पितृ ब्राह्मण
पिउः सपत्नी इति प्रयुज्यसे सपत्नी इति पिउक्षीर धीरा दद्यात् पिउ बालने वृत्ति धि ब्राह्मणा पिउपात्र मुत्तानं कृत्वा
अ वाजे वाजे यत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृतो रूतज्ञाः अस्पृधः पिबत मादय धंत सोपाति पथि भिर्देवयोनिः अ

रामा
२२९

रिति पित्रादि विमर्जनं अमावाजस्य प्रसवो जगमा इत्यादिना देव ब्राह्मणा विमर्जनं अरक्षि रमता मिद्विधि विम
अंजं उल्लितान् ब्राह्मणान् पदक्षिणां कृत्य दत्तान् तुलान् प्रणामां ह कृताघोस्मि त्याभिधाय ब्राह्मणान् उब्रजत् ब्रा
ह्मणो रनुं ज्ञातस्य निवर्तनं गवादिषु पिउ प्रतिपादनं एष आहुविधिः प्रोक्तः पठितः पापनाशनः अनेन विधिना आहु
द्योतवेपत्र कुत्रचित् अक्षयं स्यात्पितृणां स्वर्ग प्राप्ति धुवायथा इत्युक्तं पार्वणा आहु पितृणां ब्रह्मलोकं इत्यादि
प्रज्ञा अमावाजस्य उपवेण आहु ब्राह्मणा वाच नित्य आहु प्रवक्ष्यामि पूर्वतः द्विविशेषवत् अमुकसगात्रा
णां मस्मात्पत्य पितामह प्रपितामहानां अमुकशर्मणा सपत्नी कानां आहु महे करिष्ये आसनादि कर्म उत्स्य
विश्वे देवा विवर्जिता इति आहु प्रवक्ष्यामि पूर्वतः विशेषकं जाते पुत्र मुखं शीनादौ वृद्धि आहु सर्वपूर्वाभिमुखः
ब्राह्मणा पदक्षिणा पवीतेन सयव बद्धं कुशं देवीर्धनं मस्तु रातु न दक्षिणा पवारणा कर्तव्यं दक्षिणा ज्ञा
नगतीति अघास्मदीया मुकपुद्गा अमुकसगात्राणां मस्मात्पितामह प्रपितामह मातृणां ममुक देवीनां
नां दिमुखीनां असेकं सगात्राणां मस्मात्पितामह प्रपितामह पितृणां अमुकशर्मणा सपत्नी कानां नादीमुखी
नां अमुकसगात्राणां मस्मात्पितामह प्रपितामह मातृणां ममुकशर्मणा सपत्नी कानां नादिमुखीनां आहु कर्तव्यं दत्तं

तानां विष्णोर्देवानां आहुं सिद्धिनेन युष्माक्यकार्त्तव्यमिति देवब्राह्मणमंत्राणां अकारिष्यामिति
 तेनोक्त इत्येव ब्राह्मणमंत्राणां ततस्तु अथास्वमुकसगोत्रायामप्रपितामह्याः अमुकीदेवानां दीमुख्याः आ
 हुं सिद्धिनेनास्मासुमयाकार्त्तव्यमिति प्रपितामहं नाब्राह्मणानामंत्राणां ततश्च मदीया अमुक वृद्धो अमुक
 सगोत्राणां अथ तद्वद्वप्रमातामहादीनां अमुकत्रामणां संपत्नी कानां नां दीमुखानां आहुं सिद्धिनेन युष्मा
 सुममकार्त्तव्यमिति देवब्राह्मणमंत्राणामंत्राणां करिष्यसीति तेनोक्त इत्येव प्रमातामहादिब्राह्मणमंत्राणां
 त्वपितृदेवसर्वदेवब्राह्मणा आहुं करणानुज्ञापन आसनं अविश्वदेवास आगतश्चाणुताम इमं हवीं एतं
 हवीं नृषीदतां विश्वदेवा आणुतामं हवमय अंतरिक्षय उपश्रविषा य अग्निजिह्वा उत वायजत्रा आसद्यामि
 नृबर्हिषिना दयध्वी आगच्छतु इति विश्वदेवावाहनं गंधादिदानं मच्छिद्रावधारणावाचनं ततः प्रपितामही प्र
 मतीनामनुज्ञापन आसनं गंधादिदानं वा अछिद्रावधारणावाचनं इत्यपितामह्यामातुश्च ततः प्रपितामह
 प्रपितामहादीनामनुज्ञापनमासनं आसनं हनृगंधादिदानं दावं वृद्धप्रमातामहादीनामनुज्ञापनादिक
 कारणं बहुसत्यसत्यसंज्ञकभ्यां विश्वभ्यां देवयो एतदर्थं सद्यतसपानोर्दोसव्यजनं सबद्धं सदधि

राम
२३०

प्रतिषिद्धवर्त्तनं नमस्त्यनुकाम्यने ॐ अमुकगोत्रे मपितामहिमुकादेवीनां हीमुखी एतद्वन्नसबदरसदधिनमः
इच्छापितामहीमातब्राह्मणो ततः प्रपितामहादिब्राह्मणपात्रे अमुकसगोत्रे भ्यामपि पितामहपितामहपितृभ्य
एतद्वन्नसबदरं नमः एवं वृद्धप्रमातामहमात्ममहेभ्या एको द्विष्टप्रबो द्वयं तद्विशेषवेदश्रुतिमंत्राणां पात्रप्रसा
त्वनं आसनमाचमनं अर्घदानं अघासमुसगोत्रस्य मपितुरमुकदेवशर्मणः प्रतिसांवत्सरिकमेको द्विष्टश्राद्धं
सिद्धान्तेन युष्मास्वात्कंरिष्ये श्राद्धकरणा नृजापनं आसनमधंगिंधादीनां पितृश्राद्धे मन्त्रकल्पनं जपानं
वित्तुतराभिमुखीमुखि श्राद्धं कुर्यात्ततस्तृप्तिं ज्ञात्वा दक्षिणामुखो वामोपवीति उच्छिष्टसमीपे यत्र अग्नि
दग्धा उत्पात्रविकिराणां ॐ अमुकसगोत्रमपितरमुकदेवशर्मण एतत्तेजलं भवनं निक्षयं चात्र त्वामनुयाश्च
त्वमनुतस्मै तस्वधारतिरेखोपरि दक्षिणामुखं वारिधाराजनी ॥ उत्पादिमहापुराणो गारुडो ब्रह्मा
वोचासपिंडीकरणं वक्ष्ये पूणं दितक्षयाहनि कृत्वा कुटुपकाले तु प्रेतादेन पितृलोके दं सपिंडीकर
णं कुर्यात्तदपराह्णं तु सर्ववर्ते पितामहादिब्राह्मणानि मंत्राणां ततो ब्राह्मणानि मंत्राणां ॐ पुरुर

ग. पु. ०
२३२

मंत्रद्वयं पितृत्वापितामहाप्रपितामहः द्वयपितामहपितृदेवशिपेत्पितृदेवगंधादिकं दत्त्वा क्रमेण पिंडं चालनं अग्निं पि
त्रात्मगोस्त्रादितादिप्रश्नः ब्राह्मणानां च न भुक्तं क्रमेण तां ब्रूतवान् अस्मिन् क्षितमस्तु अग्निवा आपः सेतुं पिता
महवद्विप्रपितामहपितृक्रमेण प्रत्येकं ब्राह्मणानां हस्ते जलदानं अस्मिन् क्षितमस्तु अग्निवा आपः सेतुं पिता
महप्रपितामहः ॥ गोत्रस्याक्षयमस्तु पितृब्राह्मणहस्तं उपतिष्ठन्नामिति सतिलजलदानं नाम गोत्रेणापति
ष्ठतामिति तेनास्ते अघोरापितरस्तु सेतुं अस्तित्युक्ते स्वधावाचयिष्ये इति पितामहादिब्राह्मणानुज्ञापनं
तुवाच्यतामित्युक्ते अपितामहादिभ्यः स्वधोच्यतां अस्तु संधेत्युक्ते पितृब्राह्मणोभ्यः स्वधोच्यतामिति अस्तु स
ंधेत्युक्ते अहुर्जं वहति रमतारिति पयः किल्लासमभिमुखावारिधारात्यागाः अविश्वदेवा अस्मिन् यजस्व धराप्री
यंतामिति देवब्राह्मणहस्तं यवोदकदानं अदेवताभ्युदयं जपः पिंडपत्राणि चालयित्वा आनमयि
तामहादिस्फोटं क्षिणां दत्त्वा ततः पितृब्राह्मणाय ततोतिथिब्राह्मणाय आग्नीषोमदीपतामित्याः ॥ ३॥
यनं आग्नीषोमः प्रतिगृह्यतां गृह्यतामित्युक्ते दातारो नो भिवर्धेतामिति पुत्रमुत्तापनं कृत्वा वाजे वाजे वते
ति विसर्जनं अविगम्यतामिति पितृब्राह्मणा विसर्जनं सपिंडिकाणां प्राद्विवाहप्रोक्तं मया तव श्रीद्विविष्ट

गम
२३२

प्राद्विकर्त्तृफलं सर्गोदिकं हरिः ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे आह्वानं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ धर्मसारमहं वक्ष्ये
संपाद्यु एवांकर ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं स्रग्धर्मं सर्वपापप्रणाशनं ॥ श्रुतं ब्रह्ममलं धर्मं सुखमुत्साहमेव च ॥ शोको हरति चेन्
एतस्माच्छोकं परित्यजेत् कर्मद्वाराः कर्मलोकाः कर्मसंबन्धिर्बाधवाः ॥ कर्माणि प्रेरयति ह पुरुष सुखदुःखयोः हानं
मेव परोधर्मो दानात्सर्वमवापते हानात्स्वर्गं च राजपंचदद्याद्दानं अतो नरः एकतः क्रतवः सर्वसमग्रवरदक्षिणाः
एकतोभयभीतस्य प्राणिनः प्राणारक्षणां तपसा ब्रह्मचर्येण यज्ञे स्यागे नेवापुनः ॥ गतितुलभते जंतु गंगीस
सेवाया लभेता ॥ अश्रद्धापरमं पापं श्रद्धापापप्रणाशनं ॥ जहाति पापं श्रद्धावाच जीर्णां च मित्राणां न पुरा क
तं पुण्यानि नराणां मिह शंकर ॥ त्रीण्येतानि प्रपद्यते श्रद्धादा तव्यमर्थिनः ॥ द्वारादग्निं यश्च योयस्य गृहमायात्यवा
धिनतः स गृहं हस्त्य इति प्राक्तः ॥ शेषास्य गृहं हरश्च का ॥ न चित्यतिथे विष्णुना चर्यति च येनराः ॥ धर्मस्य नाशकाय च ते
वैनरयगाभिः ॥ यच्च होमजपस्नानं दत्तार्चनं तत्पराः ॥ सत्यं कातिदया दानं युक्तास्ते सुगोपा भिनः ॥ न दाता सुख
दुःखानां न च हर्ता ॥ स्तिकाश्च न सुकृतान्यवभुज्यंते दुःखानि च सुखानि च ॥ धर्मार्थजीवितयेषां सतानां च चमथुर्न
देवाश्च पचनयेषां दुर्गाण्यपि तरेतते ॥ सितुष्टः को न शंकोति फलमूल्यं च वनिदी ॥ सर्व एव हिलोप्येन सकटा न्यवगा

गाहते लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभाद्दोहः प्रवर्तेते लोभान्नोहश्च माया च मनो मत्सर एव च रागद्वेषादृतक्रोधलोभमो
हमदोद्वेगः यः स ज्ञातपरलोकं जातिपापविवाजितं देवतामनुयोनगागधर्माशुत्यकाहरा धार्मिणां पूजयतीह न ध
नाद्यनकामिनं नमो बलवीर्येण प्रजयापोरुषेणावा यथाभिषंजलमस्येभस्पृश्यापदेभुवि आकाशे पक्षिभिर्निर्य
तशास्वर्ववितवान् सर्वसत्त्वद्वयार्थत्वं सर्वेन्द्रियविनिग्रहः सर्वज्ञानित्यष्टद्वित्वं श्रेयपरमिदं स्मृतं पञ्चप्रविवाश्रितो मय
यो धर्मो नान्तरं भ्रः अजागलस्तनस्पवत स्पजन्म निरर्थको भ्रूणाहा ब्रह्महा गोघ्नः पितृह गिरुतल्यगः भूमि सर्वग
णोपेतो हत्वा पापैः प्रमुच्यते न गोदानात्परं दानं किंचिदस्ति वृषध्वज अन्नेन धार्यते सर्वचराचरमिदं जगत् कन्यादानं वृषोऽस्मर्त्तुं तीर्थदेवाश्रितं तथा
हृस्वश्चरथ दाना निमग्नोस्त्ववसुधरा अन्नदानं स्य सर्वाणि कलानां हतिषोऽशी अन्नाद्याणां बलं तेजश्चात्राद्वा
र्यधृतिः स्मृतिः रूपवापीतडागानि चारामाणि चकारयेत् त्रिः सप्तकुलमुधृत्या विष्णुलोकं महीयते साधुना इ
याने पुण्येताश्च दीपि विशिष्यते कालेन फलते तीर्थसमूहः साधुसमागमः सत्यं दमस्तपः सत्यं सतोषश्च समाज
वाञ्छानसमो दयादानमेष धर्मः सनातनः ॥ इत्यादि महापुराणो गारुड धर्मसारः ॥ ब्रह्मावाच प्रापश्चि

ना निवश्ये हनरकाद्योद्यमर्दनं मक्षिकाविप्रुषाणा रिक्तमिस्तोयं हताशनः माजरीनकुलश्चैव भुचिन्ता निनिवृत्ताः
यः श्रद्धा छिष्टसंस्पृष्टात्प्रमादाद्भुजते विजः अहोरात्रो वितो भुत्वापं रगवने शुध्यति विप्रो विप्रेण संस्पृष्टा छिष्टं
न कदाचन विज्ञानं जपं च कर्त्तव्यं दिनस्पाते तु भोजनं अन्नं समाक्षिके शं शुद्धो दक्षिणस्मना गयश्च पाणि तले भु
क्ते अंगुल्यावास्तकावयः अहोरात्रो गायश्चोतपि वेत्तति तवायुं पीतशेषं तु यत्तार्यवामहस्तेन मद्यवत् तर्मेष्टु
गतं तायं मे शुचिः स्यान्न तत्पिबेत् अत्यजातिर विज्ञातो निर्विशेषश्च यश्च माने सोऽयं पराकीर्वा द्विजातीनां विज्ञो
धर्तृ प्रजापत्यं तु श्रद्धां पश्याज्जाता तथेतरास्तत्र भुक्ते पक्रान् कृच्छ्राद्वैतं स्पृष्टाय त्तेषामपि तयोर्भुक्ते कृच्छ्रपादो
ति वीयते रजकीचवशे लूषी वेणुनर्मो पजीविता ॥ तदर्थं नित्यं भुक्ते द्विजश्चाद्यायान्तरं चोडालकूपमां पुत्रजा
नां पिवत जलं कुर्यात्सातपनं विप्रस्तदर्थं च विशः स्मृतं पादं श्रद्धां दातव्यं अज्ञानादत्यवशमिति प्रायश्चित्तं त्रिधा
तस्मात् पराक्रमेत्यजागताः अत्यजा छिष्टं सुकृशुभं द्विजश्चाद्यायान्तरं प्रज्जन्ना द्विष्टविप्रादेपीतं त्वज्भोडक
चोडाला अगदा भुक्ता प्रमादाददवस्तवत् क्षत्रजातिः सातपनं च दुरः परतया ॥ एकच ससमारुदा चोडालाया
मिणा यदि फलं न सयते तत्र अहोरात्रेण शुध्यति सुको छिष्टाजनां चोडालस्य ज्ञाते यदि गायत्र्या हिस

हसंतु दुपदानां शतं जपेत् त्वां डालश्च पंचैर्वापि विष्णुमूत्रं च कृतेनरः प्रायश्चित्तं विगर्ह्य स्थातुं त्यक्तं श्रुत्वा तज्जागतो
 अंत्यजो ह्येभुक् विप्रो भुंक्तो ह्येभुक् श्राद्धाचरेत् त्वां डालं मेदश्च पंचकापालं व्रतधारिणा अकामतस्त्रिययागत्वा परा
 कंतवसाधकं अंत्यजोतिप्रस्तातस्य प्रायश्चित्तं न विद्यते मघात्मकेषु भाइषु यदापः पिबते द्विजः कृच्छ्रादिन शु
 धोत्पुनः संस्कारकर्मणा ये प्रत्यवसिता विप्रप्रव्रज्या श्रियमादिषु प्रव्रज्यानां शनादेव चिकीर्षंति गृहस्थतां
 कारयेत्त्रिंशो ह्यष्टाशो चोदायाणां निवा जातकमादि संस्कारे वैशिष्ट्ये मुनिरब्रवीत् प्राजापत्यो हि क्षिप्र
 शास्त्री शुद्धो विप्रभोजनात् उच्छिष्टो ह्येभुक् संस्पृष्टः शुनां शुद्धावा द्विजः उपोष्य रजनी मेकोपचगव्येन शुध्याति
 वाग्विवाह्येन संस्पृष्टः पंचरात्रेण वेतथा अदृष्टाः संतता आपो वातो ह्यताश्च रेणावः स्त्रिवालाश्च दद्यात् शुनदृष्टीति
 कदम्बेन वापी कृपतडागानि हस्तिनोश्चाष्टदृष्टिताः उधृत्या चोदको सर्वशोधनं परिभाजनं पंचगव्येन शुद्धो
 तषड्वात्रादि द्विजादिके नित्यमास्यं शुचिस्त्रीणां शकुनिः फलपातने प्रसवे च शुर्वसः श्वाभगग्रहाणो शुचिः
 उक्ते चोदकच्छुतमूलसंस्तुल्यं शुचिः पादो प्रक्षाल्यो भयं स्यादाचोतः शुचिर्मितातपान् भस्मना शुध्यात्
 कांस्यां सुरयायेन लिप्यते मूत्रेण सुरयास्पृष्टमुच्यते तापने खले गवाघातानि कात्र्यानि शुद्धाच्छिष्टानि यानि

राप्र

॥३३॥

चाकाकश्चातहतान्येव शुध्याते दशकस्मितिः शुद्धभाजनभोक्ता च पंचगव्यादुपोषितः उच्छिष्टं स्पृशते विप्रः स शुद्धश्चा
 पदादिकं उपोषितः पंचगव्यात् शुद्धा इजस्वलाभितं अनृदके अरण्येषु चारवाधकलेपयि कृत्वा मूत्रपुरीषं तु द
 वाहस्तो न शुध्याति भूमौ निक्षिप्य तद्व्यंज्रां च शृत्वा समाहितः उस्मगगत्वा पक्वान् उपस्पृश्य ततः शुचिः आरना
 लं दधिशौरं भंडाकं दुष्कृतं च यत् शुद्धादपि चतुर्ह्यंभांसं मधुतया त्यजेत् गोडोपेष्टी च माध्वी च विप्रादिन सु
 रीपिबेत् सुरापिबेत् द्विजः शुद्धादपि चतुर्ह्यंभांसं मधुतया त्यजेत् गोमूत्रमुदकं वापि अशुद्धं शुद्धं तु त्यजेत् नटी शैलूषि
 किंचैव रज किंचैव गुजीविका मातुलस्य सुतां गत्वा मातुलानी व्रजे नृयः गुरुपुत्री भ्रातृभायो सरव्युः स्यात् स कृच्छ्रक
 मातश्च सुदीहश्च गच्छतो नास्ति निश्चयः श्वपाकं शूकराच्छिष्टं भाजीषडात्र कृच्छ्रचिः तप्तकृच्छ्राद्युचिर्भूत्वा कोर
 कं शुक्लमांसकं अग्निदो गदच्छेदी तप्तकृच्छ्राण्युध्याति सूतके मृतके भुक्ते शुद्धं स्पृष्ट्वा तं जपेत् विप्रः पंचरात्रं ज
 पं गायत्रां स त्रियस्य च श्रातं विप्रस्य भुक्तां च प्राणापातेन सूतको शुचिर्विप्रो दशाहेन स त्रियो द्वादशाहेन तः
 वैश्यः पंचदशाहेन शुद्धा मांसं न शुध्याति राज्ञो यद्वेषु यज्ञादो दशांतरं मृतं पुच बालं प्रेतं च संन्यासे स्यात् शौचं
 विधीयते सूतके मृतके प्राक्ता स्त्रिषोः शुद्धिस्त्रिरात्रतः अविवाहा च या कन्या द्विजायो मां जिबर्जितः जात इतस्य वा

लस्यकुमाराचत्रिवर्षिका तेषां शुद्धिस्त्रिरात्रेणागर्भस्त्रिवारत्रिभिः सूतकेमासतुल्यभिश्चतुर्थेतिरजस्वला दुर्भिक्षेराष्ट्र
संपाते सूतकेभूतकेपिवा नियमाश्च न दुष्पातिदानधर्मपरास्तथा दीक्षिताश्चाभिषिक्ताश्च तृतीयापरास्तथा दीक्षाकाल
विवाहादौ देवद्वेष्टाणामनिमित्तो पूर्वसंकल्पिते चपि न शोचं मत्सूतको प्रसूतपत्नी संपर्कादशुचिः स्यात्पुत्रपि अ
ग्रायाय न हयंत वेदेवाय न पयतः सततवैश्वदेवादिन तेषां सूतकं भवेत् द्विदुः संपर्कताशुद्धः शुद्धः संपर्कवर्जनात्मक
द्वाधर्मो मंत्रशुद्धिमासो वशुध्यातिविप्राद्यथं विपन्नानां मेकरात्रमशोचकी अग्रिहोत्री वृती मंत्री न तेषां सूतकं भ
वेत् रजस्वलाय द्वाष्ट्याश्चान्नो जालपुष्पैर्निराहारा भवेत्तावत्तद्यावत्तानेन शुध्यति तथा कृतं गृहे कर्म पापि धृ
तत्कृतं च यत् अशुद्धं च गृहे भुक्ते चिरात्तु ध्याति द्विज आत्माणां क्षत्रिया वंशशुद्धाच्चैव रजस्वला अन्नान्यस्य श
नात्तत्र ब्राह्मणां तु त्रिरात्रतः त्रिरात्राश्चात्रिया शुद्धिः शुचिर्वैश्या उपोषिता शुद्धस्नानेन शुध्यत इत्याद्यं न विवर्जये
त् काकश्चान्नो पलादितु अन्नमाज्यं न तु त्यजेत् सुवर्णांश्चिसमुभ्युत्पद्यताश्च न प्रतापयेत् कूपे च पतितो दृष्ट्याश्च
गाला वमर्कदो अश्लिचमादिचारु च त्वचकालकश्चकारान् तत्कूपे स्यादकंपोत्वा शुध्यति द्विजस्त्रिभिर्दिने न स वि
योमर्दय न व वंशकूलहतापरः उद्धृतो चोदकपवगवाश्चुद्धो त शोधितांत उगो शुद्धिरेण पादवस्त्रादि पतितं तथा

पटिकुंभात्समुत्पत्तं पचगव्येन शुध्यति मीरजपतितं मधो विंशतकुंभात्समुद्धरेत् अग्न्यागमनं कृत्वा मद्यगोमो
क्षं तालात् शुद्धं शोडश्याणां द्विप्रः प्राजापत्येन भूमिपतेनैवैवः रतापना शुद्धं पचताभिर्विशुध्यति प्रागश्चित्ते
कृतं दद्यात् गवात्राद्याणामाजने स्त्रीक्रीडाशयनीयादां निलिवस्त्रं न दुष्यति नीलिवस्त्रं न सृजोच्चानलो मनि
रप्यज्जत् ब्रह्मघ्नश्च मुरापश्च स्तयी च गुरुतल्यगः स त्रदृष्टा विशुध्यत तत्समागि चपत्तमः ततो धनुःशतदद्यात् ब्र
ह्मणां तं वसाजनं ब्रह्महादादशाशानि कुटिलं वा वत्सत्वं भक्षस्पात्य विशुध्यति कृत्वा शवशिरो धजं प्रा
त्यदति नमश्च वामसुद्धात्रिवा द्विजो सर्वसंवावद विद्वद्वाह्याणां योपपादयत् वृषभैकसहस्रांगादद्याद् द्वि
प्रायशुद्धये कृच्छ्रपादं चरुं शोधे द्विपादो वधने पशोः सर्वकृच्छ्रं निपाते स्यात्कातारगृहदाहृतः घृष्टभरणद
स्य कृच्छ्रपादो भूतगवि अस्ति भगवां कृत्वा अंगान्शमथापेत् त्वकभेदपृच्छनाशो वा मासाध्यावको पिवत्
सं हस्तश्च वस्त्राधनं रुक्मं कृच्छ्रमेव न अज्ञानाया अपि एमं च मुरासं हृष्टमेव च एनः संस्कारमहत्वं त्रयाव
णां द्विजांतयः वपनं मखला रजः केद्व्यचया व्रतानि च निवर्तते द्विजातीनां पुनः संस्कारकमणि आमा म
संघतं शोदस्त्रहा च करसंभवा तलादि घृतमाह्वी कपु एण इवां इवस्तथा एकभेतेन मा भूत् एकैकाहमय

ग० पु०
२३६

याचितं उपवासः पादकृच्छ्रं कृच्छ्राधी द्विगुणी हितं प्राजापत्यं तु ते सर्वे सर्वपातकनाशनं कृच्छ्रं सप्तोपवासं श्रमं
सातपथं स्मृतं अहमुषां पिबेदापः अहमुषां पयः पिबेत् अहमुषां पिबेत्सर्पिः शिवं कृच्छ्रं मघापही एकैकं व
ये सिद्धं शुक्रकृष्णं च हासयेत् उपसृज्यो विष्वक्नी विपरीतं वा घमर्दनं पयः काचन वणायाः श्वेतवणां शिगामय
गोमूत्रं ताम्रवणां नीलवणां भवेद्यत्तदधिस्मात्कृष्णवणां यादमर्दकं समन्ति गोमूत्रपावकान्पश्याम
मयस्य चतुष्टयं क्षीरस्य द्वादशं प्राक्तदधस्तद्वत्तदुच्यते द्युतस्य मासकाः पंचपंच गव्यं मह्यं पत ॥ उत्त
दिमहापुराणे गार्ग्ये प्रायश्चित्ताध्यायः समाप्तः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ मुनिश्चरितो धर्मा उक्ता ब्यासमुपात
ये विष्णुः स्तुष्यते देवः सूर्यः दिपरिचारिकः तर्पणं ननु होमनसं ध्यायं वदनं च प्राप्यते भगवान् नरादुर्मका
मार्थमोक्षदः धर्मो विष्णुर्व्रतं विष्णुः पूजा विष्णुश्च तर्पणं होमः सं ध्यातया ध्यानं धारणां सकलं हरिः ॥ सु
त उवाच ॥ प्रलयं जगतां वक्ष्यते सर्वं शृणु श्रोतुं चतुर्गुणसहस्रं तु कालो दिनं स्मृतं कृतं वेतादापरादि
युगावस्थां निबोधमं कृतं धर्मं चतुर्धा च सत्यं दानं तपो दया धर्मपाता हरिः श्रुतः संतुष्टः जानिना नरा चतु
र्वर्षं स ह साणी नरा जीवन्ति वेतदा कृतांत क्षत्रिये निप्रो विष्णुश्च श्रुतिः द्विजाः श्रुदस्य प्रमितिः पुत्रो वि

गमा
१२३६

षादुक्षेत्रं जघान ह वेतायुगे विषादुर्मः मल्यदानं दयात्मकं नरायणपरास्मिन्नुतया क्षेत्रो दुर्वजगत् रक्तो
हरिर्नरैः पूज्यो नरदः शतायुषः तत्र विष्णुः भिमरथः क्षत्रियाराक्षसान्तरव द्विषादविग्रहं धर्मपीतं तत्राच
ते गता चतुः शतायुषालोका द्विजसत्रो हवाः प्रजातः तदा दृष्ट्वा ल्यबुद्धिंश्च विष्णुर्व्यासस्वरूपं धकृतं दृक्क
यजुर्वेदं चतुर्विंशतिभजेभुनः शिष्यान् ध्यापयामास नाम तस्मान्निबोधमं नेत्वेदमथ एतत्तु सामवेदं च उमि
निंश्च शर्वेणां समंततु यजुर्वेदं महामुनिं वैशंपायनं संजंतु पुराणं सुतमेव च अष्टादशपुराणां नियं रिज्या
होरेवा हि सांश्चिप्रति सांश्चि वशां मनंतराणि च वंशानुचरितं चैव पुराणां पंचलक्षणं ब्राह्मणं प्रवेष्टा
वचनं च भागवतं तथा ॥ भविष्यं नारदीयं च पुराणं च त्रिविस्तरं माकंड्यं तथा जयब्रह्मवैवर्तमेव च
कौर्म्यं मात्स्यं गार्ग्यं च वायवीयं मनंतरा अष्टादशं समुद्रिष्टं ब्रह्मा उमिति संज्ञितं ॥ अन्यान्युपपुराणा
निमुनिभिः कथितानि त्रिंशद्विंशतिं च नारदीयं महामुनिं पुरातनं त्रिंशद्विंशतिं च नारदीयं महामुनिं पुरातनं त्रिंशद्विंशतिं च
तं चतुर्थं शिवधर्माख्यं साक्षात्तदोशं भाषितं देवांसि मांश्च यनारदोक्तमतः पुरां कापिलं मानवं च
वतथैवांशुनमीरिता ब्राह्मणं दुर्वासां चार्थका लिका हयमेव च माहेश्वरं तथा शांभुं सारसं वाथ सचय

॥१७७७॥
॥२२॥

पाराशरोक्तमपरमरीचकार्गवहृयं पुराणं धर्मशास्त्रं च वेदांगानि च षण्मने न्यायः श्रौतकमीमांसा आयुर्वेदार्थ
शास्त्रकौशाधर्वश्रुतं ब्रह्मविद्याह्यष्टादशस्मृताः द्वापरातेन च हरिभुवोभारमपाहरत् एकपादस्थिते ध
मे कृतांता च च्युते गता जनास्तदपुराचाराभविष्यति च निर्दयाः सत्त्वं रजस्तमस्तदृश्यते पुरुषगुणाः का
लसंचोदितस्तोपपरिवर्तत आत्मानं प्रभूते च यदा सत्त्वमनो बुद्धी द्रियाणि च तदा कृतयुगा विंशतिरुद्दानतप
सियदुर्गः यदा कममु कामेषु भक्तिर्यशसि देहिना तदा त्रितास्रजो वदिरिति जानीहि श्रौतका यदा लाभा
त्व संतप्तामानो दभोधमत्सरः कर्मणां चापिकाम्यानां द्वापरतजमस्तमः यदा माया वत तच्च तत्र निद्रा हि
सा विषादनं शोकमोहभयदं न्यसकलस्तमसस्ततः यस्मिन् श्रुतः कामिनस्य च श्रुतकटकाधियाः
दस्युल्लूखजनपदावेदाः पाखंडदुषिताः राजानश्च प्रजाभक्ष्याश्चिश्चादरपरा द्विजाः अवतावटकशा
चाभिष्टवश्च कुटुंबिनः तपस्विनो ग्रामवासिन्याः सिनोत्थलालुपाः रुस्वकायामहाहारश्चोपमाया
नुसाहसाः त्यक्तीति भाषाश्च पतियतयोपखिलव्रताश्च द्वाः प्रतिग्रहिष्यति तपोवेगोपजीविनाः उद्धि
श्चानलकारा पिशाचसदृशाः प्रजाः अस्मात् भाजनो नाभिदवताति शिषो जनं करिष्यति कलं प्राप्तेन

राम
२२१

न पित्रोदकक्रियाः स्त्रीपराश्रजनाः सर्वे श्रद्धया श्रुतं श्रौतं कृतं वदुः प्रजाश्चान्नाभागाः कविधोतिकलोस्त्रिय
क्षिराकड्यनपरा अज्ञाभेत्स्यति तत्पते विषादं न प्रजयीष्यति पाषाणं पतजनाः कलदोषानधो वेप्र अस्ति द्योके
महापुराणः कीर्तनादेव कृणास्यमुक्तबधः परव्रजत कपुत्रध्यायते विषादं वेतायायजतः फलो द्वापारं परि नयीष
कलोतद्वरि कीर्तनात् तस्माद्वयो हरे नित्यं ध्यायः पूज्यश्च श्रौतका ॥ इत्यादि महापुराणो गारुड उद्योग
जनाः सितउवाच तत्पुण्यं स ह सर्वे जने भित्तिकाले पृथुना वष्टिश्च कल्यांते जायते चातनाः
उत्तिष्ठति तदारा द्वादि विमप्रदिवा कर्तते तु पात्वा कूलं सर्वत्रापरं तजगव्या भुर्भुवः स्वर्गं हलोकं संच्छाया
पलजनाः रुद्रा भूत्वा तदा विषादः पात्तलानि दहत्य ध्वजिष्वाकचमुखाः कदाचन उरुगवः
शतवर्षे निनावया मता घनाः विषावा सपजः चातनां विषाणां वायुर्हर्जितं विषाणैकाणं वेधित्वा तदा उरुगवः
कदाचित्तनुतानं विषाणं पृच्छावरजगाम सुखायुगं स तस्वर्गं जनद्वयो मज्जहारः अथ प्रकृतिकवक्ष्ये
यश्च पुत्रानकं पुण्यं संवत्सरं गतं हृत्य सकलं जगत् अद्या स न्यस्पदं हृदयं गोलं बहिरः अथ गता ब्रह्म
स्थानं तपोयाति परां गतिं अनादयैर्क संपदा हतं संकालने द्विजाः शतवर्षाणि वधं तमघोरं उपरुषं नो अ

॥ ग. १० ॥ तमतिनलोपेन निचमं उंङ्गयतः प्रलेद्विहायुधितस्तवाहो भसि विलीयते एवं सजगदाधारा ताये येन प्रलीयते
 ॥ १२ ॥ गणने न मिलीयते ते जापायो प्रलीयते वायुः खर्वच भूतादे भूतादिविंशति महान् महास्य पद्यते व्यक्त प्रहृतिः पु
 रुषे परा पुरुषः स ब्रह्मणि च अं स हत्यमाधवः जातवर्ष हरिः जाते स ज्यते यदि नागमाः अवाक्ता दिक् मये व
 डास्मष्टात्म मृ भेदतः ॥ उत्थादि महापुगाणां गारुडैर्नै मित्रिक प्रलयः ॥ मृतवाचः ॥ अध्यात्म
 दितापा विव्रधात्वा ससारचक्रवत्ता उत्पन्न ज्ञान वेराग्य प्राप्ताया यतिके लयः संसाः सा स्रक् वक्ष्यते आदा
 ह्यो तिलोक्तयः यद्विज्ञानाच्च पुरुषो लीनः स्यात्परमात्मनि पुद्गलस्त्वासीत् नुत्पुक्ता देह भन्यस्य पद्यते तत्संज
 यतः सः ॥ तपित स भवो लीयते ह्यदशा नयमं सयमं प्ररुषः तत्र यद्वाधवा स्नाय प्रयच्छंति तिले सहा
 पिडयच्छंति तिलायमानस्तदश्रुतवति श्रुतकृपा पात स्वर्ग्याति सुपुण्यतः नो भवको रसाध्य च य
 धातः नरः पोपुष्टाति नरकं पुण्य कृद्याति वेदिकं स्वर्गाच्चिनरका न्युक्तः स्त्रीणां गमनं यत्पथिना भिभू
 तं च तस्य दयाति बीज हयं हतः को लल्लव बुद्धवतः तः शोणितं मवचापे नृपायन समे उः स्यात्तदुरस्त
 तउच्यते ॥ प्रज्ञानाभश चात्यतिः पतनामनुना गज्ञान उपगान्यागुली नेत्रे नासास्य श्रुणा निवा प्ररोह्य

रामा
 ॥ १२ ॥

तिचांगेभ्यस्तद्वत्तेभ्योनखादिकं त्वचोरोमाणि जायते केशाश्चेव ततः परं वृद्धः श्वाधो मुखः स्मृत्वा दशमे मासि
 जायते त तश्च वेष्टावी माया समास्कुद ति मोहिनी बालत्वं च कुमारत्वयो वनं वृद्धतामपि ततश्च मरणं तच्च
 जन्म प्राप्नोति मानवः एवं ससारचक्रे स्मिन् भ्राम्यते घटियत्रवत् नरकात् प्रतिमुक्ते स्तूपापयो निष्ठु जायते प
 तितास्य ति गह्वाधरवरया निब्रजद्भुतः नरकात् प्रतिमुक्ते स्तूपापयो निष्ठु जायते प
 भवति द्विजः तज्जायामनसा वां च दुर्वा वापस श्यागदे भोजायते जतु पित्राश्च वापमानकत मातापितर
 मा क्रुम्पसारिका संप्रजायते पितरोपि उ पित्रा तु कछुपत्वं रजायते भर्तृपि उमुपा नस्तस्तद्विष्टानि निसेवते
 सोपि मोह समापन्न जायते वानरो मतः न्यासापह्नो नरकात् द्विष्टानि निसेवते सोपि मोह समापन्न जायते
 वानरो मतः न्यासापह्नो नरकात् विमुक्तो जायते रुमिः प्रसूयकश्च नरकात् मुक्तो भवति राक्षसः विश्वाह
 त्वाचिनरो मीनयो नो प्रजायते यवधान्यानि हत्वा तु जायते मृषिको मतः परदारो भिमघी च वृको घोरो भिजा
 यतो भ्रातृभाया प्रसंगाद्वा को किलो जायते नरः गुरुवीदि भाया गमनात् छुक्रो जायते नरः यज्ञदान
 विवाहानां विघ्नकली भवेत्कमि देवतपितृविप्राणां मदत्वापो नमश्नुते प्रमुक्तो नरकात् सोपि वायसं प्र

ग० पु०
२३०

जायते ज्येष्ठभ्रातुरपमानाच्च कौचयो नो प्रजायते शूद्रश्च ब्राह्मणिंगत्वा कर्मियो नो प्रजायते शूद्रश्च ब्राह्मणी
गत्वा तस्यामुत्पाद्यकाष्ठातः कीदको भवेत् कृतकः कर्मिकः कीदः पतंगो वृश्चिको भुवि श्रवश्च पुरुषं हृत्वा न
रः स जायते रवरः कृमिश्च विधकश्च बालहंता च जायते भोजनं चोरयित्वा तु मक्षिका जायते नरः कृत्वा दुग्धं
च माज्जरिं स्तिलहृद्भेदमृषकः घृतहृत्वा च नकुलः काकमुद्गरमपिषं प्रपंहत्वा तु पापात्मा वायसः स प्र
जायते हृतका नृपचहारी त कपोतो रोषभाजने हृत्वा तु काचनं भांडं कर्मियो नो प्रजायते कर्पासिके हते
कौचवन्तिके तो बकुलतथा मधुरा विचित्रं हृत्वा शोकपात्रं च जायते जीवजीवकतायातिरक्तवस्त्रापहत्र
रः कुंभधारिः शुभानाधानू दुग्धहृत्वा शशो भवतः स उपलाफलापहराणो काष्ठहृत्वा कौटुकस्मृतः पुष्पापहृद्धारि
इक्षुपगुर्गुनीपहत्रः शोककतां चहारी तस्मात्तु यहरां च चतिकाः भूहृत्वा नरका नृगत्वा रोरवादी नृसुदाराणां
नृत्तारगुल्मलतावल्लितकसारतरुतावृजै रराधावक्रमादृष्टा गोसुवर्णादिहारिणां प्रत्यापहारि मूकश्च
गत्वा च नरको नृबहून् अस्मिन् इन्द्रो हृतमदः मंदाग्निः समजायते परनिद्रा कृतप्रवर्तपरममोपघातने न
धृतं तद्वृणात्वं च परदारापसवनी परस्वहरणां शोचं देवतानां च कुत्सनं निश्चयावचनं नृणां कापीणां च नृणां

र३

राम
२३०

वेधः उपलक्षणं विज्ञानीयति नृत्तानां नरकादनुदयाभूतेषु संवादः परलोकं प्रतिक्रिया सत्यं भूतहितं चोक्तिर्वेद
प्रामाण्यदर्शनं गुरुदेवधि सिद्धिर्धर्मसेवनसाधुसंगमः सद्धिया व्यसनं मेत्री स्त्रीगणालक्षणां विदुः अध्याययोगां वि
ज्ञानां प्राप्तेः तत्तत्फलं । इत्यादि महापुरुषाणां गुरु उक्तेर्म विपाकः सतवारी वस्त्रसंगमहायोगी मुक्ति
मुक्ति करं परं सर्वपापप्रशमनं सत्प्राप्तं पवित्रं अणुसमोतिमूलं दुःखस्थनाममतिचानिष्ठते हृत्वा नृपात्वनकी
य इदं महाप्रजापति अहमित्यं करोत्यतो ममेति कंदवा नृमहान् गुरुः स च चारावाश्च पुत्रदारादिपुत्रवधनं
धान्यमहापत्रेऽमेककालं प्रावक्षितेन पुण्यापुण्यगुणपुण्यश्च सुखदुःखश्च हाफलं तत्र युक्तिपथवापीमूलं
संपर्कमवचाविधिसङ्गमाल्यघोह धृजानमहातरुः समाराधयिष्यातां यत्र छायां समाश्रिताः प्रातिज्ञा
नमुरवासीनां तेषां मत्पतिकंकृतः यस्त्वसंगमपाषाणां निशितेन महातरुः शिरोविद्याकुठारेणानगतालय
मश्वरेः प्राप्य ब्रह्मरसं शीतं नीरजस्कमकंदकं प्राप्नुवेति पराप्रज्ञानिरुक्तिपापवर्जितो हृत्वा इयमयमूलं
न त्वराजन्मवाप्यहं न तन्मात्रादिकं वाचने वातः करणात्मको क्वापश्मिराजं इ प्रधाने नियमावयोर्य
तः परा हि स ज्ञानो संघातो यगुणात्मकः तममको हृदयद्वी कामुजमस्याभसापथा एकत्वे पिष्ठकभावं

ग० पु० ॥ २४० ॥ स्तथाक्षेत्रात्मनो नृपः ज्ञानपूर्वविद्योगो हि ज्ञानेन सह योगिनः सा मुक्तिश्चाद्यायावेकैर्नैक्यं प्राकृतिकेर्गु
 त्तोः तदहं यत्र वसति ते ह्यप्येन जीवति यन्मृतयेत देवोक्तं ज्ञानमज्ञानमन्यथा उपभोगेन पुण्यपानां मपुण्य
 नां च पापविना कर्तव्यानां च निवृत्त्यानां मकामकरणां तथा असंतुष्टादृष्टव्यं क्षयाच्चोपाजितस्वर्गकर्मणां
 धर्मायाति शरीरेण पुनर्नवा अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं परिग्रहः यमाः पंचाय नियमाः शौचं द्विविध
 मीरितं संतोषतपसा जप्यवासुदेवार्चनं दमः आसनं पादमकाद्युक्तप्राणायामो मनुजयज्ञः प्रत्येकं वि
 द्यः सोऽपि पूरकं भकरं चक्रे लघुर्द्वादशमात्रस्तद्विगुणाः स तु मध्यमः त्रिगुणाः भिक्तमात्रास्त्रिगुणाः स तु
 हतः जपध्यानयुतो गभीरविपरीतस्वगर्भकः प्रथमे जनयेत्संयमं मध्यमेन च वेपथुः विज्ञानाह तृतीयेन
 जयेद्दोषाननुक्रमात् आसनं श्वश्रुजीतं कृत्वा च प्राणं हृदि पाषाणं व्यालिंगं वृषणोस्पृशं त्रिको
 ष्मन्तं सूर्यसातमसोदतिं सत्वेन रजसं स्तथा सत्त्वाद्यनिश्चलं शब्दस्थितोऽप्युज्यते योगवित् इन्द्रियाणां
 द्रियाधेयैः प्राणादीन् मन एव चानिगृह्य समवायेन प्रत्याहारमुपक्रमेत् प्राणायामो दशद्विविधः
 णासविधो यतो द्विधारणं स्मृतो योगो योगिभिस्तत्त्वदर्शिभिः प्रागाभ्यां हृदये चात्र तृतीये च तथोरसि

कंठे मुखे नासिकाग्रे नेत्रे धूम्रमूर्धसु किंचित्स्मात्परस्मिंश्च धारणापरमाप्सता दृशेताधारणाः प्राप्य प्रा
 त्रात्यक्षरसाम्यता यथाग्निर्ग्रीवो संक्षिप्तस्तथात्मा परमात्मनि ब्रह्मरूपमहापुण्यं मित्रे काक्षरजपेत्
 अकारश्च ततो कारो मकारश्चाक्षरत्रया एता एव त्रयो मात्रासत्वरजसतामसा निरुणा योगगम्यान्
 चाईमात्रसंस्मृताणां धारी चातिविज्ञेया गोधारः सुरसंश्रया इत्येतदक्षरं ब्रह्म परमाकारसंस्मृतं
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिस्त्वं लदेह विवर्जितं अहं ब्रह्म परं ज्योतिस्त्वं परमपदं देहं श्रियमनो बुद्धिप्राणा
 हंकारवर्जितं नित्यं शुद्धं बुद्धिस्तु मुक्तमानंदमह्यं अहं ब्रह्म परं ज्योतिस्त्वं ज्ञानरूपं विमुक्तये सुत उ
 वाच इत्यष्टागोमया योग इक्तः शौनक मुक्तिदः परमात्मनि लीनश्च अत्यंतस्वात्तरः शुचिः नित्यने
 मित्रिकं प्राप्नो लयः प्राकृतिसंकर उत्पद्यते हि ससारं नैक्यं प्राप्ताः परात्मना ब्रह्मदेव ब्रह्म भवे ब्रह्म
 ब्रह्मैव संभवत् विमुच्यते विमुक्तश्च ज्ञानादज्ञानमोहतः ततो न ग्रायत दुःखं न रोगी न च बाधवान्
 न पापैर्मुच्यते रणी न रके न विमुच्यते गर्भं वा समहादुःखं तस्यानारायणाजरः भक्त्या त्वनन्यया
 लभ्या भगवांश्च मुक्तिमुक्तिदः ध्यानेन पूजया जप्यो स्तोत्रहोमैर्यतः ततः यशोदाने श्वेतशुद्धिद्वार

११०५०
१२४९

ज्ञानस्य लभ्यते प्रणवादि कमं वैश्वजोत्तेर्मुक्तिं गता द्विजः ध्रुवं स्वाराध्यं कस्यावा विष्णुः प्राप्तपरंपदं उंडोपि परमं स्तु-
नं गंधर्वाश्चरसावरा प्राप्ता देवाश्च देवत्वं मुनि त्वं मुनयो गताः गंधर्वत्वं च गंधर्वराजभावेन पादयः स्वर्गस्वर्गोक्ति-
वः प्राप्तस्तपोराध्यजनादनं ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडे अष्टांगयोगः समाप्तः ॥ सुत उवाच ॥ विष्णुभ-
क्तिं प्रवक्ष्यामि यथा सर्वमवाप्स्यते यथा भक्त्या हरिस्तथैतथानान्येन केनचित् प्रहृतः श्रेयसो मूलं प्रसरः पुण्यं स-
तते जिवितस्य फलं साधुनियतं स्मरणं हरे भज इत्येष वै धातुः सेवायां परिकीर्तितः तस्मात्सेवा बुधैः प्रोक्ता
भक्तिसाधनं भूयसा ते भक्ता लोकनाथस्य नाम कमौ दिवोर्त्तने मुंचत्यश्रुणि हर्षाद्यैः सुप्रहृष्टस्तनू रुहः
जगद्वालुमहे शस्यदिव्य ज्ञाचरणावयं इह नित्यं क्रियाः कुर्याः स्निग्धास्त्रेवेषावास्तुते लक्षाक्षरं तु श्राण-
वै तथा भागवते रितं प्रणामपूर्वकं सांत्त्यायो वदेद्देवा बोहि सः तत्तत्कृतं जन्तवात्सल्यं पूजाया च नृमाद-
नं तत्तथा श्रवणोप्रीतिः स्मरणे च ग वि क्रियाः येन सर्वात्मना विष्णो भक्त्या भावो निवर्जितः विश्वेश्वर कृता-
यत्नो नमो भागवतो हि सः विष्णोश्च श्रुणोति तदर्थं दं भवजितं स्वयमभ्यर्चनं चैव यो विष्णुना पजी-
वति साक्तिरष्टविधा ह्येया ह्यस्मिन्मूले चोपिवर्तते स विप्रे दे मुनिः श्रीमात्रसन्मतिः स च पांडितः तस्मै देयं

राम
१२४९

ततो गार्हपत्यं पूज्यो यथा हरिः स्मृतः संभावितो च विष्णुः जितो वा द्विजो नमः पुनर्त्ति भगवत्कृतां शालोपि गृह-
लगा मन्त्रे व प्रणवा यतदा स गति विधौ वदेत् अभय सर्वभूतेभ्यो दद्यादेतं ब्रह्म हरेः सन्नयाजि स हस्तः स-
वर्लं न पारगात स न वरं तं दद्यात् दद्यात् विष्णोः कृतो विशिष्यते वैष्णवानां सहस्रं स्रष्टा को लोको विशिष्यते एका-
तिनश्च पुरुषा गच्छंति परं गच्छे ॥ को तेन सदा विष्णुः यस्मादेषो परायणाः तस्मादको तिनः प्रोक्तास्तद्भागवत-
नेतसः प्रियाणां पिसर्वेषां देवदेवस्य स प्रियाः आपस्त पिसदायस्य भक्तिरव्या भिचारिणी या प्रीतिरविदे-
नानाः सपथे मुनपायिनी विष्णोः स्मरतः सामेह दयात्रा पसर्पतु अंतर्गतोपि देवानां सर्वशास्त्रार्थविशेषि-
यानं सर्वेश्वरो भक्तः तं विद्यात्पुरुषा धनं नाधीतो ह्यशास्त्रोपि न कृतास्त्रैः भवः यो भक्तिं व हते विष्णो तेन
सर्वं कृतं भवत्ययं ज्ञानः कनु सखा नंदे दाना पारगा अपि न तायां ति गतिं भक्त्या यां यांति मुनिस्तमः
यः कश्चिदेषां लोके मिथ्याचारोपपाद्य ॥ पुनर्त्ति सकलान् लोकान् सहस्रौ शुरिबो दितः येन ज-
सदुरात्मनः पापाचारैरतास्तथाय पियाति परस्त्वननारा यपापरायणाः इदं जनादनं भक्ति-
यं देवाय भिचारिणी तदा कियत्स्वर्गसुखं सवनिर्वाणं हेतुकी भ्राम्यतां तत्र सारं नराणां धर्मं दुर्गमं ह

१०५०
५३

साधनानां योकोक्तिपुत्रे जिननेन न आरुतेते तु एतान् दिवान् देवदेवस्य च निगुत्तरो वधिरेजे
 सर्वधर्मबद्धितः ना। किंचित्तेषां यम्येन न नायत शरीरपुलको द्रवसितस्त्वे तन्नापिपमाय
 स्मृतद्विजश्रेष्ठमुक्तिरप्याविगच्छेता निविष्टमनसा पूसा किपुनष्टजिनक्षयः स्वपुरुषमभिबीक्ष्य पाश
 इति यन्ना किं सतत्पका मूल इति न मधुसूदना प्रयत्ना न प्रभुरहमन्य न एतान् देवावाना अपि न कस्य
 राते जते समनन्य भाका साधुरेव समंतः सम्पद्यवमिता हि सः क्षिप्रं नवतिधर्मात्मा शृणुह्य तन्निश
 तिः प्रेदप्रतिजानो हि विष्णुभक्ताननन्यति धर्मयुक्तो मेः किं तस्य मुक्तिस्तस्य करिच्छता समस्तजना
 श्रुत्वा एव भक्तिरिह राहो नेवी ह्येषा गुणामयी हरे मया दुरत्यया तमवय प्रपद्यंते माया मतां तुरतिता किं य
 राधने प्रसादिष्यते तिरिष्यते पितृवारा धाते विष्णुना न्यत शोषक कारणा न दान विधि धेदते पुष्पेन नि
 मुलेन ता प्रमच्च महात्मा गायथ्या मत्स्याननादनः संसाग विषयस्य द्वे फल द्युमता यम केदा विकेशवे
 भक्तिः तद्वक्त्रे वा पागमन पत्रेषु पुष्पे फलेषु तेषु सुकष्ट लभ्य उन्नदेव सखे भक्त्यै कलभ्य पुरुष परा एत
 त्पेक यन क्रियते यत्नः आसिद्धेः तत्पतये न स्य तिपिता महा वैष्णवा म्भक्तिः जना सात्स

२८२

तारयिष्यति जना निनः सुरवरेणाम धि क्षिपंतो तं पापिनो शिशुपाल सुघोषनाद्याः मुक्तिं गता स्मरणा मात्र
 विभूतपापाः कुसंशयः परमभक्तिमतां जनानां शरणं तं प्रपन्ना ये ध्यानयोग विवर्जिताः ते ति मृत्युमति
 क्रम्ययांति ते देषा वंपर्द भवो ह्येकेशताहता परिभ्रमन्नि शिश्नु वयथा नमस्यते बेहरिणा विताजना
 स्तस्मिन् सत्केदद सक्तिबंधनं विष्णुरेव परं ब्रह्म त्रिभेदमिह पद्यते वेद सिद्धांत मार्ग उत न्न जानंति मोहि
 ताः वसति हृदि सनातने च तस्मिन् नवतिपुमान् जगते स्प सोम्य रूपं न क्षिति रसमभिरम्यमात्मनो तः क
 थयति चारुतये वशालपोतः ॥ इत्यादि महापुराणा गारुड विष्णु भक्तिः ॥ ॥ ॥ सुत उवा
 च ॥ मुक्तिहेतु मनाद्यंतमजमक्षयमव्ययं यो न मे सर्वलोक स्य नमस्यो जायते न रक्षिष्ये मानंदमद्व
 ते विशान सर्वगं प्रभुं प्रणामामि यदा भक्त्या चेतसा हृदया लया यो तस्तिष्ठन्न न शोषस्य पश्यतीशः शुभा
 शुभं तं सर्वसाक्षिणं विष्णु नमस्य परमेश्वरं शाश्वतं नापि नमस्कारः प्रयुक्तश्च कृपा पाणये संसार छूल
 बंधानां मुद्वेजन करोति सः कृष्णोऽस्य रजलधरो दृढबाहु कृष्णो लोकाधिकार पुरुष परम प्रमेया को हि भा
 वगुणामात्र दृढ प्रणामः सद्यः श्रु पापमपि क्षाधयितुं सधर्मः प्रणाम्य दंडं बद्ध मानमस्कारण योचयेत् ॥

ग. पु. ०
२४३

सयं विप्रतिमवाप्रोतिनतां कलुशोत्तरपि दुर्गसंसारकांतारा कूपारमपि धावती एकः कृष्णानमस्कारो मुक्तिमार्गप्रदे
शकः आसीनो वा शयानो वा तिष्ठन् वा यत्र तत्र वा नमो नारायणायेति मंत्रैकवारणो भवेत् नारायणोति नृणां
स्ति वागस्ति वशवर्तिनी तथापि नरके घोरपतति तिकिमद्भुतं चतुर्मुखो वा दिये को दिवको भवेन्नरकापि विशुद्ध
चेतः सर्वे रागाणां ममते कदेशं वदेन्न वा देववरस्प विष्णोः व्यासाद्यामुनयः सर्वे स्तुवतो मधुसूदनं मतिशयाभि
वर्तते न गोविंदगुणा श्रयात् आविज्ञानापि यन्नामि को क्षिते सर्वपातके पुमान् विमुच्यते सद्यः सिंहयस्ते मृगैरिव
सकृदुद्धरितं येन हरिरित्यहरद्वयं बद्धपरिकरस्तेन मोक्षाय गमनं प्रति सन्नेपि नाम स्मृतिरादि पूर्वसः शयं करो
त्य शयया पराशि प्रत्यक्षतः किंपुनरत्र पूर्वसं संकीर्तितेनाभिजना ईनस्य तमः कृष्णास्तुतानं तेषां सुदेवत्यदीरि
तये भविभावि ते विप्रनते यमपुरययुः नामायात जलं वनैः तमसां सास्कारो दयः क्षांतिकाले बद्धोद्य स्य नाम सं
कीर्तनं हरेः कुना कष्टप्रगमने पुनरावृत्तिलक्षणां कृजपा वा सुदेवति मुक्तिवीजमनुत्तमं गच्छतां हरम ध्यानं तेषां
मूर्ध्नि चेतसा पाश्र्वयुडरीका क्षनाम संकीर्तना मतां नमस्त्वय्यो ज्ञयात्तु हलः श्रुद्वयानि तः तस्यां शयोस्व
लोकः स्वपाकस्यापि शोनको संसारसर्पसंदष्टनि विशस्येकभेषजं कृष्णातिवेषावमंत्रजाला मुक्ता भवेन्नरः ध्या

२४३

यत्कृतं येन नृयज्ञैश्चेतायां ह्यपरे च यन् यदा प्रोति तदा प्रोतिकलो संकीर्त्य के शवे नूनं तत्कृतं तत्कृतमयवाण
पजिहिका रागो बन्धो न सा जिहोयान वक्ति हरिगुणान् कुरु सत्र ए किं तस्य काश्यावानाभिजेनना जिहत्सु
वर्तते यस्मिन् हरिरित्यहरद्वया विज्ञातदुष्टतमहसं समावतापि श्रयः परतुपरिशुद्धि मभिपूमान् स्वप्रतिरे
दि हिनययोनिभयं सपश्ये नारायणस्तुतिकया परमा मनुयः ॥ उत्पादिमहापुराणगारुडे नाराय
णानमस्कारः ॥ स्तुतुवाच ॥ असारभूते संसारसारमेकं विनिक्षिपेत् अशेषलोकनाथस्य सा
रगाराधनं हरेः दृष्टुं सुरुषसूक्तिभ्यः पुष्पाणां पापयाववा अर्चितं साज्जगदिदं तेन सर्वं चराचरं मातृवत्परि
रक्षंतं मुष्टि संसारकारकं यान् प्रजयते विषादं तं विद्या ब्रह्मघातका यतः प्रवृत्तिभूतानां येन सर्वं भिदतं
शक्यं कुंभो नूनः उदकेनाप्यभावेन द्रव्याणामर्चितः प्रभुः यो ददाति सुकलोकसत्त्वया किं नार्चितः
न नृणां रतिमांसां न पिता नापि बाग्वाः यत्करोति हृषीकेशः स तुष्टः श्रुद्वयार्चितः वाताश्रमाचारक
ता पुरुषेणापरः पुमान् विषादमाराधयत भक्त्या नान्यततोषकारकं न दानं विविधं दत्तं न पुष्पां नुल्लप

२०९०

नैनतोषमेतिमहासासेयथाभस्याजनार्दनः संपदेभ्यर्थाहात्म्यज्ञानसंततिकर्मेणाः विमुक्तेश्चकता ल
 म्मूलमाराधनं हरेः संगमस्तुतविविधपुरे तद्वपरमधनं अन्यथावाविशेषण कस्तमचित्तमहति । उत्पा
 दिमहापुराणेगारुडपूजास्तुतिसमाप्ता ॥ सुतुवाच ॥ आलोक्यबहुशास्त्राणि विचार्यवपुनः
 नः इदमेकमुनिष्यधोयोनारायणाः सदा कितेस्पदानः कितोर्थः कितपाभिः किमधरे योनित्यधाय
 तेविषुनारायणामनन्यधीः षष्ठितोर्थसहस्र । शिष्यीतीर्थज्ञातानि च नारायणप्रणामस्य कलानाहति
 शोउत्त । प्रायश्चित्तान्यशेषाणि तपः कर्मत्तत्त्वानि च यानियेषामशेषाणां कृष्णानुस्मरणं पितृपत्नी
 नृतापीवियमापूजः प्रजायते प्रायश्चित्तवृत्तस्य कहरिसस्मरणं परं मुहूर्तमपि यो ध्यायन्नारायणमंतडितः
 सपिपातिमवाप्नोति किंपुनस्तत्परायणाः जाग्रस्वप्नसुषुप्तपुण्यगस्तस्ययोगिनः पाकाग्निनामसाष्टिः
 सत्तभवत्यन्यताश्रयात् उन्निष्ठनानपतनं विषयव्रजं न विविशस्तथा न जाग्रस्वप्नचजाग्रच्चगोविं
 दमाधवस्मरेत् स्वस्वकर्मणि भिरतः कुर्याच्चित्तजनादने एषशास्त्रानुसारेति किमन्येवहभाषितः
 ध्यानमेवपरो धर्मो ध्यानमेवपरतपः ध्यानमेवपरशोचतस्माध्यानपरो भवत्येव नास्ति विष्णाः परं ध्येयं

रा. २२४

तपोनानश्नानात्परं तस्मात् प्रधानमेत्रोयवासुदेवस्पचित्तं यदुल्लेखेपदंप्राप्यमनसोयंनगोचरीतदुप्यप्रा
 र्थितं ध्याते ददाति मधुसूदनं प्रमादात् कुर्वताष्टसा प्राच्यवेता धरयुक्ता स्मरणादेवता द्विष्णाः संप्राप्यस्पादि
 ति श्रुति ध्यानेन सदृशं नस्ति शोधनं पापकर्मणा अगामिदहहेतुना दाहकोयोगपावकः विनिष्यन्नसमा
 धिस्तुसहिमंत्रेवजन्मनि प्राप्नोति योगिकोयोगात् दग्धकर्मचयाविरात्रययागिरुद्धतशिरवः कसंदाहति
 सानिलः तथोचितोऽस्ति विषययोगिनां सर्वकिल्बिषा यथाग्नियोगात्कनकमपदोषंप्रजायते संप्रिष्टं
 वासुदेवनमनुष्णाणां तथा मलः गंगास्नानसहस्रपुष्करस्नानकोटिषु यस्यापविलयपातिस्मृतेन श्रुति
 तद्वरा प्राणापामसहस्रेस्तस्यापेन श्रुतिध्रुवं क्षाप्त्वा त्रिणा तस्यापहरे ध्यानं द्विन्त्रपति एकस्मिन्नप्यति
 जाते मुहूर्ते ध्यानं रजिते दस्युभिर्मथितेनेव मुक्तमात्रं दितं भव्यं कलिप्रभावाद्दुष्टोक्तिः पारवतानां तथा कृत्यः
 नाक्रमेन्नमसायस्यस्य चेतसि कथावः सातिथिस्वदहारात्रसंयोगः सचयवमाः त्वमंतद्वेषविज्ञातपत्रप्रस्म
 यते हरिः साहायिस्तन्मनस्त्रिदसा बोधजुडूकता यन्मूहूर्तक्षणाबापि वासुदेवानिर्वृत्यत कलितस्य कृत
 युगा कलिस्तस्य कृतयुगे हृदयेयस्य गो विदोयस्य चेतसि नाच्यतः यस्याग्रतस्तथाष्टगच्छतस्तिष्ठतोपिवा

॥ ग० पु० ॥
॥ २४५ ॥

गोविंदेनियतं चित् कृतकृत्यः सदैव सः वासुदेवेनोयस्य जपतोयार्चनं दिपु तस्यांतरायो मे त्रे देवेन्द्रादिकं फलं
असंख्यं जपत्तगाहं हृत्पुमसंतसामहं तपः विन शिवे सावी माया के द्वावापितमानसः समाकुर्वति कुडुदृष्ट्या
मूर्खं पुमान्बः मुदं च धर्मशीले पुगोविंदे हृदये स्थिते ध्यायेन्नारायणं देवस्नानादिपुवकर्मसु प्रायश्चित्तं हि स
र्वस्य दुष्कृतस्येति विष्णु तिलो भस्तेषां जयस्तेषां कृतस्तेषां पराभवः येषां मिंदीवरूपामो हृदयस्तेषां जनादेनः
कीटपक्षिमृगाणां च हरो सन्यस्तचेतसो पुडु मेव गतिमन्ये किं पुनर्ज्ञानिनो नृणां वासुदेवतरुच्छाया नाति
शीतानघर्मदा नरकागारशामनी सा किमर्थं न सव्यतो न च दुर्वाससः शापो वज्रं चापि शचीपतेः वदतस्ति
ष्ठतो न्यद्वस्वेच्छया कर्म कुर्वत न नापया तियदचित्ता सिद्धा मन्येत धारणा धोयः सदा सवितमंडलमध्यव
तनिरायाणां सरसि जस न सत्रि विष्टः केषू रवानुमकरकुंडलवानुकिरीटि हारि हरणमयवपुः धृतिशरं व
चक्रः किमर्थं स्वाहाकारो युष्माकमधुना हरो स्मरताहर्नशो विष्णु मन्त्रो घटुरितापह न हि ध्यानन सद्दृ
पवित्रमिह विद्यते श्रुपाके श्रुपिभुजानो ध्यायिनी वात्र लिप्यते यथा वित्तं समासक्तं जेतो विषयगो यद्विनारा
याणां प्येकं को न मुच्यते बधनात् प्रत्यस्तमित भेदं यत्सत्तोमात्रमगोचरो वचसामात्मसंवेद्य तज्ज्ञानं ब्रह्मसं

२४५

जिगीतवल्गुजानं तधीरायो गिनोयंतियेलर्यं संसाकर्मणोप्येत्यांति निर्वाजतानाः
नारुडुध्यानिस्तुतिः ॥ मतुगवाचा ॥ विष्णु उक्तो भवेद्भक्तः तद्याजोतभ्रमेत्सिद्ध
नं हरितसरः ध्यानं यत्र गोविंदः साकथायत्र केशवः तत्कर्म यत्तदध्याय किमन्य
रिस्तेति तत्तत्तत्रयत्तदापिता ताववकेवलो म्हाध्यायितः शृजा करो करो प्रणाम
र्चनं पाणिपादौ दिवा रात्रौ मनः परं तत्तत्कर्म विंते जवचस्तु गोविंदगुणानां
चित्पाण्ड्यकर्मणः केन संशयमासाधुर्बो धिरिवनश्रुतिाय किं निरुक्तं तत्कर्म
नारायाणो न्यस्य च अपि न लिप्यते तृणादिनरस्यांत नूतयामं चतुर्विधं चर
मायया यास्य स्तिमतिर्न च तिनरकं स्तनगी विवर्जितनी विघ्नायत्र निवेदितो
कः कः मुक्तिचेतासि गच्छतो ज उधिया रत्नाददात्य चयना ॥ त्रयन्धु प्रयाति
महता पुष्पपुष्पेन न नो तोखिल ध्रुवते स्याविष्णोः प्रसादन इति ॥ अतस्त्रय
नेति कृतो ध्यानं न रजनांगं तु दुःखे ददे गार कुडु यत्र तरति तारा प्रत्यश

उत्पादितः पुष्प
नवेन तत्तुल्यमात्म
नापतः सा जिज्ञायाह
स्य शिरः पल्लो वदुस्त
कलामतु मंदरमात्राधि
रुसस्त ध्रुवाधुवास्त
वरजगत्सर्वप्रसृतयता
मनरा
विलयतवाचुत
ध्याति प्रातिपदपक्ष
पाराजा पतराबालकय

७०५
२४६

चाधर्माच्च सर्वमर्थाणां बालस्थनारणं हरिः येन वंति जगद्योनिं वासुदेवं नानातेन न
 मुनिस्तमश्च न गौरतः प्रजातु कर्मात्स्वधागमवचनमेवादेश्य गोविंदं ध्यानं नित्यं
 नृकं निषादं प्रचंतया द्विजैः समं मन्यन् याति नरकं नरः आदराय यास्त्रोति
 कत्रा रकोतमुच्यते बंधनात् यथा जातबलवत् नृदहत्या इमं यो धनं तथा निरिच्छितो विरुध्यतां गनाहरी
 स्त्विषा प्रदीप्तिपवतयद्वृत्तनाशयति मृगादयः तद्वत्पापानि सन्निपापि यामाभ्यासतः
 स्तस्मिन् सिद्धिश्चावृणोति एतावानिति यैस्तस्मिन् भावः प्रधीयते विद्वेषादपि गोविंदं
 श्रुत्वा लोभात्स्वहं किंपुनस्तत्परायणः अयं देवो मुनिर्वक्ष्ये एष ब्रह्मा हस्मतिः प्रत्य
 श्रयते हरिं ॥ उत्पादिमहा एतान् गणान् विष्णुमाहात्म्यं ॥ सुत उवाच ॥
 वीरुणा न काधुना ॥ तं मातृगणा सर्वश्रेष्ठं करुणां मम भुवने ॥ भगवन् भूषणं
 सादा जगत्सर्वं तदनुशातमहति ॥ त्रिकर उवाच ॥ भवतीभिः प्रजाः सर्वा भूयः
 योरादिति प्रयातमन्तः प्रीतिवर्च्यतां ॥ सुत उवाच ॥ इत्येव शंकराक्षः मनः

तत्त्वा विद्यते तीर्थमधिकं
 तद्विदुः ॥ इदं न भवेत्
 त्वं यत्नं कुरु यत्नं कुरु
 कृतो विरुध्यतां गनाहरी
 मया ध्याता ॥ स्मरन् नाना
 रथा जायते तावत्तु यत्नं
 नारायणः हस्तवत् ॥ वि
 सन्वापुरगोपवित्र
 यानं संप्रयाति स्माल
 उत दत्तं जहायाम

रामा
२४६

सुरव्यानं त्रैलोक्यं सचराचरं त्रैलोक्ये भूषमाणे तु तदा मातृगणे नैवेन्सी हरुपिण्डी देवी प्रहृष्टो भगवान् शक्तिवः
 नादिभिर्धनं देवं सर्वभूतभवाद्भवादेत्येवं शो नुधिर स्त्रावितो ग्रामहानरवो विद्युज्जिह्वमहादंष्ट्रस्फुरत्केशरसकटीका
 ल्याते मास्तु शुद्धसमाख्यं महास्वनं विक्काततो द्वागनरवरचारुमदारिताननं मरुवालप्रतीकांशमुदयो कसमीक्ष्य
 हिमाद्रिसदृशाकारं चारुदंष्ट्रे ज्वलनं नम्रश्रुतिनिरोषाग्निज्वाला केशरमालिनीं बद्धागदसमुकुटं हेमकं
 रभूषितं श्रेणिस्त्रेणामहताकांचनेन विराजितं नीलोत्पलदलत्रयामवामोद्गोविभूषितं तेजसाक्रांतसक
 लंब्रह्मीजोदरमंडपाणवने भ्रायमानानां मूर्तिहवात्तरानुपात्रावर्तः सदृशाकारेः संयुक्तं देहरोमभिः सर्वपु
 ष्यविचित्रांचधारयानं महाभुजां संध्यातमात्रं भगवान् प्रददौ तस्य दर्शनं यादृशेनैव रूपेण ध्यातार इच्छां कृ
 तः तादृशेनैव रूपेण ददर्श स्यात्तदेवैतः प्रणिपत्य तु देवशान्तदातुं शक्नुवन् शंकरः ॥ शंकर उवाच ॥ नम
 स्तेस्तु जगन्नाथ नरसी हवपुर्धरादंष्ट्रे चर इ स पूणं निखशुक्तिविराजितानमः सकलैः सल्लग्नैः हेमपिङ्गल
 विग्रहानमस्तु पद्मनाभाय नमो भनाय जगद्गुरो कल्यातको दनिर्घाषिस्तूर्यकटिसमप्रभा सहस्रयमसं त्र
 ससहस्रं द्वापराक्रम सहस्रचरणस्फोटसहस्रचरणाम्क सहस्रकालचरितसहस्रनियतं दिवः सहस्रभूमि

म. पु. ०॥
१२४६

सदाध्यायनविमुच्यते निरंजने परंशुं तं मयां भूतभाविता वेदगं विभुं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते अशरी
रविधातारसद्विजविमलं हृत्तं अचलं सर्वगं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते निर्विकल्पनिराभासं निष्पपन्नं नि
रामगं वासुदेवगुरुं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते अतिद्वियमनिर्द्वयं मच्चित्यमपराजितं तं विज्ञानमजं वि
ष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते निर्मलं निरहंकारं निर्द्वंद्वनियतं द्विधा निर्मुक्तोपाधिं विष्णुं सदाध्यायनविमु
च्यते जन्ममृत्युजरातीतं निर्विकारसनातनं निर्वीजं भयाविष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते सर्वभावविनि
मुक्तं प्रमेयं सलक्षणं निर्वीणमनर्घं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते अमृतं परमानंदं सर्वपापविवर्जितं ब्रह्म
ज्योतिर्विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते योगेश्वरं पुरातनं जगन्नाथं हारायं अजातमव्ययं विष्णुं सदा
ध्यायनविमुच्यते अशरीरविधातारसर्वजविमलं हृत्तं अचलं सर्वगं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते नि
र्विकल्पनिराभासं निष्पपन्नं निरामगं वासुदेवगुरुं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते अतिद्वियमनिर्द्वयं मच्च
चित्यमपराजितं तं विज्ञानमजं विष्णुं सर्वद्वंद्वविनिर्मुक्तं सर्वद्वंद्वविनिर्मुक्तं अज्ञातं विष्णुं सदा
ध्यायनविमुच्यते शुभं शुभविनिर्मुक्तं शुभं शुभं विविर्जितं विधममलं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते

२४६

अरणां सत्यसंकल्पं शुद्धमानसतत्परां एकाग्रमनसा विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते सर्वात्मकं पावकं शुद्धं आत्मवे
तरन्य रूपकं शुभमेकाशरीरं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते चागतीति त्रिकालं जगत्त्रिलोकं साक्षिणं सर्वस्मादु
त्तरं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते अपिवाच्यमविज्ञेयं मसारादिमसहितं एकान्तरं सदाध्यायनविमुच्य
ते दिश्वद्वादिश्वगोश्वारसुहृदं सर्वकामदं ज्ञानत्रयातिगं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते सर्वदुःखक्षयकरं सर्व
शांतिकरं हरिं सर्वपापहरं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते ब्रह्मादिदेवगंधर्वमुनिभिः सिद्धचारणैः योगिभिः
सेवितं विष्णुं सदाध्यायनविमुच्यते संसारबंधनाशुक्तिमिच्छन्कामानशेषतः त्यक्त्वा वरदं देवं सदाध्याय
नविमुच्यते संसारबंधनाशुक्तिं ॥ विष्णो प्रतिष्ठितं विश्वं विश्वं विष्णुः प्रतिष्ठितः विश्वेश्वरमजं विष्णुं सदाध्या
यनविमुच्यते ॥ सुत उवाच ॥ नारदेन पुराष्टुष्टं एवं स वृषभ धृजं यत्नेन तस्मै चारुयातं तन्मया काशितं तं
व तमेव सततं ध्यायन् निर्वीजं ब्रह्मनिष्कलं अवाप्स्यसि ध्रुवतां तं शाश्वतपदमश्नुते अश्वमेधसहस्राणि वा
जपयज्ञातानि च क्षिणमेकाग्रं तस्य कलनाहंतिषो उवाच ॥ श्रुत्वा सुरभिः विष्णो प्रधानं मद्गोश्वरात् विष्णुं
सम्पगाराध्य सिध्यः पदमवाप्नुयान् यः पठेत्तु एषादापि नित्यं भवस्तवा तमांकोटिजन्म कृतपापमपितस्य

ग० पु०
२५२

परंपुराणां प्रयाति विष्णुं शराणां वरेण्यं विभुं प्रभुं विष्णुवरं विशुद्धं अशेषसंसारविनाशहेतुं यो वा सुदेवी विमलप्रप
नः समाक्षमा प्रातिविमुक्तसंगाः ॥ इत्यादि महापुराणां गारुडे अर्चनस्तोत्रं समाप्तं ॥ सुत उवाच ॥
वेदांतसारं व्यासिद्धं ब्रह्मज्ञानं वदाम्यहं अहं ब्रह्म परं ज्योति विष्णु रित्यवततयत् सूर्ये ह्योऽग्निव ह्यौ च ज्यो
तिरेकं त्रिधा स्थितं यथा स पि शरीरं रच्छं गवान् कुरुत बलं निर्गतं कर्म संयुक्तं दत्तं तां सामहा बलं तथा विष्णुः
शरीरं रच्छेन्न करोति हितं वृणां विनाराधनया देवसर्वगः परमेश्वरः आरुरुभुमतीनां तु कर्मज्ञानमुदाहृतं आ
रूढयोगवृक्षाणां ज्ञानत्यागपरमं तां शानुमिच्छति शृङ्गादीन् शराणां द्वेषोऽप्यजायते लाभो मोहः क्रोधात्तेर्युक्ता
पापं नरश्चरत् हस्तावुप रच्छमुदरं वाक्चतुर्थं चतुष्टयं यतस्तु सयते यस्य स विप्रः कथ्यते बुधः परवित्तं नर
हृति हिंसान कुरुते तथा नासक्रीडारतायस्तु हस्तौ तस्य सुसंयतो परस्त्रावर्जन परतस्या प्रच्छेद सुसंयत
त्रैलोक्यप्रेमि तभुं के जठरं तस्य संयतं सत्यं हितं मित्रं त्रैलोक्यः स्वात्स्व्यं च वाग्यता यस्य सयतो न्येतानि त
स्या किंतपसाधैः रक्ष्यं यद्बुद्धि मनसो रिडियाणां च सर्वदा स बीजं वापि नीबीजं ध्यानमेतत् प्रकीर्ति श्रुवाम
ध्यस्थिता बुद्धि विषयं पुनः किंसः जीवा जाग्रदवस्थायां मम माहर्षि पश्चितः इडियाणां मुपरममानसत्का

राम
२५२

स्वप्नान् यत्र पत्यसौ जीवो बाह्यमन्यतरान्यथा हृदि स्थितः स तमसामोहितो न स्मरत्यपि यदा तस्य कुतो वेति सुषु
प्तिरितिकथ्यते जाग्रतो यस्य नो तं ज्ञानमोहो न भ्रमस्तथा उत्पत्त्यते न जानाति शृङ्गादि विषयान् वशीं इडिया
णिसमाहृत्य विषयेभ्यो मनस्तथा बुद्ध्या हंकारमपि वः प्रकृत्या बुद्धिमेव च संयमप्रकृतिं वापि चैच्छत्पाके
बलौ स्थिते पश्यत्यात्मनि च चात्मानमात्मनात्मा प्रकाशकां चिद्रूपमम तं शुद्धं निश्चि यव्यापकं शिवं तुरी
यायामवस्थायां मास्थितो सो न संशयः शृङ्गादयोगुणाः पंच सत्वाद्यास्त्रिगुणास्त्रयः तुर्याष्टकस्पष्टस्य
पञ्चानुष्टोचं तो निहा साम्या वस्त्रा गुणा कृता प्रकृतिस्तत्र कर्णिका कर्णिकायां स्थितो जीवो देहो चिद्रूप एव
हि पुण्यं कपरित्यज्य प्रकृतिं च गुणात्मिकां यदा याति तदा जीवो याति मुक्तिं न संशयत शरीरेण चतुर्भुगि कि
मबुद्धी इडियाणां च त्रिपंचकं विनश्येते याति पुण्यं कसहसत्वाद्यै चैव जीवेन योगसेवी ह्युक्तिना क प्रा
णायामो जपश्चैव को प्रत्याहारश्च धारणा ध्यानं समाधि रित्येष्टं च योगप्रसादकाः पापं सयो देवतानां
प्रीतिरिडियसंयमः जप ध्यान युतो गभो विपरीतस्वर्गकः षट्त्रिंशन्मातृकः अष्टैश्चतुर्विंशतिमातृकः

१७५०
२५३

मधोद्वाहनामात्रं तु लोकारश्च तत जयेत् सर्वधामिन्द्रियाणां तु प्रवृत्तिविषयेषु च निवृत्तिर्मनसा तस्यो प्रत्याहारः प्रकीर्तितः
इन्द्रियाणां दिव्यार्थैः समाहृत्य स्थितो हि सः मनसा सह बुद्ध्या च प्रत्याहारः संस्थितः प्राणायामो द्वादशभिधा व
त्कालकृतो भवेत् यस्मात्कालपर्यन्तं मनसा ब्रह्मणि धारयेत् तस्यैव ब्रह्मणा प्रोक्तं ध्यानं द्वादशधारणा द्वादश
ध्यानपर्यन्तं कालं ब्रह्मणियो नरः तिष्ठेत् तत्र यतो मुक्तः समाधिः सोऽभिधीयते धेयान्न च लते यस्य मनोऽभिधीयते
भृशं प्राप्या वधिरुतं कालं यावत्साधारणा स्मृताः धेयाः सकृन्मनेऽप्यमनोऽभिधीयते भृशं धेयमेवानुपश्यति
नान्यपदार्थं जानाति ध्यानमेतत्प्रकीर्तितं धेये मनो निश्चलतां प्रति धेयं विचिंतयतां यत्तु ध्यानपरं प्रोक्तं मुनिभि
र्धानि चित्तैः धेयमेव हि सर्वत्र ध्याता तल्लयतो गतः पश्यति ह तस्मात् समाधिः सोऽभिधीयते मनः संकल्परहित
तमिन्द्रियार्थं न विचिंतयत् यस्य ब्रह्मणि सलीनं समाधिस्थं तद्वाच्यते ध्यायतः परमात्मानमात्मस्थं यस्य योगिनः
मनस्तल्लयतो याति समाधिस्थः प्रकीर्तितः चित्तस्यास्तिरतां भाति दौ मनस्य प्रमादतां योगिनो कथिता दोषा
योगविघ्नः प्रकीर्तितः स्थित्यर्थं मनसः सर्वस्थूलसूक्ष्मविचिंतयेत् तत्र तन्निश्चलीभूतसूक्ष्मपि स्थिरतां व्रजेत्
न विना परमात्मानं किंचिज्जगति विद्यते विश्वरूपं तमेवैकमिति ज्ञात्वा न मुह्यति ॐ कारपरमं ब्रह्म ध्यायेद्दुर्लभं

रामा
२५३

तं विभुं भेदस्त्रैश्चरहितं जपेन्मात्राद्वयान्वितं हृदिसंचिंतयेत्पूर्वं प्रधानं तस्य चोपरि तमोरजस्तथा सत्त्वमंडलं चित्तयुक्त
मात्रं जगत्कारकं सत्तु स्मिन् पुरुषं जीवं सजितं तस्यापि गुणैश्चर्यं मष्टपत्रं सरा रुद्रो ज्ञानेन कणिकित्तो वज्रः नवधा
रसगतो वैराग्यनालं तत्तदं नैवावधमं उतमः कणिकायां स्थितं तत्र जीवं वदन्निश्चलं विभुं ध्यायेत्तस्य सिसंयुक्तं मोकारं
मुक्तिसाधनं व्यक्तायुक्तं पुरुषं स्निग्धमात्राः प्रकीर्तितः अथ मात्रापरं ब्रह्म ज्ञेयं विध्यात्मवित्तं ध्यायेदिति हस्त्या
णामादि ब्रह्मण्यसौ लया हरिस्तच्छुष्यदेहं ज्वेधाय नु योगी च मुक्तिभाक् आत्मानमात्मना केचित्पश्यन्ति
ध्यानं भुषः साख्यं बुद्ध्या तथैवान्ययोगेनान्यतु योगिनः ब्रह्म प्रकाशकं ज्ञानं सत्त्वबुधैर्बोधकं तत्र कंचित्तत्वा
वत्तत्तत्किदो नावसनायः जितेन्द्रियाः करुणा ज्ञानं तन्माहियो भवेत्तु समुक्तः कथ्यते योगी परमात्मा ब्रह्म
संस्तुतं विधयोऽस्य योगस्य प्रसाधकः अलंकाः सर्वविस्ताराः प्रकीर्तितः शिबुपालः सिद्धिदा पद्मपात्रा
गता आश्रमाः सर्वानेह पूर्वगत्र परतया योगाभासं प्रकुर्वतः पश्यन्त्यात्मानमात्मना सर्वभूतेषु कारुण्यं
विदुः किंचिदुच्यते गुणाः शिबुः तत्त्वं च कुर्वन् योगी विमुच्यते इन्द्रियैरिन्द्रियार्थैः स्तनजानाति नरो यदा काष्ठ
वत् ब्रह्म सलीनो योगयुक्तस्तदा भवेत् सर्ववर्णास्त्रियाः सर्वा कृत्वा पापानि भस्मसात् ध्यानाग्निना मना

१२५४

संतोलसंतोपरमागतिं मंथनादृष्यते ह्यग्निः तद्वद्व्यानेनैव हरिः ब्रह्मात्मनो यद्वत्वं संयोगश्चोन्नमोमतः बाह्ये रूपे
नैव मुक्तिर्न तस्मिन् स्याद्यमादिभिः सांख्यज्ञानेन योगेन वेदात् श्रवणेन च प्रत्यक्षतात्मनो याति सामुक्तिरभिधायते अ
नात्मज्ञात्मरूपत्वे मसतः सत्त्वरूपता सुखाभावितथा सांख्यमायाविद्यविनाशिनी विपरीतं तत्कृपा स्यात्तनामुक्ता
ब्रह्मवाङ्मयं ब्रह्मज्ञानारदादिभ्यातदाह हरिः पुरा ॥ ॥ इत्युक्तं तदुक्तं गोगासह ब्रह्मविज्ञानं ॥ श्री
सागवानुवाच ॥ आत्मज्ञानप्रवक्ष्यामि श्रुणु नारद तत्त्वतः अद्वैतसंख्यमित्याह योगिस्त्वेव चित्ततश्चैव
योगसंपन्नास्ते मुच्यंते तिविधनात् सुखदुःखोपभोगाद्ग्राहिगमनकाले च श्रुतं तालं मागा मिकमनश्च
तिबोधतः सविज्ञारकुठाराच्छिन्ना ससारपादपज्ञानवेराग्यती शान्त्युभयतवशावपेदा जायन्ते प्रसुप्तं
च मायाविपुलं च्यते अत्रैवातगतं सर्वं जेतता ह्यपदे नामरूपक्रियाहानि सर्वतत्परमं पदं जगत्कृतेश्वरेन तत्त्वमजं
प्रतिष्ठवान् एष दुष्टहरः साधुपालो स्माज्जगतो भयं वेदाहमंतं पुरुषं निदुषंतं मसः परं साहमस्मीति मासाप
नान्यपेथाविमुक्तये श्रवणमननं ध्यानं सयज्ञानं च साधकं यज्ञदानतपस्तीर्थवेदमुक्तिर्लभ्यते तत्पुनरा
नविधानं पूजा कर्मादिभिर्न च द्विविधं वेदवचनं कुरु कर्म त्यजति च यज्ञादयो विमुक्तये न ज्ञानमात्राविमुक्त

राम
१२५४

यो अंतःकरणाश्रुधार्थं हरेणैवात्र केन च एकेन जन्मना ज्ञाना मुक्तिर्न हेतुभाविनी योगभ्रष्टाः कुर्यागाश्रविप्रयोगकुलोद्भ
वाः कर्माणा बाध्यते जंतुज्ञाना मुक्तो भवति इवेत्यत्र आत्मज्ञानमाश्रयेद्दे अज्ञानयदतान्यथायदा सर्वविमुच्यते कामायस
हृदि स्थिताः तदामतात्वमाप्नोति जीवन्नेव न संशयः व्यापकत्वात् कथं यातिकोपातिकसयाति च अतस्तत्त्वान्नेद
शोक्तिश्चमूर्तिवा दतिः कुतः अह्यत्वात् न कोपस्ति बोधत्वाज्जडतो कुतः एकोद्दिष्टं यदर्थस्य मतिवागति संस्क्रुतं
कथमाकाशकल्पस्य गतिराकाश संस्क्रुतिः जायत्स्व प्रसुप्तं च मायायापरिकल्पितं विश्रुते जसर्कं प्राप्तये तु
रीयमखंडितं यथाते प्रियमात्मानं सर्वेषां रतथा प्रियः बोधमागेयथा चित्तं सर्वेषां रतथा मुने सर्वदा सर्वभूतानां
सर्वेश्वरमहामुनो नाहमत्र न विज्ञानं तस्मात् पूर्ण निरंतरं जाग्रद्वृतं सो सुप्तमुरवमेव वा स्मरणा विस्मृता
र्थस्य नास्ति चेत्कस्य जायते सत्यमस्तत्त्वारवं उस्वशरीरे न रतथा नास्ति चेत्सुखदुःखानां सर्वेषां वेदनं कथं सदा
सर्वत्र सर्वज्ञः सर्वस्य हृदये न च त्साक्षिभूतः समाश्रित्य को जानाति विवेचितं सत्यज्ञानं न भिन्नस्यातना लभ्य
ज्ञानतः पृथक् नानं त्यापृथगानंदसुखमनंदनः पृथक् त्वमवपरम ब्रह्म सत्यज्ञानादिलक्षणं अहंब्रह्म परत
त्वं ज्ञात्वा नाखिलं चिद्वेत् यथैव मन्ये ज्ञाते ज्ञातमेतत्त्रैराचरा यथैकहममणिना सर्वं हेममयं भवत्ये ज्ञानतयैव

ग० पु०
१२५५

मीशेनज्ञातेनाप्यखिलं जगत् यथाकारदोषेण रज्जुः सम्यक् न दृश्यते । तथा संमोहदोषेण आत्मा सम्यक् न दृश्यते । सर्वा
कारादिभिर्निर्देरन्यथा रज्जुः कल्पनं चोमादिना मरूपाद्यैरन्यथा वा प्रकल्पते । प्रत्यक्षमिव मद्रुचं दृष्टं शीमिव भासते । घटा
दिना मरूपाद्यैरन्यथा कल्पिते र्यथा । प्रत्यक्षमिव न दृष्टं शीमिव भासते । चोमादिना मरूपाद्यैरन्यथा कल्पिते र्यथा ।
यथा हरि रज्जुतुरगः शुभिकारजतं यथा । मृगतृणा तृणा ह्यतः सप्तविंशोत्तयो जगत् ग्रहा विष्णोर्द्विजः कश्चित् शू
द्रो ह मिति मन्यते । ग्रहनाशाशुनः स्वीयं ब्रह्म एव मन्यते यथा । माया विष्टुस्तथा जीवो देहो ह मिति मन्यते । मायानाशात्
पुनः स्वीयं रूपं ब्रह्मास्मि मन्यते । ग्रहनाशाद्ययानान्यजन्मांतरमपेक्ष्यते । स्वरूपदर्शनाद्ययमायानाशात्तथास्मि
त् । अनादित्वं समं द्वाभ्यां स्वरूपं तद्विलेखाणां एकः सत्यं सदा भोगी विचारेणोत्तरं मृषा । अजोऽपि सत्यं ब्रह्म अपि स भवाम्पात्म
मायया मायैल्लया द्विधं स स्यात्पतिः । पत्नी सुखं जगत् । अष्टाविंशति सर्वे स्तत्रेणु एव भिद्यते । पृथक् च तुराशीति
लक्षाणि नरनारीकृतानि वास्त्रीषु विश्वं प्रविशति खेद्यं मायया यथा । आदावन्तेन सत्यं तेनामरूपक्रियादयः स
तो व कल्पना काले न संति परमार्थतः । यथा रसादयः स्वप्ने सती नैव संति । तथा जाग्रदवस्थायां भूतानि च प्रविंश
ति द्वैरूपं मायया भाति जाग्रदवस्थायां वपरं ब्रह्म स्वप्ने र्यपेक्ष्यते । सुषुप्त्या मचलं रूपा तुरीया शुद्धमुच्यते ।

रामा
१२५५

माया विचारशुद्धौ विचारो विलीयते । अद्यन्तरहितासापि कल्पना कालवर्जिनी । एवं द्वाभ्यामनादित्ये सिद्धमेक
सं सत्यं सतो स्ति त्वं च सा त्वोदस्तीत्यासत्त्वतां ततः । ज्ञानं ततो घनं तो नः प्राणाभिः सुखमात्मनः । नित्ये भावाद्
जातो ह्यमद्यत्वा दमेतो ह्यहोदीपवत् हृदयज्योतिरहं ब्रह्मास्मि संयुताः ॥ इत्यादि महापुराणो गारुड आत्म
ज्ञानं ॥ भगवानुवाच ॥ शीतोत्तारं प्रवक्ष्यामि अर्जुन यो दितं पुरा । अष्टांगयोगसिद्ध्यर्थं सर्ववेदां
तसारं । आत्मलाभाय नान्य आत्मदेहा दिवर्जितं न रूपदिमानंद होतः । कारणालम्बनो बलां कारणत्वमनो धी
नं न प्राणो चेतनं तत् विज्ञानरहितः प्राणाः सुषुप्ता द्विप्रलीयतां । नाहमात्मानंदुःखादि संसाराभिसमन्वयात् । स्था
व्यादि धर्म विशिष्टदेहवद्विगततः परं विधुर्म इव दीप्ता चिरादी म इव दीप्ता माना वद्युतो अग्निर्वाकाशो हृद्यो कश्चिज्ज्ञानमात्म
नि । आवादी निनपश्यति स्वस्वमात्मानमात्मनो । सर्वज्ञः सर्वदृष्टः चक्षुः श्रोत्रं तानि पश्यति । स्वनातु मनसारं मी
यदा सम्याक्षियच्छसि तदा प्रकाशते ह्यत्मा घटे दीपो ज्वलन्निवा ज्ञानमत्यद्यते । प्रसाक्षया यायस्य कर्मणाः यथा
दृष्टेति लप्रसपपश्यात्मा नमलिनो । इन्द्रियाश्चन्द्रियाश्च भूतानि पंचात्मनो बुद्धिरहंकारमव्यक्तं पुरुषत
था प्रसख्यापपरावति विभुको बंधनं भवेत् । इन्द्रियग्राममखिलं मनश्च भिनिवश्यतामनश्चैवोपहंकारं प्रतिष्ठाप्य

ग० प०
२५६

चयं उव अहकारं तथा उद्वेगं बुद्धिं च प्रकृतावपि प्रकृतिं पुरुषे स्थाप्य पुरुषं ब्रह्मणित्यसेत् ॥ अहं ब्रह्म प्रज्योतिः प्ररं
खाय विमुच्यते ॥ द्विधा दशो भ्याः रच्यते याः पुरुषाः पंच विंशतिः ॥ विवेकात्कवली भूतः पादुश्रमनुप्रेषणं निवद्वारमि
दं गेहं विगुणं पुंच साक्षिकं ॥ अत्र ज्ञाधिष्ठितं विद्वान् यो वेद परमः कविः ॥ अश्वमेध सहस्राणि वाजपयशानि च ज्ञा
नयज्ञस्य कार्याणि कलानां हंति षोडशी ॥ ॥ इत्यादि महापुराणो गारुडगीता मारो ॥ ॥ भगवानुवाच ॥
यमाश्च नियमाण्यश्च आसनप्राणायामः ॥ प्रत्याहारस्तथा ध्यानधारणाश्च न सप्तमी ॥ समाधिरयमप्राणा योगमु
क्तो विमुक्तो धर्मो नाम न सावाचो स वेभूतेषु सर्वदा ॥ अक्लेशजनन प्रोक्तं भूतानां य इह सनां अहिंसा परमो ध
र्मो अहिंसा परमं सुखं ॥ विधिना च भवेद्द्वि सा सा ॥ त्वं हं सैव कीर्तिता ॥ यथानागपदेन्या निपदा निपदमा निमिं सवा
एव वापि धीयते पदं ज्ञाती न कौ जरे ॥ एवं सवा हि हिंसाया धर्मो धर्मयि धीयते ॥ अर्थकामावसपी अया हिंसा त्री
पद्यते ॥ यद्गतं हितमत्यंत वचः सत्यमलक्षणा सत्यं ब्रूयात्प्रियं ब्रूयात् समलक्षणीयं प्रियं च नानृतं ब्रूयात् ॥ देव
र्मः सनातनः ॥ यत्र दृष्टा पहराणां चोयं वा धवलं न वा स्तं यं तं रणना ॥ वरणा मस्तं यं धर्मसाधनं ॥ कर्मणा मनसा वाचा स
वा बभूवुस्सर्वदा सर्वत्र ॥ धुने त्याग ब्रह्म च यं प्रचक्षते ॥ इत्याणां ॥ एना दानमापस्तु पितये छया ॥ अपारग्रह

रामा
२५६

मित्याह स्तं प्रयत्नेन वर्जयेत् ॥ द्विधा शोचं मज्जला भ्यां वा लक्ष्मणा वा त्रयोत्रं यदृच्छालाभतस्तद्विः संतोषस्त
स्य लक्षणा मनसश्च ॥ द्विधा शोचं मज्जला भ्यां वा लक्ष्मणा वा त्रयोत्रं यदृच्छालाभतस्तद्विः संतोषस्त
रो सक्तिरते दीश्वर रजनं ॥ आसनं स्वस्तिं प्रोक्तं पद्ममर्धं शनंतथा ॥ प्राणामोदरयोवा धिरायामस्तं निरोधनी
प्राणायामा निरोधस्तु प्राणायाम उपस्थितः ॥ इन्द्रियाणां विवरतां विषयेषु स्वभावतः निग्रहः प्रोच्यते सद्भिः ॥ प्र
त्याहारस्तथा उवाच ॥ मूर्ता मूर्त ब्रह्मरूपं चित्तं ध्यानमच्यते ॥ योगारंभे मूर्तं हरि मम मूर्तं मया च येन नाभिस्केदे
स्थितं नालं द्वादशांगुलमायतं नालं चाष्टदलं पद्मं द्वादशांगुलं विस्तृतं ॥ सुकणिकं केशराणि सूर्यसोमाग्नि
मंडलं ॥ नाशिमंडलं मध्यस्थं वासुदेवश्चतुर्भुजः ॥ शंखचक्रगदापद्मशूलाः ॥ कोस्तभसंयुतः ॥ वनमाली ॥ कोस्तभे
न युक्तो हं ब्रह्मयुक्तः ॥ धारणे च्यते वेधाय ते यन्मनेमया प्राडुनाभ्यां भां द्या हृदये वा तत्तीया च तथो रसि
कं वेसना सिकायेनेत्रधूमधामूर्धसु ॥ किं चित्रस्मात्परस्मिन् च चारेणादृशकीर्तिता ॥ अहं ब्रह्म तु यस्त्वनं समा
धिरसि धायते ॥ एकाकारसमाधिः स्यात् ॥ देवा लं वनवर्जितः ॥ ॥ इत्यादि महापुराणो गारुड अष्टांगयोगात्
श्री भगवानुवाच ॥ ॥ ब्रह्मगीतो प्रवक्ष्यामि यं तात्त्विकमुच्यते ॥ भवान् ॥ अहं ब्रह्मास्मि वाक्याच्च शानान्मासा

ग० पु०
२५७

सवेनृणां ब्रह्मज्ञानं भवेत्तानां दहं ब्रह्मपदार्थयोः पदद्वयाद्यैर्विविधैश्चोत्प्लुप्तैस्मृतौ बुधैः वाच्यो देशबलो ज्ञेयो
लक्ष्योऽष्टाद्विप्रकोऽर्तितो प्राणपिंडात्मकार्येण च तसं संशयं ज्ञयात् तथैव दर्शयते अहंशब्देन नोच्यते प्रत्यग्रममहि
तीयमहंशब्देन साणतो अहंशब्देन चेतन्यं परात्मसहितं परी प्राणपिंडात्मकार्येण द्वितीयविभागे त्यागनप्र
त्यक्षेणान्यत्र गोलक्ष्ये तत्राहंशब्दं तथा ब्रह्मपदेनैव प्राणपिंडात्मकार्येण विद्यापरोक्षभागे विपरित्यागे च लक्ष्यते अ
हंशब्देन चेतन्यं सागावविचिंत्यते अहंशब्देन चेतन्यं प्रत्यक्षेण ब्रह्मपदेन तु अहंशब्देन चेतन्यं लक्ष्यं यत्स्थितं तस्य च
ब्रह्मात्म्यं ब्रह्मचहं अहं ब्रह्मपदार्थयोः अहं ब्रह्मास्मि वाक्यार्थं सानुभूते फलं तस्यैकं ज्ञानं च भवेत्तदेव
तात्पर्यं स्तेषु वां ज्ञानोदज्ञानता कार्यं निश्चेत्तुं कृतं कृतः ॥ उत्पत्तिमहापुराणे गारुडगीतासारे ॥ श्री
भगवानुवाच ॥ सन्मायी ब्रह्म तत्त्वस्या तस्मात्स्वरुपा धृतो न लोः अग्रे रापस्ततः पृथिवीं प्रपंचीत कृतं कर्क ततः स
सदृशं लोपं च कल्लिडियाणि चोवा कपाणि पादपायुश्च उपस्थं मेयधीः शिरः श्रोत्रं च कंचुषी जिह्वा घ्राणां स्पात् ॥ रामा ॥
पंचवायवः प्राणोपानसमानश्चोदान्ध्यानो च एव चामनो धीरः करणं स्पात् मनः संशयात्मकं बुद्धिर्निश्चयः ॥ २५७ ॥
पातु एतत्स्मृत्स्वरूपका हिरण्यगर्भमात्मिण्यभूतकार्यं कलिंगका पंचीकृतानि भूतानि प्रपंचीकृतं भूततः ॥

पंचीकृतं भूतं भूतं ब्रह्मां समजायते लोकप्रसिद्धं स्तुलारख्यं शरीरचरणादिमतं पंचीकृतानि भूतानि तत्कार्यं चाष्ट
भेवचो सर्वशरीरं जातं च प्राणिनां स्तुलमीरितं निरादुषपरात्मानः शरीरं प्राच्यते बुधैः दहं दहया भेमानो च त्वग्याजी
वाकतः तच्छृङ्गवाच्यं ब्रह्मेव प्रविष्टं देहयोर्द्वयोः जलार्कबद्धं रववज्जीवप्राणादिधारणं जाग्रत्स्वप्नसुषुप्ता
नां साक्षी जीवः स उच्यते जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तास्थे वातिरिक्तश्चानिर्गुणानिर्गुणो वयसंगो नित्यश्च दृढाभावकतपर
मात्मैकसंजाग्रत्स्वप्नोदोसंनिधानतः त्र्यंतः करणाराशेः त्र्यंतः करणसंज्ञकः जाग्रत्स्वप्नसुषुप्ताप्रश्नपत्राणां विदु
तः सदा फलं क्रियाकारकयोजगदादी वदाम्यहं इति शरीरविज्ञानं जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तादीरितं जाग्रत्स्वप्नसंस्कारसंभूतं प्र
त्ययो विषयान्वितः स्वप्नसुषुप्ताकारण उपसंहारे धिपुस्तितः ब्रह्मकारणरूपं गारुडस्य कालुकात्मिनः किमूतो किम
तो जीवो जाग्रदादिप्रपञ्चोत्पत्तिः समाध्यापककालेन पूर्वमेवानुधारयतां सुमुमुक्षुपश्चात्ते जाते त्र्यंतः करणं केवलं विला
पयेत्स्वप्नजातं स्वप्नपरिग्रहयते त्वं पंचीकृतं भूतं भूतं ना जादिव्यतिरिक्तं यद्यप्यहं दृष्टो भिन्नो नास्ति तत्कार्ये
तस्तथा पंचीकृतानि भूतानि प्रपंचीकृतं भूततः संसृतिव्यतिरिक्तं न जिह्मस्वप्नशरीरकां प्रपंचीकृतं भूतं भूतं न लि
गव्यतिरिक्तं कश्चिद्विवा रिनानास्ति च ते जसा तजश्च वायुना नास्ति वायुः खन विताना हि सद्रूपेण वरुणं नस्ति

ग० पु०
१२५०

शुद्धब्रह्मविनाशवत् शुद्धभावात्थाजायत्वप्रादीनामसंभवो जीवत्ववर्जितः प्रत्यगात्मैवेतद्गुरुपुत्रतः नित्यशुद्धयुक्तं
सत्यं ब्रह्मरिद्वितीयकं तत्त्वपदार्थशिष्टोचतको ब्रह्मकारकः उपकारश्च अकारश्च मकारोयद्गात्मकः ब्रह्माहमस्य
हं ब्रह्मज्ञानमज्ञानमर्दनं अयमात्मा ब्रह्मज्ज्योतिर्विज्ञानानंदरूपकं सत्यं ज्ञानमनंतं स तत्त्वमसि श्रुतीरितं
अहं ब्रह्मास्मि निर्लेपमहं ब्रह्मास्मि सर्वं योमावदित्यो पुरुषः सोमावहमनादिमत्वा गीतासारादुनायोक्तो यन
ब्रह्मणिवैल्यः ॥ इत्यादिमहापुराणगारुडगीतासारः समाप्तः ॥ हरिरुवाच ॥ पुराणगारुडं
इप्रोक्तं सारमया तव ब्रह्मादीनां शृण्वतो च भुक्तिमुक्तिप्रदायकं विद्याकीर्तिप्रदं लक्ष्मीर्जियारोग्यादिदायकं य
पठेद्वा एतत्तत्र सर्वविघ्नहर्त्रं ब्रह्म ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति व्यासमया विष्णुगारुडसंस्मृतं पुराणं देवाद्यैः सह पा
पघ्नं गारुडं सारवाचकं गारुडोक्तं कण्ठपाय श्रुतं सर्वार्थदायकं रुद्रः श्रुत्वा ब्रवीदत्सुराणां भुक्तिमुक्तिदं ॥ व्या
स उवाच ॥ श्रुतेद्गारुडं श्रुत्वा ब्रह्मा मां प्रत्यवाच हं देसनारदमुखाद्यै ब्रह्मा ध्यायं हरिं गतः मया पितृभ्यश्च
ह्येतत्सुराणां कथितं परं यच्च त्वं सर्वविघ्नप्रोक्तं कामो ब्रह्म फलं लभेत् त्राविष्णुः सारमतः प्राहुर्गारुडं गारुडततः ॥ राम
महासारं धर्मं कामं धनमोक्षं हिदायकं ॥ सुत उवाच ॥ ज्ञानेनैव प्रोक्तं पुराणं गारुडं तव यद्ब्रवीत्पुरा ॥ २५५

व्यासः सारं मां गारुडे रितं व्यासश्च श्रुत्वा ब्रह्मराजं पुराणं गारुडं श्रुतं स्तुभ्यायं वेदमेकं दृष्ट्वा च यत्तज्ज
हरिं श्रुत्वा दत्ता पुराणानि तानि मां प्राहुर्वैशुके इदं तु गारुडं प्रोक्तं मया ते शौनको रितं मुनीनां शृण्वतो
मेघोदधुतः सर्ववाचकं यः पठेच्च पुण्यादापि श्रावयेद्वासमाहितः सैलिरवेच्छेत् सर्वपापं हारयेत् सुते
नवधर्माथी प्राप्नुयाद्दुर्ममार्थाथरेचाथमाप्नुयात् कामान्नवाप्नुयात् कामी मोक्षाय ३ मोक्षमाप्नुया
द्वायद्यादिच्छति तत्सर्वं गारुडं श्रवणाच्छेत् ब्राह्मणो वेदपारस्यगतास्थान्नात्र सेशयः क्षत्रियं स
त्रियस्यापि रक्षिता भवतीति च ॥ नान्यत्र श्रवणं स्याच्च पुराणं वेदसंमर्तं वेदेद्यदि स मूढात्मा कीर्तिहा
निमवाप्नुयात् अन्यस्मै वेदं विदेद्दिद्वान् ब्राह्मणात्तरितायादि ॥ ब्राह्मणात्तरितैः सर्वे श्रोतव्या
रुडं हि दं यथा विष्णुस्तथा ह्येस्ता ह्येस्ता ब्रह्मरिस्ततः ॥ गारुडं वसुराजं श्रुत्वा सर्वमच्छाप हं ॥ सुत उवाच ॥
नमस्त्यामिमहाराज रवगे इह रिवाहनं ॥ विष्णोर्व्रजो यमं रक्षानं विभासितमहमुरा ॥ नमस्तु नागदपि प्राविनतानंदवधेन ॥

940

245

॥ श्रीकृष्णार्पणमन्त्रः ॥

1153

11511

॥६॥ राशामावा ॥

॥ १ ॥

मंगलमति

五、

MS No 39

Garuda Puran.

॥ गरुडपुराणसमाप्त ॥ संस्कृत ॥

